

VNIVERSITAT Æ VALÈNCIA

Facultat de Dret

TESI DOCTORAL

**DRETS LINGÜÍSTICS I ORDENAMENT CONSTITUCIONAL.
SEGURETAT LINGÜÍSTICA VS JERARQUIA LINGÜÍSTICA.
UN ESTUDI COMPARAT DE SUÏSSA I ESPANYA**

PRESENTADA PER:
VICENTA TASA FUSTER

**PROGRAMA DE DOCTORAT
DRET, CIÈNCIA POLÍTICA I CRIMINOLOGIA**

DIRECTORS

DR. JOSÉ MARÍA VIDAL
Universitat de València

i

DR. JOAN SUBIRATS
Universitat Autònoma de Barcelona

València, 2016

VNIVERSITATIS VALÈNCIA

**DRETS LINGÜÍSTICS I ORDENAMENT CONSTITUCIONAL.
SEGURETAT LINGÜÍSTICA VS JERARQUIA LINGÜÍSTICA.
UN ESTUDI COMPARAT DE SUÏSSA I ESPANYA**

Tesi doctoral
presentada per:
Vicenta Tasa Fuster

Directors:
Dr. José María Vidal Beltrán
Dr. Joan Subirats Humet

València, maig de 2016

Aquesta tesi s'ha fet dins del projecte d'investigació CSO2013-43054-R, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern d'Espanya, sobre *Estructura social, enquestes i eleccions*.

Si no fóra pels drets dels grups diferenciats, els membres de cultures minoritàries no podrien tenir la mateixa capacitat per viure i treballar en la seua pròpia llengua que els membres de les cultures majoritàries tenen garantit.

Will Kymlicka, *Ciutadania multicultural*

El grau de llibertat d'un home o d'un poble per a elegir com desitja viure ha de considerar-se front a les demandes d'altres valors ... La llibertat dels forts, siga econòmica o física ha de ser restringida ... perquè el respecte pels principis de la justícia o sentir vergonya davant la flagrant desigualtat de tractament, és tan bàsic en els homes com el desig de llibertat.

Isaiah Berlin, *Dos conceptes de llibertat*

I si en virtut del principi i dret d'igualtat de l'article 14 de la Constitució tots som iguals davant la llei i queden vedades les discriminacions, podem dir, sobre la tolerància relativa a la desigualtat [que] ... on hi ha drets fonamentals i es té la possibilitat real d'exigir-los i fer-los complir, la tolerància resulta insuficient.

Francisco Tomás y Valiente, “Assaig per a una història de la tolerància”

Bidean arrastoak uztea.
Itzulera ez gorrotatzearen heinekoa da.
Lehengo artzain eta garraiaketa bideak
ez garamatzate jada inora,
ez bada gauzen senera, hitzez-hitz,
ez bada geure baitara.

Tere Irastortza

Procuramos no fondo da entraña
tódalas sombras da pantasma,
o desterro da bruxa...
a soidade da princesa...
a derrota da amazona...
Deixamos pegadas de sangue
nas alleas terras da palabra.

Ana Romaní

A les paraules demano camins
que ens assenderin les noves petjades.
Uns altres llavis que deixin carmí
en els vidres extrems dels vells miratges.
Noves mans, llengua nova, nous sentits.

Maria-Mercè Marçal

Pobre siglo veinte
que ha visto morir tantas culturas
que ya nadie recuerda.
Yo nací en el siglo veinte. Eso me gusta.
Es como haber estado en los postres
de una última fiesta.
La fiesta del olvido de los hombres
y las lenguas
la finalización de una batalla sin principio.
El siglo de la voz de las mujeres.
Pobre siglo veinte.
Yo nací en él. Nací en él. Y le he sobrevivido.

Ana Tapia

“When *I* use a word –Humpty Dumpty said, in rather a scornful tone– it means just what I choose it to mean: neither more nor less.”

“The question is –said Alice– whether you *can* make words mean so many different things.”

“The question is –said Humpty Dumpty– which is to be master: that’s all.”

Lewis Carroll

ÍNDIX

Dedicatòria	3
Cites	5
Agraïments	11
Índex	13

PART PRIMERA

INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS, METODOLOGIA, MARC TEÒRIC I CONCEPTES BÀSICS

1. Introducció	19
1.1. Llengua, llengües, estats i constitucions	20
1.2. Llengua i Poder	28
2. Objecte, objectius, orientació i metodologia	35
2.1. Objecte i objectius de l'estudi	36
2.2. Fonts	40
2.3. Estudis sobre els drets lingüístics a Espanya	43
2.4. Orientació metodològica i perspectiva teòrica	48
2.5. Les parts de l'estudi	54
2.6. Algunes precisions prèvies	58
3. Els conceptes de jerarquia lingüística i de seguretat lingüística	61
3.1. El concepte de jerarquia lingüística	62
3.2. El concepte de seguretat lingüística	81

PART SEGONA

LES REALITATS PLURILINGÜÍSTIQUES DE SUÏSSA I ESPANYA

4. La realitat plurilingüística suïssa i l'estat-nació contemporani	103
4.1. La conformació històrica de l'estat-nació suís i les llengües d'ús oficial	104
4.2. La realitat plurilingüística suïssa	114
4.3. Nota sobre les diglòssies a Suïssa	128
5. La realitat plurilingüística espanyola i l'estat-nació contemporani	131
5.1. La conformació històrica de l'estat-nació espanyol i de les llengües d'ús oficial	132
5.2. La realitat plurilingüística espanyola	139
5.3. Nota sobre les diglòssies a Espanya	159

PART TERCERA

RECONeixEMENT DEL PLURILINGÜISME EN EL BLOC CONSTITUCIONAL I NORMATIVA LINGÜÍSTICA BÀSICA A SUÏSSA I A ESPANYA

6. El reconeixement constitucional i jurídic del plurilingüisme a Suïssa	163
6.1. La pluralitat lingüística suïssa en la Constitució Federal	164
6.2. Les llengües en les constitucions cantonals	171
6.3. Les lleis sobre les llengües	180
6.4. Suïssa i la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries	188
6.5. El reconeixement jurídic de les llengües de signes a Suïssa	196
6.6. Resum del reconeixement jurídic de la diversitat lingüística suïssa	198
7. El reconeixement constitucional i jurídic del plurilingüisme a Espanya	201
7.1. La Constitució i les llengües espanyoles	202
7.2. La llengua en els estatuts d'autonomia de les comunitats monolingües	207
7.3. El reconeixement jurídic de la diversitat lingüística en les comunitats plurilingües amb una única llengua oficial	209

7.4. Les llengües en les comunitats amb dues llengües oficials	221
7.5. Les llengües en l'única comunitat amb tres llengües oficials	249
7.6. Espanya i la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries	270
7.7. El reconeixement jurídic de les llengües de signes a Espanya	275
7.8. Resum del reconeixement jurídic de la diversitat lingüística espanyola	277

PART QUARTA

COMPARACIÓ DEL TRACTAMENT LEGAL I DE LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES SOBRE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA A SUÏSSA I A ESPANYA

8. Estudi comparat de la regulació jurídica de la diversitat lingüística a Suïssa i Espanya	285
8.1. Llengües oficials, llengües reconegudes, llengües ignorades	286
8.2. Organització territorial i llengües	292
8.3. Plurilingüismes i monolingüismes individuals	300
8.4. Ensenyament: la llengua primera i les llengües segona i tercera	307
8.5. Llengües grans, llengües minoritàries i l'avanç de l'anglès	318
8.6. La diglòssia i les comunitats lingüístiques	326
8.7. Llibertat de llengua i territorialitat lingüística	331
8.8. Les jurisprudències constitucionals	341
8.9. Llengües d'estats i llengües sense estat	354
8.10. Les diferències essencials de Suïssa i Espanya en el reconeixement de la diversitat lingüística	356
9. Seguretat lingüística i jerarquia lingüística a Suïssa i Espanya	359
9.1. Reconeixement de les comunitats lingüístiques i els grups lingüístics	361
9.2. Relacions amb l'Administració i les institucions	368
9.3. Ensenyament	376
9.4. Onomàstica i toponímia	380
9.5. Mitjans de comunicació i noves tecnologies	383
9.6. Cultura	391

9.7. Àmbit socioeconòmic i activitats socials privades	396
9.8. Seguretat lingüística i jerarquia lingüística a Suïssa i Espanya. Dos models diferents	402
PART CINQUENA	
UNA PROPOSICIÓ DE REFORMA DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA EN MATÈRIA LINGÜÍSTICA	
10. De la jerarquia lingüística a la seguretat lingüística a Espanya	425
10.1. Propostes de modificació de Constitució de 1978 en matèria de llengües i drets lingüístics	428
10.2. Una proposta pluralista de canvi constitucional	445
PART SISENA	
CONCLUSIONS	
11. Conclusions	463
11.1. La seguretat lingüística de Suïssa i la jerarquia lingüística d'Espanya	465
11.2. La necessitat de passar del conflicte lingüístic a la convivència igualitària i plurilingüística	477
Bibliografia citada	487
Abreviatures, acrònims i sigles utilitzades	551
Mapes i taules de la investigació	557

PART PRIMERA

INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS, METODOLOGIA,
MARC TEÒRIC I CONCEPTES BÀSICS

CAPÍTOL 1

INTRODUCCIÓ

Isaiah Berlin (1991) en una aguda crítica del mite de Babel i de la idea que hi subjau d'un món lingüísticament i ideològicament uniforme afirmava que “la Torre de Babel fou pensada per a ser unitària, un enorme edifici singular que arribara al cel i que tinguera una única llengua per a tot el món. Però al Senyor no li agradà [l'uniformisme]. Hi ha una història jueva que explica que a un bon rabí li aparegué de sobte un monstre espantós i ell va exclamar: *‘Lloat siga el Senyor Nostre Déu que ha introduït una varietat tan gran entre les seues criatures’.*”

La realitat, que és l'evidència de la diversitat i la pluralitat humana, conviu des d'antic amb una pulsio uniformitzadora, generalment induïda pels diferents poders, i que té a veure amb la concepció socialment jerarquitzada de les cultures (Bourdieu, 2012) i les visions de desconfiança i superioritat dels altres (Todorov, 2014).

Aquest desig uniformitzador, homogeneïtzador o unitarista, en paraules de Berlin, no es circumscriu al món europeu i occidental ni al món contemporani, es troba en totes les cultures i en tots els temps històrics. Amb tot, amb l'expansió, en l'època contemporània, del model europeu d'estat-nació arreu del món i l'acceleració de la globalització occidental, la diversitat lingüística del món no ha fet més que retrocedir i generalment aquest fenomen ha tingut l'aval de les respectives constitucions o del marc normatiu i jurídic de cada estat.

L'objectiu d'aquesta introducció és subratllar el fet que les llengües, el poder, els estats i les normes legals, incloses les constitucions, són fenòmens

indestriables i sovint conflictivament relacionats. I, naturalment, units a ells van els valors, les ideologies, les concepcions del món i de la condició humana.

1.1. LLENGUA, LLENGÜES, ESTATS I CONSTITUCIONS

Les normes legals, i les constitucions en la seua condició de primera norma legal d'un estat, són manifestacions materials i simbòliques del poder polític, i per tant dels acords polítics producte d'una determinada correlació de forces i d'interessos en una societat determinada i en un moment històric concret.¹ Mai no són, en conseqüència, realitats “naturals” i “neutrals”, o productes d'una manifestació d'una suposada “raó abstracta” i infal·lible. Tenen el seu origen en la voluntat humana, en una sèrie d'interessos i valors racionalitzats i incorporen la càrrega irracional connatural a les dinàmiques de confrontació de forces dispars i del joc de majories i minories (Bastida, 2002).

Totes les cites introductòries amb què hem iniciat aquest treball formen part de l'estudi. En són, en certa mesura, una declaració d'intencions. Les acadèmiques de Kymlicka (1996), Berlin (2005) i Tomás y Valiente (1996) perquè emmarquen el problema de com ha de fer front la política i el Dret a la qüestió de la desigualtat en general i, de manera específica, a les desigualtats que deriven de les situacions en què hi ha llengües en contactes i comunitats polítiques amb diversitat de comunitats lingüístiques. Les tres cites posen de manifest que, en situacions en què en un mateix territori hi ha llengües majoritzades i minoritzades, no és prou amb mesures benpensants de tolerància de la desigualtat o d'igualtat formal entre desiguals. De fet, en un esport com el

---

¹ Alzaga (2005: 169-170) insisteix en l'estreta relació entre constitució i política quan afirma que “la problemàtica del poder constituent és una de les parcel·les de la disciplina que ens ratifica en la convicció que és més adequat el rètol de *Dret polític* que el de *Dret constitucional* per a fer l'estudi dels aspectes de la disciplina en què no és possible limitar-se a l'ús dels mètodes jurídics per a aprofundir en la comprensió de certs fenòmens i institucions”.

judo, ningú consideraria que dos contendents (un de pes lleuger i un altre de pes pesat) estan en situació d'igualtat perquè el seu combat es regeix per una normes que són iguals per als dos. Lògicament, encara que la igualtat de normes hi siga, no hi ha cap mena d'igualtat substantiva i competitiva.

De la mateixa manera, les cinc referències literàries que citem tenen una intencionalitat. Hem buscat, conscientment, quatre poemes escrits per dones, un en cada llengua numèricament important d'Espanya, i hi hem afegit un text de Lewis Carroll en la llengua franca internacional d'aquest moment històric. Tots els textos giren, en major o menor mesura, al voltant de tres conceptes: paraula, llengua i poder. Posen l'atenció en la capacitat de les paraules com a instrument per a construir la visió personal i col·lectiva de la realitat, per a crear símbols i relats, i per a explicar i interpretar de manera diferent i singular el món. Parlen de l'estreta relació entre poder i llengua; o, si es vol, entre poder i significat de les paraules i sentit del relat, a vegades de manera burda, d'altres de manera subtil i sofisticada. I tracten també del procés accelerat, en les darreres dècades, de desaparició de llengües i cultures arreu del món, de la mà del fenomen de la globalització i dels processos de construcció d'estats-nació uniformes en tots els continents, seguint el model dominant a Europa.

En aquest sentit, cal recordar que al món hi ha, segons la UNESCO (2003) més de 6.000 llengües. Al voltant del 97% de la població mundial, uns 6.200 milions de persones (xifres de 2011), parlen aproximadament un 4% de les llengües del món (unes 250 llengües) i, per contra, aproximadament el 96% de les llengües del món són parlades per només el 3% de la població mundial (poc més de 200 milions de persones). O, com diu la UNESCO, “quasi tota l'heterogeneïtat lingüística del món és custodida per un nombre molt reduït de persones. Fins i tot idiomes amb milers de parlants ja no s'ensenyen als xiquets; com a mínim el 50% de les més de 6.000 llengües del món estan perdent parlants. Segons els nostres càlculs, prop del 90% de totes les llengües podrien ser substituïdes per llengües dominants d'ací a finals del segle XXI”.

De manera paral·lela, el nombre d'estats al món que formen part de l'ONU actualment és de 193, als que podríem afegir tres observadors permanents: Vaticà, l'Orde Sobirana i Militar de Malta i Palestina.² En conseqüència, l'existència de més de 6.000 llengües i al voltant de 200 estats mostra, en contra de les percepcions dominants socialment si més no a part d'Europa, que la situació més habitual a dins d'aquests estats serà el plurilingüisme i l'existència de llengües dins d'un mateix país amb un estatus sociolingüístic desigual, amb reconeixements socials i legals diferents, i amb una garantia de drets lingüístics als seus parlants igualment desigual i injusta.

Ara bé, les constitucions no tracten la diversitat lingüística autòctona dels estats, en els casos que hi ha, de manera similar. La casuística és molt diversa i depèn de la història i la cultura polítiques pròpia de cada estat. Hi ha casos que els textos constitucionals no fan ni tan sols referència a la llengua o les llengües oficials, altres en què s'hi detenen amb bastant detall en tota o en part d'aquesta diversitat. I, de manera semblant, la legislació derivada de les respectives constitucions tracta la qüestió del plurilingüisme propi de manera molt diferent en cada estat. Així, per exemple, només si tenim en compte els textos constitucionals³ dels difhuit estats d'Europa Occidental veiem que hi ha, com a mínim, cinc realitats diferents.

En primer lloc, els que s'afirmen oficialment monolingües, i ho són en termes de correspondència entre la llengua autòctona i la llengua oficial, com ara Andorra que, en l'article 2.1 de la seua constitució diu que "la llengua oficial de l'Estat és el català";⁴ Liechtenstein, en l'article 6, expressa que "la llengua alemanya és la llengua nacional i oficial";⁵ i Sant Marí, en l'article 6, manifesta que "la llengua italiana és la llengua oficial de la Sereníssima

---

² També hi ha territoris que no formen part de l'ONU; però estan reconeguts per alguns estats.

³ Dels 18 estats d'Europa Occidental, Regne Unit i Vaticà, no tenen constitució formal.

⁴ Constitució del Principat d'Andorra de 1993.

⁵ Constitució del Principat de Liechtenstein de 1921 (última modificació de 2010).

República de Sant Marí”.⁶ Dins d’aquesta categoria es pot incloure, l’estat del Vaticà, sense constitució, que té una mena de doble oficialitat en paral·lel: el llatí com a llengua de la Cúria, i l’italià de la ciutat del Vaticà⁷ (Taula 1.1).

Taula 1.1. Llengües oficials i llengües autòctones a Europa Occidental

Estat	Citades a la Constitució	Llengües oficials	Altres llengües autòctones
Andorra	Sí	Català	No
Liechtenstein	Sí	Alemany	No
Sant Marí	Sí	Italià	No
Vaticà	Sí	Llatí i italià	No
Alemanya	No	Alemany	Sòrab, danés, frisó, ienix, jiddix i romaní
Regne Unit	No	Anglès	Gal·lès, còrnic, gaèlic irlandés, gaèlic escocès i escocès i romaní
Països Baixos	No	Neerlandés	Frisó i limburgués (parla germànica)
Luxemburg	No	Luxemburgués, francès i alemany	No
Mònaco	Sí	Francès	Italià (monegasc) i occità
Portugal	Sí	Portugués	Asturleonés (mirandés)
Itàlia	No	Italià	Francès, eslové, alemany, ladí, albanés, català, grec, croat, francoprovençal, friülés, occità, sard i cors.
França	Sí	Francès	Té més de 75 llengües minoritàries (comptant els territoris d’ultramar). Les llengües autòctones de la França europea són basc, bretó, neerlandés, alemany, arpità, occità, català, cors, romaní i jiddix.
Espanya	Sí	Castellà	Català, gallec, basc, occità, asturleonés, aragonés, portugués, àrab, bereber, caló, haquetia
Àustria	Sí	Alemany	Eslové, croat, hongarés, ienix
Irlanda	Sí	Gaèlic irlandés i anglès	No
Malta	Sí	Maltés i anglès	No
Suïssa	Sí	Alemany, francès, italià i romanx	Ienix, jiddix, romaní i arpità
Bèlgica	Sí	Neerlandés, francès i alemany	Jiddix, ienix

Font: *Elaboració pròpia*

⁶ Constitució de la República de Sant Marí de 1600 (última modificació de 2002).

⁷ La referència a l’italià com a llengua dels documents oficials de l’Estat de la Ciutat del Vaticà es troba a l’Acta de la Seu Apostòlica de 1929; mentre que al Règim de l’Església Universal de 1967, s’afirma que “el llatí és la llengua oficial de la Santa Seu”.

En segon lloc, hi ha els estats que en les seues constitucions no fan referència a cap llengua oficial ni a altres llengües.

Així, les constitucions d'Alemanya, Països Baixos, Luxemburg i Regne Unit no fan referència a la llengua oficial. De fet, les llengües oficials no són citades ni en els casos en què només hi ha una llengua oficial estatal (alemany a Alemanya,⁸ neerlandés/holandés en el cas dels Països Baixos⁹ i anglés en Regne Unit) ni a Luxemburg,¹⁰ amb diverses llengües oficials (francés, luxemburgués i alemany). I, de la mateixa manera, no s'hi fa referència a les minories lingüístiques d'aquests estats (Taula 1.1).

Una tercera categoria està formada pels estats amb minories lingüístiques a les quals no es fa referència en les respectives constitucions, i únicament reconeixen una llengua oficial estatal. En aquest sentit, cal dir que Mònaco, en l'article 8 de la seua constitució es limita a establir que "la llengua francesa és la llengua oficial de l'estat",¹¹ i Portugal, en l'article 11.3, n'afirma que "la llengua oficial és el portugués"¹² (Taula 1.1).

La quarta categoria la constitueixen els quatre estats que reconeixen, de dret o de fet, una única llengua estatal i fan referència en el text constitucional a l'existència d'altres llengües dins de l'estat. Cal destacar, en aquest sentit, Itàlia, que, tot i que a la constitució no reconeix cap llengua oficial, té l'italià com a única llengua oficial d'àmbit estatal i en l'article 6 de la seua Constitució afirma que "la República tutelarà amb una legislació específica les minories lingüístiques".¹³

La referència a les minories lingüístiques pròpies és més vaga a França, ja que mentre l'article 2 de la Constitució diu que "la llengua de la República

---

⁸ Llei Fonamental per a la República Federal d'Alemanya de 1949 (última modificació 2012).

⁹ Constitució del Regne dels Països Baixos de 1815 (última modificació de 2008).

¹⁰ Constitució del Gran Ducat de Luxemburg de 1868 (última modificació de 2009).

¹¹ Constitució del Principat de Mònaco de 1962 (última modificació de 2002).

¹² Constitució de la República de Portugal de 1976 (última modificació de 2005).

¹³ Constitució de la República d'Itàlia de 1949.

és el francès”, l’article 75.1 es limita a reconèixer que “les llengües regionals són patrimoni de França”.¹⁴

De igual manera, Espanya reconeix una única llengua oficial estatal i l’existència d’altres llengües que poden ser territorialment cooficials. L’article 3 de la Constitució de 1978 estableix que “el castellà és la llengua espanyola oficial de l’Estat” i que “les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d’acord amb els seus estatuts”, mentre “la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d’Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d’especial respecte i protecció”.¹⁵

I, dins d’aquest grup de països, Àustria és el que més es deté, en la seua constitució, en la regulació de la diversitat lingüística. Així, en l’article 8.1, afirma que “l’idioma oficial de la República és l’alemany, sense perjudici dels drets reconeguts per llei federal a les minories lingüístiques”, l’article 8.2 que “seran objecte d’atenció, salvaguarda i foment tant la llengua com la cultura, l’existència i el manteniment” dels grups ètnics autòctons, l’article 8.3 “reconeix com a idioma independent el llenguatge austríac per signes”. Mentre que l’article art. 67 regula els drets a “fundar a la seua pròpia costa institucions benèfiques, religioses o socials, col·legis i altres establiments docents a administrar-los i a inspeccionar-los, amb la facultat d'utilitzar en ells la seua pròpia llengua en la mesura que estimen convenient i a practicar lliurement la seua religió” com qualsevol altre ciutadà austríac”.

Per acabar, l’article 68 afirma que “el Govern austríac garantirà les facilitats adequades en les ciutats i districtes on visca un nombre relativament considerable de súbdits austríacs no germanòfons, per a assegurar que, en les escoles públiques, es done ensenyament públic als fills d'aquells en el seu propi idioma. El que antecedeix no és obstacle perquè el Govern austríac faça obligatòria l’assignatura de l’idioma alemany a l’ensenyament”, destacant que

---

¹⁴ Constitució de la República Francesa de 1958 (última modificació de 2008).

¹⁵ Constitució Espanyola de 1978 (última modificació de 2011).

la protecció de les minories lingüístiques correrà a càrrec dels fons públics¹⁶ (Taula 1.1).

Finalment, hi ha un grup d'estats que reconeixen en les seues constitucions que són oficialment plurilingües, tot distingint en alguns casos entre llengües nacionals i oficials, diferenciant formalment ambdues categories o especificant, sense més, la seua oficialitat. Així doncs, Irlanda¹⁷ distingeix, en l'article 8.1 de la seua Constitució, que “la llengua irlandesa per ser llengua nacional és la primera llengua oficial”, per a dir després (article 8.2) que “la llengua anglesa és reconeguda com la segona llengua oficial” i, en l'article 8.3, que “per llei es pot establir l'ús únic d'una d'aquestes llengües en àmbits oficials en tot l'estat o en una part del territori”.¹⁸

Malta, de manera similar a Irlanda, afirma, en l'article 5.1, que “la llengua nacional de Malta és la llengua maltesa”, i que “el maltés i l'anglès són llengües que poden ser usades al Parlament i seran les llengües oficials de Malta i de l'Administració” (article 5.2). Això no obstant, la regulació constitucional de les dues llengües oficials té altres consideracions, ja que, en l'article 5.3, s'afirma que “la llengua de la Justícia és la llengua maltesa” i que el parlament pot regular l'ús de l'anglès en la Justícia, i que, així mateix, la cambra de representants pot regular l'ús intern de les llengües del procediment parlamentari (article 5.4).¹⁹

La Constitució de la Confederació Suïssa identifica les llengües nacionals suïsses i les llengües oficials. Així, l'article 4 sosté que “les llengües nacionals són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx” i l'article 70.1 que “les llengües oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià”, mentre

---

¹⁶ Llei Constitucional Federal d'Àustria de 1920 (última modificació de 2010).

¹⁷ Constitució d'Irlanda de 1937 (última modificació de 2004).

¹⁸ En la pràctica, l'anglès és la primera llengua d'ús social i oficial, i la llengua en què va ser redactada primerament la Constitució; però, el fet que el gaèlic irlandès siga la primera llengua oficial comporta que en cas de dubte interpretatiu el text en gaèlic siga el referencial. Això no obstant, paradoxalment, tant en la Constitució com en les lleis, el text gaèlic és una traducció de l'original anglès.

¹⁹ Constitució de Malta de 1964 (última modificació de 2007).

que “el romanx és llengua oficial en les relacions amb les persones de llengua romanx”. Correspon als cantons determinar la pròpia llengua oficial, tractant de respectar la composició lingüística tradicional de les llengües (article 70.2), mentre que la Confederació i els cantons promouran els intercanvis lingüístics (article 70.3) i la Confederació donarà suport als cantons plurilingües per a garantir la seua situació especial (article 70.4) i prestarà una atenció especial als cantons dels Grisons i de Ticino per a conservar i promoure les llengües romanxa i italiana (article 70.5).

Finalment, l'article art. 69.3, de la constitució suïssa recorda que l'activitat cultural oficial tindrà en compte la realitat plurilingüe del país i l'article 175.4 obliga que la composició del Consell Federal (òrgan de govern de Suïssa) ha d'incorporar adequadament les diverses regions i comunitats lingüístiques.²⁰

Finalment, Bèlgica no parla específicament de llengües nacionals i oficials de Bèlgica, però la seua constitució fa una profusa i extensa referència a la qüestió lingüística. En aquest sentit, l'article 2 afirma que “Bèlgica comprén tres comunitats: la comunitat francesa, la comunitat flamenca i la comunitat germanòfona”, i l'article 4 que “Bèlgica comprén quatre regions lingüístiques: la regió de llengua francesa, la regió de llengua holandesa, la regió bilingüe [francés i neerlandés] de Brussel·les-Cabdal i la regió de llengua alemanya. Cada municipi del Regne formarà part d'una d'aquestes regions lingüístiques.

Els límits de les quatre regions lingüístiques només podran modificar-se o rectificar-se mitjançant una llei aprovada per la majoria de vots en cada grup lingüístic de cadascuna de les càmeres, a condició que es trobe present la majoria dels membres de cada grup i sempre que el total dels vots favorables emesos en els dos grups lingüístics arribe als dos terços dels sufragis

---

²⁰ Constitució Federal de la Confederació de Suïssa de 1999 (última modificació de 2009).

expressats”. Mentre que l’article 129.1 regula l’oficialitat, en afirmar que els consells de les comunitats francesa i de la comunitat flamenca, cadascun en el seu àmbit competencial, regularan per decret, excloent-hi el legislador federal, l’ús de les llengües en les matèries administratives; en l’ensenyament en els establiments, creats, subvencionats o reconeguts pels poders públics; i en les relacions socials entre els patrons i el seu personal, així com les actes i documents de les empreses exigits per la llei i els reglaments. Mentre que l’article 130 especifica els límits de la regulació legislativa del Consell de Llengua Alemanya²¹ (Taula 1.1).

Així doncs, podem concloure que el tractament de la diversitat lingüística autòctona dels estats, o el que és el mateix del plurilingüisme estatal en les constitucions està lluny de ser homogeni i presenta una varietat de regulacions constitucionals notablement elevada, i això sense fer més complexa la classificació tenint en compte també variables com l’organització territorial dels estats (unitaris centralitzats, unitaris descentralitzats, federals i quasi confederals) o la seua condició d’estats uninacionals o, de fet, plurinacionals.

1.2. LLENGUA I PODER

El Poder, polític o de qualsevol altra mena, sempre va lligat a una llengua. I no sols perquè les llengües són instruments bàsics per a la comunicació entre les persones; sinó perquè les llengües defineixen i configuren la realitat i tenen un valor simbòlic, connotatiu i generador d’identitat, comporten una visió del món i delimiten una comunitat de parlants (Lamuela, 1994).

---

²¹ Constitució Belga de 1831 (última modificació de 2012).

En conseqüència, les llengües i les variants lingüístiques seran elements presents en les relacions desiguals de poder que s'estableixen entre els diferents grups socials que formen una comunitat política determinada.

Per això, tot poder polític sempre ha intervingut políticament en la seua realitat lingüística i sempre ha tingut alguna mena de política lingüística (Bodoque, 2009). A les societats històricament monolingües, les autoritats polítiques han intervingut activament per a delimitar i estendre l'estàndard de la llengua, establir les normes, determinar quins són els dialectes referencials i els menystinguts, les formes “cultes” i les “vulgars” d'una llengua, o la forma d'escriure. Una pràctica que habitualment ha situat les variants lingüístiques dels grups socials dominants per damunt de les d'altres parlants, reforçant-hi, d'aquesta manera, la jerarquia social i política.

En les societats plurilingües, a la jerarquia elitista que s'estableix entre els dialectes socials i geogràfics referencials i els altres dialectes, s'afegeix l'atribució de valors i funcions diferents a les llengües en contacte, entre les quals el Poder tendeix a afavorir aquella llengua que és més habitual i comuna entre els qui ocupen una posició dominant en el sistema polític, social i econòmic.

De fet, com afirma Tuson (1986: 93) malgrat que “totes les llengües són bones; ... no sempre és bo tot allò que hom fa amb les llengües. Prou sovint, les llengües humanes són manipulades i arriben a convertir-se en l'estendard d'interessos de domini, en armes de lluita fratricida: per antinatural que pugui semblar, una llengua pot ser usada per anorrear una altra llengua.”

Per això, la llengua és una de les escassíssimes realitats que, juntament amb la política militar i la recaptació d'impostos, són consubstancials a l'existència d'un estat o d'un poder polític sobre un territori determinat.

No obstant això, en el debat social, mediàtic i científic espanyol, de les últimes dècades, fa l'efecte que la “qüestió lingüística” fóra d'aparició recent i

circumscriu a les comunitats autònomes amb més d'una llengua oficial; tot ignorant-se que és una realitat que afecta, des de sempre, al conjunt de la ciutadania espanyola i de tots els estats del món.

De fet, la qüestió lingüística a Espanya està lluny de ser un problema polític “nou” i, menys encara, d'àmbit, autonòmic, subestatal i de rang secundari. Tot el contrari. A Espanya, especialment des que s'afirma per primera vegada l'existència política de la “nació espanyola” en la Constitució de 1812, sempre hi ha hagut una regulació de la realitat lingüística autòctona que ha situat el castellà com l'única llengua que havia de ser oficial a tot l'estat i que, fins a la Constitució de 1978, i puntualment i en menor mesura amb la II República, ha comportat un compromís dels poders públics per la promoció i el prestigi social de la llengua castellana, en detriment de les altres llengües autòctones espanyoles, que han estat marginades, habitualment considerades com a inferiors, i sovint perseguides des del poder polític i les institucions.

Encara més, l'oficialitat estatal del castellà no ha promogut el castellà en tota la seua diversitat espanyola i, menys encara, panhispànica, sinó una modalitat concreta d'aquesta llengua. Una modalitat socialment elitista, políticament vinculada al poder central i geogràficament coincident amb les parles castellanques del nord, que eren les variants dominants a la Cort reial, minoritàries a Espanya i en el conjunt del domini lingüístic de l'espanyol/castellà; amb un criteri molt uniformista, impositiu i autoritari (Senz i Alberte, 2011). I, en conseqüència, ha considerat d'inferior categoria les variants lingüístiques castellanques dels grups socials subalterns, així com els dialectes del sud i de les perifèries espanyoles. I ha estat, a més, una política “normal”, marginalment discutida i implícita des del segle XVIII.

Val aquesta breu referència al cas espanyol per a exemplificar que a tots els estats i poders hi ha sempre una regulació, constitucional o no; però sempre normativa sobre les llengües i els models lingüístics. I aquest fet és rellevant per al nostre estudi per tres raons.

La primera perquè les constitucions són un fet polític, un producte d'un pacte polític bàsic. De Esteban (1997) recorda que les funcions d'una constitució són diverses: legislatora, organitzativa, jurídica, ideològica, transformadora i política, i subratlla que aquesta última funció és l'element essencial de la Constitució. Al capdavant, una constitució és una forma d'organització de la vida política que estableix alguna mena de separació entre els poders de l'estat i garanteix els drets fonamentals dels ciutadans com a producte d'un conjunt de decisions polítiques determinades (Rubio Llorente, 1997).

La segona perquè la relació entre les llengües en contacte en un mateix territori i espai polític és sempre conflictiva en termes sociolingüístics i, molt sovint, també en termes socials i polítics.

Especialment, quan el fet lingüístic és vinculat a projectes polítics nacionalistes amb posicions divergents que afecten a un mateix territori o, dit d'una altra manera, quan un mateix territori és considerat part de projectes nacionals enfrontats i les llengües que s'hi parlen són utilitzades per aquests projectes per a legitimar-se o actuar-hi políticament. I val a dir que el conflicte lingüístic es produeix pel fet del contacte entre llengües, independentment del model de reconeixement o negació dels drets lingüístics.

Si bé, els models polítics de drets lingüístics en què hi ha la voluntat de garantir la seguretat lingüística dels parlants, el plurilingüisme polític igualitari i el plurilingüisme individual solen donar lloc a una escassa conflictivitat política i social sobre el fet lingüístic i a una limitada conflictivitat nacionalitària; mentre que aquells sistemes de drets lingüístics que reafirmen l'existència d'una jerarquia entre les diferents llengües d'un estat o que neguen, simplement, la seua existència estan exposats a una conflictivitat política i social sobre les llengües i sobre el projecte nacional-estatal molt superior.

La tercera perquè, en tota llengua hi ha una diglòssia entre el model estàndard que es vincula a les institucions de l'estat i les parles o dialectes socials i territorials concrets. Aquesta diglòssia pot ser molt gran, com ara entre l'alemany oficial i l'alemany parlat a Suïssa; pot ser mitjana com, per exemple en italià oficial i parlat a Suïssa, en el basc oficial (*euskera batua*) i els diferents dialectes bascos, o entre algunes parles andaluses i el castellà estàndard; o pot ser relativament curta, com els casos del francès de Suïssa, el castellà de la meitat nord d'Espanya i el castellà estàndard, o el català/valencià parlat i els subestàndards orientals (balear i català) i occidental (valencià i sudcatalà) de la llengua. La diglòssia pot ser pacífica, com ara la de l'alemany, l'italià, el castellà o el basc) o pot tenir alguna mena de conflicte o resistències, com en el cas del romanx, el gallec, el valencià i fins i tot l'andalús: en ocasions, per falta de tradició d'un model estàndard de llengua, com ocorre amb el romanx, o per qüestions polítiques, com succeeix amb el valencià, el gallec o l'andalús.

Totes aquestes qüestions interfereixen en la regulació legal de la qüestió lingüística i en l'elaboració de les constitucions i en els seus desenvolupaments i interpretacions.

Cal recordar, en aquest sentit, que per al que les llengües llatines anomenen amb l'únic concepte de *Política*, el món anglosaxó diferencia tres categories: *Polity*, *Politics* i *Policy*. I mentre la *Polity* és l'espai de les regles de joc bàsiques i els consensos essencials d'una comunitat política, la *Politics* es refereix a l'acció política general i la competició entre els actors polítics, i la *Policy* es concreta en les polítiques públiques concretes que s'impulsen des del poder polític. La distinció anglosaxona és útil perquè mentre les constitucions pertanyen a l'àmbit de la *Polity*, la llengua i la relació legal i polític entre llengües en contacte, per contra, afecta totes les dimensions de la política: la *Polity*, la *Politics* i la *Policy*.

Si ampliem la mirada al conjunt de la societat i a la dimensió lingüística de l'organització del treball en les diferents àrees i funcions, el problema esdevé bastant més complex. Com recorda Alarcón (2016), la terciarització, la globalització i la informacionalització de l'economia han transformat la dimensió lingüística del treball. Ja no es treballa de manera dominant en les cadenes de muntatge del fordisme i el taylorisme on els coneixements i els usos lingüístics eren irrelevants, ara es treballa amb codis i, per tant, les formes lingüístiques són essencials.

Heller (2010) considera que en el capitalisme actual el llenguatge té una importància creixent perquè, cada vegada més, les empreses tenen la necessitat de gestionar la comunicació a escala global, utilitzant diversos sistemes lingüístics i moltes llengües; però també perquè els serveis són cada vegada més intensius en comunicació, els recursos simbòlics i lingüístics són necessaris per a diferenciar-se i competir en mercats saturats i perquè les noves tecnologies i la computerització d'activitats laborals generen cada vegada més necessitats lingüístiques i més domini dels codis i de les llengües de comunicació.

Les tensions en la gestió lingüística del treball seran cada vegada més gran. Tensions vinculades amb la gestió del multilingüisme en un context de globalització productiva dels serveis i de divisió internacional del treball, que duen a preguntar-se sobre quines llengües (generalment grans i internacionals) generen més beneficis i permeten l'estandardització dels processos de treball dins de les empreses, segons les diferents funcions.

Tensions, en els treballadors, especialment els que tenen com a llengua pròpia una llengua minoritzada, que sovint han de treballar amb altres llengües diferents a la seua i que, quan ho fan en la seua, han d'utilitzar freqüentment codis i variants lingüístiques estandarditzades i diferents a la seua variant lingüística familiar i social.

Aquesta mena de diglòssies laborals augmentaran en el futur previsiblement i faran més difícil la seguretat lingüística dels parlants de llengües minoritzades i bastant més difícil la regulació dels drets lingüístics i de la diversitat lingüística, i més difícils i complexes les polítiques públiques del nostre treball. Però això, en aquests moments, desborda l'àmbit d'anàlisi de la nostra tesi.

CAPÍTOL 2

OBJECTE, OBJECTIUS, ORIENTACIÓ I METODOLOGIA

Com hem vist en el capítol anterior, el nombre de llengües arreu del món és molt superior a la quantitat d'estats i, per tant, els estats contemporanis, especialment aquells que territorialment són grans, acostumen a ser realitats plurilingües i tenen diverses llengües autòctones suficientment vitals i nombroses en els seus territoris, que conformen un sistema de minories lingüístiques pròpies.

Així mateix, hem vist, en referir-nos als estats d'Europa Occidental, però el fenomen és general arreu del món (Kachru, 2006), que cada estat constitucionalitza de manera diferent el reconeixement o la negació de la diversitat lingüística pròpia. Estem lluny de poder parlar de l'existència d'un model mínimament universal i vàlid per a tots els estats.²²

De fet, en la construcció contemporània dels estats-nació, han predominat dues ideologies, d'arrel europea i sovint escassament coherents amb els principis liberals democràtics (Kymlicka, 1995a). La primera, parteix de l'existència d'una realitat lingüística, i afirma, seguint la idea herderiana que en la llengua hi ha l'esperit del poble o *volsgeist*, que la llengua és l'essència de la nació i aspira a construir un estat-nació uniforme per al poble-llengua. La segona, parteix de la realitat estatal, i afirma, seguint el jacobinisme francès o

---

²² Utilitzem el concepte *estat* de manera preferent, sobre el de país, nació, poble, etc., perquè entenem que és més objectiu i és menys ambigu que els altres amb què sovint s'assimila. Com és sabut el concepte *estat* apareix per primera vegada el 1513 en el capítol primer d'*El príncep* de Maquiavel (2012) com a sinònim de poder polític sobirà en un territori. La Pau de Westfàlia de 1648 assentarà els estats com a la forma de domini polític moderna. Actualment, és la forma política que domina les relacions internacionals, tot i que hi haja organitzacions supraestats rellevants i també estats fallits, que no són capaços d'estructurar políticament els territoris sobre els que tenen formalment sobirania. Sobre el concepte i la realitat dels estats, en el món global i conflictiu actual, veure Vilanova (2008 i 2014),

el supremacisme liberal britànic, que a l'estat-nació li cal una única llengua de cultura elevada (Maiz, 2008).

Finalment, després de la II Guerra Mundial i sobretot des dels anys huitanta del darrer segle, el debat acadèmic i polític internacional, derivat de la discussió entre el comunitarisme i el liberalisme democràtics ha impulsat, com veurem, una preocupació creixent pel respecte a les minories lingüístiques i pel reconeixement oficial de les llengües minoritzades.

2.1. OBJECTE I OBJECTIUS DE L'ESTUDI

L'objecte de la nostra tesi és comparar la regulació del bloc constitucional de la diversitat lingüística de la Confederació Suïssa i del Regne d'Espanya. Considerem, en aquest sentit, en primer lloc, la Constitució espanyola de 1978 i la Constitució Federal de la Confederació Suïssa de 1999. En segon lloc, els estatuts d'autonomia de les ciutats i comunitats autònomes espanyoles i les constitucions cantonals suïsses. En tercer, les lleis de normalització lingüística o similars de les diferents comunitats autònomes i les lleis sobre les llengües de la Confederació Suïssa. En quart lloc, tindrem en compte també la jurisprudència constitucional més rellevant de cada estat. I finalment, els compromisos de tots dos estats respecte la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries (CELRM).

En coherència amb l'objecte d'estudi, la investigació té tres objectius diferenciats, que tenen a veure amb les parts centrals de la investigació i que comporten tres dimensions analítiques diferents: la descriptiva, la comparativa i la propositiva.

El primer objectiu és de tipus essencialment descriptiu i aspira a conèixer de la manera més precisa possible la diversitat lingüística de Suïssa i d'Espanya, així com el seu reconeixement legal i polític. L'anàlisi té en compte, ni que siga de manera concisa els contextos històrics i institucions d'ambdós estats, i marginalment aspectes de la realitat sociolingüística de les distintes llengües. Considerarem aïlladament cada llengua i les respectives regulacions legals, i la nostra aproximació tindrà conscientment un valor genèric i de visió general que volem que siga rigorosa i precisa. Creiem que d'aquesta manera fem una aportació acadèmica d'interés perquè, en primer lloc, la visió de conjunt de la realitat lingüística i legal sobre les llengües dels dos estats entenem que és suficientment detallada i adequada per a entendre com i perquè dos estats amb una diversitat lingüística elevada han seguit sistemes normatius diferents per a fer-los front; perquè l'estudi està fet amb una amplitud de les perspectives analítiques, que no es limita a les ciències jurídiques, perquè estem convençuts que així podem millorar la comprensió de la matèria estudiada, o si més no aquesta ha estat la nostra intenció. I val a dir al respecte que, tot i que hi ha treballs acadèmics i publicacions institucionals que tracten la realitat plurilingüística de Suïssa i d'Espanya i descriuen les llengües principals i els elements estructurals dels sistemes legals dels dos estats en matèria lingüística, no n'hem trobat cap que descriga en un únic treball tota la diversitat lingüística autòctona dels dos estats i l'estudien des de l'àmbit del dret o la ciència política de manera global.

El segon objectiu de la tesi és comparar els dos sistemes legals de reconeixement de la diversitat lingüística i considerar les semblances i les divergències que en presenten. La comparació ha de permetre'ns conèixer en quina manera els sistemes legals dels dos estats garanteixen un sistema legal de seguretat lingüística o, per contra, estableixen un sistema de jerarquia lingüística. I, si és així, quines característiques tenen. Evidentment, la lògica analítica d'aquesta part de la investigació és comparativa, en els aspectes

jurídics i teòrics, d'acord amb el marc teòric que descrivim en aquest capítol i els conceptes de jerarquia lingüística i seguretat lingüística que expliquem de manera més exhaustiva en el capítol següent.

El tercer objectiu és prescriptiu o propositiu. Així, tenint en compte les anàlisis descriptives i comparatives prèvies, volem fer una reflexió al voltant de les propostes de canvis legals en el tractament de la diversitat plurilingüística sense alterar la Constitució espanyola de 1978 i modificant-la-hi profundament. Nosaltres ens situarem en aquesta segona posició, per molt que, ara per ara, hi siguem raonablement escèptics.

En resum, els objectius generals de la tesi seriem conèixer la realitat lingüística d'Espanya i Suïssa pel que respecta a les seues llengües autòctones, conèixer el reconeixement i el marc legal de les llengües dels dos estats, descriure els contextos sociolingüístics i històrics bàsics de les diferents llengües, comparar el sistema legal de reconeixement de les respectives diversitats lingüístiques, emmarcar la comparació en el marc teòric de la investigació, i proposar canvis constitucionals que permeten un sistema espanyol de drets lingüístics més igualitari i amb uns nivells de seguretat lingüística elevats o plens per als parlants de totes les llengües espanyoles.

La hipòtesi de treball amb què partim és que a Espanya hi ha un sistema legal-constitucional de reconeixement dels drets lingüístics als parlants de llengües autòctones del país que es basa en el principi de l'existència d'una jerarquia lingüística i, en conseqüència, no totes les persones tenen els mateixos drets lingüístics ni tenen garantida una seguretat lingüística legal i institucional per a exercir plenament els seus drets de manera que puguen viure i treballar de manera normal en la seua llengua pròpia sense cap mena de dificultat. L'anàlisi comparatiu amb Suïssa té com a propòsit principal confirmar, o en el seu cas matisar, aquesta hipòtesi.

El pla de la tesi, el marc teòric i l'estructura de la investigació parteix, per tant, d'aquesta hipòtesi, de la delimitació de l'objecte d'estudi i dels objectius que hem descrit i les reflexions de canvis constitucionals que suggereix l'estudi, així com de totes les preguntes metodològiques que hi estan implícites, que, entre d'altres i sense ser-hi exhaustius serien: quina és la realitat lingüística espanyola?, ¿quin el seu reconeixement legal?, com és regula el plurilingüisme en altres estats de característiques similars pel que fa a la diversitat lingüística, com ara Suïssa?, quines són les similituds?, quines les diferències?, podem conèixer-ne les causes?, hi ha seguretat lingüística a Espanya i Suïssa?, què es pot fer, en el futur, a Espanya per millorar la convivència i la igualtat lingüística?

Hi ha, però, una pregunta que entenem central a l'hora de delimitar l'objecte d'estudi: ¿per què fer una comparació de Suïssa i Espanya en matèria de reconeixement constitucional de la diversitat lingüística pròpia? Val a dir que hi havia la possibilitat de comparar la realitat lingüístico-constitucional espanyola amb la d'altres estats occidentals com ara els països nòrdics, Canadà, Bèlgica, Itàlia o França, per exemple. Tanmateix, en la nostra opinió Suïssa i Espanya presenten dues semblances analítiques rellevants per al treball. I dues divergències igualment significatives que poden fer més interessant la comparació.

Comencem per les similituds. En primer lloc, són estats-nació contemporanis amb unes fronteres europees semblants a les actuals des de l'inici de l'època moderna, amb la Monarquia Hispànica (unió dinàstica de les corones d'Aragó i Castella de 1474, conquesta de Navarra i de Granada el 1492) i final de l'expansió de l'Antiga Confederació suïssa el 1515.²³ En segon lloc que, en els dos casos, hi ha quatre llengües autòctones parlades per

---

²³ Estem referim-nos, cal aclarir-ho, a l'espai territorial europeu nuclear. La Confederació dels XIII cantons perdrà territoris, quan s'afirma com a estat-nació després de les guerres napoleòniques. Mentre que la Monarquia Hispànica, perdrà, en l'àmbit europeu ibèric, el Nord de Catalunya a mans de França el 1659 (Tractat dels Pirineus), i Gibraltar a mans del Regne Unit el 1713 (Tractat d'Utrecht).

un nombre significatiu dels seus ciutadans i diversos graus d'oficialitat. I, igualment, als territoris dels dos estats, hi ha també diverses minories lingüístiques amb un reconeixement legal molt diferent segons les llengües.

Pel que fa a les dissimilituds significatives per a la nostra investigació, hi ha el fet que mentre que l'estat-nació suís contemporani es configura mitjançant el reconeixement del plurilingüisme oficial i la pluralitat de llengües nacionals, trencant amb la tradició medieval i de l'època moderna d'una única llengua oficial en la pràctica, Espanya segueix una dinàmica inversa. Així, si Espanya havia tingut un plurilingüisme oficial important en l'època medieval i bona part de la moderna, l'estat-nació contemporani afirmarà l'oficialitat d'una única llengua nacional.

L'altra dissimilitud important és que mentre Suïssa no presenta cap mena de tensió nacionalitària i la convivència lingüística és substancialment pacífica i persegueix una igualtat lingüística substantiva, que combine el principi de territorialitat oficial i plurilingüisme individual del major nombre de suïssos tant en llengües nacionals suïsses com en llengües estrangeres; Espanya té un conflicte nacionalitari destacable i una convivència lingüística conflictiva, si més no; amb combinació de dos principis estructuradors del reconeixement de les llengües que tenen alguna mena d'oficialitat (territorialitat i personalitat) i un interès escàs per a promoure el coneixement de les diverses llengües autòctones d'Espanya entre els espanyols.

2.2. FONTS

Les fonts que hem tingut en compte de manera preferent, tot i que no exclusiva, són de cinc tipus. Les dues primeres a què ens referirem són de tipus secundari, i, les altres tres, primàries. Entre les primàries, cal que ens referim,

en primer lloc, a les fonts bibliogràfiques, on hem considerat tres tipus de lectures. D'una banda, les referides al Dret Constitucional en termes generals i, de manera més específica, al dret constitucional suís i espanyol. D'una altra banda, les lectures de Teoria Política, a cavall del Dret i la Ciència Política, tot destacant-hi les de la perspectiva teòrica del liberalisme culturalista. I, finalment, hem hagut de realitzar lectures de matèries més allunyades del Dret i la Ciència Política, com ara la Sociolingüística, entre altres àrees de les ciències socials.

L'orientació de les lectures ha estat desenvolupar de manera adequada el pla de treball de la tesi i, en conseqüència, enfortir la perspectiva teòrica i analítica del nostre estudi. Som conscients dels riscos que hi ha en recórrer a una bibliografia que parteix d'enfocaments, lògiques analítiques de la realitat i terminologia diferent; però entenem que en un àmbit d'anàlisi com el que plantegem és absolutament necessari ampliar la mirada i tenir en compte, si més no mínimament, les aproximacions al problema que a més del Dret Constitucional, han fet la Teoria Política, la Ciència Política i altres ciències socials perquè d'aquesta manera l'anàlisi de l'objecte d'estudi es fa més polièdrica.

La segona de les fonts han estat els documents d'informació genèrica i general que faciliten les pàgines *web* oficials dels governs centrals i governs subestats, els instituts o centres d'estadística i d'informació general, i també del Consell d'Europa. Lògicament, per les característiques de la investigació, no hem recorregut a totes aquestes fonts amb la mateixa intensitat, en alguns casos ha estat més continuat i en altres ha estat puntual i gens sistemàtic; però ens han ajudat a emmarcar de manera més precisa els àmbits d'estudi de la investigació i a contextualitzar, creiem que més adequadament, l'objecte del nostre estudi.

La tercera de les fonts és la primera de les fonts primàries que hem fet servir. Es tracta de les constitucions vigents, i ocasionalment de les

constitucions històriques, de Suïssa i Espanya; i també dels estatuts d'autonomia de les comunitats i ciutats autònomes espanyoles, de les constitucions del cantons suïssos; així com, la legislació bàsica en la matèria, com ara la llei de llengües federal i cantonals suïsses, les lleis lingüístiques espanyoles i les ratificacions de Suïssa i Espanya de la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries (CELRM).

En quart lloc, també com font primària, hem recorregut a la jurisprudència constitucional espanyola i suïssa pel que fa als drets lingüístics, habitualment guiats per estudis especialitzats en la matèria, que ens ha estat de gran utilitat per a establir i reforçar quins són els principis legals, polítics, ideològics i sociolingüístics que fonamenten el reconeixement dels drets lingüístics a Suïssa i Espanya.

Finalment, la darrera font utilitzada, igualment de caràcter primari, han estat els informes amb els requeriments, suggeriments i qüestions realitzats pels comitès experts que fan el seguiment de l'aplicació de la CELRM a la Confederació Suïssa i al Regne d'Espanya, i naturalment els informes periòdics dels governs espanyol i suís al Consell d'Europa sobre aquesta matèria que aporten una informació oficial, de valor desigual, però sovint bastant interessant i precisa, sobre el plurilingüisme de cada país, la realitat sociolingüística i les polítiques públiques que impulsen els diferents governs en cada àmbit territorial.

Aquestes han estat les fonts principals que ens han ajudat a estructurar la investigació; però, com recorda la major part de la literatura científica sobre com orientar una investigació i els passos a seguir en la seua elaboració (Eco 1992, Nubiola 2002, o Prats 2004), les fonts principals d'una investigació no són les úniques que es tenen en compte en l'elaboració d'una tesi doctoral.

En aquest sentit, hem fet servir, ocasionalment, la recerca genèrica de material en els cercadors d'internet; però, sobretot, hem recorregut a bases de

dades acadèmiques i els documents de les institucions oficials suïsses i espanyoles. Així mateix, puntualment, hem trobat informació d'interés en notícies dels mitjans de comunicació i en blocs d'internet espanyols i suïssos per tal d'aproximar-nos al coneixement d'aspectes parcials de la diversitat lingüística i de la regulació legal-constitucional que aquesta diversitat rebia a Espanya i Suïssa. Molta d'aquesta informació no serà citada en el treball, però com explica Umberto Eco (1992), referint-se al procés d'elaboració de la seua pròpia tesi doctoral, sovint la baula que ajuda a lligar les idees i el procés d'investigació es troba o s'inspira en les lectures més insospitades i inesperades, i, en ocasions, relativament allunyades de la matèria d'estudi. Segurament, també ha estat així en el nostre cas.

2.3. ESTUDIS SOBRE ELS DRETS LINGÜÍSTICS A ESPANYA

Els estudis acadèmics sobre drets lingüístics són relativament recents arreu de món. Generalment, són posteriors a la Declaració Universal de Drets Humans de l'ONU en 1948 i, si més no en el món anglosaxó, comencen a tenir importància a partir dels anys seixanta amb la discussió entre comunitaristes i liberals sobre els drets col·lectius i el problema de les minories lingüístiques dins d'uns estats-nació que s'havien configurat des de les revolucions burgeses del segle XIX majoritàriament com a unitats polítiques oficialment monolingües, ignorants de la diversitat lingüística pròpia, i que progressivament al llarg del segle XX hauran de reconèixer la pròpia diversitat lingüística, especialment en la segona meitat del segle.

No és, per tant, del tot estrany que, referint-se a Catalunya i indirectament a tot l'àmbit lingüístic valencianocatalà, Milian (2009a: 63-66) subratlle rotundament que, abans de 1983, hi ha una manca absoluta d'estudis

sobre drets lingüístics. De fet, Milian constata que, malgrat que des de finals del segle XIX apareixen les primeres reivindicacions contemporànies sol·licitant l'oficialitat de la llengua catalana a Catalunya, tots els moviments socials, manifestos i demandes d'oficialitat mai no van estar acompanyats per estudis solvents sobre els drets lingüístics, i, encara més, que aquesta mena d'estudis no comencen a desenvolupar-se fins a la segona meitat del la dècada dels vuitanta del segle XX, després de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979 i de la Llei de Normalització Lingüística de Catalunya de 1983.

Aquesta realitat que Milian circumscriu a l'àmbit lingüístic valencianocatalà, s'hauria d'ampliar al conjunt d'Espanya. Pérez Fernández (2006a: 23-29) posa de manifest, citant Pizzorusso (1987), que la regulació sobre l'oficialitat de les llengües va unida a la configuració dels estats-nació contemporanis al llarg dels últims dos segles i mig; però que, si més no en el cas espanyol, el debat acadèmic sobre els drets lingüístics és recent i directament derivat de l'aprovació de la Constitució espanyola de 1978, dels diferents estatuts d'autonomia i de les lleis autonòmiques de normalització lingüística que se'n deriven de la Constitució.

Des de llavors, podríem considerar que hi ha una obertura progressiva de les perspectives analítiques i que la literatura espanyola sobre els drets lingüístics ha anat, a més, connectada amb els debats internacionals en la matèria.

Temporalment, podríem assenyalar tres fases progressives en el temps, al llarg de les quals els enfocaments i les preocupacions han anat multiplicant-se sense que això comporte que s'abandonen les línies de treball anteriors. Temàticament, la literatura ha anat creixent en complexitat metodològica, teòrica i d'aspectes tractats.

Geogràficament, ha anat des dels estudis centrats en àmbits autonòmics i estatals a la comparació de la realitat espanyola amb la d'altres països i a incorporar, sobretot en el que portem de segle XXI, els debats internacionals a l'àmbit espanyol, i a participar-hi activament des de la perspectiva de la realitat plurilingüe espanyola.

Sense voluntat de ser-hi plenament sistemàtics i amb el risc de no referir-nos a treballs i autors que han fet aportacions rellevants, per la profusió de treballs i estudis en la matèria, tant en l'àmbit general com en l'autonòmic, que ha hagut en les últimes quatre dècades, intentarem mostrar, amb una intenció bàsicament descriptiva, quins creiem que han estat els principals trets que han seguit els estudis acadèmics sobre drets lingüístics a Espanya, centrant la nostra atenció en el que entenem que hi han estat les principals aportacions de caràcter general.

Cal dir que bona part dels primers estudis que fan referència als drets lingüístics o la regulació legal de les llengües són treballs al voltant d'una anàlisi general o d'aspectes concrets de la Constitució de 1978, com ara els d'Alzaga (1978), Entrena (1980), Milian (1984) o López Basaguren (1988), Benzo i Fernández de Muniain (1993); o reflexions més concretes sobre el significat i els límits de la discriminació positiva per raó de llengua (Cobrerros, 1984), el pluralisme lingüístic en el marc constitucional (Gurrera, 1985) o la relació entre llengua i model d'estat en la Constitució (Aparicio, 1997).

Aquesta mena d'estudis, com veiem, tenen el seu origen en el mateix instant de l'aprovació de la Constitució i són els predominants fins ben entrada la dècada dels huitanta del segle XX i han continuat fins als nostres dies, tot i que ara no semblen ocupar la posició central i més innovadora de la literatura espanyola en la matèria.

El segon grup d'estudis, que no és contradictori amb l'anterior, comença a obrir-se pas en la segona part dels anys huitanta i es desenvolupa en

part en la dècada següent, continuant també fins els nostres dies. La preocupació gira, ara, en dues direccions; primerament, en bastir principis teòrics sòlids sobre la relació entre llengua i drets (Tolivar, 1987; Prieto, 1991, o Vernet, 1998) y, en segon lloc, sobre el desplegament legal de la Constitució a través dels estatuts d'autonomia (bloc constitucional) i les lleis de normalització lingüística (Baño, 1987; o Milian, 2000); així com sobre la primera jurisprudència constitucional, com, per exemple, Agirreazkuenaga (1991) o Agirreazkuenaga i Castells (1991), entre altres; mentre creix el nombre d'estudis sobre les diferents lleis de normalització lingüística (Milian, 1983; Colom, 1987; Tolivar, 1988; García Negro, 1991 i 2000; Albertí, 1999; Alcaraz, Ochoa i Isabel, 2004; López Susín, 2006).

El tercer moment dels estudis, que s'inicia en la segona meitat de la darrera dècada del segle XX, comporta una nova obertura analítica en tres direccions interrelacionades que augmenten significativament la complexitat de les anàlisis. En primer lloc, hi ha un seguit de treballs individuals i col·lectius que pretendran fer una valoració de conjunt de la realitat normativa espanyola dels drets lingüístics.

En bona mesura és una continuació de la tipologia d'estudis a què acabem de referir-nos, però l'essencial, ara, no és comentar aspectes de la Constitució, l'aplicació de la cooficialitat lingüística en les comunitats autònomes amb dues llengües oficials o l'anàlisi de les diferents lleis de normalització lingüística; sinó que ara la voluntat és donar una visió de conjunt, explicar el sistema espanyol de drets lingüístics. Cal destacar ací els estudis de Milian (1992 i 2011), Bastardas i Boix (1994), Alcaraz (1999a), Sauca (2000), Solozábal (2000), López Basaguren (2007), Pérez Fernández (2006b i 2010), López Castillo (2008) o Blanco Valdés (2008 i 2013). Sense eixir de l'àmbit estrictament espanyol aquesta mena de treballs constitueix un salt qualitatiu important per la seua amplitud analítica i perquè l'anàlisi general

de la regulació lingüística a Espanya permet precisar les característiques del sistema espanyol de drets lingüístics i la comparació amb altres països.

En aquest sentit, cal destacar que, paral·lelament en el temps als estudis generals sobre els drets lingüístics a Espanya, hi ha una quarta dimensió dels estudis en la matèria que posa l'atenció en l'àmbit internacional, bé en la regulació general del Dret Internacional (Fernández Liesa, 1999), en el dret europeu (Corretja, 1995; Alcaraz, 2001; Milian, 2003, o Urrutia, 2004), en la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries (Castellà, 2002), en la comparació del dret lingüístic europeu (Ruiz Vieyetz, 2005) o en diferents països, transcendint l'espai europeu (Pla, 2014).

Encara més, també en els mateixos anys que els estudis espanyols generals o sobre les semblances i diferències respecte d'altres sistemes de drets d'àmbit internacional, s'obri la cinquena via dels estudis sobre els drets lingüístics. Aquesta vegada fent una aplicació analítica cap a de la Teoria del Dret, de la Teoria Política i la Ciència Política (Branchadell, 1996 i 1997), el debat teòric dels drets lingüístics com a drets humans (De Lucas, 1998), la inserció dels drets lingüístics dins del debat sobre la dignitat de les persones (Moreno Cabrera, 2000), la comparació dels principis que segueixen els països en el reconeixement dels drets lingüístics (Oliveras, 2001), el concepte de seguretat lingüística (Branchadell, 2005) o sobre els mecanismes de garantia dels drets lingüístics (Nogueira, 2014).

Des de la Ciència Política, les aproximacions a les polítiques públiques i a la realitat política de les llengües és bastant limitada com va posar de manifest Branchadell (2011) per a l'àmbit lingüístic valencianocatalà; però que és ampliable a la resta d'àmbits lingüístics. Amb tot, cal destacar-hi els treballs d'Argelaguet (1998a i 1999), Bodoque (2001 i 2009), Branchadell (1996, 1997, 2001a, 2001b, 2004 i 2005) respecte l'àmbit valencianocatalà; de Kasares (2002) o Mezo (1996) en el basc; de Monteagudo y Bouzada (2002) o Vilhar

Trilho (1996) en el gallec; i el treball de Llera (1994) en l'espai de l'asturleonés.

Servisca aquesta breu referència a l'evolució de les òptiques analítiques i a alguns dels principals treballs espanyols en la matèria per a posar de manifest com s'ha fet més complex, més divers i alhora més complet el camp d'estudi.

I també per a subratllar que en les primeres generacions d'estudis es posen en valor les possibilitats del recent reconeixement del plurilingüisme a Espanya després d'una dictadura que havia perseguit obertament les llengües espanyoles diferents del castellà. Però, en la literatura posterior predomina una anàlisi més crítica amb el sistema de drets lingüístics espanyol que deriva de l'article tercer de la Constitució.

El nostre treball pretén situar-se en aquests debats i tractar un tema, la comparació del reconeixement legal-constitucional de les realitats plurilingües de Suïssa i Espanya i el nivell de seguretat lingüística que se'n deriva; que, malgrat haver estat tractat de manera genèrica per Nogueira (2014) i en l'àmbit de l'educació per Milian (1992), no coneixem que hagen estat estudiades de manera comparada de manera sistemàtica i general.

2.4. ORIENTACIÓ METODOLÒGICA I PERSPECTIVA TEÒRICA

L'orientació metodològica del nostre treball està directament relacionada amb l'impuls que és la causa última d'aquesta investigació i que únicament podrem explicar si sabem respondre a la pregunta ¿per què fem un estudi, no sols constitucionalista, sobre drets lingüístics? I no és senzill resumir en una frase concisa i diàfana el motiu pel qual hem triat un objecte d'estudi,

una visió teòrica i uns àmbits d'estudis frontissa entre el Dret i la Ciència Política com a tesi doctoral. Al capdavant, en tot treball d'investigació, no sol haver un únic impuls; sinó dos, de caire diferent i intrínsecament interrelacionats. D'una banda, una preocupació personal i, d'altra, un interès acadèmic. El primer és emocional i individual; el segon és més racional i té una dimensió col·lectiva.

El primer impuls, per tant, per a fer un treball sobre drets lingüístics és emocional, producte d'una mena de malestar personal que com a dona valencianoparlant de família treballadora sempre m'ha generat el discurs sobre la igualtat davant la llei. Personalment, sempre he sentit, i és una percepció emocional, que hi ha alguna cosa que no funciona bé en el mite liberal de la igualtat formal dels drets. I crec que no erre si dic que és evident que les dones no tenim les mateixes oportunitats substancials que els homes en la societat, que és evident que l'origen social importa a l'hora de (no) tenir les mateixes oportunitats, i que, com a mínim a la societat valenciana, és evident també que els valencianoparlants tenim molt difícil viure i treballar amb normalitat i de manera plena al nostre país en les mateixes condicions i amb els mateixos serveis lingüístics que un castellanoparlant. I, si això és així, haurem de concloure que no hi ha una igualtat substancial de drets i que unes persones tenen més oportunitats de desenvolupar una vida digna i amb una autonomia personal important, i unes altres en tenen menys. Es dirà que això no és culpa de la norma ni del dret; però, íntimament, no compartisc aquesta concepció del dret i de la norma com una realitat abstracta i asèptica, i metapolítica.

El discurs que això és un fet "normal" o que "sempre ha estat així" hem sembla injustificable; a més d'una fal·làcia. Afirma Daniel Innerarity (2015: 72-73) "que la idea d'igualtat abstracta no dona més de si és un fet que es percep en l'escassa capacitat d'integració, cada vegada més patent ... la negació pública d'allò que ens diferencia acaba sent percebut com una forma d'exclusió, especialment per aquells que senten com una desigualtat el lloc que

se'ls adjudica en la circulació de les oportunitats socials o en el repartiment del poder". Encara més, Denise Réaume (2002) critica directament el fet que el respecte a la dignitat humana continue sent un concepte abstracte "elevant" i no haja baixat suficientment a la realitat concreta de la societat, de les lleis i de la jurisprudència, perquè el dret a la "tranquil·litat emocional", a evitar les situacions d'estrés social que genera la falta de respecte a la dignitat de les persones, especialment en situacions de desigualtat, per causes intrínseques a la persona (gènere, llengua, característiques físiques, etc.) és un interès legítim que hauria de ser legalment protegit en totes les ocasions.

És així que es lliguen la pulsio emocional i l'acadèmica. De fet, acadèmicament, tot treball respon en última instància a la consideració que existeix un problema, una qüestió que demana ser explicada i entesa bé perquè no ha estat suficientment tractada anteriorment bé perquè, havent estat precedida d'altres treballs anteriors, es pretén donar una visió analítica diferent, que es vol mínimament nova, i el fonament de propostes de canvi i de millora de la realitat social. És per això que tota persona que pretén investigar un problema fa un procés d'elecció i reflexió racional (Prats, 2004): valora els seus recursos, el seu temps, la seua capacitat, els temes que li resulten d'interès i que li atrauen personalment i intel·lectualment i, finalment, pren una decisió. Això és el que hem fet i, l'ajut, en aquest sentit, dels directors de la tesi, els doctors José María Vidal i Joan Subirats, ha estat molt important a l'hora de fer la tria de l'objecte d'estudi (els drets lingüístics constitucionalitzats, comparant el cas de Suïssa i Espanya) i triar un marc teòric com a referència (el culturalisme liberaldemocràtic) i una lògica analítica mixta que té en compte el Dret Constitucional, la Ciència Política i, ocasionalment, ciències socials com la Ciència de l'Administració, la Teoria Política i la Sociolingüística.

Entenem que, des de Descartes, l'avanç científic s'ha produït sobre la fragmentació, cada vegada major, de les disciplines i els camps d'investigació humana per a estudiar els fenòmens amb més detall i ampliar o modificar el

coneixement anterior. Això ha tingut uns efectes positius evidents; però també ha provocat que l'objecte i l'enfocament de l'estudi hagen estat aliens a afavorir el diàleg o l'aproximació amb altres camps d'estudi que complement i amplien la perspectiva de la investigació; perquè el risc de la fragmentació, especialment en les ciències socials i jurídiques, és que allò que des d'una perspectiva concreta és parcialment cert pot ser fals des d'una anàlisi més global (Cirulnik i Morin, 2005). Per això, la nostra perspectiva analítica no es circumscriu al Dret Constitucional i tracta d'ampliar el camp de visió amb les aportacions d'altres camps d'estudi, amb la prudència necessària i amb la consciència de les nostres limitacions.

La Ciència Política i el Dret Constitucional són camps d'estudi íntimament relacionats. Hauriou (1980) afirma que mentre la Ciència Política té com a objecte l'estudi dels fets i els fenòmens polítics, el Dret Constitucional pretén l'estudi de la realitat política des d'una perspectiva jurídica. I, les dues disciplines tindrien alhora una important vinculació amb la Teoria Política, amb la reflexió sobre el que hauria de ser en política. Encara més, la configuració de les constitucions, les reformes o, fins i tot, les interpretacions diferents dels textos constitucionals depenen, recorda Hauriou, de la dinàmica i les conjuntures polítiques. En aquest sentit, Duverger (1988), ja insistia que el Dret Constitucional ha d'estudiar-se tenint en compte els aspectes no jurídics, polítics en el més ample sentit de la paraula, de les institucions polítiques; perquè el Dret, en general, i el Dret Constitucional, en particular, és producte de la voluntat del poder polític, de l'estat, al capdavant. I l'estat, deia Duverger, com a manifestació del poder polític d'una societat és sempre, i a tot arreu, dues coses contradictòries: l'instrument de dominació de determinats grups socials sobre uns altres col·lectius socials, i alhora un instrument per a assegurar un cert ordre social, una certa integració de tots els grups socials (en un sentit ample del terme) en una col·lectivitat i en una certa idea de bé comú

que siga compartida. Les proporcions dels dos elements són canviants, segons les èpoques, el moment polític i els països, però hi coexisteixen sempre.

Enfoquem el treball des d'òptiques analítiques diverses i no necessàriament incompatibles; però la voluntat interdisciplinar no ens fa oblidar que són perspectives analítiques diferents. Com recorda Pérez Royo (2005: 70-71), el Dret Constitucional no estudia "l'estat des d'una perspectiva històrica, teòrica, politològica o sociològica ... sinó des d'una perspectiva jurídica i a més des d'una perspectiva jurídica limitada, com a procés de manifestació de la voluntat de l'estat i les seues repercussions en els drets dels ciutadans"; és a dir, el que interessa al Dret Constitucional és "la manifestació suprema del poder polític de l'estat no l'exercici quotidià de la seua activitat".

Partint d'aquestes consideracions, hem establert un pla de treball amb la finalitat última de poder entendre la regulació dels drets lingüístics a les constitucions espanyola i suïssa, i estar en condicions de proposar una regulació del plurilingüisme espanyol digna i igualitària en una futura reforma de la Constitució espanyola que permeta la màxima seguretat lingüística a tots els parlants de les llengües autòctones espanyoles.

Hi ha molts enfocaments i marcs teòrics per a fer un treball des de la perspectiva del Dret Constitucional. I aquests s'incrementen si es vol tenir en compte l'orientació d'altres disciplines científiques. Especialment, si, a més de descriure i comparar dues realitats legals, volem evitar caure en un silenci justificador de la realitat existent. Com recorda Pegoraro (2001:12) les anàlisis constitucionalistes actuals donen una importància especial als principis que inclouen les constitucions o que se'n deriven. En conseqüència, el nostre treball intentarà mostrar el rerefons ideològic que, al nostre entendre, estructuren els sistemes suís i espanyol de drets lingüístics.

La finalitat principal de la comparació "és la d'organitzar sistemàticament el coneixement en l'àmbit d'estudi competent; però la missió

no s'esgota en la investigació pura", diu Pegoraro (2001: 16-17). Tot el contrari, els estudis sòlids de Dret comparat són bàsics per a comprendre les afinitats i les diferències entre sistemes de dret, per a evitar translacions ineficaces, o, pitjor encara, negatives. Són, en definitiva, imprescindibles per a l'elaboració legislativa i per a afavorir l'evolució progressiva de les normes pròpies. Aquest és el sentit, en la metodologia comparativa que volem aplicar en la nostra investigació, transcendir la descripció i afavorir els canvis en la norma constitucional espanyola.

L'orientació teòrica que seguim és la de considerar la llengua com un element determinant de la dignitat individual i, en conseqüència, un fet imprescindible per al desenvolupament autònom de la pròpia personalitat al que fa referència la Constitució espanyola en l'article 10.1. Els drets lingüístics serien drets fonamentals col·lectius, atès que només és pot usar i viure en una llengua de manera compartida i relacional amb altres usuaris de la llengua (Vernet, 2003).

No neguem, amb això, que la llengua siga un fet d'identificació col·lectiva i un factor polític de primera importància a l'hora de mobilitzar, cohesionar i identificar una comunitat política, com afirma Tomás y Valiente (1995: 34), ni que pugui ser una de les "senyes d'identitat" més pregoneres d'una comunitat política (Pérez Royo, 2005: 208). No obstant això, estimem que cal tenir en compte també la dimensió de la dignitat humana vinculada a la llengua, la consideració de drets lingüístics com a drets humans (Parés, Pons, Pla i Lobo, 2004), i també la necessitat de reformular dins la Teoria Política, la Ciència Política i el Dret Constitucional els estudis sobre els drets lingüístics (Kymlicka i Patten, 2003). I treballar perquè les llengües i els drets lingüístics, seguint l'analogia de Walzer (1982), es "desnacionalitzen", es desvinculen dels projectes nacionals i identitàries, si més no en l'ordenament constitucional.

En aquest sentit, el marc teòric central que tenim en compte en la realització de la nostra investigació és la reflexió que sobre el reconeixement

dels drets lingüístics ha desenvolupat al llarg de les darreres dècades el liberalisme culturalista i més concretament autors com Branchadell, Kymlicka i, especialment, Réaume, als quals ens referirem més detingudament en el pròxim capítol. Un marc teòric que no és rígid, té en compte altres disciplines, a més del Dret Constitucional, com ja ha destacat part de la literatura espanyola sobre drets lingüístics més interessant, com, per exemple, Alcaraz (1999a), Pérez Fernández (2006b) o Pla Boix (2004). Cal recordar, al respecte que Konrad Hesse (1983), referint-se als estudis constitucionalistes, va dir que no podien ser sobre una “norma buida de realitat”, ni sobre una “realitat buida de normativitat” perquè la norma (ordre jurídic) i la realitat (poder polític i realitat social) no poden ser separades de manera pura i definitiva; i, per això sense abandonar el mètode jurídic i l’observació de la Constitució com a norma suprema, no es poden deixar de tenir en compte altres perspectives analítiques i una visió més complexa i diversificada de la realitat.

2.5. LES PARTS DE L’ESTUDI

Hem dividit aquesta investigació en sis parts, que aspirem que siguin coherents i complementàries entre si i permeten respondre adequadament l’objecte i objectius del nostre treball, descriure a grans trets les realitats constitucionals i polítiques que comparem i fonamentar de manera mínimament rigorosa les propostes postanalítiques que hi fem, així com les conclusions de l’estudi.

La part primera aborda, a més de la introducció, la qüestió de l’objecte, els objectius, la metodologia, el marc teòric general i els conceptes bàsics de l’estudi. Consta de tres capítols. En la *Introducció*, situem, de manera genèrica la qüestió de la llengua, la pluralitat lingüística i les constitucions per a, tot

seguit, centrar l'atenció en la relació, poques vegades suficientment ressenyada, entre llengua i poder.

En el segon capítol, amb el títol *Objecte, objectius, orientació i metodologia*, tractem, primerament, sobre l'objecte i els objectius del nostre treball, i expliquem després quines han estat les fonts fonamentals a què hem recorregut. Posteriorment, destacarem les línies bàsiques generals dels estudis sobre els drets lingüístics a Espanya, tractant de destacar els debats principals en la matèria. En el quart apartat, situem la perspectiva metodològica i el marc teòric que seguim en la investigació; per a acabar descrivint les parts del treball i fent algunes precisions generals de caràcter més aviat tècnic.

El tercer capítol, el darrer de la primera part de la investigació, té el títol *Els conceptes de jerarquia lingüística i de seguretat lingüística*. Hi analitzarem el sorgiment d'aquests conceptes, en ambdós casos en l'àmbit de la lingüística, i la seua evolució posterior fins a esdevenir conceptes útils per a distintes ciències socials (sociologia, sociolingüística, politologia, dret) per a referir-se al reconeixement social, polític i legal de diferents llengües en contacte en un mateix espai polític i territorial.

La segona part de l'estudi analitza de manera descriptiva les realitats plurilingüístiques de Suïssa i Espanya i la seua conformació com a estats-nació amb criteris lingüístics diferents. En aquest sentit, el capítol quart (*La realitat plurilingüística suïssa i l'estat-nació contemporani*) constitueix una ràpida i somera aproximació al procés de formació de l'estat-nació suís, de la seua configuració singular com a nació plurilingüe, i a les llengües autòctones suïsses. I el capítol cinqué (*La realitat plurilingüística espanyola i el seu reconeixement constitucional*) fa, de manera simètrica a Suïssa, una aproximació històrica breu a la configuració de l'actual estat-nació espanyol, i a la realitat plurilingüística autòctona.

La part tercera, estudia el reconeixement del plurilingüisme en el bloc constitucional i la normativa lingüística bàsica dels dos estats. El capítol sisé (*El reconeixement constitucional i jurídic del plurilingüisme a Suïssa*) és una descripció exhaustiva del reconeixement constitucional, normatiu i polític que tenen les diverses llengües suïsses, incloses les minories lingüístiques més minúscules o extremes.

De manera semblant a l'anterior, el capítol seté (*El reconeixement constitucional i jurídic del plurilingüisme a Espanya*) descriu, detalladament, el sistema constitucional, normatiu i polític de reconeixement de la diversitat lingüística en totes les seues dimensions.

La quarta part vol desenvolupar un estudi comparat dels drets lingüístics a Suïssa i Espanya. Així, el capítol huité, amb el títol *Estudi comparat de la regulació jurídica de la diversitat lingüística a Suïssa i Espanya*, analitza de manera comparada els nivells de reconeixement de les llengües, la relació entre organització territorial i reconeixement lingüístic, els plurilingüismes i monolingüisme individuals, les llengües primera, segona i tercera en l'ensenyament, la relació entre llengües grans i minoritàries, la diglòssia lingüística i la seua relació amb el reconeixement lingüístic, l'aplicació dels principis de llibertat de llengua i de territorialitat lingüística, les respectives jurisprudències constitucionals, i els que considerem aspectes centrals en què es diferencien els dos models de reconeixement de la diversitat lingüística.

Com a continuació de l'anterior, el capítol nové, amb el títol *Seguretat lingüística i jerarquia lingüística a Suïssa i Espanya*, s'orientarà a tractar d'aproximar-nos la seguretat lingüística i la jerarquia lingüística, seguint les set categories en què distribueix els drets lingüístics la Declaració Universal dels Drets Lingüístics, realitzada pel PEN Club Internacional i el CIEMEN, amb el suport tècnic de la UNESCO, i que afecten, a més del sistema de reconeixement de les comunitats lingüístiques i els grups lingüístics, el àmbit

de l'administració i les institucions, l'ensenyament, l'onomàstica i la toponímia, els mitjans de comunicació i les noves tecnologies, la cultura i en el socioeconòmic i en les activitats socials privades. L'aproximació, en aquest capítol, es fa més sobre la lògica de les anàlisis públiques que del Dret.

Si la segona part del treball és essencialment descriptiva i la tercera i quarta eren comparatives, la cinquena té una intencionalitat decididament propositiva, i d'obrir vies de debat pluralista, integrador i favorable a la igualtat lingüística i la seguretat lingüística dels parlants de totes les llengües d'Espanya, i singularment d'aquelles, seguint els principis del culturalisme liberaldemocràtic descrits per Réaume, que tenen un nombre significatiu de parlants i vitalitat lingüística significativa.

D'aquesta manera el capítol desé (*De la jerarquia lingüística a la seguretat lingüística a Espanya*) explora les possibles estratègies per a avançar en un model de seguretat lingüística bé siga amb l'actual redacció de la Constitució o reformant, com defensem, el seu article tercer, i tracta d'orientar les possibles modificacions de la Constitució, des d'una perspectiva teòrica liberaldemocràtica.

La part sisena i última està formada únicament pel capítol onzé (*Conclusions*) que tracta sobre les conclusions del treball, tant en la seua dimensió descriptiva, com en les comparatives i propositives d'acord amb els fonaments teòrics que hem seguit com a referència estructural al llarg de tot l'estudi amb la intenció, declarada, de facilitar un marc de convivència plurilingüística, que siga igualitari i necessàriament divers.

Les parts finals d'aquest document recullen la bibliografia citada, les abreviatures, acrònims i sigles utilitzades, i els quadres, mapes i taules que hem utilitzat com a suport analític de la investigació.

2.6. ALGUNES PRECISIONS PRÈVIES

La literatura acadèmica, tant de Dret Constitucional com d'altres disciplines, no distingeix entre el conceptes de plurilingüisme i multilingüisme. Tampoc els diccionaris valencianocatalans oficials de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua que consideren els dos termes com a sinònims i apunten que la forma preferent seria la de multilingüisme. Amb tot, observem una certa tendència a què en els estudis espanyols sobre drets lingüístics s'use el terme plurilingüisme i, en la literatura anglosaxona, el de multilingüisme. Nosaltres, però utilitzarem habitualment el concepte plurilingüisme i diversitat lingüística (interna) per a referir-nos a la diversitat lingüística de llengües pròpies o autòctones de Suïssa i d'Espanya, i reservarem el terme multilingüisme per a les ocasions en què ens referim a les situacions de llengües autòctones i al·lòctones en contactes a causa dels processos migratoris i d'una realitat de diversitat lingüística en què es suma a la diversitat interna, l'externa.

Amb tot, hem de recordar que l'objecte d'estudi de la nostra investigació és la regulació dels drets lingüístics de les llengües autòctones i no tractarem més que de manera marginal els drets lingüístics de les persones d'origen estranger que sovint utilitzen únicament les seues llengües pròpies i poden desconèixer les llengües de l'estat en què viuen i treballen.

En segon lloc, som conscients que, especialment a Espanya, el fet lingüístic està íntimament relacionat amb els projectes nacionals (Moreno Cabrera, 2015), de manera dominant les manifestacions diverses del nacionalisme espanyol i, de forma secundària, les formes múltiples dels nacionalismes perifèrics; però la nostra voluntat és “desnacionalitzar” la qüestió dels drets lingüístics, analitzar-la, en la mesura de les nostres possibilitats, al marge de projectes nacionalitaris i dels prejudicis “nacionals”

que hi van units. Això no vol dir, però, que analíticament oblidem que les regulacions lingüístiques concretes i les interpretacions jurídiques poden estar unides a concepcions nacionals determinades, i molt singularment a aquelles del “nacionalisme banal” que reproduïxen i alimenten les estructures d’estat (Billig, 2006) .

Dir també que, en la mesura que les llengües són fets amb valors identitaris col·lectius, una mateixa llengua pot rebre noms diversos. Ocorre, com veurem amb moltes de les llengües que estudiarem (castellà/espanyol, català/valencià, asturià/lleonés/extremenya, arpità/francoprovençal,) i sovint hi ha també una forta identitat dialectal (andalús, canari, valencià, els cinc dialectes del romanx, o les parles alamàniques i gal·loitàliques a Suïssa). L’ús de diverses denominacions d’una mateixa llengua, no implica que considerem que són llengües diferents.

Finalment i en part relacionat amb l’anterior, en aquest treball farem servir l’estàndard valencià tradicional d’acord amb les normes ortogràfiques i morfosintàctiques de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua per al valencià, la flexió verbal valenciana i la lexicologia que recullen els diccionaris normatius de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua i l’Institut d’Estudis Catalans. Naturalment, quan citem textos escrits en les variants orientals de la llengua valencianocatalana respectarem les particularitats de la morfologia, la sintaxi i l’accentuació pròpia.

Pel que fa a les citacions d’originals en altres llengües, seguirem el criteri de coherència textual i traduirem sistemàticament totes les citacions al valencià/català i només ocasionalment deixarem algun terme o concepte en la llengua original si considerem que contribueix a una millor explicació i comprensió del que estem tractant. Seguim, en aquest sentit, per a no dificultar la lectura, el criteri habitual en el món anglosaxó, especialment en casos com el nostre en què les cites originals podrien arribar a ser en més d’una desena de llengües.

I una nota final. Som conscients que una tesi doctoral és un treball amb limitacions. Una aproximació que vol ser d'interés i rigorosa; però que s'enfronta a una qüestió polièdrica i amb un nombre difícilment abastable de variants i problemes, almenys en un primer intent. Per això, aquest és un treball que té la voluntat de ser provisional, en ser una qüestió sobre la qual tenim intenció de seguir treballant en el futur. Fet que, a ben segur, obligarà a modificar i, sobretot, a aprofundir el que ara presentem ací.

CAPÍTOL 3

ELS CONCEPTES DE JERARQUIA LINGÜÍSTICA I DE SEGURETAT LINGÜÍSTICA

El propòsit d'aquest capítol és explicar dos conceptes centrals per a la finalitat de la nostra investigació, tenint en compte el debat que hi ha sobre la matèria lingüística en les ciències socials que tracten el fenomen polític en un sentit ample, i no exclusivament politològic, coma ara la teoria del dret, teoria política, teoria de l'estat o la sociolingüística, entre d'altres. I ho farem, de manera específica considerant la profunda revisió a què està sent sotmesa, en les últimes dècades, la teoria liberal-democràtica sobre els drets col·lectius en el seu debat amb les concepcions comunitaristes, i que ha comportat un intent seriós de conciliar el proteccionisme cultural i lingüístic del comunitarisme, sovint vinculat a concepcions nacionalitàries properes a “la construcció de l'estat des de la nació” o *nation-building*, amb les teories liberal-democràtiques que estan en la base de les societats democràtiques pluralistes contemporànies.

Un procés de debat intel·lectual que busca construir discursivament propostes de redefinició de la comunitat política, basades en el pluralisme multiculturalista i crítiques amb les concepcions nacionalitàries tradicionals, que solen estar properes a “la construcció de la nació des de l'estat” o el que és el mateix, al nacionalisme d'estat, sovint autoritari i antipluralista quan parla de la nació-estat.

La primera secció d'aquest capítol centrarà l'atenció en la noció de jerarquia lingüística, com a concepció implícita dominant en la regulació legal-constitucional de la diversitat lingüística per bona part dels estat-nació contemporanis i, de manera concreta, present en la Constitució Espanyola de

1978. Tractarem de mostrar l'origen del concepte, la seua utilització i l'evolució del seu significat, així com el seu valor descriptiu i analític.

La segona secció explica el concepte de seguretat lingüística, situant-lo en el context intel·lectual en què naix, la seua evolució i el sentit que li donem en aquest treball, que ens serà d'utilitat en la reflexió final d'aquesta investigació.

3.1. EL CONCEPTE DE JERARQUIA LINGÜÍSTICA

El concepte de *jerarquia lingüística* és utilitzat, per primera vegada, pel lingüista Noam Chomsky²⁴ amb un sentit ben diferent al que tindrà posteriorment en les ciències socials. Chomsky (1956 i 1959) fa servir el terme *jerarquia lingüística* per a descriure “les propietats dels tipus de *llenguatges formals* i les *gramàtiques* corresponents en relació a la seua complexitat computacional” (Gallego, 2008). La jerarquia lingüística de la qual parla Chomsky fa referència a l'existència de quatre tipus de llenguatges formals i que cada llenguatge comporta un tipus diferent de problemes i lògiques distintes pel que fa a la computació.

Posteriorment i partint dels estudis de Chomsky, Marcel-Paul Schützenberger (1963) desenvoluparà la teoria dels llenguatges formals i les seues relacions. Els treballs de Chomsky i de Schützenberger van ser essencials per al desenvolupament de les ciències de la computació i de la lingüística contemporània i assentaren el concepte de jerarquia lingüística,

---

²⁴ Noam Chomsky és un lingüista que només amb 29 anys revolucionà els estudis lingüístics amb el seu estudi *Logical Structure of Linguistic Theory*. Professor del Massachusetts Institute of Technology (MIT) les seues aportacions intel·lectuals, a més de la lingüística, són molt rellevants en l'àmbit de les ciències de computació, la psicologia, les teories sobre el coneixement científic i la ciència política.

relacionada amb els llenguatges formals, que rep també el nom de jerarquia de Chomsky o de jerarquia de Chomsky-Schützenberger.

Ara bé, les troballes de Chomsky van anar més enllà de l'àmbit de la computació, i comportà una revolució radical en l'estudi científic de les llengües i de les seues gramàtiques. En aquest sentit, la principal troballa de Chomsky fou demostrar que únicament la gramàtica transformacional o que tenia en compte el context podia explicar la complexitat de les llengües naturals o parlades pels ésser humans.

De fet, Chomsky demostrà que, en concret, la llengua anglesa presentava característiques que no podien ser reflectides ni per les gramàtiques tradicionals que posaven l'accent en la història del lèxic i les estructures gramaticals formals ni per les gramàtiques més modernes que posaven l'atenció en l'estructura de la frase. Chomsky (1957, 1965, 1968, 1975, 1986 i 1995) posarà, així, les bases de la gramàtica generativa i transformacional que és el paradigma científic que ha dominat la lingüística des d'aleshores, i que ha contribuït a distingir entre "llengua cultivada", vinculada a les gramàtiques tradicionals, i les "llengües naturals", que parlen les persones, i a les quals ens hi referirem més avant.

Val a dir que aquesta idea de la jerarquia lingüística de Chomsky i Schützenberger descriu el grau de permeabilitat o impermeabilitat d'unes estructures lingüístiques respecte d'altres estructures lingüístiques. Així doncs, el concepte només es refereix a l'existència d'una major o menor capacitat de determinats llenguatges per a ser impermeables davant la presència i el contacte d'altres llenguatges. No hi ha, per tant, en aquesta referència al concepte *jerarquia lingüística* cap mena d'idea de poder o de desigualtat en els usos socials de les llengües.²⁵

---

²⁵ La lingüística actual, quan estudia els fenomen de la variació lingüística i la lògica que segueixen els canvis i les innovacions en les llengües i les influències que exerceixen entre si les llengües en contacte utilitzen també la paraula *jerarquia*, dins del concepte *jerarquia*

Caldrà esperar a què els estudis sobre llengües en contacte tinguen en compte els aspectes sociolingüístics. I també a què els estudis de teoria política, de dret o de ciència política posen de manifest les desigualtats de poder, de drets o de consideració social de les diferents llengües i, per tant, dels seus parlants en societats on hi ha la convivència de parlants de diverses llengües. Serà llavors quan el concepte *jerarquia lingüística*, unit sovint al de *supremacisme lingüístic*, canvie el seu significat i subratlle el diferent tractament que reben les llengües pels diversos poders i àrees de poder, i com d'aquesta manera els parlants d'unes llengües o d'unes varietats lingüístiques ocupen una posició subalterna respecte als parlants d'unes altres llengües o varietats lingüístiques.

En aquest sentit, és necessari recordar que les llengües no són un simple instrument d'intercomunicació entre les persones individualment considerades; sinó que, essencialment, són sistemes d'expressió que defineixen i configuren la realitat immediata i global, i alhora són instruments de representació simbòlica, d'identificació i d'afirmació de les diferents comunitats humanes, ja que connoten significats compartits, generen identitat i delimiten una comunitat de parlants determinada (Lamuela, 1994).

En conseqüència, en les comunitats polítiques amb llengües en contacte, l'existència de poder lingüístic i de jerarquia lingüística va lligada al fet que els parlants de les llengües dominants i considerades, com hem vist, amb valors *positius* de superioritat i major utilitat, siguen també considerats persones superiors atés que són més cultes i preparades. I, en sentit contrari, els parlants de les llengües situades en la part inferior de la jerarquia lingüística siguen considerats amb el valor que s'atorga a la seua llengua; és a

---

d'estabilitat de les categories lingüístiques, per a determinar quins són els aspectes d'una llengua més proclius a transformacions i els més estables. Generalment, es considera que la part més inestable de les llengües és el lèxic, seguida de la morfologia i la sintaxi i, en darrer lloc, la fonètica. Amb tot, no hi ha consens entre els autors i la jerarquia d'estabilitat de les categories lingüístiques depèn sovint de la llengua, de la realitat sociolingüística, del prestigi de les llengües i de les situacions de contacte de llengües (Valls, 2013).

dir, com a persones socialment i culturalment inferiors. De fet, les dinàmiques de jerarquia lingüística van lligades, molt sovint, a situacions de desigualtat socioeconòmica i domini social, de diglòssia en els usos de les llengües i de conflicte social i polític al voltant de les llengües en contacte.

En la construcció del discurs ideològic sobre l'existència d'unes "llengües superiors" i unes "llengües inferiors", o sobre les formes superiors i inferiors de parlar o d'escriure una llengua, té una funció determinant la confusió entre llengua escrita i llengua en general, i la consideració de la llengua escrita cultivada com la forma superior d'una llengua i la parla oral habitual i tradicional com a formes defectives o errònies d'una llengua cultivada. Aquesta idea, malgrat estar socialment molt estesa, no té cap fonament científic, d'acord amb els fonaments de la lingüística contemporània (Moreno Cabrera, 2015: 61-82).

En aquest sentit, el que anomenem "llengua" és una abstracció, les persones no parlem "una llengua"; sinó una "varietat lingüística pròpia" que s'assembla a les varietats territorials i socials que parlen persones amb les quals podem comunicar-nos sense massa dificultats. Així, de manera abstracta considerem "llengua" a la suma de les varietats de parles territorials i socials relativament semblants i suficientment diferents d'altres conjunts de varietats lingüístiques amb els que la comunicació resulta molt difícil o impossible.

Les úniques llengües naturals són les varietats lingüístiques parlades, que estan en transformació permanent i que tenen el mateix valor lingüístic i comunicatiu per a qualsevol grup de parlants que comparteixen un mateix codi comunicatiu; o el que és igual, cap varietat o parla social o geogràfica és superior a cap altra en termes lingüístics (Saussure, 1991). Ara bé, el desenvolupament humà ha multiplicat les relacions entre les persones i genera unitats de relacions polítiques, socials i econòmiques que ultrapassen

l'àmbit geogràfic de les varietats lingüístiques pròpies, i que fins i tot, en algunes funcions, tenen un abast mundial en aquests moments.

En aquest sentit, en el procés de naixement i conformació dels estats moderns que s'inicia en la baixa edat mitjana es desenvolupen sistemes de convencions ortogràfiques i gramaticals que, en determinades llengües europees donen lloc a una "llengua cultivada" que actua com a model de llengua de referència o "llengua estàndard". El fet pel qual una variant lingüística o unes variants lingüístiques esdevenen la referència principal de la llengua estàndard, com recorda Saussure, és divers; però sempre vinculat a la idea de prestigi i, sobretot de poder. En ocasions, és producte del prestigi intel·lectual (cas de l'italià que pren com a referència el toscà del Renaixement); però el més habitual és que l'element determinant siga el poder social i econòmic, quan la varietat lingüística estàndard és la de les classes i grups socials i intel·lectuals dominants, o el poder polític, quan el model estàndard és la varietat lingüística de la Cort.

Posteriorment, les acadèmies de la llengua, l'escola, les institucions públiques i els mitjans de comunicació contemporanis situaran la "llengua estàndard" en una posició social i política dominant. Això, però, no hauria de fer oblidar que, lingüísticament, la "llengua estàndard" o "llengua cultivada" no és més que una forma lingüística artificial, codificada i útil per a la intercomunicació, sobretot escrita, de parlants de diferents varietats lingüístiques vives. A més, la llengua estàndard o la llengua cultivada no és una varietat lingüísticament superior i jeràrquicament més elevada que les varietats vives d'una llengua, que són plenament actes, en termes lingüístics, per a la comunicació humana en totes les seues dimensions.

Així doncs, les llengües naturals són sempre parles o variants locals, i totes són igualment "correctes" i útils per a expressar qualsevol tipus d'informació i per a comunicar-se amb altres persones; i en cap cas són variants inferiors d'una llengua. La llengua estàndard, per contra, és una

llengua artificial, creada per a transmetre de manera escrita i abstracta el coneixement, i serveix per a facilitar la comprensió escrita, i en menor mesura oral, dels parlants de varietats lingüístiques diferents d'una mateixa llengua; però, encara que aparegué lligada al poder i als grups socials i intel·lectuals dominants, no és una forma superior de la llengua.

Per les seues característiques les “llengües estàndard” són models de llengua codificats racionalment per autoritats lingüístiques que tracten de mantenir aquells trets homogenis que permeten la intercomunicació entre els parlants de les diferents varietats d'una llengua i prestigien determinades formes lingüístiques i rebutgen unes altres; mentre que les variants lingüístiques naturals són heterogènies, canviant i tendeixen a la diversitat. Els missatges entre una persona que escriba, posem per cas, en la llengua estàndard anglesa a l'Índia no tindran gaires problemes de ser compresos per una altra persona de parla anglesa d'Austràlia, d'Anglaterra o dels Estats Units d'Amèrica; però la comunicació comprensiva serà més difícil quan s'expressi oralment amb les mateixes persones usant les variants lingüístiques pròpies. Això passa amb totes les llengües.

Per tant, no tenen sentit les afirmacions, habituals en les ideologies dels nacionalismes lingüístics, que confonen les categories “llengua” i “llengua estàndard”. Sovint, partint d'aquesta confusió conceptual, s'afirma l'existència de llengües consubstancialment més homogènies que unes altres. En les primeres, generalment, es valora la llengua estàndard; en les segones les variants dialectals tradicionals, que són dues categories diferents: dues “llengües” distintes i no comparables. Les primeres serien llengües superiors i les segones tindrien un valor inferior i estarien compostes essencialment per dialectes que poden arribar a ser intel·ligibles. S'ignora en les segones

l'homogeneïtat del seu estàndard propi, siga històric o contemporani, i en les primeres la diversitat de les variants lingüístiques pròpies de caràcter natural.²⁶

Poc abans que Chomsky fera servir el 1956 el concepte “jerarquia lingüística”, Weinreich (1953) publica *Languages in contact*, on analitza el plurilingüisme suís i la influència del plurilingüisme en les variacions lingüístiques dels parlants. Hi descriu els fenòmens de bilingüisme (o plurilingüisme) dels parlants i el tipus d'interferència lingüística que es produeix en la forma de parlar la llengua primera, com ara canvis en el lèxic, en la morfosintaxi i en la fonètica, etc. Aquesta obra no pressuposava l'existència de cap mena de jerarquia lingüística i poder lingüístic en les relacions entre llengües; però, definia el concepte *interferència lingüística* i que analitzava els contextos i les situacions socioculturals en què tenia lloc el contacte lingüístic. Obria, d'aquesta manera, el camp a altres visions sociolingüístiques que remarcaren que el contacte entre llengües molt freqüentment no és igualitari i que la *interferència lingüística* comporta situacions conflictives i fenòmens de bilingüisme individual i social jeràrquic i problemàtic.

Així, Ferguson (1959) analitzarà la diglòssia que es produeix dins d'una comunitat lingüística entre diferents variants d'una llengua. La diglòssia seria, doncs, el canvi de variant lingüística que les persones realitzen en funció de consideracions socials diverses (prestigi,

---

²⁶ Un cas d'anàlisi de la diversitat lingüística espanyola des de l'òptica del nacionalisme lingüístic, en la seua forma “banal” (Billig, 2006), a Rodríguez Adrados (2008) S'afirma, per exemple, que “com Catalunya mai no ha estat una nació, no ha hagut una llengua catalana unificada, normalitzada, fins que ho va fer Pompeu Fabra, ja en el segle XX” (pàg. 276), que “[el basc] no ha estat mai una llengua unificada ni pròpia d'un Estat”, sinó “una sèrie de dialectes no sempre intel·ligibles entre si, junt als qual s'ha creat una llengua comuna, el batua” (pàg. 141), a diferència del castellà que és una llengua consubstancialment unificada i homogènia. I, encara més, “amb l'expansió del castellà i la decadència de la cultura tradicional, es reduí progressivament el nombre de parlants del basc en els segles XIX i XX: era una llengua rural, el castellà es difonia com la llengua de ... més alt nivell sociolingüístic. Amb la conversió del País Basc en una autonomia i la pressió d'un fort nacionalisme, que imposa per diversos mitjans, l'aprenentatge del basc, augmentà el nombre dels seus parlants” (pàg. 142-143). És curiós que, en aquest relat, mentre el castellà “s'expandeix” de forma que sembla natural, el basc “s'imposa”, s'entén que contranatura, per la voluntat del nacionalisme.

estandardització lingüística, divisió social, etc.). I els comportaments diglòssics fan que una mateixa persona use una variant o una altra de la llengua segons el context social en què es trobe i la funció social que haja de dur a terme. Ferguson distingirà, en aquest sentit, entre la variant considerada superior d'una llengua i la variant que es considera de menor nivell. La primera s'identifica amb els models de llengua usats a l'escola, les institucions i els mitjans de comunicació. La segona amb el model de llengua dels àmbits socials informals i del domini privat i familiar. Sense citar el concepte, en l'anàlisi de Ferguson hi ha un estudi de la jerarquia lingüística, si bé restringida a les variants d'una mateixa llengua.²⁷

Des d'una perspectiva més clarament sociolingüística, Fishman (1967) analitzarà les situacions que viuen les llengües en contacte, en funció de dues variables: l'existència (o no) de fenòmens de bilingüisme i l'existència també (o no) de diglòssia no sols dins de variants d'una llengua, sinó fonamentalment entre llengües diferents. Diferenciarà, a més, entre bilingüisme i diglòssia. Segons Fishman, el bilingüisme (o plurilingüisme) és un fet essencialment *individual*, mentre que el concepte de diglòssia és social o sociocultural. El bilingüisme descriuria les habilitats lingüístiques dels individus d'una societat i la diglòssia mostraria que les relacions entre les llengües en contacte en un mateix territori no és igualitària, sinó que una de les llengües és predominant i té major importància i prestigi per als assumptes oficials i públics, quedant-hi l'altra llengua per a un ús predominantment familiar, informal i quotidià.

Fishman explicà que les situacions possibles de la combinació entre bilingüisme i diglòssia són quatre. Diglòssia i bilingüisme, bilingüisme sense diglòssia, diglòssia sense bilingüisme, i les que no hi ha ni bilingüisme ni

---

²⁷ En l'estudi de Ferguson es posen com a exemple de diglòssia, l'ús del francès estàndard i del crioll haitià a Haití, la distinció entre l'àrab clàssic i l'àrab popular als països àrabs, i la diferència entre l'alemany estàndard i l'alemany suís a Suïssa.

diglòssia. I, cal recordar que, en la seua anàlisi, totes les situacions amb diglòssia comporten l'existència d'alguna mena de jerarquia lingüística.²⁸

Aracil (1965), va utilitzar el terme *conflicte lingüístic*²⁹ per a redefinir les aportacions de Weinreich, Ferguson i Fishman i anar més enllà. Aracil constata que, malgrat que l'estudi de Fishman entenia el bilingüisme com un fenomen individual, l'ús social i polític que sovint es feia del concepte amagava una situació real de diglòssia i, sobretot, de substitució social d'una llengua per una altra i de conflicte lingüístic, fet que el duu a denunciar el discurs del bilingüisme com un mite social (1973). Considera que les nocions de diglòssia de Ferguson i de Fishman es centren en les funcions de la llengua en les diferents situacions socials, però ignoraven les dinàmiques lingüístiques de la societat i, per això, no explicaven els fenòmens de domini i substitució lingüística.

Aracil afirmava que en les situacions de llengües en contacte en un mateix territori, amb diglòssia i, per tant, amb jerarquia lingüística, la llengua dominant marginarà socialment la llengua dominada i la minoritzada; és a dir, reduirà la seua presència social i intel·lectual, tendirà a recloure-la en l'àmbit familiar i progressivament a reduir el seu nombre de parlants i que la llengua dominada incorpore elements lingüístics de la llengua dominant.

---

²⁸ Les situacions de bilingüisme sense diglòssia fan referència a l'existència de societats en què les elits són bilingües (coneixen una *lingua franca* internacional en la qual es relacionen entre elles) i el conjunt de la societat utilitza les variants pròpies en tots els àmbits. Les situacions sense bilingüisme ni diglòssia, que podria tenir lloc exclusivament en les societats absolutament aïllades, sense relacions amb altres comunitats lingüístiques, de dimensions menudes i sense diferenciació social destacable: una realitat més hipotètica que real. Les situacions en què hi ha bilingüisme i diglòssia de manera estable es donen en països, com Suïssa, amb diverses llengües oficials, un elevat nombre de persones bilingües i comunitats lingüístiques bastant estables; la diglòssia entre llengües, quan es produeix, no acostuma a comportar la consideració de cap mena de supremacisme lingüístic. Finalment, hi ha les situacions de diglòssia sense bilingüisme, en societats en que la llengua del grup dominant és l'habitual de les funcions considerades com a superiors (educació, mitjans de comunicació, institucions) i la llengua majoritària de la població és considerada socialment inferior (Ninyoles, 1969).

²⁹ El primer científic social que va utilitzar aquest terme fou el sociòleg, seguidor de la teoria del conflicte, Ludwig Gumplowicz en els anys 20, en analitzar els conflictes ètnics.

Aquesta realitat pot donar lloc a una il·lusió de bilingüisme social pacífic i de reproducció diglòssica i aparentment estable de les dues llengües; però amaga una realitat de conflicte lingüístic. El bilingüisme social és un estadi entre dos situacions diferents, un temps de pas des d'un moment històric en què la llengua minoritzada era l'única llengua de la societat i la societat era monolingüe a un altre en què la societat serà monolingüe, però en la llengua dominant. El bilingüisme social és, per tant, un període, més o menys llarg segons els casos, de convivència conflictiva de les dues llengües, que ideològicament i confusament és anomenat bilingüisme.

Si la idea de *bilingüisme* era una falsa representació de la realitat, la superació d'aquest equivoc era desenvolupar una consciència lingüística clara, i si el conflicte lingüístic conduïa a la desaparició social de la llengua minoritzada, els parlants d'aquesta llengua devien tenir el control lingüístic de la seua societat per a recuperar i *normalitzar* les funcions socials de la llengua minoritzada.

Val a dir que, en Aracil, el conflicte lingüístic no es producte del contacte de les llengües, ni tampoc de la competència que pugua haver entre diverses llengües, sinó per la minorització d'una llengua, perquè socialment una llengua, o millor els parlants d'una llengua, no poden desenvolupar amb normalitat totes les capacitats i els usos de la seua llengua; o dit d'una altra manera, hi ha conflicte lingüístic quan una llengua no satisfà per motius socials, jurídics o polítics les necessitats socioculturals i els interessos lingüístics dels seus parlants. És a dir, quan els seus parlants no poden viure de manera plena en la seua llengua en el territori en què la llengua és autòctona (Bodoque, 2009).

Si fins llavors les situacions de contacte entre llengües, diglòssia, bilingüisme o substitució lingüística havien estat analitzats com si foren fenòmens gairebé naturals, sense intervenció humana. Aracil canvia profundament aquest paradigma i afirma que són processos socials en els

quals la política, com a manifestació de les pulsions dels sistemes de dominació i estratificació social, influeix profundament en les dinàmiques evolutives de les llengües i mediatitza les funcions socials de la llengua. En altres paraules, els processos de substitució política són fenòmens socials en què intervenen actors amb interessos, valors i objectius diferents. Serien, per tant, processos conflictius, de confrontació d'opcions. En això consistiria, en grans trets, el conflicte lingüístic. I és així que s'acosta aquesta concepció a l'accepció politològica del conflicte social i polític que està en l'origen de les polítiques públiques (Dente i Subirats, 2014).

Cal advertir que utilitzem el terme “conflicte” en el sentit que li donen a Sociologia, la Ciència Política i en bona mesura el Dret per a referir-nos a l'existència d'una col·lisió o una diferència important d'interessos, valors, criteris i objectius que pot donar lloc a dinàmiques d'enfrontament, de cerca de noves polítiques que reequilibren la situació denunciada, i també a situacions de domini i de submissió. Una accepció que s'acosta a la de diferència, disputa o litigi, i s'allunya de la primera accepció que dona l'AVL, de lluita, combat o enfrontament, generalment armat i violent. La nostra referència a la teoria del conflicte lingüístic tracta de reforçar la relació entre llengua i poder polític per tal de mostrar les situacions de desigualtat o jerarquia lingüística producte del tracte polític desigual a les diferents llengües en contacte en un territori i, per tant, de l'existència d'un ordenament legal que reproduïx aquesta realitat política. Amb tot, hi ha autors que eviten el concepte de conflicte lingüístic i diglòssia substitutiva, i es centren en la descripció del fenomen i de la relació entre llengua i poder polític d'una manera més directa i més precisa, en la nostra opinió.

En aquest sentit, s'expressa Kachru (1986, 1990 i 2006) que analitzant des de la sociolingüística la relació entre Poder, política i l'expansió asiàtica de l'anglès, desenvolupa el concepte “jerarquia lingüística”, donant-li una accepció diferent a la de Chomsky o a la dels investigadors de la variació

lingüística. La jerarquia lingüística seria, segons Kachru (2006), el resultat d'una manifestació del poder lingüístic en una societat determinada. En altres paraules, la jerarquia lingüística mostraria el sistema de preeminència d'una llengua o d'unes llengües sobre la resta de llengües autòctones que es parlen en un territori determinant.

Segons Kachru, hi hauria tres tipus de situacions de jerarquia lingüística: primerament, la que es produeix en societats tradicionalment plurilingües on les llengües en contacte tenen un reconeixement social, polític i legal diferent; segon, la que es dona en societats oficialment monolingües que neguen, si més no legalment, la diversitat lingüística i el plurilingüisme propi; i tercer, la que es produeix en societats monolingües durant períodes de dominació política i militar per països que tenen una altra llengua.

Considera Kachru que les societats on hi ha jerarquia lingüística desenvolupen una jerarquia d'usos lingüístics, és a dir una diglòssia jeràrquica. O el que és el mateix, les llengües (o dialectes) que, per la manifestació del poder lingüístic, es situen dalt de la jerarquia lingüística són les llengües (o variants lingüístiques) usades per a funcions oficials, d'alta cultura i prestigioses, i sovint són les llengües de les elits dominants; mentre que les altres llengües (o dialectes) que hi ha avall de la jerarquia queden reservades a funcions informals, familiars de "cultura popular" i sense prestigi social.

L'existència d'una jerarquia lingüística comporta també un sistema d'actituds i valors respecte als usuaris d'una llengua o variant lingüística que, segon Kachru, pot ser ocasionalment neutre; però que de manera habitual activarà un sistema de prejudicis lingüístics que li atorguen a la llengua que es situa a dalt de la jerarquia lingüística tota una suma de consideracions *positives* que, sense cap fonament científic consideren aquestes llengües (o dialectes) com a millors, més útils per a la comunicació, més fàcils, més riques i més flexibles, si mes no. I, en sentit contrari, les llengües que queden

a la part inferior de la jerarquia reben la consideració de llengües insuficients per a tractar assumptes importants; són pobres d'expressió, no tenen homogeneïtat i són rígides en les seues estructures. Sovint, fins i tot, les primeres són vistes com a llengües de futur i internacionals, i les altres simplement com a coses del passat i, com a molt familiars i familiar. I cal subratllar que, malgrat que al sistema de prejudicis lingüístics li manque la més mínima racionalitat científica i humanística (Tuson, 1988 i 2010), les seues conseqüències no són innòcues en termes socials, polítics i legals. Són una construcció ideològica³⁰ que impregna els comportaments de tots els actors de les societats en què hi ha jerarquia lingüística.

Kachru considera finalment que, en totes les situacions de llengües en contacte en què hi ha una manifestació del poder lingüístic per part dels defensor de determinades llengües (o variants lingüístiques) i, a causa d'aquest poder, es genera un sistema de jerarquia lingüística i, finalment, acaba havent-se de fer front a una, o més d'una, d'aquestes situacions: desplaçament, enfrontament o vides en paral·lel de les llengües en contacte.

El desplaçament progressiu de les llengües situades en la part inferior de la jerarquia lingüística per la llengua dominant en la jerarquia lingüística en un nombre cada vegada més gran de funcions socials i fins i tot, en la fase més avançada del procés, en la transmissió familiar de les llengües (o dialectes), dóna lloc, a un procés de minorització lingüística i, en la fase final, a una situació de substitució lingüística.

L'enfrontament entre llengües, un fet bastant habitual arreu del món, subratlla Kachru, es produeix de tres maneres diferents: primera, quan es vol

---

³⁰ Utilitzem el terme de construcció ideològica, seguint Therborn (2015), com aquella visió del món que inclou tant les experiències quotidianes dels individus d'una societat, com les elaborades doctrines intel·lectuals, la consciència dels actors socials i els sistemes de pensament i els discursos institucionalitzats d'una societat determinada. Therborn recorda, en aquest sentit, que no es pot confondre ideologia amb ciència, art, filosofia o dret. No tota ideologia pot ser ciència, art, filosofia o dret; però això no ha de fer-nos oblidar que tota construcció intel·lectual, científica, filosòfica o de dret sorgeix de configuracions ideològiques i podria funcionar com a una ideologia.

imposar acceleradament i descarnadament un sistema de jerarquia lingüística que altera la realitat anterior; en segon lloc, quan hi ha resistència per part dels parlants d'una llengua subalterna a acceptar la seua posició en la jerarquia lingüística; i tercer, quan, simplement, hi ha polítics o formacions polítiques que utilitzen les llengües (o els dialectes) com un instrument de confrontació i domini polític, sense que hi haja voluntat de qüestionar de debò ni alterar la jerarquia lingüística.

Finalment, les vides en paral·lel de les llengües dins d'una comunitat política determinada comporta que territorialment les diverses comunitats lingüístiques que formen part d'una única comunitat política tendeixen a desenvolupar les seues funcions en territoris diferents i a evitar els territoris multilingües. En aquests darrers casos, la jerarquia lingüística no desapareix necessàriament, però s'intenten evitar les situacions d'enfrontaments entre llengües i els seus parlants, i es volen evitar els processos de desplaçament, diglòssia i substitució lingüística.

Cal subratllar, com també apunta Kachru, que l'existència de situacions de jerarquia lingüística van unides, sovint, a dinàmiques de desigualtat social, econòmica, intel·lectual i política. I, hauríem d'afegir, de domini, alienació i subordinació individual, grupal i col·lectiva.

Des d'una perspectiva de la lingüística política, Phillipson (2006) realitza una detallada anàlisi dels fonaments teòrics de l'imperialisme lingüístic i recorre al concepte "jerarquia lingüística" per a explicar la relació que hi havia, a Àfrica en l'època colonial, entre l'anglès i el francès i les llengües africanes, afirmant que "l'anglès i el francès estaven situats al capdamunt d'una jerarquia lingüística en què les llengües vernacles eren al capdavant" (Phillipson, 2006: 341). L'autor vincula directament el concepte de jerarquia lingüística amb el de desigualtat lingüística. Així, destaca que "vivim en un món caracteritzat per la desigualtat –de gènere, de nacionalitat, de raça, de classe, d'ingressos i de llengua" (2006: 346-347) i considera,

seguint Gramsci (1974), que els discursos i les teories justificadores de la jerarquia lingüística són una forma d'aconseguir l'hegemonia cultural en les societats i fer passar com a “naturals” i “normals” el que són desigualtats i dominacions socials.

En un mateix sentit, però des de la sociologia política, analitzant el pensament anticolonial d'Aimé Césaire, Grosfoguel (2015) constata que en els processos colonials protagonitzats per europeus, a més de l'apropiació immoral de territoris, l'explotació (i sovint esclavització) de la població, l'extracció de recursos, la destrucció de les xarxes socials i de les formes de vida preexistents, hi ha sempre l'establiment d'una jerarquia lingüística. La jerarquia lingüística colonial significava que les llengües considerades d'ordre superior eren les europees i les d'ordre subaltern les autòctones de la població dominada. Les llengües europees eren les llengües del poder colonial, de les noves religions i, sobretot, de la teorització, la comunicació de coneixements i la informació socialment important; mentre que les llengües subalternes només eren llengües per al folklore, la cultura tradicional autòctona i la comunicació familiar. De manera que les llengües autòctones eren realitats subalternes i de menor importància.

Aquesta idea de la jerarquia lingüística i de llengües (o varietats lingüístiques) millors i superiors a unes altres no és nova ni exclusivament occidental, ni tampoc una creació de les potències colonials del segle XIX (Tuson, 2010); però a Europa va adquirir una significació especial primer amb la Il·lustració i després amb les revolucions burgeses i l'exaltació de l'estat-nació com a estructura política dominant i amb voluntat universal (Bauman i Briggs, 2003).

La Il·lustració, en general, especialment als països europeus més desenvolupats, va defensar majoritàriament una ideologia lingüística que vinculava les llengües utilitzades per a la cultura i el poder polític en les societats europees com a llengües útils per a la ciència, el progrés i la

“il·luminació” de la població, llengües de la Modernitat (francès, anglès, alemany, italià, espanyol, etc.) i relegava les altres llengües parlades als respectius països com un retard, una dificultat, com a llengües incapaces per a la cultura elevada i la ciència. Llengües del Passat.

L'estat-nació, afirmat al llarg del segle XIX i en la primera meitat del segle XX, sovint amb guerres devastadores, transformarà el discurs il·lustrat en un objectiu nacional-polític de construcció d'un estat amb una única llengua nacional que justifica, implícitament, la marginació i minorització de les llengües “no nacionals” de l'estat, i, encara més, sovint justificarà també la persecució, de manera directa o indirecta, i també la simple i total eliminació d'aquestes llengües,³¹ en ocasions amb pràctiques d'eliminació de les persones i els pobles que les parlen quan es produeixen pràctiques genocides.³²

L'excepció d'aquesta dinàmica occidental de crear estats-nació que només tingueren una única llengua nacional fou Suïssa, que en certa manera seguí un procés invers, com veurem, i en el moment en què arreu d'Europa el nacionalisme liberal impulsa la idea de la creació d'estats-nació sobre fonaments ideològicament moderns i allunyats de la societat feudal i de l'Antic Règim, ho farà afirmant el plurilingüisme nacional i sense donar lloc a un nacionalisme lingüístic uniformista i estatalista.

La persistència del nacionalisme lingüístic uniformista en els estats-nació occidentals, més d'un segle després de la seua consolidació final com a realitats polítiques dominants contemporànies, continua sent generalitzada i la principal font de justificació de la ideologia de l'existència d'una jerarquia

---

³¹ Cal destacar l'estudi de Guillo (1989) sobre la utilització de la idea de la jerarquia lingüística per a l'expansió, primerament interna (dins dels estats-nació) i posteriorment exterior (arreu del món), de la llengua considerada “superior” i “nacional”, en el cas de les dues llengües de més ressò internacionals en els darrers tres segles: l'anglès i el francès.

³² El genocidi armeni (1915-1917), del que ara es compleix un segle gairebé en l'oblit, a mans de les forces nacionalistes del Joves Turcs és el cas probablement més terrible de la història contemporània d'extermini físic de milió i mig de persones per raó de llengua i cultura diferent de la del projecte nacional majoritari.

lingüística natural entre les diferents llengües parlades als diversos estats. Aquesta ideologia defensora o justificadora del supremacisme lingüístic, en expressió de Moreno Cabrera (2007, 2008, 2014 o 2015) per a descriure el nacionalisme lingüístic espanyol, està íntimament relacionada amb el nacionalisme banal³³ que descriu Billig (2006) en parlar del nacionalismes que s'autoconsideren "no nacionalismes" o simplement "patriotismes" i que, segons Billig, són els nacionalismes rutinaris i imperceptibles; però omnipresents dels estat-nació establits i consolidats en els últims segles.

I cal, igualment, insistir que la ideologia justificativa de la jerarquia lingüística o del supremacisme de determinades llengües sobre les altres, també es dona a dins de les llengües. La pràctica totalitat dels estats-nació han promogut de manera autoritària i excloent un model de llengua estàndard basats en un dialecte o en una varietat concreta de la llengua, que, com hem vist, va generalment lligada al poder polític, social i econòmic; i marginava i no tenia suficientment en compte la diversitat de formes naturals de la llengua ni formes més democràtiques i convergents de crear els diferents models estàndards de la llengua.

Aquesta inèrcia autoritària i jeràrquica dins de la pròpia llengua pot tenir, paradoxalment, conseqüències negatives per al desenvolupament de les llengües internacionals, com ara l'espanyol, i els interessos econòmics i culturals vinculats a la llengua i a les indústries lingüístiques. El model autoritari de fixar l'estàndard del castellà, basat en l'*espanyol oficial* de la RAE, que té un dialecte menor en nombre de parlants de la llengua espanyola com a referent bàsic, beneficia uns interessos econòmics minoritaris a Espanya; però dificulta l'expansió d'un model de llengua convergent i democràtic (*espanyol internacional* o *llengua espanyola comuna*) que s'obri pas progressivament en l'àmbit internacional en contra del model oficial i en

---

³³ Taibo (2007) considera que la traducció de l'expressió anglesa *banal nationalism* hauria d'haver estat traduïda com "nacionalisme trivial" i no la traducció literal "nacionalisme banal", que en la seua opinió és més imprecisa.

conflicte amb ell, segons Senz i Alberte (2011); Moreno Cabrera (2014) o Subirats (2015).

La Declaració Universal dels Drets Lingüístics en els seus preliminars afirma que “la invasió, la colonització i l'ocupació, així com d'altres casos de subordinació política, econòmica o social, impliquen sovint la imposició directa d'una llengua aliena o, si més no, la distorsió de la percepció del valor de les llengües i l'aparició d'actituds lingüístiques jerarquitzants que afecten la lleialtat lingüística dels parlants”, fet que contribueix decisivament als processos de substitució lingüística de les llengües autòctones per llengües forasteres i a enfortir les formes de domini d'uns grups socials sobre uns altres, també a través dels usos lingüístics.

En l'àmbit del dret l'ús del concepte de “jerarquia lingüística” no és massa freqüent i han estat més habituals els treballs que analitzen diferents nivells de reconeixements de drets lingüístics de manera més aviat descriptiva o des de diferents perspectives del que significa un terme com “igualtat lingüística”, que pot ser considerat com idèntic tracte formal de les llengües, igual tracte formal de les llengües, igual tracte formal dels parlants de diferents llengües, i tracte compensatori a les llengües minoritzades (Pool, 1987).

Amb tot, Milian (2003) o Segura (2011) fan servir el terme “jerarquia lingüística” per a destacar l'existència de representacions socials jeràrquiques sobre les diferents llengües tant en els textos legals com en la jurisprudència. Cal pensar, que la referència en el Dret i les ciències socials al concepte “jerarquia representativa” de realitats socials desiguals, és bastant comuna en l'anàlisi de la realitat jurídica i social des de la perspectiva de gènere.

Aquesta perspectiva ha posat de manifest que, més enllà del principi d'igualtat formal davant la llei i fins i tot del principi (més substantivament

igualitari) de no discriminació, les jerarquies³⁴ representatives han format part del Dret històricament i hi continuen estan presents. Així, des d'aquesta perspectiva la “jerarquia de gènere”, o el que és igual la consideració que els homes tenen un valor social qualitativament superior al de les dones, discriminació que es mantindria en molts aspectes de les normes jurídiques i en les polítiques públiques, fins i tot dels països liberal democràtics que més han avançat en la remoció de la discriminació per raó de sexe.³⁵

Les normes legals, incloses les constitucionals, són sempre el resultat d'una decisió política legítima i les decisions polítiques, per definició, són fruit dels conflictes i els acords entre la diversitat d'actors socials i polítics que actuen en una societat determinada, en un temps històric concret i amb uns sistemes de valors, concepcions del món i ideològics determinats. I aquest fet és especialment present en el cas de les representacions socials del valor de les diferents llengües també en el dret.

De fet, malgrat que la lingüística contemporània havia demostrat que totes les llengües naturals són igualment útils per a comunicar tot tipus d'informació i coneixement humà, és molt freqüent que en el reconeixement oficial de les llengües “la selecció d'una o algunes llengües privilegiades siga considerada pràctica i necessària; fins i tot on la desigualtat de tractament de les races, les religions, els sexes i altres categories socials és considerada il·legítima” en els sistemes polítics democràtics (Pool, 1987: 3).

---

³⁴ No s'ha de confondre la idea de “jerarquia (de representacions socials) en el Dret” amb el principi de “jerarquia normativa del Dret”. La primera té a veure amb la construcció ideològica que hi ha darrere del dret material; el segon fa referència, com és ben sabut, al fet que una font o norma preval sobre una altra norma en funció del rang jeràrquic de l'autoritat o de l'òrgan que l'emet.

³⁵ Veure, en aquest sentit, els treballs de Franklin (2010), Réaume (2005 i 2013) o MacKinnoc (1989) sobre les teories del Dret i la jerarquia de gènere; i de manera més genèrica pel que fa a les construccions ideològiques Therborn (2015) o Butler (2001) o referides a l'àmbit del gènere, el treball de Laqueur (1994).

En aquest sentit i d'acord amb la reflexió de Pool, caldria preguntar-se si no és rellevant que mentre l'article 8.2 de la Constitució Federal Suïssa de 1999, que tracta sobre la igualtat davant la llei, fa referència expressa a la llengua i afirma que “ningú pot ser discriminat per raó d'origen, raça, sexe, edat, *idioma*, posició social, forma de vida, creences religioses, ideològiques o polítiques o per incapacitats físiques, mentals o psíquiques” (la cursiva és nostra); l'article 14 de la Constitució espanyola estableix que “els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaler cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social”, sense que s'hi faci referència a l'idioma, i ja hem vist que tradicionalment la regulació legal no ha entès la discriminació lingüística de la mateixa manera que altres discriminacions.³⁶

3.2. EL CONCEPTE DE SEGURETAT LINGÜÍSTICA

El lingüista William Labov (1972) utilitzà per primera vegada el terme *inseguretat lingüística* en un estudi sobre els canvis i la varietat de la llengua anglesa a la ciutat de Nova York en funció de l'estratificació social, on va concloure que aquelles persones que tenien una parla pròpia més allunyada del model de llengua estàndard mostraven major inseguretat en el seu criteri i sentit lingüístic a l'hora d'expressar-se.³⁷

Posteriorment, el concepte ha estat utilitzat en els estudis de lingüística per a analitzar els fenòmens d'inseguretat que per raons personals, de dialecte

---

³⁶ Una anàlisi del concepte d'*igualtat* en les sentències del Tribunal Constitucional a Martín Cubas (1998).

³⁷ La qüestió no és que no pogueren expressar-se en la seua varietat lingüística, el problema era que creien que hi havia un model de llengua superior i útil per a determinades funcions socials, que no coneixien suficientment, i això els generava dubtes i inseguretats lingüístiques en determinats contextos comunicatius.

social o geogràfic, de varietat lligada a l'edat o d'interferència d'altres; tot destacant els elements que generen inseguretats en els parlants d'una llengua a l'hora de parlar amb normalitat la llengua pròpia i en quines situacions es produeixen fenòmens d'inseguretat.

El fenomen de la inseguretat lingüística adquireix una connotació diferent, directament vinculada amb la idea de l'existència d'una jerarquia lingüística, quan es produeix entre dialectes geogràfics d'una mateixa llengua, però amb un prestigi social diferent (Hofseth, 2012), quan hi ha dues llengües en contacte amb un prestigi o una situació de domini social o de poder lingüístic diferent (Grillo, 1989) o quan ocorren ambdues coses, com és el cas de la llengua parlada, o millor de les llengües parlades, pels *latinos* als Estats Units, ja que manifesten inseguretat lingüística a l'hora de parlar espanyol, atès que entenen que la seua parla dialectal està allunyada de l'estàndard castellà proposat per la RAE, i també quan parlen anglès perquè consideren que el seu anglès està influït pel castellà (Zentella, 2007).

Val a dir que la existència d'inseguretat lingüística en parlants d'una llengua no significa que la parlen amb menor "correcció normativa", ni que tinguen menor "riquesa comunicativa" o inferior "nivell de competència lingüística"; sinó simplement que expressen més vacil·lacions i tenen l'autopercepció que la seua parla és diferent i d'inferior valor que altres variants d'un idioma que consideren millors, més normatives i més prestigioses.

Partint del concepte d'inseguretat lingüística de Labov, la lingüística social ha desenvolupat diversos índexs d'inseguretat lingüística³⁸ que són sistemes de mesura per a determinar el grau d'inseguretat lingüística dels grups socials i dels individus en funció de les seues vacil·lacions i inseguretats a l'hora d'expressar-se i usar una variant social o geogràfica de

---

³⁸ Un dels primers treballs destacables en aquest sentit és el d'Owens i Baker (1984).

la pròpia llengua, per a usar una llengua en un context de llengües en contacte, o per a utilitzar, en general una altra llengua.

Lògicament, l'altra cara del concepte "inseguretat lingüística" és el de "seguretat lingüística", que descriu els casos en què els parlants es senten segurs de la variant lingüística que utilitzen, creuen tenir una consciència normativa clara i no dubten que parlen adequadament en tot context social i situació comunicativa.

Amb tot, el concepte de "seguretat lingüística" adquirirà un nou significat quan, fora dels camps d'estudi de la lingüística, i en mig del debat que va mantenir el culturalisme liberal i el comunitarisme a finals del segle passat, Denise Réaume l'incorpore a les seues anàlisis i el redefinisca des de l'àmbit del Dret pel que fa a l'estudi dels drets lingüístics, i tenint com a marc de referència i anàlisi preferent la realitat plurilingüe de Canadà.

En l'anàlisi detallada del debat del culturalisme liberal que duu a terme Branchadell (2003 i 2005),³⁹ Will Kymlicka ocupa una posició cabdal. En primer lloc, per les importants aportacions que ha realitzat Kymlicka, en un debat públic, al llarg de la seua trajectòria intel·lectual en l'estudi dels drets lingüístics, la revisió del concepte de ciutadania, la diversitat cultural i lingüística, el multiculturalisme i, en general, la filosofia política contemporània. Segonament, l'autor canadenc ha demostrat en les seues obres tenir una gran capacitat per a sintetitzar i valorar discursivament les aportacions que havien fet els teòrics defensors d'un "nacionalisme liberal" que defensaven la legitimitat i l'obligació dels estats a l'hora de protegir i promoure la diversitat cultural i lingüística pròpia dels estats-nació, i els autors del "multiculturalisme liberal" que consideraven legítima igualment la

---

³⁹ Branchadell (1997) ja havia fet un acostament al debat entre liberalisme culturalista i comunitarisme en analitzar les diferents posicions polítiques sobre la política de normalització lingüística de Catalunya des de l'òptica del liberalisme.

necessitat del reconeixement i la integració respectuosa dels grups d'immigrants i refugiats, també en la dimensió lingüística.⁴⁰

Subratlla Barchadell que Kymlicka (2001a) distingeix tres moments en el debat sobre els drets lingüístics i culturals de les minories. En un primer moment, els teòrics liberals discutiran amb els comunitaristes, i les oscil·lacions de les posicions dependran del grau d'individualisme liberal i d'acceptació o negació de l'existència de drets col·lectius per als grups socials, i més concretament a comunitats polítiques minoritàries dins de la comunitat política estatal. En una segona fase, el debat és entre liberals i gira al voltant del valor i el significat del liberalisme tractant de donar resposta a la pregunta “quin és l'abast dels drets lingüístic *en* la teoria liberal?” (la cursiva és de Kymlicka, 2001a: 21). Un debat en que s'obri pas la idea que els interessos relacionats amb la cultura i la identitat són indestriables dels principis liberals de llibertat i igualtat, i, per tant, dins d'una concepció liberal de ciutadania i dels drets, estaria justificada la garantia especial dels drets col·lectius de les minories.

Dins d'aquest debat, Kymlicka (1995) havia defensat contundentment que els drets col·lectius de les minories culturals són absolutament coherents amb els principis liberals democràtics, i encara més, que la negació, total o parcial d'aquests drets, podria donar lloc a un qüestionament del valor de la llibertat individual, la justícia social i la unitat nacional en aquests estats. Així mateix, Kymlicka (2001a) critica, per falsa, la idea tradicional que els estats liberaldemocràtics són neutrals en matèria lingüística i cultural, i afirma que els estats-nació liberaldemocràtics contemporanis han de ser considerats més com a actors constructors de nacions (*nation-building*); i conclou que per als teòrics liberals no poden ser justificables de cap manera les injustícies que

---

⁴⁰ Un exemple de capacitat de síntesi analítica i discursiva d'aquest autor, en els capítols *communitarianism, citizenship theory, multiculturalism* i *feminism* de la seua introducció a la filosofia política contemporània (Kymlicka, 2002).

generen les majories en la construcció de la nació i que els drets de les minories han de ser radicalment protegits d'aquestes injustícies.

El tercer i darrer moment del debat,⁴¹ segons Kymlicka, va comportar deixar de veure els drets de les minories lingüístiques i culturals com a una anomalia, una desviació o una perversió de la construcció nacional majoritària. I això té com a conseqüència qüestionar l'essència dels projectes estatals de construcció nacional i preguntar-se sobre les formes de construcció nacional (*nation-building*) justificables i els seus límits, atés que els drets de les minories no han de ser qüestionats ni menystinguts en cap moment.

L'argument principal per a defensar el reconeixement del dret de les minories és perquè els individus tenen interessos lingüístics i culturals, i que aquests interessos són una part essencial de seu benestar i projecte de vida. Però, a més de la dimensió individual dels interessos lingüístics, el multiculturalisme liberal tindrà en compte que les llengües són un fet social i col·lectiu de tipus relacional, ja que cap persona individualment considerada pot veure reconeguts els seus interessos lingüístics de manera plena, perquè això siga possible ha de compartir-los amb els altres membres del seu grup lingüístic i cultural.

En aquest sentit, Kymlicka (1997: 60) destaca que les minories lingüístiques es resisteixen a la integració en el projecte lingüístico-nacional majoritari perquè tota persona forma part d'un grup lingüístic, i, de manera natural, tant individualment com en grup domina la voluntat de viure i treballar en la seua llengua pròpia, i no poder-ho fer per imposició d'un altre grup lingüístic és una agressió.

---

⁴¹ El debat protagonitzat pel multiculturalisme liberal en els anys huitanta i noranta del segle passat qüestionarà els paradigmes clàssics del liberalisme tant pel que fa a la concepció individualista dels drets com la concepció lingüísticament i nacionalment uniformista de l'estat-nació. Kymlicka s'incorporà al debat el 1989, però les seues aportacions centrals són de 1995, 2001a, 2002 i el llibre col·lectiu amb Allan Patten de 2003, on participen entre d'altres autors con Laitin, May, Van Parijs, Levy o Réaume.

En conseqüència, com subratlla Branchadell (2003), la lògica d'actuació de les minories no seria diferent de la de les majories, volen simplement el mateix que aquelles: viure en la seua llengua. I és per això que la defensa dels drets de les minories són una resposta al projecte de construcció nacional majoritari i han de ser radicalment tingudes en compte en les societats liberal democràtiques (Kymlicka 2001a, 2001b).

De manera semblant s'expressa Parekh (2000), fent una reformulació del principi de justícia i desenvolupant una defensa liberal de la diversitat cultural i lingüística i del reconeixement dels drets lingüístics i la igualtat substantiva de les minories per a poder parlar de justícia.

Branchadell, seguint Carens (2000), considera que la història, la quantitat de parlants i la concentració territorial de les minories són factors que reforcen l'interés lingüístic dels membres de les minories i fan il·legítim suprimir els seus drets lingüístics i, encara més, considera que imposar a la minoria la llengua de la majoria seria una forma de tirania i afirma que aquests drets han de ser plenament reconeguts en les lleis. Val a dir que convenis internacionals en matèria de minories i drets lingüístics tenen tendència a considerar i combinar aquests tres elements a què es refereix Carens: història, nombre de parlants suficientment gran i concentració territorial de la minoria lingüística a l'hora de reconèixer i reivindicar els drets d'aquestes minories.⁴²

El debat liberal sobre els drets lingüístic acaba, per tant, com recorda Branchadell (2003: 49), amb l'assumpció de la idea que “la cultura és important des d'una perspectiva liberal ... perquè els individus tenen *interessos* culturals que han de ser respectats perquè són una aspecte important del seu benestar” i contràriament al que afirmaria el liberalisme

---

⁴² Veure, per exemple, el Conveni-marc per a la protecció de les minories nacionals del Consell d'Europa de 1995, o la Declaració sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques, aprovada per l'Assemblea General de l'ONU, en la resolució 47/135, de 18 de desembre de 1992.

arcaic, el respecte d'aquests interessos comporta l'acceptació de drets col·lectius. Barchadell recorda que el debat llavors es situa en quina mena de proteccions externes es duen a terme en favor de les minories i, alhora, quin tipus de restriccions internes són permeses d'acord amb les premisses liberals.

Així, Kymlicka (1995a) diu que tots els governs, en l'exercici de la seua legítima autoritat política i dins dels principis liberals democràtics, prenen decisions que limiten la llibertat individual, com ara establint la necessitat de pagar impostos per a sostenir els béns públics. I es podria afegir que la llista d'intromissions o d'intervencionisme de l'autoritat política no deixa de créixer i es produeix en la regulació de la salut pública, del trànsit, d'internet, de serveis privats amb repercussió pública, i especialment, de l'àmbit educatiu, entre d'altres. Amb tot, aquesta mena de restriccions internes no poden afectar mai estructuralment els drets bàsics de les persones. Establida aquesta premissa, Kymlicka afirma que per tal de garantir el respecte dels drets de les minories es poden limitar llibertats individuals de les majories, sense que això comporte la pèrdua de drets bàsics.

És en el context d'aquest debat i des de la Filosofia del Dret i el Dret Públic, que Leslie Green i, sobretot, Denise Réaume constataran, com remarca Branchadell, que no existeixen els fonaments d'una teoria dels drets lingüístics que explicita la base normativa de la protecció legal de qualsevol llengua. I, en conseqüència, faran un esforç per a construir una teoria comprensiva dels drets lingüístics, sobre la base de la redefinició del terme "seguretat lingüística" i de l'existència d'interessos lingüístics i culturals de caràcter individual i grupal.

Green (1987), partint de la vinculació entre interessos i dret, distingeix que els individus tenen dos tipus d'interessos per a usar amb normalitat la seua llengua en totes les ocasions i funcions. En primer lloc, un interès funcional de comunicació, de relacionar-se i de compartir informació i

emocions amb les persones del seu entorn familiar i social, sense tenir necessitat de canviar de llengua o deixar de parlar la llengua pròpia per a comunicar-se amb els altres. Però, a més, segons Green, els individus tenen un segon interès expressiu i identitari, ja que la llengua pròpia és un marcador consubstancial de la pròpia identitat personal a la que cap persona no hauria de renunciar per obligació externa.

A propòsit de la distinció de Green, Réaume (1991) afirma primerament que hem de tenir en compte que sempre comporta una dificultat aprendre una segona llengua i també que, fins i tot en els casos en què s'hi aconsegueix un domini adient, sempre és més senzill expressar-se en la llengua pròpia per a concloure que poder comunicar-te amb els altres en la teua llengua ja és un poderós interès personal i individual a considerar a l'hora de posar les bases per a una teoria normativa dels drets lingüístics.

A més, diu Réaume, arreu del món, la major part de les persones miren la seua llengua com una marca d'identitat, una herència cultural que valoren perquè els fa com a persones; de la mateixa manera que aquells que parlen altres llengües aprecien la comunitat en què van créixer i es van socialitzar, i la llengua pròpia com un element identificador important en les seues vides.

Branchadell (2003: 59) sosté, partint d'aquestes consideracions, que “la protecció d'aquests dos interessos és el que fonamenta el dret a usar la pròpia llengua, i garantir aquest dret implica que els parlants no siguen pressionats (ni amb mesures coercitives directes ni amb desincentius) per a abandonar-la”. I, per tal d'aconseguir-ho, els poders públics han de garantir un sistema de drets lingüístics que, en paraules de Réaume (1991) permeta un entorn segur per a usar la llengua en tots els contextos socials i afavorisca la transmissió generacional de la llengua amb normalitat.

Al capdavant, els parlants de qualsevol llengua, gran o menuda, en una societat lingüísticament homogènia o els d'una llengua majoritària i dominant

en una societat plurilingüe, com recorda Branchadell, no es plantegen si poden o no viure en la seua llengua, i tampoc s'interroguen si han d'usar la seua llengua o una altra segons la funció o la situació comunicativa: utilitzen, sense més i sense cap mena d'impediment, la seua llengua en tot tipus d'activitat social, institucional, cultural, formativa o familiar. Per contra, els parlants de llengües minoritàries viuen una realitat ben diferent, sobretot quan la llengua pròpia no té una protecció especial. Els parlants d'una llengua minoritària estan extremadament pressionats, directament i indirectament, per a abandonar la llengua pròpia; de fet, en contextos en què la llengua minoritària té poques possibilitats de desenvolupar-se amb normalitat els incentius per a canviar de llengua són molt grans (Réaume, 1991).

Ara bé, viure en la pròpia llengua és un bé participatori, democràtic i grupal (Margalit i Halbertal, 1994). Com afirma Bodoque (2009), independentment de quina siga la llengua pròpia, les persones individualment considerades poden arribar a conèixer un nombre elevat de llengües, i les llengües poden ser naturals o artificials, vives o mortes; però els individus poliglotes només podran comunicar-se i identificar-se com a coneixedors d'una llengua si hi ha altres persones que coneixen també aquesta llengua i es relacionen amb ells. Ara bé, aquesta mateixa persona poliglota només podrà aspirar a viure en una de les llengües que coneix, si aquesta és la llengua de bona part de la població d'un territori determinat, i únicament podrà viure-hi en totes les dimensions personals, emocionals, socials i intel·lectuals si hi ha un context de seguretat lingüística en el territori en qüestió i en la comunitat lingüística autòctona, i si la llengua, per tant, pot ser utilitzada sense interferències ni imposicions per a usar altres llengües.

Val a dir que, en situació de llengües en contacte, sense seguretat lingüística, amb una llengua predominant i una altra subordinada, les persones que tenen com a llengua pròpia la subordinada només podran viure-hi parcialment en aquesta llengua i generalment en contextos i funcions

considerades subalternes, com hem vist en parlar del concepte “jerarquia lingüística”.

Ara bé, el fet que la llengua siga un bé participatori i grupal comporta que perquè el govern puga estructurar un sistema de seguretat lingüística hi ha d'existir una mínima massa crítica de parlants. Les iniciatives governamentals per establir sistemes legals que permeten nivells de seguretat lingüística son dos, segons Réaume(2003). Un règim de tolerància lingüística o un règim d'oficialitat lingüística. Seguint MacMillan (1998) el règim de tolerància comporta un sistema de drets lingüístics per a garantir l'ús individual de les llengües per a poder parlar-la en el carrer i en casa, i per a usar els cognoms i noms propis. Però, també drets per a usos individuals i col·lectius com, per exemple, usar-la en comunicacions personals, en activitats públiques que afavoreixen que es puga perpetuar-ne l'ús (escola, mitjans de comunicació, activitats culturals, d'entreteniment i d'oci); en activitats econòmiques privades de l'estil negocis i treball, publicitat, documents; i també en associacions civils i privades, en esglésies i organitzacions religioses, i en les institucions governatives, especialment en la de Justícia, i caldria afegir que davant la policia (Bodoque, 2009).

Per a Réaume, els drets de tolerància son universals i els parlants de qualsevol llengua pot reclamar-los. Els drets lingüístics del règim de tolerància tindrien, així, una naturalesa preferentment individual. Branchadell recorda, però, que els drets lingüístics tenen una naturalesa dual; d'una banda, contenen una concreció individual, però necessiten tenir garantida una dimensió col·lectiva per a poder-se realitzar (Eisenberg, 1994; Campbell, 1994; Patten, 2003).

A l'hora de parlar del règim d'oficialitat com a sistema de seguretat lingüística, Réaume considera que per a poder establir un règim d'oficialitat, a més de comptar amb un nombre mínim de parlants, la comunitat lingüística que ha de ser “assegurada” ha de tenir una vitalitat notable i una presència en

la vida pública important. Només en aquests casos estaria justificat un sistema de seguretat lingüística fort, o en paraules de MacMillan (1998) drets lingüístics associats a una promoció pública forta i continuada. Els drets als usos personals i familiars de la llengua han de ser plenament garantits, també el de l'ensenyament en la llengua pròpia, comptar amb mitjans de comunicació que utilitzen la llengua, tenir tot tipus de recursos culturals i d'entreteniment en la llengua pròpia, treballar, rebre serveis privats, anuncis públics, comptar amb institucions i administració en la llengua pròpia, garanties que la policia i la Justícia usa la llengua pròpia i intervencionisme actiu en el sector privat per a garantir plenament els drets lingüístics en la llengua minoritària i sovint minoritzada.

Hi ha consens entre els teòrics liberals a considerar absolutament legítimes les mesures, en terminologia de Kymlicka, de promoció externa (iniciatives públiques i normes legals que permeten l'exercici dels drets lingüístics en totes les dimensions personals, oficials i privades de la vida d'una societat) per a garantir un sistema de seguretat lingüística; però hi ha un debat obert pel que fa a les restriccions internes, o obligacions legals fortes, en cinc dimensions:

a) la grandària de la massa crítica de parlants necessària per a justificar mesures de seguretat lingüística,

b) quines mesures serien justificables en els casos en què les llengües estan en situació extremadament crítica,

c) la tria lingüística personal d'una llengua o una altra en contextos de contacte lingüístic,

d) la llengua dels cartells d'informació general en zones on hi ha contacte de llengües, i

e) l'ensenyament *en* la llengua minoritària.

Respecte les dues primeres qüestions, cal dir que hi ha la tendència entre els autors del culturalisme liberal, en Réaume molt clara, a considerar que adoptar mesures per a garantir la seguretat lingüística demana, com a premissa prèvia, una comunitat lingüística viable i mínimament vigorosa i, alhora, que en cap cas es podrien justificar obligacions personals imperatives i contràries a les llibertats bàsiques per a aconseguir que un grup de persones parli i transmeti una llengua en procés de desaparició i en situacions de supervivència i desintegració extremes.

Així mateix, hi ha un consens general a l'hora de determinar que els poders públics no poden interferir en la tria personal d'una llengua en contextos comunicatius determinats i, de la mateixa manera, no poden decidir el comportament individual o familiar respecte a la transmissió familiar de la llengua pròpia. En altres paraules, els poders públics no poden imposar quina llengua parlen els ciutadans en contextos comunicatius determinats ni en quina llengua parlen els pares als seus fills. Ara bé, els poders públics sí que podem decidir triar una llengua minoritària com a llengua de treball habitual, sense perjudici que, en societats oficialment plurilingües, tinguin l'obligació de relacionar-se amb els ciutadans en la llengua que aquests hagen triat.

Pel que fa a la retolació i la informació pública en situacions de contacte de llengües, el culturalisme liberal, no té una posició definida; però el debat sembla inclinar-se a considerar que la informació de relleu públic en una única llengua és una mesura que atempta contra drets bàsics i que xocaria amb els principis liberals democràtics (Kymlicka, 1995a).

Finalment, el debat liberal culturalista tendeix a considerar que, sempre que els poders públics garantisquen que pugui haver-hi una oferta privada que ofereixi l'ensenyament en una altra llengua nacional o estrangera, la tria de la llengua de l'ensenyament no és un dret bàsic en els centres educatius, tant de titularitat pública com de titularitat privada, mantinguts amb fons públics, sinó una decisió potestativa governamental (Carens, 2000).

I, cal recordar que en contextos de contacte lingüístic, amb llengües majoritàries i “majoritaritzades”, i llengües minoritàries i minoritzades, l’ensenyament de manera exclusiva o preferent en la llengua minoritària és l’instrument més sòlid per a garantir el coneixement de la llengua i permetre la possibilitat real d’una autèntica elecció lingüística igualitària i oberta en tots els usos i funcions socials (Aronin i Singleton, 2012; De Houwer, 2009; Safont, 2011, 2012 i 2013; Yamamoto, 2001), i, per tant, reforçarà els principis liberals democràtics.

Només en una societat els membres de la qual coneguen suficientment les dues o més llengües oficials de la comunitat política, pot considerar-se que la tria lingüística en les relacions formals i informals és mínimament igualitària. Per contra, mai hi haurà tria lliure i mínimament igualitària de llengua si en una comunitat política hi ha dues llengües en contacte i una és la llengua dominant que tots els membres de la comunitat coneixen perquè és la llengua pròpia o perquè és la segona llengua, però en tenen un coneixement suficient i elevat; i l’altra és la llengua subordinada, que només coneixen suficientment (i no sempre en la seua variant escrita) els que la tenen com a llengua pròpia.

Encara més i transcendent la dimensió individual, només en una societat en què totes les persones que hi viuen coneguen les dues llengües en contacte poden haver unes condicions mínimes perquè la comunitat lingüística minoritzada tinga oportunitat de veure els seus interessos lingüístics mínimament garantits i estiga en condicions de sobreviure i que les persones que la conformen tinguin seguretat lingüística.

En aquest sentit, en el procés d’incorporació dels drets lingüístics de les minories al corpus del liberalisme d’acord amb les premisses culturalistes, el pensament liberal ha mantingut la distinció clàssica de Dworkin (1977) sobre els dos graus de constricció dels drets (negació o limitació) i la doble tipologia dels drets (fonamentals o legals). Branchadell (2003: 71-73) parteix

d'aquestes dues distincions i les relaciona amb la diferenciació de Kymlicka entre restriccions internes i proteccions externes per a afavorir la situació i l'ús social d'una llengua minoritzada, tot distingint també entre els membres de la comunitat lingüística minoritzada i els de la comunitat lingüística majoritzada.

Combinant els diferents factors, Branchadell afirma que el liberalisme no permet mai la negació de drets fonamentals i tampoc no ha de limitar els drets fonamentals dels membres d'una comunitat lingüística minoritària; ara bé, pot negar i limitar en tots els casos els drets legals, i pot limitar els drets fonamentals dels no membres de la comunitat lingüística minoritària per a fer possible la igualtat real de les dues llengües en una societat perquè les minories puguin viure i treballar normalment en la seua llengua pròpia.

Com destaca Branchadell (2003: 68), “en contrast amb el liberalisme preculturalista, que exclou o ignora els drets específics de grup, el culturalisme liberal es pot entendre com una justificació d'aquests drets des de paràmetres liberals”. Aquestes serien ara les posicions dominants en aquests moments en el pensament teòric liberal. L'hegemonia intel·lectual del multiculturalisme liberal, si més no en la teoria liberal del món anglosaxó, ha estat recentment qüestionada des de posicions del nacionalisme estatalista liberal tradicional. Les crítiques insisteixen en la idea que el multiculturalisme està contribuint a la “fragmentació de la majoria” i a la “minorització de la majoria”, i es plantegen, seguint paradoxalment els arguments multiculturalistes i sense resoldre la qüestió dels drets de les minories, si és possible el reconeixement dels drets de la majoria cultural per a no esdevenir una minoria més (Orgad: 2015).

Amb tot, la persecució de la seguretat lingüística plena dels individus que parlen llengües minoritàries no justifica qualsevol tipus de mesura per al multiculturalisme liberal. Els principis liberals no justifiquen, per exemple, les “restriccions internes” o el que és el mateix actuacions dels poders públics

impositives contràries als drets bàsics, i únicament legítima les “proteccions externes” si promouen la igualtat entre els grups i remouen obstacles i elements de minorització i exclusió lingüística que pateixen els parlants d’una llengua minoritària. “En resum, una posició liberal comporta *llibertat dins* del grup minoritari, i *igualtat entre* els grups majoritari i minoritari” (Kymlicka, 1995a: 152).

Arribats ací, cal reconsiderar que tot el debat del liberalisme cultural parteix de tres consideracions analítiques implícites. Primera, que hi ha moltes més comunitats lingüístiques que comunitats polítiques en el món, i que la realitat és que, llevat dels estats-nació extremadament menuts, la pràctica totalitat dels estats són plurilingües (Levy, 2003), com hem vist en el Capítol 1. Segona, que la ideologia de la majoria dels estats-nació constituïts en el segle XIX i el segle XX que afirma la idea que un estat està format únicament per una nació i que una nació ha de tenir una única llengua i cultura, ha servit per a legitimar una jerarquia lingüística radicalment injusta (Kymlicka, 2002). I tercera, que el problema rau en el tractament de la diversitat de llengües en un mateix territori, perquè, si és cert que la immensa majoria de les comunitats lingüístiques existeixen en un espai geogràfic determinat, també ho és que en un mateix territori, per raons històriques i sociolingüístiques diverses, puguen haver més d’una comunitat lingüística (Magnet, 1986).

Partint implícitament d’aquesta triple consideració, Réaume (2003: 294-295) afirmarà que les propostes que tradicionalment han estat considerades com les adequades per a respondre la diversitat lingüística en un mateix espai geogràfic i polític (el model territorial i el model personal) són inadequades i contradictòries amb els principis liberaldemocràtics.

El model territorial, adequat per a territoris essencialment monolingües, no ho és per a realitats plurilingües atés que el seu objectiu és aconseguir que una societat plurilingüe esdevinga monolingüe o que, com a mínim, només hi

haja una llengua oficial. El model territorial, segons Réaume, trivialitza l'interés lingüístic de la població perquè els vincula a un projecte polític general i margina els interessos i els drets lingüístics individuals i col·lectius de la població a la qual no se li reconeixen drets lingüístics, siga aquesta la parlant de la llengua històricament autòctona i minoritzada o les persones que parlen la llengua dominant en la comunitat política estatal i majoritzada. El model territorial, per tant, no seria l'adequat per a garantir la seguretat lingüística a les comunitats lingüístiques en els territoris en què hi ha més d'una llengua en contacte.

Però, per a Réaume, el model personalista, o de drets individuals i positius vinculats a la persona, que construeixen l'interés lingüístic com una simple qüestió d'elecció individual de llengua, també és inadequat, ja que oblida la dimensió col·lectiva de les llengües, sobrevalora la capacitat individual de l'elecció de llengua en contextos sociolingüístics en què hi ha desigualtat de llengües. Aquesta concepció tradicional del liberalisme és errònia i insuficient.

Réaume considera que la tria entre els dos models és equivocada i que els interessos lingüístics no poden quedar subjectes a la voluntat de la majoria ni a una suposada lliure elecció individual en un context desigual; la solució, en la seua opinió, posar el centre d'atenció en la garantia de la capacitat l'elecció col·lectiva del grup lingüístic per tal de mantenir la seua manera de vida lingüística, respectant altres comunitats lingüístiques.

La capacitat d'elecció i de decisió per a mantenir la pròpia llengua correspon exclusivament al grup lingüístic; però dins d'un territori en què ha de respectar l'existència d'altres grups lingüístics que han de tenir seguretat lingüística i capacitat per a decidir, igualment, mantenir la pròpia llengua.

La qüestió de fons no es circumscriu a la qüestió del reconeixement de les minories lingüístiques i a l'establiment un marc legal i polític formalment

“igualitari” amb les diferents llengües i amb la llibertat de llengua dels ciutadans. El debat del culturalisme liberal està directament relacionat amb una realitat política i jurídica de primer ordre. Com diu Innerarity (2015: 62) “ja no hi cap motiu per a sorprendre’ns de la transformació del nostre paisatge polític o per a seguir aferrats a esquemes interpretatius que ens resulten familiars ... des de fa temps, en tots els àmbits, des del domèstic i local fins a l’internacional, s’obri pas un nou eix [de fractura política] que té a veure amb la identitat, i al seu voltant sorgeixen nous tipus d’irritacions socials i a partir d’ell s’articulen els projectes col·lectius ... El camp de joc polític s’ha omplert de veus diferents ... les dones, les altres cultures, les víctimes, els governs subestats, les minories ètniques, les sexualitats diferents, les llengües minoritzades”.

La lluita pel reconeixement, insisteix Innerarity, ha esdevingut la forma paradigmàtica del conflicte polític i social de finals del segle XX. Un conflicte més difícil de gestionar, perquè dóna lloc a un espai polític complex i sense estructura definida, no jeràrquic, on és difícil utilitzar les antigues categories analítiques i on no serveixen les antigues jerarquitzacions sovint plenes de prejudicis, com per exemple sobre el fet lingüístic i les llengües, com hem vist. No es tracta que el problema de la desigualtat social i la redistribució, que ha marcat els últims dos segles, desaparega. La qüestió és que hi ha una nova realitat més difícil i més complexa de gestionar i de regular legalment. A més, tots els elements d’opressió⁴³ de la vida social són mixtos i sol ocórrer que els exclosos culturals o lingüístics, o de gènere o raça, ho siguin també econòmicament i socialment, en distintes proporcions (Fraser 1995, 212).

---

⁴³ Young (2004), criticant el vell marxisme, considera que hi ha cinc tipus diferents d’opressió que no poden ser reduïts a una única realitat amb una sola causa i amb una única solució que depenga de la justícia redistributiva. Les cinc cares de l’opressió serien l’explotació, la marginalització, el desempoderament, la dominació cultural i la violència.

Com a conseqüència d'aquesta nova realitat, les teories de la justícia han estat reformulades buscant una nova concepció del principi d'igualtat per a intentar superar les múltiples opressions que supere la falsa neutralitat del dret, les homogeneïtats i les igualtats abstractes (Young 1990, Recoeur 2004, Renault i Touraine, 2005), i formes de justícia més cooperativa (Van Parijs, 2003). Al capdavant, com recorda Innerarity (2015: 66-67), absorts pel "què" de la justícia, havíem deixat a banda el "qui". I el "qui", el subjecte de l'acció, també importa, no té igual qui faça el "què", no és igual que els homes representen les dones,⁴⁴ o que siguen les dones qui es representen, no és igual que en els estats compostos "l'interés general" siga decidit pel centre o que participen totes les parts, no és el mateix que les minories lingüístiques tinguin en les seues mans els instruments per a garantir un sistema fort de seguretat lingüístic o que corresponga a la majoria lingüística el poder per a determinar el grau de protecció de la minoria.

Innerarity encara va més enllà i afirma "que el "qui" importe significa, des d'un altre angle, que determinades formes de sublimació de la titularitat [del poder] (neutralitat, cosmopolitisme) no són més que una solució tramposa perquè res canvie substancialment ... i es reproduïsquen les formes de dominació". Al capdavant la suposada neutralitat procedimental, com el patriotisme constitucional (Bastida, 2007), oculta formes de poder i dominació, insisteix Innerarity, seguint Kymlicka (1995a).

La qüestió de la diferència, de les diferències amb igualtat, esdevé per tant central. No es tracta que les societats tinguin una tolerància condescendent, i identifiquen dues realitats: el ciutadà normal i l'altre que és "diferent" i tolerat en la seua diferència (Herkman, 2004), ni la solució pot ser el "reconeixement del dret de la majoria" (Orgad: 2015) que es situa per

---

⁴⁴ En el cas de les dones, la voluntat de constuir una democràcia paritària i de participar, de manera igual als homes, en la presa de decisions col·lectives està afectant tots els àmbits de la dimensió política i del dret (Soler, 2005; Sevilla i Soler, 2011).

damunt del dret de les minories. Aquesta forma de tolerància és una mena de poder, de jerarquia i dominació.

El ciutadà normal és aquell sobre el que es diu que no és nacionalista, ni té identitat diferenciada, ni gènere, ni color de pell, ni llengua. Està a dalt de la jerarquia i el seu nacionalisme, identitat, gènere, color i llengua són “normals” per ser els dominants; banals, en la terminologia de Billig (2006). La neutralitat i la imparcialitat sovint només és el criteri dominant en el grup majoritari (Innerarity 2015: 68).

Cal valorar plenament les diferències per a avançar en la lògica de la igualtat perquè la igualtat només pot realitzar-se amb la diferència reconeguda de manera igualitària (Renaut i Touraine, 2005). Al capdavall, el desafiament més gran de les societats actuals, segons Innerarity (2015: 73-74), és “el reconeixement públic de la identitat diferenciada [de l’individu], tant des del punt de vista de gènere, com des de la seua dimensió cultural o la seua identificació amb una determinada comunitat política. Aquest és el gran dilema al que ens enfrontem, ... avançar en l’extensió dels drets completant alhora el pas de l’universalisme abstracte dels drets polítics a l’universalisme concret dels drets socials i culturals” i fer-ho, a més, des de la diferència.

És per això que nosaltres, en aquest treball preferirem el concepte seguretat lingüística al d’igualtat lingüística. Entenem que igualtat lingüística és un concepte normatiu de Dret, més o menys formal, que no garanteix, per ell mateix, “viure i treballar” en una llengua, especialment quan aquesta llengua és minoritzada pel seu context sociolingüístic. El concepte de seguretat lingüística implica, segons Réaume (1991 i 2003), un marc legal de garanties per a viure plenament en la llengua pròpia, capacitat de decisió exclusiva del grup lingüístic sobre la llengua pròpia i respecte absolut a les altres llengües en les situacions de contacte de llengües. Tot i que s’assemblen els elements que fonamenten la seguretat lingüística no són iguals als que fan possible les polítiques de normalització lingüística.

En aquest sentit, com recorda Bodoque (2009), els tres factors nuclears perquè tinguen èxit les polítiques de normalització lingüística i que, en la seua opinió, es puga passar a situacions de seguretat lingüística, són tres: primerament, una legislació efectiva favorable de manera activa a la llengua minoritzada; en segon lloc, des dels governs, polítiques públiques lingüístiques integrals i transversals orientades a aconseguir l'ús normal i habitual de la llengua minoritzada en tots els àmbits oficials i institucionals, en tots els llocs de treball i en tota la dimensió social de la iniciativa privada i cultural; i, finalment, d'unes dinàmiques sociolingüístiques positives per la llengua minoritzada, que han de ser estudiades i analitzades exhaustivament i de manera sistemàtica pels poders públics.

La seguretat lingüística no depén d'un marc legal suposadament i falsament neutre i igualitari que està en funció sempre de les decisions polítiques parlamentàries i governamentals, sinó de la capacitat del grup lingüístic per a establir un marc legal que afavorisca activament la llengua minoritzada, que limite el predomini de la llengua "majoritzada" i que compte també amb polítiques públiques compensatòries de les desigualtats lingüístiques i amb capacitat per a canviar les dinàmiques sociolingüístiques dominants favorables sempre a les llengües fortes i del poder, i desfavorables per a les llengües minoritàries i sovint sense poder o amb un poder comparativament menor. I, fer-ho, això sí, respectant els drets del parlants de la llengua majoritzada i la seua seguretat lingüística.

PART SEGONA

LES REALITATS PLURILINGÜÍSTIQUES DE SUISSA I ESPANYA

CAPÍTOL 4

LA REALITAT PLURILINGÜÍSTICA SUÏSSA I L'ESTAT-NACIÓ

CONTEMPORANI

El propòsit d'aquest capítol és emmarcar la realitat lingüística de l'estat suís i la configuració de l'estat-nació unitari contemporani sobre l'afirmació del plurilingüisme i l'organització federal de l'estat.

En conseqüència, farem una breu aproximació a la història suïssa, per a explicar com es conforma l'estat modern en els segles XVI-XVIII i, especialment, com es produeix l'accés a la modernitat, la revolució liberal i l'afirmació de Suïssa com un estat-nació contemporani i constitucional, i ho farem posant l'accent en el reconeixement oficial de la diversitat lingüística.

El següent apartat descriurà la diversitat lingüística suïssa de manera detallada pel que fa a la seua distribució geogràfica, de gran importància a l'hora d'establir l'oficialitat lingüística, i la realitat sociolingüística. El tercer i últim apartat descriurà els dos tipus de díglòssia que hi ha a Suïssa.

Ens hi referirem no solament a les llengües oficials i nacionals de Suïssa, sinó també al que denominarem minories extremes, amb pocs parlants, sovint dispersos i amb una vitalitat lingüística, de vegades, crítica.

Tot i que hi estarà present, no ens detindrem especialment en la diversitat de llengües no autòctones de Suïssa ni la importància de les minories lingüístiques d'origen estranger.

4.1. LA CONFORMACIÓ HISTÒRICA DE L'ESTAT-NACIÓ SUÍSSA I LES LLENGÜES D'ÚS OFICIAL

Suïssa és un país centre europeu amb una extensió de 41.285 km² i una població total, segons les dades oficials de 2014, de 8.230.000 habitants. La densitat de població és de 199 habitants per km², té un PIB nominal per càpita de 83.718 dòlars d'Estats Units i és el tercer país del món en índex de desenvolupament humà. Així mateix, d'acord amb l'informe EF EPI de 2015 del l'entitat Education First (EF EPI) que mesura el nivell de coneixement d'anglès arreu del món no anglosaxó, Suïssa té un nivell de coneixement alt (58,43%), més elevat entre els germanoparlants (61,15%) que entre la resta de comunitats lingüístiques suïsses considerades a l'informe (italianòfons 57,76% i francòfons 56,22%).⁴⁵

Cal destacar que 24,3% de la població que resideix a Suïssa és estrangera, fet que explica que llengües com el serbi/croat, el portugués, l'albanès, l'anglès i el castellà siguin parlades familiarment per una part significativa de la població que hi resideix, fins al punt que algunes d'aquestes llengües tenen més parlants a Suïssa que algunes de les llengües nacionals i oficials suïsses. Amb tot, bona part de la població estrangera prové de països amb els que Suïssa comparteix frontera i llengua; especialment d'Alemanya i Itàlia; però també de França, Àustria i Liechtenstein. Així mateix, a tots els estats amb què Suïssa fa frontera es parla, com a mínim, alguna de les llengües oficials de Suïssa. Aquests dos fets reforcen les tres comunitats lingüístiques principals del país que són de parla alemanya, francesa i italiana; i contribueixen a la minorització sociodemogràfica de la comunitat lingüística suïssa minoritària, de parla romanxa, que només és present a Suïssa.

---

⁴⁵ <http://www.ef.com/es/epi/regions/europe/switzerland/> [consultat 23/05/2016].

El nom comú del país, Suïssa, es considera que prové d'una de les comunitats, Schwytz, que a finals del segle XIII establiren una aliança d'autodefensa que seria l'embrió del país. De fet, es considera que els orígens moderns del país es remunten a l'1 d'agost de 1291, quan les comunitats muntanyenques (*Waldstätten*) de Schwytz, Uri i Unterwald⁴⁶ (actualment, són dos cantons: Nidwalden i Obwalden) estableixen un pacte perpetu per a mantenir l'ordre públic, facilitar el comerç i defensar-se d'agressions exteriors i, més concretament, de les del Sacre Imperi Romano-Germànic, al qual derrotaran en 1315 i de qui s'independitzen, en la pràctica, en aquell moment.

Per oposició a l'Imperi, la ciutat de Lucerna s'alia als *Waldstätten* el 1332, la de Zuric el 1351 i la comunitat muntanyenca de Glaris el 1352, any en què també s'hi incorpora Zug. Finalment, el 1353 s'hi alia també Berna, i naix així el que posteriorment s'anomenarà la Confederació Antiga o la Confederació dels Huit Cantons (Sellier i Sellier, 1998).

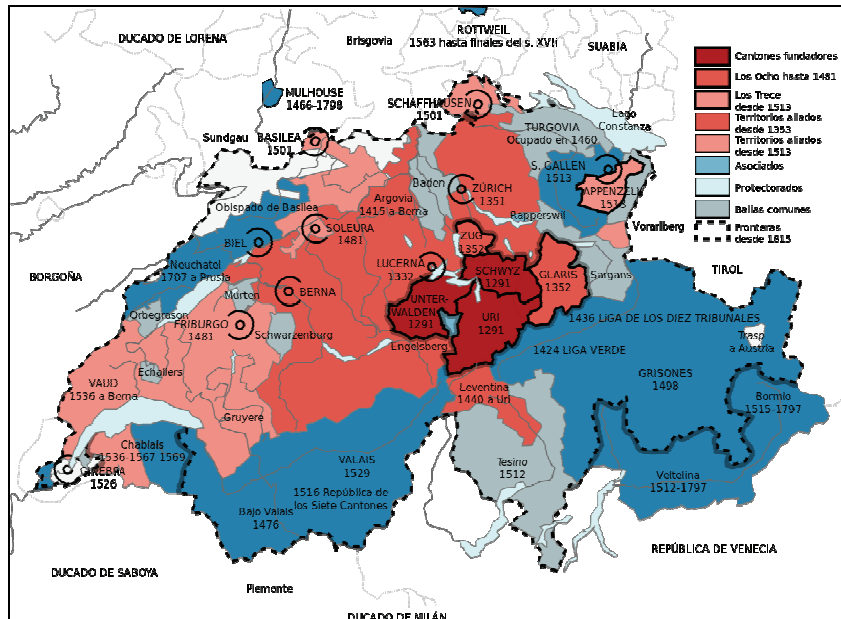
Val a dir, però, que aquesta primera confederació era essencialment un sistema d'aliances per a l'autodefensa i els diferents territoris, senyorius i ciutats que el conformaven gaudien d'una independència pràcticament absoluta en totes les matèries, relacions exteriors i política militar, incloses. Això no obstant, el 1370, set cantons (tots llevat de Berna) signen un acord que conté la llavor del dret col·lectiu de la confederació, en la mesura que s'hi estableixen obligacions compartides i comunes per tots els cantons. Poc després, el 1386 en Sempach i 1388 en Näfels, les tropes de l'Imperi són clarament derrotades pels confederats suïssos i alguns cantons, per primera vegada, expandeixen el seu territori. A partir d'aquell moment i pràcticament fins el final de les guerres napoleòniques (1815), quan es convertirà en un país neutral, els suïssos seran una força militar molt professional i d'enorme prestigi a Europa i la

---

⁴⁶ Unterwalden funcionà, de fet, com a dos semi-cantons, amb capacitat política similar a un cantó, i reconeguts com a tals per la Confederació: Nidwalden i Obwalden. El 1877 Nidwalden aprova la seua constitució cantonal i el 1999 el semi-cantó d'Obwalden esdevé cantó amb l'aprovació de la primera constitució cantonal pròpia.

confederació suïssa no deixarà d'eixamplar-se, si més no fins a finals del segle XVI (veure mapa 4.1).

Mapa 4.1. Confederacions suïsses (1291-1815)

Font: Sellier i Sellier, 1988.

Efectivament, la confederació suïssa dels huit cantons, coneixen la incorporació de cinc noves ciutats a la confederació, Friburg i Solothurn (1481), Basilea i Schaffhouse (1501) i Appenzell (1513), donant lloc a la Confederació dels XIII Cantons. Cal dir que la divisió del cristianisme que conegué Europa en el segle XVI, tingué una notable influència a Suïssa: internament, la Confederació esdevindrà una realitat política més complexa amb cantons protestants, catòlics i mixtos, i fins i tot el cantó d'Appenzell⁴⁷ es dividirà el 1597 entre un semi-cantó protestant (Appenzell Ausserrhoden) i un semi-cantó catòlic (Appenzell Innerrhoden); exteriorment perquè molts suïssos

⁴⁷ Com ja hem dit en parlar Unterwalden, els semi-cantons eren, pel que fa al seu grau de sobirania, similar als cantons. Appenzell Ausserrhoden proclamarà la primera constitució i s'afirmarà com a cantó el 1834. Appenzell Innerrhoden aprovarà la primera constitució cantonal el 1872.

passaran a formar part de les forces mercenàries en tots els exèrcits que lluitaran en les guerres de religió europees. Paral·lelament, es vincularan als cantons urbans els territoris rurals dependents de les respectives ciutats, es conquisten els territoris de la Vall del Ticino i s'estableix un sistema d'aliances amb ciutats com Ginebra, Neuchâtel, Mulhouse, Saint Gall, o territoris com Valais i les lligues grisones, establint definitivament el territori suís de l'Antic Règim, que serà reconegut, *de jure*, com un estat independent en la Pau de Westfàlia de 1648.

Cal dir que la Confederació de 1648 és un estat amb un territori d'extensió superior al que tindrà l'estat-nació suís posterior al final de les guerres napoleòniques de 1815, moment des del qual Suïssa configura les fronteres actuals i esdevé un estat neutral que no ha participat en cap guerra exterior des d'aleshores. En aquest període de temps, la Confederació dels XIII Cantons i els seus aliats deixen de ser una realitat política de llengua germànica, i esdevenen una confederació lingüísticament romànica i germànica, encara que l'alemany fóra l'única llengua d'ús oficial de la confederació; amb territoris, a més, d'obediència religiosa majoritària dispar: catòlica i protestant.⁴⁸

Amb les guerres napoleòniques, l'antiga Confederació Suïssa desapareix. Napoleó envaeix la Confederació dels XIII Cantons, imposa la República Helvètica (1798-1802), centralitzada i oficialment plurilingüe (francès i alemany), i disgrega part del territori dels cantons per a incorporar-lo a França, Prússia i les repúbliques italianes. En 1802, les forces d'ocupació franceses abandonen la República Helvètica i es produeix una revolta federalista que du a una altra intervenció napoleònica i a la creació d'una nova Confederació dels 19 Cantons (1803-1813), amb una nova constitució confederal i dèneu cantons formalment independents i tres llengües d'ús oficial

---

⁴⁸ Sobre el sistema polític i constitucional suís hem tingut en compte Braun (2006), Jaria (2001), Mahon (2010), Sánchez Ferriz i García Soriano (2002) i Soto Barrientos (2012). Sobre la història suïssa, Lacchè (1999) i Papa (2004).

(alemany, francès i italià), es mantenen els cantons antics, llevat de Berna que es dividit en tres cantons (Berna, Vaud i Argòvia), i es creen quatre cantons nous (Sankt Gallen, Turgòvia, Ticino i els Grisons), Valais i Ginebra són annexionats a França i es manté la disgregació dels territoris perduts el 1798.

Val a dir que la dominació francesa de Suïssa entre 1798 i 1813, malgrat reduir el territori de la Suïssa romanda, privilegià l'ús del francès, tot i declarar la llibertat de llengua, i al francès, l'italià i l'alemany com a llengües nacionals de la República Helvètica i de la Confederació dels 19 Cantons.

Després de la caiguda de l'Imperi napoleònic (1813), Suïssa és reconegut en el Congrés de Viena (1815) com un estat confederal i permanentment neutral a Europa; recupera Ginebra, Valais i altres territoris, fixant les seues fronteres actuals, amb els 19 cantons anteriors, i tres cantons nous (Ginebra, Neuchâtel i Valais).

Com arreu d'Europa, la Confederació dels 22 Cantons iniciarà una etapa d'intents de restaurar el sistema social i polític anterior a les guerres napoleòniques, que es traduirà en enfrontaments i fortes divisions polítiques internes entre liberals i partidaris de l'Antic Règim. Pel que fa als usos lingüístics, malgrat que les llengües oficials de cada cantó són les llengües majoritàries del cantó (francès, alemany i italià) i que hi ha llibertat de llengua en el parlament federal, la llengua predominant en les institucions de la confederació és l'alemany (Papa, 2004).

Durant les revoltes liberals de la dècada de 1830, els enfrontaments civils del cantó de Basilea duen a la divisió el 1832 del cantó en dos: Basilea-camp i Basilea-ciutat. I la Confederació passa a estar composta per 23 cantons.⁴⁹

---

⁴⁹ De fet, els 23 cantons eren 21 cantons i dos cantons dividits alhora en 2 semi-cantons respectivament.

En 1847, després d'una breu i poc intensa guerra civil (Guerra de Sonderbund)⁵⁰ entre els conservadors (majoritàriament catòlics) i els liberals (majoritàriament protestants), es constitueix la Confederació Suïssa actual, que malgrat mantenir nominalment la denominació de “confederació” és un estat federal. Un any després es dotarà d'una constitució liberal que serà la base de les dues constitucions posteriors i que establirà que el francès, l'italià i l'alemany són llengües nacionals suïsses, i progressivament les institucions de la federació esdevenen plurilingües.

La primera reforma constitucional important és la de 1872, que atorga més poders a les institucions federals i permetrà la creació d'un banc central, registre civil, i d'un codi civil i penal general per a tota Suïssa, no altera les llengües nacionals i oficials de l'estat, tot i que, per primera vegada, la Constitució es publicarà també en dues variants dialectals romanxes.

El 1938 el romanx serà reconegut, després d'un referèndum, com a llengua nacional, tot i que no oficial, de Suïssa. El 1976, els bitllets del Banc Nacional de Suïssa incorporen també el romanx, junt amb l'alemany, el francès i l'italià. Finalment, el 1996, després d'un referèndum, el romanx esdevé llengua oficial, amb limitacions, de la Confederació Suïssa. La nova Constitució suïssa de 1999 ratificarà el fet que Suïssa és un estat plurilingüe amb quatre llengües nacionals i oficials (Braun, 2006).

Sens dubte, la gran particularitat de Suïssa dins del món occidental és la seua peculiar afirmació com a estat-nació contemporani en un període de temps que podríem dir que va de 1798 a 1872, quan s'assenta definitivament la Suïssa contemporània. Com tots els estats contemporanis, l'accés a la modernitat, el trencament amb l'Antic Règim, amb el sistema dels privilegis i les possessions territorials personalitzades, a Suïssa també es produirà l'afirmació

---

⁵⁰ *Sonderbund* significa “aliança especial”, i fa referència a l'acord d'un grup de cantons catòlics contra l'avanç de les reformes liberals que des de 1830 s'estaven estenen per totes les constitucions cantonals i també contra la conversió de la confederació en un estat federal.

revolucionària del principi de sobirania nacional i d'un estat que representava la "nació", una abstracció col·lectiva que establia un nou sistema de solidaritat sobre la base del reconeixement de llibertats ciutadanes i drets individuals. Arrere quedarà la concepció de les dependències personals i territorials de l'Antic Règim i també la fragmentació de poders i aliances.

Però la resposta suïssa a la construcció de l'estat-nació, i el propi nacionalisme d'estat de Suïssa, serà singular. La nació serà plurilingüe des de la primera constitució lliure que s'atorga (1848) i el valor del plurilingüisme serà un element central del nacionalisme suís que naix i es desenvolupa durant el segle XIX, com el de la resta d'estats-nació europeus, i es manté, encara més reforçat, en la Constitució actual suïssa. De fet, una de les particularitats de Suïssa, com estat-nació lingüísticament divers, és la baixa intensitat dels seus conflictes lingüístics i l'absència de tensions nacionalitàries (Chollet, 2006).

De fet, l'únic conflicte territorial, posterior a la seua configuració com a estat-modern contemporani, i que podríem anomenar nacionalitari, és el del Jura. El Jura històric és un territori format per set districtes (un de parla alemanya i sis de llengua francesa), que havia estat adscrit al cantó de Berna (majoritàriament de parla alemanya) en el Congrés de Viena (1815). Durant la Guerra del Sonderbund (1847), hi ha els primers moviments jurassians que protesten contra el centralisme cantonal de Berna; però no serà fins el 1917, durant la primera guerra mundial, que es creen els primers grups que defensen la constitució d'un nou cantó, en un context en que els cantons de parla alamànica eren majoritàriament germanòfils i els cantons de parla llatina, aliadòfils.⁵¹

Després de la II Guerra Mundial, el 1947 el moviment independentista jurassià respecte Berna es multiplica, acusant Berna de la marginació

---

⁵¹ Un bon resum de la qüestió jurassiana a Ruiz Vieyetz (2014). Sobre la importància del fet religiós, cal destacar el treball de Vollmet (2008) i sobre la dimensió social del conflicte hem tingut en compte Voutat (1992).

econòmica del Jura i de falta d'inversions en infraestructures, serveis i activitat productiva. Dos anys després es crea la primera formació política separatista, el Moviment Separatista Jurassià (MSJ), que el 1951 es transforma en Reagrupament Jurassià (RJ); alhora que es crea la Unió de Patriotes Jurassians (UPJ), antiseparatista. En els anys seixanta del segle passat, apareixen organitzacions com el Grup Bélier o el Grup d'Alliberament Jurassià que duen a terme accions de sabotatge al cantó de Berna i atemptats amb explosius, mentre es multiplica el moviment separatista en part del Jura.

Finalment, el 1974, en un referèndum per a la creació d'un cantó de Jura independent, venç el sí, amb un 51,9% dels vots; però únicament és majoritari en tres districtes de parla francesa i majoria catòlica, dels set que formaven el Jura. En 1975, en nous referèndums, en els quatre cantons on havia guanyat el no, tres districtes de parla francesa i majoria protestant decideixen romandre al cantó de Berna, i un de parla alemanya i majoria protestant preferirà incorporar-se a Basilea-Camp. El 1976 els tres districtes on havia vençut el sí, redacten una constitució pròpia, el 1977 la constitució és aprovada en referèndum i en setembre de 1978 el poble suís vota favorablement la creació del nou cantó del Jura, 1 de gener de 1979, el nou cantó serà oficial.

D'aquesta manera, la secessió del Jura del cantó de Berna fou un procés complex, que comporta "secessions" dins de la secessió i que en 1979 no quedà tancat. De fet, el moviment polític per la unificació del "poble jurassià" de llengua francesa dins d'un únic cantó continuarà viu, i les tensions polítiques seguiren obertes. El 1993, una comissió independent, propiciada pels cantons de Berna i de Jura i per la Cancelleria Federal, per a resoldre la qüestió jurassiana dictaminà afavorir la reunificació en una mateixa entitat els ciutadans francòfons del Jura bernés i del Jura independent. El 1994 s'acorda la creació d'una Assemblea Interjurassiana formada per representants dels dos Jura amb l'objectiu d'estudiar políticament el problema.

L'Assemblea no funcionà fins deu anys després per les tensions entre els cantons de Berna i Jura. El 2004, finalment, inicia un treball per a estudiar la viabilitat de la unificació dels 6 districtes. El 2008 l'Assemblea publica un informe en què proposa la reunificació jurassiana. El 2012 els governs de Berna i del Jura signen un acord perquè la població del cantó del Jura i del Jura bernés es pronuncie a favor o en contra del nou cantó unificat. En novembre de 2013 hi hagueren dos referèndums, i la població del cantó del Jura, vota a favor de la unificació en un 76,6% (participació del 64,2%), mentre que al Jura bernés el 71,85% dels votants (participació del 72,5%) votaren en contra. La qüestió del Jura ha quedat, ara per ara, tancada o paralitzada.

El que crida, però, l'atenció del conflicte del Jura és que, tot i que la llengua és un factor que té una importància com a factor d'identitat de la major part dels districtes del Jura, sembla que ha estat un element de caire secundari, en la qüestió secessionista jurassiana. Els factors socials i econòmics, i fins i tot religiosos, semblen haver tingut més valor en el conflicte que no els ètnico-lingüístics, tot i que la llengua també ha estat present en els discursos polítics sobre la qüestió jurassiana.

Com hem vist, des dels dos cantons i els dos semi-cantons que es confederaren el 1291 fins a la independència del cantó de Jura 1979, Suïssa ha anat incorporant cantons i dividint-los posteriorment, sovint amb tensions internes, fins a configurar l'estat federal actual amb els 26 cantons que són les unitats subestatal principals. Els cantons tenen un grau de competències polítiques importants, i importància determinant pel que fa a l'establiment de l'oficialitat territorial de les llengües i l'aplicació de polítiques lingüístiques públiques (Jaria, 2001).

Els cantons, ahora, s'autoorganitzen de formes molt diverses en l'àmbit subcantonal. N'hi ha que són ciutats i no tenen cap mena d'organització administrativa inferior, n'hi ha que són territoris amplis i no tenen organització territorial intermèdia entre el cantó i les comunes (municipis), n'hi ha que

tenen districtes (amb denominacions diverses), n'hi ha que agrupen alguns districtes en regions i que subdivideixen els districtes en cercles o en semidistrictes (veure Taula 4.1). En els quatre cantons oficialment plurilingües, les divisions subcantonal (regions, subregions, districtes, cercles i comunes) ajuden a la delimitació de territoris monolingües; però, cal subratllar, que no sempre ni necessàriament hi ha una coincidència entre les fronteres territorials de les regions, subregions, districtes, cercles i comunes, i la frontera de les diferents comunitats lingüístiques, el que comporta que hi ha alguns territoris, municipis i ciutats que són oficialment plurilingües.

Taula 4.1. Cantons (any d'incorporació a la confederació, llengua oficial i organització subcantonal)

Cantó	Part de Suïssa	Llegua oficial	Organització subcantonal amb valor administratiu
Schwyz	1291	Alemanys	Districtes i comunes
Uri	1291	Alemanys	Comunes
Obwalden	1291	Alemanys	Comunes
Uri	1291	Alemanys	Comunes
Lucerna	1332	Alemanys	Districtes i comunes
Zuric	1351	Alemanys	Districtes i comunes
Zug	1352	Alemanys	Comunes
Glarus	1352	Alemanys	Comunes
Berna	1353	Alemanys, francès	Regions, subregions i comunes
Friburg	1481	Alemanys, francès	Districtes i comunes
Solothurn	1481	Alemanys	Comunes
Basilea-ciutat	1501	Alemanys	Ciutat
Basilea-camp	1501	Alemanys	Districtes i comunes
Schaffhausen	1501	Alemanys	Districtes i comunes
Apenzell Ausserrhoden	1513	Alemanys	Comunes
Apenzell Innerrhoden	1513	Alemanys	Districtes
Sankt Gallen	1803	Alemanys	Comunes
Grisons	1803	Alemanys, italià, romanx	Districtes, cercles i comunes
Argòvia	1803	Alemanys	Districtes i comunes
Turgòvia)	1803	Alemanys	Districtes i comunes
Ticino	1803	Italià	Districtes, cercles i comunes
Vaud	1803	Francès	Districtes i comunes
Valais	1815	Francès i alemany	Districtes, semidistrictes i comunes
Neuchâtel	1815	Francès	Districtes i comunes
Ginebra	1815	Francès	Ciutat
Jura	1979	Francès	Districtes i comunes

Font: Elaboració pròpia.

4.2. LA REALITAT PLURILINGÜÍSTICA SUÏSSA

El naixement històric de la Confederació Suïssa, el 1291, es produeix sobre territoris i cantons de parles germàniques. No és fins 1403, quan els cantons de Uri i Obwalden conquereixen Leventina, una regió de parla italiana, i posteriorment Vallemaggia, Verzasca i Bellinzona, també de parla italiana, que la Confederació tinga també territoris amb llengües llatines. En 1475, Berna i Friburg incorporen als seus dominis territoris de parla arpitana o francoprovençal. Poc després, el 1481, la confederació incorpora nous territoris de parles germàniques, però també francòfons i arpitans a l'oest i al nordoest, així com els territoris dels Grisons, de parles germàniques, itàliques i romanxes.

L'antiga Confederació dels Tretze Cantons fou, per tant, una realitat social plurilingüe; però oficialment sempre hi dominà l'alemany, si més no en el funcionament de la confederació i no serà fins el domini napoleònic de Suïssa i, essencialment, fins la Constitució liberal de 1848, en la qual s'afirma l'estat-nació suís, que es reconeixerà aquesta realitat plurilingüística en l'àmbit oficial, referida en un primer moment a l'alemany, el francès i l'italià, i ampliada més d'un segle després, com hem vist, al romanx de manera limitada.

Ens referirem ara a totes les llengües que es parlen a Suïssa, començant per la més usada tant en termes de l'espai territorial com del nombre de parlants, l'alemany, i continuarem posteriorment pel francès, l'italià i el romanx. Val a dir que la lingüística sovint parla a Suïssa de parles germàniques o alamàniques, gal·loromàniques, gal·loitàliques i retoromàniques. Tenint en compte que, com hem vist adés (Taula 4.1), dels 26 cantons suïssos, 17 són oficialment monolingües en alemany, 4 ho són en francès, 1 en italià, 3 són bilingües en francès i alemany, i un és trilingüe en alemany, italià i romanx.

Això no obstant, els cantons bilingües en francès i alemany (Berna, Friburg i Valais) tenen una frontera lingüística bastant delimitada. En el de Berna, 22 districtes són de parla alemanya, 3 de parla francesa (el Jura bernés) i només un, la ciutat de Biel/Bienne, és bilingüe. Dels set districtes del cantó de Friburg, 4 són de parla francesa, un de parla alemanya, i els districtes de les ciutats de Friburg i de Morat/Murten són bilingües. El cantó bilingüe de Valais és l'únic dels cantons plurilingües sense districtes bilingües, atés que els 8 districtes de l'Alt Valais són de parla francesa i els 5 districtes del Baix Valais, de parla alemanya. Finalment, l'únic cantó trilingüe, els Grisons, té 3 districtes monolingües en alemany, dos monolingües en italià, 4 bilingües en alemany i romanx, i només un (Maloggia) trilingüe (Lüdi i Werlen, 2005). Afegir que la localitat de Bosco-Gurin al cantó de llengua italiana de Ticino, és bilingüe (italià-alemany), tot i que en aquest moment té menys de 100 habitants (veure Mapa 4.2).

Mapa 4.2. Llengües oficials als cantons suïssos

Font: Oficina Federal d'Estadística (sobre el cens de 2010)

Abans de referir-nos a les llengües autòctones suïsses, caldrà que tinguem en compte una visió general de les llengües parlades actualment a Suïssa. Recordem que la població d'origen estranger és gairebé el 25% de la població, tot i que part d'aquesta població és de llengua alemanya, francesa i italiana. Així, d'acord amb les dades de l'Oficina Federal d'Estadística, en el període 2011-2013, l'alemany era llengua principal⁵² del 63,9% de la població resident de manera permanent a Suïssa, el francès del 22,5%, l'italià del 8%, el romanx del 0,5%; mentre que l'anglès ho era del 4,2% i el portugués del 3,2%, entre d'altres llengües amb forta presència a Suïssa (veure Taula 4.2).

Taula 4.2. Llengües principals de la població resident a Suïssa (2011-2013)

Total	7.855.169	100,0
Alemanys	5.020.419	63,9
Francès	1.765.080	22,5
Italià	632.119	8,0
Romanx	39.977	0,5
Anglès	332.178	4,2
Portugués	254.902	3,2
Albanès	228.507	2,9
Serbi/croat	196.365	2,5
Espanyol	162.870	2,1
Altres llengües	496.854	6,3

Font: Consell d'Europa (2015)

L'àmbit alemany o de parles germàniques o alamàniques

L'alemany és, per tant, la llengua més parlada de Suïssa per nombre d'habitants que la tenen com a llengua principal (i pròpia) i per l'extensió geogràfica que ocupa la comunitat lingüística germànica dins de l'estat suís. Amb tot, si tenim en compte les sèries històriques de l'Oficina Federal d'Estadística suïssa, en 1950 era parlat per més del 72% de la població com a llengua pròpia, el que indicaria que en les últimes dècades ha perdut pes relatiu

⁵² Cal advertir que en les enquestes de l'Oficina Federal d'Estadística suïssa una mateixa persona podia respondre que tenia més d'una "llengua principal". En conseqüència, la suma dels parlants relatius de cada llengua és superior a 100%.

dins de Suïssa a causa de la presència creixent de les llengües estrangeres i de l'increment relatiu dels francòfons. Amb tot, segons les dades oficials, al voltant del 85% dels ciutadans suïssos, independentment de la llengua pròpia, poden parlar alemany i més d'un 90% en té coneixements passius.

Les parles alemanyes de Suïssa, sovint anomenat “suís alemany”, són un conjunt de dialectes bastant allunyats de l'alemany estàndard⁵³ i fins i tot, actualment, dels dialectes alemanys en què s'han enquadrat tradicionalment la major part de les formes de parlar l'alemany de Suïssa. Tradicionalment, les parles alemanyes, en general, algunes d'elles pràcticament inintel·ligibles entre sí, s'ha dividit en baix alemany (baix fràncic i baix saxó), alemany mitjà (fràncic mitjà i alt saxó) i alt alemany (alt fràncic, alamànic i austro-bavarés). El baix alemany és la base dels dialectes alemanys del nord d'Alemanya, des de Düsseldorf a Berlín, i del neerlandés o flamenc actuals, tot i que l'alemany estàndard i el neerlandés són llengües diferents, a hores d'ara. Actualment, menys del 10% de la població parla baix fràncic i baix saxó al nord d'Alemanya, i en aquesta part d'Alemanya es parla alemany estàndard (Sellier i Sellier, 1995).

Els dialectes centrals de l'alemany són la base de l'alemany actual de la comarca belga de parla alemanya, de Luxemburg, de la Lorena francesa i del triangle que formen les ciutats alemanyes de Colònia, Magúncia i Dresde. A Alemanya menys del 15% de la població parla dialectes d'acord amb les formes del fràncic mitjà i de l'alt saxó; però a Luxemburg i a la Lorena la pràctica totalitat de la població que parla alemany, ho fa segons les formes del fràncic mitjà local (Sellier i Sellier, 1995).

Les parles dialectals de l'alemany del sud són les més vigoroses. Prop d'una tercera part dels alemanys de Baden-Wurtemberg i de Baviera parlen dialectes segons les formes del fràncic superior (nord de Baviera i de Baden-

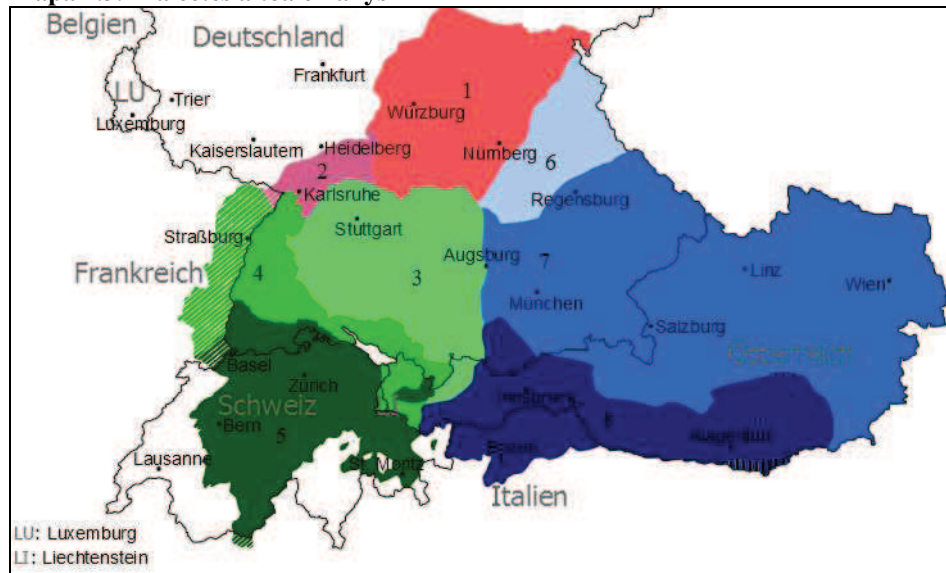
---

⁵³ Cal recordar que, quan parlem de “llengua estàndard” i “parles o variants locals”, no establim cap mena de jerarquia.

Wutermberg), alamànic (centre i sud de Baden-Wutermberg i oest de Baviera) i austríaco-bavarés (la major part de Baviera). Els dialectes austríaco-bavaresos tenen més força encara en Àustria i en el Tirol del Sud italià, mentre que els dialectes alamànics són absolutament dominants a la població de parla alemanya d'Alsàcia a França, del Piemont italià, de Suïssa i, en menor mesura, del land austríac de Vorarlberg.

La importància dels dialectes en la Suïssa alemanya és nuclear. De fet, l'alemany parlat i utilitzat de manera habitual en el treball, en la vida social i quotidiana de Suïssa no és la llengua estàndard, que queda reservada per als usos oficials; la llengua d'ús comú són els dialectes locals o regionals de l'alamànic, sovint bastant distants i fins i tot pràcticament incomprendibles per altres parlants alemanys de fora de Suïssa, fins i tot per aquells que parlen dialectes alamànics al sud d'Alemanya, França, Àustria o Itàlia (veure mapa 4.3).

Mapa 4.3. Dialectes altoalemanys

Font: wikipèdia; veu “lenguas altogermánicas”.

La distància lingüística entre els dialectes alamànics de Suïssa és especialment gran respecte al walser, dialecte alamànic amb presència relativament important als cantons de Valais i dels Grisons.⁵⁴

A més, dels parlars alamànics generals o walser, dominants en la Suïssa alemanya; hi ha altres variants dialectals i llengües germàniques que es parlen a Suïssa. Així, a la localitat del cantó dels Grisons de Samnaun, de poc més de 1.000 habitants, es parla austríaco-bavarés, un dialecte alt alemany, bastant distant dels dialectes alamànics suïssos. A les dues llengües, de base germànica, el jiddix i el ienix, ens hi referirem més avant.

La fortalesa social dels dialectes germànics a Suïssa, d'àmbit local i regional, no es trasllada, però, a l'espai institucional, educatiu i mediàtic més formal. L'alemany de l'educació, el que utilitzen les institucions públiques i les empreses privades en els seus escrits o els mitjans de comunicació escrits o les ràdios i les televisions en la transmissió d'informació és l'alemany estàndard, similar amb algunes particularitats lèxiques i gramaticals menors, a l'alemany oficial d'Alemanya, Àustria, Luxemburg, Bèlgica, Itàlia o Liechtenstein i fins i tot França. Amb tot, les intervencions informals en programes de ràdio i televisió, en ocasions subtítulades, solen fer-se en les formes alamàniques pròpies.

El fet que la Suïssa alemanya use les variants germàniques alamàniques, walser i austríaco-bavareses pròpies en la vida social quotidiana i general, i faça servir l'ús de l'alemany estàndard, relativament allunyat dels dialectes propis, per a els usos educatius, la informació general i les institucions oficials, descriu una situació de diglòssia lingüística no conflictiva a la Suïssa alemanya. Les parles locals tenen un prestigi social i polític elevat dins la societat suïssa, i són transmeses familiarment sense problemes i, alhora

---

⁵⁴ El dialecte walser és especialment arcaic i es parla, a més d'algunes zones de Suïssa (part dels Grisons i de Valais, principalment, i a la localitat bilingüe de Ticino, Bosco/Gurin), a algunes comarques d'Itàlia, al Tirol austríac i a Liechtenstein. El nombre de parlants d'aquesta parla està disminuint en les últimes dècades.

sense conflictes especials, l'alemany estàndard queda reservat per als documents oficials, les pràctiques institucionals principals i la intercomunicació amb la comunitat de parla alemanya internacional. Dit en altres paraules, la població nacional suïssa de parla alemanya usa familiarment la seua pròpia variant germànica i no una forma de llengua estàndard, i aquest fet no comporta cap mena de problemes especials a la comunitat lingüística suïssa-alemanya en termes sociolingüístics interns.

La diglòssia de la Suïssa alemanya entre alemany estàndard i alamànic esdevé, però, un problema per a la comunitat lingüística alemanya en termes externs dins de Suïssa, i per a les autoritats suïsses a l'hora d'implementar les polítiques públiques lingüístiques que, des de l'aprovació de la Constitució de 1999 estan adreçades a afavorir els intercanvis educatius i les relacions entre les comunitats lingüístiques per tal d'aconseguir que tots els ciutadans suïssos tinguin un bon coneixement del major nombre possibles de llengües nacionals diferents a la pròpia. El problema és que els suïssos que parlen els dialectes locals o regionals alamànics són entesos amb bastants dificultats, i sovint resulten intel·ligibles, per als suïssos que parlen altres llengües i que coneixen i parlen l'alemany estàndard que han après a l'escola. Políticament i socialment, la diglòssia interna de la comunitat suïssa de parla alemanya dificulta les relacions entre les comunitats lingüístiques llatines, i especialment amb la francesa i la italiana.⁵⁵

L'espai romand o de les parles gal·loromàniques

El francès és la llengua principal per al 22,5% de la població suïssa i s'estima que pot ser parlada per la meitat de la població del país amb fluïdesa i que prop dues terceres parts té un coneixement passiu de la llengua. A més, des

---

⁵⁵ La majoria dels parlants de la comunitat romanxa vivien, com hem vist adés, en districtes en què també és oficial i hi ha una forta presència pública i social de l'alemany dels Grisons, tant en la variant alamànica, com en la walser i l'austríaco-bavaresa.

dels anys seixanta del segle passat, d'acord amb les dades estadístiques oficials suïsses, s'observa un increment lleuger en termes relatius del nombre de francòfons que viuen a Suïssa.

La Suïssa de llengua francesa rep el nom de Suïssa romanda o Romandia. Històricament, el territori on es parlava francès era molt menut, el que ara és el cantó de Jura; la resta de la Suïssa romanda era de llengua arpitana o francoprovençal, una llengua gal·loromànica com el francès, però diferent a la llengua francesa. A més, a part del Jura bernés i del cantó de Valais, on ara es parla francès, es parlava alemany.

Des del segle XVI les elits socials del territori de llengua arpitana adopten el francès com a llengua familiar i social, alhora que el francès desplaça l'arpità com a llengua de cultura i transmissió científica. Durant el segle XVIII, per influència de la Il·lustració francesa el procés s'accelera, i més encara la dominació napoleònica de Suïssa i, posteriorment, amb la formació de l'estat-nació suís. A començaments del segle XX, el francès havia desplaçat l'arpità pràcticament a tot el nord de la Suïssa romanda i a Ginebra. El procés es va accentuar en el segle XX, impulsat per les autoritats polítiques i pedagògiques de la Suïssa francesa, seguint els mateixos criteris de la República francesa. A finals de la segona meitat del segle XX, l'arpità ha desaparegut totalment al nord de la Romandia i és marginal al sud. El francès és, per tant, en aquests moments no sols l'única llengua oficial i d'escriptura, sinó pràcticament l'única llengua de transmissió familiar en la Suïssa romanda.

El fet que el francès no siga la llengua històricament autòctona de la major part de la Suïssa romanda, on ara es parla, explica que les parles locals franceses siguen molt semblants a les del francès estàndard, en major proporció que els dialectes francesos a França (Mâitre, 2003). Amb tot, en el francès de Suïssa hi ha algunes diferències menors de tipus lèxic o sintàctiques respecte a l'estàndard de França per influència de l'alemany.

En conseqüència i a diferència de l'espai germànic; les parles pròpies tradicionals de l'actual Suïssa francesa han estat substituïdes en tots els àmbits socials, oficials i familiars, pel francès. Mentre que la diglòssia entre els parlars alamànics i l'alemany estàndard és funcional i no substitutiva; la diglòssia en la Romandia entre arpità i dialectes locals del francès i el francès estàndard fou històricament conflictiva i substitutiva.

Això no obstant, una vegada consumada la substitució lingüística en la Suïssa romanda, el francès que s'hi parla és bàsicament estàndard i fàcilment comprensible pels suïssos alamànics o italians que estudien francès a l'escola, el que facilita els intercanvis escolars i la comprensió de la llengua pels suïssos d'altres comunitats lingüístiques que l'hagen estudiada.

L'àmbit itàlic o de parles gal·loitàliques

Les dades de l'Oficina Federal d'Estadística, assenyalen que l'italià és la llengua d'un 5% dels nacionals suïssos, tot i que la parla familiarment el 8% de la població resident, a causa de la immigració italiana a Suïssa. Així mateix, es considera que prop de la quarta part de la població de Suïssa pot parlar aquesta llengua i al voltant de la tercera part en diu tenir coneixements passius.

El territori on es parla italià és reduït, amb tot és l'única llengua oficial del cantó de Ticino, llevat de la vila de Bosco/Gurin de menys de 100 habitants que té l'italià i l'alemany com a llengües oficials. Al Cantó dels Grisons també és llengua oficial cantonal, amb l'alemany i el romanx, i és la llengua oficial de diversos districtes o localitats al sud dels Grisons (valls de Poschiavo, Bregaglia, Calanca i Mesolcina). Els parlants d'italià dels Grisons formen part de dos districtes monolingües oficialment en italià (Moesa i Bernina) i de l'únic districte trilingüe de Suïssa (Malògia). Dir, finalment, que el territori històricament de parla italiana s'ha reduït recentment, atès que la vila de Bivio, d'uns 200 habitants, era fins 2005, l'única localitat de parla italiana al nord dels

Alps; però des d'aleshores és una localitat de majoria alemanya i llengua oficial alemanya, tot i tenir una important minoria italiana.

De manera semblant a la Suïssa alemanya, tot i que amb menor intensitat, i a diferència de la Suïssa francesa, la Suïssa italiana també presenta una diglòssia funcional entre la llengua estàndard (italià) i les parles locals parlades en les diferents valls, variants pròpies dels dialectes llombards gal·loitàlics. L'italià és la llengua oficial, la llengua de l'educació, els mitjans de comunicació, la cultura i tota manifestació escrita; però la parta dominant en el treball i la vida social són les variants locals del llombard, també entre part dels italians que viuen a Suïssa.

La principal d'aquests parles, el ticinés, està desplaçant la resta de variants locals itàliques de la Suïssa italiana, i ha esdevingut la variant lingüística més comuna i de transmissió familiar d'aquesta part del país. Com en el cas de la Suïssa alemanya, la diglòssia entre el ticinés/llombard i l'italià estàndard és funcional i no substitutiva i conflictiva. Ara bé, a diferència de la Suïssa alemanya, l'ús de l'estàndard italià entre la població de la Suïssa itàlica també és bastant comú i això permet que els suïssos que parlen altres llengües i coneixen l'italià o en tenen nocions de la llengua puguen entendre els suïssos de parla itàlica, sense les dificultats que hi havia en la Suïssa alamanica per a entendre els suïssos de parla germànica (Berruto, 2012).

L'espai romanx o retoromànic

La darrera llengua nacional i oficial, amb limitacions, suïssa és el romanx. Es calcula que és parlat per unes 35.000 persones de manera nadiua, que uns 40.000 el tenen com a llengua primera i al voltant de 70.000 persones podrien parlar-lo potencialment a Suïssa i alguns milers més entendre'l. És a dir, un 0,5% dels suïssos el tindrien com a llengua pròpia i un 1% de la població del país podria parlar-lo. La seua situació sociolingüística és bastant

difícil, tot i el suport actual de les autoritats suïsses cantonals i federals, des de l'aprovació de la Constitució federal de 1999.

Es considera que en l'edat mitjana el retoromànic era la llengua de la major part del cantó dels Grisons i de la Itàlia dolomítica; però des d'aleshores a Suïssa no ha deixat de perdre territori davant l'alemany, si més no als Grisons. A més, des de mitjans del segle XX fins l'aprovació de la Constitució de 1999, la comunitat lingüística romanxa no ha deixat de perdre pes relatiu dins de Suïssa, cap a 1950 sumava l'1% de la població i el 2000, el 0,5%; en la dècada 2000-2010, sembla que el descens demogràfic de la comunitat romanxa s'ha frenat.

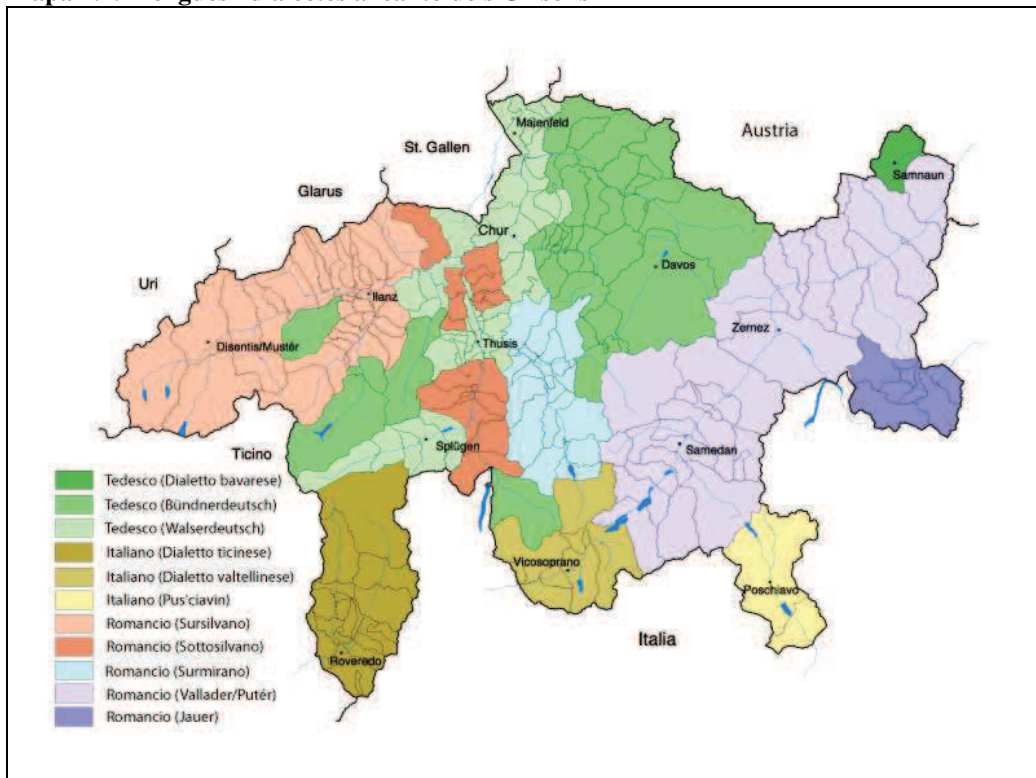
El romanx és llengua nacional des de 1938, en un context polític en què es temia a Suïssa l'expansionisme pangermànic de l'Alemanya nazi. I, actualment, és llengua oficial federal, amb limitacions. Només és present, i oficial, en el cantó dels Grisons, on no hi ha cap districte en què siga l'única llengua oficial: comparteix oficialitat amb l'alemany als districtes de Surselva, Inn, Imboden i Hinterrhein, i amb l'italià i l'alemany a Maloggia. De fet, només és l'única llengua oficial en un nombre reduït de municipis i cercles d'aquests districtes (Furer, 2005).

Com hem dit, el romanx és una llengua romànica del grup de llengües retoromàniques i, per tant, amb bastants similituds, tot i constituir actualment llengües diferents, amb el ladí que es parla a algunes valls del Venet i del Trentí italià, i amb el friülà que es parla a la regió italiana del Friül-Venècia-Júlia. Així doncs, el romanx és l'única llengua oficial suïssa que no és parlada i no és oficial fora del territori suís, i això és un element que la minoritza i dificulta que entre les altres comunitats lingüístiques suïsses hi haja un interès gran per estudiar i conèixer aquesta llengua.

A més, el romanx, malgrat el seu escàs nombre de parlants està dividit en cinc dialectes: el sobreselvà, que parla al voltant del 58% dels parlants

romanxesos; el sotaselvà que a penes és parlat per poc més del 2% dels romanxesos suïssos; el surmirà, que parla prop del 9% dels parlants d'aquesta llengua, l'alt engiadinés o puter, que parla vora del 10% dels romanxesos, i el baix engiadinés o vallader, que és parlat per més del 21% del parlants de romanx (Mapa 4.4).

Mapa 4.4. Llengües i dialectes al cantó dels Grisons

Font: Wikipedia: veu "Svizzera italiana". El territori de l'alemany walser i del romanx vallader és compartit, bilingüe i de majoria walser.

Les parles locals i comarcals sempre han estat la base de l'ensenyament, la transmissió lingüística, l'ús social i l'oficialitat del romanx fins 1982. A partir d'aquest any, la Lliga Romanxa (*Lia Rumantscha*), una mena d'acadèmia de la llengua romanxa, establí una codificació gramatical comuna i un model de llengua estàndard tenint en compte, sobretot, les variants del baix engiadinés, el surmirà i el sobreselvà. Aquest romanx estàndard es coneix amb

el nom de *rumantsch grischun* i és l'utilitzat, en les darreres dècades, en les institucions oficials federals i cantonals, que tenen l'obligació de contestar en la llengua estàndard romanxa, els escrits presentats en variants de la llengua. Els mitjans de comunicació oficials i la publicitat institucional també usa preferentment la llengua estàndard; però, a l'ensenyament, malgrat els intents de les autoritats cantonals, continua utilitzant-se majoritàriament les variants locals i regionals de la llengua.

Així doncs, des de 1982, també en la Romanxa suïssa hi ha un fenomen de diglòssia no substitutiva ni conflictiva entre les parles romanxes familiars i d'ús social, majoritàriament educatiu i laboral habitual i la llengua estàndard. Ara bé, la distància entre la llengua estàndard i les parles locals no és massa gran, llevat d'algunes variants locals molt concretes.

En qualsevol cas, val a dir, que els membres d'altres comunitats lingüístiques dels Grisons, generalment de parla alemanya, que estudien també el romanx a l'escola, ho fan segons les variants locals i regionals, i ocasionalment la llengua estàndard.

Políticament, fins ara no ha generat massa problemes a Suïssa, aquesta diglòssia, atés que les interrelacions entre comunitats lingüístiques suïsses són grans entre l'alamànica i la romanda, menors entre l'itàlica i la romanda i l'alamànica, i molt escasses entre la comunitat romanxa i la resta de comunitats, llevat del cantó dels Grisons.

La llengua nacional sense territori: el ienix.

El ienix va ser reconeguda formalment el 1997 com a cinquena llengua nacional de Suïssa, tot i que sense territori adscrit i sense cap mena d'oficialitat. Els ienix són un poble, tradicionalment nòmada, que habita principalment a Alemanya, Àustria i Suïssa; però que també és present a Bèlgica, França, Luxemburg i els territoris de parla alemanya de Romania. La

llengua ienix és realment un sociolecte que té les parles alamàniques com a base i hi incorpora bastants paraules i expressions del romaní i del jiddisch. El nombre total de ienixs a Europa es calcula entre 600.000 i 700.000 persones, i tot i que no hi ha dades precises, s'afirma que uns 20.000 parlarien ienix, concentrant-se a Alemanya i Suïssa. A Suïssa hi ha uns 30.000 ienix, dels quals al voltant d'un 10% són encara nòmades. No hi ha una xifra concreta de parlants de ienix a Suïssa, i tampoc no hi ha dades sobre l'ensenyament o atenció oficial sistemàtica d'aquesta llengua que no ha estat gramaticalitzada ni compta amb un model de llengua estàndard (Consell d'Europa, 2015). En la pràctica la major part de la comunitat ienix, especialment la població sedentària, parla els dialectes locals alamànics o bavaro-austríacs de Suïssa amb una diferent quantitat de paraules i vocabulari ienix.

Jiddix

Cal dir que una minúscula part de la comunitat jueva suïssa parla jiddix o judeoalemany, una llengua germànica derivada de l'alemany amb fortes influències lèxiques de l'hebreu i de les llengües eslaves (i ara angleses) que era la llengua majoritària de les comunitats jueves asquenazites en el centre i l'est d'Europa i que va tenir el màxim esplendor en el període d'entreguerres i va patir de manera especialment dura la política d'extermini dels jueus per part dels nazis i els antisemites europeus durant la II Guerra Mundial. El jiddix no té cap reconeixement oficial a Suïssa, on s'estima que la poden parlar menys de 2.000 persones, amb una presència territorialment dispersa (Consell d'Europa, 2015).

Arpità o francoprovençal

Ja ens hem referit al procés de substitució de l'arpità o francoprovençal a la Suïssa romanda, de manera semblant al que ha succeït a França amb la

minoria de parla arpitana. Actualment, aquesta llengua només és coneguda per població majoritàriament d'edat avançada en alguns districtes dels cantons de Friburg (unes 5.000 persones) i de Valais (unes 6.000 persones), i també dins de moviments socials del cantó de Vaud (unes 200 persones). A Neuchâtel i Ginebra, ja no hi hauria parlants d'aquesta llengua (Consell d'Europa, 2015).

Amb tot, l'arpità, sense cap reconeixement oficial, és la llengua majoritària, parlada per més de la meitat de la població, a Evolène; municipi d'uns 1.000 habitants i localitat veïna a la Vall d'Aosta italiana, on hi ha les principals minories que encara parlen aquesta llengua llatina, que tampoc no és oficial a la Vall d'Aosta.⁵⁶

Romaní

El Consell d'Europa (2015) ha reconegut que ha establert converses amb la minoria romaní per reconèixer-la com a minoria nacional, de manera similar als ienix, i reconèixer igualment la seua llengua.

Ara bé, no hi ha cap xifra oficial sobre el pes de la minoria romaní o rom a Suïssa i del coneixement que hi tenen de la llengua romaní.

4.3. NOTA SOBRE LES DIGLÒSSIES A SUÏSSA

Considerant exclusivament les quatre llengües oficials a Suïssa, hem observat que a totes les zones lingüístiques hi ha (o hi ha hagut) fenòmens de diglòssia entre la llengua estàndard i la parla o parles locals.

---

⁵⁶ La regió italiana de la Vall d'Aosta és oficialment bilingüe (francès i italià), tot i que històricament era de llengua arpitana i aquesta llengua encara té una certa vitalitat a la regió.

La distància lingüística és relativament escassa entre les variants romanxes que es parlen i el romanx estàndard, és notablement major entre els dialectes llombards de la Suïssa italiana i la llengua estàndard oficial; i és notablement més gran i políticament rellevant en el cas de les parles germàniques suïsses (alamàniques i molt minoritàriament austríaco-bavareses i walser) i l'alemany estàndard i oficial. En totes aquestes llengües la diglòssia és de tipus funcional i no substitutiva. És a dir, les parles dialectals són plenament vives en l'àmbit social i familiar, i la llengua estàndard es reserva per a les funcions oficials, culturals i socials (Wüest, 1993).

Un cas diferent és, però, el de la Suïssa francesa. Com hem vist, aquesta àrea lingüística històricament havia estat de parla arpitana o franco-provençal, llevat del Jura. El que hi ha hagut, històricament, en els dos últims segles, és un procés de diglòssia conflictiva i substitutiva, a través del qual el francès ha substituït progressivament i de manera radical la llengua anteriorment parlada.

Deixant a banda el procés de substitució de llengua, pràcticament consumat, de la Suïssa de parla francesa, la diglòssia dels altres territoris entre la parla diària i la llengua estàndard, planteja un problema en les polítiques d'interrelació lingüística entre els suïssos que promouen les autoritats federals i, sovint, cantonals. Així, els suïssos que aprenen una altra llengua nacional suïssa diferent a la pròpia en l'escola, sobretot alemany i francès i, en menor mesura, italià, l'aprenen d'acord amb el model de la llengua estàndard. Les relacions amb la comunitat lingüística francesa seran fàcils, perquè el seu francès i el francès estàndard és bastant semblant. Les relacions amb al Suïssa italiana i, sobretot, amb la principal comunitat lingüística suïssa, seran més complexos, ja que les parles socials i habituals s'allunyen de la llengua estàndard. Això ha estat assenyalat recentment com un problema polític (Schmitt, 2011) per a una Suïssa que pretén ser, a més d'un estat-nació, una societat en la qual els seus ciutadans dominen suficientment fins a 4 llengües (entre elles l'anglès i dues llengües nacionals).

La solució a aquest problema, racionalment sembla simple: que la llengua d'interrelació entre aquells que parlen de manera familiar i nadiua la variant local de la llengua alemanya, italiana o romanxa i un suís que les té com a segona llengua és que les dues parts utilitzen la llengua estàndard.

La realitat, però, és bastant més complexa, especialment pel que fa a les interrelacions entre la comunitat romanda i l'alamànica. De tal manera, que les dificultats per a entendre's parlant en francès i alemany en comissions parlamentàries ha fet que sovint s'use l'anglès com a llengua franca en els àmbits oficials i els debats parlamentaris, el que comporta, de fet, una negació del valor del plurilingüisme suís (Romano, 2012).

L'extensió de les funcions socials i la presència de l'anglès en la societat suïssa obri, com veurem, tot un seguit d'interrogants sobre el model de plurilingüisme suís del futur, sotmés en aquests moments a noves tensions i reptes, tenint en compte que una quarta part de la població de Suïssa és estrangera i que l'anglès és la llengua franca internacional en aquests moments.

CAPÍTOL 5

LA REALITAT PLURILINGÜÍSTICA ESPANYOLA I L'ESTAT-NACIÓ CONTEMPORANI

En aquest capítol volem emmarcar la realitat lingüística d'Espanya i el seu reconeixement dins del bloc constitucional espanyol, on s'hi inclouen la Constitució espanyola i els estatuts d'autonomia de les ciutats i comunitats autònomes espanyoles. I ho farem seguint la lògica expositiva que hem seguit quan hem parlat de la realitat plurilingüística de Suïssa.

La part primera consistirà en una breu explicació de la història espanyola, per a explicar com es conforma en l'estat modern dels segles XVI-XVIII i, especialment, l'estat-nació contemporani, per a entendre quina és la lògica de reconeixement o negació oficial de la diversitat lingüística pròpia que ha estat dominant i com influeix en la situació legal-constitucional actual.

En segon lloc, descriurem la diversitat lingüística espanyola, de la manera més detallada que podrem atés les limitacions de la informació oficial estadística sobre les llengües espanyoles, a diferència de Suïssa. Ens hi referirem a la llengua oficial, a les llengües cooficials en alguns dels territoris on són parlades i a la resta de situacions de reconeixement, sense oficialitat, o d'ignorància pública de les llengües autòctones espanyoles; incloses les minories extremes i en situació de supervivència difícil.

El darrer apartat es referirà al reconeixement legal de les diferents llengües espanyoles en els diferents territoris i nivells politicoadministratius, en el bloc constitucional espanyol, i, ocasionalment, en la legislació autonòmica. Comprovarem que, a diferència de Suïssa, la diversitat lingüística només és valorada, formalment si més no, com un valor polític singular en les comunitats

autònomes amb dues llengües oficials; però no sembla ser valorat igual en les institucions de l'Estat, en les comunitats autònomes amb minories lingüístiques, i, menys encara, en les comunitats autònomes monolingües.

5.1. LA CONFORMACIÓ HISTÒRICA DE L'ESTAT-NACIÓ ESPANYOL I LES LLENGÜES D'ÚS OFICIAL

Espanya és un país del sud d'Europa amb una extensió de 504.702 km² (12 vegades més gran que Suïssa) i una població total, segons les dades del cens de 2015, de 46.439.864 habitants (més de 5 vegades la població de Suïssa). La densitat de població és de 92 habitants per km² (un 45% de la densitat de Suïssa), té un PIB nominal per càpita de 29.289 dòlars d'Estats Units (un poc més de la tercera part de Suïssa) i és el 26é país del món en índex de desenvolupament humà en el 2015 (Suïssa és el tercer). El seu nivell de desigualtats socials és mitjà, d'acord amb l'índex Gini (el de Suïssa és, però, baix). Així mateix, d'acord amb el llistat de l'associació Education First (EF EPI) que mesura el nivell de coneixement d'anglès arreu del món no anglosaxó, Espanya, en 2015,⁵⁷ té un nivell de coneixement mitjà (56,8%); només un poc per darrere de Suïssa (58,43%); sent les comunitats amb els nivells més elevats les del País Basc (61,84%), Navarra (61,28%) i Catalunya (59,65%), i els més baixos els de Castella-La Manxa (53,48%), la Comunitat Valenciana (54,13%) i Múrcia (54,45%). Així mateix, El 86,4% de la població espanyola són espanyols nascuts a Espanya, el 4,1% nacionals espanyols d'origen estranger i el 9,5% de la població actual (2015) és estrangera; mentre que a Suïssa la població d'origen estranger supera el 24% del total.

---

⁵⁷ <http://www.ef.com.es/epi/regions/europe/spain/> [consultat 23/05/2016].

Els orígens de les unitats polítiques que acabaran formant l'Espanya actual cal buscar-los en l'alta edat mitjana i en la lluita, expansió, repoblació i expulsió de la població preexistent que van dur a terme els regnes cristians del nord de la península ibèrica (Astúries-Lleó, Castella, Navarra, Aragó i Catalunya) contra els territoris islàmics del sud, al llarg de gairebé huit segles. L'expansió dels regnes del nord, comportà també l'extensió geogràfica cap al sud de les llengües d'aquests regnes (galaico-portugués, asturleonés, castellà, basc, aragonés i català) en detriment de l'àrab, el berber i les llengües llatines (mossàrab) de l'Àndalus, que seran eliminades amb la conquesta cristiana, l'assimilació dels mossàrabs cristians dels territoris conquerits i la deportació de la pràctica totalitat de la població musulmana de parla àrab o berber.

Les diferents entitats polítiques ibèriques cap al final de l'Edat Mitjana i començament de l'època moderna, van conèixer un procés d'agregació de reialmes que acabarà reduint el nombre de monarquies de la península ibèrica a només dues: la monarquia espanyola i la portuguesa. Així, el 1479 es produeix la unió matrimonial d'Isabel reina de la Corona de Castella i Ferran, rei de la Corona d'Aragó; el 1492 té lloc la conquesta del regne musulmà de Granada i comença l'expansió colonial de la Corona de Castella per Amèrica i Àsia; el 1512, Ferran, llavors, rei d'Aragó i regent de Castella envaeix Navarra i la incorpora a la Corona de Castella. Finalment, el 1516 es produeix la unió dinàstica de les dues corones i s'inicia la dinastia dels Àustries. Durant, el regnat dels Àustries, la monarquia espanyola serà una realitat imperial arreu del món i una mena de monarquia federal a la península. Al 1659, pel Tractat dels Pirineus, la monarquia espanyola recupera Catalunya i perd la regió catalana del Rosselló i part de la Cerdanya.

El 1700, hi ha un canvi de dinastia al cap de la monarquia espanyola, que passa a estar regida pels Borbons. El canvi de dinastia provocà una guerra internacional i civil en territori espanyol (Guerra de Successió, 1707-1715), entre les forces borbòniques (essencialment l'antiga Corona de Castella) i les

forces austriacistes (fonamentalment, l'antiga Corona d'Aragó). La victòria dels primers tingué com a conseqüència que, fent ús del dret de conquesta, el nou rei, Felip V, dictà els decrets de Nova Planta, suprimí els furs i es passara del “federalisme” austriacista a una monarquia absoluta, uniformista i centralitzada. Cal dir que, paral·lelament, a aquesta guerra, la monarquia espanyola, que continuava sent imperial (Álvarez Junco, 2016), perdrà, pel Tractat d'Utrecht (1715), les possessions territorials d'Europa central i Itàlia, el territori peninsular de Gibraltar i l'illa de Menorca, tot i que recuperarà aquesta illa el 1782.

El procés revolucionari liberal que es posa en marxa amb les juntes nacionals el 1808 contra la dominació napoleònica desembocà en la primera Constitució espanyola, a Cadis, el 1812. I amb ella, la primera afirmació contemporània de l'estat-nació espanyol, ja que en l'article primer estableix que “la Nació espanyola és la reunió de tots els espanyols d'ambdós hemisferis” (veure Mapa 5.1).

Mapa 5.1 La nació espanyola de la Constitució de Cadis (1812)

Font: Wiquipedia: veu “Constitución española de 1812”

La nació que proclama la Constitució de Cadis es fonamenta en la idea de ciutadania de tots els espanyols i la igualtat de drets, és una idea abstracta,

que s'enfronta radicalment als privilegis senyorials i de l'Església, i contra la visió patrimonialista del poder, del territori i de la població de la monarquia absoluta que caracteritzava l'Antic Règim. Tanmateix, el nacionalisme liberal espanyol eclosiona en el mateix moment que la monarquia bonapartista de Josep I ataca també els privilegis senyorials i eclesiàstics i fa reaccionar els defensors de l'Antic Règim que posaran els fonaments d'un altre nacionalisme espanyol, el que defineix el poble espanyol, no com a ciutadania en la qual resideix la sobirania política, sinó com a producte immutable de la tradició i de l'Espanya catòlica que lluita contra el liberalisme i la modernitat (Pérez Garzón: 2007: 53-56).

Les dues concepcions del nacionalisme espanyol confluiran a mitjans del segle XIX, com es fa evident en la Constitució de 1845, i el liberalisme dominant a Espanya des d'aleshores esdevindrà doctrinari i conservador, un constitucionalisme de propietaris, i tindrà capacitat per a construir i fer hegemònica una concepció del que és Espanya i "allò espanyol" com una realitat en essència immutable, producte d'una llarga història comuna (Jover, 1991a). Amb tot, el nacionalisme espanyol naixent era un element d'elits i socialment molt minoritari durant tot el segle XIX (Álvarez Junco, 2016).

A més a més, quan les desigualtats socials i polítiques que provoca la nova societat liberal alimenten alternatives polítiques radicals, el liberalisme conservador serà capaç d'imposar-se als moviments polítics democràtics (Piqueras, 1992) i al republicanisme federal, encapçalat per Pi i Margall. Així, el republicanisme federal, el primer partit de masses espanyol (Pérez Garzón, 2007), tot i que mantenia una concepció d'Espanya i Ibèria com a realitat cíviques, democràtiques i culturalment plurals no arribà a estructurar un projecte nacionalista espanyol amb una concepció d'Espanya pluralista i, per tant, profundament diferent⁵⁸ a la que acabarà per institucionalitzar-se amb la II

---

⁵⁸ En termes generals, el republicanisme federal de mitjans del segle XIX proposava una organització de l'Estat federal i no centralitzada, i apuntava l'acceptació de la realitat

Restauració borbònica de 1874,⁵⁹ moment en què es produeix el triomf final del liberalisme conservador i la seua “invenció d’Espanya”, en paraules de Fox (1997). I, en termes generals, aquesta visió essencialista d’Espanya com a producte inalterable de la història, unida a una visió monolingüística i monocultural, serà la concepció dominant, amb matisos, en el nacionalisme espanyol, tant de caràcter autoritari com democràtic (Lacasta- Zabalza, 1998; Pérez Garzón i altres, 2000; i Taibo i altres, 2007) fins els nostres dies. Els discursos sobre “el dolor d’Espanya” de les generacions del 98 i del 14 accentuaren el nacionalisme espanyol castellanocentrista i militant (Beltran, 2005: 333) amb elements mítics i reforçaren la concepció d’Espanya com una realitat metapolítica, que existeix al marge de la voluntat dels ciutadans.⁶⁰

En aquest sentit, Taibo (2007) considera que, des de la Constitució de 1978, el discurs del nacionalisme espanyol és el propi dels “nacionalismes

---

plurilingüística espanyola (Jover, 1991b), malgrat que fins la fase agònica del federalisme republicà la qüestió lingüística no apareix nítidament. Amb tot, el federalisme oposà un model de nació espanyola alternatiu al conservador. Amb la derrota de la revolució democràtica de 1868 i el fracàs de la I República, la II Restauració imposarà, ja sense massa resistència a la major part d’Espanya, una concepció de la nació espanyola conservadora, essencialista, centralista i uniformista. En contra tindrà, però, els incipients nacionalismes de Catalunya, el país basconavarrès i Galícia, i més tard fins i tot Andalusia, Aragó i el País Valencià (De la Granja, Beramendi i Anguera, 2001); alguns a cavall del federalisme republicà, com el catalanisme d’Almirall (Caminal, 2014).

⁵⁹ Álvarez Junco (2016) recorda que el triomf del liberalisme conservador a Espanya 1874, significà el final del paniberisme del republicanisme portugués i la construcció en les dècades següents de la “identitat nacional portuguesa”, diferenciant-la de l’espanyola.

⁶⁰ A partir de llavors, en el nacionalisme espanyol dominant, aquesta serà la idea nuclear; vegem, per exemple, les coincidències entre l’afirmació “de la nació [espanyola] és cosa de Déu o de la naturalesa, no una invenció humana” de Cánovas del Castillo (citat per Pérez Garzón, 2000: 81), la que afirma que “[Espanya] és una realitat prèvia a tota voluntat constituent dels seus membres. Està *ací* abans i independentment de nosaltres, els seus individus. És una realitat en què naixem, no és una realitat que fundem” (Ortega y Gasset, 1985: 77); o les afirmacions dels constituents espanyols de 1978 sobre que “la unitat d’Espanya és un valor ... metaconstitucional i preconstitucional; la Constitució pot assumir-lo, proclamar-lo, reconèixer-lo ..., el que no podrà [fer] és fonamentar ... aquesta unitat” (Gabriel Cisneros, UCD), “Espanya, com a nació, existeix abans que la Constitució. Per a nosaltres la nació com a fet rellevant és un dret preexistent a la Constitució” (Gregorio Peces-Barbas, PSOE) o “Espanya és una magnitud extensiva i intensiva que se sostrau a tota regulació constitucional. Espanya era abans, i serà després d’aquesta Constitució, una entitat permanent (Miguel Herrero de Miñón), citats aquests últims per Bastida (2007: 143-144). Per a una aproximació a la similitud de discursos nacionalistes espanyols durant la guerra civil entre els republicans i els “nacionals” veure Núñez Seixas (2007a).

trivial” dels estats-nació madurs, que té la particularitat de ser recurrentment crític amb els nacionalismes i les simples reivindicacions identitàries o lingüístiques de les comunitats polítiques amb llengua pròpia de la perifèria espanyola; i ho ha fet, segons Lacasta-Zabalza (1998), Bastida (2007) o Sánchez-Cuenca (2016), amb arguments poc sòlids des d’una perspectiva liberal democràtica i amb lectures esbiaixades i no sempre conceptualment rigoroses d’autors com Habermas (1989, 1997 i 1998), Billing (2006), Searle (1997) o Anderson (2005).

En termes territorials i demogràfics, la nació que es proclama com a subjecte política en la Constitució de 1812 i la nació que és el fonament previ de la Constitució de 1978, ha conegut canvis profunds. Així, entre 1810 i 1825, tots els dels territoris espanyols en el continent americà, amb l’excepció de Cuba i Puerto Rico, declaren la seua independència. En 1898, Espanya perdrà els últims territoris americans (Cuba i Puerto Rico) i asiàtics (Filipines), i aquest fet promourà una exaltació del nacionalisme uniformista i nacionalitzador d’Espanya, en un moment en què els nacionalismes perifèrics, sobretot a Catalunya i el País Basc, comencen a ser forts (Álvarez Junco, 2016). I és llavors quan Espanya inicia un intent de domini i colonització d’alguns territoris africans. Finalment, durant el segle XX, perdrà també la major part dels seus territoris d’Àfrica: el 1956 Cap Jubi i el Rif, el 1968 Guinea Equatorial, el 1969 Ifni i el 1976 el Sàhara Occidental.⁶¹

Coincidint en el temps amb la pèrdua del territori saharià, s’inicia a Espanya un procés de reforma des de la dictadura totalitària franquista fins a la monarquia democràtica, que culmina en la Constitució de 1978 que defineix la nació espanyola sobre la base del territori que en aquells moments eren de sobirania espanyola: tot el territori de la península ibèrica, llevat de Portugal, Andorra, Gibraltar i les illes Balears, a Europa, i a Àfrica, les illes Canàries i

---

⁶¹ En el cas del Sahara Occidental, Espanya continua sent formalment la potencia colonial responsable del territori.

les ciutats de Ceuta i Melilla. En els últims 40 anys, no hi ha hagut cap altra alteració dels territoris on l'estat-nació espanyol exerceix la seua sobirania.

La tradició política i la cultura política espanyola dominant a l'Espanya posterior a la Constitució de 1812, i de manera profundament diferent a Suïssa, ha estat centralista, uniformista, essencialment autoritària i antipluralista en matèria del reconeixement de la diversitat lingüística. L'Espanya liberal conservadora que acaba imposant-se en la construcció de l'estat-nació contemporani, en oposició a la societat de l'Antic Règim, ha estat molt bel·ligerant, sovint de manera virulenta, contra les llengües d'Espanya diferents a la castellana. Únicament, durant el curt període democràtic de la II República (1931-1936/39) i amb fortes resistències, algunes d'aquestes llengües van tenir un mínim reconeixement oficial.

Cal destacar que, en el moment del començament de l'època contemporània a Espanya, quan amb la dominació napoleònica i el procés de les Juntes es produeix el trencament de l'Antic Règim, la realitat lingüística espanyola no era massa diferent a la Suïssa d'aleshores. Els territoris de les llengües castellana, gallega, catalana, occitana i portuguesa són essencialment monolingües en les respectives llengües. Els de les llengües basca, asturleonessa i aragonesa tenen una forta presència del castellà en els nuclis urbans. Tenint les llengües de Ceuta i Melilla (àrab, berber i haquetia) i el caló una posició socialment i ètnicament marginal (Badia, 2002).

Ara bé, mentre a Suïssa la ruptura amb l'Antic Règim dona lloc a un sistema polític dominat per un liberalisme democràtic, federalista i plurilingüístic que es manifesta en les constitucions de 1848 i 1874; a Espanya les tendències federals i democràtiques són derrotades i s'imposa un liberalisme conservador, un sistema polític de propietaris que exclouia a la majoria social, centralista, lingüísticament uniformitzador i negador de la pluralitat lingüística espanyola, a la que, sovint, s'aspira a fer desaparèixer. Un projecte polític que es manifesta per primera vegada en la Constitució de 1845

i s'assenta de manera hegemònica després de la II Restauració i la proclamació de la Constitució de 1876 i que al llarg d'un segle, amb el paroxisme totalitari del franquisme, si més no en matèria lingüística, no ha reeixit a eliminar absolutament les llengües espanyoles diferents del castellà, però que, quan Espanya, recupera la democràcia, les ha aconseguit minoritzar profundament, ha assentat el castellà a tot arreu del territori espanyol i ja no hi ha als territoris espanyols on es parlen altres llengües diferents al castellà, persones que siguen exclusivament monolingües en la llengua pròpia i que no siguen, com a mínim de manera passiva, coneixedores del castellà.

S'afirma, i és cert en termes històrics, que la Constitució de 1978, obre el període contemporani més llarg i més ample de reconeixement oficial, però encara desigual com veurem, de la pluralitat lingüística espanyola. El bloc constitucional espanyol actual reconeix l'oficialitat, amb diferències de jerarquia segons l'àmbit territorial i politicoadministratiu, de cinc llengües espanyoles (castellà/espanyol, català/valencià, gallec, basc/èuscar i aranés/occità), i afirma legalment l'existència d'altres dues (asturleonés i aragonés). Però, com veurem, aquest reconeixement no ha fet possible la seguretat lingüística de tots els parlants de llengües espanyoles ni ha aconseguit una pau lingüística a Espanya. I sovint ha estat analitzat, en contrast amb la dictadura franquista, de manera un tant idealitzada (Milian, 2016)

5.2. LA REALITAT PLURILINGÜÍSTICA ESPANYOLA

Com Suïssa, Espanya és un país plurilingüe. A Suïssa la Constitució de 1999 estableix que hi ha quatre llengües oficials, nacionals i territorials (alemany, francès, italià i romanx), els informes de Suïssa al Consell d'Europa afirmen que hi ha dues "llengües nacionals de base no territorial" (jiddix i

ienix), que no tenen el reconeixement legal i, menys encara, constitucional, i també fan referència, ocasionalment, a l'arpità i el romaní. A més, com hem dit, totes les llengües oficials de Suïssa, llevat del romanx, es parlen a uns altres països, tots ells limítrofs amb Suïssa.

A Espanya, el nombre de llengües autòctones és de dotze, onze amb base territorial i una, el caló, que no en té. El reconeixement institucional, com veurem, és diferent al suís, atès que només hi ha una llengua nacional i oficial a tot el territori, i el reconeixement de les altres llengües depenen dels estatuts d'autonomia. Només dues de les llengües d'Espanya es parlen exclusivament al país, l'aragonés i el gallec, la resta són llengües compartides amb altres països europeus (català, basc, aranés, portugués, asturleonés), amb països africans (berber), amb països africans i asiàtics (àrab), amb països iberoamericans europeus i americans (caló) i amb països d'hispanoamèrica (castellà).

Espanya és, per tant, un país, si més no històricament parlant, amb més llengües que Suïssa; però també en té una escassa tradició, en termes generals, de respecte a la pluralitat lingüística pròpia, especialment en els últims tres segles, tot i que moderadament corregit això, com veurem, des de 1978. I, especialment, mentre el nacionalisme de l'estat-nació suís valora la pluralitat lingüística suïssa com un element singular de la nació suïssa i no hi ha nacionalismes alternatius de base etnolingüística, a Espanya el nacionalisme de l'estat-nació tendeix a ser monolingüístic i els nacionalismes perifèrics i contraris al nacionalisme espanyol tenen un important contingut lingüístic.

Sense referir-nos-hi a les llengües estrangeres que es parlen a Espanya, concentrarem la nostra atenció ara en les llengües històricament autòctones; sense oblidar, però que n'hi ha quatre (castellà, àrab, portugués i berber) que també són la llengua pròpia de bona part de la població immigrant.

Hem d'advertir que, a diferència de Suïssa, les llengües més parlades del Regne d'Espanya presenten pocs problemes de diglòssia entre la llengua estàndard i les variants locals. Els problemes, ocasionalment, vénen de les resistències polítiques als estàndards acadèmics o de la inexistència d'estàndards lingüístics en les llengües més minoritzades.

Així mateix, a diferència de Suïssa, Espanya no té dades oficials sistemàtiques, generals i periòdiques sobre les llengües primeres, familiars o pròpies dels espanyols, ni tampoc dels usos i de la transmissió de les diferents llengües autòctones i les llengües estrangeres.

Els informes més recents del Govern d'Espanya⁶² al Consell d'Europa (Consell d'Europa, 2010 i 2014), que recullen enquestes lingüístiques de les comunitats amb llengües cooficials, els anuaris estadístics del Ministeri d'Ocupació i Benestar Social (2014) pel que fa als immigrants o a la població espanyola d'origen estranger, l'explotació estadística del cens de població de l'Institut Nacional d'Estadística i l'Eurobaròmetre de les llengües d'Europa (Comissió Europea, 2012) permeten una aproximació més o menys aproximada al percentatge de parlants nadius, habituals, potencials o passius; però les dades són contradictòries segons la tipologia del treball estadístic o de l'informe i les xifres concretes són sovint imprecises quan mesuren les categories dels usos lingüístics.

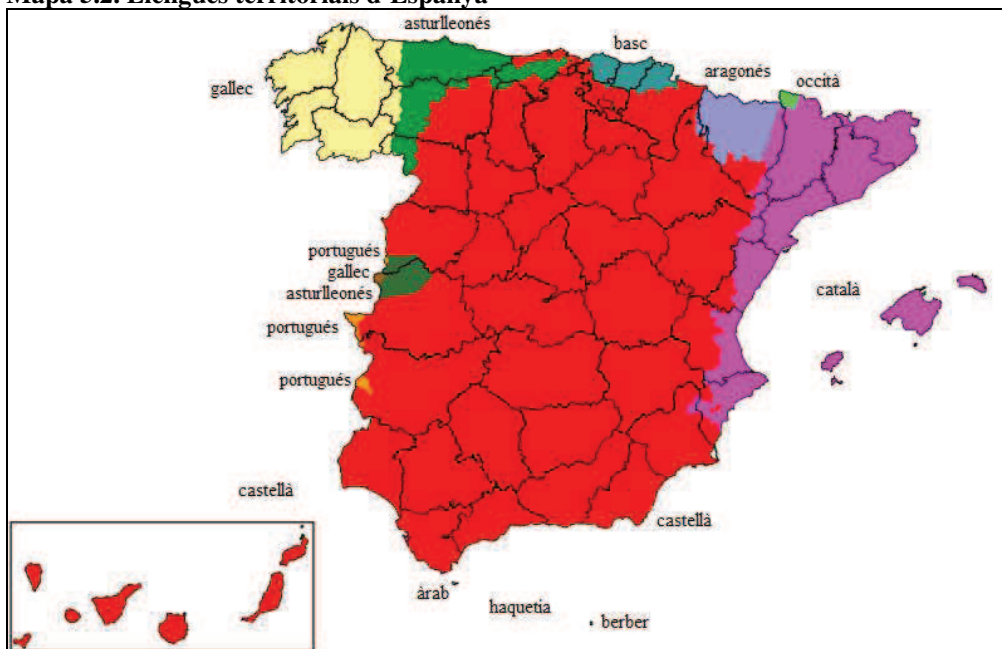
En conseqüència, a diferència de Suïssa, les dades a què ens referirem tot seguit, seran sempre aproximades i seran una reconsideració de les que ofereixen els treballs, informes i publicacions a què acabem de fer referència en aquest paràgraf. La geografia, per contra, on les llengües autòctones

---

⁶² No ens hi referim als informes lingüístics dels governs autonòmics, especialment de Catalunya, el País Basc i Galícia, que solen ser de bastant profusos; sinó únicament als del Govern d'Espanya i les institucions centrals. La manca d'estudis de les institucions estatals denota una consideració de la realitat plurilingüística com a una realitat "autonòmica" i no "estatal" i general.

espanyoles es transmetien familiarment a començament dels anys huitanta es correspon amb el Mapa 5.2.

Mapa 5.2. Llengües territorials d'Espanya

Font: partint de Bodoque (2009) i Gargalló (2000)

La llengua castellana

El castellà és la primera llengua en nombre de parlants nadius i potencials d'Espanya. Dels prop de 42 milions de ciutadans espanyols, és la llengua nadiua de més de 35 (entre el 82% i el 84% de la població amb ciutadania espanyola), en són parlants potencials la pràctica totalitat de la població (més d'un 99%) i tenen un coneixement passiu d'aquesta llengua la pràctica totalitat dels espanyols (un 99,9%). Entre la població estrangera que resideix a Espanya (unes 4.5000.000 persones), més de 2 milions la tenen com a llengua pròpia i familiar (44% dels immigrants), prop de 3 milions (65% dels immigrants), si més no, són parlants potencials, i al voltant de 4 milions en tenen un coneixement passiu (al voltant del 85%).

La llengua castellana naix en l'alta Edat Mitjana en els territoris del, llavors, comtat de Castella i apareix rudimentàriament escrita en el segle IX.⁶³ Posteriorment, s'expandirà cap al sud de la península ibèrica seguint el ritme de la conquesta cristiana i la substitució de la població i la llengua dels territoris conquistats, de manera similar a altres llengües espanyoles com el galaico-portugués, l'asturleonés, l'aragonés i el català. En l'expansió territorial de la conquesta castellana fins 1492, el castellà serà la llengua de les dues castelles, Andalusia i Múrcia.

Durant els segles XV i XVII, de manera paral·lela al final de la conquesta cristiana de Granada i l'expulsió de la població que hi vivia, el castellà expandirà el seu territori en detriment del basc, per tota la Rioja, l'oest de Biscaia, i el sud d'Àlaba i de Navarra. També substituirà l'aragonés en part del sud de Navarra, en el centre i sud d'Aragó i en la part aragonesa de l'antic Regne de València. I, finalment, serà la llengua primera de la part oriental de l'antic regne de Lleó i d'Extremadura en detriment de l'asturleonés. Igualment, amb la conquesta de les Canàries (1402-1496) i la substitució de la població originària d'aquestes illes, el castellà comença a ser la llengua de territoris no europeus; i esdevindrà llengua mundial, a partir de 1492, quan esdevindrà la llengua de colonització de bona part del continent americà i d'enclavaments d'Àfrica i Àsia.

Amb la unificació dinàstica, durant el segle XVI i XVII la llengua castellana penetra en les elits nobiliàries, culturals i comercials dels àmbits lingüístics del basc, gallec i català, i arraona l'aragonés i l'asturleonés a l'àmbit rural progressivament. Després del final de la Guerra de Successió, els decrets de nova planta i el centralisme uniformista dels Borbons impulsarà, amb l'ajuda de l'església catòlica, la castellanització, o si més no, la

---

⁶³ Actualment, es considera que és en els Cartularis de Valpuesta (prop de Burgos), durant el segle IX, quan apareixen les primeres paraules i expressions escrites en castellà. Les *Gloses Emilianeses* del segle XI de San Millán de la Cogolla, estan escrites, contràriament al que s'ha repetit tradicionalment i continua afirmant encara ara bona part del nacionalisme lingüístic espanyol, en una altra llengua romanç, navarrés-aragonés (Cabrera, 2015: 51-55)

bilingüalització passiva de sectors creixents, tot i que encara minoritaris, de les societats espanyoles peninsulars que tenien altra llengua pròpia (Lapesa, 1989).

Les polítiques lingüístiques que l'estat liberal conservador impulsarà des de mitjans del segle XIX, amb l'escola i les institucions públiques centralitzades, amb l'ajuda d'una premsa de masses que s'incorpora a la vida pública contribuirà a minoritzar les comunitats lingüístiques diferents del castellà, ajudarà a la substitució de les llengües autòctones pel castellà entre els sectors de les classes dominants i les noves classes mitjanes en part de la perifèria de parla diferent a la castellana a finals del segle XIX.

En el segle XX, els partits de masses, els nous mitjans de comunicació (ràdio i televisió), les migracions internes de les primeres dècades del segle XX i, sobretot, dels anys seixanta i setanta, es traduïren en una nova realitat lingüística espanyola quan Espanya aprova la Constitució de 1978. Lingüísticament, l'Espanya de 1978 és profundament diferent a la de 1931, i no s'assembla gens a la 1876 i menys encara a la de 1812. El castellà és llengua present i sovint dominant en tota l'Espanya monolingüe en una altra llengua diferent de la castellana en el moment de la Constitució de Cadis i fins i tot quan s'aprovà la Constitució de la II República. Pràcticament, tota la població espanyola, encara que no siga la seua llengua pròpia i habitual, té competència lingüística suficient per a parlar castellà fluidament i, si no és així, per a entendre'l sense massa dificultats.

En les últimes dècades, amb l'arribada de població immigrant a Espanya s'han produït dos fenòmens, en termes lingüístics, aparentment contradictoris. D'una banda, ha augmentat moderadament la població resident al país que no entén o no parla el castellà. D'una altra, i atés que bona part de la població immigrant era de parla castellana, que s'ha assentat en territoris actualment plurilingües i que, quan no parlaven castellà, han tendit a socialitzar-se en aquesta llengua, i només de manera secundària en les llengües autòctones, han reforçat en termes relatius les comunitats lingüísticament

castellanes en bona part de la perifèria oficialment plurilingüe (Bodoque i Tasa, 2016).

Per acabar, dir que la llengua castellana, a diferència del que vèiem sobretot amb l'alemany de Suïssa, té moltes variants dialectals a Espanya; però no impedeixen una comprensió fluïda entre els diferents parlants de la llengua. Amb tot, l'estàndard espanyol basat exclusivament en les minoritàries parles del nord de Castella, presenta, especialment en l'aspecte fonètic, algunes diferències importants amb la resta del domini lingüístic tant amb el castellà d'Amèrica, com amb el de Canàries i Andalusia; però aquestes diferències, insistim, no generen incomprensió, tot i que hi haja fenòmens de diglòssia funcional entre els parlants d'alguns dialectes del sud.⁶⁴

L'espai valencianocatalà

La segona llengua en nombre de parlants i presència geogràfica és el català/valencià. Es considera que la tenen com a llengua nadiua i primera, al voltant de 4 milions de ciutadans espanyols, tot i que vora 8 milions podrien parlar-la circumstancialment i al voltant d'onze en serien coneixedors passius. Nascuda a l'alta Edat Mitjana en la Catalunya Vella (nord i centre de l'actual comunitat autònoma de Catalunya) es va expandir, amb la conquesta cristiana a la resta de Catalunya, part d'Aragó, les illes Balears i les comarques costaneres del País Valencià en el segle XIII.

L'expansió mediterrània de la Corona d'Aragó en el segle XIV, provocà la conquesta de Sardenya i la repoblació catalana, expulsant la població que hi vivia, de la ciutat de l'Alguer, on encara ara, de manera minoritària, es parla

---

⁶⁴ És relativament freqüent entre persones que treballen en la ràdio, la televisió o el cine que parlen "en estàndard castellà" o en la seua variant pròpia andalusa o canària, en funció del lloc geogràfic on treballen i de l'activitat que realitzen. Una diglòssia que, també té una dimensió social, ja que hi ha la tendència a diferenciar, especialment entre els sectors socials econòmicament o culturalment més elevats, entre l'ús familiar i social que solen fer-se en andalus o en les formes canàries i els usos formals i més institucionals, que tendeixen a fer-se en formes més acostades a l'estàndard castellà dominant a Espanya.

alguerés, una variant local del català. En el segle XVII, després de l'expulsió dels moriscos s'estableix la frontera lingüística en terres valencianes entre el castellà i el valencià. En el segle XVIII, la repoblació murciana després d'epidèmies catastròfiques, va fer que el castellà substituïra el valencià a la comarca d'Oriola i a les localitats d'Elda i Monfort del Sit.

El català/valencià es parla ara, al Regne d'Espanya, com a llengua pròpia, a tot Catalunya, llevat de la comarca de la Vall d'Aran, a les comarques lingüístiques orientals d'Aragó, a les illes Balears, a la major part del País Valencià, i a la comarca murciana del Carxe.

La divisió dialectal de la llengua catalana a Espanya és entre dialectes orientals (la meitat oriental i més poblada de Catalunya i les illes Balears) i dialectes occidentals (la meitat occidental i menys poblada de Catalunya i la Comunitat Valenciana); però els tres subestàndards de la llengua (l'oriental català, el més general; el balear, molt semblant a l'anterior amb algunes particularitats propis, i l'occidental valencià, d'ús general amb variants locals a la Comunitat Valenciana) tenen una base territorial-política.

La distància entre les parles locals i els corresponents subestàndards són relativament escasses i no plantegen problemes de diglòssia entre la parla habitual i l'estàndard, més enllà de la qualitat de la parla habitual (en ocasions, molt influïda pel castellà) i d'una certa disglòssia entre els parlants de català occidental a Catalunya o de balears quan parlen amb persones d'altres zones del domini lingüístic que tendeixen a desplaçar-se, en tots dos casos, de la parla pròpia a l'estàndard oriental català. Val a dir que la distància entre els tres subestàndards, i especialment entre el balears i el català, es limiten a alguns aspectes gramaticals i no dificulten gens la comprensió entre els usuaris habituals o potencials d'aquesta llengua (Badia, 2002; Veny, 1998).

En l'ensenyament, les institucions i els mitjans de comunicació que utilitzen el català com a llengua pròpia es tendeix a utilitzar el subestàndard de

cada territori, llevat de les comarques del sud de Catalunya, de parles occidentals idèntiques al valencià septentrional, que en usos escolars, culturals i institucionals sovint utilitzen el subestàndard valencià.

La situació sociolingüística de la llengua catalanovelenciana és desigual a cada territori autonòmic espanyol: molt minoritzada al Carxe murcià, minoritzada i amb una vitalitat desigual a Aragó, minoritària respecte el castellà i socialment poc considerada al País Valencià, majoritària de manera molt desigual a les Illes Balears i amb una presència sectorial irregular, i a Catalunya amb bastant prestigi social i polític, i major presència en el món laboral; però en situació d'equilibri pel que fa als usos lingüístics i amb una presència del castellà creixent.

L'espai gallec

El gallec és la tercera llengua en nombre de parlants i també en extensió geogràfica del Regne d'Espanya. Parlada per vora 2 milions de persones de manera nadiua, tot i que 2,5 milions poden parlar-la també habitualment i més de 3 milions d'espanyols en tenen coneixement.

Aquesta llengua naix, com les altres llengües romances parlades a Espanya, en l'alta Edat Mitjana i s'estén cap al sud seguint el ritme de la conquesta cristiana del territori ibèric, i el procés de repoblació i de substitució de la població i de les llengües que hi havia.

Amb la independència de Portugal a finals del segle XI, la llengua del sud del domini lingüístic galaico-portugués es diferenciarà fonèticament i ortogràficament, de les parles gallegues, i progressivament s'afirmaran com a llengües diferents que comparteixen la immensa majoria del lèxic i bona part de la morfosintaxi.

Amb tot, la lingüística parla sovint del tronc comú galaico-portugués com una única realitat i el context cultural internacional de la llengua gallega no hauria d'ignorar l'espai lusoparlant a Àfrica, Àsia i Amèrica.

Siga com siga, el gallec és històricament la llengua parlada arreu de Galícia, a les comarques occidentals d'Astúries, en algunes comarques occidentals de les províncies de Lleó i Zamora, en la comunitat autònoma de Castella i Lleó, i a la comarca extremeña de la Vall del Xàlima,⁶⁵ al nordoest de la província de Càceres (Monteagudo, 1999).

Les parles dialectals del gallec es delimiten en paral·lel a la costa Atlàntica i no presenten especials problemes de comprensió entre els parlants dels diferents dialectes, llevat de la variant de la Vall del Xàlima a Extremadura, per les especials característiques d'aquesta parla, atés el seu aïllament i el fet de ser una variant amb molts aspectes arcaics de caràcter galaico-portugués.

Amb tot, si que hi ha una certa diglòssia entre les parles gallegues locals i el gallec estàndard de l'ensenyament, els mitjans de comunicació i les institucions, no tant per la incomprensió, sinó per la distància fonètica respecte algunes parles comarcals.

L'espai de la llengua basca

El basc o èuscar és la quarta llengua espanyola en nombre de parlants i geografia. Les xifres són molt confuses. Es pot estimar que al voltant de 250.000-300.000 persones a Espanya tenen el basc com a llengua nadiua, però prop de 700.000 poden parlar-la amb certa fluïdesa i vora 1.200.000 persones en tindrien un coneixement passiu.

---

⁶⁵ El gallec de la Vall de Xàlima, localment anomenat *A Fala*, sovint és considerat com a una variant arcaica de la primitiva llengua galaico-portuguesa.

El basc és una llengua d'origen desconegut. Es considera que ja es parlava a bona part de la península ibèrica i Europa abans de l'arribada de les llengües indoeuropees, però els seus orígens, a Europa, i la seua extensió i característiques lingüístiques arcaïques són més aviat imprecisos.

Actualment, és una de les poques llengües en el món que no pertany a una família lingüística determinada, que no té un origen definit i que no es sap quan va començar a ser parlada.

S'estima que a l'inici de la nostra era el basc es parlava a part de l'actual República Francesa a tot el sud-oest de la línia, a tot el Principat d'Andorra i, a Espanya, en una part del nord de l'actual província de Lleida, la pràctica totalitat de la d'Oscà, la part nord de la de Saragossa, tota La Rioja, Navarra, Àlaba, Guipúscoa i Biscaia, l'est de Cantàbria i una part del nord de Burgos.

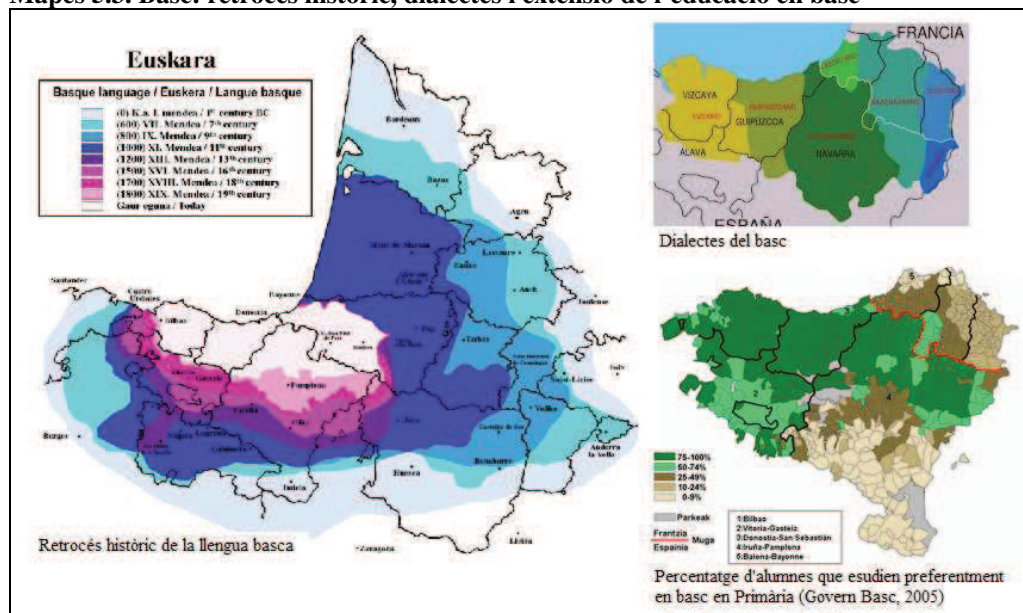
Progressivament, la frontera del basc anà retrocedint, com a llengua viva, fins als límits de 1978 (Mapes 5.3): algunes valls d'Àlaba, la major part de Biscaia, tot Guipúscoa i el nord de Navarra. També es parla a tres comarques del departament francès dels Pirineus Atlàntics: Lapurdi, Baixa Navarra i Zuberoa (Euskaltzaindia, 1977). Actualment, la llengua basca està retrocedint bastant ràpidament en el territori basco-francès.

El basc contemporani tenia set dialectes. Sis eren parlats en alguna part d'Espanya i només un, el soletí, era parlat exclusivament a la regió basca de Zuberoa, a França. Les distàncies lingüístiques entre els diferents dialectes bascos són molt notables i la comprensió entre parlants de dialectes molt distants és difícil.

La diversitat dialectal contemporània basca es reduí a només sis dialectes, atès que en 1991 va morir la darrera persona que parlava roncalès. En els anys seixanta i setanta del segle passat s'impulsa el basc unificat (*euskera batua*) que és el que en aquests moments utilitzen les institucions basco-

franceses, basques i navarreses, els mitjans de comunicació i l'ensenyament arreu de l'àrea lingüística basca tant a Espanya com a França.

Mapes 5.3. Basc: retrocés històric, dialectes i extensió de l'educació en basc

Font: Composició pròpia sobre informació del Govern Basc

La diglòssia entre els parlants tradicionals i de transmissió familiar que parlen biscaí, guipuscoà, baix navarrés, alt navarrés i lapurdià, i els nous parlants que parlen basc unificat existeix i és gran, però està reduint-se ràpidament i no genera massa problemes comunicatius atès que la immensa majoria de les persones que actualment poden parlar basc han adquirit la capacitat lingüística a l'escola i bona part dels que coneixen la llengua de manera familiar han modificat la seua variant familiar per influència del basc unificat.

A Espanya, les polítiques lingüístiques dutes a terme després de la dictadura han frenat el retrocés de la transmissió familiar de la llengua i han augmentat el nombre de parlants potencials, especialment a les tres províncies de la comunitat autònoma basca i a la comarca de Trebiñu que pertany a

Burgos (Castella i Lleó), i, en menor mesura a Navarra. De fet, la projecció demogràfica i l'extensió de l'ensenyament preferentment en basc (Mapes 5.3), ha expandit l'espai on es parla basc, tot i que minoritàriament, i en aquests moments hi ha una percentatge de població fora de les zones bascofones navarresa i basca de 1978; tant a Àlaba, l'oest de Biscaia com a Trebiñu, la zona mixta de Navarra i fins i tot a la zona castellanoparlant navarresa, únic territori on la presència i el coneixement del basc és testimonial, però creixent.

L'espai asturleonés

La llengua asturleonesa és la cinquena llengua espanyola en nombre de parlants a Espanya. No hi ha dades massa precises sobre l'ús d'aquesta llengua a Espanya; amb tot, al voltant d'unes 150.000 persones podrien tenir-la com a llengua pròpia nadiua, més de 300.000 persones parlar-la amb fluïdesa i més de 850.000 tenir-ne coneixements passius. És una llengua llatina d'origen alt medieval, que era la llengua parlada a la part oriental de l'antic regne de Lleó (Astúries, bona part de Cantàbria, Lleó, Zamora, Salamanca, Càceres i Badajoz). Des del segle XV aquesta llengua està sent substituïda pel castellà i, en bona part dels llocs on encara es parla ha estat fortament castellanitzada.

Actualment, és llengua viva, tot i que minoritzada a Astúries, comarques occidentals de Lleó i Zamora, en algunes comarques de Salamanca i Càceres, en algunes comarques de Cantàbria; i també en la regió i la ciutat portuguesa de Miranda del Duero (Gargallo, 2000). En les comarques càntabres i extremenyas on es parla i també en l'orient d'Astúries, la castellanització de la llengua és molt gran i la vitalitat és bastant baixa. (Mapa 5.2).

Sociodemogràficament, la fortalesa de la llengua és major en el centre d'Astúries, en la muntanya lleonesa i a Portugal. La llengua ha estat normativitzada recentment, a finals del segle passat, a Astúries. Utilitza dos

sistemes ortogràfics i models estàndard de llengua: un, amb les formes ortogràfiques portugueses i dialectals pròpies, en la regió de Terra de Miranda (Portugal) i un altre, l'establert per l'Acadèmia de la Llengua Asturiana, per a Astúries, que és seguit també en el territori lleonés de parla asturllonesa. A Espanya, únicament, en Astúries té algun ús oficial, institucional, educatiu menor d'acord amb l'estàndard asturià. A la província de Lleó, hi ha algunes experiències voluntàries d'ús educatiu de la llengua a Primària, i a Zamora la promoció oficial de la llengua es limita a l'educació d'adults. A Extremadura i Cantàbria només és present en iniciatives de moviments socials minoritaris. Atés que el nivell d'ús oficial i institucional és baix i circumscrit a Astúries i, molt marginalment, algunes comarques lleoneses, no hi ha a penes problemes de diglòssia entre l'estàndard de la llengua i els usos institucionals.

L'espai de l'aragonés

Tampoc hi ha gaire dades sobre l'ús de la llengua aragonesa com a llengua pròpia o nadiua. S'estima que el nombre de parlants nadius és d'uns 10.000, tot i que unes 25.000 persones podrien parlar la llengua i al voltant de 75.000 tenir-ne un coneixement passiu. L'aragonés és una llengua llatina que té el seu origen històric en el romanç alt medieval navarrés-aragonés que s'originà en l'alt Aragó, sud de Navarra i part de la Rioja.⁶⁶ Al segle XIII es parlava al sud de Navarra i tot Aragó, llevat de les comarques catalanoparlants i la Terra d'Albarrasí, de parla castellana, i també es parlava a les comarques "xurres" del Regne de València (Racó d'Ademús, Serrans, Foia de Bunyol, Alt Palància i Alt Millars). En els segle XIV i XV es substituïda pel castellà a Navarra, la major part d'Aragó i, progressivament, a les comarques xurres

---

⁶⁶ Com ja hem dit, unes de les primeres manifestacions escrites d'un romanç medieval, les *Gloses emilianenses*, tradicionalment considerades com "el naixement del castellà", estan escrites en navarrés-aragonés arcaic (Menéndez Pidal, 2007: 326; o Lapesa: 1989: 164).

valencianes. Cap al segle XVI es fixa, en línies generals, l'actual àrea geogràfica on es parla aquesta llengua.

Actualment, l'aragonés es parla de manera autòctona en la major part del Pirineu i el Prepirineu d'Osca i en alguns pobles del nord de la província de Saragossa. La vitalitat de la comunitat lingüística aragonesa és baixa i la llengua es troba en risc de desaparició (Martínez Tomey, 2014).

La llengua té quatre dialectes, un dels quals, el benasqués, és considerat per la lingüística com a una parla de transició entre el català i l'aragonés. A finals de la primera dècada del segle XXI, s'han produït els primers intents de codificació i estandardització de la llengua a través de dues societats que tenen, actualment criteris diferents i no han arribat a cap acord. Així doncs, aquesta llengua no compta encara amb subestàndards locals i, menys encara, estàndards generals per tots els usuaris. Aquest fet en dificulta l'ús institucional, social, educatiu i als mitjans de comunicació.

L'espai de l'occità

Espanya té, si més no en la història contemporània, huit enclavaments lingüístics de dimensions reduïdes, on es parlen llengües que tenen el seu gruix de parlants en altres estats: la Vall d'Aran de parla occitana; Ceuta i Melilla on, a més del castellà, s'hi parla àrab, berber i haquetia; i la comarca d'Olivença, els dos enclavament de la Raia i una localitat de Salamanca, totes elles històricament lusoparlants.

La primera de les illes lingüístiques a què fem referència és la Vall d'Aran. Aquesta comarca pirinenca està situada en l'extrem nordoest de Catalunya. La llengua autòctona de la comarca és l'occità en la seua variant occitana, que en la comarca rep el nom d'aranés. No hi ha dades recents, però podem estimar que unes 3.000 persones tenen aquesta llengua com a pròpia o nadiua, unes 5.000 la poden parlar i unes 7.000 en tenen coneixements passius.

L'estàndard de la llengua en la variant aranesa està oficialitzat i no genera gran problemes respecte a les parles occitanes de la Vall d'Aran. La diglòssia present a la Vall d'Aran no és intralingüística, entre varietats locals i llengua estàndard, sinó interlingüística. Així, hi ha una diglòssia funcional entre l'aranés i el català, i una diglòssia funcional i substitutiva entre l'aranés i el castellà (Sans, 2015).

La situació sociolingüística de l'aranés és de minorització notablement gran i, a la Vall d'Aran, és la segona llengua familiar, per darrere del castellà i només és coneguda familiarment per la tercera part de la població aranesa. Així i tot, és llengua oficial al conjunt de Catalunya.

L'espai del portugués

El portugués és la llengua autòctona històrica de tres illes lingüístiques situades al llarg de la frontera lusoespanyola en les províncies de Salamanca, Càceres i Badajoz.⁶⁷ A Salamanca, es parla portugués a La Almedilla (*A Almedilha*). A Càceres, es parla a Cedillo (*Cedilho*), Herrera de Alcántara (*Ferreira de Alcântara*), La Codosera (*A Codosera*) i en alguns llogarets fronterers de València de Alcántara. Finalment, a la província de Badajoz es parla a tot el terme municipal d'Olivença i Táliga (*Talega*).⁶⁸

El retrocés i la minorització del portugués social d'aquestes zones, després de la Guerra Civil espanyola, ha conduït a una situació de forta dialectització local i substitució lingüística per la llengua castellana; fins al punt que la llengua portuguesa no tindria quasi transmissió familiar i estaria en

---

⁶⁷ També hi ha parles galaico-portugueses singulars, habitualment considerades dialectes del gallec, tot i que amb fortes influències del portugués a la Vall del Xàlima de Càceres (Valverde del Fresno, San Martín de Trevejo i Eljas) i a dos localitats (Hermisende i Calabor) de la subcomarca d'As Portelas, zona de parla gallega a la comarca zamorana de Sanàbria. A Salamanca, històricament, hi havia més localitats frontereres que tenien el portugués com a llengua autòctona; però la llengua històrica va ser substituïda pel castellà al llarg del segle XX.

⁶⁸ Aquestes dues localitats, conquerides per Espanya en 1801, durant la Guerra de les Taronges, no són reconegudes *de iure* com a espanyoles per Portugal, tot i que si que ho són *de facto*.

fase de desaparició en aquestes comarques (Gargallo, 2000). Fora d'aquest territori, però, entre les comunitats d'immigrants de llengua portuguesa, s'estima que més de 150.000 persones parlen familiarment aquesta llengua.

L'espai de l'àrab

L'àrab és parlat com a llengua autòctona a Ceuta i, de manera minoritària, a Melilla. Al voltant de la meitat de la població de Ceuta és d'origen magrebí i majoritàriament parla l'àrab marroquí o *darija*. A Melilla, on més de la meitat de la població és d'origen magrebí, l'àrab marroquí també és la llengua d'una part minoritària d'aquest segment de la població.

Les dues comunitats de parla àrab de Ceuta i Melilla s'han vist reforçades en les últimes dècades per la immigració magrebí en les dues ciutats autònomes i per una població flotant en les dues ciutats que diàriament hi fa créixer notablement la població de parla àrab (Moscoso, 2016).

Es calcula que uns 30.000 ciutadans espanyols de Ceuta i Melilla tenen l'àrab *darija* com a llengua pròpia, que més de 40.000 el saben parlar i que uns 45.000 o 50.000 en tindrien coneixements passius. Fora de Ceuta i Melilla, la immigració ha fet augmentar la població de parla àrab, majoritàriament parlant *darija*, però també l'àrab d'Egipte, de Palestina o de Líban, a Espanya. Es calcula que entre la immigració unes 550.000 tenen l'àrab com a llengua pròpia i uns 700.000 podrien parlar-la.

L'àrab marroquí té una distància lingüística important respecte l'estàndard àrab central (Egipte) i oriental (Síria i Iraq) i, de fet, en els usos d'aquesta llengua hi ha una diglòssia entre l'àrab *darija*, els estàndards principals de la llengua i, més encara, amb l'àrab clàssic. A més, la llengua àrab, com la berber a Melilla, pateixen una minorització bastant intensa, sovint amb un biaix social i fins i tot xenòfob.

L'espai del berber

La llengua berber, en la seua forma rifenya o *tamazight*, és la llengua principal de la població d'origen magrebí de Melilla i també és parlada per una part minoritària de la població de Ceuta. A més a més, la immigració ha fet augmentar la població de parles berbers magrebines tant de Marroc com d'altres estats nord-africans a Espanya. S'estima que uns 25.000 ciutadans espanyols tenen el berber *tamazight* com a llengua pròpia, que uns 30.000 podrien parlar-la i vora 40.000 en tenen coneixements passius. Entre la immigració, la població amb llengües berbers podria superar les 125.000 persones. Les xifres del Govern de Melilla parlen que el 60% de la població escolar de Melilla actual tindria un origen berber (Instituto de las Culturas de Melilla, 2014).

El *tamazight* de Melilla està codificat i no genera grans problemes en el seu ensenyament per associacions privades; però, la inexistència d'estàndards o subestàndards de les llengües berbers i el fet que són llengües bàsicament orals, dificulta el coneixement escrit de la llengua entre els parlants d'aquesta llengua i la comunicació dels parlants de les diverses variants berbers i *tamazight*.

L'espai del haquetia

Les minoritàries comunitats jueves autòctones de Ceuta i Melilla, al voltant del 2,5% de la població de les dues ciutats, utilitzen diverses llengües en la vida diària. Habitualment, l'hebreu per als actes religiosos i la lectura dels textos religiosos, la *darija* o el *tamazight* en bona part de l'activitat econòmica i comercial, el castellà en part de l'activitat comercial i en les relacions i actes oficials, i, a més, una part de la comunitat té com a llengua pròpia el haquetia, una llengua judeoespanyola que té com a base el ladí, o castellà baix medieval evolucionat que parlava la comunitat jueva sefardí, però que té també una forta influència de l'àrab magrebí i de les parles berbers.

L'ús d'aquesta llengua és molt minoritari i circumscrit a la comunitat jueva. Es considera que només uns centenars de persones la parlarien familiarment, al voltant de 1.000 la podrien parlar i un parell de milers en tindrien un coneixement passiu. El component identitari i comunitari del haquetia és reforçat pel fet que la llengua és escrita amb caràcters hebreus.

L'espai del caló o zincaló

De les dotze llengües autòctones del Regne d'Espanya el zincaló, caló o romaní ibèric, és l'única que no té un territori concret on es parlada, sinó que, com el ienix o el romaní a Suïssa, tindria la categoria de llengua sense territori. Actualment, aquesta llengua és present a Espanya, Portugal, Brasil i Angola.

Com tots els romanins del món, té el seu origen a l'Índia, però en el cas del caló està molt influït per les diferents llengües amb què entra en contacte. En el territori espanyol, els dialectes parlats serien el caló espanyol, el caló català, el caló galaico-portugués i el caló basc o *erromintxela*.

No hi ha dades concretes sobre el nombre de parlants. S'estima que unes 3.500 persones podrien parlar aquesta llengua de manera nadiua i unes 15.000 parlar-la ocasionalment i més de 60.000 tenir-ne coneixements passius.

Comunitats autònomes i grups lingüístics autòctons

Tenint en compte l'estructura territorial i política espanyola, limitant-nos a les llengües històriques tradicionals i "ignorant" que en aquests moments el castellà (i un bon nombre de llengües estrangeres) són les llengües familiars i naturals de bona part la població, només set comunitats autònomes espanyoles serien absolutament monolingües.

En castellà, Andalusia, Canàries, Castella-La Manxa, La Rioja i Madrid; en català/valencià, Balears; i en gallec, Galícia.

Hi hauria set comunitats amb dues llengües tradicionals: Astúries (asturleonés i gallec), Comunitat Valenciana i Múrcia (català/valencià i castellà), Catalunya (català/valencià i occità), Cantàbria (castellà i asturleonés), i Navarra i el País Basc (castellà i basc).

Així mateix, la comunitat autònoma d'Aragó tindria tres llengües autòctones (castellà, aragonés i català/valencià).

Finalment, quatre comunitats o ciutats autònomes en tindrien quatre llengües autòctones. A Extremadura i Castella i Lleó, es parlarien castellà, portugués, gallec i asturleonés; i a Ceuta i Melilla, castellà, àrab, berber i haquetia (Taula 5.1).

Taula 5.1. Comunitats i ciutats autònomes i llengües històriques autòctones

Comunitats autònomes	Llengües autòctones històriques que s'hi parlen
Andalusia Canàries Castella-La Manxa La Rioja Madrid	Castellà/espanyol
Balears	Català/valencià
Galícia	Gallec
Astúries	Asturleonés (asturià) i gallec
Comunitat Valenciana Múrcia	Català/valencià i castellà/espanyol
Catalunya	Català/valencià i occità
Navarra País Basc	Basc/èuscar i castellà/espanyol
Cantàbria	Castellà/espanyol i asturleonés (muntanyés)
Aragó	Castellà/espanyol, català/valencià i aragonés
Extremadura Castella i Lleó	Castellà/espanyol, gallec, asturleonés (extremeny i lleonés), i portugués
Ceuta Melilla	Castellà/espanyol, àrab (<i>darija</i>), berber (<i>tamazight</i>) i haquetia

Font: Elaboració pròpia

Val a dir que, a més de les llengües orals parlades tradicionalment a Espanya, hi ha també diverses llengües de signes de les persones sordmudes a les que ens referirem al final del capítol.

5.3. NOTA SOBRE LES DIGLÒSSIES A ESPANYA

A diferència de Suïssa, les diglòssies internes en les llengües espanyoles oficials (castellà, valencià/català, gallec, basc, aranés) són, com hem vist, més aviat escasses entre els estàndards de les diferents llengües oficials i les variants locals, llevat del cas de les parles andaluses i canàries respecte el castellà estàndard i així i tot de manera bastant moderada. Les resistències a l'estàndard, quan n'hi ha, són polítiques i afecten només alguns sectors socials de la Comunitat Valenciana al voltant de l'estàndard valencià i a Galícia sobre el del gallec; però són resistències que van en retrocés.

Els problemes entre l'estàndard i la parla local semblen limitats en el *tamazight*, relativament rellevants en l'asturleonés i l'aragonés perquè no tenen un model de llengua estàndard general i consolidat, i també important en totes aquelles llengües que no estan reconegudes de cap manera per desconeixement de les formes escrites de la pròpia llengua.

Amb tot, les disglòssies dominants a Espanya no són les que hi ha dins d'una llengua, sinó les que es produeixen en les relacions entre llengües, ja que el castellà té una llengua de predomini sociolingüístic i legal general i els parlants naturals d'altres llengües tenen tendència a usar la pròpia llengua només en algunes funcions i contextos socials, i a canviar de llengua en favor del castellà en moltes de les dimensions de la vida oficial i social, especialment

davant dels poders públics més intimidatoris i les empreses privades prestadores de serveis col·lectius.

A més, a la diglòssia funcional, cal afegir una diglòssia conflictiva i substitutiva, per causes diverses que fan que la presència del castellà siga cada vegada major, fins i tot en aquelles comunitats amb llengües cooficials i polítiques lingüístiques més intensament favorables a les llengües pròpies (Núñez Méndez, 2013).

PART TERCERA

**RECONeixEMENT DEL PLURILINGÜISME EN EL
BLOC CONSTITUCIONAL I NORMATIVA
LINGÜÍSTICA BÀSICA A SUÏSSA I A ESPANYA**

CAPÍTOL 6

EL RECONeixEMENT CONSTITUCIONAL I JURÍDIC DEL PLURILINGÜISME A SUÏSSA

El propòsit d'aquest capítol és descriure el reconeixement de la diversitat lingüística suïssa dins del bloc constitucional suís; és a dir en la Constitució federal, en les vint-i-sis constitucions cantonals i en la Llei federal sobre les llengües i la Llei sobre les llengües del cantó dels Grisons.

Així doncs, en un primer apartat ens referirem a la regulació i el reconeixement de la Constitució Federal suïssa de la diversitat lingüística, en les primeres constitucions contemporànies i, per damunt de tot, en l'actual. El segon apartat tractarà sobre el tractament de les 26 constitucions cantonals del plurilingüisme i també al multilingüisme.

El tercer apartat descriu els aspectes principals de les lleis sobre les llengües que s'han aprovat per a l'àmbit federal i per al cantó del Grisons. El quart es refereix a la ratificació suïssa de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, que s'orienta a la protecció i supervivència de la llengua italiana i de la llengua romanxa a Suïssa, i que ha fet que l'estat suís haguera d'explicar la realitat sociolingüística i les polítiques públiques de suport a l'arpità o francoprovençal, el ienix, el jiddix i el romaní.

Els dos darrers apartats d'aquest capítol es refereixen al reconeixement legal-constitucional de les llengües de signes, normalment oblidades en parlar de la diversitat lingüística, i, finalment, a un breu resum del reconeixement jurídic de la diversitat lingüística suïssa.

6.1. LA PLURALITAT LINGÜÍSTICA SUÏSSA EN LA CONSTITUCIÓ FEDERAL

Les primitives confederacions suïsses eren exclusivament de parla alemanya; però amb la configuració a finals del segle XV de la Confederació dels XIII Cantons, el nou estat té territoris amb cinc llengües diferents (alemany, francès, arpità, italià i romanx). Això no obstant, l'alemany serà l'única llengua d'ús oficial de les incipients institucions confederals i també de la llengua de la correspondència oficial i d'intercomunicació entre els cantons, o si més no entre les seues elits.

En els usos locals i en els cantons on les llengües llatines eren majoritàries o úniques, els usos oficials, però, eren en les llengües llatines respectives, amb dues precisions. Primera, l'alemany també era una llengua molt present en els usos oficials locals, especialment en els Grisons i, en els cantons bilingües en alemany i francès, llavors un territori molt més extens que actualment a causa de la grandària que tenia en aquells moments el cantó bilingüe de Berna. La segona, el prestigi intel·lectual del francès, genera un procés de substitució lingüística en les elits de les comunitats romandes de parla arpitana i contribueix a afirmar l'ús del francès com a llengua oficial i, sobretot de cultura, en part de la Suïssa romanda. Així i tot, més enllà de l'àmbit cantonal, a finals del segle XVIII, l'alemany és l'única llengua oficial i institucional de la Confederació dels XIII Cantons i d'interrelacions entre els cantons i entre les elits socials (Elmiger i Forster, 2005).

El 1798 l'exèrcit francès envaeix la Confederació dels XIII Cantons i crea la República Helvètica i imposa dues coses: una constitució unitària i centralista segons el model francès, i el plurilingüisme oficial. Així, la constitució helvètica reconeixerà per primera vegada l'ús de tres llengües

oficials (alemany, francès i l'italià) en el país; no sense una important resistència en alguns cantons de parla alemanya.

Després de diverses revoltes populars, en 1803, entrà en vigor l'Acta de Mediació a instàncies de Napoleó Bonaparte, de fet una nova constitució, que comportarà l'establiment d'una confederació de 19 cantons subordinada a França, un sistema institucional liberal i l'abandonament un any després de l'exèrcit francès del territori suís. En qüestió de llengües, es mantenen les tres llengües oficials de la Constitució de 1798; però l'ús del francès és privilegiat, i l'italià només té un ús oficial local.

Com hem vist, amb la derrota de Napoleó el 1813, Suïssa es deslliga de França i inicia un llarg període d'enfrontament entre cantons liberals i cantons conservadors. Les potències que havien derrotat Napoleó, imposaren en el Congrés de Viena el Pacte Federal de 1815 que, en bona mesura, era tornar a la Suïssa anterior a 1798. En la Dieta confederal s'usen les diferents llengües del país (sobretot el francès i l'alemany); però les lleis només es publiquen en alemany i l'administració confederal usa únicament l'alemany.

Això no obstant, a partir de 1830, els cantons liberals es van dotar de constitucions liberals i el conflicte entre cantons liberals i conservadors va anar en augment, i, en l'àmbit, lingüístic s'avança cap un cert equilibri oficial entre alamànics i romands, o el que és igual, entre l'alemany i el francès. En 1841 el Partit Radical (liberal) controlarà les institucions federals i les seues propostes federalistes i contràries al confederalisme tradicional i sovint senyorial van entrar en conflicte amb els cantons conservadors (Lacchè, 1999).

L'enfrontament entre conservadors, majoritàriament catòlics i defensors de la independència dels cantons confederats, i els liberals, majoritàriament protestants i defensors d'un estat federal, dugué a la creació el 1845 d'una aliança de cantons, el Sonderbund, que pretenia separar-se de la resta de Suïssa.

El conflicte va esdevenir armat i donà lloc a la breu Guerra del Sonderbund⁶⁹ de 1847, que es va resoldre amb la victòria liberal i federalista. Un any després, en 1848, s'aprovava per referèndum amb el 40% dels vots a favor, el 15% en contra i un 45% d'abstencions, la primera constitució moderna de la Confederació Suïssa, elaborada i referendada de manera sobirana pels suïssos.

Tot i que el nom del país continua sent Confederació Suïssa, des de 1848 Suïssa és un estat federal i, en matèria lingüística, art. 109 de la Constitució, afirmava que “les tres principals llengües parlades a Suïssa, l'alemany, el francès i l'italià, són llengües nacionals de la Confederació”. Es tornava, d'aquesta manera al que ja havia establert la constitució imposada de 1798 per a la República Helvètica. La constitució de 1848 no fa cap mena de referència al romanx ni a l'arpità, llengües que llavors tenien una presència social relativament important, i, en tot cas, molt superior a l'actual.

En 1874, la Confederació Suïssa aprova una nova constitució federal, que reforça el poder federal i que, pel que fa a les llengües nacionals i oficials, reproduceix el que ja deia la Constitució de 1848 (Lacchè, 1999).

Amb tot, la Constitució Suïssa de 1874, que ha estat vigent fins 1999, ha conegut 111 modificacions en els seus 125 anys de vida. Una d'aquestes modificacions, comporta l'acceptació, el 1938, mitjançant referèndum general a Suïssa, del romanx com una altra llengua nacional de Suïssa, junt amb l'alemany, el francès i l'italià. Aquest reconeixement comportava un cert reforçament de les polítiques públiques favorables al romanx en el cantó dels Grisons; però no generava cap reconeixement oficial federal. En 1996, hi ha una nova modificació de la Constitució de 1874, i s'aprova per referèndum que el romanx tinga també la condició de llengua oficial, si bé limitada a les relacions de les institucions federals amb la comunitat lingüística romanx.

---

⁶⁹ La Guerra del Sonderbund va ser una campanya militar que tingué lloc entre el 3 i el 27 de novembre, només va tenir una batalla important (Gisikon) i s'estima que va produir menys de 100 morts.

Així doncs, l'article 116 que de la Constitució de 1874, després dels canvis de 1996, afirma que les llengües nacionals de Suïssa eren l'alemany, el francès, l'italià i el romanx (art. 116.1), que la Confederació i els cantons promourien els intercanvis i el coneixement mutu entre les comunitats lingüístiques (art. 116.2), que les institucions federals donarien suport a la promoció de l'italià i el romanx als cantons dels Grisons i de Ticino (art. 116.3) i que els idiomes oficials de la Confederació eren l'alemany, el francès i l'italià; mentre que el romanx només era la llengua oficial de les relacions que la Confederació mantindria amb els ciutadans romanxs (art. 116.4). La regulació es farà per llei”.

Art. 116

1. Les llengües nacionals de Suïssa són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx.
2. La Confederació i els cantons promouran la comprensió i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques.
3. La Confederació dóna suport a les mesures adoptades pels cantons dels Grisons i de Ticino per salvaguardar i promoure el romanx i l'italià.
4. Les llengües oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià. El romanx és, així mateix, llengua oficial en les relacions amb els ciutadans romanxs. Les qüestions concretes seran regulades per llei.

Amb tot, en 1996 no es va modificar l'article 107 de la Constitució que, des de la reforma de 1938, establia que els tres idiomes oficials de la Confederació havien d'estar representats en el Tribunal Federal.

Finalment, una de les darreres modificacions de la Constitució de 1874, aprovada en referèndum en febrer de 1999, va determinar que les regions i les diverses comunitat lingüístiques havien d'estar suficientment representades en el Consell Federal (art. 96).

La nova Constitució Suïssa de 1999,⁷⁰ en vigor des de l'1 de gener de 2000, va incorporar, en matèria lingüística, bastant del que deia l'anterior constitució després de la modificació de 1996; però dedica molta més atenció a la qüestió lingüística i introdueix algunes novetats que són rellevants, atenent a la interpretació que ha fet després la jurisprudència (Schmitt, 2011).

En aquest sentit, la Constitució actual reitera, en l'article 4, que les llengües nacionals són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx; mentre que en l'article 70 estableix les bases del sistema de reconeixement del plurilingüisme suís i afirma que els idiomes oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià, sent el romanx llengua oficial per les relacions que la Confederació manté amb les persones romanxes (art. 70.1). Posteriorment, constitucionalitza el que era una pràctica històrica des de 1848, com és que són els cantons els que decideixen sobre les seues llengües oficials i recorda que, per a mantenir l'harmonia entre les comunitats lingüístiques, s'ha de tenir en compte tant la distribució territorial tradicional de les llengües com les minories lingüístiques autòctones (art. 70.2).⁷¹ Finalment reitera principis que ja estaven en l'anterior constitució, com ara que la Confederació i els cantons hauran de fomentar la comprensió i l'intercanvi entre les comunitats lingüístiques (art. 70.3), que la Confederació donarà suport als cantons multilingües perquè puguin aconseguir-hi els seus objectius (art. 70.4) i, especialment, als cantons dels Grisons i el Ticino per a salvaguardar i promoure el romanx i l'italià (art. 70.5).

Art. 4 Llengües nacionals

Les llengües nacionals són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx.

---

⁷⁰ Constitució federal de la Confederació Suïssa, de 18 d'abril 1999, en vigor des de l'1 de gener de 2000.

⁷¹ Com ja hem dit, 17 cantons suïssos tenen l'alemany com a única llengua oficial, 4 en tenen el francès, un l'italià, 3 tenen dues llengües oficials (francès i alemany) i un és oficialment trilingüe (alemany, italià i romanx). Així mateix, com veurem, alguns cantons han reconegut alguna de les tres llengües de signes suïsses i l'anglès.

Art. 70 Llengües

1. Les llengües oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià. El romanx és llengua oficial en les relacions amb les persones de llengua romanxa.
2. Per tal de garantir la pau lingüística es respectarà la composició lingüística tradicional de les regions i es tindran en compte les minories lingüístiques autòctones.
3. La Confederació i els cantons promouen la comprensió i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques.
4. La Confederació i els cantons hauran de fomentar la comprensió i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques.
5. La Confederació donarà suport a les mesures adoptades pels cantons dels Grisons i el Ticino per a conservar i promoure les llengües romanxa i italiana.

Pel que fa a dues institucions federals centrals, l'article 175.4 de la Constitució de 1999 manté el contingut de la constitució anterior, malgrat que les diverses regions i comunitats lingüístiques suïsses han d'estar equilibradament representades en el Consell Federal. Ara bé, a diferència de la constitució anterior, que es referia a la presència de l'alemany, el francès i l'italià, exclusivament, en el Tribunal Federal, la Constitució de 1999 no fa cap referència a les llengües en aquesta matèria i s'entén que remet la seua regulació a una llei posterior (art. 188.2).

Art. 175 Composició i elecció [del Consell Federal]

4. Les diverses regions i la diversitat lingüística del país ha d'estar-hi representades equilibradament.

Art. 188 Estatut del Tribunal Federal

2. La llei n'establirà l'organització i el procediment.

La Constitució suïssa de 1999 incorpora referències a la "llengua" i el contingut lingüístic dels drets fonamentals que no existien en la constitució anterior. Així, s'estableix la no discriminació per raó de llengua (art. 8.2), s'incorpora el contingut del Conveni per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals i del Pacte internacional de drets civils i polítics, pel que fa al dret que tenen les persones a ser informades en una llengua que

comprenja (art. 31.2). Si bé, cal advertir que les referències lingüístiques dels articles 8.2. i 31.2 de la Constitució fan referència a qualsevol llengua, siguin o no oficials a Suïssa.

Art. 8 Igualtat jurídica

2. Ningú pot ser discriminat, particularment per raó d'origen, rasa, sexe, edat, llengua, posició social, mode de vida, conviccions religioses, filosòfiques o polítiques, i minusvàlua física, mental o psíquica.

Art. 31 Privació de la llibertat

2. Qui és privat de la llibertat té dret a ser informat immediatament, en una llengua que pugui comprendre, dels motius de la privació dels seus drets que se li imputen ...

Sobre les llengües oficials, la Constitució, tot i afirmar que la cultura és competència dels cantons (art. 69.1), atorga a les autoritats federals la possibilitat d'ajudar econòmicament iniciatives culturals per raó de llengua (art. 69.2) i de tenir en compte que es respecta la pluralitat lingüística i cultural suïssa (art. 69.3).

Art. 69 Cultura

1. El sector cultural és competència dels cantons.
2. La Confederació pot finançar activitats culturals d'interès nacional i promoure l'expressió artística i musical, particularment pel que fa referència a la formació.
3. En compliment de les seues obligacions, té cura de la pluralitat cultural i lingüística del país.

Finalment, hem de subratllar que la Constitució de 1999, incorpora i garanteix el principi de "llibertat de llengua" (art.18). La jurisprudència del Tribunal Federal ja havia incorporat el dret actiu a la llibertat de llengua (dret a expressar-se en la llengua pròpia). La jurisprudència posterior a 1999 sembla tenir en compte aquest principi, també de manera passiva (dret a rebre serveis en la llengua pròpia), en determinades circumstàncies en els cantons

oficialment plurilingües; trencant, així, amb el principi estricte de territorialitat, com veurem en el Capítol 8.

Art. 18 Llibertat de llengua

La llibertat de llengua està garantida.

6.2. LES LLENGÜES EN LES CONSTITUCIONS CANTONALS

Tractarem ara les referències a la qüestió lingüística de les constitucions dels cantons, començant pels monolingües oficialment tant en llengua alemanya com en francès i en italià, després ens referirem a la regulació dels cantons bilingües en francès i alemany, i, per acabar, analitzarem la constitució del cantó trilingüe oficialment dels Grisons.

Constitucions del cantons on l'alemany és la llengua oficial

Dels 17 cantons on l'alemany és l'única llengua oficial, hi ha onze que no en fan cap mena de menció en la constitució cantonal, tot i que l'oficialitat de l'alemany es sobreentén i els textos constitucionals cantonals oficials estan escrits exclusivament en alemany. És el cas dels cantons de Glarus,⁷² Uri,⁷³ Obwalden,⁷⁴ Nidwalden,⁷⁵ Schaffhausen,⁷⁶ Turgòvia,⁷⁷ Zug,⁷⁸ Appenzell Innerrhoden,⁷⁹ Appenzell Ausserrhoden,⁸⁰ Solothurn⁸¹ i Sankt Gallen.⁸²

---

⁷² Constitució, de 1 de maig de 1988, del cantó de Glarus.

⁷³ Constitució, de 28 octubre de 1984, del cantó d'Uri.

⁷⁴ Constitució, de 19 de maig de 1968, del cantó d'Obwalden.

⁷⁵ Constitució, de 10 octubre 1965, del cantó de Nidwalden.

⁷⁶ Constitució, de 17 de juny de 2002, del cantó de Schaffhausen.

⁷⁷ Constitució, de 16 març de 1987, del cantó de Turgòvia.

⁷⁸ Constitució, de 31 de gener de 1894, del cantó de Zug.

⁷⁹ Constitució, de 24 de novembre de 1872, del cantó d'Appenzell Innerrhoden.

⁸⁰ Constitució, de 30 d'abril de 1995, del cantó d'Appenzell Ausserrhoden.

Amb tot, les constitucions de Glarus (art. 4.2), Uri (art. 11.2), Nidwalden art. 2.2) i Appenzell Ausserrhoden (art. 2.2) fan referència expressa a la no discriminació per raó de llengua.

Així mateix, la constitució cantonal d'Appenzell Ausserrhoden estableix en l'article 21.b.2 que "qualsevol persona privada de llibertat ha de ser informada en un idioma que compregua, dels motius de la seua detenció i dels drets que li corresponen" i de manera semblant s'expressa l'article 19.2 de la Constitució de Solothurn. Mentre la constitució cantonal de Sankt Gallen recorda els drets fonamentals garantits per la Constitució Federal de la Confederació Suïssa i, en l'article 2.1, afirma el dret a la llibertat de llengua.

Els altres sis cantons germanòfons fan explícita, en les seues constitucions cantonals, l'oficialitat de l'alemany. Així, l'article 7 de la Constitució del cantó de Lucerna⁸³ diu que "l'idioma oficial és l'alemany" i de la mateixa manera es recull a l'article 44 de la Constitució del cantó de Schwyz.⁸⁴

La primera referència a una llengua que fa la Constitució del cantó de Zuric⁸⁵ és per a afirmar que "la llibertat de llengua s'estén a la llengua de signes" (art.12), per la qual cosa cal entendre que hi ha llibertat de llengua, també dels signes en la forma suïssa alemanya; però no hi ha oficialitat de la llengua dels signes. Posteriorment, en parlar del procediment per a aconseguir la nacionalitat cantonal el text exigeix que cal "tenir nocions suficients de la llengua alemanya" (art. 20.3.a). I, finalment, a l'article 48, es proclama que "la llengua oficial és l'alemany".

---

⁸¹ Constitució, de 8 de juny de 1986, del cantó de Solothurn.

⁸² Constitució, de 10 de juny de 2001, del cantó de Sankt Gallen.

⁸³ Constitució, de 17 de juny de 2007, del cantó de Lucerna.

⁸⁴ Constitució, de 24 de novembre de 2010, del cantó de Schwyz.

⁸⁵ Constitució, de 27 febrer de 2005, del cantó de Zuric.

El cantó de Basilea-ciutat⁸⁶ estableix en l'article 76.1 que "l'idioma oficial és l'alemany", però aclareix que "les autoritats i els departaments governamentals estan autoritzats a correspondre [els ciutadans que s'adrecen] també en altres idiomes" (art. 76.2); després d'haver afirmat que no es discriminaria cap persona per raó de llengua (art. 8.2).

De manera semblant, la Constitució del cantó de Basilea-camp⁸⁷ diu que "l'idioma oficial és l'alemany" (art. 57.1); però precisa, com en Basilea-ciutat que "totes les autoritats i tots els departaments administratius de l'estat i les comunitats accepten també les sol·licituds redactades en una altra llengua oficial de la Confederació" (art. 57.2).

Cas singular és el cantó d'Argòvia⁸⁸ que afirma primer que no discriminarà ningú per raó de llengua (art. 10.2) i reconeix, posteriorment, en l'article 71a.1 de la seua constitució que "l'idioma oficial és l'alemany"; però hi afegeix que "les autoritats i les oficines també poden comunicar-se en altres idiomes nacionals o en anglés si no es produeixen desavantatges per altres participants en el procediment".

Cantons on el francès és l'única llengua oficial

Els quatre cantons oficials francòfons fan referència en les seues constitucions a l'oficialitat del francès. Així, la Constitució de Vaud⁸⁹ estableix que "l'idioma oficial del cantó és el francès" (art. 3) i afegeix que ningú pot ser discriminat per raó de llengua (art. 10.2). Així mateix, quan regula les garanties penals, afirma que "qualsevol persona té dret a ser informat, tan aviat com siga possible i detalladament en una llengua que comprega, dels càrrecs dels quals és acusat i dels seus drets" (art. 29.2); i, quan regulen les garanties en cas de

---

⁸⁶ Constitució, de 23 de març de 2005, del cantó de Basilea-ciutat.

⁸⁷ Constitució, de 17 de maig de 1984, del cantó de Basilea-Camp.

⁸⁸ Constitució, de 25 de juny de 1980, del cantó d'Argòvia.

⁸⁹ Constitució, de 14 d'abril de 2003, del cantó de Vaud.

privació de llibertat, subratlla el text constitucional que “tota persona privada de la seua llibertat té dret a ser informat immediatament, en una llengua que compregna, dels motius de la seua detenció i dels seus drets” (art. 30.2).

La Constitució de la república i cantó de Neuchâtel⁹⁰ s’expressa de manera molt semblant. L’article 4 proclama que el francès és la llengua oficial. I, posteriorment, recull que no es discriminarà cap persona per raó de llengua (art. 8.1) i, com a Vaud, estableix el dret a ser informat dels càrrecs que se l’imputen i dels seus drets si hi ha privació de llibertat a una persona (art. 30.2) o si és sotmesa a un procés penal (art. 31.2); però, a més, garanteix la llibertat de llengua (art. 24).

El cantó de Ginebra⁹¹ afirma que “l’idioma oficial és el francès” (art. 5.1), per a immediatament subratllar que “l’Estat promou l’ensenyament i l’ús de la llengua francesa; tot garantint-ne la protecció” (art. 5.1). Finalment, cal destacar que s’hi reconeix oficialment la llengua de signes (art. 16.3). Val a dir que la constitució de Zuric també feia referència a la llengua de signes, però allí només proclamava la llibertat d’usar-la, no el seu caràcter oficial com fa Ginebra. Amb tot, la llengua de signes a què es refereix la república i el cantó de Ginebra és la llengua de signes francesa (LSF), mentre que la del cantó de Zuric és la llengua de signes alemanya-suïssa (DSGS), en la seua variant dialectal de Zuric.

Finalment, la república i cantó de Jura,⁹² a més d’afirmar que “el francès és la llengua nacional i oficial de la república i cantó de Jura” (art. 3), estableix que l’estat de Jura i els seus municipis “han de vetlar i contribuir a què el patrimoni de Jura, especialment el dialecte, siga conservat, enriquit i valorat (art. 42.2) i que promouran també “la cura de la llengua francesa” (art. 42.3). Caldria recordar que, de tots els territoris suïssos de parla francesa, el

---

⁹⁰ Constitució, de 24 de setembre de 2000, de la república i cantó de Neuchâtel.

⁹¹ Constitució, de 14 d’octubre de 2012, de la república i cantó de Ginebra.

⁹² Constitució, de 20 març de 1977, de la república i cantó de Jura.

cantó del Jura i el Jura bernés són els únics territoris en què històricament es parlaven dialectes comarcals i locals de la llengua francesa i no ha estat mai un territori de parla arpitana. Els dialectes jurassians han perdut vitalitat i actualment les parles socials i habituals del Jura són bastants semblants al francès estàndard.

El cantó amb l'italià com a única llengua oficial

El cantó de Ticino no estableix en la seua constitució⁹³ quina és la llengua oficial; però afirma rotundament que “el cantó de Ticino és una república democràtica de llengua i cultura italiana” (art. 1.1). Implícitament, proclama així l'oficialitat de la llengua italiana. Cal recordar que al cantó de Ticino hi ha una minoria minúscula de parla walser germànica, a la localitat de Bolso/Gurin, a la que no fa referència la constitució ticina i sobre la qual el Consell d'Europa sol·licita periòdicament informació sobre la seua protecció.

Cantons amb dues llengües oficials (francés i alemany)

La Constitució del cantó de Valais⁹⁴ afirma que “el francès i l'alemany són declarades llengües nacionals” (art. 12.1) i que “la igualtat de tracte de les dues llengües ha de ser observada en la legislació i l'administració” (art. 12.2). Així mateix, estableix que els membres del Tribunal Cantonal de Valais han de conèixer obligatòriament les dues llengües nacionals de Valais (art. 62.2). Ara bé, cal precisar que la Constitució de Valais no fa referència a quins són els territoris de parla francesa (Baix Valais) i quins els de parla alemanya (Alt Valais); possiblement perquè tots els districtes de Valais són oficialment monolingües en una de les dues llengües (Büchi, 2001).

---

⁹³ Constitució, de 14 de desembre de 1997, de la república i cantó de Ticino.

⁹⁴ Constitució, 8 de març de 1907, del cantó de Valais.

Contràriament a Valais, la Constitució del cantó de Friburg⁹⁵ si que es refereix a la territorialitat de l'oficialitat de les llengües; distingint entre els districtes amb una única llengua oficial i els districtes o municipis amb doble oficialitat lingüística. En aquest sentit, després d'afirmar que “francés i alemany són els idiomes oficials del cantó” (art. 6.1), aclareix que “el seu ús es regeix d'acord amb el principi de territorialitat [i, per això] l'Estat i les comunitats han d'intentar respectar la distribució territorial tradicional d'idiomes” i hi tindran en compte les minories lingüístiques autòctones (art. 6.2). Posteriorment, especifica que, de manera habitual, l'idioma oficial dels municipis és únicament un: el francès o l'alemany, tot i que “en els municipis on hi ha una minoria lingüística autòctona significativa, francès i alemany són els dos idiomes oficials” (art. 6.3). En acabant, destaca que “l'Estat ha de fomentar la comprensió, la bona entesa i l'intercanvi entre les comunitats lingüístiques cantonals” (art. 6.4), que “ha de promoure el bilingüisme” (art. 6.4) i també “fomentar les relacions entre les comunitats lingüístiques nacionals” (art. 6.5). Més encara, quan la Constitució friburguesa parla de l'educació bàsica, afirma que “la primera llengua estrangera que s'ha d'ensenyar és l'altre idioma oficial” del cantó (art. 64.a.3).

La Constitució del cantó de Berna⁹⁶ estableix, quan parla de les minories lingüístiques pròpies, que “les necessitats lingüístiques, culturals i regionals seran degudament considerades” (art. 4.1); posteriorment, es refereix al Jura bernés (regió de parla francesa) i estableix que “al Jura bernés, que forma la regió administrativa del Jura bernés, se li concedeix un estatut especial” amb la finalitat “de permetre que el Jura bernés preserve la seua identitat, i les seues especificitats lingüístiques i culturals, i participe activament en la política cantonal” (art. 5.1).

---

⁹⁵ Constitució, de 16 de maig de 2004, del cantó de Friburg.

⁹⁶ Constitució, 6 de juny de 1993, del cantó de Berna.

Pel que fa als idiomes oficials, s'hi estableix que “l'alemany i el francès són les llengües nacionals i oficials del cantó” (art. 6.1) i que el francès és l'idioma oficial de la regió administrativa de Jura bernés (art. 6.2.a), que, a la regió administrativa de Seeland i en el districte administratiu de Biel/Bienne, l'alemany i el francès són les llengües oficials (art. 6.2.b) i que l'alemany és la llengua oficial de la resta de regions administratives i del districte administratiu de Seeland (art. 6.2.c).

Més encara, respecte a la regió administrativa de Seeland especifica que tenen l'alemany i el francès com a llengües oficials “els municipis de Biel/Bienne i Leubringen/Evilard (art. 6.3.a) i que l'alemany és la llengua oficial de la resta de municipis (art. 6.3.b).

Considera després que “l'Estat i els municipis poden tenir en compte les situacions especials que deriven del caràcter bilingüe del cantó” (art. 6.4) i que “tota persona pot adreçar-se en la llengua oficial de la seua elecció a les autoritats competents arreu del cantó (art. 6.5).

Així mateix, quan s'hi fa referència a l'adquisició i pèrdua de la ciutadania, s'afirma que “no té la ciutadania, en particular, la persona que no és capaç de demostrar un bon coneixement d'una llengua oficial” (art. 7.3.c). La constitució de Berna garanteix la llibertat de llengua (art. 15), afirma que ningú serà discriminat per raó de llengua (art. 10.1) i, en cas de privació de llibertat, s'assegura que “qualsevol persona privada de llibertat ha de ser informada immediatament, en una llengua que compregua, dels motius de la seua detenció i dels drets que té”. (art. 25.2), de manera similar al que havíem vist en altres constitucions cantonals.

Finalment, quan es refereix a l'administració central de l'estat cantonal estableix l'obligació que “una proporció adequada del personal ha de ser de parla francesa” (art. 92.3).

Cantó amb tres llengües oficials: alemany, italià, romanx

La Constitució del cantó dels Grisons,⁹⁷ en el seu preàmbul declara la intenció de promoure el trilingüisme arreu del cantó. Posteriorment, quan es refereix en l'article segon a les relacions amb el govern federal, els altres cantons i els països estrangers, després d'afirmar-se com “un cantó independent de la Confederació Suïssa” (art. 2.1) que “dóna suport a les tasques del govern federal” (art. 2.2) i “col·labora amb els altres cantons i amb les nacions veïnes” (art. 2.3), declara que “afavoreix la comprensió i l'intercanvi entre les diferents parts del país i entre les comunitats lingüístiques de Suïssa” (art. 2.4).

Tot seguit afirma que “l'alemany, el romanx i l'italià són les llengües cantonals i oficials equivalents dels Grisons” (art. 3.1); si bé diu que “el cantó i les comunitats hauran de donar suport i prendre les mesures necessàries per a la preservació i promoció de les llengües romanxa i italiana, i també promoure l'enteniment i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques” (art. 3.2). També s'hi estableix que són els municipis els que determinen “les seues llengües oficials i de l'escola en el marc de les seues competències i en col·laboració amb el Cantó; tot prestant atenció al llenguatge tradicional i tenint respecte per les minories lingüístiques autòctones” (art. 3.3).

Finalment, en parlar de cultura i recerca, s'hi destaca que “l'Estat i els municipis promouen l'intercanvi artístic, cultural i científic, tenint en compte el pluralisme lingüístic i les característiques regionals” (art. 90).

Recapitulació final

En resum, tindriem 11 cantons que no fan referència a la llengua oficial, tots de llengua alemanya, 15 que expliciten l'oficialitat. Nou afirmen que no es discriminarà a cap persona per raó de llengua (Vlarus, Uri, Nidwalden, Appenzell Ausserrhoden, Basilea-ciutat, Argòvia, Berna, Vaud i Neuchâtel).

---

⁹⁷ Constitució, de 18 maig de 2003, del cantó dels Grisons.

Dos que demanen un coneixement mínim de la llengua o llengües oficials per a adquirir la condició de ciutadans del cantó (Zuric i Berna). Dos cantons bilingües que fan referència al principi de territorialitat per a establir l'oficialitat de les llengües (Friburg) o que constitucionalitzen la frontera lingüística sense mencionar el principi de territorialitat (Berna). Un promourà també el coneixement del dialecte propi (Jura). Dos que pretenen la promoció activa del coneixement de les llengües oficials al cantó (alemany i francès a Friburg; italià, romanx i alemany als Grisons). I també un cantó que regularà la proporció de funcionaris en les dues llengües oficials en l'Administració cantonal (Berna).

Ginebra és l'únic cantó que afirma l'oficialitat de la llengua de signes (LSF), tot i que Zuric també afirma la llibertat de llengua a la llengua de signes (DSGS).

Igualment, cinc constitucions cantonals recullen els drets a que tota persona reba informació en una llengua que compregua dels motius de la seua detenció (Appenzell Ausserrhoden, Sankt Gallen, Berna, Vaud i Neuchâtel), i tots aquells cantons, llevat d'Appenzell Ausserrhoden, també reconeixen el dret a un judici amb serveis lingüístics que el facen comprensible.

Zuric, Sankt Gallen, Neuchâtel i Berna són els únics cantons que afirmen en la constitució cantonal la llibertat de llengua; però Basilea-camp accepta també els escrits en altres llengües oficials de la Confederació diferents de la llengua oficial al cantó (alemany), Basilea-ciutat autoritza les autoritats cantonals a atendre en altres llengües (qualsevol llengua) diferents a l'alemany; o Argòvia permet la comunicació en altres llengües suïsses oficials diferents de l'alemany, oficial al cantó, i també en anglés sempre que no hi haja inconvenients ni queixes de tercers.

6.3. LES LLEIS SOBRE LES LLENGÜES

Després d'entrar en vigor la nova Constitució de 1999, els moviments socials i polítics favorables a atorgar una protecció especial a les llengües minoritàries, italià i sobretot romanx, van pressionar per tal d'aconseguir lleis sobre les llengües que reforçaren en l'àmbit federal i en el cantó dels Grisons les polítiques públiques favorables a les llengües minoritàries (Forster, 2002).

Ens referirem en aquest apartat a la Llei federal sobre les llengües de 2007 i a la Llei sobre les llengües del cantó dels Grisons de 2006.

Llei Federal sobre les Llengües Nacionals de la Confederació Suïssa

A més de la Constitució Federal Suïssa i de les constitucions dels cantons, el 5 d'octubre de 2007 el Parlament Federal, després d'una llarga tramitació, aprovava la Llei federal sobre les llengües nacionals i l'entesa entre les comunitats lingüístiques, que entrà en vigor l'1 de gener de 2010, i ha estat modificada posteriorment dues vegades, la darrera, en setembre de 2015. La llei es fonamenta en la Constitució de 1999 i desplega amb bastant detall el sistema de reconeixement de la diversitat lingüística federal.⁹⁸

Les finalitats de la llei, definides en l'article primer, són quatre: *a)* regular l'ús de les llengües oficials per les autoritats federals i en les relacions dels ciutadans amb aquestes autoritats; *b)* promoure l'enteniment i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques; *c)* donar suport als cantons multilingües perquè puguin complir les seues funcions específiques; *d)* donar suport als cantons dels Grisons i el Ticino en les mesures en favor del romanx i l'italià. Finalitats que ja s'inclouen en la Constitució, llevat de la regulació de l'ús de les llengües oficials per les autoritats federals.

---

⁹⁸ Sobre el procés d'elaboració i aplicació de la llei veure, per exemple, Pichard (2003), Elgimer i Forster (2005), Forster (2007), i Hauser, Meune i Späti (2013).

Pel que fa als seus objectius, recollits en l'article segon, són essencialment: *a)* enfortir el quadrilingüisme com un element identitari bàsic de Suïssa; *b)* consolidar la cohesió interna del país; *c)* promoure el plurilingüisme individual i el plurilingüisme institucional en l'ús de les llengües nacionals; i *d)* salvaguardar i promoure el romanx i l'italià com a llengües nacionals.

Pel que fa als principis en què es fonamenta aquesta llei (art. 3), cal destacar-ne que el primer és garantir la igualtat de tracte als quatre idiomes nacionals; el segon és garantir i fer realitat la llibertat de la llengua en tots els àmbits; el tercer, respectar la distribució tradicional de les llengües de les regions; i, el quart i darrer, afavorir l'entesa entre les comunitats lingüístiques.

La secció segona de la llei (articles 4-13) regula els idiomes oficials de la Confederació i determina les autoritats federals a què s'aplica aquesta secció de la llei, que són: l'Assemblea Federal i els seus òrgans; el Consell Federal; l'Administració Federal de conformitat amb l'article 2, paràgrafs 1-3 de la Llei de 21 de març de 1971 sobre l'ordenació del govern i de l'administració (LOGA);⁹⁹ els tribunals federals; i les comissions extraparlamentàries de la Confederació (art. 4.1). Així mateix, estableix que el Consell Federal podrà determinar que les disposicions d'aquesta secció siguin aplicables a les organitzacions o persones esmentades en l'article 2, apartat 4 de la LOGA que facen tasques administratives sota la llei federal (art. 4.2.a).¹⁰⁰

Recorda després que “els idiomes oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià” i que “el romanx és una llengua oficial per

---

⁹⁹ Els apartats de la LOGA a què es fa referència en la Llei sobre les llengües diuen que “l'Administració Federal està subjecta al Consell Federal. Està composta pels departaments i la Cancelleria Federal” (art. 2.1), “els departaments es divideixen en oficines, que poden unir-se en grups. Cada un té una secretaria general” (art. 2.2), i “de l'Administració Federal, també en formen part les unitats administratives descentralitzades, en virtut dels seus respectius reglaments organitzatius”.

¹⁰⁰ Aquest apartat de la LOGA diu textualment que “la legislació federal pot atribuir funcions administratives a organitzacions i persones de dret públic o privat externes a l'Administració federal”.

comunicar-se amb persones de llengua romanx” (art. 5.1); tot assenyalant que “les autoritats federals utilitzen les llengües oficials en la seua forma estàndard”. Posteriorment, afirma que les persones que “es dirigeixen a una autoritat federal, poden fer-ho en la llengua oficial de la seua elecció” (art. 6.1) i que “les autoritats federals responen en l’idioma oficial utilitzat pel seu interlocutor”, tot i que poden acordar amb la persona interessada l’ús d’una altra llengua oficial (art. 6.2)”. Així mateix, “les persones de llengua romanx poden dirigir-se a les autoritats federals en una de les seues llengües o en romanx grisó [la forma estàndard de la llengua romanxa”]. Les autoritats federals respondran sempre en romanx grisó” (art. 6.3).

Ara bé, “el Consell Federal pot restringir la lliure elecció de llengua oficial en les relacions amb les autoritats federals que tinguen un àmbit d’activitat limitat a una part del territori suís” (art. 6.4).

Així mateix, “en les relacions amb les persones que no dominen cap llengua oficial, les autoritats federals utilitzaran en la mesura que siga possible un idioma que aquests compreguen” (art. 6.5).

La Llei sobre les llengües nacionals adverteix que l’administració de Justícia federal, però, té una regulació lingüística singular (art. 6.6). Ens referirem més avant a la legislació que regula el funcionalment lingüístic del Tribunal Federal.

En aquest sentit, la Llei, del 17 de juny de 2005, sobre el Tribunal Federal, regula l’ús de les llengües oficials establint, primerament, en l’article 18.2 que “per a constituir els tribunals es té adequadament en compte el coneixement específic dels judicis i les llengües oficials”. Posteriorment, l’article 42.1, en parlar de les actuacions judicials escrites recorda que “han de ser redactades en una llengua oficial”. Respecte a la llengua del procediment afirma que “el procediment es du a terme en una llengua oficial (alemany, francès, italià o romanx grisó), i com a regla en la llengua de la decisió

impugnada. Si les parts utilitzen una altra llengua oficial, el procediment es pot fer en aquesta llengua (art. 54.1); quan el procediment és d'ofici "es té en compte la llengua de les parts, sempre que siga una llengua oficial" (54.2).

A més de la llengua de les institucions federals, la llei commina a les autoritats federals a usar un llenguatge administratiu clar i no sexista, tot afirmant que "les autoritats federals s'han d'esforçar per utilitzar un llenguatge adequat, clar i que responga a les necessitats dels destinataris" i hauran de "prendre mesures per a utilitzar un llenguatge no sexista" (art. 7.1). comproment-se el Consell Federal a la formació i el perfeccionament lingüístic del personal (art. 7.2).

Pel que fa al Parlament Federal, "en les deliberacions del Parlament Federal i en les seues comissions els diputats s'expressen en la llengua nacional de la seua elecció" (art. 8.1). Les discussions del Parlament i de les comissions, els missatges, informes, les propostes o els projectes de llei estan, de manera general, disponibles en alemany, francès i italià (art. 8.2). En aquest sentit, el romanx seria una llengua d'ús oral, però no de treball escrit, en la majoria dels treballs parlamentaris.

En altre ordre de coses, "els membres del Consell Federal, el Canceller de la Confederació i els treballadors de l'Administració, treballen en alemany, francès o italià, segons els seu criteri" (art. 9.1). També, ací, en la mesura que l'oficialitat del romanx és limitada a les relacions amb les persones de parla romanxa, aquesta llengua no seria llengua de treball en l'Administració pública i el Govern federal.

La publicació de tots els textos normatius i disposicions oficials de tota mena es publiquen, de manera ordinària en alemany, francès i italià (art.10). Amb tot, "els textos d'especial importància i la documentació per a les eleccions i les votacions federals també es publiquen en romanx. Els textos que es publiquen en romanx són decidits per la Cancelleria Federal [Govern suís],

havent sentit la Cancelleria d'Estat del cantó dels Grisons i els serveis federals interessats” (art. 11).

Pel que fa als senyals, als avisos públics i als documents generals, la llei estableix que “les autoritats federals fan els avisos públics en les llengües oficials de cada lloc” (art. 12.1). Així mateix, les autoritats federals faran servir els quatre idiomes oficials, en els seus impresos, en les primeres pàgines de les seues pàgines web i en els rètols dels seus edificis (art. 12.2). Igualment, tots els documents personals s’han de fer en les quatre llengües oficials (art. 12.3). I els formularis de la Confederació per al públic han d'estar disponibles en tots els idiomes oficials. Si bé, les autoritats federals poden fer excepcions per als formularis destinats a un nombre reduït de persones (art. 12.4). Excepcions que, generalment, només afecten les persones de parla romanx, en la pràctica.

Respecte els tractats bilaterals o multilaterals que estan subjectes a una publicació obligatòria, la llei obliga a què, si més no, hi haja una versió original en almenys una llengua oficial de la Confederació (art. 13).

La tercera secció de la llei tracta sobre com promoure l’entesa i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques (art. 14-20). Així, en l’àmbit escolar, “la Confederació i els cantons han de promoure, en tots els nivells educatius, l’intercanvi d’estudiants i professors” (art. 14). Més encara, la Confederació i els cantons s’asseguraran que, en tots els nivells educatius, es presta una atenció especial a la llengua d’ensenyament, i singularment a la seua modalitat estàndard (art. 15.1), promouran el plurilingüisme dels estudiants i professors (art. 15.2), i treballaran per a assegurar que els estudiants al final de l’educació obligatòria, tinguen competència lingüística en una segona llengua nacional i en una altra llengua estrangera, com a mínim (art. 15.3).

Les autoritats federals podran ajudar econòmicament els cantons per a l’ensenyament d’una segona i una tercera llengua nacional, per a facilitar el coneixement de la llengua nacional del lloc a les persones d’origen estranger

que parlen un llengua diferent de les llengües nacionals suïsses, i també promouran el coneixement de la seua llengua materna a les persones estrangeres que parlen una altra llengua (art. 16).

La llei es refereix també a la possibilitat d'impulsar centres d'investigació científica en matèria lingüística i sobre plurilingüisme (art. 17); a la possibilitat, igualment, de concedir ajuda financera a agències de notícies d'àmbit nacional que difonen informació sobre les quatre regions lingüístiques, a organitzacions i institucions sense ànim de lucre i d'importància nacional per a fomentar l'entesa entre les comunitats lingüístiques i la promoció del plurilingüisme, i als organismes públics que donen suport a projectes per fomentar l'entesa entre les comunitats lingüístiques (art. 18); i pot concedir ajuda financera a les organitzacions i institucions sense ànim de lucre que treballen en la traducció de textos a les llengües nacionals (art. 19).

En l'Administració, la Confederació promourà el coneixement de les llengües nacionals entre el seu personal i buscarà la representació equitativa de les comunitats lingüístiques en les institucions federals i en les comissions extraparlamentàries; i promourà el plurilingüisme en l'exèrcit¹⁰¹ (art. 20).

En l'aspecte concret dels usos de les llengües nacionals i dels percentatges de treballadors públics de cada comunitat lingüística, la Llei sobre les llengües, fou desenvolupada poc després de la seua entrada en vigor, a través de l'Ordenança sobre les llengües nacionals i la comprensió entre les comunitats lingüístiques de 4 de juny de 2010.

Aquesta ordenança estableix en l'article 7.1 que la representació de les comunitats lingüístiques en les unitats de l'Administració Federal, exclòs el sector dels politècnics federals, ha d'ajustar-se als percentatges del 68,5%-70,5% d'alemany, 21,5%-23,5% francès, 6,5%-8,5% l'italià, i el 0,5%-1,0% romanx. Així mateix, pel que fa al sistema de selecció dels funcionaris públics

---

¹⁰¹ L'exèrcit suís utilitza l'alemany, el francès i l'italià de manera normal. Els intents d'introduir-hi el romanx no han reït fins ara.

(art. 8), s'afirma que tots els treballadors públics hauran de demostrar el coneixement oral i escrit d'una segona llengua nacional en funció de les seues funcions; ara bé els quadres mitjans de l'Administració han de demostrar un coneixement actiu d'una segona llengua nacional i passiu d'una tercera. Els quadres superiors hauran de demostrar un bon coneixement actiu d'una segona llengua i passiu d'una tercera. L'Administració federal facilitarà als seus treballadors cursos de llengua alemanya, francesa i italiana.

La quarta secció de la llei sobre les llengües (art. 21), s'orienta a donar suport als cantons multilingües, i, per a això, “dins dels límits dels crèdits, la Confederació concedeix ajuda financera als cantons multilingües per al compliment de les seues funcions singulars” (art. 21.1).

Recorda que els cantons multilingües són Berna, Friburg, Grisons i Valais (art. 22.2) i hi estableix com a objectius la creació de condicions adequades per a permetre el treball multilingüe dins de les institucions polítiques, el poder judicial i l'administració; i la promoció, en tots els nivells educatius, el plurilingüisme dels estudiants i professors respecte les llengües oficials del cantó (art. 21.3).

La cinquena secció (art. 22) centra l'atenció en la protecció i promoció del romanx i de la llengua i cultura italianes, i per a aconseguir-ho, la Confederació atorga als cantons dels Grisons i de Ticino ajudes econòmiques especials, per a impulsar les organitzacions i institucions que estan compromeses a nivell suprarregional en la protecció del romanx i de la llengua i cultura italianes, i per a les publicacions a Suïssa en romanx i italià (art. 22.1), i de manera especial, “la Confederació podrà donar suport a mesures per a promoure la premsa en romanx” (art. 22.2).

La secció sisena (art. 23-25), es centra en les mesures per a accedir a les ajudes financeres federals i els controls i informes previstos per a avaluar periòdicament les mesures impulsades amb els recursos federals. La setena i

darrera secció (art. 26-27) tracta sobre les disposicions finals derogatòries i sobre el referèndum facultatiu al que es sotmet aquesta llei.

Llei sobre les llengües dels Grisons

El cantó del Grisons és el més complex dels del punt de vista lingüístic. La llengua dominant hi és l'alemany, és l'únic cantó amb presència de la llengua romanxa i té també tres territoris de parla italiana, aïllats entre ells. A més, bona part de les polítiques públiques de protecció i promoció de les llengües minoritàries suïsses (romanx i italià) es centren en aquest cantó.

Té també la particularitat de ser l'únic cantó que compta amb una llei cantonal sobre les llengües.¹⁰² La llei que fou aprovada abans que la Llei sobre les llengües federal, amb una notable resistència de la comunitat de parla alemanya dels Grisons, que com a principal característica té la regulació de l'oficialitat lingüística en els diferents nivells territorials.

Així, a l'article 9.1, s'afirma que els districtes oficialment monolingües han d'estar formats per cercles monolingües en la mateixa llengua; mentre que són considerats districtes plurilingües aquells que tenen cercles monolingües de llengües diverses o tenen cercles plurilingües, i aquests districtes tindran com a llengües oficials les que siguin oficials als cercles (art. 10.1).

Això no obstant, la part més debatuda de la llei és el capítol IV sobre les llengües oficials i escolars de les comunes (municipis) i els cercles. S'afirma, primer de tot, que són les comunes les que determinen la seua llengua oficial d'acord amb la llei (art. 16.1) i s'introdueix el concepte de *comunitat lingüística autòctona*, en dir que “les comunes amb una proporció d'un mínim del 40 per cent de persones pertanyents a una comunitat lingüística autòctona són considerats comunes monolingües”, en aquesta llengua (art. 16.2), i “les comunes amb una proporció d'un mínim del 20 per cent de persones

---

¹⁰² Llei, de 19 d'octubre de 2006, sobre les llengües del cantó dels Grisons.

pertanyents a una comunitat lingüística autòctona són considerades comunes plurilingües” i la llengua autòctona serà una de les llengües oficials.

Per llengua autòctona, cal entendre la llengua històricament parlada al territori; en la pràctica, l’italià i sobretot el romanx, que són les llengües que reben la pressió de l’expansió de l’alemany pel cantó. La llei permet així que les llengües minoritàries dels Grisons puguin ser les úniques oficials en el municipi, encara que hi haja més parlants d’una altra llengua, sempre que la llengua autòctona arribe, com a mínim, a sumar el 40% de la població en els censos oficials.

Pel que fa a l’ensenyament, la llei estableix que, en els municipis monolingües la llengua de l’ensenyament és la llengua oficial (art. 19.1). En els municipis plurilingües la primera llengua de l’ensenyament és la llengua autòctona (art. 20.1), tot i que en els municipis plurilingües i en els de llengua alemanya es poden autoritzar escoles bilingües (art. 20.2) i en les localitats monolingües amb un mínim del 10% de romanxòfons o italianòfons, en l’escola s’ensenyaran obligatòriament aquestes llengües (art. 20.3).

6.4. SUÏSSA I LA CARTA EUROPEA DE LES LLENGÜES REGIONALS O MINORITÀRIES

Suïssa ratificà la Carta Europea, de 5 de novembre 1992, de les Llengües Regionals o Minoritàries¹⁰³ el 23 de desembre de 1997, fent constar en el capítol reserves i declaracions que “el Consell Federal suís declara, d’acord amb l’article 3.1. de la Carta, que el romanx i l’italià són, a Suïssa, les llengües oficials menys esteses” i per això caldrà aplicar-los, la major part del

---

¹⁰³ Una anàlisi crítica de la Carta a Woehrling (2005)

que estableixen els articles 8 (ensenyament), 9 (justícia), 10 (autoritats administratives i serveis públics), 11 (mitjans de comunicació), 12 (activitats i equipaments culturals), 13 (vida econòmica i social) i 14 (intercanvis transfronters). Dit, d'una altra manera, considerava dues de les llengües nacionals i oficials suïsses, com a minoritàries i objecte d'una especial protecció i atenció (Hauser, Meune i Späti;2013),

A més, en el procés de ratificació de la Carta, el Consell Federal en el seu missatge de 25 de novembre de 1996 al Parlament (FF 1997 I 1053), va declarar que el ienix i el jiddix eren “llengües no territorials” parlades a Suïssa. Donant-hi, per tant, una rellevància oficial a aquestes dues llengües. I sense fer-hi esment, però, a l'arpità o al romaní.

Caldria destacar, abans de prosseguir, que el missatge del Consell Federal al Parlament es refereix al jiddix com a llengua no territorial i això no és ben bé així, atès que la població jueva de parla jiddix no és nòmada, sinó dispersa, sedentària i viu en un territori definit.¹⁰⁴

Val a dir que, paral·lelament a la ratificació de la CELRM, en 1997, El Consell federal va crear la Fundació Un Futur per als Itinerants Suïssos per tal de protegir i millorar les condicions de vida i la cultura de la població nòmada (ienix) a Suïssa. Així mateix, en el procés de ratificació del Conveni Marc del Consell d'Europa sobre Minories Nacionals, el Consell Federal va declarar expressament, en el seu missatge de 19 de novembre de 1997 al Parlament (FF 1998 I 903), que els nòmades suïssos (ienixs) eren una minoria nacional en virtut de la Convenció Marc i que, en conseqüència, Suïssa té l'obligació de

---

¹⁰⁴ El mateix missatge del Consell Federal de 1997, que reconeix l'existència del ienix i el jiddix, justifica la falta de legislació de suport a aquestes llengües en el fet que no s'han movilitzat socialment i políticament en aquest sentit; el que podria estendre's també a l'arpità i al romaní.

promoure les condicions que permeten a les minories nacionals conservar i desenvolupar la seua cultura.¹⁰⁵

Tornant a la ratificació suïssa de la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries de la Confederació Suïssa, tot i que en el text oficial de la ratificació de la Carta només es mencionen el romanx i l'italià. El seguiment que ha fet el Consell d'Europa i els informes de la Confederació Suïssa mostren una realitat més complexa.

Cal destacar que la majoria dels informes d'avaluació del Comitè d'Experts i les recomanacions del Comitè de Ministres del Consell d'Europa (2001, 2004, 2007b, 2010a i 2013) reiteren sovint els temes i les llengües a què fan referència. Ens centrarem en el darrer perquè fa una valoració general de les característiques de la col·laboració Suïssa amb el Consell d'Europa, i un resum dels problemes sobre la protecció de les minories lingüístiques a Suïssa de manera bastant detallada.

Per contra, farem esment als detalls principals dels diferents informes suïssos al Consell d'Europa perquè, si tots els informes parlen de les llengües nacionals i oficials, no en totes les ocasions es tracta la situació i les iniciatives sobre les minories lingüístiques extremes, les referències als diferents informes donen, però, una visió de conjunt que considerem rellevant.

En aquest sentit, el primer informe de Suïssa presentat al Consell d'Europa (1999) sobre la implementació de la CELRM parla del sistema de reconeixement legal de les quatre llengües oficials i nacionals suïsses i de les mesures que s'han dut a terme amb el romanx i l'italià; però responen a una de les preguntes del qüestionari del Consell d'Europa sobre les llengües sense

---

¹⁰⁵ En el difícil reconeixement dels drets lingüístics, culturals de la minoria ienix a Suïssa, cal destacar la Sentència (BGE 129 II 321, E 3.2.), de 28 de març de 2003, de la Cort Federal que confirmava, entre altres qüestions, que la voluntat dels nòmades de mantenir la seua identitat en tota la seua dimensió gaudeix de la protecció del dret constitucional i internacional. Els avanços en el reconeixement dels drets dels nòmades en matèria d'ordenació del territori, per a permetre el nomadisme, han continuat; però les dificultats per a preservar la seua forma de vida, cultura i llengua són molt grans.

territori de Suïssa, s'afirma que n'hi dues llengües sense territori a Suïssa, el ienix i el jiddix, però que “fins ara no hi ha hagut cap reivindicació d'àmbit nacional pels seus parlants i aquestes llengües no han estat tingudes en compte en la política lingüística del país”.

Amb tot, també hi afegeix que “els nòmades suïssos (ienixs) utilitzen la seua llengua dins del seu grup exclusivament” i diu que aquesta comunitat (unes 30.000 persones) “està considerada com a minoria cultural i no com a una minoria lingüística” i les polítiques que s'hi impulsen a Suïssa són de promoció cultural en un sentit general. De manera que tot i que la ratificació de 1997 de la Carta només es referia a dues llengües, el primer informe en parla de quatre.

El segon informe (Consell d'Europa, 2002a), es refereix a les polítiques públiques lingüístiques dutes a terme a favor del romanx i l'italià, es fa novament referència a la minoria ienix i s'hi refereix a l'interés creixent per la llengua i cultura dels ienixs. L'informe cita també el jiddix com a llengua “sense territori” i afirma contundentment que “la Federació Suïssa de Comunitats Jueves considera que la llengua jiddix no ha tingut mai una funció de llengua minoritària a Suïssa. I tot i que hi ha una certa tradició jiddix entre els habitants d'Endigen i de Lengnau, dos comunitat jueves de Surbtal [Argòvia], aquesta llengua no ha reunit mai a Suïssa els criteris d'autonomia definits a la Carta europea” i s'estima que “la implicació de l'estat en la promoció d'aquesta llengua sembla supèrflua, ja que tot i que és veritat que hi ha a Suïssa algunes persones que parlen jiddix, especialment en la comunitat ortodoxa, la promoció del jiddix a Suïssa pareix, com a mínim, poc justificada”.

Finalment, aquest informe contesta un requeriment del Consell d'Europa sobre el dialecte walser, en el cantó dels Grisons i la resposta de Suïssa és que segons l'article 1.a de la Carta, les formes dialectals de les llengües oficials no són llengües regionals o minoritàries. I “el walser és

considerat un dialecte de l'alemany i és l'expressió d'una vasta civilització alpina", compartida amb comunitats del nord d'Itàlia i de la Suïssa alemanya; perquè "el walser és una de les nombroses variants dialectals de la Suïssa alamànica", que constitueix un element essencial de la riquesa cultural suïssa; ara bé, no s'ensenya el walser perquè Suïssa prioritza el bon coneixement de l'estàndard de les llengües nacionals. Es refereix després a la parla germànica walser del municipi de Bosco/Gurin i a les polítiques lingüístiques per a garantir la continuïtat d'aquesta comunitat lingüística que no supera les 50 persones.

El tercer informe al Consell d'Europa (2006a, 2006b i 2007a), de 24 de maig de 2006, amb dues addendes, la primera de 26 d'octubre de 2006 i la segona de 26 de gener de 2007, a més de parlar del romanx, l'italià, el ienix i la llengua alemanya del municipi de Bosco/Gurin al cantó de Ticino, ha d'informar profusament sobre els municipis bilingües del país i les polítiques que s'hi duen a terme.

El quart informe suís per al Consell d'Europa (2009), de 15 de desembre de 2009 es refereix, com tots els informes al romanx i l'italià, i als avanços respecte al ienix, i presta molta atenció als municipis on el contacte, més o menys conflictiu, de les llengües és més intens: municipis bilingües de fet o de dret, municipis on la llengua oficial no és la majoritària, i especialment en els enclavaments lingüístics de llengua alemanya en cantons amb una llengua llatina com a única oficial.

En aquest sentit, a les habituals referències a Bosco/Gurin, s'hi afegeix ara el municipi d'Ederswiler, municipi de parla alemanya en el cantó francòfon del Jura. Així mateix dedica bona part de l'informe a explicar el procés, bastant lent, d'expansió educativa i institucional de l'estàndard romanx (romanx grisó) en el territori de parla romanx i les dificultats de la seua expansió, atesa la falta de tradició d'aquest estàndard i la fragmentació dialectal de la llengua.

El cinqué informe al Consell d'Europa (2012), de 12 de desembre de 2012, incideix sobre els mateixos aspectes dels informes tercer i quart. Torna a citar la llengua jiddix, però sense donar-hi cap informació específica, només tornant a afirmar que és una llengua parlada a Suïssa sense territori i que no és llengua nacional ni oficial.

Abans de referir-nos al sisé informe (Consell d'Europa, 2015a), de 15 de desembre de 2015, i fins ara darrer document del Consell d'Europa sobre el seguiment de l'aplicació de la CELRM, farem referència al cinqué informe del Comitè d'Experts i a les recomanacions del Comitè de Ministres del Consell d'Europa al que dóna resposta (Consell d'Europa, 2013).

Així, el Comitè d'Experts agraeix en 2013, la cooperació dels poders públics suïssos en el procés de seguiment de la Carta i valoren molt les mesures de Suïssa per a millorar la situació de les llengües regionals i minoritàries. També subratllen com a important l'aprovació de la llei federal sobre les llengües de 2010 i la llei cantonal dels Grisons de 2012; amb tot, afirmen que “caldría un suport addicional de les autoritats cantonals” dels Grisons a favor de l'italià i el romanx (Consell d'Europa, 2013: 19).

Valora molt positivament el treball del Govern federal i les associacions ienix i el treball per conèixer la llengua ienix i la redacció d'un diccionari; però el Comitè d'Experts considera que cal seguir treballant per a recuperar la llengua i la cultura ienix.

Considera adequada la presència del romanx en l'educació, però es fa ressò de les dificultats per a introduir el *romanx grisó* (el model estàndard de llengua) per falta de materials escolars i per les resistències d'un considerable nombre d'ajuntaments perquè entenen que el *romanx grisó* va en detriment de la seua varietat romanx i això explica que alguns ajuntaments que havien adoptat el *romanx grisó* a l'escola hagen tornat poc després a triar la seua varietat romanx tradicional com la llengua de l'ensenyament. Els experts

recomanen que totes les parts dialoguen per tal que el *romanx grisó* siga la llengua de l'educació sense que això vaja en contra de les cinc variants del romanx parlat.

Els experts demanen perfeccionar la formació en romanx del professorat de secundària, i encara més de la universitat, perquè hi ha una manca de professorat que domine el romanx en secundària i a les universitats. D'igual manera, el Comité fa constar que el romanx és escassament utilitzat per la Justícia i comina a què s'hi incremente l'ús en els procediments.

També sobre el romanx i el cantó dels Grisons, el Comité d'Experts assenyala que l'ús oficial de la llengua en els ajuntaments en què és l'única llengua oficial és fluid i normal. Ara bé, no passa el mateix en els que és llengua cooficial, on molts funcionaris públics tenen un coneixement insuficient de la llengua, i les administracions solen treballar en alemany; per la qual cosa caldria millorar la formació lingüística en romanx dels treballadors públics i incrementar l'ús de la llengua en aquests ajuntaments.

Es valora molt positivament l'ús de la llengua romanxa en la ràdio i la televisió.

Sobre l'italià, la situació de la llengua italiana a Ticino i els Grisons es valora positivament. Amb tot, els experts consideren que es mantenen els problemes en les relacions dels italianoparlants i els serveis públics de l'Administració cantonal dels Grisons per falta de personal que atenga en aquesta llengua.

Finalment, els experts observen que el franco-provençal s'utilitza en diversos cantons i demanen una informació general adequada sobre la situació d'aquesta llengua a Suïssa i de les polítiques públiques que s'hi fan.

Finalment les recomanacions del Comité de Ministres del Consell d'Europa (Consell d'Europa, 2013: 24), a més de la recomanació general a les

autoritats suïsses que tinguen en compte l'informe del Comité d'Experts i les seues observacions, recomana de manera prioritària dues coses:

1. Assegurar que la introducció i l'establiment del *romanx grisó* en les escoles té en compte les variants usades tradicionalment per tal de promoure el romanx com una llengua viva.
2. Promoure l'ús de l'italià en el sector públic social i econòmic que depén del cantó dels Grisons.

El sisé informe suís, a més de les referències a les qüestions dominants en els informes anteriors sobre els cantons bilingües, i l'italià i el romanx als Grisons, no hi menciona el jiddix, i parla de dues llengües parlades a Suïssa, per primera vegada, el romaní i el francoprovençal (arpità). Tot afirmant que “a les protestes dels ienix ... s'afegeixen ara les dels roms (gitanos) de Suïssa que han començat a reivindicar públicament un lloc en la societat i el seu reconeixement com a minoria nacional” i “aquesta reivindicació comporta també el reconeixement del romaní com a llengua minoritària a dins de la CELRM”, tot precisant que s'hi ha començat a discutir amb els representants del poble gitano des de l'any 2015.

Sobre el francoprovençal o arpità l'informe s'estén per a dir que és una de les llengües en perill d'extinció segons la UNESCO, afirma que “el francoprovençal ha anat deixant-se d'usar a la major part de les regions de la Suïssa romanda des del segle XIX” per imitació de la política francesa d'un estat, una llengua. Als cantons de Gènova i Neuchâtel ha desaparegut totalment. Al cantó de Vaud, va desaparèixer el 1806 i ja no hi ha parlants nadius, però n'hi ha una certa activitat lingüística i un nombre indeterminat de nous parlants. Al cantó de Friburg, s'estima que hi ha encara uns 5.000 parlants als districtes francòfons de Gruyère, Broye, Glâne, Sarine i Veveyse.

La majoria d'aquests parlants tenen, però, més de 65 anys. Al cantó de Valais, en la zona romand, s'estima que hi ha vora 6.200 persones d'edat avançada que parlen francoprovençal. Únicament el municipi d'Evolène, de

manera extraordinària, té una situació lingüística en què el francoprovençal és usat per totes les generacions tant en la vida familiar com en la professional i en l'àmbit social; però no en l'oficial i institucional, de llengua francesa. Es considera que al voltant del 55% de la població, unes 520 persones parlen arpità. Posteriorment, l'informe es refereix a les mesures de promoció de l'arpità als cantons de Vaud, Friburg i Valais.

6.5. EL RECONeixEMENT JURÍDIC DE LES LLENGÜES DE SIGNES A SUÏSSA

A Suïssa, hi ha unes 10.000 persones sordes que utilitzen una de les llengües de signes suïsses per a comunicar-se, i al voltant d'unies 40.000 persones més que les entenen i saben expressar-s'hi.

Cal advertir, primer de tot, que les llengües de signes no són traduccions de les llengües parlades, sinó sistemes de significació simbòlica desenvolupats per les diferents comunitats de sordmuts en els dos últims segles, si més no (Grosjean, 2010).

Per això, països amb llengües parlades molt diferents poden tenir la mateixa llengua de signes o variants molt semblants derivades d'una llengua de signes anterior. I, per contra, països amb la mateixa llengua parlada tenir llengües de signes diferents. Ocorre, en aquest sentit, que fins i tot els territoris d'una mateixa llengua en un mateix un país poden tenir llengües de signes diferents o variants (dialectes) notablement diferenciades.

Les llengües de signes més comuns en les relacions internacionals són la llengua de signes internacional (ISL) o la llengua de signes americana (ASL); però són conegudes per una minoria de persones sordmudes. L'habitual

és que una persona sorda conega la llengua de signes pròpia i, ocasionalment, en funció de la seua capacitat i relacions, alguna altra llengua de signes.

A Suïssa, usen tres llengües de signes, la llengua de signes francesa (LSF), dominant a la Suïssa romanda, la llengua de signes italiana (LSI) usada al cantó de Ticino, i la llengua de signes suïssa-alemanya (DSGS), que s'utilitza a la resta de Suïssa, incloses regions de parla no germànica. Val a dir que la llengua de signes suïssa-alemanya, la majoritària a Suïssa, té cinc dialectes singulars (Zuric, Berna, Basilea, Lucerna i Sankt Gallus), s'usa també a Liechtenstein, i és diferent de les llengües de signes austríaca i alemanya.

Respecte al reconeixement oficial de les llengües de signes de Suïssa, el Parlament federal aprovà el 13 de desembre de 2002 la Llei federal sobre l'eliminació de desigualtats al voltant de les persones discapacitades, que en l'article 14.3.a expressa que “com a complement de les prestacions de les assegurances per invaliditat, la Confederació pot donar suport a mesures destinades a promoure l'ús de la llengua de signes i del llenguatge parlat en la formació acadèmica i professional de les persones afectades per problemes de llenguatge i audició”.

Cal advertir, que la referència legal federal a l'existència de la llengua de signes no comporta més que la possibilitat d'incentivar el seu ensenyament; però no és cap mena de reconeixement oficial de les llengües de signes.

Com hem vist, només la Constitució del cantó de Zuric garanteix la llibertat de llengua a la llengua de signes, encara que no la fa llengua oficial. I, tot i que no aclareix la llengua de signes a què es refereix, s'entén que es tracta de la suïssa-alemanya, en la variant de Zuric. Per tant, només el cantó de Ginebra reconeixeria l'oficialitat plena de la llengua de signes en la Constitució cantonal pròpia, i, malgrat que tampoc aclareix a quina llengua de signes es refereix, cal entendre que es tracta de la llengua de signes francesa.

6.6. RESUM DEL REONEIXEMENT JURÍDIC DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA SUÏSSA

Com a resum final podem dir que hi ha quatre llengües federals cooficials a les institucions federals, si bé el romanx només ho és per a les relacions amb els parlants d'aquesta llengua. L'alemany, a més de ser llengua oficial de les institucions federals, és l'única llengua oficial de 17 cantons i és llengua cooficial a altres 4 cantons. El francès és llengua oficial única a 4 cantons i és llengua cooficial a 3 cantons més. L'italià és llengua oficial única a un cantó i cooficial en un altre. I, finalment, el romanx només és cooficial en un cantó.

Amb tot, hi ha cantons que reconeixen la llibertat de llengua i altres que permeten les relacions de l'Administració pròpia amb els ciutadans en llengües diferent a l'oficial del cantó i fins i tot estrangeres. La Llei sobre les llengües federals obri, així mateix, vies per al multilingüisme a través de l'ensenyament de la llengua pròpia de les persones immigrants en les escoles sempre que siga possible.

Els quatre cantons amb dues llengües cooficials, seguint el principi de territorialitat, tendeixen a determinar, seguint criteris de distribució tradicional de les àrees lingüístiques sobre la base de municipis (comunes) amb una única llengua oficial i a ser possible districtes o regions monolingües. Però, tant en els cantons de Berna, Friburg i els Grisons hi ha localitats, amb dues llengües oficials, i, en general en les zones de frontera, fins i tot quan només tenen una llengua oficial, és freqüent que la informació municipal estiga en més d'una llengua.

Com a criteri general, tant la ratificació suïssa de la CELRM, com la Llei de Llengües de la Confederació Suïssa, reconeixen l'italià i, més

especialment, el romanx com a llengües minoritàries que necessiten d'una atenció especial de les institucions federals i cantonals perquè els seus parlants puguen viure amb normalitat en la pròpia llengua.

Pel que fa a les altres llengües autòctones de Suïssa. No són recollides en cap constitució federal ni cantonal. De fet, amb la ratificació suïssa de la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries han començat a incorporar-se al debat polític i han generat alguna mena de reconeixement oficial, si més no en els informes de seguiment de les polítiques lingüístiques que se'n deriven de la CELRM. Així, l'arpità (francoprovençal) ha aparegut citat a l'informe de 2015, on s'indica que la llengua té alguna presència als cantons de Valais, Vaud i Friburg, i és la llengua majoritària de la localitat d'Evolène, sense que això comporte cap mena de reconeixement oficial.

Així mateix, des de 1976, les autoritats federals han reconegut l'existència de dues llengües "no territorials", el ienix i el jiddix; si bé només s'han implementat algunes polítiques lingüístiques molt limitades de promoció del ienix per tal de donar resposta a les reivindicacions d'aquesta població tradicionalment nòmada.

El tractament de les institucions federals de la minoria ienix ha contribuït a què una altra minoria de tradició nòmada, els gitanos (roms), hagen demanat polítiques lingüístiques de suport a la seua llengua, el romaní, segons el sisé informe de Suïssa al Consell d'Europa sobre l'aplicació de la CELRM. Cap d'aquestes llengües, discutiblement dites "sense territori", té un reconeixement de llengua nacional o de llengua oficial a la Confederació de Suïssa ni als seus cantons o municipis.

És singular, però, que la Constitució del cantó d'Argòvia considere a una llengua estrangera, l'anglès, com a llengua cantonal que podríem anomenar "quasi oficial", atés que pot ser usada en el procés administratiu en

circumstàncies ben definides i sempre que no perjudique el normal desenvolupament del procediment.

Finalment, en l'àmbit penal i pel que fa a la informació que han de rebre els detinguts, Suïssa, com tots els països democràtics europeus que han ratificat el Conveni per a la protecció dels drets humans, garanteix que els detinguts i les persones que són processades en un juí penal siguen informats dels seus drets i del procés en una llengua que entenguen. I de la mateixa manera declara que cap persona pot ser discriminada per raó de llengua.

CAPÍTOL 7

EL RECONeixEMENT CONSTITUCIONAL I JURÍDIC DEL PLURILINGÜISME A ESPANYA

En aquest capítol volem emmarcar el reconeixement de la diversitat lingüística espanyola dins del bloc constitucional, on s'hi inclouen la Constitució espanyola i els estatuts d'autonomia de les ciutats i comunitats autònomes espanyoles. Val a dir que tot i que no són elements que formen part del "bloc constitucional", descriurem també els aspectes principals de les lleis lingüístiques autonòmiques perquè expliquen la concreció normativa dels principis establits a la Constitució.

El primer apartat es referirà a les referències al fet lingüístic i a l'oficialitat lingüística de la Constitució espanyola vigent.

El segon centrarà l'atenció en com recullen la qüestió lingüística els estatuts d'autonomia de les comunitats monolingües en castellà. Mentre que el tercer apartat es referirà a les comunitats plurilingües que només tenen una llengua oficial i el seu tractament de la diversitat lingüística pròpia.

L'apartat quart i cinqué analitzaran la regulació autonòmica de les llengües en aquelles comunitats amb dues llengües oficials (Galícia, País Basc, Navarra, Balears i la Comunitat Valenciana) i l'única comunitat autònoma amb tres llengües oficials (Catalunya).

En l'apartat sisé ens referirem a l'adhesió espanyola a la CELRM, en el seté al reconeixement jurídic de la llengua de signes a Espanya i, al huité i

últim d'aquest capítol, farem un resum del reconeixement normatiu de la diversitat lingüística espanyola.

7.1. LA CONSTITUCIÓ I LES LLENGÜES ESPANYOLES

Cap de les cinc constitucions espanyoles del segle XIX, que entraren en vigor els anys 1812, 1837, 1845, 1869 i 1876, indiquen quina era la llengua oficial del país i, menys encara, hi fan menció a les altres llengües espanyoles. Cal esperar la Constitució de la República espanyola de 1931 perquè es parle de la llengua oficial i de les altres llengües espanyoles i la seua possible cooficialitat.

Així, l'article quart d'aquesta constitució diu textualment que “el castellà és l'idioma oficial de la República. Tot espanyol té obligació de saber-lo i dret d'usar-lo, sense perjudici dels drets que les lleis de l'Estat reconeguen a les llengües de les províncies o regions. Llevat del que es dispose en lleis especials, a ningú se li podrà exigir el coneixement ni l'ús de cap llengua regional”.

Mentre l'article 50, de la Constitució republicana establia que “les regions autònomes podran organitzar l'ensenyament de les seues llengües respectives, d'acord amb les facultats que es concedisquen en els seus estatuts. És obligatori l'estudi de la llengua castellana, i aquesta s'usarà també com a instrument d'ensenyament en tots els centres d'instrucció primària i secundària de les regions autònomes. L'estat podrà mantenir-hi o crear-hi institucions docents de tots els graus en l'idioma oficial de la república. L'Estat exercirà la suprema inspecció en tot el territori nacional per a assegurar el compliment de les disposicions contingudes en aquest article.”

Derivat de la Constitució republicana, l'estatut d'autonomia de Catalunya, que entrà en vigor en 1932, estableix la cooficialitat del català i el castellà a la comunitat autònoma catalana. Així mateix, l'estatut basc de 1936 estableix també la cooficialitat del basc i el castellà a les províncies d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa, tot i que el Govern Basc autonòmic durant el temps que estigué vigent l'estatut (d'octubre de 1936 a juny de 1937) només tenia el control de Biscaia i de la part occidental de Guipúscoa. Igualment, l'avantprojecte d'estatut gallec aprovat en referèndum en juny de 1936 també preveia la cooficialitat a Galícia del gallec i el castellà.

Aquest primer reconeixement constitucional contemporani de la diversitat lingüística espanyola té, però, una forta concepció de jerarquia lingüística i una voluntat de garantir el predomini del castellà sobre la resta de llengües oficials; i, més encara, sobre les no reconegudes oficialment (Álvarez Junco, 2016).

La dictadura totalitària franquista, que tenia la seua única legitimitat en l'alçament militar contra la legalitat republicana i la victòria en la Guerra Civil espanyola, imposà el castellà com a única llengua oficial i perseguí les altres llengües d'Espanya amb el propòsit explícit de minoritzar-les, reduir-ne l'ús social i fer-les desaparèixer progressivament, en la mesura que les societats perifèriques es castellanitzen i la transmissió familiar de les altres llengües espanyoles s'abandone.

El trasbals demogràfic que tingué lloc Espanya en els anys 1960 i 1970 contribuí a que arribaren milions de persones castellanoparlants a Catalunya, País Valencià, País Basc, i en menor mesura Navarra i Balears. Fenomen que contribuir a minoritzar les respectives comunitats lingüístiques en la llengua autòctona en el seu territori tradicional.

Poc després de la mort de Franco, s'inicia, a Espanya, el procés de transició de la dictadura franquista a la democràcia, que seguirà la lògica de la

reforma política del sistema legal franquista per a passar, sense ruptures, a una monarquia parlamentària i democràtica.

Els moments cabdals d'aquest procés seran la victòria governamental en el referèndum per a la Reforma Política del 15 de desembre de 1976, realitzat sense cap mena de llibertats democràtiques, la pròpia Llei 1/1977, de 4 de gener, de reforma política, i les primeres eleccions democràtiques del 15 de juny de 1977, que donen pas, en la pràctica, a unes Corts Generals constituents i a l'aprovació de la Constitució de 1978, actualment vigent.

La Constitució de 1978 fa cinc referències a la realitat lingüística en el seu text. Primerament, en el seu preàmbul, afirma “la voluntat de la nació espanyola ... de protegir tots els espanyols i els pobles d'Espanya en l'exercici dels drets humans, les seues cultures i tradicions, llengües i institucions”.

La segona és l'article 3 que regula l'oficialitat lingüística, en el qual ens detindrem més avant. La tercera és quan es refereix la regulació legal dels mitjans de comunicació, que afirma que s'hi respectarà “el pluralisme de la societat i de les diferents llengües d'Espanya” (art. 20.3).

La quarta, en descriure les competències de les comunitats autònomes; entre les quals hi ha “el foment de la cultura, de la investigació i, en el seu cas, de l'ensenyament de la llengua de la comunitat autònoma (art. 148.1.17a).

I, finalment, l'última referència a la diversitat lingüística espanyola de la Constitució és l'afirmació que havia de ser publicada en les diferents llengües d'Espanya (disposició final). Malgrat que la versió en les llengües diferents a la castellana no té validesa legal i interpretativa, a diferència del que passa a Suïssa amb les versions de la Constitució i les lleis federals en les quatre llengües oficials

Curiosament, no hi ha referència a la llengua, tot i que cal considerar-la implícita en l'article 14, que afirma la igualtat dels ciutadans espanyols, en establir que “els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaler

cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social”.

En qualsevol cas, l'article nuclear en matèria lingüística de la Constitució és l'article 3, que regula l'oficialitat del castellà i de les altres llengües d'Espanya en termes bastant semblants, en essència, a l'article 4 la constitució republicana de 1931.

Ara bé, a diferència de la Constitució republicana, en la de 1978, no hi ha cap referència a l'ús de les llengües en l'ensenyament i s'hi afegeix la voluntat de reconèixer, protegir i promoure la diversitat lingüística i cultural espanyola de manera genèrica i general.

Article 3

1. El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la.
2. Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts.
3. La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció.

De la regulació constitucional de 1978 es desprenen, com a mínim, cinc fets significatius.¹⁰⁶ En primer lloc, el text constitucional només fa referència a una llengua espanyola, el castellà i no hi menciona cap altra.

Segon, estableix que el castellà és l'única llengua respecte a la qual els poders públics han de garantir el seu ensenyament perquè tots els ciutadans espanyols tenen l'obligació de conèixer-la.

En tercer lloc, i com a conseqüència de l'anterior, ningú no podrà obligar a conèixer, llevat de funcions molt concretes, altres llengües

---

¹⁰⁶ Sobre la Constitució i les llengües hi ha una bibliografia extensa; hi destacarem: Milian (1984, 1994 i 2011), Cobreros (1984 i 1990), Gurrea (1985), López Basaguren (1988), Benzo i Fernández de Muniain (1993), Bastardas i Boix (1994), Aparicio (1997), Alcaraz (1999a), Pérez Fernández (2006a i 2010), Vernet i Punset (2007), Fossas (2008), Muñoz Machado (2008), Blanco Valdés (2008 i 2013), Arzoz (2009), Milian (2009b).

espanyoles, tot i que no ho afirma explícitament, a diferència del que feia la Constitució republicana de 1931.

Quart, fixa d'aquesta manera, l'existència d'una jerarquia lingüística, si més no, entre el castellà i les altres llengües.

Cinqué i últim, la referència a la "riquesa de les modalitats lingüístiques", tot i haver tingut un sentit essencialment retòric i buit de contingut en la pràctica, obri la possibilitat de promoure altres llengües i diverses variants dialectals d'una mateixa llengua i, segons diverses iniciatives que veurem en el capítol huité, podria haver fet possible sobre la base dels principis de respecte i protecció a la diversitat lingüística, d'una legislació lingüística d'àmbit estatal i no exclusivament autonòmica, més igualitària i progressista en matèria lingüística.¹⁰⁷

Sens dubte, el fet més rellevant és la jerarquia lingüística que s'hi estableix entre el castellà i les altres llengües espanyoles pel fet que és l'única llengua esmentada a la Constitució de 1978 i perquè és l'única llengua que, constitucionalment, els espanyols tenen l'obligació de conèixer; atés que, com veurem en el pròxim capítol, el Tribunal Constitucional en la seua jurisprudència ha reiterat que l'oficialitat d'altres llengües espanyoles en determinades comunitats autònomes no pot comportar ni l'obligació de conèixer aquestes llengües pels ciutadans que hi viuen, ni el seu ús preferent pels poders públics, ni la presumpció que són llengües conegudes pels ciutadans de les comunitats autònomes on són oficials.

Partint d'aquesta afirmació principal de la jerarquia lingüística, i que, complementat, amb els estatuts d'autonomia i les lleis de normalització lingüística i les lleis de llengua, configurarà un sistema de reconeixement legal de les diferents llengües i del seu "respecte i protecció" bastant desiguals, que

---

¹⁰⁷ També hi ha autors (Arzoz, 2009), que valoren que la distinció que fa la Constitució entre llengües i modalitats lingüístiques, podria obrir la possibilitat de dos règims jurídics diferenciats.

estarà en funció sovint de la voluntat política de cada comunitat autònoma, tant pel que fa a les llengües espanyoles diferents del castellà que són més parlades (català, gallec i basc) com a totes les minories i les illes lingüístiques existents.

7.2. LA LLENGUA EN ELS ESTATUTS D'AUTONOMIA DE LES COMUNITATS MONOLINGÜES

Pel que fa a les llengües orals i escrites, els estatuts d'autonomia de les comunitats autònomes monolingües en llengua castellana d'Andalusia,¹⁰⁸ Canàries,¹⁰⁹ Castella-La Manxa,¹¹⁰ La Rioja¹¹¹ i Madrid¹¹² no fan referència a la llengua oficial de la comunitat autònoma, aplicant-se de manera directa l'article 3 de la Constitució, a tots els efectes.

Amb tot, l'estatut andalús, tant en la redacció de 1981 i com en la reforma de 2007, fa referència a aspectes lingüístics andalusos com a elements identitaris i diferenciadors bàsics d'aquesta comunitat autònoma. Així, el text de 1981, en l'article 13.3.2n afirma la necessitat de “refermar la consciència d'identitat andalusa a través de la investigació, difusió i coneixement dels valors històrics, culturals i lingüístic del poble andalús en tota la seua riquesa i varietat”.

---

¹⁰⁸ Llei Orgànica 6/1981, de 30 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia per a Andalusia (vigent fins el 20 de març de 2007) i Llei Orgànica 2/2007, de 19 de març, de reforma de l'Estatut d'Autonomia per a Andalusia.

¹⁰⁹ Llei Orgànica 4/1982, de 9 de juny, de l'Estatut d'Autonomia de Canàries, modificada per les lleis orgàniques 1/1991, 4/1994 i 1/1998 i per la Llei 23/2002.

¹¹⁰ Llei Orgànica 9/1982, de 10 d'agost, de l'Estatut d'Autonomia de Castella-La Mancha, modificada per les lleis orgàniques 6/1991, 7/1994, 3/1997 i per la llei 26/2002.

¹¹¹ Llei Orgànica 3/1982, de 9 de juny, de l'Estatut d'Autonomia de La Rioja, modificada per les lleis orgàniques 3/1994 i 2/1999 i per la llei 22/2002.

¹¹² Llei Orgànica 3/1983, de 25 de febrer, de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat de Madrid, modificada per les lleis orgàniques 2/1991, 10/1994, 5/1998 i per la Llei 30/2002.

De manera semblant, l'article 10 de l'Estatut de 2007 considera que entre els objectius bàsics de la comunitat autònoma hi ha “la consolidació de la consciència d'identitat i de la cultura andalusa a través del coneixement, investigació i difusió del patrimoni històric, antropològic i lingüístic” (art. 10.3.3) i també “la defensa, promoció, estudi i prestigi de la modalitat lingüística andalusa en totes les seues varietats” (art. 10.3.4).

En l'article 14 de l'Estatut de 2007 es recull també la no discriminació per raó de llengua; mentre en l'article 213 s'afirma que “els mitjans audiovisuals públics promouran el reconeixement i l'ús de la modalitat lingüística andalusa, en les seues diverses parles”.

La insistència de l'Estatut d'Autonomia d'Andalusia en la modalitat lingüística andalusa és, d'una banda, la constatació de l'existència d'una diglòssia entre les variants andaluses i el castellà estàndard; i, d'una altra, és una mena de reivindicació de la dignitat d'aquestes variants lingüístiques.

Finalment, article 37.6 estableix, com a principi rector dels poders públics, “l'ús de la llengua de signes espanyola i les condicions que permeten assolir la igualtat de les persones sordes que opten per aquesta llengua, que serà objecte d'ensenyament, protecció i respecte”.

Així mateix, l'Estatut de la Rioja en descriure les competències exclusives afirma que prestarà especial atenció a “la investigació sobre la llengua castellana per ser originària de la Rioja i constituir part essencial de la seua cultura” (art. 8.24).

En aquest sentit, cal destacar que la comunitat autònoma de la Rioja promou la Fundación San Millán de la Cogolla que té, entre els seus objectius investigar, documentar i difondre els orígens de la llengua castellana, tot i que la llengua de les gloses emilianenses és l'aragonés malgrat el relat tradicional del nacionalisme lingüístic castellà (Moreno Cabrera, 2015).

Els estatuts d'autonomia de Madrid, Canàries i Castella-La Mancha no fan cap referència a modalitats lingüístiques, llengua de signes, ni a cap llengua o fet lingüístic (Taula 7.1).

Taula 7.1. Comunitats i ciutats autònomes i oficialitat lingüística

Llengües oficials i reconegudes	Comunitats i ciutats autònomes
Una única llengua oficial i una única llengua autòctona	Andalusia, Canàries, Castella-La Manxa, La Rioja i Madrid
Una única llengua oficial i altres llengües autòctones sense cap mena de reconeixement	Cantàbria, Ceuta i Múrcia
Una única llengua oficial i altres llengües autòctones amb algun tipus de reconeixement	Aragó, Astúries, Castella i Lleó, Extremadura i Melilla
Dues llengües oficials i una única llengua autòctona	Balears i Galícia
Dues llengües oficials i dues llengües autòctones	Comunitat Valenciana, Navarra i País Basc
Tres llengües oficials i dues llengües autòctones	Catalunya

Font: Elaboració pròpia

7.3. EL RECONeixEMENT JURÍDIC DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA EN LES COMUNITATS PLURILINGÜES AMB UNA ÚNICA LLENGUA OFICIAL

En aquest sentit, cal distingir dues categories. Les que no fan referència a la diversitat lingüística pròpia i les que de manera directa o indirecta la reconeixen, parcialment o totalment.

Entre les primeres comunitats, cal considerar Cantàbria,¹¹³ Múrcia¹¹⁴ i Ceuta,¹¹⁵ que tot i la seua diversitat lingüística, només tenen una llengua oficial i, en els seus estatuts, no hi ha cap referència ni a la llengua oficial de la comunitat autònoma, aplicant-se de manera directa l'article 3 de la Constitució, ni a cap altra realitat lingüística.

Amb tot, mentre els estatuts de Cantàbria i Múrcia¹¹⁶ no fan cap referència a les llengües, de manera directa o indirecta, l'Estatut d'Autonomia de Ceuta estableix entre els seus objectius bàsics (article 5.2.h) una referència a la pluralitat cultural ceutí, sense mencionar-hi, però, la lingüística; tot afirmant que procurarà “la promoció i estímul dels valors de comprensió, respecte i estima de la pluralitat cultural de la població ceutí”.

De fet, al preàmbul de l'estatut, també s'hi feia referència a la pluralitat cultural de la població de Ceuta; però fins ara no hi ha hagut cap iniciativa oficial que reconega la pluralitat ceutí i menys encara la pluralitat lingüística d'aquesta ciutat, que a diferència de Melilla no es referida en l'estatut de Ceuta.¹¹⁷

Hi ha, una segona categoria de comunitats plurilingües que, com les anteriors, únicament tenen com a llengua oficial el castellà; però reconeixen altres llengües en els estatuts d'autonomia o en la legislació autonòmica.

---

¹¹³ Llei Orgànica 8/1981, de 30 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia de Cantàbria, modificada per les lleis orgàniques 7/1991, 2/1994 i 11/1998 i per la llei 21/2002.

¹¹⁴ Llei Orgànica 4/1982, de 9 de juny, de l'Estatut d'Autonomia de la Regió de Múrcia, modificada per les lleis orgàniques 1/1994, 4/1994 i 1/1998 i per la llei 23/2002.

¹¹⁵ Llei Orgànica 1/1995, de 13 de març, de l'Estatut d'Autonomia de la ciutat de Ceuta.

¹¹⁶ Sobre el reconeixement jurídic del patrimoni lingüístic murcià cal veure Navarro Sánchez (2006).

¹¹⁷ Agirreazkuenaga (2006) considera que la referència a la pluralitat cultural ceutí és similar a la referència a la pluralitat lingüística i cultural que fa l'Estatut de Melilla, i que això permetria que les minories lingüístiques d'aquestes ciutats quedaren protegides per la CELRM. En la nostra opinió, no són estatuts comparables, malgrat la seua similitud, a l'estatut de Melilla hi ha reconeixement de la diversitat lingüística, de manera genèrica, i a l'estatut de Ceuta, no s'hi fa.

Extremadura

Així, com totes les comunitats autònomes fins ara esmentades, Extremadura tampoc fa referència en el seu estatut d'autonomia¹¹⁸ a cap llengua oficial, que s'entén, en conseqüència, que és el castellà. Amb tot, entre els principis rectors que estableix l'Estatut extremeny de 2011, hi ha “l'assentament de la identitat [dels extremanys] a través de la investigació, desenvolupament i difusió dels trets socials, històrics, lingüístics i culturals d'Extremadura (art. 7.2).

Així mateix, un poc més avant i també com a principis rectors s'afirma que “Extremadura considera instruments particularment útils el domini d'altres llengües” per a l'accés a la cultura i la informació, i que es vetllarà “per la conservació dels béns del patrimoni cultural, històric i artístic” (art. 7.10).

I aquesta última afirmació té un valor lingüístic pràctic, atés que la Junta d'Extremadura havia declarat el galleg de la Vall de Xàlima, amb la denominació d'*A Fala*, com a bé d'interés cultural pel Decret 45/2001, de 20 de març, de la Junta d'Extremadura.

Val a dir que Extremadura també té com a principi rector dels seus poders públics promoure l'autonomia, la igualtat d'oportunitats i la integració de les persones amb discapacitat, el que comporta prestar especial atenció a “l'ensenyament i l'ús de la llengua de signes espanyola” (art. 7.15).

Finalment, subratllar que Extremadura té competència exclusiva en la “protecció de les modalitats lingüístiques pròpies” (art. 9.1.47); si bé, no aclareix si fa referència a les diferents variants extremanyes del castellà o a les diverses llengües autòctones d'Extremadura. Tampoc ha legislat sobre aquesta qüestió posteriorment.¹¹⁹

---

¹¹⁸ Llei Orgànica 1/1983, de 25 de febrer, d'Estatut d'Autonomia d'Extremadura i Llei Orgànica 1/2011, de 28 de gener, de reforma de l'Estatut d'Autonomia d'Extremadura.

¹¹⁹ Sobre la regulació jurídica en matèria lingüística a Extremadura, veure Encabo (2006).

Melilla

Un poc més enllà va, l'Estatut de Melilla,¹²⁰ que, en l'article 5, estableix els objectius bàsics de l'autonomia, i, a diferència del de Ceuta, a més de referir-se a la pluralitat cultural, també ho fa a la lingüística que, no obstant això, no especifica. En aquest sentit, quan descriu que entre els objectius bàsics de les institucions autonòmiques hi ha treballar per “la promoció i estímul dels valors de comprensió, respecte i estima de la pluralitat cultural i lingüística de la població de Melilla” (art. 5.2.h.).

En 2012, es crea l'Institut de les Cultures de Melilla, que comença a promoure la interculturalitat un any després. En maig de 2014, es firma un conveni per a promoure en la televisió local emissions en *tamazight*.¹²¹

A més, el 9 de juliol de 2014 es firmava el Pacte Social per la Interculturalitat de Melilla (Instituto de las Culturas de Melilla, 2014), que es referia al haquetia i prestava bona part de la seua atenció al *tamazight* i a la situació social d'aquesta llengua, i poc després l'Assemblea de Melilla va aprovar el 21 de juliol del 2014 una Declaració Institucional favorable a un Pacte Local per la Interculturalitat, que reconeixia el *tamazight* com “llengua tradicional que forma part inseparable del patrimoni cultural immaterial comú” de Melilla, i mostrava la voluntat de desplegar normativament l'art. 5.2.h de l'estatut.

Igualment, els estatuts d'autonomia d'Astúries, Aragó i Castella i Lleó no indiquen quina és la llengua oficial, que per defecte esdevé el castellà; però, en el seu text faran esment a la diversitat lingüística pròpia, si bé Castella i Lleó només des de la reforma estatutària de 2007.

---

¹²⁰ Llei Orgànica 2/1995, de 13 de març, de l'Estatut d'Autonomia de la ciutat de Melilla.

¹²¹ *Boletín Oficial de Melilla*, núm. 5131, 20 de maig de 2014.

Castella i Lleó

Castella i Lleó, en el seu estatut de 1983,¹²² no fa cap referència a la llengua oficial, que és el castellà, ni a cap qüestió lingüística. Per contra, en la Llei orgànica 14/2007 de reforma de l'estatut,¹²³ tot i que continua sense indicar-se la llengua o llengües oficials, s'hi ha una referència a tres de les quatre llengües que és parlen a la regió, mancant-hi el portugués. Primerament, quan descriu els valors essencials per a la identitat de Castella i Lleó, i posteriorment quan es refereix la llengua castellana i a la resta del patrimoni lingüístic de la comunitat, les llengües asturleonessa, anomenada lleonés, i la llengua gallega.

Article 4. Valors essencials.

La llengua castellana i el patrimoni històric, artístic natural són valors essencials per a la identitat de la comunitat de Castella i Lleó i seran objecte d'especial protecció i suport, i per a això es fomentarà la creació d'entitats que atenguin a aquesta finalitat.

Article 5. La llengua castellana i la resta del patrimoni lingüístic de la comunitat.

1. El castellà forma part del patrimoni històric i cultural més valuós de la comunitat, estés a tot el territori nacional i a molts altres estats. La Junta de Castella i Lleó fomentarà l'ús correcte del castellà en els àmbits educatiu, administratiu i cultural. Així mateix, promourà el seu aprenentatge en l'àmbit internacional especialment en col·laboració amb les universitats de la comunitat, i per a això podrà adoptar les mesures que considere oportunes.
2. El lleonés serà objecte de protecció específica per part de les institucions pel seu particular valor dins del patrimoni lingüístic de la Comunitat. La seua protecció, ús i promoció seran objecte de regulació.
3. Gaudirà de respecte i protecció la llengua gallega en els llocs en què habitualment s'utilitze.

No hi ha, però, legislació específica de Castella i Lleó que regule “la protecció específica” del lleonés, ni el “respecte i protecció” del gallec. Amb tot, la Llei 12/2002, d'11 de juliol, de patrimoni cultural de Castella i Lleó fa

---

¹²² Llei Orgànica 4/1983, de 25 de febrer, d'Estatut d'Autonomia de Castella-Lleó.

¹²³ Llei Orgànica 14/2007, de 30 de novembre, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Castella i Lleó.

referències genèriques a la preservació del patrimoni etnogràfic i les variants lingüístiques de la comunitat autònoma, sense cap tipus de referència al gallec, al lleonés i, menys encara, al portugués.

Actualment, hi ha programa per a la promoció del gallec en Castella i Lleó en l'àmbit educatiu per a ensenyar aquesta llengua, en col·laboració amb la Xunta de Galícia.

Sobre l'asturleonés,¹²⁴ en la variant lleonesa no hi ha cap iniciativa pública significativa, llevat de l'ensenyament de la llengua en alguns centres de primària de manera voluntària i l'ús de documentació i reglaments municipals també en lleonés en algunes localitats, la més important la de Lleó. Finalment, dir que l'Estatut de Castella i Lleó reconeix com un dret social que els poders públics "promoguen l'ús de la llengua de signes espanyola de les persones sordes, que haurà de ser objecte d'ensenyament, protecció i respecte" (art. 13.8).

Astúries

En aquest sentit, article 4 de l'Estatut d'Autonomia d'Astúries¹²⁵ estableix la protecció del bable, la seua promoció als mitjans de comunicació i el seu ensenyament, sobre la base de les variants locals i la voluntarietat en el seu aprenentatge, i estableix que una llei regularà aquests aspectes.

Article quart.

1. El bable gaudirà de protecció. Es promourà el seu ús, la seua difusió en els mitjans de comunicació i el seu ensenyament, respectant sempre les variants locals i la voluntarietat del seu aprenentatge.
2. Una llei del Principat regularà la protecció, ús i promoció del bable.

---

¹²⁴ Sobre la llengua asturleonesa, cal veure Tolivar (1988), Bartolomé (1996), Martins (1997) D'Andrés (2000) o Pérez Fernández (2005 i 2006c).

¹²⁵ Llei Orgànica 7/1981, de 30 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia d'Astúries, modificada per les lleis orgàniques 3/1991, 1/1994, 1/1999, i per la llei 20/2002.

Així mateix, l'Estatut asturià afirmava que era competència del Principat d'Astúries el "foment i protecció del bable en les diverses variants que, com modalitats lingüístiques, s'utilitzen en el territori del Principat d'Astúries (art. 10.1.24).

No serà fins després de 17 anys de promulgat l'Estatut d'Autonomia asturià que s'aprova la Llei 1/1998, de 23 de març, d'ús i promoció del bable/asturià que en l'article primer considerava l'asturleonés, amb la denominació de bable/asturià, "com a llengua tradicional d'Astúries", que no llengua oficial i afirmava que "el Principat d'Astúries en promourà l'ús, la difusió i l'ensenyament". Així mateix, reconeixia, en l'art. 2, l'existència d'una tercera llengua a Astúries, el "gallec/asturià",¹²⁶ i li atorgava el mateix règim "de protecció, respecte, tutela i desenvolupament" que a l'asturià.

La llei de l'asturià no fa una declaració de drets genèrics, però en l'article tercer, defineix l'objecte que la justifica.

Article 3.Objecte de la Llei.

És objecte de la present Llei:

- a) Emprar el dret dels ciutadans a conèixer i usar el bable/asturià i establir els mitjans que el facen efectiu.
- b) Fomentar la seua recuperació i desenvolupament, definint mesures per a promoure el seu ús.
- c) Garantir l'ensenyament del bable/asturià, en l'exercici de les competències assumides pel Principat d'Astúries, atenent als principis de voluntarietat, gradualitat i respecte a la realitat sociolingüística d'Astúries.
- d) Assegurar-ne el seu ús lliure i la no discriminació dels ciutadans per aquest motiu.

---

¹²⁶ Astúries, contràriament a la lingüística general, segueix el criteri de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana (2006) i considera el gallec d'Astúries com una llengua pròpia i diferenciada. Oficialment, el Principat d'Astúries l'anomena gallec/asturià i promou un estàndard lingüístic local. El món cultural i intel·lectual gallec/asturià, però, utilitza l'estàndard gallec.

Els drets lingüístics que recull la llei són el de poder usar les llengües minoritàries oralment i per escrit, sense tenir garantida la resposta en aquesta llengua per part de les administracions, dret a estudiar la llengua en l'ensenyament obligatori en funció de les polítiques públiques concrets, en la pràctica, toponímia en la llengua històrica i en castellà, i la possibilitat de publicacions oficials en asturià i gallec/asturià. Com a conseqüència d'aquesta regulació legal hi ha tímides polítiques públiques en l'administració, toponímia i ensenyament, sobre les llengües minoritzades a Astúries; sovint criticades per insuficients per a garantir els drets lingüístics i la conservació de l'asturleonés, en la variant asturiana, i el gallec, en la variant gallec/asturià.

Aragó

Aragó tampoc no fa referència a la llengua oficial en el seu estatut d'autonomia,¹²⁷ que per extensió de la Constitució és el castellà. Ara bé, en l'art. 7 de l'estatut de 1982 s'afirma que “les diverses modalitats lingüístiques d'Aragó gaudiran de protecció com a elements integrants del seu patrimoni cultural i històric” i, en parlar de les competències en cultura, afirmarà la voluntat de conservar i promoure l'estudi de les seues modalitats lingüístiques (art. 35.1.23). Sense aclarir, en cap moment, si per “modalitat lingüística”, calia entendre una variant dialectal d'una llengua o llengües distintes.

En l'estatut reformat de 2007, declara que té competències exclusives en matèria de “llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó” (art.71.4); tot i que no hi especifica quines són les llengües d'Aragó.¹²⁸

I, de manera més extensa, destaca en l'article 7 que, les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó són part del patrimoni històric i

---

¹²⁷ Llei Orgànica 8/1982, de 10 d'agost, d'Estatut d'Autonomia d'Aragó, que va estar vigent fins al 23 d'abril de 2007, i posteriorment la Llei Orgànica 5/2007, de 20 d'abril, de reforma de l'Estatut d'Autonomia d'Aragó.

¹²⁸ Sobre la realitat jurídica de les llengües d'Aragó, veure López Susín (2005 i 2006).

cultural aragonés (art. 7.1); i que una llei de les Corts d'Aragó establirà les zones d'ús predominant de les llengües d'Aragó, regularà el règim jurídic, els drets lingüístics, l'ensenyament i la promoció del patrimoni lingüístic d'Aragó, així com les relacions dels ciutadans amb les Administracions públiques aragoneses (art. 7.2). Tot destacant, així mateix, que ningú podrà ser discriminat per raó de llengua (art. 7.3).

Article 7. Llengües i modalitats lingüístiques pròpies.

1. Les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó constitueixen una de les manifestacions més destacades del patrimoni històric i cultural aragonés i un valor social de respecte, convivència i enteniment.
2. Una llei de les Corts d'Aragó establirà les zones d'ús predominant de les llengües i modalitats pròpies d'Aragó, regularà el règim jurídic, els drets d'utilització dels parlants d'aquests territoris, promourà la protecció, recuperació, ensenyament, promoció i difusió del patrimoni lingüístic d'Aragó, i afavorirà, en les zones d'utilització predominant, l'ús de les llengües pròpies en les relacions dels ciutadans amb les administracions públiques aragoneses.
3. Ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua.

Val a dir que l'estatut aragonés de 1982 i tampoc la reforma de 2007 no especifiquen quines són les llengües d'Aragó, a més del castellà, que tampoc és anomenat. No serà fins 1999, que es faça referència al català i l'aragonés com a llengües d'Aragó. Concretament, en què l'article 4 de la Llei 3/1999, de 10 de març, del Patrimoni Cultural Aragonés establisca que "l'aragonés i el català, llengües minoritàries d'Aragó, en l'àmbit de les quals hi ha les diverses modalitats lingüístiques, són una riquesa cultural pròpia i seran especialment protegides per l'Administració".¹²⁹

---

¹²⁹ Cal tenir en compte que aquest article fou modificat pel Govern d'Aragó del PP per la Llei 14/2014, de 30 de desembre, de Mesures Fiscals i Administratives de la Comunitat Autònoma d'Aragó, on es suprimien les referències a l'aragonés i el català; tot quedant així: "A més del castellà, Aragó té com a pròpies, originals i històriques les llengües aragoneses amb les seues modalitat lingüístiques d'ús predominant en les àrees septentrional i oriental de la comunitat autònoma" i també que "conformen el patrimoni lingüístic aragonés tots els béns materials i immaterials de rellevància lingüística relacionats amb la història i la cultura de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó".

Deu anys més tard, el 2009, s'aprovà la Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó. Aquesta llei, que té com a objecte “reconèixer la pluralitat lingüística d'Aragó i garantir als aragonesos l'ús de les seues llengües i modalitats lingüístiques pròpies com un llegat cultural històric que ha de ser conservat” (art. 1.1), determina, en primer lloc, que “el castellà és la llengua oficial a Aragó”.

Tots els aragonesos tenen el deure de conèixer-la i el dret a usar-la” (art. 2.1), per a establir després que “l'aragonés i el català són llengües pròpies originals i històriques” d'Aragó limitades a les respectes àrees lingüístiques (art. 2.2) i, finalment s'afirma que “gauran de protecció i es garantiran i s'afavoriran el seu ensenyament i el dret dels parlants al seu ús en les zones d'utilització històrica predominant de les mateixes, especialment en relació amb les administracions públiques” (art 2.3) i establint-se els territoris de cada llengua en funció de criteris històrics i sociolingüístics (art. 2.4).

En la resta de l'articulat, s'establia un sistema de drets i serveis públics lingüístics més aviat limitat per a l'aragonés i el català; tot i que millor que el que tenien aquestes llengües fins llavors.

Als quatre anys, després d'un canvi en el partit de govern, s'aprova una nova llei de llengües d'Aragó,¹³⁰ on s'afirma que “el castellà és la llengua oficial i utilitzada a Aragó. Tots els aragonesos tenen el deure de conèixer-la i el dret a usar-la” (art. 2.1) i es suprimeix tota referència a l'aragonés i el català; ja que segons la llei “a més del castellà, Aragó té com pròpies, originals i històriques les llengües aragoneses amb les seues modalitats lingüístiques d'ús predominant en les àrees septentrional i oriental de la Comunitat Autònoma” (art. 2.2.).

A l'article cinqué les llengües d'Aragó, diferents del castellà seran renomades amb una terminologia un tant grotesca com a “llengua aragonesa

---

¹³⁰ Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó.

pròpia de les àrees pirinenca i prepirinenca de la comunitat autònoma” i “llengua aragonesa pròpia de l'àrea oriental de la comunitat autònoma”, de manera que l'aragonés esdevenia LAPAPIPA i el català d'Aragó LAPAOA. La llei creava també una Acadèmia Aragonesa de la Llengua que seria competent per a establir la normativa estàndard de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, excepte, és clar, del castellà.¹³¹ Finalment, com hem vist, en la Llei 14/2014, de 30 de desembre, de Mesures Fiscals i Administratives de la Comunitat Autònoma d'Aragó, es suprimien les referències a l'aragonés i al català de la Llei de Patrimoni Cultural Aragonés de 1999.

Els drets lingüístics es recullen en l'article tercer de la Llei de llengües i impliquen un reconeixement del dret dels ciutadans a usar la pròpia llengua amb limitacions davant els poders públics, i més encara en l'àmbit social, i un compromís limitat dels poders públics de prestar serveis públics en les llengües minoritzades i garantir-ne drets en l'àmbit privat.

Article 3. Drets lingüístics.

1. Es reconeixen als ciutadans d'Aragó els següents drets lingüístics en els supòsits establits per aquesta llei:
  - a) Conèixer les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó.
  - b) Usar oralment i per escrit les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó en les zones d'utilització històrica predominant de les mateixes.
  - c) Rebre l'ensenyament de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó.
  - d) Tenir accés en les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó a publicacions i programacions de ràdio, televisió i altres mitjans de comunicació social.
  - i) Usar les llengües i modalitats lingüístiques pròpies en la vida econòmica i social.
2. Ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua.
3. Els poders públics aragonesos reconeixeran l'exercici d'aquests drets perquè siguin efectius i reals.

---

¹³¹ Lògicament, la llei de les llengües no va gosar anomenar la principal llengua d'Aragó, el castellà, amb la forma de “llengua aragonesa pròpia de l'àrea central i sud d'Aragó”.

En termes generals, els drets són bastant genèrics i comporten essencialment permetre usar les llengües d'Aragó davant l'Administració aragonesa, però a diferència de la llei de 2009, sense que l'Administració tinga l'obligació de respondre en aquesta llengua. Comporta, igualment, que de manera voluntària es pugui estudiar la llengua pròpia a l'escola obligatòria. Els drets lingüístics en l'àmbit privat i social són inconcrets i limitats, i el suport públic a mitjans de comunicació en les llengües minoritàries d'Aragó merament declaratiu. La llei permet els topònims en la llengua històrica, però a diferència de la llei de 2009 obliga a què quan siguin oficials en la llengua històrica també ho siguin en castellà.

Es suprimeixen les acadèmies aragoneses de la llengua catalana i de la llengua aragonesa i s'aprova l'existència d'una Acadèmia Aragonesa de la Llengua que determinarà el nom i l'estàndard de les "modalitats lingüístiques aragoneses" i no estableix el territori de la presència de les llengües aragonesa i catalana, que correspondrà a un reglament posterior.

Independentment de la regulació limitada dels drets lingüístics dels parlants d'aragonés i de català a Aragó, les polítiques públiques concretes dels poders públics aragonesos i, especialment, del govern autonòmic han estat històricament molt dèbils i solen ser criticades, per moviments socials favorables a les llengües minoritzades, valorant que incompleixen la llei.

Després de les eleccions autonòmiques de 2015, el nou govern aragonés ha anunciat la supressió de la llei de llengües d'Aragó de 2013 i l'aprovació d'una nova. De fet, a falta de la nova llei de llengües, l'article 35 de la Llei 2/2016, de 28 de gener, de mesures fiscals i administratives de la comunitat autònoma d'Aragó ha modificat l'apartat 1 de l'article 4 de la Llei 3/1999, de 10 de març, del Patrimoni Cultural Aragonés, que ara queda així: "l'aragonés i el català d'Aragó, en els quals estan incloses les seues varietats dialectals, són les llengües i modalitats lingüístiques pròpies a què es refereix l'article 7 de l'Estatut d'Autonomia d'Aragó de 2007 i la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús,

protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó". I, per tant, també ha modificat, de fet, la llei de llengües d'Aragó.

7.4. LES LLENGÜES EN LES COMUNITATS AMB DUES LLENGÜES OFICIALS

Hi ha cinc comunitats amb dues llengües oficials, que es poden diferenciar en dues categories. D'una banda, aquelles que històricament només tenen una llengua autòctona (Galícia i Balears) i les que en tenen dues (País Basc, Navarra i la Comunitat Valenciana). Aquest fet ha afectat aspectes de l'oficialitat de les llengües pròpies. Galícia i Balears han regulat la cooficialitat general a tot el territori. El País Basc també ha establert una cooficialitat general, incloent-hi les comarques històricament castellanoparlants, tot i que les polítiques lingüístiques s'han adequat a la realitat sociolingüística de les diferents comarques. La Comunitat Valenciana també ha establert una cooficialitat general; però ha diferenciat dues zones lingüístiques, el que té conseqüències pel que fa a l'exigència de l'ensenyament de la llengua pròpia en les comarques castellanoparlants. I Navarra ha diferenciat tres zones lingüístiques amb conseqüències pel que fa a l'ús oficial de les llengües i els models d'ensenyament.

Galícia

L'Estatut d'Autonomia de Galícia,¹³² en l'article cinqué, afirma que "la llengua pròpia de Galícia és el gallec", estableix que "els idiomes gallec i castellà són oficials a Galícia i tots tenen el dret de conèixer-los i usar-los", que

---

¹³² Llei Orgànica 1/1981, de 6 d'abril, de l'Estatut d'Autonomia de Galícia; modificada per la Llei 18/2002.

“els poders públics de Galícia garantiran l'ús normal i oficial dels dos idiomes i potenciaran la utilització del gallec en tots els ordres de la vida pública, cultural i informativa, i disposaran els mitjans necessaris per a facilitar el seu coneixement” i que “ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua”. Però, no hi fa referència a l'ens normatiu de la llengua gallega,¹³³ a diferència dels estatuts del País Basc, Navarra, Catalunya i Balears; però de manera semblant a l'Estatut d'Autonomia valencià de 1982, que no de 2006.

Article cinqué.

Un. La llengua pròpia de Galícia és el gallec.

Dos. Els idiomes gallec i castellà són oficials a Galícia i tots tenen el dret de conèixer-los i usar-los.

Tres. Els poders públics de Galícia garantiran l'ús normal i oficial dels dos idiomes i potenciaran la utilització del gallec en tots els ordres de la vida pública, cultural i informativa, i, disposaran els mitjans necessaris per a facilitar el seu coneixement.

Quatre. Ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua.

Posteriorment, l'estatut gallec encara fa quatre referències més en matèria lingüística. I hi estableix que “en la resolució dels concursos i oposicions per a proveir els llocs de magistrats, jutges, secretaris judicials, fiscals i tots els funcionaris al servei de l'Administració de Justícia, serà mèrit preferent l'especialització en el Dret gallec i el coneixement de l'idioma del país” (art. 25) i, de manera semblant, “els notaris i els registradors de la

---

¹³³ La llei de normalització lingüística oficialitza una entitat normativa del gallec, la Reial Acadèmia Gallega, però els debats sobre l'estàndard gallec han estat molt intensos. Hi ha dues tendències normatives. Una minoritària, anomenada reintegracionista, considera que el gallec és part de la llengua galaico-portuguesa i que, en conseqüència, ha d'utilitzar l'ortografia portuguesa i una gramàtica portuguesa adaptada a les parles gallegues. Defensen aquesta posició entitats com l'Associació Gallega de la Llengua o l'Acadèmia Gallega de la Llengua Portuguesa. La tendència majoritària i dominant és la galleguista, que considera que el gallec pertany històricament a l'àmbit galaico-portugués, amb el que comparteix sintaxi, la morfologia bàsica i bona part del lèxic; però fonèticament hi hauria una distància molt gran i el gallec seria ara una llengua diferenciada. Defensen aquesta posició l'Institut de la Llengua Gallega i la Reial Acadèmia Gallega. La normativa ortogràfica oficial de Galícia es va establir en 1982, per acord de l'Institut de la Llengua Gallega i la Reial Acadèmia Gallega, mitjançant el Decret 173/1982 de la Xunta de Galícia. En 1995, hi hagué una primera modificació de les normes ortogràfiques i morfosintàctiques, i en 2003, una segona que incorporava aportacions del corrent reintegracionista.

propietat i mercantils seran nomenats per la comunitat autònoma, de conformitat amb les lleis de l'Estat. Per a la provisió de notaries, els candidats seran admesos en igualtat de drets, tant si exerceixen en el territori de Galícia com en la resta d'Espanya. En aquests concursos i oposicions, seran mèrits preferents l'especialització en Dret gallec i el coneixement de l'idioma del país. En cap cas podrà establir-se l'excepció de naturalesa o veïnatge” (art. 26.1).

Encara més, en descriure les competències en general de la comunitat autònoma gallega, inclou “la promoció i l’ensenyament de la llengua gallega” (art. 27.20) i, finalment, estableix la possibilitat de convenis amb altres comunitats autònomes en matèria de competències pròpies, amb l’autorització de les Corts Generals (art. 35.1 i 35.2), i instar al Govern espanyol a impulsar tractats i acords amb estats amb els quals es comparteixen trets culturals i lingüístics, tot afirmant que “la comunitat autònoma gallega podrà sol·licitar del Govern [d’Espanya] que celebre i presente, si escau, a les Corts Generals, per a la seua autorització, els tractats o convenis que permeten l'establiment de relacions culturals amb els estats amb els quals mantinga particulars vincles culturals o lingüístics” (art. 35.3), en funció, principalment, de la població d’origen gallec que viu arreu del món.

Sobre la base de la Constitució Espanyola i l’Estatut d’Autonomia de Galícia, el parlament gallec aprovà la Llei 3/1983, de 15 de juny, de normalització lingüística de Galícia,¹³⁴ que posa les bases per a la política lingüística a favor del gallec. La llei, en l’article 1, estableix que “el gallec és la llengua pròpia de Galícia” i que “tots els gallecs tenen el deure de conèixer-lo i el dret d'usar-lo”. Els articles segon i tercer comprometen els poders públics a garantir l’ús normal del gallec i del castellà, i a adoptar les mesures oportunes perquè ningú siga discriminat per raó de llengua. Val a dir que la referència a

---

¹³⁴ Sobre la regulació jurídica del gallec, veure García Negro (1991 i 2000), Nogueira (2000, 2005 i 2006) i Ferreria, Nogueira, Tato i Villares (2005).

l'obligatorietat o deure de conèixer el gallec de l'article primer de la Llei de Normalització Lingüística de Galícia fou recorregut per la Delegació del Govern a Galícia i declarat inconstitucional per la STC 84/1986, de 26 juny.

La llei està dividida en sis títols, una disposició addicional i una final. El primer sobre els drets lingüístics, consta de tres articles, als quals ja hem fet referència. El segon (art. 4-11) estableix l'oficialitat del gallec en totes les institucions autonòmiques, en les respectives administracions i en l'administració local (art. 4.1), junt amb el castellà per ser llengua oficial de l'estat (art. 4.2); les lleis, decrets i altres normes autonòmiques es publicaran en les dues llengües oficials en el *Diario Oficial de Galicia* (art. 5); els ciutadans tenen dret (actiu i passiu) a l'ús del gallec en les relacions amb les institucions i administracions en l'àmbit territorial de la comunitat autònoma gallega (art. 6).

Així mateix, els ciutadans podran usar qualsevol de les dues llengües oficials en l'àmbit territorial gallec en les relacions amb l'Administració de Justícia (art. 7.1) i la Xunta de Galícia promourà la progressiva normalització de l'ús del gallec en l'Administració de Justícia (art. 7.3); els documents públics atorgats podran ser en les dues llengües (art. 8), als registres públics es podran usar les dues llengües (art. 9), els topònims de Galícia tindran com única forma oficial la gallega (art. 10.1) i la Xunta de Galícia determinarà els noms oficials (art. 10.2), la retolació concordarà amb el nom oficial (art. 10.3).

Els poders públics gallecs promouran l'ús oficial de la llengua i tindran especial cura en els processos selectius de personal públic en totes les dimensions de la funció pública, inclosa l'Administració de Justícia, notaris o registradors de la propietat.

El títol tercer tracta sobre l'educació (art. 12-17), i estableix que els xiquets i les xiquetes tenen dret a rebre l'ensenyament primer en la llengua que els és pròpia (art. 13.1), que es promourà l'ús del gallec en l'ensenyament (art. 13.2), que el gallec és matèria d'estudi obligat (art. 14.1), amb excepcions en

casos extraordinaris (art. 14.2); en l'àmbit universitari hi ha llibertat d'ús de les llengües oficials (art. 15.1) i es faran polítiques per a normalitzar l'ús del gallec en la universitat (art. 17).

El títol quart (art. 18-20) és sobre l'ús del gallec als mitjans de comunicació. S'hi estableix que el gallec pugui ser llengua usual dels mitjans de comunicació (art. 18), que el govern gallec done suport econòmic i material als mitjans de comunicació que utilitzen el gallec de forma habitual (art. 19) i la Xunta de Galícia es compromet a “fomentar la producció, el doblatge, la subtitulació i l'exhibició de pel·lícules i altres mitjans audiovisuals en llengua gallega” (art. 20.1), a “estimular les manifestacions culturals, representacions teatrals i els espectacles fets en llengua gallega” (art. 20.2), i a “contribuir al foment del llibre en gallec, amb mesures que potencien la producció editorial i la seua difusió” (art. 20.3).

El títol cinquè (art. 21) és sobre el gallec exterior i s'adreça a afavorir l'ús del gallec entre emigrants gallecs (art. 21.1) i a “protegir la llengua gallega parlada en territoris limítrofs amb la comunitat autònoma” (art. 21.2). El títol sisè (art. 22-25) es centra en les obligacions de l'administració autonòmica en la funció normalitzadora, tant en l'establiment de polítiques públiques específiques (art. 22 i 23), com en l'Administració (art. 24) com en “les activitats mercantils, publicitàries, culturals, associatives, esportives i altres” (art. 25).

Finalment, en la disposició addicional de la llei afirma que “en les qüestions relatives a la normativa, actualització i ús correcte de la llengua gallega, s'estimarà com a criteri d'autoritat l'establert per la Real Acadèmia Gallega”.

Partint de la Llei de Normalització Lingüística s'han impulsat polítiques favorables al gallec desiguals i canviants en el temps, i amb un èxit discutible

en les últimes dècades, si més no, en termes sociolingüístics i de garantia reial dels drets lingüístics (A Mesa pola Normalización Lingüística, 2014 i 2015).

Illes Balears

L'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears¹³⁵ de 1983, en l'article tercer, es refereix d'una manera molt breu i sòbria a les llengües cooficials de la comunitat autònoma en afirmar que “la llengua catalana, pròpia de les illes Balears, tindrà junt amb la castellana el caràcter d'idioma oficial, i tots tenen el dret de conèixer-la i utilitzar-la. Ningú podrà ser discriminat per raó de l'idioma”.

Sense modificar-ne el contingut essencial, la reforma de l'estatut de 1999¹³⁶ canviarà l'article tercer i afirmarà, primer, que “la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, junt amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial”, segon, que “tots tenen el dret de conèixer-la i utilitzar-la, i ningú podrà ser discriminat per raó de l'idioma” i tercer que “les institucions de les Illes Balears garantiran l'ús normal i oficial dels dos idiomes, prendran les mesures necessàries per a assegurar el seu coneixement i crearan les condicions que permeten arribar a la igualtat plena de les dues llengües quant als drets dels ciutadans de les Illes Balears.

Finalment, una nova reforma de l'estatut balear de 2007¹³⁷ modificarà els articles que fan referència a la cooficialitat lingüística i ampliarà el nombre de referències en matèria lingüística. Així, en el preàmbul de l'Estatut es declara la llengua catalana com a element estructurador de la identitat balear, quan afirma que “la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, i la nostra

---

¹³⁵ Llei Orgànica 2/1983, de 25 de febrer, d'Estatut d'Autonomia per a les Illes Balears.

¹³⁶ Llei Orgànica 3/1999, de 8 gener, de reforma de la Llei Orgànica 2/1983, d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears.

¹³⁷ Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut de les Illes Balears.

cultura i tradicions són uns elements identificadors de la nostra societat i, en conseqüència, són elements vertebradors de la nostra identitat”.

Després, l'article 4 de l'estatut recull, en els mateixos termes que l'article tercer de 1999, la doble oficialitat lingüística de les Balears i la no discriminació per raó de llengua. El nou estatut, afegeix l'article cinqué, on obliga al Govern Balear a establir relacions amb l'àrea lingüística i cultural més enllà de les Illes Balears, de manera similar al que han incorporat estatuts com el basc, el gallec o el català, i afirma que el Govern ha de promoure la cooperació amb les comunitats i els territoris, pertanyents o no a l'Estat espanyol, que tenen vincles lingüístics i culturals amb les Illes Balears.

Article 4

La llengua pròpia

1. La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial.
2. Tots tenen el dret de conèixer-la i d'usar-la, i ningú no podrà ser discriminat per causa de l'idioma.
3. Les institucions de les Illes Balears garantiran l'ús normal i oficial dels dos idiomes, prendran les mesures necessàries per assegurar-ne el coneixement i crearan les condicions que permetin arribar a la igualtat plena de les dues llengües quant als drets dels ciutadans de les Illes Balears.

Article 5 Els territoris amb vincles lingüístics i culturals amb les Illes Balears

El Govern ha de promoure la comunicació, l'intercanvi cultural i la cooperació amb les comunitats i els territoris, pertanyents o no a l'Estat espanyol, que tenen vincles lingüístics i culturals amb les Illes Balears.

A aquests efectes, el Govern de les Illes Balears i l'Estat, d'acord amb les seves respectives competències, podran subscriure convenis, tractats i altres instruments de col·laboració.

Així mateix, cal destacar que la disposició addicional segona de l'estatut de 1983 establia la possibilitat de convenis de col·laboració amb altres comunitats de llengua comuna. I afirmava, en un segon paràgraf, que “la institució oficial consultiva per tot allò que es refereixi a la llengua catalana serà la Universitat de Palma de Mallorca. La Comunitat Autònoma de les Illes

Balears, d'acord amb una llei de l'Estat, podrà participar en una institució dirigida a salvaguardar la unitat lingüística, integrada per totes aquelles comunitats que reconeixin la cooficialitat de la llengua catalana”.

En la reforma de l'estatut de 2007, la referència als convenis de cooperació amb altres comunitats de l'àmbit lingüístic es manté en la disposició addicional segona de l'estatut en termes semblants a l'estatut anterior, i s'afegeix l'article 119, sobre protocols de caràcter cultural, que afirma la possibilitat de “subscriure protocols per a la celebració d'actes de caràcter cultural a altres comunitats autònomes, especialment amb les que es comparteixen la mateixa llengua i cultura.

La referència a l'entitat normativitzadora, ara Universitat de les Illes Balears, passa, però, de la disposició addicional segona de l'estatut anterior, a l'article 35 de l'estatut, això sí, en els mateixos termes que en 1983 recollia la disposició addicional segona, “la institució oficial consultiva per a tot el que es refereix a la llengua catalana serà la Universitat de les Illes Balears”.

Però, l'article 35 del nou estatut que recull la institució oficial, que regula l'ensenyament de la llengua catalana, afirma també, a més de l'entitat normativitzadora, que “la comunitat autònoma té competència exclusiva per a l'ensenyament de la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, d'acord amb la tradició literària autòctona”, o el que és igual l'adaptació de l'estàndard lingüístic català a algunes particularitats lèxiques i morfològiques balears; que “normalitzar-la serà un objectiu dels poders públics de la comunitat autònoma”; que “les modalitats insulars del català, de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, seran objecte d'estudi i protecció, sense perjudici de la unitat de la llengua”; i que “la Comunitat Autònoma de les Illes Balears podrà participar a una institució adreçada a salvaguardar la unitat lingüística, formada

per totes les comunitats que reconeixin la cooficialitat de la llengua catalana.”¹³⁸

A més a més, en regular els drets dels ciutadans amb les administracions públiques, s’hi afirma que “els ciutadans de les Illes Balears tindran dret a dirigir-se a l’Administració de la comunitat autònoma en qualsevol de les seves dues llengües oficials i a rebre resposta en la mateixa llengua utilitzada” (art. 14.3). També en l’àmbit oficial es fa referència a que el coneixement de la llengua catalana serà un mèrit preferent en la provisió de places de notaris i registradors de la propietat, mercantils i de béns mobles (art. 99.2). Igualment, en el punt dos de la disposició transitòria segona, en parlar dels funcionaris i personal laboral, s’estableix que “la Comunitat Autònoma de les Illes Balears disposarà dels mitjans necessaris perquè tots els funcionaris i el personal laboral destinats a les Illes puguin adquirir el coneixement de la llengua i de la cultura de les Illes Balears”.

Així mateix, també es fa una doble referència lingüística, en l’article 77 que regula el Consell Audiovisual de les Illes Balears, quan afirma que ha de “fomentar el pluralisme lingüístic en els mitjans de comunicació” i ha de procurar que “es compleixin els principis que inspiren el model lingüístic de l’Estatut d’autonomia de les Illes Balears”; mentre en l’article 90.2, sobre els mitjans públics de comunicació, estableix que “vetllaran pel compliment del model lingüístic previst a l’Estatut d’autonomia”.

---

¹³⁸ Durant el període 2011-2015, el Govern balear tractà de promoure les variants locals del català de les Balears amb fortes resistències socials, especialment en el món educatiu, que entenien que era un intent de debilitar la unitat de la llengua catalana. L’Institut Ramon Llull, creat el 2002, pel Govern de les Illes Balears i la Generalitat de Catalunya, és la institució que promou la col·laboració institucional entre territoris que tenen reconeguda oficialment la llengua catalana; però el Govern Balear ha deixat de formar part de la institució en diverses ocasions; però a finals de 2015 hi ha tornat a formar part. Paral·lelament, hi ha la Fundació Ramon Llull on participa la Generalitat de Catalunya, el Govern Balear, el Govern d’Andorra, el Departament dels Pirineus Orientals de França, l’Ajuntament de l’Alguer i la Xarxa de ciutats valencianes Ramon Llull, de la qual formen part diversos ajuntaments valencians.

Finalment, l'Estatut de 2007, també estableix, quan regula els drets de les persones dependents, que “les administracions públiques de les Illes Balears garantiran l'ús de la llengua de signes pròpia de les persones sordes, que haurà de ser objecte d'ensenyament, protecció i respecte”.¹³⁹

Cal destacar que, després d'accedir a l'autonomia, el Parlament Balear aprovà la Llei 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística de les Illes Balears. Aquesta llei, de manera semblant a les altres lleis de les comunitats autònomes amb dues llengües cooficials, posa les bases per a les polítiques públiques favorables a la normalització de l'ús social del català a les Illes Balears.¹⁴⁰

En l'article 1.2, s'enumeren els objectius de la llei, com ara fer efectiu l'ús normal de la llengua catalana en l'àmbit oficial i administratiu, assegurar el coneixement i l'ús progressiu del català com a llengua vehicular en l'àmbit de l'ensenyament, fomentar l'ús de la llengua catalana en tots els mitjans de comunicació social, i crear la consciència social sobre la importància del coneixement i l'ús de la llengua catalana en tots els ciutadans.

Posteriorment, recorda que “la llengua catalana és la llengua pròpia de les Illes Balears i tots tenen el dret de conèixer-la i d'usar-la” (article 2.1), després d'haver fer una referència genèrica a la cooficialitat del català i el castellà (article 1.1). Així mateix, com la resta de lleis similars insisteix que “ningú no podrà ésser discriminat per raó de la llengua oficial que empri” (article 2.4). Obliga “els poders públics han d'adoptar les mesures necessàries per a fer efectius la promoció, el coneixement i l'ús normal de la llengua catalana” (article 4) i afirma que els ciutadans poden “obtenir la protecció

---

¹³⁹ L'Estatut no especifica de quina llengua de signes es tracta. Històricament, a les Illes Balears s'utilitzava la llengua de signes de les Illes Balears; però sembla que actualment en els usos habituals s'utilitza la llengua de signes espanyola (LSE).

¹⁴⁰ Sobre l'estatut jurídic del català a les Illes Balears, es pot consultar Colom (1987, 2002, 2005 i 2006) i Segura (2005).

judicial en relació al dret d'emprar qualsevol de les dues llengües oficials, d'acord amb la legislació vigent” (article 5).

El títol primer (art. 6-16), de l'ús oficial, reitera l'oficialitat del català i el castellà, també en l'Administració i les institucions balears (art. 6). Afirmar que les lleis i les normes de l'Administració es publicaran en les dues llengües oficials en el *Butlletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears* (art. 7.1), que les activitats administratives en llengua catalana tenen validesa oficial i plena eficàcia jurídica, i, en conseqüència, els ciutadans poden usar el català en les seues relacions amb tota l'administració pública de les Balears (art. 8).

Així mateix, el Govern Balear promourà l'ús normal de la llengua catalana a totes les administracions balears (art. 9) i que totes les administracions tinguen impresos en les dues llengües (art. 10). A més, els ciutadans tenen dret “a poder dirigir-se a l'Administració de Justícia en la llengua oficial que estimin convenient d'usar, i no se'ls pot exigir cap classe de traducció” (art. 11.1), la llengua de les actuacions no és necessàriament la catalana; però el ciutadà que trie aquesta llengua ha de ser informat en aquesta llengua (art. 11.2); i el Govern Balear promourà la normalització de l'ús de la llengua catalana en l'Administració de Justícia a les Illes Balears (art. 11.3). Igualment, la inscripció dels documents en els registres públics es podrà fer el qualsevol llengua oficial (art. 12).

Hi ha la singularitat de la llei balear de garantir el dret a usar la llengua catalana a tots els ciutadans que estiguen fent el servei militar a les Illes Balears, per ser-hi llengua oficial (art. 13).

La toponímia balear té com a única forma oficial la pròpia en català. El Govern Balear la decideix amb l'assessorament de la Universitat de les Illes Balears (art. 14). Finalment, afirma que “la retolació pública, es farà en llengua catalana, acompanyada si calgués de signes gràfics que en facilitin la

comprensió als no-catalanoparlants. La retolació en català i castellà s'emprarà quan així ho aconsellin les circumstàncies sociolingüístiques” (art. 15.1), en tots els rètols, indicacions i escrits bilingües, la primera versió serà la catalana (art. 15.2) i en els serveis de transport públic, els impresos, els avisos, i comunicacions al servei públic, s'han de fer en llengua catalana i en llengua castellana” (art. 15.3).

Per acabar, s'afirma que els poder públics prendran les mesures per a la capacitat progressiva del personal l'Administració Pública en llengua catalana (art. 16).

El títol segon (art. 17-26), de l'ensenyament, reitera l'oficialitat de la llengua en tots els nivells educatius (art. 17), que els alumnes tenen dret a rebre l'ensenyament en la seua llengua, siga el català o el castellà, i que el Govern prendrà les mesures oportunes per a fer-ho possible (art. 18), la llengua catalana serà ensenyada en tots els nivells i graus de l'ensenyament no universitari (art. 19); el Govern ha de garantir que tots els escolars puguin utilitzar normalment i correctament el català i el castellà al final del període d'escolaritat obligatòria (art. 20), els plans d'estudis universitaris i de tot tipus s'han d'adaptar per a aconseguir aquests propòsits, i al professorat se'l capacitarà en llengua catalana (art. 21-24), en l'ensenyament universitari hi ha la possibilitat d'emprar oralment i per escrit qualsevol llengua oficial (art. 25), i el Govern Balear promourà material didàctic adequat per a la normalització de la llengua catalana (art. 26).

El títol tercer (art. 27-32), sobre els mitjans de comunicació social, afirma la promoció del català a tots els mitjans de comunicació social (art. 27), que el català ha de ser la llengua habitual de la ràdio i la televisió públiques balears (art. 28.1) i que es promourà l'ús del català en les emissores privades (art. 28.2), garanteix el dret a ser informats en els mitjans de comunicació en les dues llengües i a usar-hi el català (art. 29), compromet el Govern Balear a col·laborar, en ràdio i televisió amb les comunitats autònomes que tinguen el

català com a llengua pròpia (art. 30.1) i en promourà acords per a rebre'n les emissions (art. 30.2) i perquè el català tinga una presència adequada en RTVE a Balears (art. 30.3).

El Govern també es compromet a potenciar la producció i exhibició de pel·lícules realitzades, doblades o subtítulades en català, a què hi haja teatre, llibres i publicacions i, en general activitats culturals en llengua catalana, en col·laboració amb altres comunitats autònomes, especialment amb aquelles de llengua catalana (art. 31); el Govern es compromet a donar suport econòmic als mitjans de comunicació que utilitzen el català (art. 32).

El títol quart (art. 33-40), sobre la funció normalitzadora dels poders públics, perquè la llengua catalana s'use en tots els àmbits i activitats de la vida social (art. 33), perquè la llengua catalana s'use en les institucions autonòmiques i locals (art. 34), per garantir l'ensenyament del català als funcionaris de les administracions de les Illes Balears (art. 35), entre els adults (art. 36), que siga usada en la publicitat i la retolació privada (art. 37); tot afavorint suport econòmic al foment de l'ús del català (art. 38), afirmant que el Govern planificarà la normalització de la llengua (art. 39), sensibilitzarà la població de la importància de conservar la llengua (art. 40.1) i realitzarà enquestes sobre la situació de la llengua catalana (art. 40.2).

Les disposicions addicionals reiteren elements de la llei i regulen les causes extraordinàries de l'exempció de l'assignatura de llengua catalana (addicionals 6 i 7).

Sobre aquesta base legal es fonamenten els drets lingüístics i les polítiques públiques lingüístiques de les Illes Balears en favor de la llengua catalana. Les polítiques públiques semblen haver frenat el procés de substitució lingüística dins de la comunitat de parlants de la llengua catalana a les Balears (Querol, 2007); però paradoxalment a causa de l'increment de la població estrangera, la llengua catalana a les Illes Balears ha continuat perdent presència

social respecte el castellà i les llengües estrangeres;¹⁴¹ amb tot, l'índex de competència lingüística de Balears és mitjà o el que és igual la llengua catalana hi tindria una situació sociolingüística difícil, però no crítica.

Navarra

Pel que fa a Navarra, en l'article nové del seu estatut d'autonomia¹⁴² afirma, en el punt primer, que el castellà és la llengua oficial de Navarra, mentre que en el segon destaca que el basc tindrà també caràcter de llengua oficial en les zones bascoparlants de Navarra i que “una llei foral determinaria aquestes zones, l'ús oficial i l'ensenyament del basc.”¹⁴³

Article nové.

Un. El castellà és la llengua oficial de Navarra.

Dos. El basc tindrà també caràcter de llengua oficial en les zones bascoparlants de Navarra.

Una llei foral determinarà aquestes zones, regularà l'ús oficial del basc i, en el marc de la legislació general de l'Estat, ordenarà l'ensenyament d'aquesta llengua.

La Llei foral 18/1986, de 15 de desembre, del basc,¹⁴⁴ definirà, primer de tot, que els objectius de la llei són emparar el dret a conèixer i usar el basc,

---

¹⁴¹ Amb l'arribada d'immigrants, que parlen llengües estrangeres, totes les llengües espanyoles, inclosa el castellà, s'han minoritzat i tenen menys percentatge de parlants dins de la població que viu a Espanya. Així, encara que s'observa un increment del nombre de parlants nadius en català a Catalunya, la Comunitat Valenciana i Balears, i més població que és capaç de parlar-la (Querol, 2007), el nombre de parlants en llengües estrangeres creix de manera més ràpida. En conseqüència, la llengua catalanovelenciana en aquests territoris és minoritzada.

¹⁴² Llei orgànica 13/1982, de 10 d'agost, de reintegració i millorament del règim foral de Navarra; modificada per les lleis orgàniques 1/2001 i 7/2010.

¹⁴³ Sobre la regulació jurídica del basc a Navarra, es pot consultar, entre d'altres, Cobreros (1989), Monreal (1990), Alli (2001), Rodríguez Ochoa (2001), Arzoz (2004 i 2006) i Urrutia (2005).

¹⁴⁴ La llei ha tingut dues modificacions. La primera per la Llei Foral 2/2010, de 23 de febrer, de modificació de l'article 5.1. lletres a) i b) de la Llei Foral 18/1986 del basc, que modificava les zones lingüístiques. La segona, en 2015, per la Llei Foral 4/2015, de 24 de febrer, de modificació parcial de la Llei foral 18/1986, de 15 de desembre, del basc, que canvia l'art. 26, per tal de facilitar l'ensenyament de la llengua basca a la zona no bascofona de Navarra.

protegir la recuperació del basc a Navarra, garantir l'ensenyament del basc d'acord amb els principis de voluntarietat, gradualitat i respecte, d'acord amb la realitat sociolingüística (art. 1.2), i la protecció de les varietats del basc (art. 1.3). Posteriorment, recorda, en l'article segon que "el castellà i el basc¹⁴⁵ són llengües pròpies de Navarra i, en conseqüència, tots els ciutadans tenen dret a conèixer-les i a usar-les" i igualment que les dues són llengües oficials de Navarra. Si bé, mentre el castellà és llengua oficial a tota la comunitat autònoma, el basc només ho és de manera plena en una part de la comunitat (zona bascòfona), segons l'article 5.1.a de la llei; té una oficialitat reduïda en altra part de la comunitat (zona mixta), segons l'article 5.1.b de la llei; i no és oficial en el sud de la comunitat (zona no bascòfona), d'acord amb l'article 5.1.c., tot i que poden ser revisades (art. 5.2) i, per això, el Govern de Navarra farà estudis sociolingüístics periòdics (art. 5.3). La llei estableix també, a l'article 3.3 que "la institució consultiva oficial, als efectes de l'establiment de las normes lingüístiques [del basc] serà la Reial Acadèmia de la Llengua Basca".

Paral·lelament, s'anuncia que els poders públics adoptaran mesures per a evitar la discriminació de llengua (art. 3.1) i que els ciutadans poden recórrer als tribunals per a que siguin emparats en els seus drets lingüístics (art. 4).

El títol primer, sobre l'ús normal i oficial, es divideix en quatre capítols. El primer capítol (disposicions generals), reconeix el dret a usar les dues llengües, segons la regulació de cada zona lingüística (art. 6). Els butlletins oficials del Govern i el Parlament navarresos es publicaran en castellà i en basc, en edicions separades i simultànies (art. 7).

Els topònims, en la zona bascòfona tindran la denominació oficial en basc, llevat que existisca una denominació diferent en castellà i en aquest cas s'utilitzaran ambdues (art. 8.1.a), i, en les zones mixta i no bascòfona, la

---

¹⁴⁵ La llei navarresa anomena la llengua "basc" (*vascuence*, en castellà).

denominació oficial serà l'oficial en aquell moment, llevat que, per a les expressades en castellà, existisca una denominació tradicional en basc, en aquest cas s'utilitzaran ambdues (art. 8.1.b).

En el capítol segon es regula l'ús oficial en la zona bascòfona, on els ciutadans tenen dret a usar qualsevol de les dues llengües oficials en les relacions amb les administracions públiques (art. 10), tots els actes administratius tindran eficàcia jurídica plena en les dues llengües (art. 11), els documents públics seran redactats en la llengua que trie l'atorgant (art. 12), en els registres públics els documents poden ser fets en les dues llengües (art. 13), el ciutadà podrà utilitzar qualsevol llengua oficial en les seues relacions amb l'Administració de Justícia (art. 14), les administracions públiques i empreses públiques promouran la progressiva capacitació en l'ús del basc del personal que hi treballa (art. 15.1) i determinaran aquells col·lectius per a les quals siga preceptiu el coneixement del basc i per a les altres es considerarà com a mèrit (art. 15.2) i, finalment, estableix que les entitats locals utilitzaran el castellà i el basc en totes les seues disposicions, publicacions, retolacions de vies urbanes i noms propis dels seus llocs, respectant, en tot cas, les tradicionals (art. 16).

En el capítol tercer regula l'ús del basc en la zona mixta, i reitera que tots els ciutadans tenen dret a usar tant el basc com el castellà per a dirigir-se a les administracions públiques de Navarra i que per a garantir el dret les administracions especificaran en l'oferta pública d'ocupació de cada any, les places per a accedir a les quals siga preceptiu el coneixement del basc i valorar com a mèrit el coneixement del basc (art. 17).

Al capítol quart, sobre la zona no bascòfona, es reconeix el dret a dirigir-se en basc a les administracions públiques de Navarra; però les administracions podran requerir-ne als interessats la traducció al castellà o utilitzar els serveis de traducció (art. 18), concretament l'Oficina de Traducció del Govern de Navarra a Pamplona (art. 9).

El títol segon també està dividit en quatre capítols, un per a les disposicions generals i els altres per a cada una de les zones lingüístiques. En les disposicions generals, afirma el dret general a rebre l'ensenyament en basc i en castellà en els diversos nivells educatius (art. 19), d'acord amb els plans educatius (art. 20) i s'establiran plans d'estudi dels centres superiors de formació del professorat que garantiscen l'adequada capacitació del professorat en basc (art. 21) amb el suport de les administracions públiques (art. 22).

En la regulació de l'ensenyament en la zona bascòfona, s'estableix que “els alumnes rebran l'ensenyament en la llengua oficial que trie la persona que tinga atribuïda la pàtria potestat o tutela o, si escau, el propi alumne” (art. 23.1) i que és obligatori l'ensenyament del basc i del castellà, perquè tots els alumnes al final de l'escolarització bàsica acrediten un nivell suficient de capacitació en ambdues llengües (art. 23.2). Hi ha, però exempcions a l'estudi del basc per a aquells que justifiquen degudament la seua residència no habitual en la zona bascòfona (art. 23.3).

Respecte la zona mixta, establiran línies educatives que impartiran l'ensenyament en basc als que ho sol·liciten (art. 24.1). L'ensenyament de l'assignatura de basc és voluntari en l'educació obligatòria (art. 24.2).

Finalment, en la zona no bascòfona, es podran crear línies d'ensenyament en basc (art. 26.1), l'ensenyament del basc serà voluntari per a qui ho demane en l'educació obligatòria (art. 26.2), s'hi establirà un nombre mínim d'alumnes per a crear una unitat escolar en basc (art. 26.3).

Al darrer títol, sobre els mitjans de comunicació social, s'afirma d'una forma genèrica la promoció de la presència del basc en els mitjans de comunicació social públics i privats, a través del suport econòmic i material dels poders públics (art. 27.1) i que en les emissores de televisió i ràdio públiques el Govern de Navarra vetlarà per l'adequada presència del basc (art.

27.2). Hi ha també una referència genèrica última a l'obligació del Govern navarrés en l'edició de llibres i productes culturals en basc (art. 28). La llei no fa cap mena de referència a la dimensió social, relacional i col·lectiva del món associatiu i l'esfera privada.

País Basc

Malgrat que la situació sociolingüística del País Basc i de Navarra eren relativament semblants a l'inici de l'actual sistema democràtic, la Comunitat Autònoma del País Basc no delimità zones lingüístiques. De fet, establirà, en l'article sisé del seu estatut d'autonomia,¹⁴⁶ que, primer, “l'èuscar,¹⁴⁷ llengua pròpia del Poble Basc,¹⁴⁸ tindrà, com el castellà, caràcter de llengua oficial a Euskadi, i tots els seus habitants tenen el dret a conèixer i usar ambdós llengües” (art. 6.1), segon “les institucions comunes de la comunitat autònoma, tenint en compte la diversitat sociolingüística del País Basc, garantiran l'ús d'ambdós llengües, regulant el seu caràcter oficial, i arbitraran i regularan les mesures i mitjans necessaris per a assegurar el seu coneixement” (art. 6.2), tercer “ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua” (art. 6.3), quart “la Reial Acadèmia de la Llengua Basca-Euskaltzaindia és la institució consultiva oficial pel que fa a l'èuscar” (art. 6.4), i cinqué que, “per ser l'èuscar patrimoni d'altres territoris bascos i comunitats, a més dels vincles i correspondència que mantinguen les institucions acadèmiques i culturals, la Comunitat Autònoma del País Basc podrà sol·licitar del Govern espanyol que faça i presente, si és el cas, a les Corts Generals, per a la seua autorització, els tractats o convenis que permeten l'establiment de relacions culturals amb els estats on s'integren o

---

¹⁴⁶ Llei Orgànica 3/1979, de 18 de desembre, d'Estatut d'Autonomia del País Basc.

¹⁴⁷ La comunitat autònoma basca, a diferència de la navarresa, anomena l'idioma “èuscar” (*euskera*, tant quan escriu en basc com quan ho fa en castellà).

¹⁴⁸ Sobre el règim jurídic del basc, es pot consultar Cobreros (1989), Agirreazkuenaga (1991, 2003 i 2005), Urrutia (1999, 2005 i 2006), Lasagabaster i Lazcano (2004)

residisquen aquells territoris i comunitats, a fi de salvaguardar i fomentar l'èuscar” (art. 6.5).

Article 6.

1. L'èuscar, llengua pròpia del Poble Basc, tindrà, com el castellà, caràcter de llengua oficial a Euskadi, i tots els seus habitants tenen el dret a conèixer i usar ambdues llengües.
2. Les institucions comunes de la comunitat autònoma, tenint en compte la diversitat sociolingüística del País Basc, garantiran l'ús d'ambdues llengües, regulant el seu caràcter oficial, i arbitraran i regularan les mesures i mitjans necessaris per a assegurar-ne el seu coneixement.
3. Ningú podrà ser discriminat per raó de la llengua.
4. La Real Acadèmia de la Llengua Basca-Euskaltzaindia és institució consultiva oficial referent a l'èuscar.
5. Per ser l'èuscar patrimoni d'altres territoris bascos i comunitats, a més dels vincles i correspondència que mantinguen les institucions acadèmiques i culturals, la Comunitat Autònoma del País Basc podrà sol·licitar del Govern espanyol que celebre i presente, si escau, a les Corts Generals, per a la seua autorització, els tractats o convenis que permeten l'establiment de relacions culturals amb els Estats on s'integren o residisquen aquells territoris i comunitats, a fi de salvaguardar i fomentar l'èuscar.

Tres anys després, el Parlament Basc aprovava la Llei 10/1982, de 24 de novembre, bàsica de normalització de l'ús de l'èuscar, que desenvolupava l'establida en l'estatut d'autonomia basc i posava les bases per a les polítiques públiques lingüístiques basques. La llei té únicament tres títols. En el preliminar, reconeix el basc com a llengua pròpia de la Comunitat Autònoma del País Basc (art. 2) i el basc i el castellà com a llengües oficials (art. 3) i prescriu la no discriminació per raó de la llengua (art. 4). El títol primer un únic capítol que tracta dels drets dels ciutadans i els deures dels poders públics bascos en matèria lingüística. Els drets són conèixer i usar les llengües oficials (art. 5.1) i concretament a usar les dues llengües en les relacions amb l'Administració, a rebre-hi l'ensenyament, a mitjans de comunicació en basc, a desenvolupar activitats professionals, laborals, polítiques i sindicals en basc, i expressar-se en basc en qualsevol reunió (art. 5.2). Sent uns deures dels poders

públics, garantir l'exercici d'aquests drets a fi que siguen efectius i reals (art. 5.3).

El títol segon regula les actuacions dels poders públics. El seu primer capítol es refereix a l'ús del basc en l'Administració Pública, reconeixent-se el dret a l'ús del basc i del castellà en les relacions amb l'Administració (art. 6.1), mentre que, s'hi afirmava que “en els expedients o procediments en els quals intervinga més d'una persona, els poders públics utilitzaran aquella llengua que establisquen de mutu acord les parts que concórreguen. *En cas de no haver-hi acord, s'utilitzarà la que dispose la persona que haja promogut l'expedient o procediment, sense perjudici del dret de les parts a ser informades en la llengua que desitgen*”; havent estat declarat inconstitucional i nul l'incís en cursiva per la STC 169/1983, de 26 de juny.

Es regula també la inscripció de documents en els registres públics i es diu que podrà fer en les dues llengües oficials (art. 7), i s'estableix la forma bilingüe per a la publicació de les disposicions normatives i resolucions o actes de l'Administració, així com de les notificacions i comunicacions i també que “*els poders públics podran fer ús exclusiu de l'èuscar en l'àmbit de l'administració local, quan, d'acord amb la composició sociolingüística del municipi, no es perjudiquen els drets dels ciutadans*”(art. 8); si bé, la STC 169/1983, de 26 de juny, va declarar inconstitucional i nul l'apartat en cursiva.

S'estableix que, en les relacions amb l'Administració de Justícia, els ciutadans poden usar qualsevol de les dues llengües oficials i que el Govern Basc promourà la normalització de l'ús del basc en l'Administració de Justícia al País Basc (art. 9).

S'atribueix al Govern, als òrgans forals dels territoris històrics o corporacions locals, l'establiment dels topònims en l'àmbit de les respectives competències (art. 10.1), mentre que els senyals i indicadors de tràfic instal·lats en la via pública, estaran redactats en forma bilingüe (art. 10.2); mentre en els

serveis de transport públic amb origen al País Basc, els impresos, els avisos i les comunicacions al públic es faran en basc i en castellà (art. 11).

La llei atribuïa al Govern Basc la facultat de regular l'obtenció i expedició del títol de traductor jurat (art. 12.1) i regulava la creació del servei oficial de traductors (art. 12.2). El Tribunal Constitucional, però considerà inconstitucional i nul el paràgraf 12.1 en la STC 169/1983, de 26 de juny.

S'estableix la forma bilingüe per als impresos o models oficials a utilitzar per les institucions públiques (art. 14) i també la progressiva “euskaldunització” del personal de l'Administració Pública, tot determinant les places per a les quals és preceptiu el coneixement d'ambdues llengües i la valoració com a mèrit del coneixement del basc (art. 14).

El capítol segon del títol segon regula l'ús del basc en l'ensenyament. Es reconeix el dret de tot alumne a rebre l'ensenyament en basc (art. 15), i es regula l'obligatorietat de l'ensenyament de les dues llengües oficials (art. 16.1), tot aclarint que el Govern regularà els models lingüístics a impartir en cada centre tenint en compte la voluntat dels pares o tutors i la situació sociolingüística de la zona (art. 16.2) i es perseguirà que els alumnes tinguin “un coneixement pràctic suficient d'ambdues llengües oficials en finalitzar els estudis d'ensenyament obligatori i assegurarà l'ús ambiental del basc (art. 17).

Quant a formació del professorat es preveu l'adaptació dels seus plans d'estudi per a aconseguir-ne total capacitació en basc i castellà (art. 19 i 20). I es preveuen també possibles exempcions extraordinàries de l'ensenyament del basc als alumnes que justifiquen degudament la seua residència no habitual en la comunitat autònoma (art. 21).

El capítol tercer, regula l'ús del basc en els mitjans de comunicació, reconeixent el dret a ser informat en basc (art. 22). Atribueix al Govern la promoció del basc en els mitjans de comunicació (art. 23), afavorir el seu ús en

la RTVE (art. 24) i prendre mesures per a promoure'n l'ús en tots els mitjans de comunicació (art. 25).

El capítol quart, es refereix a l'ús social i altres aspectes institucionals del basc, atribuint al Govern el foment de l'ús del basc en activitats mercantils, culturals, associatives, esportives, religioses i de tot tipus, i en la publicitat (art. 26 i 27) i l'ensenyament i alfabetització del basc per a adults (art. 28).

Finalment, en el capítol cinqué s'atribueix al Govern el vetlar per la unificació i normalització del basc escrit oficial comú (*euskera batua*); sense perjudici del respecte als diversos dialectes, part essencial del patrimoni cultural del País Basc, en les zones en què són parlats.

La disposició addicional primera atribueix al Govern l'establiment de vincles amb les institucions o poders que fora de la comunitat autònoma realitzen activitats relacionades amb el basc. La segona fa referència a l'elaboració d'estudis periòdics sobre la situació sociolingüística del País Basc. I la tercera i última, afirma que el Govern Basc promourà acords per a normalitzar l'ús del basc en l'Administració de l'Estat a la Comunitat Autònoma del País Basc.

Comunitat Valenciana

L'última comunitat autònoma amb dues llengües autòctones o pròpies és la Comunitat Valenciana. L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana de 1982,¹⁴⁹ en l'article seté, posa les bases de la cooficialitat del valencià¹⁵⁰ i el castellà, en establir que “els dos idiomes oficials de la comunitat

---

¹⁴⁹ Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana.

¹⁵⁰ L'estatut d'autonomia valencià tant en la seua redacció de 1982, com en les reformes posteriors, especialment la de 2006, es refereix a la llengua com a “valencià” i, ocasionalment, com a “llengua valenciana” o “idioma valencià”, conceptes aquests últims que per a determinats sectors socials pretenen significar que el “valencià” i el “català” són llengües diferents (Bodoque, 2009). Això no obstant, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, institució de la Generalitat Valenciana, competent en matèria lingüística, afirmava, en un dictamen específic

autònoma són el valencià i el castellà. Tots tenen dret a conèixer-los i usar-los” (art. 7.1), i afirmant, com els altres estatuts en parlar de les llengües cooficials, que “la Generalitat Valenciana garantirà l'ús normal i oficial de les dues llengües i adoptarà les mesures necessàries per a assegurar el seu coneixement” (art. 7.2) i que “ningú podrà ser discriminat per raó de la seua llengua” (art. 7.3). Posteriorment, el mateix article afirma que “s'atorgarà especial protecció i respecte a la recuperació del valencià” (art. 7.4) i que “la llei establirà els criteris d'aplicació de la llengua pròpia en l'Administració i en l'ensenyament” (art. 7.5), tot assenyalant, finalment, que “mitjançant una llei es delimitaran els territoris en què predomine l'ús de l'una i l'altra llengua, així com els que puguen exceptuar-se de l'ensenyament i de l'ús de la llengua pròpia de la comunitat” (art. 7.6). De tal manera que, sense especificar-ho, la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana sembla ser el valencià i, alhora i contradictori amb l'anterior, que hi ha territoris de parla valenciana i territoris de parla castellana, o utilitzant la terminologia estatutària de “predomini” d'una o altra llengua.¹⁵¹

En la reforma de l'estatut de 2006,¹⁵² les referències a la llengua són més freqüents. Al Preàmbul, apareixen les formes “valencià”, “idioma valencià” i “llengua valenciana” com a sinònimes (veure nota 34 d'aquest capítol), a l'article sisé es regula l'oficialitat de les llengües, com veurem tot seguit, i al nové es fa una referència a què els ciutadans valencians tindran dret a dirigir-se a l'Administració de la Comunitat Valenciana en qualsevol de les dues llengües oficials i a rebre resposta en la mateixa llengua utilitzada (art. 9.2), les lleis de la Generalitat seran publicades en les dues llengües oficials en el *Diari Oficial de la Generalitat* (art. 25.5), i també s'hi publicaran en les dues

---

i normatiu sobre el nom de la llengua, que “a Espanya hi ha dos denominacions igualment legals per a designar esta llengua: la de valencià, establida en l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, i la de català, reconeguda en els estatuts d'autonomia de Catalunya i les Illes Balears” (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005).

¹⁵¹ Sobre l'estatut jurídic del valencià, es pot consultar Polanco (1983), Asensi (1985), Alcaraz (1996, 1999b, 2002 i 2005), Aguiló (2005), Pitarch (1984 i 2005), Ochoa (2006), Bodoque (2009), Alcaraz, Ochoa i Isabel (2004), i l'obra coordinada per Alcaraz, Isabel i Ochoa (2005).

¹⁵² Llei Orgànica 17/2006, de 10 d'abril, de Reforma de Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana.

llengües totes les normes, disposicions i actes emanats del Consell de la Generalitat (art. 29.4). Així mateix, en els concursos i oposicions per a cobrir les places vacants de magistrats, jutges, secretaris judicials i la resta de personal al servei de l'Administració de Justícia es tindrà en compte el coneixement del valencià (art. 35.1).

Pel que fa a l'article sisé, sobre l'oficialitat de les llengües s'afirma que "la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana és el valencià" (art. 6.1), que "l'idioma valencià és l'oficial a la Comunitat Valenciana, igual que ho és el castellà, que és l'idioma oficial de l'estat. Tots tenen dret a conèixer-los i a usar-los i a rebre l'ensenyança del, i en, idioma valencià" (art. 6.2). Així mateix, la Generalitat garantirà l'ús normal de les dues llengües (art. 6.3), "ningú podrà ser discriminat per raó de la seua llengua" (art. 6.4), "s'atorgarà especial protecció i respecte a la recuperació del valencià" (art. 6.5), s'establirà per llei "els criteris d'aplicació de la llengua pròpia en l'administració i l'ensenyança" (art. 6.6), es delimitaran per llei els territoris en què predomine l'ús de cada llengua (art. 6.7) i s'afirma que "l'Acadèmia Valenciana de la Llengua és la institució normativa de l'idioma valencià" (art. 6.8).

Article sext

1. La llengua pròpia de la Comunitat Valenciana és el valencià.
2. L'idioma valencià és l'oficial a la Comunitat Valenciana, igual que ho és el castellà, que és l'idioma oficial de l'Estat. Tots tenen dret a conèixer-los i a usar-los i a rebre l'ensenyament del, i en, idioma valencià.
3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial de les dos llengües, i adoptarà les mesures necessàries per tal d'assegurar-ne el coneixement.
4. Ningú no podrà ser discriminat per raó de la seua llengua.
5. S'atorgarà especial protecció i respecte a la recuperació del valencià.
6. La llei establirà els criteris d'aplicació de la llengua pròpia en l'Administració i l'ensenyança.
7. Es delimitaran per llei els territoris en els quals predomine l'ús d'una llengua o de l'altra, així com els que puguen ser exceptuats de l'ensenyament i de l'ús de la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana.
8. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua és la institució normativa de l'idioma valencià.

De fet, a diferència de l'estatut de 1982 que no feia referència a cap entitat responsable de la normativització del valencià, la reforma de 2006, convertirà, a través de l'article 41, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua en una "institució de la Generalitat de caràcter públic, [que] té per funció determinar i elaborar, si és el cas, la normativa lingüística de l'idioma valencià", tot recordant que "la normativa lingüística de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua serà aplicable obligatòriament en totes les administracions públiques de la Comunitat Valenciana" i que "quant al procediment del nomenament dels seus membres, funcions, facultats, estatut i duració del mandat, caldrà ajustar-se al que dispose la llei¹⁵³ de les Corts que la regule".

Finalment, l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, en la reforma de 2006, afirma que "la Generalitat garantirà l'ús de la llengua de signes¹⁵⁴ pròpia de les persones sordes, que haurà de ser objecte d'ensenyament, protecció i respecte" (art. 13.4).

A diferència del País Basc, Catalunya, Galícia i Balears, i de manera semblant a Navarra, la Comunitat Valenciana no té una llei de "normalització lingüística" sinó una llei "d'ús i ensenyament" del valencià.¹⁵⁵ La llei consta de cinc títols, a més del preliminar. En el títol preliminar, la llei estableix com a objectius "a) fer efectius els drets de tots els ciutadans a conèixer i usar el valencià, b) protegir la seua recuperació i garantir l'ús normal i oficial, c) regular els criteris d'aplicació del valencià a l'Administració, mitjans de comunicació social i ensenyament; d) delimitar els territoris en els quals predomine l'ús del valencià i del castellà; e) garantir, d'acord amb principis de

---

¹⁵³ L'Acadèmia Valenciana de la Llengua va ser creada per la Llei de la Generalitat Valenciana 7/1998, de 16 de setembre, de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua; però no es va constituir fins al 23 de juliol de 2001.

¹⁵⁴ L'estatut no identifica de quina llengua de signes es tracta; però, en la pràctica, es tracta de la llengua de signes espanyola, tot i que hi ha una llengua de signes valenciana que històricament és una de les llengües de signes més antigues d'Espanya.

¹⁵⁵ Llei de la Generalitat Valenciana 4/1983, de 23 de novembre, d'Ús i Ensenyament del Valencià.

gradualitat i voluntarietat, el coneixement i ús del valencià a tot l'àmbit territorial de la Comunitat" (art. 1.2). Després afirma que "el valencià és llengua pròpia de la Comunitat Valenciana" (art. 2), que "en cap cas ningú no podrà ser discriminat pel fet d'usar qualsevol de les dues llengües oficials" (art. 4), compromet l'Administració "per a garantir l'ús normal, la promoció i el coneixement del valencià" (art. 5) i afirma que el dret a usar les llengües oficials està garantit judicialment (art. 6).

El títol primer dedica el primer capítol a l'ús oficial del valencià en l'Administració Pública. S'hi estableix la redacció i publicació bilingüe de les lleis de la Generalitat (art. 8) i la plena validesa de les actuacions administratives realitzades en valencià (art. 9). Es faculta a tot ciutadà a relacionar-se en la llengua oficial elegida amb l'Administració Pública (art. 10 i 11), inclosa l'Administració de Justícia (art. 12). Es disposa, també, la plena validesa dels documents públics redactats en valencià (art. 13) i es regula la pràctica dels assentaments en registres públics en qualsevol llengua oficial (art. 14). Igualment, el nom dels municipis i la toponímia correspon al Consell de la Generalitat, d'acord amb la legislació¹⁵⁶ i podran haver municipis amb el nom en les dues llengües oficials (art. 15). Finalment, regula que les empreses públiques i els serveis d'atenció directa al públic de l'Administració tinga empleats amb un coneixement suficient del valencià (art. 16).

Finalment, en regular l'ús normal del valencià, afirma que tots els ciutadans tenen el dret a expressar-se en valencià en qualsevol reunió, activitats professionals, mercantils, laborals, sindicals, polítiques, religioses, recreatives i artístiques (art. 17).

El segon títol tracta del valencià a l'ensenyament. Així, determina que l'estudi de l'assignatura de valencià i de castellà serà obligatòria en tots els

---

¹⁵⁶ En la pràctica, el nom el decidiran els ajuntaments, d'acord amb la Llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de les Bases del Règim Local.

nivells educatius (art. 18.3), tot i que als territoris castellanoparlants la incorporació esmentada es farà de forma progressiva (art. 18.1), es procurarà que tots els escolars reben els primers ensenyaments en la seua llengua habitual (art. 19.1), però al final del període d'ensenyament obligatori, els alumnes han d'estar capacitats per a utilitzar, oralment i per escrit, les dues llengües de manera igual (art. 19.2).

Així mateix, s'hi recull que no hi haurà discriminació dels alumnes per raó de llengua (art. 20), que el valencià formarà part dels programes d'educació permanents d'adults (art. 21) i també dels ensenyaments especialitzats (art. 22). Es regula, igualment, que els professors han de conèixer les dues llengües (art. 23.1), tot i que hi haurà un període perquè el professorat, de manera voluntària, gradual i amb una adequada política de promoció professional, adquireisca la capacitat en valencià (23.2) i el Consell de la Generalitat procurarà que en els plans d'estudis de les universitats i centres de formació del professorat capaciten en el coneixement igual de les dues llengües (art. 23.3). Finalment es regula les excepcions de l'assignatura de valencià: extraordinàries, quan s'acredite residència temporal fefaentment, en la zona valencianoparlant (art. 24.1) i ordinàries i voluntàries en la zona castellanoparlants (24.2). És a dir, l'oferta de l'assignatura de valencià és obligatòria en tots els centres de la Comunitat Valenciana, però només en el territori valencianoparlant és obligatòria per a tots els alumnes, ja que en el territori castellanoparlant depén de la voluntat dels pares o tutors.

Al títol tercer es reconeix el dret que tots els ciutadans tenen de ser informats pels mitjans de comunicació social, tant en valencià com en castellà (art. 26.1) i a utilitzar-hi indistintament ambdues llengües (art. 26.2), i s'atribueix al Consell responsabilitat de la promoció i la utilització del valencià en aquests mitjans (art. 25.2), vetllant per una adequada presència del valencià en aquells dependents de la Generalitat (art. 25.1). I també fomentarà les

activitats culturals i artístiques en les dues llengües (art. 25.3) i l'edició de llibres, especialment en valencià (art. 25.4).

El títol quart considera l'actuació dels poders públics en el foment de la utilització del valencià en les activitats administratives, amb impresos bilingües i el seu coneixement pels funcionaris i empleats públics (art. 27-29). Es preveu la possibilitat de bonificacions fiscals als actes i manifestacions relacionats amb el foment, divulgació i extensió del valencià (art. 30). Es contempla la concertació d'acords amb l'Administració de Justícia per a la utilització del valencià als jutjats i tribunals (art. 31), i amb l'Administració de l'Estat per a l'ús en els registres no subjectes a competència de la Generalitat Valenciana (art. 32) i, igualment, s'atribueix al Govern Valencià la direcció tècnica i la coordinació del procés d'aplicació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (art. 34), així com el foment de l'ús del valencià a les activitats professionals, mercantils, laborals, sindicals, polítiques, recreatives, artístiques i associatives (art. 33).

El títol cinqué determina el territori valencianoparlant, oficialment de “predomini lingüístic valencià”, en l'article 35, i el territori castellanoparlant, oficialment de “predomini lingüístic castellà” (art. 36). El criteri que es va seguir per a delimitar les dues àrees lingüístiques va ser el de les llengües parlades en els municipis valencians en el moment de la divisió provincial de 1833.¹⁵⁷ Amb tot, ni l'Estatut d'autonomia ni la Llei d'Ús i Ensenyament del

---

¹⁵⁷ L'actual territori valencià té el seu origen en la divisió provincial de 1833, on s'hi incorporen les comarques castellanes de la Plana de Requena-Utiel a la província de València i de l'Alt Vinalopó (Villena) a la província d'Alacant. Durant els primers segles de l'antic Regne de València (1238-1608), a més de l'àrab, el català/valencià era la llengua de les viles i ciutats de la costa i de tot l'interior del nord i el sud del regne; l'aragonés era la llengua llatina predominant en les comarques del sudoest de l'actual província de Castelló i del nordoest de la de València, i el castellà només es parlava en una comarca (la Vall de Cofrents) de l'oest de l'actual província de València. Durant el segle XVI, les comarques de parla aragonesa es castellanitzen, fenomen que es consolida definitivament amb l'expulsió dels morics (1608). En el segle XVIII, desaparegut el Regne de València com a entitat política, té lloc un procés de substitució lingüística del valencià pel castellà a la comarca del Baix Segura (Oriola) i a Monfort del Sit i Elda, territoris de l'actual província d'Alacant. El 1833 s'hi incorporen les comarques de Requena-Utiel i de Villena adés citades.

Valencià recullen que el castellà és la llengua “pròpia” d’una part del territori valencià. S’hi adopta, en aquest sentit, un criteri més semblant al seguit al País Basc, que al de Navarra; dues comunitats amb llengües cooficials que, des del segle XVI, si més no, tenen el castellà com la llengua “pròpia” exclusiva de part dels seus territoris.

Independentment del territori, la llei insta al Consell a actuar perquè tota la població pugui conèixer i usar el valencià (art. 37).

Finalment, en les disposicions transitòries s'estableix el termini de tres anys perquè en les distintes àrees de l'Administració valenciana s'usen habitualment les dues llengües (disposició transitòria primera). També es considera un període de transició en la capacitació del professorat en formació i en actiu (disposicions transitòries segona i tercera).

7.5. LES LLENGÜES EN L'ÚNICA COM-UNITAT AMB TRES LLENGÜES OFICIALS

Finalment, Catalunya és la comunitat autònoma que més atenció ha prestat formalment i en la seua reglamentació i regulació legal, a les dues llengües pròpies, i de manera molt singular, al català. Així, mentre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979,¹⁵⁸ es limita a afirmar, com la resta d'estatuts aprovats durant la transició a la democràcia, que “la llengua pròpia de Catalunya és el català”¹⁵⁹ (art. 3.1), establint que “l'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol”

---

¹⁵⁸ Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, d'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

¹⁵⁹ Val a dir que cada una de les comunitats autònomes que han reconegut legalment la llengua catalanovelenciana com a llengua pròpia, l'anomenen de manera diferent. Mentre la llei de llengües d'Aragó utilitza l'expressió “llengua aragonesa pròpia de l'àrea oriental d'Aragó” ara com a sinònim de “català d'Aragó”, l'estatut valencià parla de “llengua valenciana”, “idioma valencià” i “valencià”, l'estatut balear utilitza preferentment la forma “llengua catalana” i el de Catalunya usa preferentment “català”.

(art. 3.2) i que “la Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar llur coneixement i crearà les condicions que permetin d'arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya” (art. 3.3). Fent-hi després una referència a l'aranés i afirmant que “la parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció” (art. 3.4).

Tenint en compte les característiques singulars de la reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006,¹⁶⁰ substancialment revisada per la STC 31/2010, de 28 de juny, i el notable component lingüístic del nou estatut, abans de referir-nos a la regulació de la cooficialitat i de la matèria lingüística en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006, centrarem la nostra atenció en l'evolució històrica dels aspectes principals de la legislació lingüística catalana, en l'actual llei de política lingüística, per a referir-nos després a la regulació lingüística de l'Estatut de Catalunya vigent i a la posterior llei de l'aranés.

Així, la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya fixava, com les lleis similars (Milian, 1983), que els objectius de la llei eren “a) emparar i fomentar l'ús del català per tots els ciutadans; b) donar efectivitat a l'ús oficial del català; c) normalitzar l'ús del català en tots els mitjans de comunicació social; d) assegurar l'extensió del coneixement del català” (art. 1.2). Així mateix, establia que “el català és la llengua pròpia de Catalunya” i tots tenen “el dret de conèixer-lo i d'expressar-s'hi, de paraula i per escrit, en les relacions i els actes públics, oficials i no oficials” (art. 2.1) i que “en cap cas ningú no pot ésser discriminat per raó de la llengua oficial que empra” (art. 2.3).

Afirma, com la resta de lleis de normalització, que “les persones jurídiques han de respectar també, en llur activitat a Catalunya, allò que

---

¹⁶⁰ Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

estableix l'article anterior" (art. 3) i que "els ciutadans poden adreçar-se als jutjats i als tribunals per obtenir la protecció judicial del dret a emprar llur llengua" (art. 4.1); però afegia que "sens perjudici del dret dels afectats a fer-ho directament, el Consell Executiu de la Generalitat està legitimat, amb tota la capacitat jurídica necessària, per a actuar d'ofici o a instància de qualsevol persona, juntament amb els afectats o separadament, exercitant les accions polítiques, administratives o judicials necessàries per fer efectius els drets dels ciutadans reconeguts en l'article 3 de l'Estatut i en la present llei" (art. 4.2).

Aquest segon apartat de l'article 4 de la llei fou declarat inconstitucional per la STC 83/1986, de 26 de juny. De fet, en la mateixa sentència es declarà inconstitucional també l'incís "en cas d'interpretació dubtosa, el text català serà l'autèntic" de l'apartat primer de l'article 6 que deia, abans de l'anul·lació del Tribunal Constitucional que "les lleis que aprova el Parlament de Catalunya s'han de publicar en edicions simultànies, en llengua catalana i en llengua castellana, en el Diari Oficial de la Generalitat. El Parlament n'ha de fer la versió oficial castellana. *En cas d'interpretació dubtosa, el text català serà l'autèntic.*"

L'article 28 d'aquesta llei es refereix, igualment, a la normalització de l'aranès i estableix que "l'aranès és la llengua pròpia de la Vall d'Aran" i que "els aranesos tenen el dret de conèixer-la i d'expressar-s'hi en les relacions i els actes públics dins aquest territori" (art. 28.1), per a afirmar després que "la Generalitat, juntament amb les institucions araneses, ha de prendre les mesures necessàries per garantir el coneixement i l'ús normal de l'aranès a la Vall d'Aran i per impulsar-ne la normalització" (art. 28.2), que "els topònims de la Vall d'Aran tenen com a forma oficial l'aranesa" (art. 28.3). Comprometent el Govern de Catalunya en la garantia de "l'ensenyament i l'ús de l'aranès als centres escolars de la Vall d'Aran" (art. 28.4) i del seu ús "en els mitjans de comunicació social" d'aquesta comarca" (art. 28.5).

En 1990, la Llei 16/1990, de 13 de juliol, sobre el règim especial de la Vall d'Aran, hi proclamarà en l'article segon¹⁶¹ l'oficialitat de l'occità.

En 1998, Catalunya substituirà la seua llei de normalització lingüística de 1983 per la Llei 1/1998, de 7 de gener, de Política Lingüística. Aquesta llei consta de set capítols, que regulen els principis generals (capítol preliminar), l'ús institucional (capítol I), l'onomàstica (capítol II), l'ensenyament (capítol III), els títols i els certificats (capítol IV), els mitjans de radiodifusió i televisió (capítol V) i el foment i la difusió de la llengua (capítol VI).

El capítol preliminar comença afirmant que l'objecte de la llei és “emparar, fomentar i normalitzar l'ús de la llengua catalana en tots els àmbits, i l'ús de l'aranès a la Vall d'Aran, i de garantir l'ús normal i oficial del català i del castellà” (art. 1.1) i els objectius principals, són semblants als de la llei de 1983, tot afegint-hi la voluntat d'aconseguir “la igualtat pel que fa als drets i els deures lingüístics dels ciutadans i ciutadanes, amb la promoció de les accions necessàries i la remoció dels obstacles que avui la dificulten” (art. 1.3).

L'article segon, sobre la llengua pròpia, va, però més enllà que la llei de 1983, situant el català com a llengua preferent. Així, s'hi afirma que “el català és la llengua pròpia de Catalunya i la singularitza com a poble” (art. 2.1) i immediatament, per ser llengua pròpia, que el català és: “a) la llengua de totes les institucions de Catalunya, i en especial de l'Administració de la Generalitat, de l'Administració local, de les corporacions públiques, de les empreses i els serveis públics, dels mitjans de comunicació institucionals, de l'ensenyament i de la toponímia; b) la llengua preferentment emprada per l'Administració de l'Estat a Catalunya en la forma que aquesta mateixa determini, per les altres institucions i, en general, per les empreses i les entitats que ofereixen serveis al públic” (art 2.2). Així i tot, reitera que el català i el castellà són les llengües oficials de Catalunya (art. 3).

---

¹⁶¹ Aquest article ha estat derogat per la Llei 35/2010, d'1 d'octubre, de l'occità, aranès a la Vall d'Aran.

Els drets lingüístics bàsics seran conèixer les dues llengües oficials, expressar-se en qualsevol de les dues llengües en tot moment i qualsevol activitat, ser atès en qualsevol de les dues llengües, en els termes que estableix la llei, no ser discriminat per raó de la llengua oficial que emprava (art. 4.1) i pot recavar la protecció judicial (art. 4.2) i de l'Administració de la Generalitat i el síndic de greuges (4.3) als seus drets lingüístics.

De la mateixa manera, considera, com a principis rectors de l'actuació del Govern de Catalunya, que “la Generalitat ha de garantir els drets lingüístics dels ciutadans i ciutadanes, l'ús normal i oficial del català i del castellà, l'ensenyament de les dues llengües a tota la població, la capacitació i l'habilitació lingüístiques del personal al servei de les administracions i la igualtat plena dels ciutadans i ciutadanes quant a drets i deures lingüístics, en tots els àmbits” (art. 5.1) i que “la Generalitat ha de fer actuacions d'emparament, de protecció i de promoció i foment de l'ús de la llengua catalana en tots els àmbits, amb l'adopció de les mesures necessàries i la destinació dels recursos suficients” (art. 5.2).

Posteriorment, en els aspectes generals d'aquesta llengua s'incorpora també una referència a la unitat de la llengua catalana, tot afirmant que “la llengua catalana és un patrimoni que Catalunya comparteix amb altres territoris amb els quals constitueix una mateixa comunitat lingüística” i que “la Generalitat ha de vetllar per la protecció de la unitat del català i ha de fomentar l'ús i la projecció exterior del català i la comunicació entre els diferents territoris de parla catalana” (art. 6.1). I, així mateix, que “d'acord amb la legislació vigent, correspon a l'Institut d'Estudis Catalans l'autoritat lingüística” (art. 6.2). En aquest sentit, val a dir que el Reial Decret 3118/1976, de 26 de novembre (*BOE* de 21 de gener de 1977) pel qual s'atorga reconeixement oficial a l'Institut d'Estudis Catalans, establí en l'article primer que s'atorgava “reconeixement oficial a l'Institut d'Estudis Catalans, corporació acadèmica, científica i cultural, l'àmbit d'actuació de la qual s'estendrà a les terres de

llengua i cultura catalanes” i en l’article segon oficialitzaven els estatuts de l’institut que en l’article 3.c proclamaven que “la Secció Filològica s’ocuparà de l’estudi de la llengua catalana en tots els seus aspectes, i també de l’inventari del seu lèxic i la formulació de les seues normes gramaticals”.

El darrer article del capítol preliminar, sobre l’aranés, no està vigent a causa de la Llei 35/2010, d’1 d’octubre, de l’occità, aranés a l’Aran.

El capítol primer, sobre l’ús institucional, regula que les lleis del Parlament i les normes de l’Administració es publicaran en dues edicions simultànies en català en castellà en el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*.

Regula, així mateix, l’obligació d’utilitzar el català en les actuacions internes i en la relació entre ells que tenen “la Generalitat, les administracions locals i les altres corporacions públiques de Catalunya, les institucions i les empreses que en depenen i els concessionaris de llurs serveis” (art. 9.1), i de reglamentar l’ús del català a l’Administració de la Generalitat (art. 9.2) i de les corporacions locals i universitats (art. 9.3). En aquest sentit, “en els procediments administratius tramitats per l’Administració de la Generalitat, per les administracions locals i per les altres corporacions de Catalunya s’ha d’emprar el català, sens perjudici del dret dels ciutadans i ciutadanes a presentar documents, a fer manifestacions i, si ho sol·liciten, a rebre notificacions en castellà” (art. 10.1) a través d’una traducció a la llengua demanada (art. 10.2).

La llei estableix, així mateix, que “el personal al servei de les administracions, les corporacions i les institucions públiques de Catalunya ha de tenir un nivell de coneixement adequat i suficient de les dues llengües oficials, tant en l’expressió oral com en l’escrita, que el faci apte per a desenvolupar les funcions pròpies del seu lloc de treball” (art. 11.1), el que implica formar en català al personal públic (art. 11.2) i acreditar coneixement

de català en les proves d'accés “en els termes establerts per la legislació de la funció pública” (art. 11.3).

Es recorda que es poden usar les dues llengües oficials en l'Administració de l'Estat Catalunya (art. 12), i que “són vàlides les actuacions judicials, tant les orals com les escrites, fetes en qualsevol de les dues llengües oficials, sense necessitat de traducció” (art.13.1-3), també “als tribunals eclesiàstics i als arbitrals” (art. 13.4). S'afirma que “són vàlids els documents públics atorgats en qualsevol de les dues llengües oficials” (art. 13.1-2), tot aclarint que “abans de redactar el document, s'ha de preguntar explícitament als atorgants quina llengua escullen ... si no s'escull expressament la llengua, el document es redacta en català” (art. 14.3) i que “els fedataris públics han de lliurar en castellà o en català, segons que ho sol·liciti la persona interessada, les còpies i les testimoniances, i han de traduir, quan calgui, els respectius documents i matrius, sota llur responsabilitat” (art. 14.4), havent de tenir els despatxos de fedataris “personal que en tingui un coneixement adequat i suficient [de català]” (art. 14.5).

Pel que fa als documents civils i mercantils són vàlids els redactats en qualsevol idioma (art. 15.1-2); però els “xecs, els pagarés, els talonaris i altres documents oferts per les entitats financeres ... han d'ésser redactats, si més no, en català” (art. 15.5); també es recorda que els convenis col·lectius de treball poden ser redactats en les dues llengües (art. 16), els assentaments registrals fets en qualsevol de les dues llengües oficials són vàlids (art. 17.1-2), les certificacions són en la llengua de la petició (art. 17.3) i les oficines de registre han de tenir personal amb coneixement suficient de les dues llengües oficials (art. 17.4) i formularis i impresos redactats, almenys, en català (art. 17.4).

El capítol segon regula l'onomàstica. Així, s'estableix que els topònims de Catalunya tenen com a única forma oficial la catalana, excepte els de la Vall d'Aran, que tenen l'aranesa (art. 18) i que “els ciutadans i ciutadanes de Catalunya tenen dret a l'ús de la forma normativament correcta en català de

llurs noms i cognoms i a incloure la conjunció "i" entre els cognoms ... Aquesta norma és aplicable als noms i als cognoms aranesos respecte a la normativa lingüística aranesa” (art. 19).

El capítol tercer tracta sobre l’ensenyament, i estableix, amb caràcter general, que “el català, com a llengua pròpia de Catalunya, ho és també de l’ensenyament, en tots els nivells i les modalitats educatives” (art. 20.1) i que “els centres d’ensenyament de qualsevol grau han de fer del català el vehicle d’expressió normal en llurs activitats docents i administratives, tant les internes com les externes” (art. 21.1).

En l’ensenyament no universitari, s’estableix que els xiquets tenen dret a rebre el primer ensenyament en la seua llengua habitual (art. 21.2), que l’ensenyament del català i del castellà ha d’estar garantit (art. 21.3), que en l’ensenyament postobligatori s’ha de perfeccionar el coneixement i l’ús de les dues llengües (art. 21.4), que “l’alumnat no ha d’ésser separat en centres ni en grups ni classes diferents per raó de la seva llengua habitual” (art. 21.5), que no es podrà obtenir el títol de graduat escolar sense acreditar coneixement de les dues llengües oficials (art. 21.6), amb algunes excepcions circumstancials (art. 21.7).

En l’ensenyament obligatori, el professorat i els alumnes poden usar qualsevol de les dues llengües oficials (art. 22.1), la Generalitat promourà l’ús del català (art. 22.2), les universitats oferiran cursos de català (art. 22.3) i, en les activitats relacionades amb compromisos internacionals, les universitats poden establir criteris específics d’ús lingüístic” (art. 22.4) o el que és igual l’ús de llengües estrangeres.

En la formació permanent d’adults, centres d’ensenyament de règim especial d’idiomes o centres d’ensenyament de règim especial dependents de la Generalitat s’han d’ensenyar les dues llengües oficials suficientment (art. 23).

El professorat d'ensenyament no universitari ha de conèixer les dues llengües oficials (art. 24.1-2), el professorat de les universitats també, excepte el professorat visitant i casos anàlegs (art. 24.3).

El capítol quart regula els mitjans de comunicació i les indústries culturals. Pel que fa als mitjans de radiodifusió i televisió públics, s'afirma que en els "gestionats per la Generalitat i per les corporacions locals de Catalunya la llengua normalment emprada ha d'ésser la catalana" (art. 25.1-2), que la ràdio i televisió pública catalana han de fer programació regular en aranès per a la Vall d'Aran" (art. 25.3) i que "el Govern de la Generalitat ha de facilitar la recepció correcta a Catalunya de les televisions d'altres territoris que emeten en llengua catalana" (art. 25.4).

Pel que fa als mitjans de radiodifusió i televisió de concessió, llevat de la programació audiovisual distribuïda per cable, les empreses han de garantir que com a mínim el 50% del temps d'emissió de programes de producció pròpia i altres serveis és en català, tant en la televisió com en la ràdio, i que en la ràdio s'emeta un mínim d'un 25% de cançons interpretades en català o aranès. Així mateix, a la Vall d'Aran, les emissions de ràdio i televisió han de tenir una presència significativa de l'aranès (art. 26).

Els mitjans de comunicació escrits i les publicacions periòdiques editades per la Generalitat i per les corporacions locals la llengua normalment emprada ha de ser la catalana (art. 27.1), i les publicacions periòdiques de difusió general redactades totalment o majoritàriament en català poden ser subvencionades per la Generalitat i les corporacions locals (art. 27.2-4).

Així mateix, s'estableix que el Govern de la Generalitat ha de fomentar la creació literària i científica en català, la traducció a altres llengües d'obres literàries i científiques en català, i la traducció al català d'obres escrites en altres idiomes; l'edició i la difusió de llibres i de publicacions periòdiques en català; la producció cinematogràfica en català i el doblatge i la subtitulació en

català de pel·lícules d'expressió original no catalana; la producció, la distribució i la difusió d'enregistraments sonors i de material audiovisual en català; la producció i la representació de les arts de l'espectacle en català; la creació i la difusió de música cantada en català; i la producció, l'edició i la distribució de material escrit i auditiu en llengua catalana destinat a persones invidents (art. 28).

Respecte les indústries de la llengua i la informàtica, la Generalitat ha d'afavorir la investigació, la producció i la comercialització de tota mena de productes en català relacionats amb les indústries de la llengua; la producció, la distribució i la comercialització dels programaris informàtics, dels jocs d'ordinador, de les edicions digitals i de les obres multimèdia en llengua catalana; i la presència de productes i d'informacions en català a les xarxes telemàtiques d'informació (art. 29).

El capítol cinqué, sobre l'activitat socioeconòmica, estableix que les empreses públiques de la Generalitat i les corporacions locals tenen com a llengua de treball interna i de comunicació externa amb els ciutadans de tot l'àmbit lingüístic català, la llengua catalana; si bé poden relacionar-se en castellà a petició dels ciutadans (art. 30).

Les empreses de servei públic, siguen privades o públiques, de transport, subministraments, comunicacions i d'altres, han d'emprar, al menys el català en retolació, megafonia, notificacions, comunicacions, factures, etc. (art. 31). Així mateix, les empreses i establiments dedicats a la venda de productes o prestació de serveis "han d'estar en condicions de poder atendre els consumidors i consumidoras quan s'expressin en qualsevol de les llengües oficials a Catalunya" (art. 32.1), el Govern de la Generalitat ha de promoure l'increment de l'ús del català en aquest àmbit (art. 32.2), mentre que "la senyalització i els cartells d'informació general de caràcter fix i els documents d'oferta de serveis per a les persones usuàries i consumidoras dels establiments oberts al públic han d'ésser redactats, almenys, en català" (art. 32.3).

Així mateix, “les empreses que han subscrit un concert o un conveni de col·laboració amb la Generalitat o amb les corporacions locals de Catalunya, o són beneficiàries d'ajuts o subvencions d'aquestes, han d'utilitzar, almenys, el català en la retolació, en els avisos i en la documentació adreçats al públic, com a mínim quan estiguin vinculats a l'objecte de l'ajut o el conveni” (art. 33).

Respecte la informació a les persones consumidores i usuàries, “les dades que figuren en l'etiquetatge i en l'emalatge i les instruccions d'ús dels productes que es distribueixen en l'àmbit territorial de Catalunya poden figurar en català, en castellà o en qualsevol altra llengua de la Unió Europea” (art. 34.1), “les dades obligatòries i les informacions voluntàries addicionals que figuren en l'etiquetatge de productes catalans que gaudeixen de denominació d'origen, de denominació comarcal o de denominació de qualitat i dels productes artesanals que es distribueixen en l'àmbit territorial de Catalunya han d'ésser necessàriament, com a mínim, en català” (art. 34.2), mentre la regulació de l'etiquetatge i la informació a usuaris i consumidors de determinats sector, especialment els dels productes alimentaris envasats, els perillosos i els tòxics, i també el tabac, serà regulada per la Generalitat per a garantir-hi la presència progressiva del català, seguint la legislació espanyola i les normes de la Unió Europea (art. 34.3).

Amb caràcter general, la publicitat institucional de la Generalitat i de les administracions locals, de llurs empreses públiques o concessionàries i de les altres institucions i corporacions catalanes de dret públic serà en català (art. 35.1), mentre el Govern de la Generalitat i els ens locals han d'afavorir “l'ús del català en la publicitat, especialment la de la via pública, amb l'objectiu que sigui la llengua d'ús normal del sector” (art. 35.2).

Igualment, el Govern de la Generalitat i els col·legis professionals han de fomentar l'ús del català en les activitats professionals (art. 36.1) i, específicament, el Govern de la Generalitat ha d'estimular i fomentar l'ús del català en els centres de treball, en les relacions laborals i en els convenis

col·lectius, en els pactes d'empresa i en els contractes de treball (art. 36.2), afirma que “els convenis col·lectius de treball i els pactes d'empresa poden contenir clàusules lingüístiques orientades a fomentar el coneixement del català dels treballadors i treballadores i a garantir-ne l'ús en els centres de treball i en els contractes laborals, els fulls de salaris i tota altra documentació” (art. 36.3) i que “els rètols i les informacions de caràcter fix i que continguin text que han de constar a l'interior dels centres laborals adreçats a les persones que hi treballen han de figurar, almenys, en català” (art. 36.4).

El capítol sisé regula el suport institucional, i estableix que el Govern de la Generalitat i les corporacions locals han de fomentar l'ús del català en les activitats laborals, professionals, mercantils, publicitàries, culturals, associatives, esportives, lúdiques i de tot tipus (art. 37); que hi haurà centres territorials de suport al foment del català dependents del Consorci per a la Normalització Lingüística” (art. 38), que el Govern de la Generalitat s'ha de dotar d'instruments de planificació lingüística general, partint de mapes sociolingüístics, revisables cada cinc anys, i n'ha informar anualment al Parlament (art. 39).

La disposició addicional primera fa referència a què el Govern de la Generalitat ha de vetllar per aconseguir la generalització de l'ús del català, en un marc de col·laboració amb la Unió Europea, l'Administració de l'Estat, el Consell General del Poder Judicial i les empreses públiques i privades d'àmbit estatal, europeu o internacional, especialment les de serveis i les de radiodifusió i televisió.

L'addicional segona regula els *convenis de col·laboració amb institucions d'altres territoris de llengua catalana, especialment en l'àmbit audiovisual*.

La disposició addicional tercera tracta sobre la projecció exterior i internacional de la llengua, especialment en la Unió Europea.

La quarta sobre la *grafia normativa dels noms i els cognoms catalans*. La cinquena recorda que la llei no estableix sancions per als ciutadans i ciutadanes, però el seu incompliment per empreses concessionàries, empreses i les entitats concernides directament es considera una negativa injustificada a satisfer les demandes de les persones usuàries i consumidores, a la qual s'ha d'aplicar el règim sancionador que estableix la Llei 1/1990, del 8 de gener, sobre la disciplina del mercat i de defensa dels consumidors i dels usuaris.

La sisena afirma la necessitat de dotació econòmica necessària per a fer complir la llei.

La setena recorda les *funcions de vigilància i impuls de la Generalitat*. I la huitena i última recorda que “els preceptes d'aquesta llei vinculen el personal al servei de l'Administració d'acord amb les normes reguladores de la funció pública”.¹⁶²

En la profusa i extensa reforma de l'estatut de 2006, s'incorporarà al text estatutari, no sols els aspectes generals que estableixen la cooficialitat lingüística, sinó també bona part de la regulació lingüística que ja formava part de la Llei 1/1998 de política lingüística de la Generalitat de Catalunya, i s'hi s'afegirà, com a novetat principal, la cooficialitat limitada de l'occità/aranés a tot Catalunya en l'àmbit de l'Administració catalana, juntament amb el català i el castellà. Es passa així d'una cooficialitat reconeguda per llei autonòmica en 1990 i limitada a la Vall d'Aran, a una cooficialitat general, tot i que amb limitacions fora de la Vall d'Aran, a tot el territori català.¹⁶³

Així, referint-nos als articles que estableixen l'oficialitat de les diferents llengües a Catalunya, cal dir que l'article 6 del nou estatut estableix, primer de tot, que “la llengua pròpia de Catalunya és el català” i, per tant, “el català és la

---

¹⁶² Sobre la regulació jurídica catalana en matèria lingüística després de l'aprovació de la Llei de política lingüística de 1998, cal veure Argelaguet (1998b), Milian (1999, 2000 i 2005), Simó (1999) i AA.DD. (1999).

¹⁶³ La Llei 1/1998 de política lingüística es fonamentava en la idea de la cooficialitat amb un ús preferent de la llengua pròpia en els àmbits oficials i “paraoficials”.

llengua d'ús normal *i preferent* de les administracions públiques i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya, i és també la llengua normalment emprada com a vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament” (art. 6.1). Si bé, la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional de 26 de juny, va declarar inconstitucional l'incís “i preferent”.¹⁶⁴

Posteriorment, es diu que el català és la llengua oficial de Catalunya i que el castellà també és llengua oficial per ser la llengua oficial de l'Estat, tot afirmant que no pot haver discriminació per l'ús de cap llengua i que “totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les” (art. 6.2)¹⁶⁵.

Així mateix, afirma que “la Generalitat i l'Estat han d'emprendre les accions necessàries per al reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea i la presència i la utilització del català en els organismes internacionals i en els tractats internacionals de contingut cultural o lingüístic” (art. 6.3) i que “la Generalitat ha de promoure la comunicació i la cooperació amb les altres comunitats i els altres territoris que comparteixen patrimoni lingüístic amb Catalunya. A aquests efectes, la Generalitat i l'Estat, segons que correspongui, poden subscriure convenis, tractats i altres mecanismes de col·laboració per a la promoció i la difusió exterior del català” (art. 6.4).

Finalment, estableix que “la llengua occitana, denominada aranès a l'Aran, és la llengua pròpia d'aquest territori i és oficial a Catalunya, d'acord

---

¹⁶⁴ Sobre la regulació jurídica sobre el català i l'aranès a Catalunya, en l'Estatut de 2006, es pot consultar Vernet i Pla Boix (2004) i Pons (2006). I sobre la STC 31/2010, de 28 de juny, pel que fa al règim lingüístic, cal destacar Álvarez Conde i Tur (2010) Blanco Valdés (2010), Elías (2010), Milian (2010), Muro (2010), Pla Boix (2010a), Pons (2010 i 2011), Jou (2011), Milian (2010), i Xiol (2011). També és d'interès l'anàlisi general de la sentència, de Barceló, Bernardí i Vintó (2010a i 2010b).

¹⁶⁵ L'apartat 6.2 de l'Estatut de Catalunya és constitucional, sempre que s'interprete en els termes establerts pel FJ 14.b de la STC 31/2010, del 28 de juny i pel FJ 6 de la STC 137/2010, del 16 de desembre.

amb el que estableixen aquest Estatut i les lleis de normalització lingüística” (art. 6.5).

Article 6. La llengua pròpia i les llengües oficials

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català. Com a tal, el català és la llengua d'ús normal i *preferent** de les administracions públiques i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya, i és també la llengua normalment emprada com a vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament.

2.** El català és la llengua oficial de Catalunya. També ho és el castellà, que és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les. Els poders públics de Catalunya han d'establir les mesures necessàries per a facilitar l'exercici d'aquests drets i el compliment d'aquest deure. D'acord amb el que disposa l'article 32, no hi pot haver discriminació per l'ús de qualsevol de les dues llengües.

3. La Generalitat i l'Estat han d'emprendre les accions necessàries per al reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea i la presència i la utilització del català en els organismes internacionals i en els tractats internacionals de contingut cultural o lingüístic.

4. La Generalitat ha de promoure la comunicació i la cooperació amb les altres comunitats i els altres territoris que comparteixen patrimoni lingüístic amb Catalunya. A aquests efectes, la Generalitat i l'Estat, segons que correspongui, poden subscriure convenis, tractats i altres mecanismes de col·laboració per a la promoció i la difusió exterior del català.

5. La llengua occitana, denominada aranès a l'Aran, és la llengua pròpia d'aquest territori i és oficial a Catalunya, d'acord amb el que estableixen aquest Estatut i les lleis de normalització lingüística.

* Aquesta expressió és inconstitucional i nul·la d'acord amb la STC 31/2010, del 28 de juny.

** Aquest apartat és constitucional, interpretat en els termes establerts pel FJ 14.b de la STC 31/2010, del 28 de juny i pel FJ 6 de la STC 137/2010, del 16 de desembre.

Com hem dit, l'Estatut de Catalunya de 2006 afegix moltes referències a les qüestions lingüístiques que, sovint, ja estaven recollides en la Llei 1/1998 de política lingüística. Així, l'article 5 que tracta sobre els drets històrics,¹⁶⁶ afirma que d'aquests deriva “el reconeixement d'una posició singular de la Generalitat” respecte, entre d'altres coses, la llengua. El capítol III del nou estatut, sobre els drets i deures lingüístics, enumera els drets lingüístics per

---

¹⁶⁶ Aquest article és constitucional interpretat en els termes establerts pel FJ 10 de la STC 31/2010, del 28 de juny, i pel FJ 4 de la STC 137/2010, del 16 de desembre.

conèixer i utilitzar les llengües oficials (art. 32), davant de les Administracions públiques de Catalunya i les institucions estatals (art. 33), dels consumidors i usuaris (art. 34), de l'àmbit de l'ensenyament (art. 35).

Cal subratllar que bona part dels preceptes d'aquests articles han de ser interpretats constitucionalment d'acord amb el fonament jurídic 24 de la STC 31/2010, de 26 de juny. Finalment, dins d'aquest capítol, l'article 36 de l'estatut, sobre els drets amb relació a l'aranès, estableix que “a l'Aran totes les persones tenen el dret de conèixer i utilitzar l'aranès i d'ésser ateses oralment i per escrit en aranès en llurs relacions amb les administracions públiques i amb les entitats públiques i privades que en depenen” (art. 36.1), que “els ciutadans de l'Aran tenen el dret d'utilitzar l'aranès en llurs relacions amb la Generalitat” (art. 36.2), i que “s'han de determinar per llei els altres drets i deures lingüístics amb relació a l'aranès” (art. 36.3).

L'Estatut també fa referència, en parlar d'educació, recerca i cultura, a la necessitat que els alumnes dominen una tercera llengua, i s'entén que a la Vall d'Aran una quarta (art. 44.2), al final de l'ensenyament obligatori. L'article 50 tracta sobre el foment i la difusió del català i l'aranès arreu del món, i en l'apartat 6, afirma que “els poders públics han de garantir l'ús de la llengua de signes catalana i les condicions que permetin d'assolir la igualtat de les persones amb sordesa que optin per aquesta llengua, que ha d'ésser objecte d'ensenyament, protecció i respecte”¹⁶⁷ (art. 50.6).

Així mateix, quan l'estatut es refereix a les oposicions i concursos a l'Administració de Justícia fa referència als usos de les llengües oficials i al coneixement del català (art. 101 i 102), i també en la provisió de places de notaris i registradors públics (art. 147), i “afirma que correspon a la Generalitat de Catalunya la competència exclusiva en matèria de llengua pròpia, que

---

¹⁶⁷ L'Estatut fa referència explícita a la llengua de signes catalana. El 2010 el Parlament de Catalunya aprovà Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalana.

inclou, en tot cas, la determinació de l'abast, els usos i els efectes jurídics de la seva oficialitat, i també la normalització lingüística del català” (art. 143.1) i “a la Generalitat i també al Conselh Generau d'Aran la competència sobre la normalització lingüística de l'occità, denominat aranès a l'Aran” (art. 143.2).

Respecte l'aranès, el Parlament de Catalunya aprovà la Llei 35/2010, d'1 d'octubre, sobre l'occità, aranès a la Vall d'Aran que és una mena de llei de normalització lingüística o de política lingüística de l'occità/aranès que en el seu Capítol I sobre criteris generals de la llei estableix que “l'objecte d'aquesta llei és la protecció a Catalunya de l'occità, denominat aranès a l'Aran, com a llengua pròpia d'aquest territori, en tots els àmbits i sectors, el foment, la difusió i el coneixement d'aquesta llengua i la regulació del seu ús oficial” (art. 1.1). I, entre els objectius, a més del reconeixement, la promoció i l'ús oficial, administratiu o educatiu, pretén també fomentar el coneixement d'aquesta llengua arreu de Catalunya i promoure “el manteniment i desenvolupament de relacions amb les altres comunitats i els altres territoris de llengua occitana” (art. 1.2).

Seguidament, es declara que “l'aranès, nom que rep la llengua occitana a l'Aran, és la llengua pròpia d'aquest territori” (art. 2.1) i que “els ciutadans de Catalunya i les seves institucions polítiques reconeixen, emparen i respecten la llengua que singularitza el poble aranès i reconeixen l'Aran com una realitat dotada d'identitat cultural, històrica, geogràfica i lingüística” (art. 2.2). immediatament després s'estableix que “l'aranès, com a llengua pròpia de l'Aran, és: a) la llengua d'ús preferent de totes les institucions de l'Aran, especialment del Conselh Generau d'Aran, de l'Administració local i de les entitats que en depenen, dels mitjans de comunicació públics, de l'ensenyament i de la toponímia [i] b) la llengua normalment emprada per les administracions catalanes en les seves relacions amb l'Aran, de la manera que aquesta llei determina” (art. 2.3), i, recorda que l'occità és llengua oficial de Catalunya i hi pot ser utilitzada amb normalitat; ara bé, l'oficialitat de l'occità a Catalunya

queda limitada pel que “estableixen aquest Estatut i les lleis de normalització lingüística” (art. 2.4). Cal advertir que l’apartat 2.3 ha estat recorregut davant del Tribunal Constitucional mitjançant el recurs d’inconstitucionalitat núm. 4460/2011.

L’article 3 es refereix als drets lingüístics genèrics sobre l’aranés, com ara conèixer la llengua, usar-la en les relacions i els actes públics i privats, utilitzar-la en les relacions amb les institucions i administracions públiques a l’Aran i amb les institucions de la Generalitat i a no ser objecte de discriminació per raons lingüístiques.

Així mateix, l’article 4 tracta sobre la unitat de la llengua occitana i recorda que “la llengua occitana és un patrimoni que Catalunya i, especialment, l’Aran comparteixen amb altres territoris europeus” (art. 4.2) i tot seguit regula que “l’Institut d’Estudis Aranesos ha d’ésser independent de les administracions públiques, ha d’assolir plenament el caràcter acadèmic que li correspon i ha de tenir l’autoritat lingüística per a fixar els convencionalismes d’ús de l’aranès d’acord amb la consideració de varietat lingüística del tronc occità comú” i estableix que aquest institut “ha de tenir l’autoritat per a l’assessorament que, en matèria de llengua, li sigui sol·licitat” (art. 4.3).

La llei regula després que a les institucions i administracions públiques que hi ha a l’Aran l’aranés n’és la llengua pròpia (art. 5.1) i la llengua que s’ha d’emprar als procediments administratius i en les comunicacions i notificacions als ciutadans per part del Consell General d’Aran i les administracions locals ha de ser l’aranés, sens perjudici del dret dels ciutadans a presentar documents i a rebre notificacions en una altra llengua oficial a Catalunya (art. 5.2).

Les disposicions, resolucions i acords de les administracions araneses han de ser en aranés (art. 5.3) i també la Generalitat a l’Aran (art. 5.4) i, en els processos de selecció de les administracions araneses s’ha d’acreditar coneixement d’aranés (art. 5.5) i també la Generalitat (art. 5.6) i

l'Administració de l'Estat a l'Aran, que hi haurà d'usar preferentment l'aranés (art. 5.7). Cal advertir que els apartats 5.4 i 5.7 han estat recorreguts davant del Tribunal Constitucional mitjançant el recurs d'inconstitucionalitat núm. 4460/2011.

Són vàlides arreu de Catalunya les actuacions administratives orals i escrites de qualsevol administració pública a Catalunya, fetes “en occità en la seva varietat aranesa” (art. 6.1). Les relacions escrites dels ciutadans amb l'Administració de la Generalitat poden fer-se en occità en la seua varietat aranesa, sense que es puga demanar cap traducció als ciutadans (art. 6.2), la Generalitat i el Consell General d'Aran donaran suport als ajuntament que vulguen incloure l'aranés en les seues polítiques lingüístiques (art. 6.3). “Les institucions de la Generalitat i els ens locals que exerceixen competències a l'Aran han de posar a disposició dels ciutadans en aranès els impresos, els formularis i els textos administratius d'ús freqüent. En les relacions amb aquestes institucions i aquests ens, els ciutadans tenen el dret de rebre en aranès les notificacions i comunicacions escrites” (art. 6.4).

Les institucions de la Generalitat i els ens locals que exerceixen competències a l'Aran han d'emprar preferentment l'aranès en llurs relacions institucionals a l'Aran (art. 6.5). “ En el procés de selecció per a la provisió de llocs de treball de l'Administració de la Generalitat i dels ens locals de Catalunya, el coneixement [de l'aranés] ... pot ésser valorat com un mèrit” (art. 6.6). La Generalitat fomentarà el coneixement de l'aranés entre els funcionaris” (art. 6.7) Cal advertir que l'apartat 6.5 ha estat recorregut davant del Tribunal Constitucional mitjançant el recurs d'inconstitucionalitat núm. 4460/2011.

Les lleis del Parlament es publicaran també en aranés (art. 7.1), les disposicions, resolucions i acords administratius es publicaran en aranés si afecten específicament l'Aran (art. 7.2). A l'Aran els documents públics en aranés són vàlids (art. 8.1) i els fedataris públics han de lliurar-los en la llengua sol·licitada (art. 8.2) i “els despatxos dels fedataris públics de l'Aran han

d'estar en condicions d'atendre els ciutadans en aranès i han de disposar de personal que en tingui un coneixement adequat i suficient" de l'aranès (art. 8.3) i qualsevol document privat en aranès és igualment vàlid (art. 8.4). Les actuacions en aranès en l'Administració de Justícia a l'Aran són vàlides (art. 9.1), el coneixement de l'aranès és un mèrit en els concursos del personal al servei de l'Administració de Justícia (art. 9.2). Els assentaments en registres públics són vàlids en aranès i les oficines han d'estar en condicions d'atendre en aranès (art. 10).

Els topònims de l'Aran tenen com a única forma oficial l'aranesa (art. 11). Els ciutadans tenen dret a utilitzar la forma normativament correcta en aranès dels seus noms i cognoms (art. 12).

L'aranès és la llengua vehicular i d'aprenentatge habitual als centres educatius de l'Aran, d'acord amb el que estableix la normativa general d'educació (art. 13). L'administració regularà l'ús de l'aranès en l'educació obligatòria i infantil (art. 14.1); en primària i secundària ha de ser la llengua vehicular de l'aprenentatge habitual a l'Aran (art. 14.2); "els alumnes, a l'Aran, tenen el dret i el deure de conèixer amb suficiència oral i escrita la llengua pròpia d'aquest territori en finalitzar l'educació obligatòria" (art. 14.3); en la provisió de llocs de treball de professors dels centres educatius públics de l'Aran, les persones candidates han d'acreditar la competència oral i escrita en aranès (art. 14.4); hi ha, però excepcions, d'exigència de capacitació de coneixement d'aranès als alumnes que viuen a l'Aran circumstancialment (art. 14.5).

Respecte les universitats, el Govern promourà els estudis filològics d'occità a les universitats i les relacions amb centres universitaris de fora de Catalunya que estudien aquesta llengua (art. 15). Es regula la promoció de cursos d'aranès en l'educació permanent de persones adultes i altres formes d'ensenyament i de llengua occitana en l'oferta educativa a Catalunya (art. 16). Correspon al Consell General d'Aran establir els programes de formació no

reglada d'aranés, els títols i el procediment per a accedir-hi (art. 17), així com determinar els certificats administratius i equivalències de coneixement de l'aranés (art. 18).

Sobre els mitjans de radiodifusió i televisió s'estableix que “el Govern ha de produir a través dels seus mitjans de comunicació audio-visual programes radiofònics i televisius en aranès per a l'Aran” (art. 19.1), que “els prestadors de serveis de comunicació audiovisual que operen a l'empared d'una llicència a la demarcació de l'Aran han de garantir la presència de l'aranès en llur programació” (art. 19.2), i també els operadors que hi emeten o hi distribueixen (art. 19.3), que “el Govern ha de fer tècnicament possible en els seus mitjans de comunicació audiovisual la presència de l'aranès dins la programació distribuïda per a Catalunya” (art. 19.4), que “el Govern ha de garantir el foment, la promoció i la protecció, en l'àmbit del sector de l'audiovisual, de les obres produïdes originalment en llengua occitana” (art.19.5), “el Govern ha de promoure, per mitjà de l'Administració general de l'Estat, la formulació de convenis internacionals per a facilitar la recepció directa a Catalunya, especialment a l'Aran, de les emissions de ràdio i televisió en occità d'altres territoris” (art. 19.6), els poders públics “han de garantir una oferta audiovisual pròpia a l'Aran, en el marc de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries” (art. 19.7). Igualment, la Generalitat i el Consell General d'Aran promouran la premsa i publicacions “en llengua occitana atenent la varietat aranesa” i la presència d'aquesta llengua en les xarxes telemàtiques d'informació i comunicació (art. 20).

El capítol seté tracta sobre foment i difusió de l'occità, aranés a l'Aran, que es competència de la Generalitat i el Consell General d'Aran (art. 21), amb caràcter general i d'equipaments culturals i lingüístics (art. 22) i la presència de l'aranés en l'àmbit socioeconòmic, públic i privat, en totes les seues dimensions (art. 23); tot promovent també la col·laboració amb altres territoris de llengua occitana a través de “tractats internacionals amb els estats francès i

italià que incloguin objectius de promoció i projecció exterior de la cultura i la llengua occitanes”, proposats per la Generalitat i realitzats pel Govern d’Espanya (art. 24) i també la promoció exterior de l’occità (art. 25).

Les disposicions addicionals tracten essencialment de la distribució de competències entre el Consell General d’Aran, la Generalitat de Catalunya, i ocasionalment el Govern d’Espanya en la política pública lingüística per a normalitzar l’ús de l’occità/aranés.

7.6. ESPANYA I LA CARTA EUROPEA DE LES LLENGÜES REGIONALS I MINORITÀRIES

Atés que la Constitució Espanyola situa el castellà en una posició de preeminència i fa dependre dels respectius estatuts d’autonomia el reconeixement i l’oficialitat de la resta de llengües espanyoles, no és gens estrany que la ratificació espanyola de la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries¹⁶⁸ oblide llengües minoritàries i territoris d’algunes de les llengües que hi reconeix. Al capdavant, reproduïx la realitat legal del moment de la ratificació pel que fa al reconeixement de la pluralitat lingüística espanyola i la seua jerarquia intrínseca.¹⁶⁹

La carta en qüestió defineix les llengües regionals o minoritàries com les “llengües parlades tradicionalment en un territori d’un Estat per nacionals d’aquest Estat que constitueixen un grup numèricament inferior a la resta de la població de l’Estat” i que són “diferents de la(les) llengua(llengües) oficial(s)

---

¹⁶⁸ Instrument de ratificació de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, feta a Estrasburg el 5 de novembre de 1992 (*BOE*, núm. 222, de 15 de setembre de 2001).

¹⁶⁹ Sobre la CELRM i el dret lingüístic a Espanya, es pot veure Corretja (1995), Triadú (2001), Castellà (2002), Milian (2003), Castells (2004), Urrutia (2004), i Agirreazkuenaga (2004 i 2006),

de l'Estat"; no s'hi inclouen els dialectes de les llengües oficials ni les llengües dels immigrants (art. 1.a).

Així mateix, s'hi considera que el territori d'una llengua regional o minoritària és "l'àrea geogràfica on aquesta llengua és la forma d'expressió d'un nombre de persones que justifica l'adopció de les diferents mesures de protecció i foment previstes en la Carta" (art. 1.b) i afegeix que s'entén per llengües sense territori les "parlades per nacionals de l'Estat que són diferents de la llengua o les llengües utilitzades per la resta de la població de l'Estat; però que, malgrat usar-se tradicionalment en el territori de l'Estat, no s'hi poden circumscriure a una àrea geogràfica concreta" (art. 1.c).

Això no obstant, la ratificació espanyola no cita les llengües regionals o minoritàries d'Espanya, ni el seu territori, ni aquelles sense territori, com semblaria lògic segons la lectura de l'article primer de la Carta, i es limita a afirmar un doble sistema de reconeixement i de compromisos, independentment de la llengua, en funció directament de la regulació lingüística dels estatuts d'autonomia espanyols.

Així, en un primer paràgraf, s'afirma que "s'entenen per llengües regionals o minoritàries, les llengües reconegudes com a oficials als estatuts d'autonomia de les comunitats autònomes del País Basc, Catalunya, Illes Balears, Galícia, Comunitat Valenciana i Navarra" i, en un segon paràgraf, es sosté que també "s'entenen per llengües regionals o minoritàries les que els estatuts d'autonomia protegeixen i emparen on tradicionalment es parlen".

El primer paràgraf, que comporta un reconeixement superior i una voluntat d'aplicar més assenyadament els preceptes de la Carta, afectaria al basc al País Basc i Navarra; al valencià/català a Catalunya, les Illes Balears i la Comunitat Valenciana; al gallec a Galícia; i a l'occità a Catalunya. Mentre que les llengües a què fa referència el segon paràgraf i comporten un compromís menor d'acompliment de la Carta, són, a hores d'ara, el català i l'aragonés a

Aragó, l'asturleonés, en les variants asturiana i lleonesa, a Astúries i Castella i Lleó; el gallec a Castella i Lleó. Pel que fa al gallec d'Astúries es podria entendre que, atés que no és mencionat a l'estatut d'autonomia asturià, no està inclòs en la protecció que es deriva de la CELRM; amb tot, el fet que la llei que, en compliment de l'article 4.2 de l'estatut, regula l'asturià, també es referisca al gallec/asturià permet considerar el gallec d'Astúries dins de la protecció genèrica de la CELRM.

No hi estarien incloses les minories gallegoparlants d'Extremadura, ni les de parla portuguesa de Castella i Lleó i Extremadura, ni les de parles asturleonesses de Cantàbria i d'Extremadura. Tampoc la de parla valencianocatalana de la Regió de Múrcia ni les de parla àrab, berber o haquetia de Ceuta i Melilla; o el caló, perquè no tenen cap mena de reconeixement oficial per part dels poders públics espanyols, més enllà de la declaració de bé d'interés cultural per al gallec d'Extremadura.

Espanya ha presentat entre 2002 i 2014 quatre informes sobre l'aplicació de la CELRM a Espanya (Consell d'Europa, 2002b, 2007c, 2007d, 2010b i 2014), que, alhora, han donat lloc a quatre informes d'avaluació del Comitè d'Experts amb sengles recomanacions del Comitè de Ministres del Consell d'Europa (Consell d'Europa, 2005, 2008, 2011 i 2015b).

Ens detindrem, com hem fet a Suïssa en la darrera avaluació del Comitè d'Experts i en les últimes recomanacions del Consell de Ministres. L'informe del Comitè d'Experts de 2015 recorda que la ratificació d'Espanya concedeix una protecció especial i elevada a les llengües cooficials en algunes de les comunitats autònomes, com ara el català en les Illes Balears, el basc al País basc, l'aranés i el català a Catalunya, el gallec a Galícia, el basc a Navarra i el valencià a la Comunitat Valenciana. I té una protecció més genèrica sobre el gallec i el lleonés a Castella i Lleó, l'aragonés i el català a Aragó, i l'asturià i el gallec/asturià a Astúries. Així mateix, l'informe afirma que, tot i que no està

oficialment reconeguda, el caló ha de considerar-se protegida atés que és una “llengua desproveïda de territori”.

Sobre les llengües cooficials, l'informe subratlla problemes que es perpetuen en el temps. En aquest sentit, critica la legislació que regula els usos lingüístics davant els òrgans de l'Administració Judicial i de l'Administració de l'Estat i adverteix que no ha estat rectificada malgrat les recomanacions anteriors del Comitè de Ministres.

Concretament, afirma que la Llei orgànica 6/1985 del poder judicial és un dels obstacle greu per a aplicar el contingut de l'article 9 de la Carta a Espanya. Així mateix, destaca que en l'Administració de l'Estat en les comunitats amb llengües cooficials manca personal que puga utilitzar les llengües oficials, en termes generals i, en particular, en els serveis d'atenció al ciutadà. I considera que aquestes dues disfuncions haurien de ser solucionades.

L'informe es fa ressò de les crítiques en algunes comunitats amb llengües minoritàries per l'aprovació de la llei orgànica 8/2013 de millora de la qualitat educativa (LOMQE), atés que comporta un reforçament de l'ensenyament en castellà en detriment de l'ensenyament en la llengua minoritària.

Es valora positivament el treball de les administracions autonòmiques en general; però també constata l'oposició que a les Illes Balears, Galícia i la Comunitat Valenciana hi ha hagut contra els intents d'un sistema d'educació trilingüe, atés que s'entén que comporta menor atenció a les llengües minoritàries.

En aquest sentit, els experts afirmen que vetllaran perquè el model d'ensenyament trilingüe no tinga conseqüència negativa sobre l'ensenyament en les llengües minoritàries, especialment a la Comunitat Valenciana i a les Illes Balears, on subratllen la forta resistència que ha hagut a la seua implementació.

Es destaca amb preocupació la reducció de l'ensenyament en gallec a Galícia, i que, actualment, no puga superar el 50% del temps docent.

Es destaca també amb preocupació la dèbil proporció de funcionaris que coneixen la llengua basca; especialment en l'àmbit de la justícia, de la policia, de la salut i dels serveis socials en la Comunitat autònoma basca.

El Comité d'Experts demana que, en educació i mitjans de comunicació audiovisuals, és necessària la col·laboració entre les comunitats autònomes amb llengües idèntiques o similars.

Els experts estimen que, en la majoria de les comunitats autònomes, cal augmentar les polítiques en matèria de premsa i mitjans de comunicació audiovisuals.

El Comité destaca els avanços en els darrers anys en l'extensió del model educatiu D (ensenyament en basc) en la zona mixta de Navarra.

I, igualment, subratlla el reconeixement de l'aranés com a llengua oficial de Catalunya i les polítiques per promoure l'aranés.

Respecte a les llengües amb reconeixement legal, però no oficialitat (asturià i gallec/asturià a Astúries, gallec i lleonés a Castellà i Lleó, i català i aragonés a Aragó) el Comité d'Experts afirma taxativament que el nivell de protecció no ha millorat gens en la majoria dels casos i les estadístiques oficials són pobres i deficientes.

És igualment molt crític amb les llengües més amenaçades perquè no tenen ni tan sols un reconeixement oficial, com ara l'àrab a Ceuta, el portugués a Extremadura, el lleonés a Castella i Lleó, el gallec a Extremadura i el valencià a Múrcia. Per a les quals l'informe demana una atenció major i esforços suplementaris. Tanmateix, reconeix els progressos pel que fa al *tamazight* en la ciutat autònoma de Melilla.

Finalment, l'informe també es fa ressò de les crítiques a l'eliminació dels noms tradicionals de les llengües aragonesa i catalana a la Llei de llengües d'Aragó de 2013.

Les recomanacions prioritàries del Comité de Ministres del Consell d'Europa (Consell d'Europa, 2015: 127) són sis:

1. Modifiquen el marc jurídic amb la finalitat d'indicar expressament que les autoritats judicials penals, civils i administratives de les comunitats autònomes [amb llengua cooficial] podran portar els procediments en les llengües cooficials a demanda d'una de les parts.
2. Continuen impulsant mesures jurídiques i reforcen les iniciatives pràctiques per tal de garantir que una proporció adequada del personal de l'Administració de Justícia en servei a les comunitats autònomes a les quals s'aplica l'article 9 de la Carta tinga un domini suficient de les llengües necessàries per al seu treball professional.
3. Continuen impulsant mesures jurídiques i reforcen les iniciatives pràctiques per tal d'assegurar la presència suficient de les llengües cooficials en l'administració de l'Estat en les comunitats autònomes [amb llengües cooficials].
4. Continuen impulsant mesures perquè les llengües cooficials estiguen presents en els serveis públics, en particular en els serveis d'atenció mèdica.
5. Vigilen que l'oferta d'educació trilingüe no tinga incidència desfavorable sobre la protecció i la promoció de les llengües regionals o minoritàries.
6. Consideren d'estendre el reconeixement de les llengües regionals o minoritàries que tenen un estatus de cooficialitat en sis comunitats autònomes a les altres comunitats autònomes en què hi ha un nombre suficient de parlants d'una llengua regional o minoritària.

7.7. EL RECONeixEMENT JURÍDIC DE LES LLENGÜES DE SIGNES A ESPANYA

Cal subratllar, com ja vam dir en parlar de les llengües de signes a Suïssa, que no hi ha relació entre llengua oral i llengua de signes, ni entre estat

i llengua. De tal manera que més d'un estat amb llengües diferents poden tenir la mateixa llengua de signes i estats o territoris amb la mateixa llengua oral tenir llengua de signes diferents.

A la Península ibèrica, per exemple, la llengua de signes portuguesa està relacionada amb la llengua de signes de Finlàndia. La resta de llengües o variants lingüístiques de signes deriven del sistema de signes francès. La lingüística de signes parla de l'existència a Espanya de, si més no, quatre llengües de signes.

Amb tot, la proposta d'un model estàndard de la llengua de signes espanyola és relativament distant de les variants dialectals de la llengua de signes més significades com ara la basca, la gallega, l'asturiana, canària, burgalesa, murciana, sevillana i, sobretot, l'andalusa oriental.

Tot i que no és l'objecte d'aquest estudi es calcula que hi ha unes 70.000 persones que tenen la llengua de signes com a primera llengua i unes 30.000 per a les quals és la segona llengua.

La llei 27/2007, de 23 d'octubre, per la qual es reconeixen les llengües de signes espanyoles cita específicament la catalana i l'espanyola i afirma en l'article primer que totes les referències que es fan a la llengua de signes espanyola "s'entendran fetes a les altres llengües de signes espanyoles, per al seu àmbit territorial propi, sense perjudici del que establisca la normativa pròpia de les respectives comunitats autònomes".

Com ja hem vist, les reformes dels estatuts de mitjans de la primera dècada del segle XXI van incorporar referències a les llengües de signes. Així, l'Estatut de Catalunya de 2006 es refereix a la llengua de signes catalana específicament.

Per contra, les referències a la llengua de signes dels estatuts d'Aragó, Castella i Lleó, Balears, Andalusia, La Rioja, Extremadura o la Comunitat

Valenciana són, explícitament o implícitament, a la llengua de signes espanyola.

7.8. RESUM DEL REONEIXEMENT JURÍDIC DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA ESPANYOLA

En conseqüència, el **castellà** té la condició de llengua oficial general a tot el territori espanyol i la de llengua que ha de ser obligatòriament coneguda per tots els ciutadans espanyols. En les dues ciutats autònomes (Ceuta i Melilla), en onze comunitats autònomes (Andalusia, Aragó, Astúries, Canàries, Cantàbria, Castella i Lleó, Castella-La Manxa, Extremadura, La Rioja, Madrid i Múrcia) i la part sud de Navarra només es reconeixen el castellà com a única llengua oficial, fins i tot en els casos en que estatutàriament es fa referència a l'existència d'altres llengües en el seu territori, com és el cas asturià, castellano-leonés o aragonés.

També és llengua oficial a les comunitats autònomes i territoris on es reconeix una altra llengua oficial: Galícia, País Basc, nord de Navarra, Balears, Comunitat Valenciana i Catalunya (Taula 7.2).

El **català/valencià**, amb les denominacions predominants d'idioma català a Catalunya, de llengua catalana a les Illes Balears i d'idioma valencià a la Comunitat Valenciana és llengua cooficial en aquestes comunitats autònomes, juntament amb el castellà o espanyol. Així mateix, és reconeguda la seua existència en algunes comarques aragoneses, amb la denominació oficial, actualment, de català d'Aragó.

A Múrcia, no hi ha cap reconeixement autonòmic del valencià de la comarca murciana del Carxe. Amb tot, hi ha un reconeixement institucional

testimonial de l'existència d'aquesta llengua en els termes municipals de Iecla (Yecla), Jumella (Jumilla) i Favanella (La Abanilla), atés que l'Acadèmia Valenciana de la Llengua ha signat acords amb els tres ajuntaments perquè hi haja classes voluntàries de valencià en les escoles d'adults de les tres localitats; primerament a Iecla (2005) i, des de 2010, a Jumella i Favanella (Taula 7.2).

Pel que fa al **gallec**, cal dir que és llengua cooficial de Galícia des de l'aprovació de l'estatut d'autonomia el 1981. També va ser reconeguda com llengua parlada en algunes comarques de la comunitat autònoma de Castella i Lleó en l'estatut per a aquesta regió de 1983. A Astúries va ser reconeguda la seua existència a la Llei de Promoció de l'Asturià de 1998, si bé en la seua variant de gallec/asturià. Finalment, sense fer referència a la filiació lingüística i amb la denominació genèrica d'A *Fala*, l'existència de la parla gallega de la Vall de Xàlima d'Extremadura va ser reconeguda com a bé d'interés cultural per la Junta d'Extremadura (Taula 7.2).

El **basc** és llengua cooficial del País Basc des de 1979, amb la denominació d'èuscar (*euskera* tant en basc com en castellà). També és llengua cooficial en part de Navarra, formalment des l'aprovació de la Llei d'Amillament de Fur de 1982, en termes reals des de l'aprovació de la Llei navarresa de Promoció del basc (*vascuence* en castellà i *euskera* en basc, en les lleis navarreses).

Així mateix, per la dinàmica demogràfica, social i sociolingüística de la comarca de Trebiñu, enclavament de la província de Burgos (Castella i Lleó) al bell mig d'Àlaba, el basc té una presència creixent en aquest territori i en la gent que hi habita (Taula 7.2).

L'**asturleonés** no gaudeix de cap sistema d'oficialitat als territoris on es parla. Amb tot, és reconegut com a llengua pròpia d'Astúries per l'Estatut d'Autonomia, amb la denominació de *bable*, tot i que, posteriorment, la Llei de Promoció de l'Asturià, l'anomena asturià. Igualment, l'estatut de Castella i

Lleó de 2007 reconeix l'existència d'aquesta llengua a la regió, amb la denominació de lleonés.

A Cantàbria no hi ha cap mena de reconeixement legal de la llengua ni amb la denominació general (asturleonés) ni amb la local (muntanyés). De la mateixa manera, a Extremadura, l'existència de les variants pròpies de l'asturleonés, amb els noms de *castúo* o *extremeney*, tampoc tenen cap tipus de reconeixement legal (Taula 7.2).

Sobre l'**occità o aranés**, s'ha de dir que l'Estatut d'Autonomia de 1979 reconeix l'occità, amb la denominació d'aranés, com a llengua parlada a la comarca catalana de la Vall d'Aran. Des de 1990, és llengua cooficial en aquesta comarca, junt amb el castellà i el català. En 2006, el nou Estatut d'Autonomia català va establir la cooficialitat limitada de l'occità/aranés a tot l'àmbit territorial de Catalunya, circumscrita de manera plena a la Vall d'Aran i a aspectes de les relacions dels ciutadans de parla aranesa amb les administracions públiques presents a Catalunya, sempre que s'use la variant aranesa de la llengua occitana, no una altra variant (Taula 7.2).

L'existència de l'**aragonés** no va ser reconeguda a l'Estatut d'Autonomia d'Aragó de 1983, tot i que s'hi fa una referència vaga a la pluralitat lingüística d'aquesta comunitat autònoma. No serà fins la Llei de patrimoni cultural aragonés de 1999, que és reconeix legalment l'existència de la llengua aragonesa a Aragó. Una dècada després, el 2009, la Llei de Llengües d'Aragó regularà aspectes del seu ús oficial i educatiu. Posteriorment, una nova llei de llengües, el 2013, ocultarà el nom, i el 2016 ha tornat a reconèixer-se el nom d'aragonés (Taula 7.2).

Finalment, cal dir que el **portugués**, que es parla en algunes comarques i localitats d'Extremadura i de Castella i Lleó, no té cap mena de reconeixement legal. Com tampoc l'**àrab** o *darija*, el **berber** o *tamazight* i el

haquetia, la llengua jueu-espanyola del Nord d'Àfrica, en les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla.

Taula 7.2. Reconeixement legal de les llengües parlades de manera autòctona a Espanya

Llengua	Espai polític	Reconeixement legal
Castellà	CCAA amb una llengua oficial	Oficial. Constitució (1978)
	CCAA amb llengües cooficials	Cooficial. Constitució, estatuts i lleis de normalització lingüística
Català	Catalunya	Cooficial. Estatut (1979/2006), Llei de normalització lingüística (1980) i Llei de política lingüística (1998)
	Balears	Cooficial. Estatut (1983/2007) i Llei de normalització lingüística (1986)
	Comunitat Valenciana	Cooficial. Estatut (1982/2006) i Llei d'ús i ensenyament del valencià (1983)
	Aragó	Estatut (1983, referència vaga). Llei de patrimoni cultural (1999). Lleis de llengües (2009 i 2013)
	Múrcia	Acords d'ajuntaments i l'AVL: Iecla (2005), Jumilla i Favarella (2010)
Gallec	Galícia	Estatut (1981) i Llei de normalització lingüística (1983)
	Astúries	Llei de promoció de l'asturià (1998): no reconeix el gallec, sinó el "gallec-asturià", una llengua distinta
	Castella i Lleó	Estatut (1983, menciona el gallec)
	Extremadura	Bé d'Interés Cultural (2001)
Basc	País Basc	Estatut (1979) i Llei de normalització lingüística (1982)
	Navarra (part)	Estatut (1982) i Llei del Basc (1986)
	Castella i Lleó	Cap
Astur- lleonés	Astúries	Estatut (1981, menciona al bable) i Llei de promoció de l'asturià (1998)
	Castella i Lleó	Estatut (1983, referència vaga; 2007 parla de lleonés)
	Cantàbria	Cap
	Extremadura	Cap
Occità	Catalunya	Estatut (1979, referència a l'aranés), Llei de normalització lingüística (1980, referència a l'aranés). Cooficial en la Vall d'Aran, segons la Llei de la Vall d'Aran (1990) i Llei de política lingüística (1998). Cooficialitat limitada a Catalunya, segons Estatut (2006) i la Llei de l'Occità/aranés (2010)
Aragonés	Aragó	Estatut (1983, referència vaga). Llei de patrimoni cultural (1999). Lleis de llengües (2009 i 2013)
Portugués	Extremadura	Cap
	Castella i Lleó	Cap
Àrab	Ceuta	Cap
	Melilla	Cap
Berber	Ceuta	Cap
	Melilla	Declaració Institucional de l'Assemblea de Melilla (2014): patrimoni tradicional immaterial
Haquetia	Ceuta	Cap
	Melilla	Cap (referència en el Pacte Social per la Interculturalitat de 2014)
Caló	Dispers	Cap (referències a cursos en els plans integrals del Poble Gitano de Catalunya des de 2005)

Font: Elaboració pròpia

Si bé el haquetia ha estat anomenat com a llengua de la comunitat jueva de Melilla al Pacte Social per la Interculturalitat (Instituto de las Culturas de Melilla, 2014) i el *tamazight* ha estat declarat “patrimoni tradicional immaterial” per l’Assemblea de Melilla i el govern d’aquesta ciutat autònoma ha impulsat mesures per potenciar l’ensenyament no reglat d’aquesta llengua i emissions de televisió en *tamazight*.

També, de manera igual, la minoria extrema de llengua romaní, en la variant ibèrica de **caló** o zincaló, tampoc no té cap mena de reconeixement legal al Regne d’Espanya. És cert que hi ha referències a cursos de llengua romaní en els plans integrals del Poble Gitano que, des de 2005 promou la Generalitat de Catalunya, i és cert també que informe del Comitè d’Experts de seguiment de l’aplicació a Espanya de la CELRM afirma que el caló ha de ser protegit per ser una llengua sense territori (Consell d’Europa, 2015: 4 i 7). Però, ara per ara, ni el Govern espanyol ni cap comunitat autònoma ha reconegut aquesta llengua ni oficialment, ni legalment ni políticament (Taula 7.2).

Així doncs, pel que fa al reconeixement legal de les llengües espanyoles tindriem que, a més de l’oficialitat general del castellà a tot Espanya, els estatuts d’autonomia o la legislació autonòmica de Catalunya, Balears, País Valencià, País Basc i Navarra han reconegut estatus de llengües oficials dins de la totalitat o part dels territoris de les respectives comunitats autònomes del valencianocatalà, el gallec, el basc i de l’occità a Catalunya. Així mateix, els estatuts d’autonomia d’Aragó, de Castella i Lleó, i d’Astúries reconeixen en els respectius territoris l’existència del català i l’aragonés (Aragó), del gallec (Castella i Lleó), i de l’asturleonés (Astúries, i Castella i Lleó).

Així mateix, la Llei de Promoció de l’Asturià reconeixrà l’existència del gallec/asturià a Astúries, i per decret de la Junta d’Extremadura es reconeix

l'existència de la parla galaicoportuguesa de la Vall de Xàlima; i les iniciatives polítiques de Melilla reconeixen l'existència del *tamazight*. Per contra, ni el valencià de Múrcia, ni l'asturleonés de Castella i Lleó o de Cantàbria, ni el portugués d'Extremadura o de Castella i Lleó, ni l'àrab de Ceuta seran objecte de cap menció als estatuts d'autonomia ni de cap llei o text normatiu (López Castillo, 2008).

És a dir, el sistema espanyol de reconeixement de la pluralitat lingüística de l'estat aplica els principis de territorialitat i personalitat (McRae, 1994) de manera asimètrica sempre en favor dels castellanoparlants (Ninyoles, 1994), i debilitant la seguretat lingüística dels parlants d'altres llengües espanyoles. Així doncs, malgrat que l'actual sistema espanyol de reconeixement legal del pluralisme lingüístic és el més elevat que hi ha hagut a Espanya en l'època contemporània (Argelaguet, 1998a), és un model que presenta limitacions importants tant per a la igualtat real de les llengües com per a garantir-ne la supervivència i la continuïtat de les comunitats lingüístiques diferents de la castellana (Milian, 2016).

PART QUARTA

COMPARACIÓ DEL TRACTAMENT LEGAL I DE LES
POLÍTIQUES PÚBLIQUES SOBRE LA DIVERSITAT
LINGÜÍSTICA A SUÏSSA I A ESPANYA

CAPÍTOL 8

ESTUDI COMPARAT DE LA REGULACIÓ JURÍDICA DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA A SUÏSSA I ESPANYA

En els dos capítols anteriors, hem descrit la regulació jurídica i constitucional bàsica de Suïssa i d'Espanya pel que fa al reconeixement pels poders públics de la diversitat lingüística dels dos estats, si bé no hi hem fet cap mena d'anàlisi específica d'aquests marcs normatius.

En aquest capítol, tenim la intenció d'aprofundir en les característiques i els elements centrals dels dos sistemes o models de reconeixement legal-constitucional de les llengües i dels drets lingüístics dels seus parlants.

Ens referirem, en un primer apartat, al sistema de reconeixement de les diferents llengües autòctones de Suïssa i d'Espanya, tant en l'àmbit estatal/federal, autonòmic/cantonal i subcantonal o subautonòmic.

El segon apartat tracta sobre la importància de l'organització territorial en la conformació del model de reconeixement de la diversitat lingüística d'ambdós països i les conseqüències que aquest fet té en les polítiques públiques lingüístiques i en la seguretat lingüística dels parlants de les diferents llengües.

El tercer apartat es refereix a l'abast del plurilingüisme i del monolingüisme en cada país. El quart centra l'atenció en les llengües de l'ensenyament i quina és la primera, la segona i la tercera a Espanya i Suïssa.

El cinqué apartat tracta sobre les llengües majoritàries i majoritzades, les llengües minoritàries i minoritzades i la seua situació en el marc jurídic de

tots dos estats. El sisé té a veure amb les diglòssies de Suïssa i d'Espanya i la seua regulació legal i repercussions socials i polítiques.

El seté apartat versarà sobre el diferent significat dels principis de llibertat de llengua i territorialitat lingüística en els dos països. El huité tractarà sobre les línies principals de la jurisprudència en matèria lingüística de Suïssa i d'Espanya.

Acabarem aquest capítol amb un apartat que tracta d'esbrinar, a manera de conclusió, quines són les tres principals categories que diferencien els dos models de reconeixement jurídic de la diversitat lingüística als dos estats: oficialitat lingüística estatal, principi de territorialitat lingüística i principi de personalitat lingüística.

8.1. LLENGÜES OFICIALS, LLENGÜES RECONEGUDES, LLENGÜES IGNORADES

Distingirem en aquest apartat entre tres categories diferents, les llengües que tenen alguna mena d'oficialitat o cooficialitat, les llengües reconegudes pels poders públics i les llengües ignorades en la pràctica.

Llengües oficials i cooficials

En una anàlisi comparada de la regulació constitucional i jurídica de les llengües a Suïssa i Espanya, el primer que cal destacar és que hi ha diferències notables en qüestions principals i coincidències en aspectes d'ordre secundari.

La diferència essencial és que l'estat suís té quatre llengües nacionals i oficials. Com hem vist en el capítol 6, el procés d'oficialització de les quatre llengües nacionals ha estat llarg. Així, l'alemany, el francès i l'italià van ser

llengües oficials per primera vegada durant el període de la República Helvètica (1798-1803) i ho van continuar sent en la pràctica durant la Confederació dels 19 Cantons (1803-1815); però amb el col·lapse de l'Imperi napoleònic, l'alemany tornà a ser, de fet, l'única llengua d'ús oficial. Això no obstant, la primera constitució liberal i federal suïssa, de 1848, establirà que l'alemany, el francès i l'italià eren les tres llengües oficials i nacionals del país. I aquest reconeixement ha continuat fins els nostres dies.

El romanx seguirà un procés llarg fins que esdevinga llengua oficial i nacional. Així, no serà fins la Constitució cantonal dels Grisons de 1880 que siga proclamada llengua oficial del cantó; cinquanta-huit anys després, el 1938, adquirirà el reconeixement de llengua nacional de Suïssa, sense que aquest fet tinguera una repercussió especial en els usos oficials; i no serà fins uns altres cinquanta-huit anys quan el 1996 esdevinga llengua oficial (amb limitacions) del país, coincidint en el temps amb el debat parlamentari sobre la ratificació suïssa de la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries.

La pròpia ratificació de la CELRM reconeixerà el romanx, junt amb l'italià, com llengua minoritària suïssa que precisava d'un suport públic i oficial especial. La Constitució de 1999 reafirmava l'oficialitat del romanx en els mateixos termes que 1996, limitada a les relacions oficials amb la comunitat lingüística romanxa, i la seua condició de minoria lingüística. La Llei federal sobre les llengües de 2010 i la Llei cantonal dels Grisons sobre les llengües no canviaran l'estatus d'oficialitat; però insistiran en la seua consideració de llengua minoritària i necessitada de polítiques per a afavorir-ne la supervivència (Auer, Malinverni i Hottelier, 2000; Mahon i Aubert, 2003, Mahon, 2010).

Siga com siga, des de 1996, Suïssa té quatre llengües oficials i nacionals arreu de l'estat (Papaux, 2004), que alhora són oficials o cooficials als cantons suïssos.

Espanya, per contra, només té una llengua, el castellà, amb la consideració constitucional de llengua oficial a tot Espanya. En aquest sentit, l'article 3.1 de la Constitució diu que “el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la”. I cal entendre que el concepte “estat” té un triple significat en aquest cas, com a sinònim d'Espanya, com a conjunt de les institucions centrals i generals, i com a suma de totes les institucions públiques siga quin siga el nivell polític-administratiu (STC 82/1986, FJ 2).

Així mateix, com hem vist, l'article 3.2 de la Constitució afirma que “les altres llengües espanyoles seran oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts”. Les llengües que han esdevingut cooficials són la llengua catalanvalenciana amb la denominació de català a Catalunya i Balears i amb la de valencià a la Comunitat Valenciana, la llengua gallega a Galícia, la llengua basca, amb la denominació èuscar al País Basc i de basc o èuscar a Navarra, i també la llengua occitana, amb la denominació d'aranés a la Vall d'Aran, i de forma limitada al conjunt de Catalunya.

Cal subratllat que el basc va ser declarat oficial a tota la comunitat autònoma basca tot i que en una part del seu territori feia segles que no es parlava, i el valencià va ser declarat oficial a tota la Comunitat Valenciana, tot i que en una part de les comarques castellanoparlants de la comunitat fa també segles que no es parla i en altres no s'ha parlat mai de manera autòctona. Igualment, cal precisar que la Vall d'Aran és l'únic territori espanyol amb tres llengües cooficials, castellà, català i aranés.

L'oficialitat d'aquestes llengües, com en el cas del castellà, abasta el territori on són oficials i a totes les institucions públiques que hi ha en aquest territori, siguen estatals, autonòmiques o locals (STC 82/1986, FJ 3).

A propòsit de l'oficialitat, el Tribunal Constitucional en la STC 82/1986, de 26 de juny, defineix de manera precisa que “és oficial una llengua,

independentment de la seua realitat i pes com a fenomen social, quan és reconeguda pels poders públics com a mitjà normal de comunicació en i entre ells i en la seua relació amb els subjectes privats, amb plena validesa i efectes jurídics (sense perjudici que en àmbits específics, com el processal, i en casos concrets, com per evitar la indefensió, les lleis i els tractats internacionals permeten també l'ús de llengües no oficials per part d'aquells que desconeguen les oficials)" (FJ 2).

D'aquesta definició se'n deriven dues conseqüències. D'una banda, el dret a utilitzar la llengua oficial davant dels poders públics en l'àmbit territorial respectiu. I, a més, incorporar les llengües oficials en els plans educatius com assignatures obligatòries amb la finalitat "d'assegurar el dret, d'arrel constitucional i estatutari, al seu ús" (STC 337/1994, de 23 de desembre, FJ 14). Bona part dels autors consideren que el Tribunal Constitucional hauria d'haver tret una tercera conseqüència, la impossibilitat d'al·legar vàlidament el desconeixement o la incomprensió de les comunicacions i actes fets en una llengua oficial, llevat dels casos en què les al·legacions siguen versemblants (Milian, 2011: 133).

Per contra, el Tribunal Constitucional ha entés, d'acord amb l'article 3.1 de la Constitució i sense tenir-hi en compte altres consideracions, que "només del castellà s'estableix constitucionalment un deure individualitzat de coneixement, i amb això, la presumpció que tots els espanyols coneixen aquesta llengua" (STC 82/1986, de 26 de juny, FJ 3).

Per tant, amb l'excepció del supòsit d'indefensió, no es podrà al·legar desconeixement de la llengua castellana. Contràriament, al que pot ocórrer amb la resta de llengües cooficials. Per a Milian (2011: 133) aquest tractament

diferent de les llengües cooficials, devalua la definició de llengua oficial per a les llengües diferents a la castellana.¹⁷⁰

Llengües reconegudes pels poders públics i no oficials

A Suïssa, en el procés de debat de la CELRM, es va considerar que el jiddix i el ienix eren llengües suïsses no territorials; posteriorment, els informes de l'estat suís al Consell d'Europa sobre el seguiment de l'acompliment de la CELRM han fet referència també a l'arpità o francoprovençal. Amb tot, d'acord amb aquests informes, els poders públics federals han emprés algunes polítiques de reconeixement i promoció del ienix, i alguns governs cantonals han ajudat puntualment a la promoció de l'arpità. Per contra, el jiddix i el romaní no han merescut aquesta mena d'atenció mínima.

Suïssa té, a més de les huit llengües autòctones, un nombre elevat de llengües estrangeres, algunes d'aquestes més parlades que les dues llengües nacionals i oficials minoritàries, l'italià i el romanx.

A més cal recordar que es dona la situació poc habitual en un estat-nació actual que, l'anglès és usada informalment –ara per ara de manera ocasional– en les institucions federals, i que és una llengua que pot ser utilitzada oficialment en les relacions entre els ciutadans i les institucions d'Argòvia, d'acord amb la constitució cantonal d'aquest cantó. Un reconeixement oficial limitat; però, en qualsevol cas, molt superior al de les minories extremes autòctones.

---

¹⁷⁰ Sobre l'oficialitat de les llengües a Espanya, la bibliografia és considerablement ampla i, entre altres autors, es poden veure Alzaga (1978), Entrena (1980), Cobreros (1984), Milian (1984, 2011 i 2016), Baño (1987), Tolivar (1987), López Basaguren (1988), Agirreazkuenaga (1991), Aguirreazkuenaga i Castells (1991), Prieto (1991), Vernet (1996 i 1998), Aparicio (1997), Albertí (1999), Alcaraz (1999a), Fernández Liesa (1999), Nogueira (2000), Solozábal (2000), Ruiz Vieitez (2005), o Pérez Fernández (2006d). I també l'obra coordinada per Vernet (2003), o les dirigides per De Lucas (1998), per Sauca (2000) o per Pérez Fernández (2006b).

Atés que l'oficialitat de les llengües espanyoles que no siguen el castellà depén dels estatuts d'autonomia i no directament del text constitucional, una mateixa llengua pot tenir diferents tipus de reconeixement oficial i legal, o simplement ser ignorada per les normes estatutàries i la legislació autonòmica.

Així, per exemple, n'hi ha llengües oficials en una comunitat, que en altres només tenen un reconeixement jurídic, sense oficialitat, amb algunes polítiques de promoció cultural i oficial, i d'ensenyament voluntari, d'algunes de les llengües espanyoles en determinades comunitats autònomes: casos del català a Aragó, i del gallec a Castella i Lleó. Menció especial mereix el fet que pot haver el reconeixement de l'existència altres llengües diferents del castellà, però s'ignora la naturalesa d'aquestes llengües. És el cas del gallec de la Vall de Xàlima (*A Fala*) a Extremadura, reconegut de manera anecdòtica com un bé d'interés cultural, sense determinar la seua filiació lingüística i sense que això servisca per a impulsar cap mena de política pública de promoció o garantia de la supervivència d'aquesta parla. I, de manera similar, l'existència del gallec és reconeguda a Astúries, però el Govern asturià considera que la variant asturiana del gallec és una llengua de transició entre el gallec i l'asturià (gallec-asturià). Al nostre entendre, l'ocultació o la tergiversació de la filiació lingüística de les llengües és una forma de menystenir-les i debilitar-les.

També cal considerar en la categoria de llengües reconegudes, però no oficials, l'aragonés a Aragó, l'asturleonés a Astúries, amb el nom de bable i asturià, i a Castella i Lleó, amb el nom de lleonés, i més recentment el berber *tamazight*, reconegut políticament a Melilla.

Les autoritats locals de Iecla, Favarella i Jumilla han reconegut explícitament que al seu territori municipal es parla valencià; però això no comporta cap mena de reconeixement jurídic per part del govern autonòmic murcià o pels tres ajuntaments amb una minoria lingüística al seu territori, pel que podem considerar que és una minoria oficialment oblidada. Així mateix,

tot i que hi ha documents de govern de Melilla que es refereixen al haquetia, no hi ha cap mena de reconeixement formal mínim d'aquesta llengua.

Llengües ignorades

En parlar de Suïssa, acabem de veure que els poders públics, tot i que reconeixen l'existència de llengües extremadament minoritàries, i impulsen algunes polítiques de suport en els casos del ienix i l'arpità; per contra, no hi ha cap iniciativa semblant respecte el jiddix i el romaní, per la qual cosa caldria entendre que són llengües, de fet, oblidades per les autoritats suïsses.

A Espanya, les minories lingüísticament oblidades pel que fa al reconeixement legal són l'àrab ceutí, el valencià de Múrcia, les illes lingüístiques del portugués a Castella i Lleó i Extremadura, l'asturleonés a Cantàbria i a Extremadura, i també les minories lingüístiques extremes com el caló i haquetia. La ignorància de la regulació legal es correspon amb una manca absoluta de polítiques públiques autonòmiques o locals de preocupació per la supervivència d'aquestes minories lingüístiques.

8.2. ORGANITZACIÓ TERRITORIAL I LLENGÜES

Tant a Suïssa com a Espanya, els respectius models de reconeixement de les llengües autòctones estan substancialment relacionats amb l'organització territorial del poder polític. Ara bé, n'hi ha diferències rellevants.

Deixarem a un costat les llengües que no tenen reconeixement jurídic i ens centrarem en aquelles que són oficials o tenen un mínim reconeixement legal en l'àmbit dels cantons suïssos i en les comunitats i ciutats autònomes espanyoles.

Una qüestió il·lustrativa de la consideració del plurilingüisme dins de cada estat. A Suïssa la qüestió de les llengües minoritàries i del plurilingüisme del país és un assumpte d'estat, que afecta els governs cantonals i el govern central, com es veu de manera reiterada en els informes de Suïssa davant el Consell d'Europa respecte al seguiment de l'aplicació de la CELRM.

Per contra, a Espanya, dels informes del Govern d'Espanya, fets amb els informes de les respectives comunitats autònomes, es desprén que el plurilingüisme és una qüestió autonòmica, però no d'estat. De fet, en termes generals, les institucions centrals de l'Estat no s'hi mostren directament compromeses, i només són les institucions autonòmiques de l'Estat, i sovint amb reticències, en funció del partit polític en el govern, que es consideren afectades per la diversitat lingüística.

Federalisme suís i llengües oficials

Com afirma Schmitt (2011: 11-12), tot i que el multilingüisme és la pedra angular de la identitat suïssa, la realitat és que Suïssa no és un país format per persones que parlen habitualment diverses llengües nacionals, sinó un país amb quatre llengües oficials i la immensa majoria dels territoris del país monolingües en una única llengua, l'excepció serien els territoris plurilingües (bilingües o trilingües).

Com hem vist, només quatre dels 26 cantons no són monolingües. Dels quatre cantons plurilingües, tres ho són en francès i alemany, i només un ho és en tres llengües (alemany, romanx i italià); si bé, la major part dels territoris d'aquests cantons plurilingües són, igualment, oficialment monolingües. Des del punt de vista jurídic i polític els principals problemes per qüestions lingüístiques s'han produït en les poques localitats i districtes amb més d'una llengua oficial.

El federalisme suís té una importància cabdal en el desenvolupament i la concreció del sistema suís de reconeixement de la pluralitat lingüística pròpia. El Govern federal té l'obligació directa de complir i fer possible el quadrilingüisme de l'administració i les institucions federals; però la regulació del reconeixement legal de les llengües i les polítiques lingüístiques corresponen als cantons, i, en els cantons plurilingües, als districtes o a les localitats concretes.

Si bé, el Govern federal té la capacitat indirecta, a través de subvencions i ajudes, d'impulsar els intercanvis lingüístics entre comunitats diferents, així com el respecte i la promoció per les llengües minoritàries dels cantons plurilingües (el francès a Berna, l'alemany a Friburg i Valais, i l'italià i el romanx als Grisons) i especialment de donar suport, en tot moment, a les llengües minoritàries de la Confederació, l'italià i el romanx.

La gestió de la conflictivitat lingüística, quan existeix,¹⁷¹ és competència bàsicament de les autoritats cantonals o subcantonals i, en cap cas, federal. Aquest fet limita els conflictes lingüístics, amb forta càrrega identitària també a Suïssa, només als àmbits subestats i evita tota mena de conflicte centre-perifèria, Federació-cantons, o Federació-dominis lingüístics; tenint en compte, a més, i això és important, que la Federació apareix sempre com a una garantia del plurilingüisme suís, de les llengües minoritàries i de la *Willensnational* suïssa (Rougemont, 1990: 18) o, el que és el mateix, de la voluntat de ser una nació forjada per la voluntat política d'estar junts per a defensar el dret a romandre diferents. Ni la Federació ni les institucions federals apareixen mai, així, com a afavoridores d'una llengua oficial sobre la resta de llengües i, menys encara, com un defensor de la llengua principal, l'alemany, per molt que siga la llengua més usada a les institucions federals.

---

¹⁷¹ Veure-hi Kriesi, Wernli, Sciarini i Gianni (1996), Du Bois (1999), Grin (1999), Büchi (2000), Linder (1998 i 2002) o Schmitt, 2011)

Cal subratllar, a més, que el federalisme és històric i no lingüístic. És a dir, que els cantons, les unitats polítiques territorials que componen la Federació, delimiten les seues fronteres d'acord amb els límits històrics i no els lingüístics.

De fet, en la *qüestió del Jura* que generà un referèndum d'independència del Jura històric, es traduï en la independència de tres districtes de parla francesa (i majoria catòlica) del cantó de Berna i la constitució del nou cantó del Jura, i la continuació en el cantó de Berna d'altres tres districtes de parla francesa (i majoria protestant). Un referèndum recent de reunificació jurassiana tornà a manifestar que la majoria del Jura bernés volia continuar formant part del cantó de Berna, de majoria alamànica, i no incorporar-se al cantó del Jura, de parla francesa.

En l'àmbit subcantonal, la divisió territorial, normalment districtes, dels cantons plurilingües també té una base històrica i no lingüística, amb tot només uns pocs districtes dels cantons plurilingües són oficialment plurilingües i, dins d'aquests districtes, únicament un nombre molt reduït de municipis, com hem vist, són igualment plurilingües.

Estat autonòmic i llengües

És evident que, excepció feta del castellà, reconegut com a llengua oficial general directament per la Constitució, la resta de llengües espanyoles esdevenen oficials, són reconegudes jurídicament sense oficialitat o són ignorades en funció dels estatuts d'autonomia de les diferents comunitats autònomes i de la legislació autonòmica respectiva. I, de la mateixa manera, les polítiques públiques lingüístiques sobre les llengües diferents al castellà, independentment que siguen reconegudes com a oficials o no, estan en funció principalment de la voluntat política de la comunitat autònoma.

En aquest sentit, com el Consell d'Europa i bastants autors han posat de manifest, el govern central no està complint les obligacions que la cooficialitat de les llengües autòctones en l'Administració Perifèrica de Galícia, Navarra, País Basc, Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana, si més no. I de la mateixa manera el Consell General del Poder Judicial tampoc està duent a terme polítiques lingüístiques per tal de garantir que els jutges i el personal que treballa en les comunitats autònomes amb llengua cooficial coneixen suficientment les llengües oficials com per a poder fer un procediment en qualsevol de les llengües oficials en compliment de la CELRM (Agirreazkuenaga, 2007).

De manera semblant a Suïssa, a Espanya l'àmbit autonòmic o quasi federal (Aja, 2007) té una importància nuclear per a entendre el complex sistema de reconeixement oficial, jurídic o polític, amb polítiques públiques i sense, que hi ha. De fet, correspon a les comunitats autònomes (art. 3.2 de la Constitució) determinar el grau de reconeixement de les altres llengües i determinar-ne les polítiques públiques que cal implementar.

Ara bé, a diferència del model suís, a Espanya, les competències polítiques en matèria lingüística no són exclusives de les comunitats autònomes, ja que el Govern central té competències en regulació bàsica en matèria judicial, militar, de l'administració general de l'estat, de la Seguretat Social, d'educació o sanitat, entre d'altres, que afecten interessos lingüístics. I, a més, les institucions centrals de l'estat no entenen el plurilingüisme espanyol i la promoció de les llengües minoritàries (totes les llengües espanyoles, llevat del castellà), com una competència pròpia, sinó com una competència autonòmica i d'àmbit territorial jeràrquicament de menor importància a l'estatal o general, a diferència igualment de Suïssa.

En l'àmbit autonòmic tindriem cinc comunitats autònomes monolingües en castellà i amb una única llengua oficial (Canàries, Andalusia, La Rioja, Madrid i Castella-La Manxa), tres comunitats autònomes (Extremadura,

Múrcia i Cantàbria) i una ciutat autònoma (Ceuta) amb minories lingüístiques no reconegudes i una única llengua oficial, tres comunitats autònomes amb minories reconegudes i una única llengua oficial (Aragó, Castella i Lleó, i Astúries) i una ciutat autònoma (Melilla) en situació similar; cinc bilingües, amb una llengua pròpia i dues llengües oficials (Galícia, País Basc, Navarra, Comunitat Valenciana i Balears), i una amb tres llengües, dues d'elles pròpies i tres llengües oficials (Catalunya).

Encara més, l'oficialitat de les llengües diferents a la castellana queda limitada al territori estricte de la comunitat autònoma o comunitats oficials amb la mateixa llengua, i que les llengües no poden utilitzar-se en les relacions oficials fora del territori respectiu, llevat que una norma estatal concreta ho permeti, com recorda Milian (2011: 134), el que explica que tot document adreçat a l'administració, organismes o institucions centrals s'hagen de redactar, com a mínim en castellà, com a criteri general, encara que es presenten en l'àmbit territorial de la comunitat autònoma on la llengua pròpia també és oficial. Sobre aquesta qüestió tornarem quan parlem de la territorialitat de l'oficialitat de les llengües a Espanya.

Siga com siga, mentre que a Suïssa les institucions federals tenen quatre llengües nacionals i oficials. A Espanya, el monolingüisme oficial, a més de les institucions centrals de l'estat, afecta a onze comunitats autònomes i dues ciutats autònomes, independentment que compten amb minories lingüístiques o no i independentment també que aquestes minories lingüístiques siguin de llengües oficials en altres comunitats autònomes (Pérez Fernández, 2006).

Una visió general

Així doncs, considerant l'àmbit de reconeixement constitucional i jurídic suís i no jurídic de les llengües autòctones, hi hauria l'oficialitat de quatre llengües nacionals en l'àmbit federal, l'oficialitat d'aquestes quatre

llengües en els respectius cantons, un reconeixement no jurídic amb mínimes polítiques lingüístiques per al ienix i l'arpità, i un reconeixement no jurídic sense cap mena de política lingüística per al jiddix i el romaní (Taula 8.1).

Taula 8.1. Reconeixement de les llengües autòctones suïsses pels poders públics

Reconeixement	Alemanys	Francès	Italià	Romanx	Ienix	Arpità	Jiddix	Romaní
Oficialitat estatal	Sí	Sí	Sí	Sí*	-	-	-	-
Oficialitat territori històric	Sí	Sí	Sí	Sí	-	-	-	-
Oficialitat fora del territori històric	-	-	-	-	-	-	-	-
Reconeixement jurídic sense oficialitat i amb polítiques públiques	-	-	-	-	-	-	-	-
Reconeixement jurídic sense oficialitat ni polítiques lingüístiques	-	-	-	-	-	-	-	-
Reconeixement no jurídic amb polítiques públiques	-	-	-	-	Sí	Sí	-	-
Reconeixement no jurídic sense polítiques públiques	-	-	-	-	-	-	Sí	Sí
Polítiques públiques sense reconeixement	-	-	-	-	-	-	-	-
Ignorància	-	-	-	-	-	-	-	-

Font: Elaboració pròpia. * Amb limitacions

La situació d'Espanya és bastant més complexa i jeràrquica. El castellà és l'única llengua de les institucions de l'Estat i és oficial a tot el territori estatal, tant aquell en què és la llengua històrica com en la resta de territoris. El català/valencià és oficial a la major part del seu territori històric, però també a territoris de llengua aranesa històrica (la Vall d'Aran) i castellana (comarques castellanoparlants valencianes), té reconeixement jurídic i legal a Aragó, és reconegut localment de forma institucional pels ajuntament del Carxe murcià i ignorat pel la comunitat autònoma de Múrcia.

El gallec és cooficial a part del seu territori històric (Galícia) i està reconegut de manera jurídica, però sense oficialitat (Castella i Lleó, i Astúries) i sense polítiques públiques (Extremadura).

El basc és reconegut a tot el territori on era llengua històrica en el darrer segle, i també a les comarques castellanoparlants del territori basc i, en part, navarrés, i fins i tot té polítiques públiques sense reconeixement de cap tipus a l'enclavament de Trebiñu (Taula 8.2).

Taula 8.2. Reconeixement de les llengües autòctones espanyoles pels poders públics

Reconeixement	Cast.	Cat.	Gal.	Basc	Ast.	Arg.	Arn.	Ber.	Àrab	Port.	Caló	Haq.
Oficialitat estatal	Sí	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Oficialitat territori històric	Sí	Sí	Sí	Sí	-	-	Sí	-	-	-	-	-
Oficialitat fora del territori històric	Sí	Sí	-	Sí	-	-	Sí*	-	-	-	-	-
Reconeixement jurídic sense oficialitat i amb polítiques públiques	-	Sí	Sí	-	Sí	Sí	-	-	-	-	-	-
Reconeixement jurídic sense oficialitat ni polítiques lingüístiques	-	-	Sí	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reconeixement no jurídic amb polítiques públiques	-	Sí	-	-	-	-	-	Sí	-	-	Sí	-
Reconeixement no jurídic sense polítiques públiques	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Sí
Polítiques públiques sense reconeixement	-	-	-	Sí	-	-	-	-	-	-	-	Sí
Ignorància	-	Sí	-	Sí	Sí	-	-	-	Sí	Sí	Sí	-

Font: Elaboració pròpia. *Amb limitacions a Catalunya. Cast. (castellà), cat. (català), gal. (gallec), ast. (asturleonés), arg. (aragonés), arn. (aranés), ber. (berber), port. (portugués) haq. (haquetia).

L'aranés és oficial al seu territori històric, i de manera limitada a tot Catalunya. L'asturleonés és jurídicament reconegut, però sense oficialitat (Castella i Lleó, i Astúries) i a l'hora és ignorat a Extremadura i Cantàbria. L'aragonés és reconegut i no oficial a Aragó. El berber *tamazight* té un reconeixement polític i no jurídic a Melilla, amb algunes polítiques públiques de suport a aquesta llengua, i de la mateixa manera el caló a Catalunya. Per contra, tot i que el haquetia apareix citat en alguns documents de la ciutat autònoma de Melilla no té cap mena de política pública favorable. L'àrab, el

portugués i el caló arreu d'Espanya són les úniques llengües que són radicalment ignorades pels poders públics espanyols.

8.3. PLURILINGÜISMES I MONOLINGÜISMES INDIVIDUALS

Relacionat amb l'anterior, però més enllà del monolingüisme o el plurilingüisme oficial i de dimensió col·lectiva, hi ha la dimensió individual del plurilingüisme. Formalment, Suïssa promou el plurilingüisme intern dins de l'estat des de l'aprovació de la Constitució de 1999 i més encara amb l'aprovació de la Llei federal sobre les llengües de 2010. A Espanya, aquest objectiu de manera activa es limita a algunes comunitats autònomes oficialment plurilingües, d'acord amb les respectives lleis de normalització lingüística.

Plurilingüismes i monolingüismes suïssos

Podríem pressuposar que la població suïssa té un nivell de coneixement de diverses llengües i variants lingüístiques bastant més elevat que els ciutadans d'altres països. I això, a grans trets és així per tres motius, si més no. Primerament, perquè oficialment han d'estudiar, en l'escolarització obligatòria, una altra llengua nacional, com a mínim, diferent a la pròpia, com veurem en l'apartat següent. En segon lloc, per l'estudi escolar i l'ús creixent de determinats àmbits professionals (universitats, sistema financer, empreses de serveis) de l'anglès, amb uns nivells de competència relativament elevat d'acord amb les agències internacionals. En tercer i darrer lloc, perquè, exceptuant la Suïssa romanda, i de manera especialment accentuada en les suïsses romanxa (amb cinc variants lingüístiques romanxes) i en la germànica

(amb variants alamàniques, walsers i bavareses), els parlants naturals d'una llengua, estudien i utilitzen en els àmbits formals una llengua estàndard a voltes bastant allunyada de la variant de la llengua parlada.

Això no obstant, s'afirma paral·lelament que la vida quotidiana, acadèmica i el treball dels ciutadans suïssos es du a terme, habitualment, en una única llengua nacional o el que és igual que "la vida diària del país és monolingüe. De fet, no és una decisió de les autoritats, sinó geogràfica: des del punt de vista lingüístic Suïssa representa un tros d'Alemanya, un tros de França, un tros d'Itàlia i una dispersió de romanxs locals en un únic cantó" (Schmitt, 2011: 12).

Amb tot, aquesta afirmació hauria de ser matisada. L'estat suís no són quatre comunitats lingüístiques evolucionant en paral·lel i sense relacions entre si, tot el contrari. Hi ha cinc fets que posen en qüestió que el monolingüisme oficial suís en els territoris es traduïska en monolingüisme individual mimèticament. En primer lloc, els desplaçaments migratoris interns comporten un contacte permanent entre persones de llengües nacionals diferents. En segon, l'educació, com veurem en l'apartat següent, és un instrument per a l'aprenentatge i el coneixement d'altres llengües nacionals. En tercer, perquè en l'administració i el govern federal hi ha quotes lingüístiques per tal de garantir-hi la presència de funcionaris públics de totes les llengües nacionals de manera proporcional a la grandària de les llengües i afavorint-hi les minories lingüístiques. En quart, per les interrelacions socials i laborals. En cinqué, perquè, malgrat la voluntat d'establir una frontera lingüística clara, hi ha localitats bilingües en els cantons de Berna, Friburg i els Grisons, on el contacte entre llengües diferents és continu. En sisé, perquè les minories lingüístiques romanxa i italiana del cantó dels Grisons usen sovint de la *lingua franca* d'aquell cantó, l'alemany, en les relacions socials quotidianes i en el treball, fora de les localitats i els districtes propis. I seté i rellevant jurídicament, perquè la legislació lingüística federal, especialment des de

l'entrada en vigor el 2010 de la Llei federal sobre les llengües, incentiva els intercanvis lingüístics entre les comunitats del país i vol afavorir el plurilingüisme de la població suïssa en anglés i en una altra llengua nacional, a més de la seua, com a mínim.

Val a dir, com veurem, en els apartats següents, que les polítiques educatives tracten de reforçar aquest plurilingüisme. Ara bé, en la pràctica la Suïssa italiana del cantó de Ticino sembla ser la més plurilingüe, amb possiblement la romanxa dels Grisons. La resta de la població tendeix a conèixer la llengua pròpia i una segona llengua nacional almenys de manera passiva.

En les dues últimes dècades, el Govern federal afirma que Suïssa ha d'avançar en l'extensió del plurilingüisme individual (Previtali, 2000), que comporte el coneixement de la llengua estàndard pròpia, un bon coneixement d'una altra llengua nacional i de l'anglés, i un coneixement suficient d'una tercera llengua nacional. En la pràctica, llevat dels ticinesos, la immensa majoria dels suïssos que coneixen suficientment una segona llengua nacional només és bilingüe (alemany-francés, alemany-romanx, alemany-italià als Grisons) i sols una minoria són trilingües (alemany-francés-italià, alemany-italià-romanx als Grisons).

A més, com hem vist en el capítol quart, el grau de coneixement d'altres llengües nacionals entre la població suïssa és relativament elevat, tot i que lluny de ser absolut. I, en aquest sentit, no cal oblidar que quasi el 25% de la població que viu i treballa a Suïssa és estrangera i, en gran mesura, no tenen com a llengua primera i familiar, cap de les llengües oficials de l'estat.

Cal subratllar que tot i que la "pau lingüística" suïssa és notablement alta, hi ha reticències entre comunitats lingüístiques, especialment rellevants entre la comunitat de parla francesa i la de parla germànica, que es manifesta en diferències de comportament polític en matèria de política europea i de

política lingüística (Du Bois, 1999; Büchi, 2000). Així, respecte a la possible integració de Suïssa a la Unió Europea, els cantons alamànics en solen ser més reticents i contraris, ja que consideren que a la UE el francès és una llengua més important que l'alemany i això minoritzaria els germànics dins de Suïssa. I, per contra, en matèria de política lingüística, malgrat que hi ha iniciatives per tal que es pugui estudiar en italià o francès en la Suïssa germànica, la defensa més aferrissada de la frontera lingüística ha estat normalment dels parlants de llengües llatines que estimen que sense el principi de territorialitat lingüística, l'alemany tindria una posició més dominant encara tant en la vida política, administrativa i institucional com en l'espai social dels territoris on ara es parlen les llengües llatines i, sobretot, aquelles minoritàries, italià i romanx.

No s'ha d'oblidar que, per exemple, al parlament grisó més del 80% de les intervencions es fan en alemany, la major part dels debats tenen aquesta llengua protagonista, i els informes i les lleis solen discutir-se sobre textos originals en alemany que després es tradueixen a l'italià i, des de 2006, sistemàticament també al romanx. I el mateix passa en l'Administració cantonal, on el romanx i l'italià tenen una presència inferior a la que els correspondria.

I, de la mateixa manera, al Parlament i les institucions federals l'ús del romanx és molt limitat, i el de l'italià no és gaire superior com a llengua de les intervencions orals o dels documents escrits; de fet, entre els documents escrits hi domina l'alemany i, de forma secundària, el francès, tot i que els documents siguin igualment oficials en les quatre llengües nacionals. Amb tot, en els darrers anys, des de l'entrada en vigor de la Llei federal sobre les llengües de 2010, hi ha un esforç de l'Administració federal perquè s'usen les tres llengües principals i perquè augmenti el nombre de funcionaris de llengua romanxa. Amb la triple intenció de garantir plenament els drets lingüístics dels suïssos que usen qualsevol de les quatre llengües oficials, reforçar la posició de les llengües minoritàries en l'Administració, i augmentar la comprensió i la

comunicació en la llengua pròpia entre les comunitats lingüístiques, si més no dins de l'Administració i les institucions federals.

Plurilingüisme o monolingüisme i bilingüismes a Espanya

A Espanya, malgrat la diversitat lingüística i a diferència de Suïssa, no hi ha dades estadístiques oficials sistemàtiques i generals de totes les llengües espanyoles i estrangeres que es parlen al país i, menys encara dels contextos i les funcions en què es parlen. Amb tot, cal pensar que el plurilingüisme individual amb més de dues llengües espanyoles només es dona a la Vall d'Aran i en un nombre de persones molt minoritari arreu d'Espanya.

En termes generals, més que de plurilingüisme individual a Espanya, hauríem de parlar de l'existència de bilingüisme, sovint només passiu, en les comunitats autònomes amb dues llengües oficials i en les zones on es parla una altra llengua espanyola. En la resta d'Espanya, en termes de llengües espanyoles, domina el monolingüisme en castellà (Moreno Cabrera, 2008).

Oficialment, seguint l'ordenament constitucional i estatutari, hi ha una Espanya monolingüe formada per 11 comunitats i dues ciutats autònomes, i fins i tot la part sud de la comunitat foral Navarra. Com recorda la STC 82/1986, de 26 de juny, FJ 2, que defineix de manera precisa el concepte d'oficialitat, és la regulació legal que obliga als poders públics la que determina que una llengua siga oficial, no la seua realitat i el pes que tinga com a fenomen social.

En conseqüència, malgrat que 6 comunitats, les dues ciutats i la part sud de Navarra monolingües tinguen minories lingüístiques en tot o part del seu territori, fins i tot ocasionalment legalment reconegudes (Astúries, Aragó, Castella i Lleó), són exclusivament monolingües a efectes d'oficialitat. Les altres cinc comunitats (Madrid, Canàries, Andalusia, Castella-La Manxa i La Rioja) són demogràficament i oficialment monolingües en tot el seu territori.

Naturalment, tot i ser monolingües oficialment, les minories lingüístiques reconegudes pels estatuts d'Astúries, Aragó i Castella i Lleó (asturleonés i galleg) són bilingües en la llengua pròpia i en castellà. I, el mateix passa amb les minories lingüístiques no reconegudes jurídicament d'Extremadura, Castella i Lleó (portugués i, de fet, basc), sud de Navarra, Múrcia, Cantàbria, Ceuta i Melilla, que són bilingües en la llengua pròpia, malgrat que no és reconeguda ni oficial.

Per contra, hi ha quatre comunitats autònomes (Balears, Comunitat Valenciana, País Basc i Galícia) que tenen dues llengües cooficials, la llengua pròpia i el castellà, una que només la part nord de la comunitat té dues llengües cooficials (Navarra) i una (Catalunya) que oficialment té tres llengües oficials. A causa aquesta realitat legal, per acció de les polítiques públiques lingüístiques en l'àmbit educatiu, principalment, i per transmissió familiar la majoria de la població d'aquests territoris són bilingües, o trilingües a la Vall d'Aran, bé siga de manera activa (parlar i escriure una llengua) o passiva (entendre i llegir una llengua).

La Constitució espanyola és imperativa quan en l'article 3.1 estableix que tots els ciutadans tenen el deure de conèixer el castellà i el Tribunal Constitucional, en les sentències STC 82/1986, de 26 de juny, adés citada, extrau les conseqüències jurídiques que dimanen d'aquest deure. Primerament, la presumpció que tots els espanyols coneixen aquesta llengua (FJ 2), i per tant que, llevat de casos molt extraordinaris, no poden al·legar-ne desconeixement. I ha abundat en aquesta interpretació en sentències més recents, com ara la STC 31/2010, reinterpretant l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en què, novament, el Tribunal no ha considerat que es pot presumir el coneixement d'una altra llengua oficial diferent del castellà, en el territori on és oficial, si més no tenint en compte les circumstàncies de residència i veïnatge habitual, o escolarització en les dues llengües oficials, i excloent-hi la residència temporal o el fet de ser nou vinguts (Milian 2011: 141-144).

Amb tot, i malgrat els criteris devaluadors de la cooficialitat lingüística del Tribunal Constitucional, les comunitats amb llengües cooficials són, actualment, creixentment bilingües, encara que siga de manera passiva. I això sembla, pels estudis sociolingüístics, que val tant per a la població que té com a llengua familiar la pròpia de la comunitat com per la que té el castellà com a llengua familiar, i això és així fins i tot en els casos en què pertanyen històricament a territoris castellanoparlants (casos del sud i l'oest del País Basc o de l'oest valencià) i fins i tot, territoris on el basc no és oficial tenen ara, com hem dit ja al capítol cinqué, un percentatge creixent i, a voltes dominant, de ciutadans bilingües (comtat de Trebiñu a Castella i Lleó, i sud de Navarra).

Cal destacar que el Tribunal Constitucional també ha tingut en compte el discurs polític supremacista que afirma de manera fal·laç que el castellà és la llengua comuna de tots els espanyols. La presumpció de coneixement del castellà que afirma el Tribunal no hauria de significar donar per establert que aquest coneixement existeix realment i, menys encara, que el castellà siga la llengua que tots els espanyols tinguen com a pròpia i que utilitzen habitualment. Així, hi ha sentències en què el Tribunal ha utilitza l'expressió "llengua oficial comuna a tot el territori" (STC 103/1999, de 3 de juny, FJ 13), però no l'assimila a la categoria de llengua pròpia i d'ús habitual de tots els espanyols, com tampoc ho fa ver en la Interlocutòria 935/1987, de 21 de juliol, FJ 2, o la STC 48/2000, de 24 de febrer, FJ 2.¹⁷² Per contra, en unes altres, assumeix la ideologia del nacionalisme lingüístic espanyol i afirma que "les disposicions constitucionals reconeixen l'existència d'un idioma comú a tots

---

¹⁷² La interlocutòria permet l'ús d'una llengua oficial diferent del castellà (català, en aquest cas) en un àmbit territorial en què només era legalment autoritzat l'ús del castellà per denúncia de vulneració de drets fonamentals, en virtut del "principi d'afavoriment de la defensa dels drets fonamentals i de les llibertats públiques dels ciutadans", i, en la mateixa, diferencia entre llengua oficial general (castellà) i llengua dels ciutadans concrets. La sentència fa referència a escrits presentats en asturià (llengua no oficial) davant l'Administració electoral i el Tribunal torna a distingir entre llengua oficial i llengua concreta dels ciutadans i, modificant la jurisprudència anterior (STC 27/1996, de 15 de febrer, FJ 3), autoritza els escrits en la llengua pròpia dels ciutadans, tot i no ser oficial, perquè fa una "interpretació de la legalitat més favorable a la eficàcia d'aquests drets [de sufragi]".

els espanyols, i el coneixement del qual pot presumir-se sempre” (STC, 84/1986, de 26 de juny, FJ2), quan la Constitució no considera el castellà llengua comuna de tots els espanyols sinó llengua oficial de l’Estat, que tots els espanyols tenen el deure de conèixer, el que no és igual a què la coneguen i dominen realment, com el mateix Tribunal Constitucional ha reconegut (STC 74/1987, de 25 de maig, FJ 3).

La llengua oficial general, el castellà, pròpia i familiar de la majoria de la població espanyola i de part de la població immigrant, especialment si són originaris de l’Amèrica hispana, no és la llengua pròpia i primera de tota la població espanyola. L’oficialitat d’una llengua no converteix la llengua en pròpia de tots els que la tenen com a oficial, per molt que pugui pressuposar-se un coneixement passiu o actiu de la llengua.

El Tribunal Constitucional no ha seguit aquesta mena de confusió conceptual i distingeix entre llengua oficial i llengua pròpia individual; però pressuposa, d’acord amb l’article 3.1 de la Constitució, el coneixement actiu del castellà en tots els ciutadans espanyols, i no considera que hi ha un coneixement, si més no passiu i circumstancial, de les llengües cooficials, d’acord amb l’article 3.2 de la Constitució i amb el seu desenvolupament en els respectius estatuts d’autonomia.

8.4. ENSENYAMENT: LA LLENGUA PRIMERA I LES LLENGÜES SEGONA I TERCERA

L’ús de les llengües a l’ensenyament és una de les peces nuclears de la política lingüística i de la legislació sobre les llengües en tots dos països. Ara bé, s’ha de partir de la consideració que la relació entre llengües autòctones i ensenyament no depèn de l’existència d’aquestes llengües, sinó del seu

reconeixement oficial, o com a mínim jurídic o polític (Milian, 1992; Oliveras, 2001).

Així, les llengües sense reconeixement de cap tipus no tenen presència en l'espai educatiu. Les llengües oficials, per contra, tenen una presència forçosa en l'ensenyament obligatori i reglat. I les llengües reconegudes jurídicament o políticament, sovint tenen presència voluntària en l'ensenyament obligatori; però, en ocasions, l'ús o la promoció d'aquestes llengües es limita a l'ensenyament reglat o la formació d'adults, o, fins i tot, no hi ha cap mena de presència en cap àmbit educatiu.

Llengua primera i les llengües segona i tercera a Suïssa

Com a criteri general, la llengua vehicular de l'ensenyament és la llengua oficial de la localitat, independentment de la llengua nacional suïssa de la família. En previsió de l'existència de migracions internes i per tal d'atendre el desplaçament de població escolar, el sistema d'ensenyament suís compta amb un sistema d'acollida i suport bastant desenvolupat per a afavorir la integració escolar d'alumnes provinents d'un altre domini lingüístic suís o de l'estranger. Tècnicament, el sistema d'acollida no genera cap tipus de problema especial i permet la integració de l'alumnat provinent d'altres zones lingüístiques de manera relativament ràpida.

Una qüestió lingüística amb forta càrrega política a Suïssa té a veure amb el coneixement durant l'ensenyament obligatori, com a mínim, d'una segona llengua nacional i de llengües estrangeres. Tradicionalment, s'havia prioritzat el coneixement de l'alemany en la Suïssa francesa i en les comunitats romanxes i italianes dels Grisons, i el francès en la Suïssa alamànica i en el cantó de Ticino, de llengua italiana; mentre l'italià i el romanx només apareixen com a llengua d'estudi voluntari i, sovint en els centres d'ensenyament primari de les localitats bilingües dels Grisons (Todisco, 2001).

D'aquesta manera, la major part dels suïssos de parla francesa aconseguien un coneixement mínim de la llengua alemanya i els de parla alamànica de la llengua francesa; mentre que els de parla italiana del Ticino, solien conèixer mínimament les llengües francesa i alemanya; quedant els Grisons en una situació més diversa, com veurem tot seguit, per ser un cantó amb tres llengües.

La realitat ha canviat en les últimes dècades amb l'increment de la importància internacional de l'anglès, pel fet que part de la immigració a Suïssa té l'anglès com a llengua familiar i per la presència cada vegada més gran d'aquesta llengua en determinats àrees laborals (sector financer, organismes internacionals, sector turístic) de Suïssa.

En els cantons de la Suïssa alamànica, en aquests moments, el debat és l'ordre en què són introduïts en l'ensenyament el francès i l'anglès en l'escola elemental. Els cantons de Basilea-camp, Basilea-ciutat, Solothurn, i en els cantons bilingües de Friburg, Berna i Valais, el francès s'hi introdueix abans que l'anglès, en la resta de cantons de la Suïssa alamànica, l'anglès s'hi incorpora a l'ensenyament abans que el francès. En la Suïssa romanda, l'ensenyament de l'alemany comença abans que el de l'anglès.¹⁷³

Als Grisons, la casuística és diferent. La primera llengua diferent a la vehicular de l'escola és l'alemany, l'italià o el romanx, en funció de la realitat lingüística de la localitat. Generalment, en les zones monolingües dels Grisons, es tria l'italià com a llengua segona en els Grisons germànics i l'alemany en els Grisons italians i romanxes. En els Grisons bilingües, és tria l'altra llengua de la localitat, generalment el romanx o l'alemany. Posteriorment, s'hi incorpora a l'ensenyament l'anglès; mentre que el francès o una altra llengua del cantó queden com a matèries facultatives. Al cantó de Ticino, francès, alemany i anglès són llengües obligatòries de l'ensenyament elemental i secundari; fet

---

¹⁷³ Aquest fet ha provocat polèmiques entre la Suïssa romanda i la Suïssa alamànica. La Suïssa romanda ha criticat que l'anglès passe per davant del francès en bona part dels cantons alamànics, i els cantons alamànics han respost que al final de l'ensenyament obligatori els alumnes germànics coneixen millor el francès, que els romands l'alemany (MacLaren, 2007).

que fa que la població del cantó de Ticino, especialment aquella que té estudis superiors, siga altament plurilingüe i conega, a més de l'italià, francès, alemany, anglés, el dialecte llombard ticinés, dialectes alamànics i, ocasionalment, alguna de les llengües de la població immigrant.

L'ensenyament de la primera llengua diferent a la vehicular sol fer-se al tercer curs de l'ensenyament obligatori i el de la segona entre el cinqué i el seté. Amb tot, la casuística és bastant diversa, atés que cada cantó regula l'ensenyament elemental de manera pròpia, i que l'ensenyament secundari i superior es fa en col·laboració entre el Govern federal i els governs cantonals (Künsel, 1994; Forster, 1998; Ribaud, 2010).

Cal advertir que les minories italiana i romanxa dels Grisons tenen dificultats per a estudiar en secundària en la llengua pròpia i acostumen a fer-ho en instituts de llengua vehicular alemanya. La minoria romanxa té també dificultats per estudiar en la llengua pròpia a la universitat. Cal dir, així mateix, que, a diferència d'altres països, Suïssa gairebé no compta amb centres educatius que ensenyen per immersió lingüística en anglés o en una llengua nacional fora del domini lingüístic respectiu.

Tradicionalment, la política lingüística educativa de base territorial estricta ha estat defensada per les comunitats lingüístiques llatines (francesa, italiana i romanx) com una garantia per a evitar que la llengua majoritària (alemany) penetrara en els seus territoris i minoritzara les llengües llatines i, especialment, les minoritàries (romanx i italià). I també, de manera tradicional, les veus més favorables a una major llibertat de llengua en l'ensenyament i a la possibilitat d'estudiar en la llengua pròpia familiar fora del territori en què la llengua és oficial han estat de l'àmbit lingüístic germànic (Schmitt, 2007); amb tot, als Grisons, dins del moviment cívic Pro Grigioni Italiano, hi ha veus que defensen la possibilitat d'estudiar en italià fora de l'àmbit lingüístic italià dels Grisons, atés que, en bona part dels Grisons, hi ha minories importants de parla italiana (Previtali, 2012).

Aquesta política d'afavorir el plurilingüisme individual a través de l'escola, s'ha vist reforçada per la Constitució Suïssa de 1999 i la Llei federal sobre les llengües de 2010, que volen aprofundir en el plurilingüisme individual i en el coneixement per part de la població de la llengua nacional pròpia, l'anglès, i dues llengües nacionals més, a través, com veurem d'intercanvis culturals i educatius entre territoris lingüístics.

Així mateix, per a treballar en l'Administració federal s'estableixen quotes en funció de les llengües pròpies dels funcionaris públics i, a més, es demana, per a accedir a qualsevol treball públic, el coneixement d'una segona llengua nacional, i per als quadres mitjans i superiors, el coneixement de dues llengües nacionals, com hem vist en el capítol 6.

D'acord amb les estadístiques oficials, un percentatge elevat de la població suïssa utilitza habitualment una segona i una tercera llengua nacional en el seu treball, i també molt freqüentment l'anglès, especialment en la Suïssa alamànica i romanda.

Llengua primera i les llengües segona i tercera a Espanya

Les llengües espanyoles en l'ensenyament són objecte d'un debat polític i jurídic continuat, intens i bastant escindit en termes polítics i ideològics. A diferència de Suïssa, el debat no es fonamenta en la supervivència i continuïtat de les llengües, especialment d'aquelles minoritàries, sinó que està vinculat a debats identitaris i les polítiques educatives en altres llengües diferents a la castellana són qüestionades sistemàticament per la ideologia del supremacisme lingüístic i la jerarquia lingüística.

En aquest sentit, és paradigmàtic que, a diferència de Suïssa, en l'Espanya oficialment monolingüe, no hi ha hagut mai, tampoc en el període democràtic, massa interès per conèixer en l'ensenyament obligatori, ni que siga

de manera voluntària, ni entre els funcionaris públics estatals, altres llengües espanyoles diferents al castellà.¹⁷⁴ I això, malgrat que les institucions centrals de l'estat han regulat, sovint de manera més extensa que les comunitats autònomes, l'ús de les llengües cooficials espanyoles altres que el castellà en les institucions estatals i en l'Administració General de l'Estat (Bodoque, 2009), i que, fins i tot, la principal institució de promoció de la cultura i del castellà/espanyol a l'estranger, l'Institut Cervantes, nascut amb l'únic i limitat objectiu de “promoure universalment l'ensenyament, l'estudi i l'ús de l'espanyol”,¹⁷⁵ ha assumit, de fet, que la primera de les seues funcions és “organitzar cursos generals i especials de llengua espanyola, i també de les llengües cooficials a Espanya”,¹⁷⁶ que l'Institut anomena exclusivament com “català, gallec i basc.”¹⁷⁷

En qualsevol cas, és un element il·lustratiu de la concepció espanyola del plurilingüisme propi que, després de quasi quatre dècades de democràcia, l'oferta que l'Institut Cervantes fa per a fora d'Espanya o l'oferta de cursos de llengües cooficials de l'Institut Nacional d'Administració Pública (INAP) per a treballadors públics, no existisca de manera voluntària en tots els trams de l'ensenyament obligatori i en l'ensenyament no reglat i universitari de l'Espanya oficialment monolingüe.

L'impuls d'aquesta mena de mesures, com recorda Moreno Cabrera (2015), contribuiria, sens dubte, a una millor valoració de les altres llengües

---

¹⁷⁴ Val a dir, però, que a la zona gallegoparlant, i en menor mesura asturleonessa, de Castella i Lleó, a la de parla aragonesa i de parla catalana d'Aragó, i a Astúries hi ha algunes experiències d'ensenyament voluntari i de promoció cultura de les llengües autòctones diferents del castellà; però limitades al territori on són parlades.

¹⁷⁵ Article 3.1.a de la Llei 7/1991, de 21 de març, per la qual es crea l'Institut Cervantes (*BOE*, núm. 70, de 22 de març de 1991).

¹⁷⁶ http://www.cervantes.es/sobre_instituto_cervantes/informacion.htm [consultat 23/05/2016].

¹⁷⁷ Veure, per exemple, l'oferta del centre de l'Institut Cervantes a Berlín de 2016. http://berlin.cervantes.es/es/cursos_espanol/cursos_para_adultos_espanol/cursos_de_catalan_gallego_y_vasco.htm [consultat 23/05/2016].

espanyoles per part dels monolingües en castellà i a veure-les com a llengües espanyoles i no com a una realitat aliena.

Només a l'Espanya amb més d'una llengua oficial, els alumnes que tenen com a primera llengua la llengua pròpia del territori, de la comunitat autònoma o, si de cas, el castellà, han tingut l'oportunitat, a través de polítiques lingüístiques educatives diverses (Argelaguet, 1998a; Bodoque, 2009), de conèixer suficientment les llengües oficials de la comunitat autònoma d'acord amb els respectius estàndards lingüístics. I, en menor mesura, en els territoris on hi ha una llengua diferents del castellà reconeguda i no oficial, els alumnes que hi estudien han tingut l'oportunitat d'estudiar i conèixer mínimament la llengua pròpia històrica del territori, en les comunitats autònomes i els territoris que hi ha alguna mena de programes lingüístics voluntaris per a estudiar la llengua pròpia (Bodoque i Tasa, 2016).

Val a dir, abans de seguir avant, que, a Espanya, es pot estudiar, sense dificultats, en centres educatius en llengües estrangeres (anglès, alemany, francès, noruec, etc.), especialment en les ciutats més grans i també on hi ha concentració de població estrangera.

D'aquesta manera, en l'Espanya monolingüe, l'ensenyament és essencialment en castellà i, al llarg de tot l'ensenyament obligatori s'estudia una llengua estrangera, generalment l'anglès, i en Secundària hi ha també l'oportunitat d'estudiar una segona llengua estrangera. Paral·lelament, des dels anys huitanta del segle passat, hi ha experiències d'estudi en dues llengües (castellà i una llengua estrangera; generalment anglès, però també francès i portugués).

La Comunitat de Madrid governada pel PP posà en marxa, en 2011, sense cap mena d'estudi de les experiències pilot anteriors ni avaluació de la iniciativa, un pla d'extensió de l'ensenyament bilingüe (anglès i castellà) en la comunitat autònoma, alhora que el mateix partit incentivava plans de

trilingüisme a Galícia, Balears, Comunitat Valenciana i Navarra. Els resultats de l'experiència són més aviat pobres (Bodoque i Tasa, 2016).

En l'Espanya oficialment monolingüe, que políticament o legalment reconeix l'existència d'altres llengües, hi ha diversitat de situacions pel que fa al seu ensenyament. A Astúries, actualment, hi ha plans per a ensenyar de manera voluntària, de moment de manera pilot, les llengües asturiana i gallego-asturiana en l'ensenyament obligatori, sobretot en Primària. A Aragó hi ha una oferta voluntària en l'ensenyament obligatori per a ensenyar català i aragonés, i fins i tot hi ha iniciatives puntuals perquè aquestes llengües siguin les llengües vehiculars de l'ensenyament, especialment en Primària.

A Castella i Lleó, s'ofereix de manera voluntària l'ensenyament del galleg en les comarques en què aquesta llengua és autòctona, en col·laboració amb la Xunta de Galícia amb major intensitat en Primària; mentre que respecte el lleonés, només hi ha alguna experiència puntual, local i voluntària.

A Melilla, l'oferta del berber *tamazight* és a través de l'Institut de les Cultures de la ciutat de Melilla per a adults. També, en centres d'adults i a través d'acords de col·laboració entre els governs municipals del Carxe murcià i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, s'ensenya valencià a adults de la comarca. A Catalunya, hi ha cursos puntuals de cultura gitana i llengua caló per a adults. A Extremadura, no hi ha cap iniciativa oficial per a ensenyar el galleg de la Vall de Xàlima.

A Ceuta, tot i que no hi ha cap reconeixement oficial de l'àrab, l'oferta d'aquesta llengua a les escoles oficials d'idiomes és especialment elevada. Igualment, a Extremadura, malgrat que no es reconeix l'existència del portugués, hi ha una oferta elevada d'aquesta llengua en les escoles oficials d'idiomes.

Les sis comunitats amb llengües cooficials tenen polítiques lingüístiques educatives diferents. A Catalunya, el model triat ha estat el que té

com a llengua vehicular el català, anomenat també d'immersió lingüística, que permet un domini elevat d'ambdues llengües oficials en finalitzar l'ensenyament obligatori. El País Basc i Navarra (en la zona bascòfona i en la mixta) han establert un sistema de quatre models lingüístico-escolars, en funció de la llengua materna i de la llengua vehicular, que progressivament ha anat decantant-se cap als models que tenen la totalitat o la major part de l'ensenyament en basc.

També a Navarra, a la zona no bascòfona, l'ensenyament del basc és voluntari; però el seu estudi i l'establiment d'escoles privades en basc (*ikastolak*) no ha deixat de créixer. Cal destacar que a Navarra els intents de promoure del trilingüisme i minoritzar l'èuscar en l'ensenyament, entre 2011-2015, per influència de FAES no van reeixir, entre altre qüestions perquè el govern d'UPN i PP no tenia majoria parlamentària. Actualment, les xifres sociolingüístiques afirmen que el coneixement del basc, especialment entre menors de 35 anys, és notablement elevada al País Basc i creixent a Navarra.

Tradicionalment, Balears i Galícia adoptaren un model lingüístic a l'ensenyament obligatori que dividia les llengües vehiculars de les assignatures (part en castellà i part en gallec o català), al llarg del temps, ha evolucionat, en funció dels partits en el govern i del canvi d'ideologia lingüística en el partit conservador. A Galícia, durant els anys huitanta i la primera meitat dels anys noranta, el sistema era mixt, pel que fa a les llengües, amb tendència a incrementar la presència del gallec en major proporció que el castellà. De manera similar a Balears en aquells moments.

Posteriorment, a mitjans dels anys noranta, el nombre d'hores en castellà en l'ensenyament gallec comença a incrementar-se. Durant el govern bipartit (PSdeG-PSOE i BNG), de 2005 a 2009, s'incentiva i s'incrementa la presència del gallec com a llengua vehicular. I finalment, durant els nous governs del PP 2009-2012, y especialment després de 2012, es redueix novament l'ús del gallec com a llengua vehicular i, mitjançant les propostes

d'ensenyament trilingüe s'intenta minoritzar la presència d'aquesta llengua a l'ensenyament, seguint les construccions intel·lectuals de FAES.

L'evolució de Balears és molt més canviant. El canvi en la direcció del PP balear comporta una lleugera reducció de la presència de la llengua pròpia entre 1996-1999 i 2003-2007, mentre que els governs progressistes (1999-2003 i 2007-2011) acosten el model balear al de Catalunya. El nou canvi en la direcció del PP balear i el seu seguiment de les propostes de FAES sobre el paper de les llengües espanyoles diferents de la castellana en l'ensenyament, du a una proposta d'ensenyament trilingüe que marginava el català i que topà amb l'oposició de la comunitat educativa i dels tribunals. El nou govern progressista de Balears, posà fi en 2015 al model trilingüe i retornà a la situació anterior a 2011.

La Comunitat Valenciana ha tingut quatre models lingüístics tradicionalment, dos a la zona castellanoparlant i dos a la valencianoparlant. A la castellanoparlant, hi havia assignatures impartides en valencià, però l'assignatura de valencià no era obligatòria, tot i que més de la meitat de la població escolar l'ha triada habitualment com a assignatura curricular. A la zona valencianoparlant, l'assignatura de valencià era obligatòria, i entre el 15% i 35% de les assignatures era en valencià en el sistema majoritari; paral·lelament, hi havia un sistema voluntari d'ensenyament únicament en valencià que es posa en marxa a finals del anys huitanta i que arriba a la màxima extensió en el 2010, i hi inclou quasi el 30% de l'alumnat valencià.

Des de finals dels anys noranta del segle XX, hi ha un sistema experimental d'ensenyament trilingüe, com a la resta d'Espanya; aquest sistema és incentivat des de 2010 i s'estableix com a oficial el 2013, influït per la proposta ideològica de FAES (Bodoque i Tasa, 2016). El nou govern progressista valencià (PSPV-PSOE i Compromís), constituït en juliol de 2015, no ha modificat, ara per ara, el model educatiu establert pel PP, tot i que està estudiant establir un nou sistema que afavorisca el coneixement del valencià.

Sense detenir-nos en el nivell de la insuficient competència idiomàtica en llengües estrangeres, essencialment en anglés, derivada del sistema d'ensenyament de llengües estrangeres en l'ensenyament obligatori i oficial espanyol (De la Rica i González de San Román, 2012), i sense valorar l'eficàcia dels programes d'aquelles comunitats autònomes que han promogut el coneixement, com a segona llengua estrangera de, per exemple, el portugués a Extremadura o del francès a Andalusia o Aragó, per manca de dades públiques d'avaluació d'aquests programes, la realitat és que, des que es posa en marxa el procés d'aprovació de l'actual Estatut d'Autonomia de Catalunya, els centres de pensament conservadors espanyols (principalment, FAES) afirmaran que les polítiques educatives de les comunitats amb llengües cooficials persegueixen la imposició de les llengües autòctones, la marginació del castellà i obeeixen a projectes nacionalistes etnicistes i irracionals contraris a la nació espanyola (Pericay, 2007).

Quan el sobiranisme català passe a ser la força amb més presència social a Catalunya les comunitats autònomes amb llengües cooficials governades per formacions conservadores nacionalistes espanyoles (Navarra, Galícia, Balears i Comunitat Valenciana), implementaran polítiques educatives trilingüístiques (amb el castellà, l'anglès i la llengua pròpia com a llengües vehiculars) per tal de minoritzar l'ensenyament en la llengua pròpia (Bodoque i Tasa, 2016). Aquestes polítiques plurilingüístiques curiosament no han tingut aplicació mínimament generalitzada en comunitats oficialment monolingües, on no han passat de models experimentals, llevat de Madrid,¹⁷⁸ tot i que potencialment tindrien una aplicació més senzilla, ja que només hi ha una llengua oficial en l'ensenyament obligatori.

Com indica Moreno Cabrera (2015: 38-44), aquest impuls del trilingüisme és impulsat bàsicament com una forma d'instrumentalitzar

---

¹⁷⁸ A la Comunitat de Madrid, el bilingüisme experimental impulsat pel PP en el govern regional afectà a més de la meitat dels centres escolars, acostant-se al trilingüisme incentivat de Navarra o Galícia, amb els governs d'UPN-PP i PP, respectivament (Bodoque i Tasa, 2016).

l'anglès contra el català, el gallec i el basc. I, caldria afegir que s'ha implementat, amb fortes resistències legals i socials de les respectives comunitats educatives, i sense comptar amb la capacitat lingüística suficient del professorat, ni plans progressius d'immersió lingüística en anglès i, sobretot, sense cap mena d'estudi i anàlisi de l'eficàcia dels plans experimentals d'ensenyament bilingüe (castellà i anglès) o trilingüe (llengua pròpia, castellà i anglès) que hi ha en marxa, en totes les comunitats autònomes des de finals dels anys vuitanta del segle XX (Bodoque i Tasa, 2016).

De fet, els projectes de trilingüisme impulsats des de 2012, han estat rebutjats legalment pels nous governs autonòmics de Balears i Navarra en 2015, i aturat, de fet, a la Comunitat Valenciana. Al nostre entendre, aquesta mena d'iniciatives mostren fins a quin punt les llengües espanyoles diferents al castellà, són vistes pel nacionalisme lingüístic espanyol com una amenaça per al castellà i com el nacionalisme espanyol utilitza el castellà i el papanatisme davant l'anglès com un instrument contra la normalització de les altres llengües espanyoles (Moreno Cabrera, 2007 i 2015; Mar-Molinero, 2006). El que no nega que les altres llengües espanyoles no siguin utilitzades en els discursos nacionalitaris perifèrics.

A diferència de Suïssa, on el plurilingüisme és un fet identitari del nacionalisme suís; a Espanya, el plurilingüisme és un problema per al nacionalisme espanyol dominant i, en menor mesura, per als nacionalismes perifèrics (Moreno Cabrera, 2015).

8.5. LLENGÜES GRANS, LLENGÜES MINORITÀRIES I L'AVANÇ DE L'ANGLÈS

Com hem vist ja, Suïssa i Espanya no s'enfronten de manera semblant a la qüestió de les llengües socialment grans i dominants i a les minoritàries i les

minories extremes i tampoc no ho fan pel que fa a l'avanç funcional de l'anglès.

Llengües grans, llengües minoritàries, minories extremes i la pressió de l'anglès a Suïssa

Com recorda Schmitt (2011: 20-21), la Constitució suïssa fonamenta la seua regulació de la diversitat lingüística en quatre principis: la igualtat de les llengües, la protecció de les llengües minoritàries, la llibertat de llengua i la territorialitat de les llengües.

Pel que fa a la distinció entre llengües socialment grans i llengües minoritàries, un problema que s'ha de plantejar qualsevol país plurilingüe que aspira a la supervivència de les llengües pròpies, els dos primers principis, a més de la territorialitat, són essencials. L'article 4 de la Constitució estableix que "les llengües nacionals són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx", i parla, per tant, de les quatre llengües de manera igual. Tanmateix, quan es refereix als idiomes oficials (art. 70.1) afirma que "les llengües oficials de la Confederació seran l'alemany, el francès i l'italià (Borghi, 2001a).

El romanx serà també llengua oficial de la Confederació en les comunicacions amb persones que parlen romanx". Si bé, més avant (art. 70.5), sosté que "la Confederació impulsarà mesures en els cantons dels Grisons i Ticino per tal de preservar i promoure les llengües romanxa i italiana".

De fet, tota la regulació lingüística suïssa des de la declaració del romanx com a llengua oficial limitada de Suïssa (1996), l'entrada en vigor de la ratificació suïssa de la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries (1998), o l'entrada en vigor, com acabem de veure, de la Constitució Suïssa de 1999, la Llei federal sobre les llengües (2010), o la Llei del cantó dels Grisons sobre les llengües (2006) fa una distinció entre les llengües grans o majoritàries

del país, l'alemany i el francès, i les llengües minoritàries, l'italià i sobretot el romanx (Forster, 2002; Ribaud, 2010; Dardanelli, 2012).

Partint d'aquesta distinció, es posen les bases legals i polítiques per a evitar la minorització de l'italià i el romanx, al cantó de Ticino, i especialment al cantó dels Grisons, que viu un procés plurisecular d'expansió de l'alemany que ha fet recular el domini lingüístic del romanx i en les últimes dècades també de l'italià, ja que la localitat de Bivio va passar de ser de majoria lingüística italiana (i llengua oficial italiana) a localitat majoritàriament de llengua alemanya i oficialment d'aquesta llengua el 2005.¹⁷⁹

En aquest sentit, la Llei, de 19 d'octubre de 2006, sobre les llengües del Cantó dels Grisons regula l'oficialitat de les llengües a tots els nivells político-administratius: comuns (ajuntaments), cercles (una mena de comarques), districtes i el cantó. La regulació base per a determinar la llengua oficial i de l'escola és article 16 de la llei.

Art. 16. Ajuntaments. 1. Llengua oficial a) Determinació

1. Els ajuntaments estableixen les llengües oficials en la seua legislació d'acord amb els principis d'aquesta llei.
2. Els ajuntaments amb una quota de, com a mínim el 40 per cent de persones pertanyents a una comunitat lingüística autòctona, són considerats ajuntaments monolingües. En aquests ajuntaments la llengua autòctona és la llengua oficial de l'ajuntament.
3. Els ajuntaments amb una quota d'almenys el 20% de persones pertanyents a una comunitat lingüística autòctona són considerats ajuntaments plurilingües. En aquests ajuntaments la llengua autòctona és una de les llengües oficials de l'ajuntament.
4. Per a determinar la quota percentual d'una comunitat lingüística es consideraran els resultats de l'últim cens federal. Són considerats pertanyents a la comunitat lingüística romanxa o italiana totes les persones que en la resposta de, com a mínim, una pregunta sobre la pertinença lingüística indiquen la llengua romanxa o italiana.

---

¹⁷⁹ La localitat de Bivio té poc més de 200 habitants i històricament era l'única població de parla italiana al nord dels Alps. Actualment, el 55% dels habitants són de parla germànica, el 29% parlen italià i un 12% romanx, mentre que un 4% parla llengües no nacionals.

La llei grisona sobre les llengües introdueix el concepte de llengua autòctona per referir-se a les localitats de parla històricament italianes i, sobretot, romanxes en què l'alemany (llengua no autòctona) ha guanyat bastant terreny.

La llei, per afavorir les llengües minoritàries, i per damunt de tot el romanx, estableix uns requisits bastant laxes per a considerar que una localitat pugui ser considerada monolingüe en romanx o italià. Així, cal que haja estat la llengua tradicional de la localitat històricament, tenir un mínim del 40% de persones que d'alguna manera indiquen que parlen aquesta llengua, encara que els parlants d'alemany siguin més del 50%.

Fora d'aquest cantó, al Ticino, l'italià no presenta massa problemes de minorització, ja que és la llengua socialment dominant, la vitalitat lingüística és alta i és també l'única llengua oficial. A la Suïssa de parla francesa i alemanya, no hi ha problemes de minorització lingüística i únicament algunes localitats dels cantons bilingües presenten situacions de minories lingüístiques (franceses o germàniques) de les llengües majoritàries a Suïssa; però sense lògiques de minorització lingüística destacables.

Al marge queden les minories extremes, l'arpità, el ienix, el jiddix i el romaní, amb lògiques de protecció pública molt limitades i assistemàtiques.

Un problema diferent és la pressió de l'anglès sobre la societat i la seua presència cada vegada més important a Suïssa en els centres financers, en les institucions internacionals amb seu a Suïssa, en part del turisme i de manera molt especial en les universitats on està desplaçant les llengües nacionals i, de manera especial, les llengües minoritàries i sobretot al romanx, sempre en una situació sociolingüística més dèbil.

Cal considerar, a més, que la població estrangera a Suïssa és quasi una quarta part de la població total que viu al país, i que el nombre d'angloparlants entre aquesta població és una minoria important i en creixement. I, cal tenir en

compte, així mateix, que la població que té l'anglès com a llengua familiar no sols triplica la suma de suïssos que parlen familiarment el romanx; sinó que la minoria estrangera angloparlant ocupa una posició professional força rellevant i bastant influent en el país.

Aquesta situació ha obert debats ocasionals en la societat suïssa en la direcció de donar alguna mena de reconeixement oficial a l'anglès (Stuhrmann, 2011) tant en l'àmbit federal com cantonal.

De fet, com hem vist, a la Constitució del cantó d'Argòvia es reconeix la possibilitat que l'administració cantonal pugui relacionar-se amb els ciutadans en alemany, la llengua oficial del cantó, i en les altres llengües nacionals o en anglès, en el que, fins ara, constitueix la primera referència de semioficialitat d'una llengua no nacional suïssa al país. També hi ha hagut casos en què els parlamentaris suïssos de parla alemanya i francesa recorren a l'anglès com a *llengua franca*, i en les universitats suïsses la presència de l'anglès és creixent com a llengua científica, de publicacions, d'investigació i també de docència (Carli i Ammon, 2007; Gazzola, 2014).

A Espanya, una llengua gran, llengües mitjanes, llengües minoritàries, minories extremes i l'ombra de l'anglès

Com hem vist, el castellà és la principal llengua espanyola en nombre de parlants que la tenen com a primera llengua, llengua familiar o llengua pròpia; però també perquè la pràctica totalitat dels ciutadans espanyols tenen un coneixement actiu de la llengua bastant elevat, i només una exigua minoria només en té un coneixement passiu, malgrat que tinguen com a llengua primera i pròpia una altra llengua espanyola o estrangera. Els casos de ciutadans espanyols que no coneixen mínimament el castellà deuen ser absolutament comptats.

A més, el castellà és una llengua internacional rellevant, la segona en nombre de parlants naturals, és oficial a uns vint països, està present com a llengua principal en la pràctica totalitat de les institucions internacionals i és la tercera o la quarta llengua en nombre de persones que poden parlar-la arreu del món.

Les llengües espanyoles diferents del castellà, siguen cooficials o no, comparteixen amb el castellà el fet que el seu domini lingüístic ultrapassa l'àmbit polític de l'estat espanyol, excepció feta de l'aragonés; però, a diferència del castellà, no són llengües d'altres estats, llevat del català/valencià al Principat d'Andorra, i de les llengües portuguesa i àrab molt minoritzades a Espanya.

Per dimensions el català/valencià i el gallec tindrien un nombre de parlants com a primera llengua relativament nombrosos; mentre que el basc/èuscar i, en part, l'asturleonés serien llengües amb un nombre de parlants relativament importants i en territoris homogenis, però reduïts.

Mentre que les altres set llengües espanyoles serien o molt minoritàries (aranés, àrab, berber i aragonés) a Espanya, o extremadament minoritàries i en risc de desaparició (portugués, caló i haquetia).

La qüestió del nombre de parlants i el territori, a l'hora de posar en marxa polítiques públiques que pretenguen aconseguir una grau de seguretat lingüística elevada per al parlants de totes les llengües és determinant.

Ho veiem en el cas suís, hi havia llengües en procés de desaparició o molt minoritzades (jiddix, arpità o romaní) que eren pràcticament ignorades pels poders públics a l'hora d'implementar polítiques públiques, de les quals es feia un reconeixement formal (ienix) i altres de les quals es reconeixia una oficialitat federal limitada i una oficialitat cantonal reforçada (romanx) i es mostrava una voluntat cantonal i federal per garantir la seua supervivència.

A Espanya, les llengües minoritàries en les diferents autonomies o són ignorades (portugués, haquetia, àrab, berber, caló, i puntualment el català/valencià, el basc, el gallec i l'asturleonés), o són reconegudes formalment (català/valencià, asturleonés, gallec i aragonés) i no reben més atenció dels poders públics que algunes polítiques voluntàries d'ensenyament de la llengua pròpia i de suport a alguns usos oficials locals, a més de la promoció cultural folklòrica. Únicament, la minoria gairebé extrema de parlants d'aranés rep un reconeixement oficial i té polítiques lingüístiques actives a Catalunya.

De fet, a diferència de Suïssa, les llengües, perquè siguen reconegudes com a cooficials i tinguen polítiques actives han hagut de ser majoritàries en les comunitats autònomes que les reconeixen com a oficials, han de tenir moviments socials importants vinculats a la seua defensa i oficialitat, i sovint van lligades a projectes nacionalitaris perifèrics (Bodoque 2009, Argelaguet, 1998a).

Totes les llengües espanyoles diferents del castellà podrien tenir una condició de llengua minoritària, d'acord amb la Carta europea de les llengües minoritàries; però, de fet, com hem vist, el seu reconeixement com a llengua minoritària està en funció del seu reconeixement en els estatuts d'autonomia, i una mateixa llengua pot ser oficial en una autonomia, reconeguda en una altra i ignorada en una altra.

L'estat espanyol, a més, no ha desenvolupat el precepte 3.3 de la Constitució i no ha establert com a principi de la política lingüística estatal la igualtat radical de totes les llengües i les polítiques actives favorables a les llengües minoritàries, que d'acord amb l'adhesió espanyola a la CELRM serien el català/valencià, gallec, basc, aranés/occità, asturleonés, aragonés i el berber/*tamazight*, quedant-hi al marge el portugués, el caló i l'àrab; a més d'algunes llengües oficials o reconegudes en part del seu territori lingüístic.

Amb tot, tant les llengües espanyoles minoritàries i minoritàries extremes, com les mitjanes que són oficials en part del seu domini lingüístic espanyol, i la mateixa llengua castellana, veuen com s'amplia cada vegada més l'ombra de l'anglès. A Espanya, no hi ha bones estadístiques oficials sobre els usos de les llengües; però, si hem de fer cas a les notícies disperses de la premsa i de les universitats (Silió 2013, o Fernández i Bravo, 2013) l'anglès cada vegada té més importància en el món laboral espanyol, en el sector turístic i en les grans empreses. I, com a Suïssa, tot i que de manera més lenta, en el món universitari, en la redacció de tesis doctorals, supera les llengües autòctones cooficials (Montero 2013) i fins i tot ocupa la primera posició d'una manera clarament dominant en algunes universitats (Universitat Rovira i Virgili 2014). I, encara més, en les publicacions científiques, la llengua anglesa està desplaçant i minoritzant ràpidament i de manera bastant generalitzada la llengua castellana i, per descomptat, la resta de llengües espanyoles amb presència universitària i científica mínimament rellevant, com ara el català, el gallec¹⁸⁰ i, en menor mesura, el basc.

A més, com passa en altres llengües del món, amb l'extensió de l'anglès en cercles intel·lectuals universitaris i empreses internacionalitzades o de serveis, s'està produint una incorporació de terminologia i fraseologia anglesa que desplaça o substitueix les paraules pròpies de les llengües espanyoles.¹⁸¹

---

¹⁸⁰ La vinculació del gallec a l'àmbit universitari i acadèmic del portugués i la col·laboració d'investigadors gallecs amb altres d'universitats portugueses, brasileres, africanes i asiàtiques de llengua portuguesa, frena, en part, la minorització del gallec com a llengua d'investigació i publicació científica.

¹⁸¹ La preocupació pel desplaçament del castellà per l'anglès en l'àmbit científic i l'anglesització del castellà tècnic i periodístic ha estat molt present en tots els congressos internacionals de la llengua espanyola i, de manera molt especial, en el que recentment ha tingut lloc a Puerto Rico durant el mes de març de 2016 (<http://cile2016.com/>).

8.6. LA DIGLÒSSIA I LES COMUNITATS LINGÜÍSTIQUES

No insistirem molt més en les diferències de les diglòssies lingüístiques de Suïssa i les que tenen lloc a Espanya, llevat de subratllar específicament aquells aspectes més vinculats a les obligacions legals establides en els dos ordenaments jurídics i, de manera indirecta, a les polítiques públiques.

La diglòssia dins de les llengües, la diglòssia entre llengües i la relació entre comunitats lingüístiques a Suïssa

Una altra particularitat del plurilingüisme suís és la diglòssia dins d'una mateixa llengua, o el que és el mateix el plurilingüisme individual generalitzat entre l'estàndard lingüístic que s'aprén a l'escola i s'utilitza a les administracions i als mitjans de comunicació escrits, i la llengua familiar i, en el cas de la Suïssa germànica, la de la ràdio i la TV. La distància és molt gran entre les parles alamàniques, bavareses i walser de l'alemany; són importants, però no tan grans com en l'alemany, entre els cinc parlars romanxs i el romanx grisó (*rumatsch grisun*) o model de llengua estàndard, mitjanes entre l'italià i les parles gal·lo-itàliques dels Grisons i Ticino, i molt baixes entre les parles dialectals de la Suïssa romanda i el francès estàndard.

No ens referirem ara, novament, al procés de diglòssia substitutiva i conflictiva que va patir l'arpità per part del francès, ni a la diglòssia entre els parlants de jiddix, ienix i romaní amb les diferents llengües nacionals. El que volem destacar ací i ara és que la diglòssia dins de les llengües, sobretot en la Suïssa germànica, dificulta la interrelació entre les comunitats lingüístiques llatines i la germànica, i per tant l'aplicació amb normalitat dels preceptes constitucionals i de la Llei federal sobre les llengües orientats al plurilingüisme individual, a la interrelació de les comunitats lingüístiques i la seguretat lingüística de parlants de diferents llengües nacionals que treballen

conjuntament o en altres paraules, fer possible que en les institucions federals, quan hi haja persones de llengües nacionals suïsses diferents, cada una puga parlar la seua llengua i entendre's sense massa problemes.

Les dificultats per a aconseguir aquest ideal són especialment importants entre els francoparlants de la Suïssa romanda i els italo parlants de Ticino que coneixen l'alemany com a segona llengua i tenen dificultats per a entendre l'alamànic que la comunitat germànica utilitza habitualment en el treball i socialment, en la TV i la ràdio.

Aquest fet està dificultant en els últims anys l'enteniment entre la comunitat romanda i l'alàmànica, i sense que es puga parlar de tensions i conflictes lingüístics, si que hi ha problemes per a avançar en la direcció de, a més de garantir la igualtat de llengües i el principi de territorialitat en l'oficialitat lingüística, avançar en el plurilingüisme individual i la llibertat de llengua entre suïssos (Wüest, 1993; Du Bois, 1999; Büchi, 2000).

El cas dels Grisons és especial, ja que les parles germàniques hi són tres (bavarés, alamànic i walser) i els parlants dels dialectes romanxs i gal-loitàlics, atés que són minoritaris als Grisons, acostumen a conèixer l'alemany i a comprendre les parles germàniques, si més no de la zona limítrof, i els germànics solen conèixer l'italià o el romanx en els districtes bilingües.

Cal recordar que l'article 70.3 de la Constitució suïssa afirma categòricament que "la Confederació i el cantons promouen la comprensió i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques", i la Llei federal sobre les llengües de 2006 reitera aquest propòsit en l'article 1.b que fixa que entre els objectius de la llei hi ha "la promoció de la comprensió i els intercanvis entre les comunitats lingüístiques", reiterant-hi el que ja deia la Constitució. Però, malgrat que la voluntat de la llei és clara, des del punt de vista de la implementació de les polítiques públiques que se'n deriven, la diglòssia interna de les llengües, especialment en el cas de la Suïssa germànica i les seues

relacions amb la Suïssa romanda, genera problemes operatius importants i dificulta, si més no els intercanvis i el coneixement i les relacions entre les diverses comunitats lingüístiques, i, de manera singular, entre les dues principals.

Una diglòssia conflictiva entre llengües i dins de les llengües minoritzades a Espanya

A Espanya, no hi ha diglòssia significativa entre les parles dialectals i la llengua estàndard de les distintes llengües espanyoles. Els casos en què la distància és més gran, com algunes parles andaluses i canàries i el castellà estàndard, l'èuscar unificat (*euskera batua*) i les parles basques dialectals o l'àrab darija de Ceuta i Melilla i l'àrab estàndard, no arriben a provocar problemes de comprensió significatius, com veiem que ocorria amb l'alamànic, el walser i el bavarés i l'alemany estàndard a Suïssa.

Les diglòssies en el berber, l'asturleonés, aranés, portugués o l'aragonés tenen a veure amb el desconeixement de l'estàndard pels parlants de les respectives llengües o amb què el procés d'estandardització no està conclòs.

Casos diferents són els del gallec i el català/valencià, on la intervenció dels poders públics i la politització partidista és molt gran, gairebé sempre amb la voluntat directament o indirectament declarada de combatre els nacionalismes perifèrics i evitar la suma de forces dels territoris amb la mateixa llengua autòctona; tot tractant d'evitar, alhora, el suposat retrocés del castellà per culpa de l'ús normal de les altres llengües espanyoles.¹⁸²

Així, com hem vist, els poders públics han intervingut activament a l'hora de fixar l'estàndard del gallec a Galícia (i Castella i Lleó), a crear un

---

¹⁸² Al respecte diu Taibo (2007) que “s’aprecia [en el nacionalisme espanyol, i especialment en el més ultramuntà], un espés exercici adreçat a subratllar el pressumpte retrocés del castellà, a etiquetar de “màrtirs” els castellanoparlants que viuen en determinats llocs i a ocultar, en paral·lel, l’omnipresència de la “*llengua comuna*” en les zones lingüísticament conflictives”.

estàndard diferenciat i afirmar l'existència d'una llengua diferent en el galleg d'Astúries i han ignorat la norma estàndard del galleg d'Extremadura.

Tanmateix, la llengua que ha conegut més iniciatives disgregadores del seu estàndard i del domini lingüístic per part del nacionalisme lingüístic espanyol ha estat la llengua catalanovelenciana.

L'estàndard de la llengua catalanovelenciana presenta variacions morfològiques, fonètiques i sintàctiques menors en termes lingüístics a les que presenta a Espanya la llengua castellana i que, d'acord amb l'estatut d'autonomia d'Andalusia, podrien justificar-hi polítiques públiques de promoció i coneixement de la singularitat lingüística andalusa, que podrien afectar a l'estàndard fonètic, sintàctic i lèxic del castellà a Andalusia.

Ara bé, aquestes diferències en els respectius estàndards territorials, sovint han estat exaltades o extremades políticament, generalment per les forces polítiques conservadors i defensors de concepcions nacionalistes espanyoles (PP balear de 2011-15, PP d'Aragó, PAR, UV, PP de la Comunitat Valenciana), per a destacant les divergències dialectals locals, provocar l'estranyament lingüístic i el distanciament identitari entre els territoris que comparteixen la segona llengua espanyola en nombre de parlants, com hem vist. Els governs conservadors aragonesos han amagat el nom de la llengua, han promogut el localisme lingüístic, de manera similar han actuat les forces conservadores valencianes, en contra dels criteris de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, tot i ser una institució autonòmica, i igualment ho ha fet (sense poder amagar el nom de la llengua) el govern balear des de 2011. La politització partidista de l'estàndard del català a Balears i Aragó, i del valencià a la Comunitat Valenciana, genera directament inseguretats lingüístiques i trasllada la idea que la llengua pròpia és una llengua conflictiva, el que reforça la llengua dominant socialment, el castellà (Alcaraz, 1996; Pitarch, 1996).

Amb tot, la diglòssia principal no és dins de les llengües, sinó entre les llengües minoritàries siguen aquestes cooficials, simplement reconegudes o ignorades, i la llengua castellana. Encara hui, després de gairebé quatre dècades de democràcia i del major (i limitat) reconeixement en els darrers segles de la pluralitat lingüística a Espanya, no hi ha cap llengua diferent a la castellana que tinga una situació sociolingüística, política, jurídica i legal de normalitat, mitjanament comparable a la que té el castellà.

Els ciutadans que parlen o volen parlar, viure i treballar quotidianament i de manera plena en una llengua espanyola distinta del castellà, no ho poden fer en tots els contextos, situacions i serveis, com veurem en el capítol següent. Es continuen utilitzant llengües diferents segons les funcions i els serveis que calga fer, utilitzar o consumir. I això, fins i tot als llocs on s'ha invertit i avançat més en els processos de normalització lingüística, com ara Catalunya. A Balears, Galícia, País Basc, Comunitat Valenciana o Navarra la distància respecte una situació de normalitat és encara major.

A més, el que és pitjor, per al nacionalisme espanyol i per a bona part de l'Espanya oficialment monolingüe “el català, l'èuscar i el galleg no són percebudes de cap manera com llengües *pròpies*: configuren una mena d'embolic molest que en el millor dels casos cal respectar, fent semblar que se'ls atorga un bon tractament. I encara més: al rerefons el que s'endevina és la creença que aquestes llengües existeixen, no per virtut de cap fet *natural*, sinó com el resultat de la insània agressiva i artificial de les gentes que les parlen” (Taibo, 2007: 40).

Només cal advertir que la diversitat lingüística espanyola no existeix com a realitat social als mitjans de comunicació estatals, on l'única llengua existent, normal i no conflictiva és el castellà/espanyol; mentre que la resta de llengües espanyoles o no existeixen, o són realitats “regionals”, no nacionals o estatals, de manera semblant a com planteja la informació sobre el

plurilingüisme espanyol i les polítiques públiques el Govern d'Espanya en els informes al Consell d'Europa sobre el seguiment de la CELRM.

8.7. LLIBERTAT DE LLENGUA I TERRITORIALITAT LINGÜÍSTICA

La Constitució suïssa, a més dels principis d'igualtat lingüística i defensa de les llengües minoritàries, afirma altres dos principis en matèria lingüística: el de la llibertat de llengua i el de la territorialitat lingüística. La Constitució espanyola no cita aquests principis, però els aplica. Les lògiques dels dos estats són diferents, però.

Cal dir, a més, que en la sociolingüística el principi de llibertat de llengua sol anomenar-se “principi de personalitat”, mentre el principi de territorialitat no canvia la seua denominació. Tradicionalment, s'ha considerat que en situació de llengües en contacte, l'aplicació del principi de territorialitat estricta tendia a permetre la seguretat dels parlants de cada llengua en el seu territori històric i evitava la desaparició de les llengües més dèbils, i el principi de personalitat, sense altres mesures, tendia a minoritzar la llengua socialment subalterna, a reduir la seguretat lingüística dels parlants de la llengua minoritària i contribuïa a la substitució lingüística.

Principi de llibertat de llengua i principi de territorialitat lingüística a Suïssa

A Suïssa és de gran importància delimitar els altres dos principis que estructuraven la regulació constitucional suïssa en matèria lingüística, el de llibertat de llengua i el de territorialitat. El principi de llibertat de llengua està garantit a l'article 18 de la Constitució i el principi de territorialitat lingüística

hi està recollit a l'article 70.2, quan s'afirma que “els cantons decidiran sobre les seues llengües oficials” i que “amb la finalitat de preservar l'harmonia entre les comunitats lingüístiques, els cantons respectaran la distribució territorial de les llengües i protegiran les minories lingüístiques pròpies”.

El principi de llibertat de llengua comporta que tots els ciutadans suïssos tenen el dret a usar la llengua que preferisquen, entenent que aquesta serà habitualment la seua llengua mare o familiar.

El principi de territorialitat té com a conseqüència afirmar l'oficialitat d'una única llengua nacional sobre una part del territori suís. Així, llevat de molt poques localitats bilingües en la frontera lingüística entre el francès i l'alemany a Berna i Friburg, i les més freqüents en el cantó dels Grisons (Ribaud, 2010).

S'ha de considerar, en aquest sentit, que el text constitucional remarca que els cantons han de respectar les fronteres històriques de les llengües¹⁸³ i han de tenir en compte també les minories lingüístiques pròpies. En els cantons plurilingües (Friburg, Berna, Valais i Grisons), acostumen a ser les autoritats subestatales (districtes i cercles) o locals les que determinen la llengua oficial.

Sobre el principi de llibertat de llengua, Schmitt (2011: 21-24) afirma que es pot considerar, i així ho va fer la Cort Federal aviat, com un principi no escrit de la Constitució de 1874 que era una mena de condició per a l'ús d'altres drets fonamentals i especialment per al dret de llibertat d'expressió, d'impresió, de religió, d'associació, entre d'altres. Amb la Constitució de 1999, aquest dret està garantit i podria entendre's que, potencialment, afectaria a la regulació de les llengües oficials de cada cantó, a les relacions entre els

---

¹⁸³ Schmitt (2011: 21) afirma que les fronteres entre les llengües pràcticament no s'han modificat des de fa un mil·lenni. L'afirmació hauria de ser matisada. És cert que la frontera entre la Suïssa romanda o la Suïssa italiana i la Suïssa alamànica pràcticament no s'ha modificat; però la Suïssa romanxa no ha deixat de retrocedir, i continua fent-ho ara, mentre que s'expandeix la Suïssa germànica en el territori on abans es parlava romanx. Fins i tot la localitat de Bivio (Grisons), històricament de parla italiana, passà a ser ciutat de llengua oficial alemanya el 2005.

ciutadans i les institucions, a la llengua vehicular de l'ensenyament i, especialment, a la llengua de la Justícia.

Ara bé, el principi de la llibertat de llengua és interpretat, en el cas suís, tenint en compte i diferenciant clarament la dimensió activa i la dimensió passiva d'aquest dret. La primera té a veure amb la capacitat d'expressar-se en la pròpia llengua, la segona amb el dret de rebre de les institucions públiques serveis, informació i instrucció en aquesta llengua. Però les dues dimensions, a Suïssa, estan en relació amb el principi de territorialitat.

Considerat això, la llibertat de llengua significaria que està garantida la protecció a usar la llengua pròpia quan és llengua nacional i oficial, comportaria que els poders públics no poden oprimir a les minories lingüístiques d'una llengua nacional en un cantó, i que no poden imposar una única llengua oficial i escolar en territoris que es parla una altra llengua nacional. La llibertat de llengua seria, per tant, el dret a usar la pròpia llengua en el domini lingüístic propi de la llengua, i, segons Schmitt, aquest principi tindria una doble funció, permetre l'ús de la llengua pròpia i protegir les minories lingüístiques.

A més, el contingut del dret de llibertat de llengua canviaria segons s'aplique en la vida privada i en el sector públic. En el primer cas, comporta el dret a expressar-se i usar la llengua de la pròpia elecció, siga aquesta llengua nacional o no, i els poders públics no tenen res a dir-hi. El segon està condicionat per l'estat que pot regular les llengües oficials en què es relaciona amb els ciutadans. En aquest cas, la llibertat de llengua significa únicament el dret de les minories lingüístiques a usar privadament la llengua pròpia arreu de Suïssa, i la garantia per als parlants d'una llengua en el territori en què és autòctona a què les autoritat no es puguem obligar a aquesta població, especialment quan és minoritària, a usar un altra llengua oficial amb les institucions o a l'escola.

Així doncs, a Suïssa, la llibertat de llengua no pot ser definida com la facultat d'adreçar-se als poders públics en una llengua qualsevol; sinó que això dependrà de la regulació que facen les institucions federals, cantonals, subcantonals i locals de les llengües oficials en els seus territoris i administracions.

A més, en el cas de Suïssa, la Constitució protegeix la preservació de les llengües nacionals en els seus territoris tradicionals i també les minories lingüístiques pròpies (italià i romanx) en els seus territoris tradicionals. Això limita, encara més, el dret a la llibertat de llengua i el vincula de manera dependent al principi de territorialitat (Widmer, 2004).

L'element que uneix la nació suïssa és el principi de territorialitat lingüística perquè dona "una sensació de seguretat cultural" (Schmitt, 2011: 24) i permet, en termes col·lectius, dues coses que tradicionalment han estat positives per a la cohesió nacional suïssa.

D'una banda, ha assentat la idea que Suïssa està composta per diferents grups lingüístics, i, per una altra banda, que aquests grups viuen en societats essencialment monolingües, si més no fins a les últimes dècades en què les migracions internes i externes han modificat la realitat lingüística de la majoria dels cantons.

Tradicionalment, la jurisprudència de la Cort Federal ha reforçat el principi de territorialitat lingüística i el dret dels cantons a legislar per a preservar l'homogeneïtat lingüística dins els territoris tradicionals de cada llengua; amb les úniques limitacions de fer possible la llibertat de llengua activa, especialment en l'àmbit privat, i d'evitar qualsevol tipus d'opressió de grups de parlants d'una llengua nacional que formen una minoria lingüística dins d'un cantó, en referència, exclusivament, als cantons plurilingües; si bé, la jurisprudència d'aquest tribunal no ha defensat tradicionals mesures especials de protecció de les minories lingüístiques dels cantons plurilingües.

D'aquesta manera, la realitat geolingüística històrica suïssa i la jurisprudència de la Cort Federal ha preservat territoris bàsicament monolingües, si més no pel que fa a les llengües oficials. El principi de territorialitat, defensat fonamentalment per parlants de llengües llatines (Papaux, 2003), ha contribuït a l'estabilitat lingüística, a la pau entre les llengües i la supervivència de les llengües minoritàries davant l'alemany; però ha presentat seriosos problemes d'aplicació als cantons plurilingües on la frontera lingüística no sempre és nítida, i especialment als Grisons (Altermatt, 2003).

A més, la jurisprudència constitucional suïssa sembla haver-se obert a noves interpretacions dels dos principis en conflicte (territorialitat i llibertat de llengua) des de l'última dècada del segle XX i especialment des que ha entrat en vigor la Constitució de 1999, com veurem en parlar de la jurisprudència constitucional suïssa (Schmitt: 2014: 157-159).

Llibertat de llengua i territorialitat lingüística a Espanya

Tractarem en primer lloc el principi de llibertat de llengua per als ciutadans espanyols, tot aprofundint en la distinció entre llibertat de llengua activa i llibertat de llengua passiva, que hem vist en parlar de Suïssa, i ampliant-la a les dimensions privada, social amb transcendència pública i oficial.

D'acord amb el sistema legal que es desprén del bloc constitucional (Constitució i estatuts d'autonomia), a Espanya hi ha llibertat de llengua activa, dret a expressar-se en la pròpia llengua espanyola o en una llengua estrangera, en totes les dimensions privades sense característiques socials públiques, independentment del lloc on la persona visca, i aquest dret està relacionat amb el dret fonamental de la llibertat d'expressió.

Ara bé, en les activitats socials amb transcendència pública i en aquelles de dimensió oficial, la llibertat de llengua està regulada d'acord amb el reconeixement jurídic, estatutari o constitucional de les diferents llengües.¹⁸⁴

Els ciutadans que tenen el castellà com a llengua pròpia tenen llibertat de llengua activa i passiva en tot el territori espanyol oficialment monolingüístic, i també tenen llibertat de llengua activa i passiva en el territori espanyol amb dues o tres llengües oficials en totes les dimensions, tot i que, en l'àmbit educatiu aquesta llibertat de llengua pot estar circumstancialment limitada, d'acord amb l'argumentació teòrica que hem vist en el liberalisme cultural (Carens, 2000) en parlar del concepte de seguretat i, en el cas espanyol, d'acord també amb la jurisprudència del Tribunal Constitucional.

En aquest sentit, la STC 337/1994, de 23 de desembre, del Tribunal Constitucional tractà a bastament la qüestió de la llengua vehicular de l'ensenyament, més enllà del primer ensenyament, i afirma que no hi ha, per part dels pares, “un dret a la lliure opció de la llengua vehicular de l'ensenyament” (FJ 9, lletra B) i fins i tot, i atès que la sentència citada tracta la qüestió del model català d'*immersió lingüística*, sostenia que “és legítim que el català, en atenció a l'objectiu de la normalització lingüística a Catalunya, siga el centre de gravetat d'aquest model de bilingüisme, sempre que això no comporte l'exclusió del castellà com a llengua docent de manera que quede garantit el seu coneixement i ús en el territori de la comunitat autònoma”.

Més tard, en la STC 31/2010, de 28 de juny, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya reafirmava que “no existeix un dret a la lliure opció de la llengua vehicular de l'ensenyament” (FJ 11); però matisava, per als que s'incorporen al sistema educatiu d'una comunitat amb dues llengües oficials, que els alumnes hi han de “rebre l'educació en una llengua en què pugen comprendre i assumir els continguts dels ensenyaments que s'hi imparteixen”

---

¹⁸⁴ Una visió general dels drets i els deures lingüístics a les comunitats autònomes amb llengua pròpia a Vernet i Pou (2006).

(FJ 11) i, per tant, han d'haver-hi mecanismes d'acollida en el sistema educatiu que siguin adequats i àgils.¹⁸⁵

Llevat, doncs, de l'ensenyament obligatori i en llocs de treball concrets com a treballadors públics i, sempre de manera circumstancial i amb intensitat diferent segons els territoris, els ciutadans que tenen el castellà com a llengua pròpia poden tenir la llibertat passiva de llengua. En conseqüència, en la majoria de casos, funcions i situacions privades, socials i oficials tenen una llibertat de llengua plena tant en la dimensió activa com en la passiva.

Les llengües espanyoles sense oficialitat en tot o en part del territori autonòmic i sense cap mena de reconeixement pels poders públics ni polítiques públiques a les respectives comunitats autònomes tenen únicament una llibertat de llengua activa en l'àmbit privat i, d'acord amb el Pacte internacional de drets civils i polítics i el Conveni per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, davant l'Administració de Justícia, i, segons la STC 48/2000, de 24 de febrer, FJ 2, també davant l'Administració electoral.

Pel que fa a les llengües reconegudes jurídicament o políticament pels poders públics espanyols en l'àmbit autonòmic i que són objecte d'alguna mena de política pública autonòmica tenen únicament una llibertat de llengua activa en l'àmbit privat, i en l'àmbit públic oficial poden tenir, a més del que ja hem referit de l'Administració electoral i l'Administració de Justícia, alguna mena de llibertat de llengua activa i passiva en serveis públics culturals i educatius i en algunes administracions públiques, i sempre d'acord amb la regulació legal concreta i circumstancial.

Només els usuaris de les llengües oficials, en el territori en què són oficials i no sols en l'àmbit de la comunitat autònoma que les oficialitza, com

---

¹⁸⁵ Sobre la STC 31/2010, de 28 de juny, pel que fa al règim lingüístic remetem novament a Álvarez Conde i Tur (2010) Blanco Valdés (2010), Elías (2010), Milian (2010), Muro (2010), Pla Boix (2010a), Pons (2010 i 2011), Jou (2011), Milian (2010), i Xiol (2011).

veurem tot seguit, poden tenir llibertat de llengua activa i passiva, si bé amb majors limitacions que les que tenen els usuaris de la llengua castellana.

Així, a més de les limitacions que es poden derivar de la regulació del sistema educatiu de cada comunitat autònoma, tampoc poden fer ús actiu de la llengua pròpia quan s'adrecen a una organisme oficial d'àmbit estatal que no estiga "radicat a la comunitat autònoma" (STC 103/1999, de 3 de juny, FJ 13), i, en la pràctica és difícil fer-ho també davant la policia en comunitats autònomes amb llengua pròpia i sense cos de policia propi, o, especialment, l'Administració de Justícia.

En aquest darrer cas, cal recordar que l'article 231 de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, prioritza, de fet, l'ús del castellà en l'Administració de Justícia i hi fa difícil, en la pràctica, l'ús d'altre llengües oficials, atés que afirma:

Article 231

1. En totes les actuacions judicials, els jutges, els magistrats, els fiscals, els secretaris i la resta de funcionaris de jutjats i tribunals han de fer servir el castellà, llengua oficial de l'Estat.
2. Els jutges, els magistrats, els fiscals, els secretaris i la resta de funcionaris de jutjats i tribunals també poden fer servir la llengua oficial pròpia de la comunitat autònoma, si cap de les parts no s'hi oposa al·legant que la desconeix, fet que pot produir indefensió.
3. Les parts, els representants i els que els dirigeixen, així com els testimonis i els perits, poden fer servir la llengua que siga també oficial a la comunitat autònoma en el territori de la qual tinguen lloc les actuacions judicials, tant en manifestacions orals com escrites.
4. Les actuacions judicials fetes i els documents presentats en l'idioma oficial d'una comunitat autònoma tenen, sense necessitat de traducció al castellà, plena validesa i eficàcia. S'han de traduir d'ofici quan hagen de tenir efectes fora de la jurisdicció dels òrgans judicials situats en la comunitat autònoma, llevat, en aquest darrer cas, de si es tracta de comunitats autònomes amb llengua oficial pròpia coincident. També s'han de traduir quan així ho disposen les lleis o a instància de part que al·legue indefensió.
5. L'habilitació com a intèrpret en les actuacions orals o en llengua de signes s'ha de dur a terme de conformitat amb el que dispose la llei processal aplicable.

En aquests casos, la llibertat activa de llengua està reconeguda formalment, però en la pràctica, i tenint en compte que es tracta de “poders forts” els condicionants sociolingüístics i la manca d’un principi d’actuació dels poders públics espanyols favorables a les llengües minoritàries, de manera similar a Suïssa, actuen en contra de l’ús normal de la llengua minoritzada, i sense garantir la llibertat de llengua passiva.

Tampoc hi ha llibertat de llengua passiva, de fet, en moltes de les activitats privades de caràcter públic i social (contractes de serveis bàsics: assegurances, aigua, llum, etc.) o serveis culturals i d’oci sotmesos a les lògiques de mercat, i on els poders públics tendeixen a inhibir-se.

Pel que fa a la territorialitat de l’oficialitat de la llengua castellana, des del moment que l’article 3.1 de la Constitució afirma que és la llengua oficial de l’Estat, entés ací com a tot el conjunt de les institucions públiques i també el territori de l’estat-nació espanyol, el castellà és oficial a la totalitat del territori espanyol i de totes les institucions públiques estatals, autonòmiques i locals.

Així mateix, l’article 3.2 de la Constitució orienta sobre l’àmbit territorial de l’oficialitat d’altres llengües espanyoles, quan afirma que aquestes ho seran “en les respectives comunitats autònomes d’acord amb els seus estatuts”.

D’una lectura restrictiva d’aquest precepte constitucional es podria deduir que les actuacions administratives fetes en la llengua pròpia i cooficial d’una comunitat autònoma només són vàlides i eficaces en la comunitat autònoma, havent-se de traduir al castellà els documents passen a formar part dels procediments administratius en el territori d’altres comunitats autònomes.

Així s’entenia, per exemple, en la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment

administratiu comú, en els apartats 2 i 3 de l'article 36, que afirmaven de manera restrictiva:

Article 36

2. En els procediments tramitats per les administracions de les comunitats autònomes i de les entitats locals, l'ús de la llengua s'ajustarà al previst en la legislació autonòmica corresponent.

En qualsevol cas, hauran de traduir-se al castellà els documents que hagen de tenir efectes fora del territori de la comunitat autònoma i els dirigits als interessats que així ho sol·liciten expressament.

3. Els expedients o les parts dels mateixos redactats en una llengua cooficial diferent del castellà, quan tinguen efectes fora del territori de la comunitat autònoma, hauran de ser traduïts al castellà per l'Administració pública instructora.

El Tribunal Constitucional, però, ha interpretat l'article 3.2 de la Constitució de manera més oberta i lògica i en la STC 50/1999, de 6 d'abril, sobre la llei adés citada afirmava que "l'art. 36.2, en el seu paràgraf segon, i l'art. 36.3, ambdós de la llei recorreguda, són constitucionals sempre que s'entenga que la preceptiva traducció al castellà continguda en els mateixos no comprén aquells supòsits en què els documents en qüestió hagen de tenir efectes en el territori d'una comunitat autònoma en què siga també llengua oficial aquella en la qual el document es troba originàriament redactat" (FJ 9).¹⁸⁶

En altres paraules, els documents i procediments fets en la llengua pròpia cooficial seran vàlids en les comunitats en què aquesta llengua siga oficial. Cas del basc a Navarra i el País Basc, i del valencià/català a la

---

¹⁸⁶ Els apartats 2 i 3 de l'article 36 de la Llei 30/1992 foren modificats per la Llei 4/1999, de 13 de gener de 1999, de modificació de la Llei 30/1992. La nova redacció fou: "2. En els procediments tramitats per les administracions de les comunitats autònomes i de les entitats locals, l'ús de la llengua s'ha d'ajustar al que preveu la legislació autonòmica corresponent. 3. L'Administració pública instructora ha de traduir al castellà els documents, els expedients o les parts d'aquests que hagen de tenir efecte fora del territori de la comunitat autònoma i els documents dirigits als interessats que així ho sol·liciten expressament. Si han de tenir efectes en el territori d'una comunitat autònoma on siga cooficial aquesta mateixa llengua diferent del castellà, no cal fer-ne la traducció".

Comunitat Valenciana, Balears i Catalunya.¹⁸⁷ La legislació posterior s'ha adaptat a la jurisprudència del Tribunal Constitucional (Tolivar, 2006).

En resum, tots els parlants de llengües espanyoles tenen garantit el dret de llibertat de llengua activa en l'àmbit privat arreu d'Espanya, els parlants de llengües legalment o políticament reconegudes tenen alguns drets de llibertat activa en les esferes socials i oficials en àmbits territorials concrets. Per contra, els parlants de llengües cooficials tenen drets actius i passius formals a usar la seua llengua en el territori on és oficial, però en la pràctica hi ha limitacions jurídiques i sociolingüístiques que n'impedeixen l'ús normal. Així, únicament els parlants del castellà tenen llibertat de llengua activa i passiva a tot el territori de l'estat amb algunes limitacions, en els casos dels empleats públics i de l'educació en les comunitats autònomes amb dues llengües oficials.

8.8. LES JURISPRUDÈNCIES CONSTITUCIONALS

El nombre de sentències en matèria lingüística dels tribunals constitucionals suís i espanyol en les últimes dècades és considerablement diferent als dos estats. Les xifres no són precises, però mentre a Espanya les sentències que directament tractaven aquest tipus de problemes eren més de 70 (Milian, 2011), a les que caldria afegir-hi les que dictaminen sobre qüestions lingüístiques de manera indirecta que multipliquen la xifra anterior, a Suïssa les

---

¹⁸⁷ Les formacions polítiques conservadores i nacionalistes espanyoles han defensat sovint la diferenciació del valencià i el català, adduint que l'estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana parla de "llengua valenciana", "idioma valencià" i "valencià", i no l'anomena en cap moment com "català". L'Acadèmia Valenciana de la Llengua, institució de la Generalitat Valenciana responsable d'establir la normativa lingüística d'obligat compliment en les institucions valencianes, ha declarat en diversos informes l'ambivalència dels termes *català* i *valencià*, i defineix en el *Diccionari Normatiu Valencià* el terme *valencià* com "llengua romànica parlada a la Comunitat Valenciana, així com a Catalunya, les Illes Balears, el departament francès dels Pirineus Orientals, el Principat d'Andorra, la franja oriental d'Aragó i la ciutat sarda de l'Alguer, llocs on rep el nom de *català*".

sentències del Tribunal Federal sobre matèria lingüística són més aviat escasses, tant les que dictaminen sobre qüestions lingüístiques de manera directa com les que ho fan de manera indirecta (Schmitt, 2011).

Jurisprudència constitucional recent suïssa en matèria lingüística

En matèria de jurisprudència suïssa el debat essencial és entre el principi de territorialitat i el de llibertat de llengua. Tradicionalment, el principi de territorialitat ha estat afirmat de manera estricta i el de llibertat de llengua es limitava a la forma activa i en l'àmbit privat, llevat que les constitucions dels cantons permeteren alguna mena de llibertat passiva. L'àmbit en què s'afirmava el principi de territorialitat amb més contundència era en l'ensenyament.

En aquest sentit, una de les sentències més conegudes del Tribunal Federal suís en matèria lingüística és de 1965, quan el Tribunal Federal dictà sentència BGE/ATF 91 I 480, cas de l'Association de l'École Française.¹⁸⁸ L'Escola Francesa de Zuric havia estat promoguda a mitjans de la dècada de 1950 pel Consolat General de França a Zuric per a francesos que residien temporalment a Zuric. El 1956, les autoritats educatives del cantó, van permetre les classes en francès, sota currículum francès i amb materials de l'ensenyament francès, però amb la condició que si la durada de l'estada a Zuric dels alumnes francesos anava a durar dos anys o més, caldria introduir-hi la llengua alemanya en el programa d'ensenyament per tal de permetre el pas a centres educatius en alemany del cantó de Zuric. Posteriorment, es va fer càrrec del centre una associació privada, Association de l'École Française, i el centre fou reconegut com una escola privada per a alumnes suïssos francòfons amb pares que resideixen temporalment a Zuric; però les autoritats acadèmiques del cantó van tornar a instar al centre a què els estudiants aprengueren alemany per

---

¹⁸⁸ <http://www.servat.unibe.ch/dfr/c1091480.html> [consultat 23/05/2016].

tal de passar, en el termini de dos anys i com a màxim tres, de l'escola francesa a un centre en alemany de Zuric. El 1965, el Tribunal Federal donà la raó al cantó de Zuric per tal de preservar la llengua alemanya, oficial al cantó, i obligava els alumnes del centre en francès a escolaritzar-se en un centre en alemany, després d'un període màxim d'estància en el centre en francès de dos anys, ampliable a tres.

Val a dir que, malgrat aquesta sentència, paradigma del principi de territorialitat, els parlants de llengües llatines han seguit defensant intensament el principi de territorialitat com a garantia de supervivència de les seues llengües,¹⁸⁹ llevat del cantó dels Grisons, on les importants minories lingüístiques italianes i romanxes en territoris en què la llengua oficial és l'alemany no tenen cap possibilitat d'estudiar en la seua llengua i defensen aquesta possibilitat (Previtali, 2012).

En aquest sentit, per exemple, el Tribunal Federal, en la Sentència BGE/ATF 100 Ia 462, *Derungs*, no ha autoritzat que al municipi grisó de Sankt Martin, de majoria germanòfona, hi haguera classes en romanx o que es pagaren amb recursos públics els desplaçament dels alumnes romanxòfons a una localitat veïna per a ser escolaritzats en la seua llengua.

Ara bé, com recorden Papaux (2003) i Schmitt (2011 i 2014), a partir dels casos *Althaus*,¹⁹⁰ *Amrein*,¹⁹¹ i *F. contra l'Oficina AI de Friburg*,¹⁹² la jurisprudència del Tribunal Federal sembla estar canviant des d'una aplicació del principi de territorialitat de manera estricta, cap a tenir en consideració el dret a la llibertat de llengua. Així, en el cas *Althaus*, el Tribunal ha admés que,

---

¹⁸⁹ En la defensa del principi de territorialitat de manera estricta, com una forma de defensar la seguretat lingüística de les llengües llatines (francès, italià i romanx) davant la llengua majoritària (alemany), es pot consultar Rossinelli (1987, 1988 i 1989), Auer (1992), Borghi (2001), Papaux (1999 i 2003), o Pla Boix (2010). Previtali (2000) també és partidari del principi de territorialitat, tot permetent excepcions amb les llengües minoritàries i monoritzades (italià i romanx) al cantó dels Grisons (Borghi i Previtali, 2003; Previtali, 2012).

¹⁹⁰ ATF 122 I 236ss=JdT 1998 I 66ss (cons. 2d).

¹⁹¹ RFJ/FZR 2001 p. 366ss=ZGRG 2/2002 69ss.

¹⁹² ATF 136 I 149.

en les zones tradicionalment bilingües, pot aplicar-se el principi de llibertat de llengua sempre que això no supose un problema desproporcionat per a la comunitat, o el que és igual no tinga uns costos econòmics desestructuradors del sistema educatiu. El cas tenia el seu fonament en una alumna, de parla francesa, que vivia en una localitat de majoria alemanya, en la municipalitat bilingüe de Biel/Bienne (cantó de Berna), i que era obligada a anar a un centre de llengua alemanya, tot i que en localitats veïnes hi havia centres en francès. El Tribunal acceptà, el 1998, que l'alumna podia anar a un centre en francès en una localitat veïna, però que els pares havien de córrer amb les despeses del desplaçament al centre en francès.

Després de l'entrada en vigor de la Constitució de 1999, el Tribunal Federal dictà la interdicció del cas *Amrein* per la qual s'autoritzava que un alumne, en el cantó bilingüe de Friburg, canviara, per pròpia voluntat, de la circumscripció escolar de parla francesa on residia a una altra de parla alemanya relativament veïna. El Tribunal considerà, en aquest cas, que la llibertat de llengua era un dret fonamental i prevalia sobre el principi de territorialitat; ara bé tornava a considerar que els costos econòmics del canvi de circumscripció havien de córrer a càrrec dels pares de l'alumne. Un criteri que de confirmar-se i ampliar-se a més casos podria tenir importants conseqüències econòmiques i organitzatives, no necessàriament positives, en els sistemes educatius dels quatre cantons plurilingües (Macheret, 2001; Schmitt, 2011), i que és considerat com a un atemptat a la sobirania dels cantons en matèria lingüística en contra de les llengües menys parlades a Suïssa (Papaux, 2003).

El cas de la senyora F. contra l'Oficina AI Friburg, té l'origen en què l'Oficina d'Assegurances d'Invalidesa de Friburg (cantó bilingüe), després d'un expedient fet exclusivament en francès, denega a la senyora F., de parla alemanya, un subsidi. La senyora F. presenta un recurs en alemany al Tribunal corresponent de Friburg, l'Oficina AI demana que el procediment tinga lloc en la llengua de l'expedient i que es traduïska la demanda de la senyora F. La

senyora F. es nega a què siga en francès i demana la traducció de tot el procediment a l'alemany. El Tribunal Cantonal de Friburg negà el 2008 la demanda de la senyora F. en allò que pertany a la llengua, basant-se en què regia el principi de territorialitat i, tot i que el cantó és bilingüe, el lloc on es presentà la demanda era de parla francesa. El Tribunal Federal, el 2010, considerà, però, estudiant els treballs de l'Assemblea Constituent que aprovà l'última Constitució del Cantó de Friburg, que la lliure elecció de llengua oficial era un principi general que sustentava el principi de llibertat de llengua a Friburg, especialment davant els tribunals i, en conseqüència, donà la raó a la senyora F., posició defensada també per Previtali (2010), analitzant la Constitució cantonal de Friburg, i analitzada de manera més crítica per Papaux (2010).

Schmitt (2011: 37-38), conclou que, atés que el federalisme suís desplaça la qüestió de la regulació de les llengües oficials als cantons, no hi ha problemes i conflictes importants en 22 dels 26 cantons, i, en els quatre cantons plurilingües, de fet en tres, perquè en Valais no hi ha municipis bilingües, la majoria dels conflictes legals i de polítiques públiques es produeixen en les fronteres lingüístiques.

En aquests llocs, els debats estan entre l'articulació del principi de territorialitat lingüística, orientador de les polítiques públiques i de la pràctica jurisdiccional i la jurisprudència històrica, i el principi de llibertat de llengua, considerat en l'última jurisprudència constitucional com un dret humà que es situaria per damunt del principi de territorialitat, i això amb matisos, atés que ara per ara la jurisprudència del Tribunal Federal no fa recaure els costos econòmics de l'exercici del principi de llibertat de llengua sobre els poders públics, sinó sobre els pares i, per tant, fa dependre l'execució del principi de llibertat de llengua dels recursos econòmics de les famílies.

Sobre l'evolució futura del xoc entre els dos principis, llibertat de llengua i territorialitat, no sols en els cantons plurilingües, sinó sobre el conjunt

de Suïssa els interrogants es multipliquen. Afectaria únicament a les llengües nacionals? Afectaria només a les localitats bilingües i les zones de la frontera lingüística? Suïssa deixaria de ser una suma de territoris monolingües, llevat d'alguns districtes i municipis, per a passar a ser un país plurilingüe arreu? Tindria sentit, llavors, no incorporar, d'alguna manera, també les llengües estrangeres més parlades i que compten amb un nombre de parlants sensiblement superiors als de romanx i fins i tot l'italià? Quins serien els costos econòmics que tindria l'aplicació d'aquest principi i com canviaria les polítiques públiques en matèria lingüística, educativa i institucional? Seria necessari, si Suïssa esdevé una societat multilingüe, reconèixer l'anglès com una llengua nacional i oficial? Podrien sobreviure les llengües minoritàries? Podrien minoritzar-se fins i tot el francès i l'alemany? Aquests són els debats que, segons Schmitt (2007) s'obrin en la societat suïssa en matèria lingüística.

Però, més enllà d'aquestes consideracions un tant especulatives, el que podria posar-s'hi en qüestió és el *Willensnation*, la nació suïssa feta sobre la voluntat col·lectiva de viure-hi junts i ser diferents.

Val a dir que estimem que la generalització del principi de llibertat de llengua activa i passiva arreu de Suïssa, i més la seua ampliació a llengües estrangeres i, específicament, l'anglès, tindria com a conseqüència l'afebliment de les comunitats lingüístiques llatines (francès, italià i romanx) davant de les germàniques (alemany i, hipotèticament, anglès) i la multiplicació arreu del país dels conflictes lingüístics i, tard o d'hora, el sorgiment a la Suïssa romanda i la Suïssa italiana de moviments polítics que per a salvaguardar la supervivència de les llengües pròpies demanarien la separació de Suïssa i, potser, la integració dels respectius territoris a França i Itàlia.

En la nostra opinió, la subordinació del principi de territorialitat al de llibertat de llengua activa i passiva, que sembla obrir-se pas en la jurisprudència constitucional suïssa, tot i que de manera molt puntual i referida exclusivament a situacions concretes en cantons plurilingües, accentuaria les

tensions identitàries lingüístiques presents a Suïssa, com en tota societat plurilingüística, i les desplaçaria des del territori dels problemes puntuals a un camp de problemes generalitzats, i canviaria el principi d'igualtat de les llengües nacionals per una dinàmica de llengües fortes i llengües dèbils i de progressiva jerarquització lingüística.

I això en un moment que les dinàmiques associades a l'actual fase de la globalització econòmica, estan comportant canvis profunds en la composició demogràfica de Suïssa i en les llengües familiars i funcionals dels seus habitants.

Jurisprudència constitucional espanyola en matèria lingüística

Seguirem, en aquest subapartat aspectes centrals de la jurisprudència del Tribunal Constitucional en matèria lingüística, tot i que al llarg d'aquest capítol ja ens hem referit a algunes sentències i comentaris, que tractarem de no reiterar ara.¹⁹³

Ja hem considerat abans qüestions com l'oficialitat i com aquesta havia estat devaluada al considerar el Tribunal que, amb caràcter general i sense tenir en compte elements circumstancials, només es podia pressuposar el coneixement d'una de les llengües oficials, el castellà, d'acord amb una anàlisi estricta i axiomàtica de l'article 3.1 de la Constitució i que, per contra, es podia al·legar desconeixement de les altres tres llengües oficials en les respectives comunitats autònomes. O el que és igual, mentre, en el cas del castellà, no es pressuposa cap mena de circumstància que impedisca el seu coneixement; en la resta de llengües oficials qualsevol circumstància, no demostrada, pressuposa desconeixement de la llengua pròpia i oficial de les comunitats autònomes, que veuen, així, devaluada la seua oficialitat.

---

¹⁹³ Ens orientem, en bona mesura, a l'hora d'estructurar el subapartats pels treballs de Milian de 2007 i 2011.

Ja ens hem referit també a les dificultats que la Llei orgànica del Poder Judicial per a poder utilitzar una llengua oficial diferent del castellà i que com afirma Milian (2016: 110-112) “la regla de l’article 321.2 LOPJ dista de l’equilibri inexcusable que, segons el Tribunal Constitucional, hi ha d’haver entre les dues llengües oficials, i no hi ha raons poderoses, com seria la protecció del dret a la tutela judicial efectiva, que la justifiquen”. Encara més, continua Milian, hi ha el dubte “sobre si la manca de coneixement de la llengua oficial pròpia per part de molts jutges i magistrats constitueix o no un entrebanc que condiciona excessivament l’exercici del dret –aquest ja no fonamental, en sentit tècnic– reconegut a les parts, als representats, als testimonis i als perits a utilitzar la llengua oficial que lliurement elegeixen”.

Milian va més enllà en la crítica a les sentències del Tribunal Constitucional en matèria d’Administració de Justícia¹⁹⁴ i afirma, finalment, que “la manca de reconeixement del dret a rebre les actuacions judicials en la llengua oficial escollida, quan aquesta llengua és la llengua oficial pròpia de la comunitat autònoma, és un altre defecte censurable de l’article 231 LOPJ, que, curiosament, el Tribunal Constitucional silencia sempre quan examina la constitucionalitat d’aquesta norma ... Però no tan sols ho silencia, sinó que té la gosadia d’afirmar que, a l’Administració de Justícia, el castellà i les llengües oficials altres que la castellana tenen “en principi, una posició d’igualtat (STC 56/1990, 29 de març)”.

En matèria relacionada amb els usos de les llengües davant l’Administració de Justícia i que els encausats obtinguen la tutela efectiva dels jutges i tribunals, que garanteix l’article 24 de la Constitució, el Tribunal Constitucional va fer prevaler, per als ciutadans espanyols, el principi del deure de conèixer el castellà que estableix l’article 3.1 de la Constitució, tot afirmant en la STC 82/1986, de 20 de febrer, que la prohibició de declarar en basc

---

¹⁹⁴ Sobre les llengües oficials a l’Administració de Justícia, es pot consultar Urrutia (2001 i 2010) i Pla Boix (2005).

davant el Jutjat Central i el Tribunal Suprem no era una violació de l'article 24.1 de la Constitució atés que “els demandants tenen l'obligació de conèixer l'idioma en què se'ls va exigir que declararen [castellà], el que significa que, si efectivament s'haguera produït una mancança en la seua defensa per desconèixer l'idioma, s'hauria degut a una ignorància indeguda” (FJ 3). Però, sembla evident que “amb la qualificació d'ignorància indeguda de l'eventual supòsit ... que els demandants haguessin desconegut el castellà, el Tribunal s'excedeix i l'erra” (Milian 2011: 144).

De fet, abans d'aprovar-se l'actual Constitució, en abril de 1977, Espanya ja havia ratificat el Pacte internacional de drets civils i polítics que en l'article 14.3, lletres *a* i *f*, afirma “durant el procés, tota persona acusada d'un delicte tindrà dret, amb igualtat plena, a les garanties mínimes següents: *a*) a ser informada sense demora, en un idioma que comprega i en forma detallada, de la naturalesa i les causes de l'acusació formulada contra ella, *f*) a ser assistida gratuïtament per un intèrpret, si no comprén o no parla l'idioma utilitzat pel tribunal”.¹⁹⁵ I, així mateix, en octubre de 1979, Espanya ratificava el Conveni per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, que en l'article 6.3, lletres *a* i *e*, declara que “tot acusat té, com a mínim, els drets següents: *a*) a ser informat, en el termini de temps més breu, en una llengua que comprega i detalladament, de la naturalesa i de la causa de l'acusació formulada contra ell; *e*) a ser assistit gratuïtament per un intèrpret, si no comprén o no parla la llengua emprada en l'audiència”.¹⁹⁶

Val a dir que el Tribunal Constitucional canvià prompte la jurisprudència que es derivava de la STC 30/1986. Així, de manera explícita, en la STC 74/1987, de 25 de maig, afirma que el dret a ser assistit per un intèrpret “ha d'entendre's comprés en l'art. 24.1 de la Constitució, que disposa que en cap cas pot produir-se indefensió” (FJ 3), reforçant així el dret a la

---

¹⁹⁵ *BOE*, núm. 103, de 30 d'abril de 1977.

¹⁹⁶ *BOE*, núm. 243, de 10 d'octubre de 1979.

tutela judicial efectiva, sense que en cap cas pugui produir-se indefensió (art. 24.1 de la Constitució) i el dret a un procés, o a una defensa, amb totes les garanties (art. 24.2 de la Constitució). Encara més, rectificat de manera directa la sentència STC 30/1986, diu que no es pot objectar que “el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i que tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la (art. 3.1 de la Constitució), ja que el que ací es valora és un fet (la ignorància o el coneixement insuficient del castellà) quan afecta a l'exercici d'un dret fonamental, com és el de defensa ... el deure dels espanyols de conèixer el castellà, abans al·ludit, fa suposar que aquest coneixement existeix en la realitat, però aquesta presumpció pot quedar desvirtuada quan el detingut o pres al·lega fefaentment la seua ignorància o coneixement insuficient o aquesta circumstància es posa de manifest en el transcurs de les actuacions policials” (FJ 3).

O el que és igual, qualsevol ciutadà espanyol, com qualsevol estranger, pot ser assistit per un intèrpret i usar la pròpia llengua en qualsevol tribunal espanyol. Amb tot, més enllà de la jurisprudència constitucional, la realitat sociolingüística, la inèrcia i el desconeixement, quan no les reticències o la desconfiança, per bona part dels representants del sistema judicial espanyol de les llengües espanyoles diferents a la castellana, fa molt difícil l'ús normal de les llengües oficials diferents a la castellana en l'Administració de Justícia.

No podem oblidar que l'Administració de Justícia és d'àmbit estatal i les conseqüències institucionals de l'estat autonòmic espanyol, especialment la cooficialitat lingüística, li afecta, de fet, marginalment. Ja hem vist, adés, com el Tribunal Constitucional considera que les llengües oficials estan en “una posició d'igualtat” (STC 56/1990, de 29 de març, FJ 41) en la Llei orgànica del Poder Judicial. Un fet més que discutible, i que, sovint, afecta a drets i llibertats fonamentals que, com el dret a la tutela judicial efectiva sense cap mena d'indefensió o el dret a un procés amb totes les garanties, que com hem vist tenen un contingut lingüístic inherent.

El mateix Consell d'Europa ha denunciat la marginació de les llengües oficials espanyoles en l'Administració de Justícia en els seus informes i requeriments al Govern d'Espanya en el seguiment de la CELRM, sense que ara per ara el Govern espanyol hi haja donat cap mena de resposta i s'hi haja sentit especialment concernit, atés que tendeix a considerar les llengües cooficials com un fet autonòmic i no com el que és: una realitat estatal i general.

El Tribunal Constitucional ha tractat en una ocasió la relació entre dret lingüístic i dret fonamental a la intimitat familiar (STC 201/1997, de 25 de novembre), en la resolució d'un recurs d'empara presentat per una persona empresonada en un establiment penitenciari contra la resolució del director del centre que li impedia comunicar-se telefònicament amb la seua família en basc, resolució confirmada pel jutge de vigilància penitenciària. El Tribunal no entrà a valorar si el problema era del contingut lingüístic inherent al dret fonamental a la intimitat familiar o si estaven únicament davant un dret lingüístic reconegut en l'article 51.1 de la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària. Per contra, el Tribunal es limità a considerar desproporcionada la resolució del director del centre penitenciari i, per tant, injustificada i revocable; però no entrà a valorar en quina mesura afectava el contingut lingüístic dels drets fonamentals a la llibertat d'expressió i a la intimitat familiar.

Pel que fa a les obligacions o les intervencions lingüístiques en els àmbits socioeconòmics amb rellevància pública i social, el Tribunal s'ha pronunciat, essencialment, en dos aspectes: l'etiquetatge de productes i la disponibilitat lingüística de les empreses. Respecte el primer aspecte, la STC 147, 147/1996, de 19 de setembre, FJ6, sosté que la normativa estatal prescriu que les dades obligatòries de l'etiquetatge s'expressaran necessàriament en castellà i que això no inhabilita perquè ho puguen estar també en una altra llengua oficial.

Mentre que les STC 31/2010, de 28 de juny, FJ 22, i la STC 137/2010, del 16 de desembre, FJ 6, han interpretat l'article 34 (drets lingüístics dels consumidors i usuaris) de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya que diu "totes les persones tenen dret a ésser ateses oralment i per escrit en la llengua oficial que elegeixin en llur condició d'usuàries o consumidores de béns, productes i serveis. Les entitats, les empreses i els establiments oberts al públic a Catalunya estan subjectes al deure de disponibilitat lingüística en els termes que estableixen les lleis". La interpretació del Tribunal ha anat en la direcció d'afirmar que l'article no es podia entendre com que "l'Estatut imposara de manera immediata i directa l'obligació [de disponibilitat lingüística] als ciutadans" (STC 31/2010, FJ 2), i que era una declaració abstracta que hauria de concretar-se legalment, tot i que "no pot significar la imposició a aquestes [empreses privades], al seu titular o al seu personal d'obligacions individuals d'ús de qualsevol de les dues llengües oficials de manera general, immediata i directa en les relacions privades" (STC 31/2010, FJ 22).

Milian (2016: 126) estima que una norma legal que obligara a l'ús oral i escrit de la llengua del consumidor o usuari per part de qualsevol venedor concret, i no de l'empresa de manera genèrica, aniria "en contra de la llibertat d'empresa, lesionaria la llibertat d'expressió i infringiria el principi d'igualtat i no discriminació". En la nostra opinió, això no soluciona el problema de la garantia dels drets lingüístics de les persones que viuen en comunitats amb dues llengües a la llibertat de llengua activa i passiva en les relacions i els serveis privats de naturalesa social i a rebre atenció oral i documentació escrita en la llengua oficial de la seua elecció, un fet que ara no passa, ja que la majoria de les empreses privades de serveis usen de manera dominant, especialment per escrit, el castellà en la majoria de territoris amb dues llengües oficials.

Ja hem parlat que el Tribunal Constitucional considera constitucionals els diferents sistemes educatius que utilitzen la llengua pròpia oficial com

única llengua vehicular, sempre que hi haja la garantia del coneixement del castellà en el procés educatiu. En relació indirecta amb l'educació i en general als serveis públics, el Tribunal ha hagut també de pronunciar-se sobre si el coneixement obligatori d'una llengua en els treballadors públics és un requisit o es tracta d'una obligació no justificada i discriminatòria. La qüestió central és determinar si l'exigència lingüística contravé el dret a "accedir en condicions d'igualtat a les funcions i càrrecs públics d'acord amb els requisits que assenyalen les lleis" que fixa l'article 23.2 de la Constitució espanyola. Una qüestió de la que quedarien exclosos, però, els càrrecs públics representatius.

En aquest sentit, la STC 46/1991, de 28 de febrer, relaciona els requisits lingüístics exigibles als treballadors públics amb el principi de capacitat en què es fonamenta el treball públic, i estableix que està justificat exigir un coneixement lingüístic d'acord amb el criteri de raonabilitat (FJ 3) de l'exigència del coneixement de la llengua cooficial pròpia d'una comunitat perquè és llengua de l'Administració, junt amb el castellà. Si bé, el vincula a un segon criteri, el de proporcionalitat (FJ 4) i el condiona a la tipologia de les funcions i llocs de treballs en cada cas, per tal d'evitar discriminacions.

Finalment, advertir que el Tribunal Constitucional no ha fixat una jurisprudència clara sobre la distribució de competències pel que fa a la matèria lingüística (Vernet i Pou, 2006; Milian, 2011). Així mentre que en determinades sentències, com en la STC 123/1988, de 23 de juny, FJ5, afirma que l'atribució de la regulació de la cooficialitat a les comunitats autònomes "no pot suposar una atribució de competències específiques més enllà del marc establert en el repartiment que duen a terme la Constitució i els estatuts d'autonomia". En altres ocasions, com la STC 74/1989, de 21 d'abril, indica que la Constitució i els estatuts d'autonomia deriven la competència en matèria lingüística a la institució autonòmica "que resulta habilitada per a determinar l'abast de la cooficialitat" (FJ 3); si bé és una competència limitada que no pot servir per a "regular, amb l'excusa d'actuacions de política lingüística, matèries

reservades a l'Estat" (FJ 2), però deixant clar que les competències sectorials de l'Estat tampoc poder ser "un obstacle que bloquege o buide la competència que sobre normalització lingüística té la comunitat autònoma" (FJ 2). Hi ha una tercera posició en la jurisprudència, segons la qual (STC 253/2005, d'11 d'octubre, FJ10) en matèria lingüística les competències són concurrents, sense entrar en contradicció amb la STC 74/1989 a què acabem de referir-nos.

8.9. LLENGÜES D'ESTATS I LLENGÜES SENSE ESTAT

Una particularitat que entenem rellevant en les llengües oficials a Suïssa i a Espanya,¹⁹⁷ és que les tres grans llengües suïsses (alemany, francès i italià) són oficials a altres països veïns, són llengües vinculades a una tradició cultural important i compten amb recursos i serveis lingüístics (centres d'estudis lingüístics, diccionaris, material didàctic, prestigi internacional, etc.) molt desenvolupats, i només el romanx és una llengua limitada en la seua parla a l'estat suís, té molts pocs parlants, una vitalitat lingüística limitada i un nombre de recursos i serveis lingüístics bastant limitat, i que ara per ara no compensa el fet que formalment les autoritats federals i les del cantó dels Grisons tinguen l'obligació d'afavorir de manera especial la llengua romanxa.

Amb tot, una hipotètica incorporació de Suïssa a la UE, que compta amb bastants resistències en la comunitat lingüística germànica, perquè el francès té una posició superior en el sistema jeràrquic de les llengües europees a la UE, situaria el romanx per davant en la jerarquia lingüística de la UE de totes les llengües cooficials espanyoles, llevat del castellà.

---

¹⁹⁷ Deixarem ara al marge les llengües jurídicament reconegudes (aragonés i asturleonés a Espanya), les llengües amb una mena de reconeixement polític (arpità, ienix, jiddix i romanía a Suïssa; berber i caló a Espanya), i les ignorades (àrab, portugués i haquetia a Espanya).

A Espanya, totes les llengües oficials són llengües presents en altres estats, llevat del gallec, tot i que aquesta llengua és molt propera al portugués. Però només el castellà té la condició de llengua internacional, ja que, malgrat que el català és llengua oficial d'un microestat europeu, Andorra, aquest fet no té cap conseqüència internacional, pel que fa a la provisió de materials i serveis lingüístics, estatus oficial de la llengua o reconeixement exterior. De fet, les llengües cooficials d'Espanya (català/valencià, gallec, basc/èuscar i aranès/occità) tenen un cert reconeixement a la UE i poden ser utilitzades, en determinats supòsits, com veurem; però sense ser llengües oficials de la Unió Europea, malgrat tenir més parlants que llengües com el maltés, per exemple.

De fet, el català pot ser utilitzat a l'ONU per l'estat andorrà; però no pels representants de l'estat espanyol, i, si el Principat d'Andorra, s'incorporara a la UE, el català passaria a ser-hi llengua de la Unió, perquè seria la llengua oficial d'un estat, malgrat que, en aquest estat, només la parlen uns milers de ciutadans, a diferència d'Espanya.

Lògicament, la dimensió internacional de les llengües oficials de Suïssa i d'Espanya reforça la seguretat lingüística i l'autoestima lingüística dels seus parlants i reforça les polítiques públiques lingüístiques de cada llengua.¹⁹⁸ I, en aquest sentit, l'alemany, el francès, el castellà i l'italià tenen una posició més forta que no el romanx, el català, el basc, el gallec o el aranès. I, lògicament, totes aquestes llengües tenen una posició lingüística més forta que les llengües simplement reconegudes jurídicament i políticament, i més encara que les llengües ignorades.

---

¹⁹⁸ Sobre les llengües en el dret internacional i europeu, cal tenir en compte Fernández Liesa (1999), Alcaraz (2001), Milian (2003), Urrutia (2004), Ruiz Vieytez, 2005 i Pla Boix (2014). I sobre la diferència entre Suïssa i Espanya, Pla Boix (2010) o Nogueira (2014).

8.10. LES DIFERÈNCIES ESSENCIALS DE SUÏSSA I ESPANYA EN EL RECONeixEMENT DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

Les tres principals diferències entre el model suís i l'espanyol pel que fa al reconeixement de la diversitat entenem que cal situar-les en la delimitació i l'abast de l'oficialitat, la primera, i les altres dues en l'aplicació dels principis de llibertat de llengua (o de personalitat) i del de territorialitat lingüística.¹⁹⁹

El reconeixement de quatre llengües nacionals i oficials en les institucions estatals i en els territoris en què són parlades de manera autòctona i mínimament significativa, té tres conseqüències primordials sobre la societat suïssa, sobre els parlants de les llengües i en l'àmbit internacional. En primer lloc, evidencia col·lectivament i amb caràcter general en el conjunt de Suïssa pel fet que l'estat suís és plurilingüe i que el plurilingüisme intern és un valor nacional i identitari de tota la societat suïssa. En segon, afavoreix la seguretat lingüística dels parlants de les llengües nacionals en els territoris on les llengües són autòctones i oficials, i redueix els conflictes lingüístico-identitaris a la mínima expressió, sense que hi haja cap mena de conflicte lingüístico-nacional que pose en qüestió la configuració actual de l'estat-nació suís, i les minories lingüístiques tenen garantits els seus drets. En tercer, perquè projecta internacionalment el fet que hi ha quatre llengües oficials i una notable situació de "pau lingüística", malgrat la diversitat de llengües.

Espanya, per contra, només reconeix una llengua d'àmbit estatal i oficial a tot el territori. Les altres llengües oficials només ho són en territoris autonòmics i no sempre en tot el seu domini lingüístic espanyol. Internament, no projecta una concepció plurilingüística igualitària, sinó desigual o jeràrquica amb una única llengua d'estat, i unes llengües d'àmbit territorial limitat i cooficialitat. El fet, a més, que la cooficialitat en les comunitats autònomes

---

¹⁹⁹ Els principals estudis comparant Suïssa i Espanya, en matèria lingüística, a Pla Boix (2010) i Nogueira (2014).

amb plurilingüisme oficial siga formalment igualitària i no tinga en compte que són llengües minoritàries, minoritzades i en una situació sociolingüística desigual, comporta que el nivell de seguretat lingüística dels parlants d'aquestes llengües sempre serà inferior i més inestable que el dels parlants de la llengua dominant i estatal. Finalment, la projecció internacional de la pluralitat lingüística espanyola és jeràrquica i desigual, quan n'hi ha; i sovint exclusivament monolingüe, en la llengua de l'estat, i per tant com si a Espanya no hi haguera pluralitat lingüística.

Pel que fa a l'aplicació dels principis de llibertat de llengua i territorialitat, els dos estats segueixen lògiques, igualment, divergents. A Suïssa, el principi dominant arreu de l'estat és el de territorialitat estricta pel que fa a l'oficialitat i a la prestació de serveis públics en una llengua determinada. És cert que als municipis bilingües, hi ha algunes localitats en què el principi de llibertat de llengua o personalitat pot ser el dominant, i també és cert que hi ha constitucions cantonals que estableixen el principi de llibertat de llengua i permeten les relacions amb l'administració cantonal en qualsevol llengua nacional, com ocorre també en l'Administració federal suïssa, i també és cert, com hem vist, que el Tribunal Federal sembla inclinar-se en la darrera dècada a considerar el dret de llibertat de llengua com un dret fonamental i situar-lo per damunt del principi de territorialitat, com a mínim en els municipis bilingües i en els espais de frontera lingüística.

Però, ara per ara, el principi dominant per al conjunt de la població suïssa és el de territorialitat, i això ha estat una garantia per a la seguretat lingüística de les minories lingüístiques en el seu territori tradicional, si més no pel que fa a la llengua francesa i la llengua italiana en el Ticino. Un problema diferent és el dels Grisons, on l'aplicació del principi de territorialitat i la Llei sobre les llengües d'aquest cantó, que afavoreix singularment el romanx i en menor mesura l'italià, dóna lloc a una realitat lingüística amb importants minories germàniques i ocasionalment italianes en municipis oficialment

monolingües en romanx, i a importants minories lingüístiques en romanx i italià en municipis oficialment monolingües en alemany. Sense que, ara per ara, hi haja una resposta adient a aquest problema, especialment en l'àmbit de l'ensenyament.

A Espanya, com ja hem vist, les comunitats oficialment monolingües en castellà practiquen, de fet, el principi de territorialitat estricta a favor del castellà. Mentre que els territoris en què hi ha una altra llengua oficial, el principi de llibertat de llengua està garantit plenament als que utilitzen el castellà. Mentre que les altres llengües reconegudes legalment o políticament, o sent declarades oficials només limiten el seu àmbit de reconeixement al territori establert per les diferents comunitats autònomes i és, en aquest territori, on tenen llibertat de llengua activa i, en els casos en què són llengües oficials, també passiva, si més no formalment; tot i que les dificultats per a la llibertat passiva sovint són grans en l'Administració de Justícia, la policia, l'Administració perifèrica de l'Estat i els serveis privats d'àmbit social i general.

CAPÍTOL 9

SEGURETAT LINGÜÍSTICA I JERARQUIA LINGÜÍSTICA A SUÏSSA I ESPANYA

En aquest capítol del nostre estudi, volem analitzar el grau de seguretat lingüística i jerarquia lingüística que hi ha entre els parlants de les diferents llengües autòctones a Suïssa i Espanya. Intentarem ampliar, d'aquesta manera, l'estudi del problema en una direcció que ultrapassa el marc analític i conceptual del Dret Constitucional, es situa més a prop del camp d'estudi de l'anàlisi de les polítiques públiques. Creiem que d'aquesta manera podem interrogar-nos sobre el grau de la substancialitat material dels drets lingüístics en la seua dimensió col·lectiva i individual, sobre la igualtat social real de les llengües i, finalment, sobre la convivència pacífica i alhora conflictiva de les llengües en contacte.

Com ja vam subratllar en parlar dels conceptes *seguretat lingüística* i *jerarquia lingüística* no ens hi referim a termes exclusivament jurídics, sinó a conceptes que, malgrat que tenen una dimensió jurídica, també tenen un component netament polític.

La seguretat lingüística depén, per descomptat, de l'existència d'un marc legal compromés amb la igualtat real de les llengües i la defensa de la posició preferent i compensatòria de les llengües minoritàries i minoritzades; però també de la implementació de polítiques lingüístiques orientades a generar unes dinàmiques sociopolítiques i sociolingüístiques favorables a la supervivència i, en el seu cas, la recuperació de l'ús normal de les llengües minoritàries.

La jerarquia lingüística descriu els resultats legals, polítics i socials dels sistemes de valors, ideologies i marcs mentals o *frames* (Lakoff, 2006) que

justifiquen, assumeixen o pressuposen que unes llengües són millors i més importants socialment i legalment que unes altres. Generalment, la concepció jeràrquica del reconeixement polític de les llengües va unida a sistemes ideològics supremacistes, vinculats als nacionalismes lingüístics i als nacionalismes trivials o banals que defensen els estats.

Prendrem com a fil conductor de la nostra exposició la Declaració universal dels drets lingüístics (d'ara en avant, DUDL).²⁰⁰ No entrarem a analitzar i valorar el seu contingut específic, ni tampoc les dificultats perquè pugui ser adoptada i assumida per la majoria dels estats democràtics del món. Som conscients, igualment, que el seu valor normatiu és nul i que, llevat de casos molt comptats, ha tingut un impacte real bastant limitat pel que fa a la promoció de polítiques públiques a favor de la convivència igualitària de les llengües i les llengües minoritàries (De Varennes, 2004: 5). Considerem, però, que és un document que, en la mesura que està elaborat pensant en la seguretat lingüística dels parlants de les llengües minoritàries en tots els àmbits i sectors socials i públics, permet seguir sistemàticament el conjunt d'apartats temàtics que abasten de manera bastant exhaustiva les dimensions familiar, privada, social i pública de les llengües. I és per això que estímem que ens pot ajudar a respondre fins a quin punt és possible "viure i treballar" en una llengua autòctona suïssa o espanyola als respectius estats-nació. Val a dir que només ens referirem i reproduïrem l'articulat de la DUDL que siga directament d'interés per al nostre estudi, i obviarem aquelles parts de l'articulat que estímem més genèriques i declaratives.

---

²⁰⁰ Hem utilitzat l'edició del Comitè de Seguiment de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics (1998). Som conscients que, ara per ara, tot i que la Declaració compta amb el suport genèric de la UNESCO no és un tractat internacional i difícilment ho pot ser amb la redacció actual, especialment dels preàmbuls i el títol primer; però és un instrument operatiu bastant útil per a analitzar les polítiques públiques lingüístiques, el marc legal lingüístic i fins a quin punt es pot, o no, viure i treballar en una llengua minoritària i minoritzada (Bodoque, 2009).

Metodològicament, com hem fet en més d'una ocasió al llarg d'aquest estudi, sense abandonar l'espai analític del Dret Constitucional, ens mourem en aquest capítol més prop dels esquemes de la investigació de la ciència política i de l'anàlisi de polítiques públiques.

9.1. RECONeixEMENT DE LES COMUNITATS LINGÜÍSTIQUES I DELS GRUPS LINGÜÍSTICS A SUÏSSA I ESPANYA

Partint de l'estructura de la DUDL ens referirem, primerament, a tres qüestions: el reconeixement de les comunitats lingüístiques, la distinció entre comunitats lingüístiques i grups lingüístics, i la relació que hi ha entre aquests grups i els drets lingüístics que se'ls reconeixen.

La DUDL distingeix entre comunitats lingüístiques i grups lingüístics.²⁰¹ Les comunitats lingüístiques serien els grups humans que parlen una llengua històricament autòctona en un territori determinat i els grups lingüístics serien els conjunts de persones que viuen per diferents tipus de processos migratoris en el territori on hi ha comunitats lingüístiques determinades. L'element temporal i històric serà determinant per a distingir entre comunitat i grup; però també la vitalitat de les llengües, ja que les llengües de la comunitat i les del grup han de ser utilitzades i transmeses familiarment en el moment present per a ser considerats els seus parlants com a membres d'un grup o una comunitat lingüística.

---

²⁰¹ L'article primer de la DUDL afirma que una comunitat lingüística és tota societat humana assentada històricament en un espai territorial determinat, independentment de les fronteres polítiques o administratives que les separen, i també ho són "els pobles nòmades en les seues àrees de desplaçament o els pobles d'assentament dispers"; mentre que un grup lingüístic és tota col·lectivitat humana que comparteix una mateixa llengua i que es troba assentada en l'espai territorial d'una altra comunitat lingüística, però sense una historicitat equivalent, com succeeix en casos diversos com ara immigrants o refugiats.

La principal diferència, en matèria de drets lingüístics, segons la DUDL, és que mentre que els membres d'una comunitat lingüística haurien de tenir dret de llengua actiu i passiu en totes les funcions individuals i col·lectives dins del territori de la comunitat lingüística i els poders públics haurien de fer possible aquest dret en tots els casos i situacions (art. 12.1); els membres dels grups lingüístics només tindrien dret a usar la pròpia llengua personal i familiar de manera activa; però el dret a l'ús passiu dins del territori d'una comunitat lingüística diferent seria sempre limitat i circumstancial (art. 12.2). És a dir, una persona castellanoparlant a París tindria dret a usar personalment i familiarment el castellà; però no tindria dret a què quan usa la seua llengua en l'àmbit privat de caràcter social, en l'ensenyament o en l'àmbit oficial, ser atés o rebre serveis en aquesta llengua llevat que, per circumstàncies molt concretes i especials, la norma legal ho permeta.

A diferència de països, com ara Bèlgica, que regula l'existència de tres comunitats lingüístiques, ni Espanya ni Suïssa fonamenten el reconeixement de la diversitat lingüística pròpia sobre la base del reconeixement de l'existència de comunitats lingüístiques. A Suïssa, com hem vist, es reconeixen quatre llengües oficials en l'àmbit federal i alhora les llengües són oficials en l'àmbit cantonal o subcantonal d'acord amb la normativa de cada cantó. A Espanya, el reconeixement oficial estatal només és d'una llengua, que ho és també en tots els àmbits autonòmics i locals; i les altres llengües són oficials o simplement reconegudes per les respectives comunitats autònomes en tot el territori autonòmic o només en una part d'aquests territoris.

Amb tot, Suïssa, malgrat que no estableix òrgans que institucionalitzen les comunitats lingüístiques com Bèlgica, si que utilitza aquest terme en la Constitució federal, per exemple en els apartats 4 i 5 de l'article 6, en referir-se als intercanvis lingüístics, i també aplica sistemàticament el principi de territorialitat lingüística sobre les fronteres tradicionals de les llengües, de tal manera que s'acosta, de fet, al reconeixement altament institucional de

l'existència de comunitats lingüístiques de base territorial (alamànica, romanda, italiana i romanxa) i no territorial, en referir-se al ienix com una llengua nacional suïssa de població nòmada i sense base territorial definida, de manera semblant a l'article 1.4 de la DUDL (Gohard-Radenkovic, 2001 i 2007).

A Espanya, no es reconeix l'existència de comunitats lingüístiques; però, per influència del nacionalisme polític i lingüístic espanyol, hi ha la tendència a considerar tots els ciutadans espanyols com membres de la comunitat lingüística castellana (Pérez Garzón, 2007); el que com ja hem dit adés, en parlar de la llengua oficial comuna que no llengua comuna, simplement és una fal·làcia (Branchadell, 2008). Així i tot, els estatuts d'autonomia i les diverses normatives lingüístiques han establert fronteres lingüístiques o àmbits de reconeixement de les llengües pròpies, sense afirmar l'existència de comunitats lingüístiques, a Galícia, Astúries, Castella i Lleó, Extremadura, Melilla, Navarra, País Basc, Aragó, Catalunya, Comunitat Valenciana i Balears (Pérez Fernández, 2006b). Ara bé, el fet que les llengües oficials i les reconegudes diferents del castellà ho siguin en funció de l'estatut explica que, a Espanya, una mateixa llengua pugui tenir diferent reconeixement oficial o ser ignorada segons la normativa de la comunitat autònoma espanyola on és present i també poden haver-hi llengües ignorades com hem vist.

Pel que fa als drets lingüístics dels membres de grups lingüístics que viuen en una comunitat lingüística amb una altra llengua, cal distingir entre drets individuals i col·lectius, i entre grups lingüístics de ciutadans del país o d'estrangers. A Suïssa i Espanya, els drets personals inalienables a què fa referència l'article 3.1 de la DUDL²⁰² estarien, de fet garantits, en termes generals per als estrangers i per als ciutadans del país. Totes les persones poden

---

²⁰² 1. Són “drets personals inalienables, exercibles en qualsevol situació, els següents: el dret a ésser reconegut com a membre d'una comunitat lingüística; el dret a l'ús de la llengua en privat i en públic; el dret a l'ús del propi nom; el dret de relacionar-se i d'associar-se amb altres membres de la comunitat lingüística d'origen; el dret de mantenir i desenvolupar la pròpia cultura”, entre d'altres.

parlar la llengua que vulguen, relacionar-se amb els que parlen aquesta llengua, cultivar la seua cultura, conservar el seu nom, i fer-ho en un espai privat o públic. Són drets fonamentals, vinculats a la llibertat d'expressió i a la pròpia identitat (De Varennes, 2004).

També hi ha diferències a Suïssa i a Espanya, pel que fa als drets col·lectius dels grups lingüístics.²⁰³ A Espanya, els ciutadans castellanoparlants fora del seu domini estricte, i atés que el castellà és llengua oficial de l'estat, tenen garantits aquests drets arreu el país; per contra, els ciutadans que parlen altres llengües espanyoles oficials o reconegudes jurídicament o políticament no compten amb polítiques públiques que permeten exercir cap dret col·lectiu fora del seu domini lingüístic, més enllà de poder accedir a productes culturals i mitjans de comunicació a través d'internet o les xarxes socials. Amb tot, considerem que tècnicament seria possible l'existència de centres educatius en llengües espanyoles no castellanes en l'àmbit territorial en què aquestes llengües no són oficials, sempre que circumstancialment fora possible i jurídicament fora regulat així per la legislació bàsica educativa estatal o per les lleis d'educació o els reglaments educatius de les respectives comunitats autònomes.²⁰⁴ Així i tot, els ciutadans espanyols que parlen llengües espanyoles com el català, el gallec, el basc, l'àrab o el portugués poden accedir a estudiar les llengües pròpies en les escoles oficials d'idiomes, i en alguns centres privats.

---

²⁰³ Els drets col·lectius dels grups lingüístics han de ser atesos sempre que les circumstàncies ho permeten i de manera limitada (art. 3.2 de la DUDL), ja que no poden comportar cap mena de limitació dels drets de la comunitat lingüística autòctona (art. 3.3 de la DUDL). Implicarien, sempre que fóra possible, el dret a l'ensenyament de la pròpia llengua i cultura; el dret a disposar de serveis culturals; el dret a una presència equitativa de la llengua i la cultura del grup en els mitjans de comunicació; i el dret a ser atesos en la seua llengua en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques.

²⁰⁴ A la Comunitat de Madrid, hi hagué una iniciativa per a obrir un centre educatiu en català per al curs 2008-2009, que no arribà a materialitzar-se perquè la demanda va ser molt escassa.

Això no obstant, a Espanya, hi ha llibertat per a crear centres educatius privats bilingües i monolingües en una llengua estrangera²⁰⁵ (anglès, alemany, francès, noruec, finès, japonès, etc.), als quals poden assistir fills de ciutadans estrangers que tenen aquestes llengües o unes altres com a familiars o fills de ciutadans espanyols que reben l'ensenyament en la llengua estrangera corresponent.

Pel que fa al dret a disposar de serveis culturals, i a una presència equitativa de la llengua i la cultura dels grups lingüístics en els mitjans de comunicació no oficial, no hi ha cap mena de política pública sistemàtica en aquest sentit i tampoc no hi ha cap iniciativa privada que promoga aquesta mena de serveis i mitjans de comunicació amb seu a Espanya; ara bé, a través de la televisió per satèl·lit i internet és fàcil accedir a mitjans de comunicació en la llengua pròpia, i fins i tot determinats grups lingüístics concentrats en el territori fan publicacions escrites en llengües pròpies, com ara l'alemany, el xinès o l'anglès.

Respecte al dret a ser atesos en la seua llengua pròpia en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques, com a criteri general no està reconegut; ara bé, també per a alguns col·lectius estrangers i en alguns municipis amb forta presència de residents o turistes estrangers és habitual que hi haja serveis públics municipals, de l'administració sanitària i d'alguns àmbits socioeconòmics, especialment empreses turístiques, que utilitzen també llengües estrangeres. Aquesta mena de serveis no existeix per als parlants d'altres llengües espanyoles diferents a les del domini lingüístic concret.

A Suïssa, però, els drets col·lectius dels grups lingüístics estrangers o dels suïssos fora del seu domini lingüístic són més limitats que a Espanya, atés que són extraordinaris els centres educatius en llengües estrangeres i sempre

---

²⁰⁵ Actualment, hi ha uns 150 centres d'aquestes característiques regulats pel Reial Decret 806/1993, de 28 de maig, sobre règim de centres docents estrangers a Espanya (*BOE*, núm. 149, de 23 de juny de 1993).

limitats per a alumnes que resideixen a Suïssa durant un període de temps relativament curt. Amb tot, fora de l'educació obligatòria és possible accedir al coneixement acadèmic de la llengua familiar en centres d'idiomes públics i privats tant de llengües estrangeres com suïsses. Fins i tot, en l'ensenyament obligatori els francoparlants que resideixen en territori alamànic (llevat dels Grisons) o al cantó Ticino tenen l'oportunitat d'estudiar la seua llengua en l'ensenyament obligatori; els germanoparlants en totes les escoles dels altres dominis lingüístics, mentre que els italo parlants i els romanxoparlants tenen bastant més difícil estudiar la seua llengua com a assignatura en l'ensenyament dels cantons i els districtes en què la seua llengua no és oficial (Maclaren, 2007; Aleksandrowicz, 2011).

Respecte als mitjans de comunicació, serveis culturals i els serveis socioeconòmics, els grups lingüístics estrangers poden accedir a aquells que siguen privats i no tinguen un caràcter oficial, a la televisió per satèl·lit o als mitjans de comunicació per internet, com passa a Espanya, i el mateix ocorre amb els grups de suïssos amb una llengua familiar que no és oficial al territori on viuen.

Una qüestió diferent és l'atenció lingüística de l'administració i els serveis públics. Com hem vist, l'administració federal suïssa és quadrilingüe i les administracions cantonals i, més encara subcantonals, tenen tendència a ser monolingües en les diferents llengües oficials del país, excepció feta dels cantons, districtes o localitats plurilingües. Amb tot, en zones de frontera lingüística, i independentment de la llengua que siga oficial al municipi, és habitual que hi haja alguns serveis públics també en la llengua oficial veïna. Respecte les llengües estrangeres, únicament l'anglès arriba a ser considerada com llengua d'ús davant l'administració al cantó d'Argòvia i també és habitual

que part de la informació de les institucions federals de la Confederació Helvètica estiga també en anglés (Stuhrmann, 2011).²⁰⁶

Sobre la configuració i assumptió de l'estàndard de les llengües,²⁰⁷ a Suïssa no hi ha cap mena d'intervenció directa dels òrgans governamentals per a determinar l'estàndard, funció que correspon a les institucions acadèmiques lingüístiques de cada llengua; però la legislació específica obliga a què la llengua en què s'expressaran les institucions públiques, inclosa l'escola, serà el model estàndard de les respectives llengües oficials, tot i que als Grisons de parla romanxa, en l'ensenyament, hi ha problemes amb la implantació en el sistema educatiu de l'estàndard de la llengua romanxa.

A Espanya, la intervenció des de l'esfera política en la determinació de l'estàndard ha estat més habitual, especialment per a defensar l'estàndard castellà dominant (Martínez de Sousa, 2011) i, des dels governs conservadors, amb la voluntat de dividir i generar estranyament lingüístic dins del domini lingüístic valencianocatalà, i per a determinar, ocasionalment, l'estàndard oficial del gallec (Bodoque, 2009).

Finalment, d'acord amb l'afirmació de l'article 10 de la DUDL, que afirma la igualtat formal i real de totes les llengües, no es pot considerar que hi haja igualtat de totes les comunitats lingüístics dels respectius països. A Suïssa, les llengües de les minories extremes (ienix, jiddix, arpità i romaní) no són llengües oficials i els seus parlants només tenen drets individuals a usar la llengua pròpia, però cap mena de dret col·lectiu, o molt limitats en el cas del ienix. Pel que fa a les llengües oficials suïsses, la política lingüística suïssa s'orienta a fer efectiva la igualtat de les llengües, però és evident que les llengües minoritàries, especialment el romanx i l'italià als Grisons tenen un

---

²⁰⁶ La pàgina web oficial del govern de la Confederació Suïssa inclou la totalitat de la informació en alemany, francès i italià, i part de la informació en romanx i en anglés.

²⁰⁷ "Tota comunitat lingüística té el dret de codificar, estandarditzar, preservar, desenvolupar i promoure el seu sistema lingüístic, sense interferències induïdes o forçades" (art. 9 de la DUDL).

context sociolingüístic en què la igualtat efectiva és més aviat difícil i les polítiques compensatòries són necessàries (Linder i Steffen, 2006).

A Espanya, el tractament de les llengües, i de les comunitats lingüístiques no reconegudes, és desigual. D'una banda, l'oficialitat del castellà és general i ultrapassa els seus límits històrics, com hem vist; d'altra, tres de les llengües espanyoles més parlades (català/valencià, gallec i basc) són oficials en part dels seus dominis lingüístics; però no tenen reconeixement de llengües de l'Estat. I encara més hi ha llengües, entre d'altres algunes de les cooficials, que són reconegudes, però no oficials, en altres territoris espanyols, i finalment n'hi ha que tampoc són reconegudes, tot i que en alguns casos són reconegudes o oficials en altres comunitats autònomes (Pérez Fernández, 2006a).

9.2. RELACIONS AMB L'ADMINISTRACIÓ I LES INSTITUCIONS

Respecte el dret actiu i passiu a usar la llengua pròpia dels ciutadans en el territori en què aquesta llengua és autòctona, la Declaració universal dels drets lingüístics s'estén entre els articles 15 i 22. Sobre l'oficialitat de les llengües, com hem vist, Suïssa reconeix l'oficialitat federal a les quatre llengües nacionals, que alhora són llengües oficials en els respectius cantons i les respectives unitats administratives subcantonal. Espanya reconeix de manera general a tot el territori de l'Estat l'oficialitat i reconeix també l'oficialitat, en algunes comunitats autònomes del català/valencià, gallec, basc i aranès/occità. Les minories lingüístiques extremes suïsses no tenen reconeguda cap mena d'oficialitat i, en el cas espanyol, les minories lingüístiques extremes i circumstancials i les llengües cooficials (català, gallec i, ara de fet, basc) en els territoris en què són minories tampoc no són llengües oficials.

El dret a relacionar-se i ser atés en la pròpia llengua per les administracions centrals, territorials, locals i supraterritorials, i a disposar i obtenir tota la documentació oficial, formularis i impresos en la seua llengua²⁰⁸ està garantit en el cas de Suïssa dins dels territoris en què cada llengua és oficial i també en les institucions federals per a les llengües oficials suïsses, no per a les minories extremes. A Espanya, aquest dret també està garantit per al castellà de manera general i per a les llengües cooficials en l'àmbit territorial de la seua oficialitat. I fins i tot en el cas del gallec i l'asturleonés a Astúries, i del català i l'aragonés a Aragó, en els territoris en què es parlen aquestes llengües, hi ha algunes iniciatives generals que permeten l'ús de la llengua pròpia en algunes administracions locals. En la resta de casos, no hi ha reconegut aquest dret (Pérez Fernández, 2006b).

Així mateix, tant l'administració perifèrica de l'estat i la Policia Nacional o la Guardia Civil en les comunitats amb dues llengües oficials, presenten disfuncions a l'hora de complir l'obligació legal de respectar els drets lingüístics de les persones que oralment o per escrit utilitzen la llengua oficial autòctona o pròpia.

Val a dir, a més, que Espanya forma part de la Unió Europea i que, a les institucions europees, únicament el castellà és llengua oficial de la Unió, tot i que no llengua habitual de treball.²⁰⁹ Amb tot, des de 2006, les llengües cooficials a Espanya (català/valencià, gallec i basc) han estat reconegudes per les principals institucions i organismes de la Unió Europea com a llengua de

---

²⁰⁸ “Tot membre d'una comunitat lingüística té el dret de relacionar-se i ser atés en la seua llengua pels serveis dels poders públics o de les divisions administratives centrals, territorials, locals i supraterritorials als quals pertany el territori d'on és pròpia la llengua” (art. 16 de la DUDL). “Tota comunitat lingüística té el dret de disposar i d'obtenir tota la documentació oficial en la seua llengua, en suport paper, informàtic o qualsevol altre, per a les relacions que afecten el territori d'on és pròpia aquesta llengua” (art. 17.1 de la DUDL).

²⁰⁹ Les tres llengües de treball habitual de la Unió són l'anglès, primera llengua internacional al món i majoritària com a segona llengua a la UE; el francès, tradicionalment llengua internacional, i l'alemany, primera llengua nativa de la UE i segona llengua dels ciutadans de la UE.

comunicació amb la ciutadania.²¹⁰ O, el que és igual, tots els ciutadans espanyols poden adreçar-se en aquestes llengües, per escrit, a la Comissió Europea, al Parlament, al Consell Europeu, al Defensor del Poble Europeu o al Comitè de les Regions i que tenen dret a rebre una resposta en la seua llengua, i igualment les principals institucions tradueixen i publiquen en les llengües cooficials espanyoles els tractats i alguns documents d'especial rellevància de la UE. I, finalment, en les oficines de la Unió en les comunitats autònomes amb llengua cooficial, la informació general ha d'estar en les llengües oficials.²¹¹

Internament, les administracions públiques suïsses tenen com a llengua de treball, l'oficial de l'administració respectiva. És a dir, en l'administració federal, la Llei sobre les llengües estableix un sistema de quotes perquè hi haja, en tots els departaments de l'administració federal, treballadors públics amb capacitat lingüística en totes les llengües oficials; amb tot, com en la resta de les institucions federals, les llengües dominants en el treball són l'alemany i el francès, especialment la primera; mentre que l'italià i, sobretot el romanx, són escassament usades com a llengua de treball habitual (Grin, 2010). A l'exèrcit, els intents d'introduir-hi el romanx no han reeixit fins ara, i és difícil que els italoparlants puguen fer la instrucció en la seua llengua, i que els parlants de llengües llatines, francòfons inclosos, puguen promoure-s'hi sense conèixer bé

---

²¹⁰ Sobre les llengües a la Unió Europea, es pot consultar Alcaraz (2001), Agirreazkuenaga (2004), Urrutia (2004), Milián (2003), Arróniz (2006) o Pons (2006).

²¹¹ La pràctica té el seu fonament legal en una sèrie d'acords, impulsats pel Govern socialista, entre el Regne d'Espanya i les institucions europees entre 2005 i 2009: Acord administratiu entre el Regne d'Espanya i el Consell de la Unió Europea, 2006/C 40/02, (*DOUE*, 17 de febrer de 2006); Acord administratiu entre la Comissió Europea i el Regne d'Espanya, 2006/C 73/06, (*DOUE*, 25 de març de 2006); Acord administratiu entre el Regne d'Espanya i el Defensor del Poble Europeu, de 31 d'octubre de 2006. Acord administratiu entre el Regne d'Espanya i el Comitè Econòmic i Social Europeu, de 7 de juny de 2006. Acord del Tribunal de Justícia Europeu amb el Regne d'Espanya, de 27 de abril de 2009, per a permetre l'ús de les seues llengües cooficials en la correspondència amb els ciutadans. Acord administratiu entre el Regne d'Espanya i el Comitè de les Regions, de 17 de novembre de 2015. Aquests quatre darrers són consultable en internet:

(<http://www.ombudsman.europa.eu/activities/cooperation.faces/es/3816/html.bookmark>)

(http://ec.europa.eu/spain/barcelona/pdf/la-ue-en-cataluna-e-islas-baleares/acord_ces_30maig.pdf)

(http://ec.europa.eu/spain/barcelona/pdf/la-ue-en-cataluna-e-islas-baleares/tribunal_justicia.pdf)

(http://ec.europa.eu/spain/barcelona/pdf/la-ue-en-cataluna-e-islas-baleares/acord_bilateral_comite_de_les_regions_estat_espanyol.pdf)

[consultats 23/05/2016].

l'alemany (Wittlin, 2011). En les administracions monolingües en francès, alemany o italià la llengua de treball de les institucions cantonals i locals és la llengua oficial del cantó; mentre en els cantons oficialment plurilingües, en el treball diari de les administracions cantonals, tot i que s'usen les llengües oficials, acostuma a predominar aquella que és majoritària al cantó (francès a Vaud i Friburg, i alemany a Berna i els Grisons). En l'àmbit subcantonal, hi ha una dinàmica semblant, en el treball diari en les administracions dels districtes o localitats bilingües, tot i que s'utilitzen totes les llengües oficials, tendeix a predominar la llengua majoritària en aquell territori (Grin, 2010).

A Espanya, en les comunitats oficialment monolingües i en tota l'Administració central de l'Estat, l'única llengua de treball, formal i informal, de totes les administracions és el castellà, llevat que en algunes localitats d'Astúries i de l'Aragó de parla aragonesa i de parla catalana es pugui utilitzar les llengües pròpies en algunes gestions i procediments locals. En les sis comunitats amb bilingüisme o trilingüisme oficial, la realitat és diferent. Si bé, en l'administració perifèrica de l'Estat present en aquestes comunitats, la llengua dominant és el castellà, les respectives llengües cooficials poden ser llengua de treball ocasionalment. Respecte a la llengua de treball dins de les administracions i serveis autonòmics i de les administracions locals, la casuística és molt diferent en cada comunitat autònoma i està en funció de la dinàmica sociolingüística de cada lloc. Com a criteri general, hi ha la possibilitat de treballar en les dues llengües oficials, en tot o en part; però cada administració autonòmica i local és una realitat diferent. A Catalunya, i, en menor mesura, a Balears i Galícia, la llengua de treball dominant en els serveis i departaments administratius, és la llengua pròpia respectiva (català i gallec), i el mateix passa en la major part dels ajuntaments catalans, balears, bona part dels gallecs, i alguns valencians, bascos i navarresos. A les administracions autonòmiques basca, navarresa i valenciana la llengua de treball dominant és el castellà, tot i que s'hi utilitza també la llengua pròpia (basc i valencià) i a bona

part de les administracions locals basques, valencianes, navarreses, i algunes gallegues i balears la llengua dominant en el treball diari és el castellà.²¹²

Pel que fa al dret que totes les lleis i disposicions legals es publiquen en la llengua pròpia dels diferents territoris,²¹³ cal advertir que, a Suïssa, la legislació federal es publica, amb valor idèntic, en alemany, francès i italià; mentre que només es tradueixen al romanx les lleis i disposicions legals d'especial rellevància; les lleis i normativa oficial dels diferents cantons es publiquen en les llengües oficials dels cantons, és a dir de manera monolingüe en 22 cantons, en tres cantons bilingüe (francès i alemany) i en un trilingüe (alemany, italià i romanx). La normativa municipal o supramunicipal es publica en la llengua o les llengües oficials de les entitats político-administratives.

A Espanya, des de 1997, totes les lleis espanyoles, aprovades per les Corts Generals, es publiquen en la llengua oficial de l'Estat i en les altres tres llengües cooficials en alguna comunitat autònoma des de l'aprovació del Reial Decret 489/1997,²¹⁴ amb la particularitat que la versió en català/valencià és doble: d'acord amb les particularitats morfològiques i sintàctiques del català oriental per a Catalunya i Balears, i amb les particularitats morfològiques i sintàctiques del valencià general per a la Comunitat Valenciana. La resta de disposicions legals d'àmbit estatal es publiquen exclusivament en castellà.

En un altre ordre de coses, les lleis i disposicions legals oficials de les comunitats autònomes amb dues llengües cooficials es publiquen en castellà i en la llengua pròpia cooficial. Hi ha, però, el cas de l'aranés, llengua oficial a Catalunya. Les lleis del Parlament de Catalunya es publiquen en castellà, català

---

²¹² Sobre els usos en l'Administració de les llengües espanyoles diferents a la castellana i oficials en algunes comunitats autònomes, es pot consular Erkoreka, 1998; Plataforma per la Llengua, 2015; Observatorio da Lingua Galega, 2007; Bodoque, 2009 o Milian, 2016.

²¹³ "Tota comunitat lingüística té el dret que les lleis i altres disposicions jurídiques que la concerneixen es publiquen en la llengua pròpia del territori (art. 18.1 de la DUDL).

²¹⁴ Reial Decret 489/1997, de 14 d'abril, sobre publicació de les lleis en les llengües cooficials de les comunitats autònomes (*BOE*, núm. 92, de 17 d'abril de 1997).

i aranés, mentre que la resta de disposicions legals només ho fan quan afecten directament la Vall d'Aran.

Sobre l'ús oficial de les llengües en els parlaments (art. 19 de la DUDL²¹⁵), val a dir que el parlament suís té, com a oficials, les quatre llengües nacionals i oficials de Suïssa, tot i que en la pràctica al voltant del 80% de les discussions es fan en alemany i l'italià i menys encara el romanx no solen ser utilitzats (Elmiger i Forster, 2005). De la mateixa manera, la versió lingüística de les disposicions legals i documents amb que es treballa sol ser l'alemany, i, una vegada aprovats, es tradueix a les altres llengües oficials, tot i que si hi ha problemes d'interpretació no hi ha cap versió primigènia i superior a les altres. Mentre que en els parlaments dels cantons oficialment monolingües només s'hi utilitza la llengua oficial i en els cantons plurilingües les diferents llengües oficials; tot i que al de Valais i Friburg, sol utilitzar-se el francès amb més freqüència que l'alemany en les intervencions i igualment el francès és la llengua de treball més habitual en el parlament, mentre que en Berna passa al revés, i és l'alemany la llengua més usada i la llengua de treball de les lleis i documents parlamentaris, i el mateix ocorre al cantó trilingüe dels Grisons, on malgrat l'oficialitat del romanx i l'italià, al costat de l'alemany, l'alemany és la llengua d'ús més habitual i treball en els documents i projectes de llei, tot i que les intervencions parlamentàries puguen fer-se en altres idiomes (Lüdi i Werlen, 2005). Val a dir que, amb criteri general, les intervencions parlamentàries i els documents han de ser fets en el model de llengua estàndard de les diferents llengües oficials.

A Espanya, en el Congrés dels Diputats, només és pot usar el castellà com a llengua de treball i en les intervencions parlamentàries. Al Senat, però, des de la reforma del Reglament del Senat de 2005 es poden utilitzar circumstancialment les llengües cooficials en el Ple (Pérez Francesch, 2006),

---

²¹⁵ “Les assemblees de representants han d'adoptar com a oficials la llengua o les llengües històricament parlades en el territori que representen” (art. 19.1 de la DUDL).

tot i que el castellà és l'única llengua de treball de lleis, documents i discussions en les comissions.

Als parlaments autonòmics amb llengua cooficial, poden utilitzar-se totes les llengües oficials i els documents parlamentaris i les lleis poden tramitar-se en qualsevol de les llengües oficials. Una matisació sobre això. Als parlaments de Catalunya i, habitualment, al de Balears i de Galícia la llengua de treball dels documents acostuma a ser el català o el gallec, segons la comunitat autònoma, i també la majoria de les intervencions parlamentàries. A la Comunitat Valenciana, predominen les intervencions parlamentàries en castellà i aquesta llengua ha acostumat a ser la llengua de treball majoritària en la redacció dels documents i lleis de les Corts Valencianes (Bodoque, 2009). Al País Basc i Navarra, el predomini de les intervencions parlamentàries en castellà i l'ús del castellà com a llengua de treball del parlament és més gran encara que en el parlament valencià, si analitzem els diaris de sessions. En tots els casos, però, els butlletins oficials del parlament publiquen les lleis i els acords parlamentaris en castellà i en la llengua pròpia cooficial, i en el cas de Catalunya publica igualment les lleis en aranés.

Assenyalar, finalment, que al parlament d'Astúries, tot i que només el castellà és llengua oficial, habitualment s'han permés intervencions en asturià, tot i que, darrerament el PP s'ha oposat de manera contundent a l'ús de llengües no oficials en els debats parlamentaris asturians (Ordóñez, 2016).

Sobre els usos de les llengües oficials als tribunals de Justícia, la DUDL²¹⁶ distingeix el dret a usar la llengua pròpia autòctona davant els tribunals per part dels ciutadans, l'obligació a utilitzar la llengua pròpia del territori per part dels tribunals com a llengua de treball, i, en els casos d'estat

---

²¹⁶ “Tothom té dret a usar de paraula i per escrit, en els tribunals de justícia, la llengua històricament parlada en el territori en què estan ubicats. Els tribunals han d'emprar la llengua pròpia del territori en les seues actuacions internes i, si per raó de l'organització judicial de l'estat, el procediment se segueix fora del lloc d'origen, s'hi ha de mantenir la llengua d'origen. En qualsevol cas, tothom té dret a ser jutjat en una llengua que li siga entenedora i pugui parlar, o a obtenir gratuïtament un intèrpret” (art. 20 de la DUDL).

complex amb diferents llengües, a què els judicis posteriors, o la resolució dels recursos judicials, mantinguen la llengua del lloc i el procediment d'origen; tot recordant el dret internacional a ser assistit d'intèrpret i a poder parlar i ser informat en una llengua entenedora.

A Suïssa, en termes generals, aquests preceptes de la DUDL es respecten pel que fa a les quatre llengües oficials i nacionals, tot i que en les instàncies federals i, sovint en els tribunals de districte i el cantonal dels Grisons, siga difícil mantenir, en la pràctica, l'ús del romanx com a llengua del tribunal (Papaux, 1999). A Espanya, ja hem vist en el capítol anterior en parlar de la jurisprudència en matèria judicial, que és bastant difícil que els judicis puguin fer-se íntegrament en una llengua cooficial diferent a la castellana, tot i que normativament seria possible si totes les parts hi estan d'acord i els jutges tenen capacitació lingüística en la llengua cooficial, fet més aviat escàs.

L'oficialitat de les llengües autòctones de Galícia, País Basc, Navarra, Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana permet que, d'acord amb la legislació lingüística respectiva, les llengües cooficials siguin usades, oralment o per escrit, en els processos judicials, independentment de la llengua dominant en el procediment judicial, si més no per les parts;²¹⁷ però la realitat sociolingüística i la castellanització dominant i imperativa, en termes sociolingüístics, de l'Administració de Justícia posa en qüestió que hi hagen, de fet, les mínimes condicions favorables perquè les parts puguin intervenir i usar, sense coerció indirecta, en l'àmbit judicial ordinari corresponent, qualsevol llengua cooficial diferent al castellà, tot garantint el dret a intèrpret gratuït per a les parts que no entenguen les llengües cooficials.

Així mateix, el dret de tutela judicial efectiva i de garantia de drets fonamentals, que permet usar qualsevol llengua espanyola o estrangera, amb

---

²¹⁷ L'article 231 de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial no fa, però, referència al dret dels ciutadans a rebre les actuacions judicials en la llengua oficial escollida, quan és llengua oficial a la comunitat autònoma on tenen lloc aquestes actuacions.

assistència d'intèrpret, en qualsevol judici i tribunal espanyol, és més usat pels estrangers que pels espanyols que parlen una llengua diferent a la castellana. De la mateixa manera, en els recursos judicials que resolen instàncies judicials, situades fora del territori de la comunitat autònoma on la llengua és oficial, l'única llengua del procediment és el castellà; però la jurisprudència constitucional admet (Interlocutòria 935/1987, de 21 de juliol) que es puguin fer en la llengua cooficial les denúncies de vulneracions de drets fonamentals per a no provocar indefensió (Milian, 2011; Pla i Boix; 2005; Urrutia, 2001).

Els assentaments dels registres públics i els actes notariaus²¹⁸ a Suïssa poden fer-se en les llengües oficials corresponents als territoris respectius, i en els d'àmbit federal, en qualsevol de les llengües oficials de la Confederació.

A Espanya, en l'àmbit estatal els registres i els documents notariaus han de fer-se, com a mínim en castellà, i a les comunitats amb llengua cooficials poden fer-se en qualsevol de les llengües oficials, sent necessària una traducció al castellà quan hagen de tenir efectes en altres parts d'Espanya que no tinguen com a llengua pròpia cooficial la mateixa que la comunitat en què s'ha fet el registre o l'assentament notarial.

9.3. ENSENYAMENT

La Declaració universal dels drets lingüístics es refereix a bastament a la llengua de les comunitats lingüístiques i els grups lingüístics en relació amb

---

²¹⁸ “Tota comunitat lingüística té el dret que els assentaments dels registres públics es facen en la llengua pròpia del territori” (art. 21 de la DUDL) i “tota comunitat lingüística té el dret que els documents notariaus o autoritzats per funcionaris que exerceixen la fe pública siguen redactats en la llengua pròpia del territori on el notari o funcionari autoritzat tinga ubicada la seua seu (art. 22 de la DUDL).

l'ensenyament, vinculant-lo també al coneixement de la pròpia tradició cultural i fins i tot de les llengües religioses o històriques prèvies.

Cal destacar que la DUDL defineix el component lingüístic de l'ensenyament com un dret col·lectiu de la comunitat lingüística. L'ordenament legal suís i espanyol i les jurisprudències respectives, com hem vist, accepten de manera dominant que l'ús de les llengües en l'ensenyament és un dret col·lectiu; però el subjecte que regula i concreta el dret no és la "comunitat lingüística", que com hem vist adés, que tot i ser una categoria recollida a la Constitució federal Suïssa no ho és com a subjecte polític, i menys encara a Espanya, que ignora normativament l'existència de comunitats lingüístiques. Així doncs, qui regule els drets col·lectius a l'ensenyament seran les autoritats cantonals o subcantonals, en el cas de Suïssa; i les autoritats autonòmiques, dins del marc normatiu bàsic estatal, a Espanya.

A Suïssa i pel que fa exclusivament a les llengües oficials, el criteri que domina és, com hem vist, el de la territorialitat. Les comunitats autòctones reben l'ensenyament en la llengua pròpia, si més no en l'educació preescolar i primària, i més difícilment en Secundària i les universitats en el cas del romanx i l'italià dels Grisons. Les tendències recents de la jurisprudència constitucional suïssa a considerar la llibertat de llengua en l'ensenyament en territoris de frontera lingüística per damunt del principi territorialitat, rebudes amb una consideració més aviat positiva per Schmitt (2011), han estat contundentment qüestionades per Papaux (2003) i analitzades de manera crítica per Macheret (2001) o Borghi (2001b).

Els grups lingüístics suïssos que viuen fora del seu domini lingüístic alguns tenen coneixement en l'ensenyament obligatori de la pròpia llengua com a matèria d'estudi en funció del cantó on visquen. Així, els germanòfons que viuen circumstancialment als cantons francòfons, on la segona llengua és l'alemany, poden aprendre la llengua estàndard alemanya. Per contra, els francòfons que viuen als cantons alamànics, dependrà del cantó que la segona

llengua siga el francès o que el francès quede com a tercera llengua escolar, després de l'anglès (Maclaren, 2007; Aleksandrowicz, 2011). El cantó italianòfon de Ticino, és el cantó on més esforç multilingüístic es fa en l'ensenyament, la segona llengua és l'alemany i el francès i l'anglès són les terceres. Els cantons bilingües (francès-alemany), les llengües primeres i segones són o el francès o l'alemany segons les àrees lingüístiques. I en el cantó trilingüe, les comunitats de llengües llatines (romanx i italià) tenen l'alemany com a segona llengua, i els germanòfons solen tenir com a segona llengua nacional el romanx, l'italià o el francès, segons els territoris on habiten. En conseqüència, tots els suïssos germanòfons tenen l'assignatura d'alemany, si viuen en alguna localitat suïssa de llengua llatina, els francòfons que viuen fora de la Suïssa romanda, tenen una assignatura obligatòria (com a segona o tercera llengua) en el sistema educatiu dels cantons alamànics, bilingües o en el Ticino i ocasionalment en localitats dels Grisons; els italianòfons i els romanxòfons únicament tenen obligatòriament una assignatura de la seua llengua fora del seu domini lingüístic en algunes localitats dels Grisons.

A Espanya, en l'Espanya oficialment i lingüísticament monolingüe, els grups lingüístics de ciutadans espanyols que tinguen una llengua pròpia diferent del castellà no poden estudiar una assignatura de la seua llengua pròpia, llevat de les escoles oficials d'idiomes en aquells llocs que hi haja oferta de la llengua pròpia, i algunes iniciatives privades ocasionalment. Els grups de castellanoparlants que viuen a territoris amb una llengua pròpia oficial tenen garantit que, com a mínim, hi haurà una assignatura de castellà en l'ensenyament reglat i en l'obligatori, atés que el castellà també és llengua oficial d'aquests territoris per ser llengua oficial a tot l'Estat i per ser llengua oficial reconeguda pels diferents estatuts d'autonomia (Milian, 1994; o Urrutia, 2005).

Respecte al que la DUDL anomena comunitats lingüístiques, cada comunitat autònoma amb dues llengües oficials i llengua pròpia ha regulat,

amb algunes limitacions puntuals derivades de la legislació bàsica estatal, el que l'article 24 de la Declaració anomena "grau de presència de la seua llengua, com a llengua vehicular i com a objecte d'estudi", especialment en l'ensenyament obligatori. De fet, les sis comunitat autònomes amb més d'una llengua oficial han establert un sistema propi pel que fa a l'ús de la llengua pròpia com a llengua vehicular de la totalitat o part de l'ensenyament, i en tots els casos²¹⁹ hi han establert l'obligatorietat d'una assignatura de la llengua pròpia amb exigència curricular (Argelaguet, 1998a; Mezo, 2002; Monteagudo i Bouzada, 2002; Urrutia, 2005 o Bodoque, 2009).

En aquest sentit, Catalunya ha seguit un model d'immersió lingüística, avalat, com hem vist, per la jurisprudència constitucional. Balears ha seguit tradicionalment un model bastant semblant al català, tot i que amb major presència del castellà. Galícia un model d'ús bilingüe amb les dues llengües oficials com a llengües vehiculars de manera relativament equilibrada, tot i que ha oscil·lat al llarg del temps, acostant en ocasions al model balear i altres al valencià. El País Basc, Navarra i la Comunitat Valenciana han seguit models voluntaris, amb gradació de la llengua pròpia únicament com a assignatura, com a llengua vehicular d'una part menor de l'ensenyament o com a llengua vehicular de l'ensenyament, llevat de les assignatures de castellà i llengua estrangera (Argelaguet, 1998a).

Qüestió diferent és fins a quin punt les polítiques lingüístiques educatives fan possible el coneixement adequat de les llengües autòctones.²²⁰ En termes generals, aquestes polítiques han millorat la capacitat lingüística en aquestes llengües i ha augmentat el nombre de persones bilingües en les

---

²¹⁹ El basc en la Navarra no bascòfona és assignatura voluntària, i el valencià en les comarques castellanoparlants de la Comunitat Valenciana és assignatura voluntària, tot i que s'ha d'oferir obligatòriament.

²²⁰ "L'ensenyament ha de contribuir al manteniment i desenvolupament de la llengua parlada per la comunitat lingüística del territori on és impartit" (art. 23.2 de la DUDL) i "tota comunitat lingüística té dret a un ensenyament que permeta a tots els seus membres adquirir el ple domini de la seua pròpia llengua" (art. 26 de la DUDL).

llengües autòctones i en castellà; però, no amb la mateixa intensitat i valor social. Mentre que a Catalunya, el País Basc i, en bona mesura, Balears semblen haver tingut un èxit notable pel que fa a l'extensió del coneixement actiu i passiu de les llengües pròpies; Galícia, Navarra i la Comunitat Valenciana presenten més dubtes, especialment tenint en compte els projectes de trilingüisme educatiu per a debilitar la presència de la llengua pròpia en l'ensenyament i el menor suport institucional i polític a les llengües pròpies (Bodoque i Tasa, 2016).

Per acabar dir que les llengües espanyoles i també les suïsses són objecte d'estudi i recerca universitària habitual i sense cap mena de restricció,²²¹ i de manera especial les quatre llengües espanyoles més grans (castellà, català/valencià, gallec i basc) i aquelles que, tot i minoritàries a Espanya, tenen un domini lingüístic gran (portugués i àrab).

9.4. ONOMÀSTICA I TOPONÍMIA

Els articles 31-34 de la DUDL fan referència al dret a l'ús de l'onomàstica pròpia tant pel que fa als antropònims o el que és igual els noms i els cognoms de les persones, com en allò que fa referència als topònims o noms dels llocs menors (accidents geogràfics, paratges i poblacions menudes) i majors (poblacions grans).

A Suïssa aquest dret és plenament assumit. Els ciutadans tenen dret al seu nom i cognom escrits amb les formes gràfiques i de reproducció fonètica

---

²²¹ “La llengua i la cultura de cada comunitat lingüística han de ser objecte d'estudi i de recerca a nivell universitari” (art. 30 de la DUDL).

de cada llengua.²²² Igualment, els topònims majors i menors són oficials en la llengua territorial dominant a cada localitat. Quan les localitats tenen dues llengües oficials els topònims oficials són també en les dues llengües.²²³

A Espanya, malgrat la prohibició històrica dels noms de les persones en una llengua diferent del castellà i de la “castellanització” de la toponímia,²²⁴ els cognoms no han estat objecte de traducció obligatòria al castellà, però si reproduïts sovint oficialment amb grafies que s’acostaven a la fonètica castellana.²²⁵ A més, val a dir, que durant la transició democràtica i abans d’aprovar-se la Constitució, ja va ser possible oficialitzar el nom de les persones i dels ajuntaments d’acord amb les grafies modernes de les diferents llengües espanyoles. Respecte a l’adequació ortogràfica dels cognoms a l’estàndard actual de les llengües espanyoles també és possible per manifestació de voluntat d’acord amb l’article 53.4 de la Llei 20/2011, de 21 de juliol, del Registre Civil.

Els estatuts d’autonomia i les lleis lingüístiques de les comunitats amb dues llengües oficials han estat la base per al canvi de la toponímia menor

---

²²² “Tota comunitat lingüística té el dret de preservar i usar en tots els àmbits i ocasions el seu sistema onomàstic” (art. 31 de la DUDL) i “tota persona té dret a l’ús del seu antropònim en la llengua que li és pròpia i en tots els àmbits, i a una transcripció fonèticament tan fidel com siga possible a un altre sistema gràfic només quan s’escaiga (art. 34 de la DUDL).

²²³ “1. Tota comunitat lingüística té el dret de fer ús dels topònims en la llengua pròpia del territori, en els usos orals i escrits, i en els àmbits privats, públics i oficials. 2. Tota comunitat lingüística té el dret d’establir, preservar i revisar la toponímia autòctona. Aquesta no pot ser suprimida, alterada o adaptada arbitràriament, com tampoc no pot ser substituïda en cas de canvis de conjuntures polítiques o d’un altre tipus” (art. 32 de la DUDL).

²²⁴ En termes estrictes, les formes històricament oficials dels topònims no eren producte d’una resolució o normal legal, sinó de la tradició històrica, molt influïda per l’obra toponímica del geògraf Madoz (1846-1850) en el segle XIX. D’aquesta manera, les formes d’ús oficial anteriors a la democràcia en les comunitats amb llengua pròpia diferent del castellà, més que una “castellanització” dels noms incloïen exotopònims habituals en castellà com *Alicante*, o *Gerona* (per *Alacant* i *Girona*); arcaïsmes gràfics com *Vich* o *Albuixech* (per *Vic* i *Albuixec*); transcripcions fonètiques directes i incorrectes com *Lorcha* (per *L’Orxa*), i castellanitzacions gràfiques i morfològiques com *Chirivella*, *La Coruña* o *Guecho* (per *Xirivella*, *A Coruña* o *Getxo*), o fonètiques com *Jijona* o *Jávea* (per *Xixona* o *Xàbia*).

²²⁵ Des de l’establiment del Registre Civil el 1871, en execució de la Llei provisional 2/1870, de 17 de juny, del Registre Civil, hi ha l’obligació d’inscriure-hi els noms i cognoms dels ciutadans espanyols. Els cognoms habitualment s’hi han escrit per aproximació fonètica castellana; així, cognoms com *Llorenç*, *Sanxis*, *Pujol* o *Giner/Gener*, ha estat reproduïts com *Lloréns*, *Sanchis/Sanchís*, *Puyol/Puchol* o *Chiner/Jané*.

(sense considerar el nom dels municipis) de manera sistemàtica i d'acostar-la a les formes de la llengua pròpia autòctona. Respecte als noms dels municipis, hi ha comunitats, com Catalunya, Galícia, Balears o el País Basc, que han oficialitzat de manera general la forma catalana en les grafies modernes, distingint encertadament en opinió de Bodoque (2009) entre traducció del nom i canvi de noms, i comunitats que han entés que la forma en la llengua pròpia d'un municipi era similar a un canvi de nom de la localitat i han seguit un llarg degoteig de canvis de nom oficial de noms de localitats, com és el cas de la Comunitat Valenciana i Navarra. Val a dir que tot i que les lleis lingüístiques d'aquestes dues comunitats estableixen una certa confusió en l'oficialitat dels noms. En el cas navarrés, si en un municipi de la zona bascofona, amb el nom oficial de la localitat en basc, té un exotopònim diferent en castellà, s'usaran ambdues formes (art. 8.1.a de la Llei foral 18/1986, de 15 de desembre, de basc) i, en les zones mixta i no bascofona, amb el nom oficial acastellanat, té un exotopònim basc tradicional, s'usaran les dues formes (art. 8.1.a de la Llei foral 18/1986, de 15 de desembre, de basc). En el cas valencià, la Llei 4/1983, de 23 de novembre, d'ús i ensenyament en valencià, estableix que independentment del nom oficial de la localitat, la retolació podrà ser en les dues llengües (art. 15.4); en la pràctica, al País Valencià, la retolació és en una llengua i en la forma oficial exclusivament, llevat que la localitat tinga reconegut el nom en valencià i en castellà.

A títol formalment anecdòtic, però que mostra l'existència d'un grau superior de tensions lingüístiques a Espanya, en la Confederació Suïssa, en els documents oficials és comú l'ús dels exotopònims²²⁶ habituals de les diferents

---

²²⁶ Tota llegua, d'acord amb la seua tradició històrica, anomena de manera diferent els topònims grans d'un altre domini lingüístic. Per exemple, *München* o *Mockba*, són en valencià *Munic* o *Moscou*, en castellà *Múnich* o *Moscú*, en gallec *Múnic* o *Moscova*; i en basc *Munich* o *Mosku*.

llengües del país a l'hora de referir-se, si més no, a la toponímia major, com ara *Berna, Ginebra, Val Münstair* o *Lugano*.²²⁷

A Espanya, en general, en els documents i usos oficials i periodístics, hi ha la tendència a respectar el nom oficial dels municipis, independentment de l'exotopònim en la llengua pròpia, fins i tot en els casos dels noms de les comunitats autònomes, províncies i capitals provincials i, en conseqüència, és habitual en documents oficials, independentment de la llengua en què estiguen escrits trobar les formes *Zaragoza, A Coruña, Girona, Donostia/San Sebastián*.²²⁸

9.5. MITJANS DE COMUNICACIÓ I NOVES TECNOLOGIES

Sobre el contingut lingüístic referit als mitjans de comunicació i a les noves tecnologies, tracten els articles 35-40 de la DUDL; concentrant la major part del contingut en aspectes referits als mitjans de comunicació i dedicant únicament l'article 40 a les noves tecnologies que existien fa dues dècades, en el moment en què s'aprovà la Declaració.

L'àmbit dels mitjans de comunicació es mou en la complexa frontera entre la regulació i les concessions públiques i les iniciatives públiques i privades, entre l'espai de la llibertat d'expressió i de la llibertat d'empresa, entre la influència política i el pluralisme social (Sartori, 2002; Norris, 2000; Bastida i altres, 2004). En termes generals, la iniciativa pública pot establir un marc legal més o menys garantista de drets, pot facilitar l'oferta de determinats

---

²²⁷ En els documents oficials suïssos en alemany consten com *Bern, Genf, Münstertal* o *Lauis*; en francès *Berne, Genève, Val Münstair* o *Lugano*; en italià *Berna, Ginevra, Val Monastero* o *Lugano*; i en romanx *Berna, Genevra, Val Münstair* o *Ligiaun*.

²²⁸ El més normal seria escriure *Zaragoza, La Coruña, Gerona* o *San Sebastian* en documents en castellà; *Saragossa, La Corunya, Girona* i *Sant Sebastià* en català; *Zaragoza, A Coruña, Xirona* o *San Sebastián* en gallec; i *Zaragoza, Coruña, Girona* o *Donostia* en basc.

béns i serveis de comunicació i noves tecnologies, i pot tractar d'incentivar el seu consum; però, ni pot determinar tota l'oferta ni molt menys el consum general dels mitjans i de les ofertes mediàtiques. Des de la perspectiva dels drets lingüístics i democràtics, la qüestió estarà en funció de la quantitat de mitjans de comunicació en la llengua pròpia, especialment en les llengües minoritàries, i també en la qualitat, pluralitat i capacitat d'atraure audiències àmplies que tinga la seua programació.

Com en el cas de l'educació, la DUDL parla de les comunitats lingüístiques com a subjectes decisors del grau de presència de la llengua pròpia en tots els mitjans de comunicació.²²⁹ Per contra, tant a Suïssa com a Espanya, són les autoritats centrals i autonòmiques les que regulen essencialment el marc legal i les concessions públiques dels mitjans de comunicació de ràdio i televisió, i les ajudes als mitjans de comunicació de premsa escrita en paper, digital i als serveis de suport lingüístics d'adaptació a les noves tecnologies.

A Suïssa el govern federal, per exemple, promou que la Societat Suïssa de Radiodifusió i Televisió (SRG SSR), que funciona com un grup mediàtic format per quatre companyies de caràcter lingüístic, amb quatre llicències diferents de radiodifusió (SRG.D en alemany, STSR en francès, CORSI en italià, i CRR en romanx), que són finançades de forma mixta per la venda de producció pròpia, per publicitat i, sobretot, pels ciutadans de les diferents zones lingüístiques a través de cànon. En alemany, hi ha tres canals de televisió i sis de ràdio; en francès, els canals de televisió són dos i els de ràdio quatre; en italià, també hi ha dos canals de televisió, però únicament tres de ràdio; en romanx, hi ha un canal de televisió i un de ràdio, acord amb la informació de la Societat Suïssa de Radiodifusió.

---

²²⁹ “Tota comunitat lingüística té el dret de decidir quin ha de ser el grau de presència de la seua llengua als mitjans de comunicació del seu territori, tant els locals i tradicionals com els de major abast i de tecnologia més avançada, independentment del sistema de difusió o transmissió emprat” (art. 35 de la DUDL).

Les televisions i ràdios comercials són d'àmbit cantonal. La major part de les emissores de ràdio i canals de televisió són en alemany i francès, però també hi ha en italià en el cantó de Ticino. Les minories lingüístiques dels Grisons (italians i romanxos) semblen no tenir ràdios i televisions comercials en el seu àmbit lingüístic concret.

Pel que fa als mitjans de comunicació escrits de tipus privat, ens referirem únicament als principals periòdics i revistes: hi ha unes dotze publicacions periòdiques de difusió elevada en alemany tant d'àmbit general com cantonal, n'hi ha huit en francès de les mateixes característiques, dues en italià en el cantó de Ticino, i una, *La Quotidiana*,²³⁰ en romanx al Cantó dels Grisons.²³¹

Respecte les noves tecnologies,²³² tot i el domini de l'anglès, no hi ha massa problemes per a trobar softwares i programes en alemany, francès i italià; però en romanx, atès que és una llengua molt minoritària, hi ha més dificultats per trobar-hi materials, adequar els vocabularis especialitzats i treballar-hi amb suports en romanx.²³³

A Espanya, la realitat mediàtica i de les noves tecnologies és diferent a la suïssa, essencialment perquè el sistema d'oficialitat de les llengües no és semblant al suís.²³⁴ Les cadenes de ràdio i televisió, i la premsa escrita impresa o digital d'àmbit estatal solen usar exclusivament en castellà. En el cas de les

---

²³⁰ *La Quotidiana* és editada pel grup mediàtic de parla alemanya, Südostschweiz.

²³¹ Dades de <http://www.swiss-news-media-press.all-about-switzerland.info/> [consultat 23/05/2016].

²³² “Tota comunitat lingüística té el dret de disposar, en el camp de la informàtica, d'equips adaptats al seu sistema lingüístic i d'eines i productes en la seua llengua” (art. 40 de la DUDL)

²³³ Veure-hi <http://www.software-rumantscha.ch/> [consultat 23/05/2016].

²³⁴ És il·lustratiu de la diferent naturalesa lingüística dels mitjans de comunicació espanyols i suïssos que l'informe sobre Espanya de l'European Journalism Centre (Salaverría i Gómez Baceiro, s. d.), malgrat referir-se a les llengües més parlades (castellà, català, gallec i basc), no té en compte el fet lingüístic en la distribució dels mitjans; mentre l'informe de Suïssa (Meier, s.d.) s'estructura sobre les llengües oficials i, especialment, sobre l'alemany, el francès i l'italià.

cadena de televisió d'àmbit estatal de manera íntegrament en castellà.²³⁵ En les emissores de ràdio, durant les desconexions locals algunes emissores o cadenes usen la llengua pròpia del lloc. I, pel que fa a la premsa escrita en paper o digital, tot i que algun periòdic referencial espanyol editat a Barcelona té edició en català (*La Vanguardia* o *El Periódico*), alguns periòdics digitals estatals, en alguns territoris amb llengua pròpia com veurem, les edicions de la premsa estatal són aclaparadorament en castellà.

La ràdio i la televisió pública espanyoles són exclusivament en castellà en la programació general i per a tota Espanya. Televisió Espanyola té una desconexió per a realitzar uns informatius territorials de mitja hora de durada, de dilluns a divendres: a Galícia l'informatiu és en gallec, a Catalunya i Balears és en català, a la Comunitat Valenciana és en valencià i castellà, i a Navarra i el País Basc en castellà. Respecte a les diferents emissores de la ràdio pública espanyola (RNE) totes són en castellà, llevat de Ràdio 4 que emet en català a Catalunya. RNE i Ràdio 5 tenen desconexions territorials per a informatius diaris d'una hora que a Catalunya i Balears són en català, a Galícia en gallec, i al País Basc, Navarra i la Comunitat Valenciana en castellà. En la resta de comunitats autònomes les desconexions de TVE i RNE són exclusivament en castellà.²³⁶

Les dues ciutats autònomes i tretze comunitats autònomes tenen o han tingut fins a data recent ràdios i televisions autonòmiques públiques.²³⁷ Les quatre comunitats autònomes (La Rioja, Cantabria, Castella i Lleó, i Navarra) que no tenen televisió pública tenen, a través de concessions públiques, canals

---

²³⁵ Les televisions privades i públiques d'àmbit estatal, en les seues sèries i programes estatals, projecten, a més, una imatge d'Espanya com a realitat monolingüe i culturalment i sociològicament uniforme que pràcticament no es correspon amb la realitat social i exclou a bona part de la població espanyola. És curiós que, en el tardofranquisme i durant la transició democràtica, es poguera sentir cantar en català/valencià, basc i gallec amb una certa freqüència en RTVE i, en democràcia, això haja estat un fet extraordinari.

²³⁶ Veure: <http://www.rtve.es/noticias/informativos-territoriales/> [consultat 23/05/2016].

²³⁷ El 29 de novembre de 2013 la ràdio i la televisió autonòmiques valencianes (RTVV) van deixar d'emetre i l'empresa va fer suspensió de pagaments. L'actual govern de la Generalitat estudia posar en marxa un canal autonòmic de ràdio i televisió el més prompte possible.

de ràdio i televisió d'àmbit autonòmic privats. L'ús de les llengües pròpies diferents al castellà en les ràdios i les televisions públiques és desigual. En les comunitats oficialment monolingües en castellà, fins i tot en les que tenen reconegudes altres llengües (Aragó, Castella i Lleó i Extremadura), l'única llengua de la programació és el castellà. Hi ha, però, l'excepció d'Astúries, on la ràdio i la televisió públiques del Principat d'Astúries emeten alguns programes en asturià.²³⁸

En les comunitats amb llengües cooficials, la casuística és molt diversa. A Navarra, per exemple, una empresa de televisió privada d'àmbit autonòmic té dos canals de televisió. La programació és essencialment en castellà, però en el segon canal hi ha alguns programes en basc. Vinculades al mateix grup empresarial hi ha dues concessions autonòmiques de ràdio privada, que, igualment, emeten majoritàriament en castellà, amb algun programa en basc en Radio Navarra 2.²³⁹

Al País Basc, a través d'un ens públic,²⁴⁰ el govern autonòmic promou sis canals de televisió pública a través d'Euskal Telebista: quatre d'emissió en obert per al País Basc, dos en basc (ETB 1 i ETB 3), un en basc i castellà (ETB 4) i un altre en castellà (ETB 2) i dos per satèl·lit amb les dues llengües per a Europa i Amèrica. Així mateix, el govern basc promou cinc emissores de ràdio pública dins de l'empresa pública Eusko Irratia: Radio Euskadi, en castellà; Euskadi Irratia i Gaztea en basc; EITB Musika, principalment en basc; i Radio Vitoria principalment en castellà.²⁴¹ En funció de la conjuntura política i de les característiques del govern autonòmic de Navarra, les emissions de la ràdio i televisió basca pública s'ha pogut veure i escoltar també a Navarra. Des de l'estiu de 2015, per exemple, les emissions d'Euskal Telebista i d'Eusko Irratia

---

²³⁸ Veure la programació a <http://www.rtpa.es/> [consultat 23/05/2016].

²³⁹ Veure la programació a <http://www.natv.es/> [consultat 23/05/2016].

²⁴⁰ Llei 5/1982, de 20 de maig, de creació de l'ens públic Ràdio Televisió Basca (*BOPV* núm. 71, de 2 de juny de 1982).

²⁴¹ Veure l'enllaç <http://www.eitb.eus/> [consultat 23/05/2016].

es poden veure i escoltar també a Navarra de manera convencional, ja que per internet o via satèl·lit es poden sintonitzar fàcilment.

A Galícia, el govern gallec promou una ràdio i una televisió pública en gallec, a través d'una empresa pública.²⁴² La televisió gallega té dos canals i remet part de la programació del canal principal a Espanya i Europa (TG Europa) i a Amèrica (TG Amèrica). El canal principal de televisió (TVG) emet íntegrament en gallec, llevat d'alguns programes especials destinats a TG Amèrica que s'emeten en castellà. El segon canal (TVG2), només funciona algunes hores i emet exclusivament en gallec. El govern gallec també promou dues emissores de ràdio (Radio Galega i Radio Galega Música) íntegrament en gallec.²⁴³ Per internet i via satèl·lit, i ocasionalment de manera convencional són sintonitzables fora de la comunitat autònoma gallega.

El govern de la Generalitat de Catalunya també impulsa, a través d'empreses públiques (Corporació Catalana de Mitjans de Comunicació²⁴⁴) un sistema de canals de televisió i emissores de ràdio. Actualment, Televisió de Catalunya té set canals de televisió: TV3 de caràcter generalista; TV3HD que emet únicament els programes de TV3 d'alta definició; TV3CAT, que emet fora del territori català, la programació de TV3 sense esdeveniments esportius i pel·lícules de les quals no es tinguen drets internacionals; E1 33 (canal cultural); CS3 (infantil); 3/24 (notícies) i Esport3 (esports). Catalunya Ràdio, pel seu compte, té quatre emissores: Catalunya Ràdio generalista, Catalunya Informació de notícies; Catalunya Música, de música clàssica; i iCat de música contemporània i alternativa.²⁴⁵

---

²⁴² Llei 9/1984, de 11 de juliol, de creació de la Companyia de Radio-Televisió de Galícia (*Diario Oficial de Galicia* número 148, de 3 d'agost de 1984).

²⁴³ Veure la programació a <http://www.televisiondegalicia.gal/> [consultat 23/05/2016].

²⁴⁴ Llei 10/1983, de 30 de maig, de creació de l'ens públic Corporació Catalana de Ràdio i Televisió i de regulació dels serveis de radiodifusió i televisió de la Generalitat de Catalunya (*DOGC*, núm. 337, de 14 de juny de 1983).

²⁴⁵ Veure <http://www.ccma.cat/> [consultat 23/05/2016].

Les emissions de la televisió i ràdio públiques catalanes són exclusivament en català, llevat de les desconnexions en aranés per a la Vall d'Aran, i es veuen, de manera habitual i sense dificultats especials al Principat d'Andorra les comarques aragoneses de parla catalana, a la Catalunya francesa i a les comarques del nord del País Valencià i a Menorca i algunes localitats de Mallorca. Així mateix, alguns canals de televisió i Catalunya ràdio s'han rebut tradicionalment, per iniciativa privada o a través d'acords de reciprocitat, a les Illes Balears²⁴⁶ i a la Comunitat Valenciana.²⁴⁷

A les Illes Balears, també es posà en marxa una televisió i ràdio pública impulsada pel govern balear, a través d'una empresa pública creada en 1985,²⁴⁸ tot i que les emissions de la ràdio (IB3 Ràdio) i de la televisió (IB3) no s'iniciaren fins 2004 i 2005, respectivament. La llengua de la ràdio és el català, mentre que, a la televisió, hi ha hagut oscil·lacions, en funció dels canvis polítics. Entre 2005-2007, les pel·lícules, sèries i documentals eren en castellà, mentre el català quedava per als informatius, programació pròpia i infantil. Des

---

²⁴⁶ Des de 1983, arriba el senyal de TV3 a algunes localitats de Balears. Des de 1985, per iniciativa privada que finança repetidors, es veu arreu de les Illes Balears. En 2004, comencen a haver retallades a la recepció de TV3 i Canal 33 quan hi havia esdeveniments esportius. El 2009 es firma un acord de reciprocitat entre els governs català i balear, pel qual es veurien dos canals de televisió catalana a les Illes i la televisió balear (IB3) a Catalunya, a través de la TDT. Això, de fet, comportà que es deixà de veure TV3 en obert i passà a veure-s'hi TV3CAT (canal internacional), amb tot continuaven veient-se altres canals de Televisió de Catalunya. En març de 2009, IB3 comença a emetre per a Catalunya i, en octubre 2012, el govern conservador de balears, tallà les emissions a Catalunya. Amb els canvis en les concessions autonòmiques de la TDT, en març de 2015, deixen de rebre's a Balears els canals 3/24 i Canal 33 (CS 3). Amb el canvi de govern a les Illes Balears de 2015, des de desembre de 2015 tornen a veure's amb normalitat TV3, CS3 i 3/24.

²⁴⁷ Com a Balears, la recepció de la Televisió de Catalunya (TV3, CS3 i 3/24) i Catalunya Ràdio fou iniciativa social, i es materialitzà el 1985; però comptà amb algunes reticències, primer, del govern socialista en la Generalitat que no havia posat en marxa encara la ràdio i la televisió autonòmiques valencianes, i amb l'oposició del govern valencià del PP presidit per Francisco Camps que forçà el tancament dels repetidors privats en febrer de 2011. En novembre de 2013, el govern valencià arriba a un acord de reciprocitat, que no es materialitzà pel tancament, pocs dies després, de la Radiotelevisió Valenciana. Ara, amb noves formacions polítiques al govern valencià, la materialització de l'acord de reciprocitat, que podria ampliar-se a la televisió i la ràdio balear, està pendent que torne a posar-se en marxa una ràdio i televisió públiques valencianes.

²⁴⁸ Llei 7/1985, de 22 de maig de 1985, de creació de la Companyia de Ràdio i Televisió de les Illes Balears (BOIB núm. 16, de 10 de juny de 1985).

de finals 2007 a 2011, tota la programació és en català. Des de finals de 2011 a 2015, torna a haver programes, sèries i pel·lícules en castellà. Amb el nou govern balear, des de finals de 2015, la programació torna a ser totalment en català.²⁴⁹ Entre març de 2009 i octubre de 2012, per un acord de reciprocitat IB3 i IB3 Ràdio es van veure i escoltar també a Catalunya. En aquest moments, sembla imminent que les emissions balears seran rebudes novament a Catalunya, i s'especula que puguen arribar també a territori valencià.

A la Comunitat Valenciana, també hi hagué entre 1989 i 2013, mitjans públics de ràdio i televisió impulsats pel govern valencià a través de la creació d'una empresa pública.²⁵⁰ Televisió Valenciana arribà a tenir quatre canals de televisió: Canal 9, generalista i amb el castellà i valencià com a llengua dels programes de manera relativament equilibrada fins als anys finals del segle passat i amb presència dominant i creixent del castellà des de l'inici del 2000; Punt 2 i Nou 24, essencialment en valencià; i Nou HD, semblant pel que fa a l'ús de les llengües de Canal 9. Nou Ràdio (abans Ràdio 9), fou l'emissora de ràdio pública, promoguda pel govern valencià, amb el valencià com a llengua vehicular (Bodoque 2009). Les emissions de la televisió i la ràdio valencianes es rebien a tot el territori valencià, a part de Múrcia, de Castella-La Manxa, d'Aragó i del sud de Catalunya. En 2013, el govern valencià arribà a un acord de reciprocitat amb la Generalitat de Catalunya, però pocs dies després es tancava RTVV i l'acord no es materialitzà. Actualment, el nou govern de la Generalitat Valenciana estudia reiniciar les emissions de televisió i ràdio públiques valencianes en dates pròximes i, posteriorment, arribar a acords de reciprocitat amb Catalunya i, possiblement, amb les Illes Balears.

Pel que fa als mitjans de comunicació (televisió, ràdio, premsa escrita i premsa digital) privats, la casuística és molt variada. Els mitjans de

---

²⁴⁹ Veure <http://ib3tv.com/>

²⁵⁰ Llei de la Generalitat Valenciana 7/1984, de 4 de juliol, de creació de l'ens públic Radiotelevisió Valenciana (RTVV), i regulació dels serveis de radiodifusió i televisió de la Generalitat Valenciana (DOCV núm. 176, de 9 de juliol de 1984).

comunicació d'àmbit estatal són en castellà, tot i que les desconexions d'algunes ràdios privades són en la llengua pròpia de Galícia i de Balears i Catalunya. I també alguna premsa escrita i digital estatal, com ara *eldiario.es*, té una versió de les edicions autonòmiques en les llengües pròpies de Galícia, Balears, Catalunya i la Comunitat Valenciana.

Pel que fa als mitjans de comunicació privats d'àmbit autonòmic, hi ha una presència relativament important de televisions, ràdios i premsa escrita en català a Catalunya, és bastant menor en la llengua pròpia a les Balears, Galícia i el País Basc, i molt baixa a la Comunitat Valenciana i Navarra.

Respecte les noves tecnologies, els governs autonòmics, i de manera especial el català i el basc, donen ajudes perquè les llengües cooficials estiguen presents en els programes de treball més habituals i en les xarxes socials. Això sol ser així, tot i que amb alguna mena de retard i problemes de traducció respecte els programes en castellà. Amb tot, l'àmbit de les noves tecnologies és dominat per l'anglès, es tradueix ràpidament a les llengües internacionals més grans (com ara el castellà, i el portugués o l'àrab d'Espanya, o el francès, l'alemany i l'italià a Suïssa) i tardà més a estar traduït a les llengües minoritàries i minoritzades, encara que siguen oficials (com ara el romanx a Suïssa, o el català, el gallec, el basc i, més encara, l'aranés a Espanya).

9.6. CULTURA

La DUDL fa referència als drets lingüístics en l'àmbit de les manifestacions culturals en els articles 41-46.²⁵¹ Obviant, novament, que la

---

²⁵¹ La DUDL diu que tota comunitat lingüística té el dret “d'usar la seua llengua i ... potenciar-la en totes les expressions culturals (art. 41), “de desenvolupar-se plenament en el propi àmbit cultural” (art. 42), “d'accedir a les obres produïdes en la seua llengua” (art. 43), “d'accedir a les programacions interculturals, ... i que es done suport a les activitats d'aprenentatge a l'estranger

Declaració parla de “comunitats lingüístiques”, cal destacar dos fenòmens aparentment contradictoris pel que fa a les dinàmiques culturals. En primer lloc, les polítiques culturals públiques tenen una importància considerable en la conformació d'unitats simbòliques col·lectives en una comunitat política determinada, siga d'àmbit estatal, subestatal o local, i per això l'orientació dels poders públics hi és rellevant (Rausell, 1999; Zallo, 2011). En segon lloc, en les activitats culturals, i també en les d'oci i entreteniment, independentment de les polítiques públiques que es realitzen i la voluntat política concreta, les dinàmiques socials plurals de mercat i de consum, ocupen una posició sovint determinant, en el desenvolupament de les indústries culturals i, per descomptat, en la llengua en què s'oferten serveis i béns culturals (Zallo i Badillo, 2010).

A Suïssa, el dret a accedir a béns i serveis culturals està garantit a les tres llengües més grans (alemany, francès i italià, si més no al cantó de Ticino) i presenta majors dificultats per a les minories italianes i romanxes dels Grisons. Respectar la presència de les llengües minoritàries en la retolació del patrimoni artístic, en els museus, biblioteques, arxius i altres centres documentals culturals és relativament senzill, com també ho és promoure públicament l'ús de les llengües nacionals en obres de teatre o activitats folklòriques tradicionals per part dels poders públics.

Els problemes són més complexos quan ens referim a indústries culturals (editorials, producció cinematogràfica, vídeos, doblatge, traducció, la subtitulació, les noves formes culturals digitals i fins i tot els grans muntatges teatrals i altres productes culturals). Tots aquests aspectes del món cultural, poden tenir incentius públics; però depenen essencialment de les dinàmiques comercials i de mercat, de la relació, en definitiva, entre oferta i demanda. I, en

---

o de traducció, doblatge, postsincronització i subtitulació” (art. 44), “que la llengua pròpia del territori figure en un lloc prioritari en les manifestacions i serveis culturals com ara biblioteques, videoteques, cinemes, teatres, museus, arxius, folklore, indústries culturals i totes les altres expressions que deriven de la realitat cultural” (art. 45) i “a la preservació del seu patrimoni lingüístic i cultural” (art. 46).

conseqüència, són àmbits en què productes en les llengües menudes tenen menys possibilitats d'estar presents amb la mateixa freqüència, qualitat i quantitat de serveis que les llengües més grans.

Aquest és un problema greu per als parlants de romanx, que tenen accés a uns productes culturals bastant limitats en la pròpia llengua en cine, llibres, vídeos, música i teatre, com és després dels treballs sobre la situació del romanx a Suïssa (Furer, 2005). Fins i tot les valls de parla italiana més aïllades dels Grisons tenen algunes limitacions en l'accés als productes culturals, per molt, que la seua llengua és gran i són valls que fan frontera amb Itàlia (Bianconi, 2002). Les ajudes públiques municipals, cantonals o federals a la producció cultural en romanx i en italià, i la legislació protectora de les llengües minoritàries oficials suïsses, també en l'àmbit cultural, no són capaços d'alterar les lògiques sociolingüístiques i les dinàmiques de les interrelacions socials i culturals que obeeixen, com recorda Royo (1993), a una dinàmica de mercat pel que fa al seu consum i sobretot a la seua producció, com mostren indirectament les dades oficials suïsses (Office Fédéral de la Statistique, 2011).

A Espanya, aquesta diferenciació entre els productes, béns i serveis culturals promoguts pels poders públics i aquells subjectes a les dinàmiques de mercat, tinguen o no alguna mena d'ajuda estatal, és més pronunciada encara. La causa és clara, el castellà, a més de ser llengua oficial a tot el territori estatal, és llengua internacional, amb unes indústries culturals i un mercat important al qual s'orienten les produccions que tenen la llengua com a element estructural, com ara la música i el llibre, d'àmbit mundial (Albornoz, 2011).²⁵²

---

²⁵² La indústria editorial de manera sòlida i la musical en bona mesura comparteixen un mercat cultural hispanoamericà malgrat el "centralisme" castellanista en la codificació de l'idioma. Les indústries cinematogràfiques o teatrals són bastant més "localistes" i sovint limitades als respectius àmbits estatals. La resta de béns i serveis culturals (museus, arxius, monuments, etc.) són essencialment exclusius de cada estat o entitat subestatal (Bustamante i Rueda, 2015).

De fet, el castellà és la llengua gairebé única en tota la promoció cultural que impulsa directament el govern estatal, siga a través de l'Institut Cervantes, siga mitjançant les ajudes a la producció editorial, a la teatral o a la producció cinematogràfica, en part subvencionada pels pressupostos públics estatals. Les ajudes estatals a produccions culturals i indústries culturals en altres llengües espanyoles és secundària.

Les comunitats autònomes que reconeixen, sense oficialitzar-les, l'existència d'altres llengües espanyoles en els seu territori (Astúries, Aragó i Castella i Lleó) poden donar suport a manifestacions culturals folklòriques i a alguna activitat cultural menor, sense cap voluntat normalitzadora. Els suports més decidits a les produccions culturals en altres llengües espanyoles, tractant d'aconseguir un ús culte i normal de la llengua pròpia en qualsevol activitat cultural ha correspost a les comunitats autònomes amb llengua cooficial que han promogut, amb suport públic, obres de teatre, traduccions, edicions de llibres, doblatge de pel·lícules de cine (gairebé exclusivament Catalunya), edicions de vídeos amb la versió en la llengua pròpia (gairebé exclusivament Catalunya), i també produccions cinematogràfiques, tot i que en aquest darrer cas moltes de les pel·lícules produïdes tenen el castellà com a única llengua, o compten amb dues versions (en castellà i en la llengua pròpia de la comunitat autònoma). La producció de sèries i productes culturals televisius i radiofònics estan vinculats als canals autonòmics de televisió i ràdio i solen fer-se en la llengua vehicular del mitjà de comunicació públic autonòmic concret (Zallo, 2011).

No totes les comunitats autònomes han tingut, però, una mateixa intensitat amb la normalització dels usos culturals de la llengua pròpia. Sens dubte, l'intervencionisme públic en matèria cultural ha assolit una dimensió major en el cas de Catalunya, en part també perquè Barcelona és un centre editorial en castellà i català d'importància internacional i té una notable tradició de producció teatral, musical, cinematogràfica, museística i arxivística.

A més, el govern català, ha donat un suport bastant actiu a la traducció d'obres literàries estrangeres al català i també al doblatge de pel·lícules i a l'edició de vídeos amb l'opció lingüística d'una versió en català, i fins i tot ha promogut quotes d'emissions cinematogràfiques en català en els cinemes comercials. Altres governs, com el basc, el balear o el gallec han tingut polítiques per a afavorir l'oferta en la llengua pròpia d'una importància sensiblement menor; i altres com el navarrés o el valencià han practicat una promoció més aviat escassa i concentrada en l'oferta teatral i en ajudes a l'edició de llibres, molt vinculada a l'ensenyament de la llengua pròpia o en la llengua pròpia.

En general, l'oferta museística, arxivística, monumental i documental de les comunitats autònomes amb llengües cooficials sol incorporar la llengua pròpia: Galícia, Catalunya i Balears amb tendència a prioritzar la llengua pròpia; i el País Basc, Navarra i la Comunitat Valenciana fent servir les dues llengües oficials.

Amb tot, la qüestió central, com ja hem dit, no és que els poders públics afavorisquen l'oferta de productes culturals en les llengües pròpies diferents a la castellana; sinó que l'oferta comercial cinematogràfica, editorial i musical és aclaparadorament en castellà, fins i tot en les comunitats amb una altra llengua oficial i el consum d'aquests productes culturals està dominat per la llengua castellana, fins i tot en aquells llocs, com Catalunya, on les polítiques culturals són més actives i la resposta ciutadana a consumir produccions culturals en la llengua pròpia més positiva (Rius, Rodríguez Morato i Martínez Illa, 2012).²⁵³

---

²⁵³ A més, cal recordar, que les actituds dominants en la promoció i el consum cultural tenen una carrega identitària jeràrquica. Així, si, en el respectiu àmbit autonòmic, es planteja, posen per cas, una antologia de literatura gallega, en general, es considerarà que s'hi incloguen autors en llengua castellana i en llengua gallega; però generalment es rebutjarà que en una antologia de literatura espanyola, s'hi incloguen textos en gallec, basc o català: en altres paraules, la literatura espanyola és en castellà, i les literatures catalanovelenciana, gallega i basca són en castellà i en les respectives llengües (Taibo 2007: 41). Un desequilibri poc raonable.

9.7. ÀMBIT SOCIOECONÒMIC I ACTIVITATS SOCIALS PRIVADES

Finalment, cal referir-se a l'última dimensió dels usos lingüístics a què fa referència la DUDL (articles 47-52), l'àmbit socioeconòmic. Si, en parlar dels mitjans de comunicació i de la producció cultural la importància de les interaccions socials en termes d'intercanvis d'oferta i de demanda és molt elevada, en referir-nos als aspectes socioeconòmics les interaccions socials, la lògica de mercat, i també la llibertat d'empresa i la llibertat d'expressió (Milian 2011: 166) dominen radicalment els usos lingüístics.

La regulació legal de la matèria lingüística pot induir comportaments lingüístics determinats; però en l'àmbit socioeconòmic són les dinàmiques socials de les llengües i el "mercat lingüístic" el que és finalment dominant. Les persones tenen en l'àmbit socioeconòmic tres funcions principals, si més no: la que està determinada per la jerarquia laboral (treballadors, directius, propietaris), la que ho està per la posició davant del producte (clients, usuaris, empreses que ofereixen serveis i béns), i com a ciutadans consumidors en un sentit general (demandants d'informació sobre els productes, sotmesos a la pressió de la publicitat, informadors, publicistes).

I, en cada una d'aquestes tres dimensions s'estableixen o es poden establir formes de relacions lingüístiques conflictives, sobretot quan hi ha llengües en contacte i jerarquia lingüística.

A Suïssa, d'acord amb el principi de territorialitat lingüística i deixant al marge les minories lingüístiques extremes, els parlants de cada llengua haurien d'usar amb normalitat i de manera exclusiva la llengua pròpia del territori, o una de les llengües pròpies del territori en les localitats i districtes en què hi ha més d'una llengua oficial, sense cap tipus de problema.²⁵⁴

---

²⁵⁴ "Tota comunitat lingüística té el dret d'establir l'ús de la seua llengua en totes les activitats socioeconòmiques dins el seu territori" (art. 47.1 de la DUDL). "1. En el territori de la pròpia

De la mateixa manera, haurien de ser atesos i mantenir relacions comercials i econòmiques en la llengua pròpia del territori en les relacions que s'hi fan com a consumidors i usuaris. I, finalment, haurien de rebre publicitat i informació dels productes en el mercat en la llengua pròpia o llengües pròpies del territori respectiu.

La realitat no és ben bé així, o com a mínim, no ho és de manera categòrica en les tres dimensions a què hem fet referència i no ho és tampoc en tot el territori suís. En l'àmbit laboral, segons les dades de l'Oficina Federal d'Estadística, la llengua d'ús dominant és la llengua oficial en cada territori, però, a la Suïssa alamànica, s'usa bastant l'anglès, especialment entre directius, i també el francès, a més de l'alemany.

En la Suïssa romanda, l'ús de l'anglès és important, però no tant com en l'alamànica, i l'ús de l'alemany és també bastant menys freqüent que en la Suïssa alamànica l'ús del francès. A la Suïssa italiana, l'ús de l'italià com a llengua de treball també és dominant, tot i que la presència de l'anglès i de l'alemany és important. La posició més dèbil és, però, la de Suïssa romanxa, on el romanx és la llengua de treball dominant, però l'alemany hi ocupa posicions molt semblants.

Respecte a l'atenció com a clients i usuaris,²⁵⁵ el domini de les llengües territorials és aclaparador a la zona romanda, alamànica i italiana ticinesa, tot i que l'anglès també ocupa una posició rellevant en l'atenció a clients estrangers; però, en els Grisons de llengua romanxa, i en menor mesura en els Grisons de

---

comunitat lingüística, tothom té el dret d'usar la seua llengua, amb plena validesa jurídica, en les transaccions econòmiques de tota mena, com ara la compravenda de béns i serveis, les operacions bancàries, les assegurances, els contractes laborals i altres. 2. Cap clàusula d'aquests actes privats no pot excloure o limitar l'ús de la llengua pròpia del territori. 3. En el territori de la pròpia comunitat lingüística, tothom té dret a disposar en la seva llengua dels documents necessaris per a la realització de les operacions esmentades com ara impresos, formularis, xecs, contractes, factures, rebuts, albarans, comandes i altres" (art. 48 de la DUDL).

²⁵⁵ "Tothom té dret a usar la llengua pròpia del territori en les seues relacions amb les empreses, establiments comercials i entitats privades i a ser recíprocament atés i correspost en aquesta llengua" (art. 51.1).

llengua italiana, la pressió de la majoria de parles germàniques genera que la presència de l'alemany en les relacions comercials siga molt important, fins i tot fora del territori de parla alemanya (Furer, 2005); de la mateixa manera, els territoris bilingües (alemany-francés, romanx-alemany, italià-alemany) de Suïssa estableixen unes relacions comercials en què sovint predomina la llengua més parlada al cantó, per molt que els documents, impresos i contractes puguen estar en les dues llengües oficials.

Finalment, pel que fa a la publicitat i a la informació sobre els productes,²⁵⁶ l'alemany, el francès i l'italià solen ser llengües habituals en la informació sobre els productes i en la publicitat en cada àrea territorial. La presència del romanx com a llengua d'informació dels productes i com a llengua de la publicitat en la zona en què aquesta llengua és oficial o cooficial és més problemàtica, malgrat les campanyes *Rumantsch visivel* (romanx visible) dutes a terme des dels anys noranta per les institucions grisonas, i, sovint no és present a la publicitat de manera sistemàtica (Anderson, 2016).

En termes generals, el món laboral és plurilingüe, amb important presència de l'anglès i d'altres llengües nacionals entre els quadres i directius i amb domini de les llengües de les respectives zones lingüístiques, sobretot en els nivells mitjans i baixos de l'escala laboral,²⁵⁷ i amb fortes interferències a la Suïssa romanxa. El món de les relacions comercials i de serveis tendiria a fer-se en la llengua del territori, amb problemes en les minories lingüístiques romanxa i italiana dels Grisons. Mentre que a l'àmbit de la publicitat i la

---

²⁵⁶ “1. Tota comunitat lingüística té dret a una presència predominant de la seua llengua en la publicitat, la retolació, la senyalització exterior i en el conjunt de la imatge del país. 2. En el territori de la pròpia comunitat lingüística, tothom té dret a gaudir en la seva llengua d'una informació completa, tant oral com escrita, sobre els productes i serveis que proposen els establiments comercials ubicats en el territori, com ara les instruccions d'ús, les etiquetes, els llistats d'ingredients, la publicitat, les garanties i altres. 3. Totes les indicacions públiques referents a la seguretat de les persones han de ser expressades almenys en la llengua pròpia de la comunitat lingüística i en condicions no inferiors a les de cap altra llengua” (art. 50 de la DUDL).

²⁵⁷ “Tothom té dret a exercir les activitats laborals o professionals en la llengua pròpia del territori, llevat que les funcions inherents al lloc de treball requereixen l'ús d'altres idiomes” (art. 52. De la DUDL).

informació comercial també hi hauria fortes limitacions per a la minoria romanxa als Grisons, atés que no sempre hi ha informació comercial i publicitat comercial en aquesta llengua.

L'àmbit associatiu, sindical, empresarial i civil²⁵⁸ tendeix a utilitzar les llengües oficials de l'àmbit en què estan presents o, en el cas de les associacions civils, la llengua o llengües dels seus membres independentment de la llengua oficial territorial.

A Espanya, en els territoris oficialment monolingües en castellà la llengua dels usos consums, de la informació comercial i de la publicitat és el castellà. En el treball diari, l'anglès també pot ser llengua de treball i relació de directius i quadres en els sectors econòmics més internacionalitzats, i de la mateixa manera, en les àrees geogràfiques, oficialment monolingües, però amb minories lingüístiques reconegudes o no (àrab, berber, haquetia, caló, portugués, asturleonés, gallec, aragonés i català), aquestes llengües també poden ser utilitzades en les relacions informals comercials i laborals; però no de manera oficial ni en documents.

A les comunitats autònomes amb llengües cooficials i on hi ha bilingüisme o trilingüisme oficial, la situació és més complexa, tot i que la pràctica quotidiana està determinada per unes lògiques sociolingüístiques de caràcter desigual que afavoreixen l'ús del castellà i perjudiquen les llengües minoritzades, bé siga en el treball privat, en la prestació i compra de serveis i béns, o en la publicitat privada i la informació comercial sobre els productes oferits (etiquetatge, prospectes i manuals explicatius).

Jurídicament, els estatuts d'autonomia afirmen l'oficialitat de les diferents llengües i les lleis de normalització proclamen el dret a usar les llengües en les activitats socials, laborals, comercials i de tot tipus dels àmbits

---

²⁵⁸ “En el territori de la pròpia comunitat lingüística, tothom té dret a usar la seua llengua en qualsevol tipus d'organitzacions socioeconòmiques: laborals, sindicals, patronals, professionals i gremials” (art. 49 de la DUDL).

socioeconòmics. La realitat, més enllà dels drets formals reconeguts, depèn de les dinàmiques sociolingüístiques de cada comunitat autònoma, o, més encara, de la realitat lingüística de cada comarca i de cada sector laboral que es considere.

Així la presència de la llengua autòctona com a llengua de treball oral, i en menor mesura, escrita, és més freqüent en les comarques i localitats en què són llengües clarament majoritàries i són sectors amb treballs relativament tradicionals o d'alt nivell de qualificació, amb treballadors que es coneixen de fa temps o de formació universitària i capacitat lingüística elevada. L'ús de les llengües autòctones és menys freqüent en els sectors dels serveis amb menor valor afegit, telefonia, turisme, noves tecnologies, botigues i llocs d'oci, etc. I també és menor per escrit que oralment. Amb tot, hi ha comunitats en què la llengua autòctona és més present en el món laboral privat, com ara Catalunya, i altres en què la presència és bastant inferior, com Balears i Galícia, o presenta, en general, nivells bastant baixos de presència: Comunitat Valenciana, País Basc i Navarra.

I uns usos lingüístics molt semblants, per comunitats autònomes, es donen en l'àmbit associatiu, sindical, empresarial i civil. Amb tot, en aquests espais es tendeix a utilitzar la llengua dominant en cada àmbit sectorial o en cada associació, en funció de les seues característiques, i també poden variar els usos segons la formalitat de l'actuació i la matèria.

Respecte als usos lingüístics dels consumidors i usuaris o dels prestadors de serveis i oferidors de béns; la casuística novament és molt diversa. En termes generals, també domina el castellà; però això novament està en funció del predomini de les llengües autòctones en determinades comarques, o del fet que el comerç i els serveis siguen de proximitat (i tradicional) o siguen grans superfícies, grans centres comercials o cadenes de serveis. En aquests darrers, el predomini del castellà serà sempre més habitual que en els primers.

Ací també Catalunya pareix tenir una major presència de la llengua autòctona, però inferior al món laboral privat i menys qualificat, i malgrat una regulació legal que tracta de garantir que els consumidors puguin ser atesos en català i unes polítiques públiques actives en aquest sentit, la presència en general de la llengua castellana en les relacions econòmiques i comercials és superior al de la llengua catalana. En la resta de comunitats autònomes amb llengua cooficial, la presència del castellà en aquest tipus de relacions socioeconòmiques és dominant i la possibilitat de garantir, de manera efectiva, que els consumidors o els treballadors, oralment i per escrit, puguin usar indistintament qualsevol de les dues llengües oficials i no generar cap mena de problema dins de l'empresa, és bastant difícil. En la resta de comunitats autònomes amb llengües cooficials, els usos lingüístics en el comerç i els intercanvis comercials és molt desigual, major en les relacions informals que en les formals, superior en les formes orals a les formes escrites, major en les empreses tradicionals i de proximitat i menor en altre tipus d'empreses i serveis.

A més, les empreses, en l'organització interna i deixant a un costat les relacions informals entre treballadors, tenen llengües de treball i els usos de les llengües, en aquests casos, no depenen de la voluntat dels treballadors, sinó del criteri d'organització jeràrquic de l'empresa: el dret a la llibertat d'empresa i d'autoorganització de l'empresa s'imposa al dret d'expressió lingüística del treballador en el treball formal. El dret dels clients a usar la pròpia llengua, no comporta el dret a ser atesos en aquesta llengua, o dit d'una altra manera les empreses, que no poden negar el dret als clients d'usar qualsevol llengua oficial, no tenen l'obligació d'usar les dues llengües en la relació amb els seus clients, en l'àmbit socioeconòmic privat, com a indicat el Tribunal Constitucional (STC 31/2010, de 28 de juny).

Finalment, respecte la informació sobre els productes de consum: etiquetatge, fullets, prospectes o manuals d'instruccions. L'única llengua

espanyola present en la majoria dels productes de consum és el castellà, en l'etiquetatge hi ha una certa presència de la llengua pròpia en productes d'origen de les comunitats autònomes amb llengua autòctona oficial que provenen de Catalunya i, en menor mesura, de les altres comunitats autònomes amb llengua pròpia; però en termes generals és bastant minoritària. Pel que fa als fullets informatius, prospectes o manuals d'instruccions el predomini del castellà és aclaparador i la presència d'altres llengües espanyoles oficials molt episòdic i extraordinari (Plataforma per la Llengua, 2015).

9.8. SEGURETAT LINGÜÍSTICA I JERARQUIA LINGÜÍSTICA A SUÏSSA I ESPANYA. DOS MODELS DIFERENTS?

Fet aquest recorregut analític des de l'òptica de les polítiques públiques que es deriven del reconeixement legal de la diversitat lingüística, cal ara fer una comparació general del model suís de reconeixement legal i polítiques públiques de la diversitat lingüística pròpia amb el model espanyol. Tractarem de realitzar la comparació a través d'una exposició desagregada en deu ítems.

1. Les llengües nacional-estatals generals

La primera diferència entre els models suís i espanyol de reconeixement de la diversitat lingüística és que Espanya únicament reconeix una llengua oficial amb caràcter general per a tot el Regne d'Espanya, tot i que reconeix que poden haver altres llengües oficials en algunes comunitats autònomes. Espanya és, doncs, un país de centre monolingüe i possibles plurilingüismes territorials (Branchadell i Moles, 2001); o en altres paraules Espanya és un estat monolingüe, però més de la quarta part dels espanyols són plurilingües.

Suïssa, per contra, afirma quatre llengües nacionals i oficials amb caràcter general en les institucions federals, tot i que l'oficialitat concreta de les llengües nacionals suïsses en el territori és una competència que correspon a cada cantó; respectant-hi, en la mesura que siga possible, la frontera històrica de les llengües, promovent especialment les llengües minoritàries (italià i romanx) i garantint la llibertat activa de llengua, tot i que no la passiva. Suïssa és, per tant, un país de centre plurilingües i monolingüismes territorials (Branchadell i Moles, 2001); o dit d'una altra manera, Suïssa és un estat plurilingüe, però els suïssos són essencialment monolingües.

2. Les fronteres lingüístiques

Ni la Constitució federal suïssa ni les constitucions cantonals estableixen les fronteres lingüístiques del país, tot i que la Constitució federal fa referència, com hem vist a l'article 70.2, a l'existència d'una divisió tradicional dels territoris en què es parlen les diferents llengües i que aquest és el criteri general que s'ha de seguir a l'hora de delimitar les zones lingüístiques.

També la constitució dels Grisons, el cantó on l'avanç de l'alemany durant els dos últims segles ha anat modificant la composició lingüística dels municipis i districtes, parla de la composició lingüística tradicional dels municipis (art. 3.3) i la Llei cantonal sobre les llengües als Grisons utilitza l'expressió llengua autòctona tradicional d'un territori (art. 1.f).

Les fronteres són relativament estables entre la Suïssa romanda i l'alamànica, i entre l'alamànica i la italiana de Ticino; però presenten alguna inestabilitat en la zona bilingüe dels cantons de Berna i Friburg, i sobretot sembla potencialment canviable als Grisons, on el romanx continua perdent parlants i terreny en termes relatius, i fins i tot a les valls grisones de parla italiana, que han vist com la localitat de Bivio passava de ser de majoria

italianòfona a ser-ho de parla germànica walsler. És a dir, la frontera lingüística suïssa no és absolutament estable, tot i que els canvis són escassos i molt lents.

A Espanya, la Constitució no estableix cap mena de frontera lingüística, tot i que afirma l'oficialitat del castellà a tot l'estat-nació espanyol. Tampoc els estatuts d'autonomia delimiten les fronteres lingüístiques de les diferents llengües; sinó l'àmbit geogràfic de l'oficialitat d'una llengua.

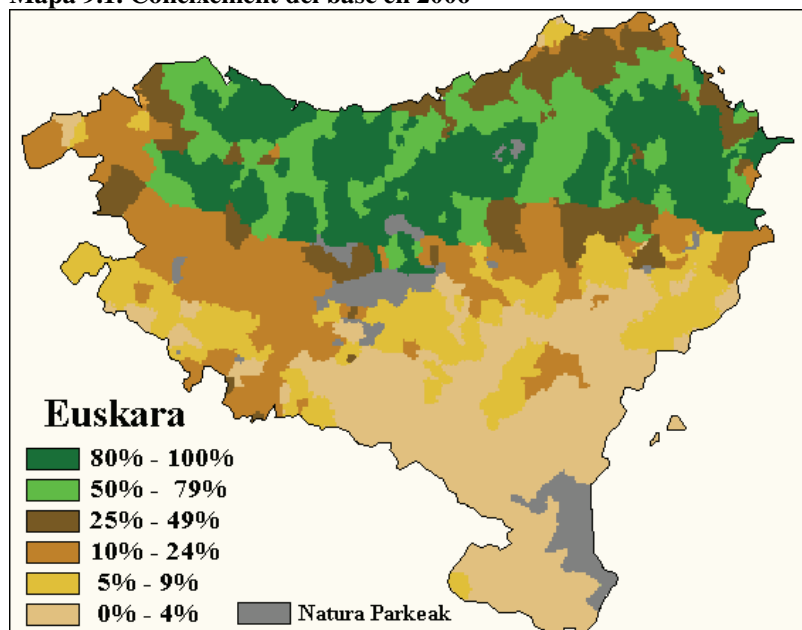
Això no obstant, estatuts com el valencià, el català, el navarrès, el castellano-lleonés i fins i tot l'aragonés fan referència a l'existència de territoris en què una de les llengües esmentades o declarades oficials és llengua autòctona o predominant. En tots aquests casos, al que cal afegir Astúries i en certa mesura el País Basc, les lleis de normalització lingüística i les polítiques públiques lingüístiques delimitaran zones lingüístiques tenint en compte quina és la llengua autòctona, històricament parlant, de cada territori.

Astúries defineix, així, l'àrea on es parla asturià i on es parla galleg (galleg-asturià per al govern del Principat d'Astúries). Castella i Lleó fixa les comarques de llengua gallega, però no fa el mateix amb la llengua asturllleonesa. Melilla considera que el *tamazight* es parla a tota ciutat. Aragó distingeix entre els territoris de parla autòctona castellana, aragonesa i catalana. Navarra, entre les zones bascòfones en que l'èuscar té una presència alta, aquelles mixtes en què la presència és més aviat baixa, en totes dues la llengua és oficial, i les comarques de llengua castellana, on els drets lingüístics del bascoparlants són limitats. Catalunya diferencia entre la comarca de llengua occitana (la Vall d'Aran) i la resta de Catalunya que té el català com a llengua autòctona.

La Comunitat Valenciana diferencia entre les comarques "predominantment" de parla castellana i aquelles "predominantment" de parla valenciana, tot i que el valencià és oficial a tota la comunitat autònoma. I el País Basc, tot i que el basc és llengua oficial a tot el territori, distingeix en les

polítiques educatives entre dos territoris, aquells que tenen transmissió viva del basc i els que són de parla castellana, tot i que les migracions interiors basques i la política educativa (Mezo, 2002) estan alterant el mapa lingüístic del País Basc i Navarra (Mapa 9.1).

Mapa 9.1. Coneixement del basc en 2006

Font: Gobierno Vasco (2008).

Les comunitats que neguen les minories lingüístiques pròpies (Ceuta, Extremadura, Múrcia, en part Castella i Lleó i potser Cantàbria) no estableixen cap frontera lingüística i les comunitats monolingües pel que fa a les llengües autòctones històriques no necessiten establir cap mena de frontera lingüística; casos de Canàries, Andalusia, Castella-La Manxa, Madrid i La Rioja en castellà, Galícia en gallec i les Illes Balears en català.

En altres paraules, tant a Suïssa com a Espanya no fixen fronteres lingüístiques en el bloc constitucional (constitució federal i constitucions cantonals, constitució espanyola i estatuts d'autonomia); però, en la pràctica hi ha la tendència a establir-les en les polítiques concretes i hi ha la tendència a

reconéixer les fronteres històriques contemporànies de les llengües reconegudes legalment; amb tot el cas basc s'allunya relativament d'aquesta lògica.

3. Territorialitat oficial monolingüe, bilingüe i trilingüe

Igualment, tant Suïssa com Espanya, independentment que Suïssa reconeix quatre llengües oficials en l'àmbit federal i Espanya només una, tenen cantons o comunitats autònomes amb una única llengua oficial, amb dues o amb tres. A Suïssa 22 dels 26 cantons són monolingües en alemany, francès o italià; a Espanya 11 comunitats autònomes i dues ciutats són oficialment monolingües en castellà. A Suïssa, tres cantons són oficialment bilingües, tot i que en els àmbits subcantonal (districtes i localitats) majoritàriament són monolingües i limiten el bilingüisme real a només alguns districtes i municipis. A Espanya hi ha 5 comunitats totalment o, en part del seu territori, bilingües, i el bilingüisme oficial és present a tot el territori i nivells polític-administratius, si més no formalment.

Finalment, a Suïssa hi ha un cantó trilingüe, tot i que en la pràctica els districtes majoritàriament són monolingües i només alguns districtes i localitats són bilingües, en romanx i alemany, amb força presència també de l'italià. A Espanya, hi ha una comunitat autònoma, Catalunya, oficialment trilingüe, si més no en l'àmbit de l'administració autonòmica catalana; però el trilingüisme real només es limita a la comarca de la Vall d'Aran.

La diferència principal és que a Suïssa la immensa majoria del territori és oficialment monolingüe en quatre llengües diferents i només algunes localitats són bilingües. A Espanya, la major part del territori espanyol és oficialment monolingüe en castellà, i la resta és bilingüe en castellà i una altra llengua, i només una comarca és oficialment trilingüe amb el castellà, l'occità i el català com a llengües oficials.

El reconeixement de la diversitat lingüística a Suïssa és sobre la base de l’afirmació del monolingüisme oficial territorial, i excepcionalment sobre el bilingüisme territorial. A Espanya el reconeixement és sobre la base del bilingüisme territorial, amb la minúscula excepció trilingüe de la Vall d’Aran, i l’Estat central és essencialment monolingüe i tendeix a considerar les altres llengües oficials, i encara més les llengües només reconegudes jurídicament o políticament, com a llengües autonòmiques, enteses sovint, especialment quan es vinculen al discurs de la falsa *llengua comuna*, com a llengües de menor rang o importància.

És paradigmàtic d’aquesta realitat que Suïssa s’anomena oficialment Schweizerische Eidgenossenschaft, Confédération suisse, Confederazione Svizzera i Confederaziun svizra. Espanya, per contra, únicament existeix oficialment com a España o Reino de España.

4. Les llengües incloses i les llengües excloses

Tant Suïssa com Espanya, no reconeixen dins del bloc constitucional la totalitat de la diversitat lingüística pròpies. Suïssa reconeix les quatre llengües principals; ignora legalment les minories lingüístiques extremes (jiddix, romaní i arpità) i reconeix formalment l’existència d’una llengua nacional sense base territorial (ienix), a la qual tampoc li atorga cap mena d’oficialitat. I també ignora, de fet, la minoria germànica extrema de parla walser del cantó Ticino.

Espanya, reconeix l’oficialitat general del castellà, i en algunes comunitats autònomes les de les altres tres grans llengües espanyoles (català/valencià, gallec i basc) i la d’una de les llengües menys parlades, l’occità/aranès. Reconeix jurídicament l’existència, però no l’oficialitat, de l’aragonés, de l’asturleonés (Astúries i Castella i Lleó), i també del català (Aragó) i el gallec (Astúries i Castella i Lleó) i políticament reconeix el berber *tamazight* (Melilla), però ignora l’àrab, el portugués, el haquetia, el caló i

també el valencià/català de Múrcia, el gallec d'Extremadura, i les restes d'asturleonés de Cantàbria i Extremadura.

Deixant a banda la problemàtica consideració de la diversitat lingüística de Ceuta i Melilla, que s'adiu més amb una certa consideració d'aquestes ciutats autònomes com a realitats quasi colonials o amb la por a què siguin vistes internacionalment com a vestigis colonials, a Espanya s'ignoren, com a Suïssa, les minories lingüístiques extremes en l'àmbit autonòmic, que és el que té les competències per a reconèixer les llengües diferents del castellà. En aquest sentit, la similitud amb Suïssa és notable. La diferència és que les llengües oficials suïsses són reconegudes a tot el territori en què es parlen històricament i a Espanya el reconeixement depèn de cada comunitat autònoma concreta.

5. Llengües grans, llengües menudes

La Constitució federal suïssa distingeix entre llengües grans (alemany i francès) i llengües minoritàries (italià i romanx), la constitució del cantó dels Grisons reitera la condició de llengües minoritàries del cantó de l'italià i el romanx, com també ho fan la Llei federal sobre les llengües i la Llei cantonal sobre les llengües dels Grisons, i la ratificació de Suïssa de la CERLM també insisteix en aquesta realitat i en la necessitat de polítiques públiques, que s'han concentrat en els serveis públics (regulació de l'oficialitat monolingüe o bilingüe dels municipis, usos de les llengües oficials a les institucions, ensenyament i promoció cultural) i bastant menys en l'àmbit social i privat.

Dins d'aquesta preocupació per la diversitat lingüística i la supervivència de les llengües declarades oficials i nacionals a Suïssa, cal destacar la tradició de les oficines federals i cantonals d'estadística d'obtenir i publicar dades sistemàtiques, fàcilment comparables en el temps, sobre les comunitats lingüístiques i els grups lingüístics suïssos i estrangers, i sobre la

llengua (o llengües) familiar dels habitants del país, els usos lingüístics al treball, al comerç, a casa, etc.

Ni en el bloc constitucional ni en la legislació lingüística espanyola es fa la distinció entre llengües grans i menudes o minoritàries. Amb tot, l'adhesió espanyola a la CERLM, no fa referència, lògicament, al castellà, i inclou dins de la categoria de llengües minoritàries al català/valencià, el gallec, el basc/èuscar, l'asturleonés, l'aranés/occità i l'aragonés.

Cal destacar que, a Espanya, llevat del Govern Basc, la Generalitat de Catalunya i en bastant menor mesura la Xunta de Galícia, no hi ha estadístiques sistemàtiques i comparables a les suïsses sobre la transmissió familiar de les llengües i els usos lingüístics en les diferents dimensions de la vida laboral, social familiar i col·lectiva. Un altre fet que mostra la inèrcia de la cosmovisió monolingüística de les institucions estatals i la concepció de la diversitat lingüística com una realitat social “de les autonomies” (estat autonòmic); però no “de l'Estat” (estat central o estat per antonomàsia).

6. Llengües minoritàries, llengües minoritzades

En relació amb l'anterior, val a dir que mentre l'estat suís, en tots els nivells territorials (federació, cantons i autoritats subcantonal), actua, si més no en la dimensió pública de les polítiques lingüístiques, tractant de protegir i promoure les llengües considerades com a minoritàries; a Espanya, aquesta no és la dinàmica dominant.

De fet, l'article 3.3 de la Constitució espanyola que afirma que “la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció”, no ha estat mai desenvolupat legalment ni tampoc ha estat considerat per la jurisprudència en favor de la protecció efectiva de les llengües minoritzades espanyoles, i a favor de la supervivència de les minories lingüístiques espanyoles i de l'ús normal i

igual de totes les llengües espanyoles, si més no en l'àmbit territorial en què són parlades de manera autòctona, i de manera especial quan són llengües oficials.

De fet, la jurisprudència del Tribunal Constitucional, tot i que ha legitimat, en ocasions, sobre una base argumental que podríem considerar de certa “discriminació positiva” de les llengües minoritàries (FJ 10 de la STC 337/1994, de 23 de desembre²⁵⁹); generalment, s'ha inclinat per reconèixer una oficialitat efectiva i real superior al castellà, atés que l'article 3.1 de la Constitució estableix l'obligació de conèixer-lo, com hem vist en el capítol anterior, sense pressuposar, però el coneixement de les altres llengües oficials en l'àmbit territorial en què són oficials. I, de la mateixa manera, a tendir a considerar que, mentre el coneixement del castellà, i fins i tot de l'anglès,²⁶⁰ li ha de ser exigit a tot empleat públic, l'exigència del coneixement de les llengües cooficials diferents del castellà devia fer-se de manera “proporcional” i segons els llocs de treball o les funcions a realitzar, sense que s'establisca cap exigència de coneixement per als membres de l'Administració de Justícia, per a la Guàrdia Civil, la Policia Nacional i, en general, per a tota l'administració perifèrica de l'estat, llevat dels llocs d'atenció al públic. El que, en la pràctica, comporta un nivell d'exigència notablement inferior al que es pressuposa o es demana en castellà.

Pel que fa a les polítiques públiques lingüístiques (Argelaguet 1998a, Bodoque 2009 o Bodoque i Tasa, 2016), amb l'excepció del País Basc i Catalunya, i en els anys 1980 i la primera meitat dels 1990 (i després quan han tingut governs progressistes) a Balears i Galícia, les polítiques lingüístiques de les comunitats amb llengües cooficials no s'han orientat a l'ús normal de les llengües minoritàries; sinó a facilitar-ne el coneixement passiu i a afavorir

---

²⁵⁹ Aquesta sentència del Tribunal Constitucional avalava la política d'immersió lingüística de Catalunya.

²⁶⁰ En les últimes dècades, per a accedir a cossos superiors de funcionaris estatals i autonòmics són comunes les proves d'anglès.

serveis lingüístics a les minories socials més preocupades per la supervivència de les llengües autòctones.

Conseqüentment, en les institucions centrals de l'Estat, en la regulació del reconeixement de l'oficialitat de les llengües, en les dinàmiques socials i en les polítiques públiques han predominat les dinàmiques d'actuació que han reproduït la minorització de les llengües minoritàries i la preeminència del castellà, i han estat de menor importància les de protecció i suport actiu a les llengües minoritàries.²⁶¹

No vol dir que a Suïssa no hi haja dinàmiques minoritzadores de les llengües minoritàries pròpies (romanx i italià), especialment en el cantó dels Grisons; però aquestes, que tenen a veure amb les dinàmiques demogràfiques i la interrelació social, tracten de ser compensades amb polítiques públiques actives que parteixen del principi que les llengües minoritàries necessiten d'un suport dels poders públics federals, cantonals i subcantonals decidit.

7. Drets i polítiques públiques en l'àmbit oficial

S'observa, tant a Suïssa com a Espanya, que la regulació de la diversitat lingüística, dels usos lingüístics i l'orientació de les polítiques públiques han posat molta més atenció en la responsabilitat i l'acció dels poders públics, que en les dinàmiques socials de les llengües i les relacions lingüístiques en cada espai sociolingüístic; és a dir, ha centrat més l'atenció en l'esfera pública que en la privada, en la primera hi ha un cert intervencionisme lingüístic públic, en la segona predomina la lògica de mercat o d'intercanvi, no necessàriament igual.

---

²⁶¹ Dissortadament, al nostre entendre, les polítiques lingüístiques més orientades a la normalització lingüística han anat lligades a projectes nacionalistes perifèrics o al minoritari federalisme plurinacionalista espanyol, únicament important a Catalunya. Personalment, considerem que la dinàmica de la confrontació nacionalista (nacionalisme espanyol contra nacionalisme català i nacionalisme basc, i viceversa) és destructiva i pot conduir a un col·lapse institucional, i que caldria necessari un espanyolisme plurilingüista i igualitari, a la manera suïssa, una *rara avis* en la història contemporània espanyola.

Això, que passa a tot arreu, no té les mateixes implicacions en els dos països perquè les lògiques de reconeixement de la diversitat lingüística i les polítiques públiques lingüístiques són diferents a Suïssa i Espanya, malgrat que la legislació lingüística suïssa i espanyola regulen les obligacions dels poders públics respecte les realitats lingüístiques respectives, estableixen les obligacions dels poders públics, regulen els usos lingüístics en les prestacions de serveis lingüístics públics, especialment en l'ensenyament, i tracten d'orientar els usos socials de les respectives llengües.

La seguretat lingüística a Suïssa depén del principi de territorialitat, que estableix l'oficialitat de les llengües sobre la base municipal i tendeix, d'aquesta manera, a garantir el monolingüisme oficial en la major part del territori suís i a promoure el predomini social de la llengua oficial en el territori. Així, la immensa majoria dels serveis públics d'atenció primària, siguen aquests socials, sanitaris, educatius o de relacions amb les administracions públiques es produeixen en la llengua oficial del municipi, i això afavoreix el predomini social de la llengua oficial en els àmbits privats i en les dinàmiques relacionals dels ciutadans en els diferents sectors socioeconòmics, permetent un elevat nivell de seguretat lingüística als parlants de la llengua autòctona oficial del territori.

A més, tenint en compte que el bilingüisme oficial es garanteix en els municipis amb presència significativa de dues llengües i en els districtes i els cantons plurilingües, i que l'administració federal és quadrilingüe, el sistema públic suís que regula l'oficialitat permet un elevat nivell de seguretat lingüística a les llengües autòctones, també en els escassos territoris bilingües. Si bé, com hem vist, les llengües territorialment minoritàries, com l'italià i, sobretot, el romanx, especialment en el cantó dels Grisons, tenen bastant difícil materialitzar els seus drets lingüístics en àmbits com ara l'oci o l'ensenyament.

A Espanya, en les 13 comunitats i ciutats autònomes oficialment monolingües i a les institucions estatals, la totalitat de les polítiques públiques

lingüístiques garanteixen els drets lingüístics i la seguretat lingüística plena dels castellanoparlants en els serveis i institucions públics.

Ara bé, en les sis comunitats oficialment bilingües o trilingües, la realitat és més complexa i està en funció de les dinàmiques sociolingüístiques i de les polítiques públiques concretes.

Els drets dels castellanoparlants, hi estan plenament garantits en les relacions amb les administracions i els serveis públics, tot i que en un servei col·lectiu com és l'educació està garantit l'aprenentatge de la pròpia llengua, però la llengua vehicular de l'ensenyament està en funció del criteri concret de cada una de les sis comunitats. En qualsevol cas els castellanoparlants no tenen problemes especials per a viure i treballar en la seua llengua en els territoris en què hi ha una altra llengua autòctona que també és oficial.

Formalment, els drets dels parlants de les altres llengües espanyoles són semblants als dels castellanoparlants, en les comunitats autònomes respectives on són llengües oficials, però en la pràctica estan condicionats per les polítiques públiques i per les dinàmiques sociolingüístiques. I això és així no sols en els sectors socioeconòmics, d'oci i entreteniment o dels mitjans de comunicació, més proclius a què s'imposen les lògiques de mercat i d'intercanvi lingüístic, sempre desigual per a les llengües minoritzades, també ho és en la relació dels ciutadans amb les administracions i serveis que depenen de les institucions o regulacions centrals de l'Estat (Justícia, policia en algunes comunitats, administració perifèrica de l'estat, registres públics centralitzats, notaries, etc.), on, en la pràctica, l'oficialitat del castellà està reforçada, l'oficialitat de les altres llengües espanyoles és formal i es limita a permetre la llibertat de llengua activa i no sempre passiva dels ciutadans.

A diferència, de Suïssa, el monolingüisme oficial de l'Administració i del Govern central i els serveis públics estatals en les comunitats autònomes amb dues llengües oficials només tenen com a llengua d'ús i treball normal el

castellà, i les altres llengües oficials són llengües que poden usar els ciutadans, però que tendeixen a ignorar les administracions dependents del Govern central en el seu treball quotidià.

8. Drets, usos i polítiques en els àmbits privats i socials de repercussió pública

La dinàmica dels usos lingüístics en els àmbits socials i privats, la llengua de treball (oral i escrit) de les empreses, la llengua de les interaccions socials i privades està condicionada per quatre elements: l'oficialitat lingüística territorial, les llengües autòctones del territori, les llengües d'ús laboral de les empreses, i les dinàmiques sociolingüístiques pròpies dels diferents sectors socials, productius i privats.

L'oficialitat i les polítiques actives poden modificar significativament les dinàmiques sociolingüístiques; però l'element determinant en els àmbits privats i socials de dimensió pública de les llengües no és l'ordenament jurídic, sinó les dinàmiques sociolingüístiques i polítiques més profundes, com Mezo (2002) mostrà en la seua comparació del retrocés del gaèlic irlandés, llengua oficial i preferent de la República d'Irlanda, i avanç del basc a la comunitat autònoma basca des de la dècada de 1980.

En general, tant a Suïssa com a Espanya, la legislació gairebé no entra a regular els usos lingüístics en aquestes dimensions, on, de manera genèrica, hi hauria una llibertat de llengua, més enllà de les activitats privades que tenen una transcendència pública més evident.

En aquest terreny, els poders públics poden tractar d'afavorir comportaments públics i garantir els drets lingüístics dels parlants de llengües minoritàries; però les dinàmiques d'interrelació, de mercat, són les que dominen i les que tendeixen a reduir els usos de les llengües minoritàries,

especialment en situacions de llengües en contacte, sobretot quan algunes d'aquestes llengües estan minoritzades i el poder de les llengües és desigual.

Ocorre el mateix a Suïssa amb l'italià i el romanx al cantó dels Grisons, i amb les llengües menys parlades en els cantons bilingües, que perden terreny públic en les relacions empresarials, comercials i socials, tot i ser oficials, territorialment de manera exclusiva, i passa també amb les llengües llatines en les institucions federals, on el pes de l'alemany és predominant, i fins i tot passa igualment amb les llengües més parlades del país (alemany i francès), que veuen com creix també la presència de l'anglès en el món laboral i universitari, tot i no ser llengua oficial.

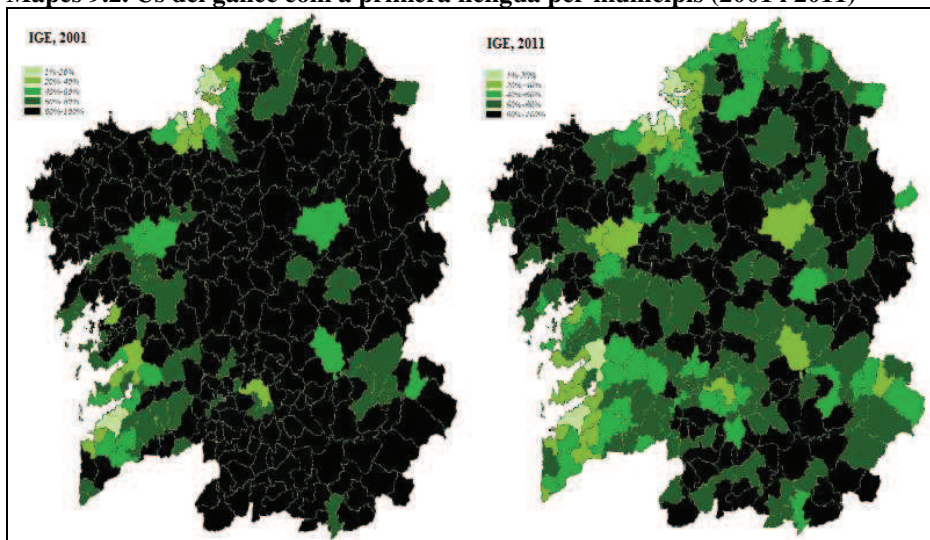
A Espanya, el bilingüisme territorialitzat i l'existència de polítiques públiques en les comunitats amb dues llengües oficials que no pretenen l'ús igual i normal de les dues llengües oficials en tots els àmbits socials de manera radical, contribueix a reforçar el predomini del castellà en els usos privats i socials de dimensió pública.

En aquest sentit, Bodoque (2009), comparant les polítiques lingüístiques espanyoles, estableix que el castellà tindria una política de normalitat plena arreu d'Espanya, amb algunes interferències en les comunitats bilingües, Catalunya hauria tingut una política que aspirava a la normalitat del català i l'aranès a través d'un procés de normalització lingüística, molt difícil en opinió de Branchadell (1996), el País Basc i Balears haurien seguit predominantment polítiques de recuperació de la llengua autòctona, Galícia hauria oscil·lat entre polítiques de recuperació i de promoció de la llengua pròpia, i Navarra i la Comunitat Valenciana haurien tingut polítiques de promoció, o de promoció limitada durant el període de governs conservadors de l'última dècada.

En termes de coneixement de la llengua, que no dels usos socials i normals en tots els àmbits socioeconòmics i públics, ja ens hem referit a l'èxit

relatiu de les polítiques lingüístiques pel que fa al coneixement del basc, un fet diferent és l'ús social i normal en la societat (mapa 9.1); per contra, l'impacte de les polítiques lingüístiques a Galícia ha estat més aviat pobre per a frenar les tendències sociolingüístiques i la pèrdua de coneixement de la llengua pròpia i de parlants que tenen el gallec com a llengua primera (mapes 9.2)

Mapes 9.2. Ús del gallec com a primera llengua per municipis (2001 i 2011)

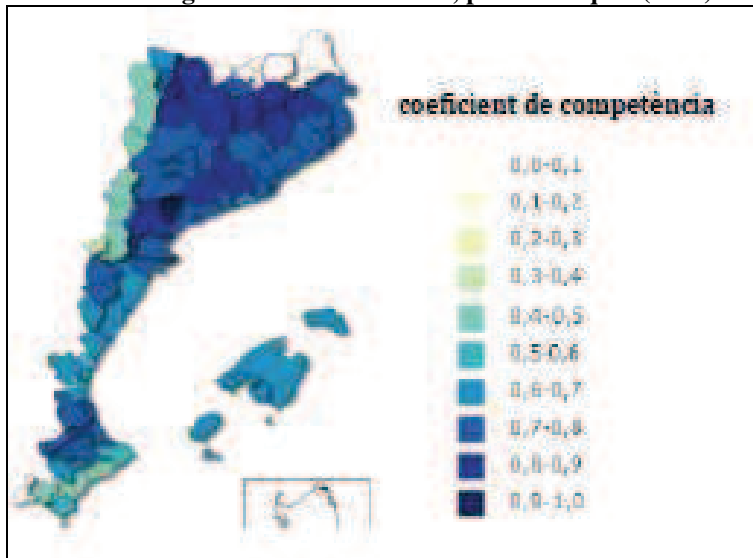

Font: Institut Gallec d'Estadística (IGE).

Respecte la llengua catalanovelenciana, la diversitat dels sistemes de reconeixement oficial (cooficialitat a Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana; reconeixement legal a Aragó i ignorància a Múrcia), de realitats polítiques (sistemes de partits diferents a cada comunitat en què es parla la llengua), de tipus de conflicte nacionalitari (alt a Catalunya, baix a Balears i la Comunitat València, quasi nul a Aragó i Múrcia), d'intensitat i compromís públic sobre les polítiques públiques (de normalització a Catalunya, de recuperació a Balears, de promoció o promoció limitada a la Comunitat Valenciana, de reconeixement formal a Aragó i d'ignorància a Múrcia) i també de situacions i dinàmiques sociolingüístiques diferents a cada territori, dóna lloc a variacions importants de la capacitació lingüística de la població dels

territoris espanyols on es parla aquesta llengua, en funció de les localitat i les comarques del domini lingüístic d'aquesta llengua (mapa 9.3).

Mapa 9.3. Competència lingüística en el domini lingüístic catalanovelencià, per comarques (2011)

Font: Observatori de la llengua catalana (2014)

9. Seguretat lingüística i jerarquia lingüística

En termes generals, hi ha molts elements en el sistema suís que ajuden a què hi haja seguretat lingüística a Suïssa. En primer lloc, la concepció de l'estat-nació suís sobre el principi d'una nació amb diverses llengües; en segon, l'oficialitat monolingüe territorial en els territoris històrics d'una llengua; en tercer, l'acceptació de realitats bilingües en les zones molt concretes on hi ha dues llengües en contacte; en quart, l'oficialitat plural en les institucions superiors (de districte, cantonals i federals) quan hi ha més d'una llengua oficial en part del territori que governa la institució. Cinqué, la voluntat, si més no formal, dels poders públics de donar suport a les llengües minoritàries oficials suïsses. I sisé, les polítiques públiques dels governs locals, subcantonals, cantonals i federals s'orienten a l'ús normal i assegurat de totes

les llengües oficials i a compensar, en la mesura que siga possible, les dinàmiques sociolingüístiques que sempre beneficien les llengües més fortes, amb més parlants i més poder polític. Aquesta realitat genera una seguretat lingüística elevada dels parlants de les llengües nacionals i oficials suïsses en el territori on són parlades de manera autòctona i davant les institucions públiques d'aquest estat.

Per contra, a Espanya domina un sistema amb molts elements que reforcen la jerarquia lingüística. En primer lloc, un nacionalisme espanyol dominant que concep l'estat-nació des de la perspectiva tradicional d'un estat, una nació i una llengua estatal, que considera les altres llengües espanyoles com a realitats "regionals" o "autonòmiques" sense valor col·lectiu i estatal.

En segon, la vinculació de la defensa de la supervivència de les altres llengües espanyoles i la seguretat lingüística dels parlants d'aquestes llengües a projectes nacionalistes perifèrics (essencialment basc i català, atés que els altres nacionalismes perifèrics són dèbils) o a un indefinit i dèbil espanyolisme pluralista i federalista, concentrat en la perifèria espanyola amb llengües pròpies.

En tercer, l'oficialitat única estatal sense que les altres llengües oficials siguen assumides més que de manera subalterna per les institucions centrals i l'Administració General de l'Estat, inclosa l'administració perifèrica de l'estat en les comunitats amb altres llengües oficials, que funcionen com a institucions monolíticament monolingües.

En quart, la territorialitat limitada de l'oficialitat d'altres llengües espanyoles en l'espai que delimiten les comunitats autònomes, compartint l'oficialitat amb el castellà, situat el castellà en una posició preminent perquè el seu coneixement és obligatori i sense que les llengües autòctones tinguin una posició d'ús i normalització prioritària.

En cinquè, hi ha serveis públics que, a més de l'Administració perifèrica de l'estat, pràcticament no es veuen afectats en el seu funcionament diari per la doble oficialitat lingüística en les comunitats afectes, com ara la Policia Nacional, la Guàrdia Civil o l'Administració de Justícia.

En sisé, com més ens allunyem de l'espai públic regulat i més entrem en l'espai social privat i dominat per lògiques de mercat (mitjans de comunicació, relacions laborals, organització d'empreses, oci, entreteniment, espai socioeconòmic) més dèbil és la seguretat lingüística dels parlants d'altres llengües espanyoles diferents al castellà, tot i que siguen oficials.

En seté, el castellà gaudeix d'un sistema de polítiques actives favorable a la seua promoció generalitzat, amb les institucions centrals de l'estat com a impulsores principals i garants del seu impuls i, a més, són polítiques assumides com a normals i políticament invisibles i no qüestionades.

En huité, bona part de les polítiques lingüístiques de les comunitats autònomes oficialment bilingües no qüestionen la posició de domini social del castellà, casos de les polítiques lingüístiques gallega, valenciana, basca o navarresa; i fins i tot com les polítiques lingüístiques que han predominat en les últimes dècades a Navarra, Galícia, la Comunitat Valenciana o Balears ni tan sols pretenen alterar les dinàmiques sociolingüístiques que minimitzen les llengües minoritàries i "majoritzen" o enforteixen el castellà.

En conseqüència, malgrat la cooficialitat lingüística, és difícil considerar que Espanya té un sistema estés, general i sistemàtic de seguretat lingüística en tots els contextos i funcions; hi ha, per contra, una situació de jerarquia lingüística que, amb les llengües cooficials, és desigual i depén dels sectors socials i de les administracions públiques; que es clara i evident en els casos de les llengües reconegudes legalment, però no oficials, i que és radical quan s'ignoren llengües que, dins de la comunitat política concreta, no són minories extremes, sinó llengües amb una elevada presència i amb tendència a

esdevenir les primeres llengües del territori autònom, com és el cas de l'àrab a Ceuta i el berber a Melilla.

10. Conflictes identitaris i nacionals al voltant de les llengües

Tota llengua i també tota variant d'una llengua té també un component identificador del grup humà que la parla i quan, les llengües estan en contacte en una mateixa realitat o comunitat política és freqüent que la llengua o la variant lingüística aparega com a element identitari i diferenciador d'un grup humà respecte els altres grups humans que formen part de la mateixa comunitat política. Aquest fenomen el trobem a Espanya i també a Suïssa, i valdria dir a qualsevol estat multilingüe del món, que són la immensa majoria dels estats existents, mitologies uniformistes²⁶² al marge.

La qüestió no és que tinguem llocs aquests fenòmens socials, el problema és que les identitats entren en conflicte i, més encara, que donen lloc a conflictes nacionalitaris i les llengües siguin utilitzades com a elements centrals d'aquests projectes polítics nacionals, que estan condemnats a ser mútuament excloents i en confrontació creixent per la simple raó que un mateix territori no pot formar mai part de dues nacions alhora.

A Suïssa, les llengües oficials i nacionals, i també la llengua nacional sense territori (ienix) i, en menor mesura, el jiddix i, per a alguns col·lectius minoritaris l'arpità, tenen un valor identificador i identitari, que està present en els parlants i en l'afirmació de la Suïssa germànica, la Suïssa romanda, la italiana i la romanxa; però el seu valor en els conflictes polítics sembla escàs, com hem vist a l'hora de parlar del conflicte "nacionalitari" del Jura, on els factors religiosos, històrics i econòmics semblen tenir una importància molt superior a la llengua per a entendre la dinàmica de la divisió del Jura. A més, a Suïssa, el nacionalisme estatal suís s'estructura sobre la idea del valor

---

²⁶² Utilitzem el concepte en el sentit que li dona Álvarez Junco (2016).

identificador i singularitzador del plurilingüisme suís, i la voluntat, actualment, d'aconseguir una població suïssa creixentment plurilingüe, que pugui conèixer, a més de la llengua nacional pròpia i l'anglès, com a mínim una llengua nacional suïssa més.

En termes generals, els conflictes jurídics per qüestions lingüístiques són relativament escassos i d'ordre relativament menor, malgrat la diversitat lingüística. De la mateixa manera, els conflictes nacionalitaris que qüestionen la unitat de l'estat-nació suís, argumentant una possible discriminació lingüística són inexistents (Widmer, 2004).

A Espanya, però, la realitat és ben diferent. Els conflictes judicials per qüestions lingüístiques són freqüents i políticament rellevants, el Tribunal Constitucional ha dictat més de 70 sentències directament relacionades amb matèria lingüística (Milian, 2011: 130), el Tribunal Suprem i els Tribunals Superiors de Justícia, i també l'Administració Electoral s'han hagut de pronunciar repetidament sobre qüestions lingüístiques.

Políticament, les divisions i el conflicte permanent de posicions dins de les comunitats autònomes amb llengües espanyoles diferents al castellà, atés que la defensa d'aquestes llengües i les polítiques lingüístiques dels respectius governs són font de confrontació important en funció de l'eix dreta-esquerra i de l'eix nacional. Així doncs, com més conservadora i més partidària de la concepció uniforme i castellanista d'Espanya siga una formació política, més contrària serà també a polítiques actives de suport a les altres llengües espanyoles. Així, els conflictes institucionals entre l'Estat central i algunes comunitats autònomes, amb llengua cooficial, no han disminuït durant les quasi quatre dècades de democràcia, més aviat al contrari, han augmentat la seua intensitat.

A Espanya, per tant, el conflicte polític, nacional i de regulació i concreció dels drets lingüístics que deriva de la diversitat lingüística, és

significativament important. I la seua gestió no serà fàcil. Especialment, si com passa, a diferència de Suïssa, el nacionalisme dominant a l'estat-nació espanyol no valora positivament la diversitat lingüística, no creu radicalment en la igualtat de les llengües i no defensa activament la normalització de les llengües minoritàries sobre la base de l'ús prioritari d'aquestes llengües en el seu àmbit territorial, la conversió de l'Estat autonòmic en un estat federal plurilingüe i no tracta d'evitar les dinàmiques que les minoritzen socialment.

PART CINQUENA

UNA PROPOSICIÓ DE REFORMA DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA EN MATÈRIA LINGÜÍSTICA

CAPÍTOL 10

DE LA JERARQUIA LINGÜÍSTICA A LA SEGURETAT LINGÜÍSTICA A ESPANYA

Suïssa i Espanya han fet front a la diversitat lingüística pròpia de manera diferent, i fins i tot històricament divergent. En els dos estats, és evident que, com en tota realitat amb llengües en contacte, la “pau lingüística” no és mai absoluta, els conflictes lingüístics i la competència entre llengües sempre hi és present. Això no obstant, també podem afegir que a Suïssa aquests conflictes són relativament escassos, generalment no van lligats a afirmacions identitàries i, quan s’hi ha produït (cas del Jura), no han comportat cap mena de qüestionament de l’estat-nació suís. Suïssa presenta la particularitat històrica, com hem vist, d’afirmar-se com nació unitària i estat federal, alhora que estableix el plurilingüisme oficial i nacional. A més, la implementació del plurilingüisme oficial és sobre la base del principi de territorialitat bastant estricta, però no inflexible. El model suís permetria, així, un grau molt elevat de seguretat lingüística als parlants de les llengües nacionals i oficials, i, en les últimes dècades, una política de suport institucional a alguna de les llengües minoritàries extremes.

El sistema de drets lingüístics espanyol és més conflictiu, i, a més, per les circumstàncies històriques d’Espanya, tant les regulacions legals sobre les llengües com les polítiques lingüístiques dutes a terme acostumen a tenir un important component identitari, en la pràctica. I això valdria, al nostre entendre, tant per a l’Espanya oficialment monolingüe com per a la oficialment plurilingüe. Només hem de considerar, en aquest sentit, que el Tribunal

Constitucional espanyol ha emés més de setanta sentències sobre qüestions directament relacionades amb la matèria lingüística, a més de les indirectes. I és evident, a més de l'anterior, que a Espanya la llengua i les llengües són elements molt destacables en la definició i articulació de projectes nacionals espanyolistes o perifèrics radicalment enfrontats en la seua concepció de l'estat, de la nació²⁶³ i de la funció de les llengües.

És evident, així mateix, que Espanya, des de poc després que es tanca el procés de transició de la societat feudal de l'antic règim a la societat capitalista i la constitució d'un estat modern (1808-1874), està sotmesa a una tensió territorial i lingüística. El nou estat liberal conservador que acaba imposant-se definitivament en 1874 és centralista, oficialment monolingüe i uniformitzador de la diversitat cultural i lingüística espanyola. Aquesta opció creà un malestar en l'Espanya amb llengües pròpies diferents a la castellana, que començà a estructurar-se políticament des de finals del segle XIX a Catalunya i l'espai basconavarrés, i en les primeres dècades del segle XX a Galícia, Balears i el País Valencià (Bodoque, 2013). Aquest conflicte ha estat contingut o directament reprimit durant els períodes més autoritaris (1874-1914), les dictadures (1923-1931) i especialment durant el totalitarisme franquista (1936/39-1976); i s'ha fet més evident durant les èpoques més aperturistes de la II Restauració (1914-1923), la II República (1931-1936) i en l'actual democràcia, que s'inicia el 1977.

---

²⁶³ Al llarg d'aquesta investigació ens hem referit sovint als termes de "nació" i "nacionalisme", i encara ho tornarem a fer en aquest capítol. Aclarim que, considerem que tota nació (Espanya, Catalunya, País Valencià o Euskadi, incloses) no és una realitat natural i essencialista, sinó invencions humanes, *comunitats imaginades* en paraules d'Anderson (2005) o *déus útils* en expressió d'Álvarez Junco (2016), que apareixen amb les revolucions liberals. Ramoneda (2016), comentant el llibre d'Álvarez Junco, recorda Simone de Beauvoir per ser "una de les primeres a dir que no existeix la naturalesa femenina ni l'essència de la feminitat. Que totes les teories de l'etern femení són mistificacions patriarcals. I que no es neix dona, sinó que s'esdevé dona. Tot és construcció, començant per la de nosaltres mateixos"; i aquestes construccions imaginades són essencials per a la vida personal i col·lectiva.

En aquests moments, mentre vivim una intensa crisi econòmica i social de caràcter mundial, Espanya, i part dels països occidentals en major o menor mesura, fa front també a una important crisi política i institucional, multiplicant-se les veus que demanen canvis i reformes profundes en el sistema polític i en la Constitució de 1978. Entre d'altres qüestions, hi ha les tensions sobre el model territorial, sobre el reconeixement dels drets lingüístics o sobre les polítiques lingüístiques, que no han deixat de créixer en els darrers anys, de manera paral·lela com han augmentat les crítiques per la polarització de la política, la partisanització de les lleis i la politització de la justícia.

Cal tenir present que el fet que la Constitució de 1978 haja estat la constitució democràtica de més llarga continuïtat en la història espanyola, els avanços socials i econòmics de la societat espanyola en aquest període de temps i el contrast entre la monarquia democràtica actual i la dictadura totalitària anterior, són factors que han contribuït a magnificar, en paraules de Milian (2016) el rendiment institucional de la Constitució vigent, especialment en matèria lingüística. No s'hauria d'oblidar, com ja hem dit, que l'acord constitucional de 1978 està fet en un context d'anormalitat democràtica i transició de la dictadura a la democràcia, amb fortes pressions dels sectors immobilistes del règim, que influïren, a través de l'exèrcit, en l'elaboració de la Constitució, com explica en les seues memòries polítiques Jordi Solé Tura (1985), un dels *pares de la Constitució*.

És evident, així mateix, que molts dels consensos polítics de la Transició, que donaren lloc a la Constitució de 1978, estan sent qüestionats i que les posicions des de les quals s'impugnen són molt diverses i pretenen alternatives divergents i contradictòries. Sense considerar els debats sobre les causes i les característiques de la crisi institucional i els aspectes de la Constitució que han de ser reformats, que no són objecte d'aquesta tesi, ens limitarem, en l'apartat següent, a descriure les posicions principals que hi ha en el debat per a fer una nova regulació dels drets lingüístics que supere el sistema

legal actual i genere nous models de polítiques lingüístiques, com ja apuntà López Basaguren (2007) o més recentment Milian (2016). Exposarem, finalment, en el darrer apartat d'aquest capítol, el que seria la nostra proposta de canvi constitucional, tenint en compte els paràmetres del nostre estudi i el desig que els conflictes sobre les regulacions i les polítiques lingüístiques es pacifiquen progressivament, que la legislació lingüística espanyola s'orienti a la seguretat lingüística de tots els parlants de les llengües espanyoles, en la mesura que siga possible, i en una "desnacionalització" dels sistemes de drets lingüístics i les polítiques lingüístiques.

10.1. PROPOSTES DE MODIFICACIÓ DE LA CONSTITUCIÓ DE 1978 EN MATÈRIA DE LLENGÜES I DRETS LINGÜÍSTICS

El debat sobre la regulació de les llengües espanyoles i els drets lingüístics mostra una diversitat de posicions intel·lectuals, socials i polítiques enormement diverses, amb una frontera no sempre nítida i precisa entre cada conjunt d'iniciatives. Diversitat d'opcions que també està present en el món acadèmic, en el debat mediàtic, en els moviments socials, en la literatura jurídica i, naturalment, en les distintes posicions polítiques, i que influeixen, com no podia ser d'altra manera, en les interpretacions jurisprudencials, tot i que no sempre d'una manera directa i evident.

Naturalment, moltes de les propostes de reinterpretació i de reforma de la Constitució tenen un biaix ideològic i polític. Això no vol dir, però, que s'hi pugui establir una correspondència directa i unívoca entre les diferents postures intel·lectuals o de moviments socials, i les posicions o interessos que defensen les diferents formacions polítiques. De fet, tot i que dins de cada formació política puguen predominar unes posicions determinades, si més no en un

període concret, també és habitual que personalitats aïllades, faccions internes més o menys significatives, dirigents autonòmics, i fins i tot agrupacions territorials d'un partit tinguen posicions sensiblement diferents de les oficials o majoritàries de la mateixa formació.

En conseqüència, les agrupacions de posicions que descriurem tot seguit, malgrat que no recullen la pluralitat de matisos que hi ha en els debats públics, creiem que permeten fer-nos una idea general de quines són les posicions en disputa. Les ordenarem gradualment, establint-hi una gradació de propostes, situant al principi i al final aquelles que són més distants entre si, en el benentès que nosaltres no creiem en absolut que en l'equidistància estiga necessàriament la virtut i, menys encara, la solució més justa i la que més es correspon amb els principis del liberalisme culturalista i democràtic.

Posició 1. El castellà/espanyol única llengua oficial

El primer grup que hem de considerar, si més no de manera teòrica, és el d'aquells que són contraris a tota mena de reconeixement oficial de la diversitat lingüística espanyola. Voldrien, de fet, una situació com la que va conèixer Espanya des de començaments del segle XVIII fins a 1978, amb algunes excepcions menors durant els breus períodes democràtics o aperturistes, i que va arribar al paroxisme amb la dictadura franquista. Generalment, no acostumen a ser contraris a l'existència d'altres llengües i a què es parlen en l'àmbit familiar i informal; però s'oposen a la seua presència en espais institucionals, inclosa l'escola, i a la seua oficialitat. Veuen les llengües diferents a la castellana com a llengües inferiors, a voltes com a antiguitats innecessàries, a voltes com a excentricitats dels seus parlants o, de manera més amable, com a fets folklòrics de poc valor cultural.

Tot i que tenen una llarga tradició en el pensament espanyol del segle XIX i XX, en totes les vessants ideològiques, i en tots els àmbits polítics,

intel·lectuals i institucionals; avui serien difícilment defensables dins els espais adés indicats afirmacions com les d'Unamuno (1908) en dir que “en la qüestió de la llengua nacional cal ser inflexibles. Cobren tota l'autonomia municipal i provincial que vulguen, ports francs, llibertats i privilegis i furs de tota classe; però tot l'oficial en espanyol, en espanyol les lleis, en espanyol els contractes que obliguen, en espanyol el que tinga força legal civil, en espanyol sobretot i abans de res l'ensenyament públic en tots els seus graus ... L'Estat, que és i ha de ser abans que res un òrgan de cultura, ha d'imposar la llengua de cultura. I de cultura moderna no hi ha més que una llengua a Espanya: la llengua nacional, l'espanyola”.

En aquests moments, una afirmació d'aquestes característiques, que implicaria una reforma de la Constitució que suprimira els apartats segon i tercer de l'article tres de la Constitució Espanyola, només és defensada per formacions minoritàries i marginals d'extrema dreta. A més, malgrat que no hi ha gaire estudis sociològics, podem afirmar no sembla tenir un ressò especialment significatiu en la societat. I fins i tot no apareix reivindicada ni entre els intel·lectuals i publicistes més conservadors en reacció contínua contra els nacionalismes perifèrics que descriu Núñez Seixas (2007: 166-185).

Posició 2. Reforçar la jerarquia lingüística i garantir la preeminència del castellà

El segon grup de posicions té una notable presència política, institucional, intel·lectual, mediàtica i social. Argumenta que les polítiques lingüístiques sobre les llengües diferents del castellà, especialment les implementades pels partits nacionalistes perifèrics i per l'esquerra estatal en les comunitats amb llengua pròpia, promouen projectes de construcció nacional a través del sistema educatiu que neguen la nació espanyola (Pericay, 2007) o

ultrapassen, en la pràctica, els límits de la Constitució de 1978 (Blanco Valdés, 2013).

Afirma, sovint, que hi ha una marginació del castellà en les comunitats autònomes amb altres llengües cooficials. I centra les seues crítiques en els sistemes d'ensenyament d'aquestes comunitats i, en menor mesura, en els usos institucionals de les llengües cooficials no castellanés pels governs autonòmics. Les crítiques es concentren, de manera especial, en el govern de la Generalitat de Catalunya al que acusen de promoure un monolingüisme educatiu i institucional en català com a sistema de normalització social del català a Catalunya que atemptaria contra els drets individuals i la llibertat d'elecció dels pares, i que, a més negaria la realitat lingüística catalana.

Generalment, els defensors d'aquestes posicions solen tendir a afirmar la vigència plena de la Constitució de 1978, i, en cas de defensar alguna mena de reforma, aquesta afectaria a la redistribució de les competències en matèria d'educació amb la finalitat que passaren en exclusiva al govern central. Intel·lectualment, es defensa una interpretació de la cooficialitat lingüística que afavorisca un "bilingüisme equilibrat", o el que és igual que la preeminència del castellà sobre les altres llengües cooficials.

Aquesta proposta combina arguments habituals del supremacisme lingüístic del nacionalisme espanyol (Moreno Cabrera, 2015) i una consideració de les llengües en contacte com un problema de llibertat d'elecció de llengua, sense tenir en compte que les llengües són realitats socials i interrelacionals, i que si bé la capacitat de parlar és de l'individu, les llengües es parlen col·lectivament. Solen ignorar també les dinàmiques sociolingüístiques dominants i el fet que difícilment pot haver convivència igualitària i pacífica entre els parlants de dues llengües en contacte si tota la població no coneix les dues llengües i no hi ha alguna mena de discriminació positiva a favor de les llengües pròpies minoritzades.

Intel·lectualment, s'ha estructurat sobre la idea que “el castellà és la llengua comuna dels espanyols”, perquè, una vegada acceptat el fet que hi ha diverses llengües a Espanya, algunes d'elles oficials, també és evident que el castellà és l'única llengua que coneixen tots els espanyols i per això, i tenint en compte igualment que és una llengua internacional, totes les polítiques lingüístiques espanyoles haurien d'estructurar-se sobre la preeminència funcional del castellà/espanyol única llengua comuna; llengua d'ús preferent en tots els àmbits oficials i escolars, i, en algunes lectures, quasi l'única llengua oficial, de fet.

Com recorda Branchadell (2016), la primera vegada que el concepte “llengua comuna” pren significació política com a sinònim de llengua preferent o, per a alguns, quasi única, és en FAES i en l'entorn intel·lectual del PP, poc abans de la primera victòria electoral d'aquest partit. Així, després de dos seminaris de debat, apareix una publicació de Marcos Marín (1994) en que s'afirma que el castellà és la llengua comuna espanyola, un factor d'unitat nacional i es defensa que el castellà tinga més presència en les comunitats oficialment plurilingües i, de manera especial en els seus sistemes educatius.

Aquest discurs serà utilitzat pel PP abans de les eleccions generals de 1996; però no tingué una repercussió immediata sobre les polítiques del PP (o UPN) a les comunitats amb dues llengües oficials on governaven els conservadors (Galícia, Comunitat Valenciana, Navarra o Balears), i caigué en l'oblit durant la primera legislatura del PP d'Aznar (1996-2000), en què el PP establí un acord de legislatura amb CiU i PNB. Durant la segona legislatura del PP d'Aznar (2000-2004) serà reutilitzat contra el Pla Ibarretxe i contra el nacionalisme català i les polítiques lingüístiques de la Generalitat de Catalunya.

Amb tot, serà, en la darrera dècada, quan les iniciatives socials, polítiques i legals per a garantir la preeminència del castellà i debilitar les polítiques lingüístiques favorables a altres llengües espanyoles s'han

multiplicat; especialment després que s'aprovara l'Estatut de Catalunya de 2006, amb una campanya en contra molt bel·ligerant i anticatalanista del PP.

És en aquest context, on cal emmarcar un nou seminari sobre política lingüística de FAES, que es concreta en el llibre coordinat per Pericay (2007) en el qual intel·lectuals majoritàriament de les comunitats autònomes amb més d'una llengua oficial criticaran les polítiques lingüístiques i especialment les polítiques educatives d'aquestes comunitats perquè atemptaven contra els drets dels castellanoparlants i alimentaven projectes nacionalistes contraris a la nació espanyola. També és en aquest context que es publica el *Manifiesto por la lengua común* de 2008, impulsat per intel·lectuals espanyols, i que compta amb el suport de sectors mediàtics i de formacions polítiques com el PP, UPyD, Ciutadans i els sectors del PSOE defensors d'un nacionalisme espanyol tradicional i fonamentat en la preeminència lingüística del castellà (Vargas Llosa i altres, 2008).

Val a dir, abans de seguir avant, que el concepte de "llengua comuna" és bastant discutible, ja que, en termes lingüístics, l'únic element comú a tots els humans és la facultat del llenguatge i és aquesta facultat el que permet la comunicació humana, no el fet de parlar una llengua determinada (Branchadell, 2008).

A més, el fet que, en aquests moments, la immensa majoria dels espanyols puguen parlar i entendre amb fluïdesa el castellà/espanyol, i cada vegada més l'anglès, no significa que aquestes llengües siguin les seues llengües individuals i socials pròpies i "comunes" de la seua comunitat o grup lingüístic.

El discurs de la (preeminència) de la llengua comuna incrementarà la seua volada amb posterioritat a la manifestació catalana del 10 de juliol de 2010 contra la STC 31/2010, de 28 de juny, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, amb la qual s'inicia l'actual projecte sobiranista català.

Dins d'aquesta nova conjuntura política, cal posar-hi les iniciatives dels governs conservadors i nacionalistes espanyols de Galícia, Navarra, Balears i la Comunitat Valenciana per a promoure el trilingüisme en l'educació i debilitar així l'ensenyament en gallec, basc i català/valencià en les respectives comunitats (Bodoque i Tasa, 2016). O, finalment, l'aprovació de la LOMQE per a debilitar el sistema d'immersió lingüística català, utilitzant la legislació bàsica de l'estat;²⁶⁴ mentre que des d'aquesta mateixa formació política s'afavoria l'estranyament i la fragmentació de la comunitat lingüística valencianocatalana.²⁶⁵

Dins d'aquest discurs argumental, es situen políticament, amb matisos, la major part del PP, Ciutadans/Ciudadanos, la històrica UPyD, i una part del PSOE. A més dels canvis en les polítiques i la legislació educativa i lingüística estatal i d'algunes comunitats autònomes que ha promogut el PP des de 2010, la proposta global més avançada per a reforçar legalment la preeminència del castellà és la proposició de llei orgànica sobre l'oficialitat del castellà com a llengua comuna espanyola presentada per UPyD en el Congrés dels Diputats en setembre de 2015.

La intenció de la llei era “garantir els drets dels espanyols a poder usar el castellà en les seues relacions personals, en les seues relacions amb l'administració, en el sistema educatiu i en tots els àmbits socials, amb

---

²⁶⁴ En els debats parlamentaris per a l'aprovació de la Llei Orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per a millorar la qualitat educativa (LOMQE), el ministre d'Educació i Cultura, afirmà que la voluntat del Govern amb la llei era “espanyolitzar els xiquets catalans”.

²⁶⁵ Els governs del PP han promogut l'estranyament del català de Balears i de la Comunitat Valenciana respecte al català de Catalunya, ignorant el domini lingüístic de la llengua pròpia en textos educatius, impulsant la dialectització del valencià estàndard i ha difòs en l'ensenyament els subestàndards de “mallorquí”, “menorquí”, “eivissenc” i “formenterenc” a les Balears; mentre, a Aragó, el govern d'aquest partit ha impulsat l'ús de les diverses variants dialectals del català d'Aragó, distanciant-les del català estàndard, ha alimentat l'anticatalanisme (Quintana, 2009). De la mateixa manera, han suprimit les televisions públiques de Balears (2012) i de la Comunitat Valenciana (2013); ha aprovat lleis de símbols a Balears (2014) i la Comunitat Valenciana (2015) per a combatre el “catalanisme”; o ha prohibit la recepció de les emissions de la televisió i la ràdio públiques catalanes a la Comunitat Valenciana (2011) i Balears (2015). Així mateix, el govern conservador d'Aragó canviava la llei de llengües (2009) que eradicava les referències a les llengües aragonesa i catalana dins d'Aragó.

independència del lloc d'Espanya en el qual es troben ... A fi de comptar amb un imprescindible marc legal, tenint en compte la cada vegada major complexitat ètnica, social i lingüística que presenten les nostres comunitats i com a garantia de protecció en favor dels ciutadans enfront de determinades polítiques lingüístiques agressives que s'estan desenvolupant en el nostre país, que inclouen moltes lingüístiques, fomenten la discriminació positiva o negativa o incideixen en drets bàsics, com el de rebre educació en la llengua materna o en el dret dels ciutadans a relacionar-se entre si o amb les administracions en la llengua que vulguen.”

El partit Ciutadans també es mostra favorable a aprovar una llei orgànica similar a la d'UPyD, però amb el nom de Llei Orgànica per a prevenir i eradicar la discriminació lingüística i assegurar la llibertat d'elecció de llengua; tot defensant no sols una educació bilingüe, com UPyD, sinó trilingüe en les comunitats amb dues llengües cooficials, sense fer-ne esment si els territoris que tenen tres llengües oficials (la Vall d'Aran) haurien de ser d'ensenyament quadrilingüe i els que no tenen més que una llengua oficial, l'ensenyament seria en anglés i castellà.

Tot això amb la intenció repetida de posar fi als “excessos” de les polítiques de “normalització lingüística” perifèriques que atempten contra els drets individuals, d'acord amb una interpretació dels drets lingüístics com drets individuals i oblidant que són drets que tenen una doble dimensió, com passa amb altres drets, i són individuals i socials o col·lectius, i aquesta dimensió social no hauria de ser mai negligida des d'una perspectiva liberal i democràtica (Réaume, 2003). I això insistint en la idea fal·laç que el castellà és la llengua pròpia i lliurement comuna que permet la comunicació fàcil i sense problemes entre espanyols per a justificar la supremacia del castellà i la jerarquia lingüística de les llengües espanyoles.

Posició 3. Defensa de la situació actual

Possiblement, el grup polític, acadèmic i social menys nombrós en aquests moments, o almenys el que menys expressa públicament les seues posicions és aquell que defensa la situació legal i institucional actual en matèria lingüística.

Més enllà dels discursos institucionals, és difícil trobar defensors de les dinàmiques d'oficialitat lingüística i de les polítiques lingüístiques espanyoles actualment implementades, inclosa també la que hi ha respecte el castellà/espanyol. Els principals partits del parlament espanyol i els partits nacionalistes perifèrics més significatius són crítics amb alguns dels aspectes de les polítiques lingüístiques espanyoles.

La causa, al nostre entendre, és que, tot i que el marc normatiu és relativament semblant en la regulació de la cooficialitat, les polítiques lingüístiques tenen intensitats i objectius diferents en funció de les finalitats últimes reals, de les formacions polítiques dominants a cada lloc i de la realitat política i sociolingüística de cada lloc (Argelaguet, 1998a i 1999; Bodoque, 2009 i 2013; Bodoque i Tasa, 2016).

Les polítiques lingüístiques espanyoles no es mouen preferentment en l'àmbit de la *policy* ni compten amb escassa conflictivitat partidista i social en la dimensió de la *politics* i, menys encara, no estan emparades per consensos generals de l'àmbit de la *Polity* com és el cas de Suïssa.

A Espanya, sobre les llengües espanyoles hi ha confrontació intensa en totes les dimensions de la política. En l'àmbit dels consensos bàsics, hi ha una confrontació elevada i creixent entre projectes nacionals units a nacionalismes lingüístics; hi ha una utilització de la qüestió lingüística en la confrontació política entre partits i en la configuració de moviments socials i ideologies lingüístiques col·lectives; i hi ha també unes polítiques lingüístiques sotmeses a la pressió partisana i les escissions o *cleavages* identitaris. I aquesta realitat

planteja a tot arreu tensions que qüestionen la realitat sociolingüística i les polítiques lingüístiques per insuficients o per excessives.

En conseqüència, sembla evident que estem molt lluny d'un consens bàsic sobre les polítiques lingüístiques espanyoles i sobre la regulació legal i constitucional de la diversitat lingüística pròpia. D'una banda, les diferents modulacions del nacionalisme espanyol supremacista pel que fa al castellà.

D'una altra, les propostes del nacionalisme espanyols pluralista i federalista (sectors del PSOE, IU o Podem/Podemos), i dels nacionalismes perifèrics que semblen defensar un reconeixement major de la diversitat lingüística, i fins i tot nacional; en el mig, és difícil trobar-ne veus i defensors dels diversos *statu quo* existents ni al conjunt d'Espanya, ni a les comunitats autònomes amb diversitat lingüística. De fet, més enllà dels discursos oficials, pràcticament totes les forces polítiques tenen en aquests moments impulsos o intencions com a mínim reformadores i reinterpretadores de l'article tercer de la Constitució en direccions divergents.

Amb tot, podríem considerar una part del PSOE actual seria favorable, almenys públicament, a l'estabilitat del sistema espanyol actual de drets lingüístics, sense modificar la regulació constitucional de la matèria ni els estatuts d'autonomia i les subsegüents lleis de normalització, ni tampoc la legislació estatal pel que fa als usos de les llengües cooficials en les institucions i l'Administració d'àmbit estatal.²⁶⁶ És, amb tot, la posició menys activa en el debat, que menys documents i reflexions elebora i potser també la més minoritària a hores d'ara.

---

²⁶⁶ Mentre redactem la tesi doctoral estan produint-se els debats polítics per a la investidura del president del Govern d'Espanya. En el decurs del debat i de les negociacions, el PSOE ha proposat a Podem l'aprovació d'una llei de llengües a Espanya (2/3/2016), s'entén que per a reconèixer l'oficialitat, total o parcial, en l'àmbit estatal de les llengües espanyoles principals (català/valencià, gallec i basc, junt amb el castellà).

Posició 4. Quatre llengües oficials a tot l'estat i bilingüisme educatiu, social i institucional en les comunitats autònomes amb llengües cooficials

Hi ha una posició relativament minoritària, vinculada a moviments socials que defensen la revisió dels sistemes educatius d'immersió lingüística obligatòria, propugna la llibertat d'elecció de llengua en l'ensenyament i està a favor d'un bilingüisme efectiu social i institucional en les comunitats amb dues llengües oficials, amb posicions contràries a la immersió lingüística i, aparentment semblants, en els aspectes educatius, a les que promouen els defensors del reforçament de la preeminència del castellà. Però, consideren també que cal una legislació lingüística estatal que a través del desplegament de l'article 3.3. de la Constitució faça oficials arreu d'Espanya les quatre llengües espanyoles principals: castellà/espanyol, valencià/català, gallec i basc.

Val a dir que, encara que no es limita únicament a Catalunya, aquest discurs està modulats i s'estructura bàsicament des de Catalunya i responen a la realitat política catalana i a les polítiques lingüístiques d'aquesta comunitat autònoma.

Els seus promotors estan vinculats a l'Asociación por la Tolerancia, grup que manté relacions bastant estretes amb Societat Civil Catalana. Això no obstant, els principals defensors d'aquesta posició, Mercè Vilarrubias i Juan Claudio de Ramón (De Ramón i Vilarrubias, 2014a i 2014b; Vilarrubias, 2015; o De Ramón, 2013 i 2015).

En resposta a moltes de les crítiques que han rebut els promotors d'aquesta proposta per part dels defensors, sense concessions, de la preeminència del castellà, que sovint formen part dels mateixos moviments socials dels promotors de la proposta, De Ramón (2015) afirmava que "amb independència del seu caràcter d'instrument, les llengües tenen una càrrega afectiva amb una dimensió política. M'abstinc de valorar aquest fet i em limite a constatar-ho. A Canadà es van adonar a temps. Estic convençut que si el

govern d'Ottawa no haguera implantat a temps el bilingüisme federal, els independentistes de Quebec haurien guanyat els seus referèndums d'independència. La mesura, per cert, també va ser impopular al principi. ... Avui ningú la discuteix. Les xicotetes disfuncions i ineficiències que genera el bilingüisme federal, que no són tantes, són un preu menut per a mantenir intacte el potencial d'un país unit i divers. A Espanya, de manera semblant, tenim un conflicte de llengües que corroeix la convivència. Cal arreglar-ho. Sé que la llei que propose conté aspectes cridaners. Però el cost de la no-llei comença a ser massa oneros per als espanyols, bastant més oneros que les despeses –que intuïsc més modestes del que es pregona– en les quals incorriem per a implantar el tipus de legislació que, al meu entendre, és requerida per la realitat espanyola”.

Els arguments d'aquests autors insisteixen en la idea que el canvi que hi hauria si es reconeguera la quàdruple oficialitat en les institucions centrals estatals seria menor al que imaginem, ja hi ha una presència de les llengües cooficials en pàgines web, traducció de les lleis estatals a les llengües oficials, DNI bilingües, llibre de família bilingües, administració perifèrica en comunitats plurilingües amb un cert ús de les llengües cooficials, ús de les llengües cooficials al Senat, etc.

Partint d'aquesta realitat el canvi de la cooficialitat del castellà/espanyol, el català/valencià, el gallec i el basc/èuscar arreu de l'Administració General de l'Estat i les institucions centrals de l'Estat no seria massa problemàtic i, en qualsevol cas els costos que tindria serien inferiors als beneficis en forma de convivència i cohesió d'Espanya.

Així mateix, els defensors d'aquesta proposta també propugnen major informació en l'Espanya oficialment monolingüe sobre la diversitat lingüística espanyola, que en l'ensenyament obligatori hi haguera la possibilitat de conèixer algunes nocions de les llengües oficials diferents del castellà i major oferta formativa voluntària per a aprendre les llengües oficials, entre d'altres.

Posició 5. Quatre llengües oficials a tot l'estat i bilingüisme en les comunitats amb llengua pròpia, aprofundint (o no) en les polítiques de suport a les llengües pròpies

En el mateix moment que es promou el *Manifiesto por la lengua común*, en mig dels debats sobre la interpretació constitucional de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 i, amb posicions que defensen les polítiques més actives a favor de les llengües pròpies i la quàdruple oficialitat d'Espanya, un grup d'intel·lectuals catalans publica el *Manifiest pel sentit comú i el plurilingüisme equitatiu* que afirma que cal promoure “l'ús oficial, al costat del castellà, en totes les institucions generals de l'Estat, incloent les de justícia, de les altres llengües” espanyoles; tot “respectant els diferents models educatius democràticament establerts en cada comunitat autònoma, ... la facultat de cada comunitat autònoma per establir el règim de disponibilitat de les dues llengües oficials en l'ús administratiu i també en el conjunt d'activitats públiques, ... els criteris de combinació de les llengües oficials en la retolació pública establerts democràticament per cada comunitat autònoma, ... [i] assumint amb orgull la llibertat lògica d'elecció de la llengua oficial que cada representant prefereixi usar en les seves funcions institucionals fora del territori on són oficials, i possibilitant l'ús de totes elles en el parlament espanyol com pot usar-se des de sempre el castellà en els parlaments autonòmics” (Cabana i altres, 2008).

Les posicions d'aquest manifest semblen comptar amb el suport del PSC, d'una part menor del PSOE, d'IU-ICV, de Podem i, indirectament, d'ERC, CiU, PNB, entre altres formacions polítiques. Amb tot, aquest manifest no es va concretar en cap proposta legislativa o política.

Recentment, en novembre de 2015, s'ha aprovat a València, promogut per sectors acadèmics diversos, el manifest *Espanya plurilingüe. Manifiest pel*

reconeixement i el desenvolupament de la pluralitat lingüística d'Espanya (Seminari Multidisciplinar sobre el Plurilingüisme a Espanya, 2015).

El manifest està escrit, significativament, en set llengües espanyoles (castellà, català/valencià, gallec, basc, asturleonés, aragonés i occità) i amb referències també a l'àrab, el bereber i el portugués. La demanda fonamental és que les Corts Generals promulguen “una llei que regule específicament aquesta qüestió en virtut del preàmbul i en el marc dels articles 3 i 46 de la Constitució espanyola”.²⁶⁷

La llei seria “una única llei transversal, de caràcter orgànic per a modificar lleis orgàniques, que afecte fonamentalment l'Administració General de l'Estat, la Justícia i les altes institucions, amb menció expressa al paper de les comunitats autònomes, però sense entrar en col·lisió amb les disposicions i competències que puguen fixar els respectius estatuts d'autonomia i d'acord amb el que es coneix com a principi de territorialitat segons la doctrina del Tribunal Constitucional”.

Aquesta proposta sembla inspirar les posicions polítiques del PSC, de la direcció federal del PSOE, d'IU-ICV, de Podem i, s'entén, que de forces nacionalistes perifèriques, com ara el PNB o BNG; però no compta amb el suport explícit de les formacions nacionalistes catalanes DiL i ERC, situades en posicions de defensa de la independència de Catalunya.

Sobre les posicions dels defensors de la independència de Catalunya, val a dir que hi ha un debat al voltant de quines seran les llengües oficials de la hipotètica República de Catalunya.

---

²⁶⁷ L'article 46 de la Constitució afirma que “els poders públics garantiran la conservació i promouran l'enriquiment del patrimoni històric, cultural i artístic dels pobles d'Espanya i dels béns que l'integren, siga quin siga el règim jurídic i la titularitat. La llei penal sancionarà els atemptats contra aquest patrimoni”. Al nostre entendre la menció d'aquest article és equivocada, atés que és una forma de reduir les llengües a una dimensió molt específica i parcial del que significa el fet lingüístic i, de manera especial, la desvincula del seu sentit com a dret individual i col·lectiu bàsic per a la dignitat i l'autonomia personal i el dret a la seguretat lingüista.

D'una banda, hi ha els que consideren que el català i el castellà (i l'aranés, en un marc semblant a l'actual) haurien de ser les llengües oficials i de manera igual sense que això comportara modificacions en la política educativa i lingüística de la Generalitat de Catalunya, més enllà de deixar arrere les "interferències" del Govern d'Espanya.

Entre les formacions polítiques que defensarien aquesta posició, hi ha DiL i ERC, i entre els arguments intel·lectuals que la fonamenten hi ha el fet que més de la meitat dels ciutadans de Catalunya tenen el castellà com a llengua materna, la percepció que la situació de debilitat sociolingüística del català està més relacionada amb la dinàmica demogràfica de les col·lectivitats catalanoparlant i castellanoparlant que no amb la regulació legal, i, finalment, el rebuig d'un nacionalisme essencialista, les nacions naixen i evolucionen i com afirma Puigpelat (2015) "si no som essencialistes, haurem de saber que la nació catalana pot evolucionar i evoluciona: fa 100 anys, era una nació bàsicament monolingüe; avui és una nació bàsicament bilingüe. Per què no hauríem de fixar aquest fet evident en una Constitució?".

De les tres propostes d'esborrany de Constitució catalana elaborades fins ara; la coordinada pel professor de Dret Constitucional Oriol Vidal (2014) i la impulsada per l'ex-jutge Santiago Vidal (2015) defensen la cooficialitat de català i castellà. Curiosament, en la proposta d'Oriol Vidal, l'aranés només mereix especial respecte i protecció; mentre en la de Santiago Vidal, la Vall d'Aran seria un territori amb tres llengües oficials. És a dir, un reconeixement legal inferior al que l'aranés té ara a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

L'altra proposta de constitució catalana, com veurem immediatament, propugna l'oficialitat exclusiva del català a Catalunya i, a la Vall d'Aran, de l'occità.

Posició 6. Quatre llengües oficials a tot l'estat i monolingüisme oficial en les comunitats amb llengua pròpia, respectant els drets lingüístics personals dels castellanoparlants

El sociolingüista valencià Rafael Ninyoles (1976) proposà, per primera vegada, que l'Espanya democràtica havia de reconèixer com a oficials el castellà, el català, el gallec i basc amb absoluta igualtat legal. En la seua proposta, afirmava que s'havien de combinar dos criteris, el personal pel que fa al plurilingüisme oficial a tota Espanya en les institucions de l'estat i el territorial, defensant que en cada àrea lingüística hi haguera monolingüisme oficial. La seua proposta era, per tant, semblant, però no igual, al model suís.

La semblança amb Suïssa es trobava en l'oficialitat de les quatre grans llengües espanyoles en les institucions estatals i en l'oficialitat exclusiva de les llengües no castellanques a les seues àrees lingüístiques; les diferències eren dues, la primera que es defensaven garanties per als drets lingüístics personals de la població de llengua castellana en les àrees lingüístiques en que fóra oficial una altra llengua i la segona que la frontera lingüística era històrica i política, i no sociolingüística o sobre el domini lingüístic d'aquell moment.²⁶⁸

Aquestes posicions intel·lectuals van ser assumides públicament per minories polítiques de caire essencialment nacionalista perifèric i puntualment d'àmbit estatal; mentre que els nacionalismes perifèrics que participaren en el procés d'elaboració de la Constitució es van moure entre la defensa de la plurioficialitat lingüística estatal i la cooficialitat del castellà i les llengües pròpies, amb preeminència en les comunitats autònomes respectives, d'aquestes últimes.

---

²⁶⁸ L'oficialitat territorial de les quatre llengües era: el gallec era oficial a Galícia i a les comarques asturianes i lleoneses on es parla la llengua; la del català/valencià a Catalunya (inclosa la Vall d'Aran), Balears, País Valencià (incloses les comarques castellanoparlants) i les comarques orientals d'Aragó de parla catalana; la del basc/èuscar a tot el País Basc i Navarra (independentment de les comarques de parla castellana); i la del castellà, a la resta d'Espanya.

La posició de Ninyoles, després del pacte constitucional, quedà reduïda a moviments socials i formacions polítiques minoritàries, generalment catalanes i pancatalanistes. Amb tot, amb el pas del temps va guanyar capacitat d'influència entre els moviments de defensa de la llengua catalana, sobretot a Catalunya després de la campanya iniciada per la Coordinadora d'Associacions per la Llengua catalana (CAL) el 2003.

Actualment, només una part del moviment independentista català defensa aquestes posicions, formalment la majoria de les CUP i una part minoritària d'ERC.

Tanmateix, en abril de 2016, en el context dels debats sobre la futura constitució de la hipotètica República de Catalunya, el Grup Koinè, format principalment per lingüistes, feia públic el manifest *Per un veritable procés de normalització lingüística a la Catalunya independent*, elaborat uns mesos abans, en què demanaven, afirmant el respecte a totes les llengües personals que es parlen a Catalunya en “un marc de multilingüisme”, que la llengua catalana fora “l'eix integrador” de la ciutadania catalana; és a dir, l'oficialitat única del català (i l'occità a la Vall d'Aran), respectant drets lingüístics personals als parlants d'altres llengües presents a Catalunya (Grup Koinè, 2015).

En aquest sentit, de les tres propostes de constitució per a la hipotètica República Catalana que estan sent debatudes en aquests moments, únicament el projecte coordinat per Joan Fonollosa (2015), a més d'identificar espai nacional amb espai lingüístic i de considerar el català com a llengua nacional dels països del domini lingüístic catalanovalencià, afirma que el català serà l'única llengua oficial del futur estat català, tot i que hi introdueix una disposició transitòria diu que “en atenció a les especials circumstàncies anteriors a la independència, s'estableix una moratòria de deu anys ... durant els quals els ciutadans de Catalunya es podran relacionar també amb les institucions de Catalunya en llengua castellana”.

Això no obstant, aquestes posicions es situen en una dimensió de ruptura amb qualsevol tipus de marc legal i constitucional espanyol. Dins dels grups o personalitats que propugnen una reforma profunda o parcial de la Constitució o fins i tot una nova Constitució no coneixem cap aportació, llevat de la de Ninyoles, que faça una defensa pública d'aquestes posicions i propugne un sistema de monolingüismes oficials en cada territori on es parla una llengua, combinat amb un plurilingüisme oficial amb algunes o totes les llengües espanyoles.

10. 2. UNA PROPOSTA PLURALISTA DE CANVI CONSTITUCIONAL

En els capítols cinqué i seté del treball, vam veure que a Espanya hi havia dotze llengües autòctones que tenien un nombre de parlants, una situació sociolingüística i un reconeixement legal molt desigual.

Així mateix, en l'apartat anterior, hem vist quines són les diverses posicions en matèria de regulació de drets lingüístics a Espanya, dins del marc constitucional i fora. Hi hem comprovat que la pràctica totalitat de les posicions, fins i tot aquelles que pretenen una legalitat constitucional catalana independent i de ruptura amb l'actual espanyola, fan propostes que, segons com es modulen, podrien no implicar cap modificació de la Constitució de 1978 i es limitarien a ser-ne relectures regressives i uniformistes (Posició 2), continuistes (Posició 3), reformista amb alguns elements que podrien ser considerats regressius, en la nostra opinió, i uns altres que combinen elements pluralistes i regressius (Posició 4) o són decididament pluralistes (Posició 5).

Només implicarien una reforma obligatòria de la Constitució les posicions 1 i 6, que com hem vist tenen un nombre de partidaris relativament minoritaris, si més no entre els que consideren que els territoris amb llengües

diferents de la castellana poden seguir formant part d'Espanya (posició 6) i els que voldrien tornar a una situació política anterior a la de 1978 (posició 1).

Partint del marc teòric en què hem tractat de situar el nostre estudi, intentarem de definir una proposta de regulació constitucional dels drets lingüístics que garantisca el major grau possible de seguretat lingüística per a totes les llengües espanyoles d'acord amb la seua vitalitat i fortalesa lingüística, i reconsiderare també els principis de territorialitat i personalitat en matèria lingüística d'Espanya. I això, en la nostra opinió, comporta una reforma avançada, liberaldemocràtica i pluralista de l'actual Constitució espanyola.

Precisions analítiques

Abans de començar aquesta reflexió, tres precisions i subratllats de coses ja dites. Primera, a Europa, amb poques excepcions, tant si els estat-nació tenen el seu origen en la configuració des del final de l'edat mitjana d'una estructura de poder estable sobre un territori i una població ètnicament, lingüísticament i culturalment diversa (Regne Unit, Espanya o França), com si tenen el seu origen en el segle XIX, mitjançant l'afirmació de nacions, prèviament sense estat, que diuen compartir una llengua (Alemanya o Itàlia), com si eren estats producte de la descomposició dels imperis centreeuropeus i d'Europa de l'Est (austro-hongarés, turc, soviètic), han tendit, majoritàriament a impulsar i imposar polítiques de nacionalització (*nation building policies*) al conjunt de la població (Álvarez Junco, 2016).

Segona, en els últims dos segles la major part dels estats-nació europeus s'han construït sota el principi què a cada estat li correspon una nació i una llengua. Com hem vist, i aquesta ideologia ha estat enormement perniciososa per als drets de la població de les respectives minories lingüístiques i per a la preservació de la diversitat cultural i lingüística (Jáuregui, 1986), i,

naturalment, per a la qualitat de vida i la seguretat lingüística de les persones que parlen llengües minoritzades.

I tercera, a Espanya, les llengües són utilitzades com a element d’afirmació identitària en projectes de construcció nacional d’àmbit estatal i perifèric, i les polítiques públiques lingüístiques, els debats jurídics, socials i polítics estan impregnats, moltes vegades de manera implícita, de projectes de construcció nacional, el més fort dels quals és l’impulsat pel nacionalisme espanyol (Moreno Cabrera, 2007 o Pérez Garzón 2007).²⁶⁹

Evitar, per tant, la influència dels discursos nacionalitaris no és fàcil; però la nostra intenció, en tot el treball, ha estat tractar d’evitar els paranys de la potent ideologia que envolta la idea d’estat-nació i el nacionalisme d’estat, i també els nacionalismes que aspiren a quotes de sobirania dins de l’estat espanyol o separatament. Ens agradaria haver estat capaços de “desnacionalitzar” la qüestió de les llengües i els drets lingüístics, i sobretot haver evitat tota mena d’essencialisme en referir-nos al fet nacional i a les llengües. Fets aquests aclariments considerem, amb Tuson (1986) i Junyent (1992), que totes les llengües, són igualment respectables i haurien de ser reconegudes com a part del patrimoni col·lectiu de la humanitat i, en la mesura que fóra possible, els poders públics han de promoure una legislació que garantisca el major grau de seguretat lingüística als parlants.

L’exercici que farem tot seguit és merament propositiu i obert a discussió. No vol ser un simple “cal fer” abstracte i genèric, alié a la realitat i a les moltes resistències que haurien de remoure’s per a que es poguera materialitzar; però, per la naturalesa d’aquesta tesi, tampoc podem analitzar o especular sobre l’oposició política o social que podria tenir en una democràcia com l’espanyola amb dificultats per a evolucionar en un sentit lingüísticament

---

²⁶⁹ La llengua no és l’únic element que és utilitzat a Espanya i arreu per a la construcció d’identitats col·lectives de tipus nacional o subestatal, la història també hi té un valor determinant (Pérez Garzón, 2000; Rivière, 2000; Núñez Seixas, 2007a; De Andrés, 2007), com l’esport (Colomé, 2007), o els principis i imatges jurídicopolítics (Bastida, 2007).

pluralista i igualitari, tenint en compte que el nacionalisme uniformista o defensor de la jerarquia lingüística, que domina en la dreta espanyola actual (Núñez Seixas, 2007b), té una notable penetració en la societat espanyola, i que l'esquerra espanyola no té un projecte nacionalista espanyol mitjanament coherent i, entre les seues files hi ha qui defensa el supremacisme lingüístic i l'essencialisme nacional-espanyol, amb posicions semblants a la dreta, i diverses versions d'un federalisme plurinacional fins ara inconcret i bastant indefinit en termes generals (Pastor, 2007).

No especulem sobre si el reconeixement de quatre llengües oficials rebaixaria les tensions nacionalitàries a Catalunya i a l'espai basconavarrés. Considerar, com fan els defensors de la posició 4, que si Espanya passara a tenir quatre llengües oficials, aconseguiríem trobar una forma pacífica d'atenuar el sobiranisme, seguint una dinàmica semblant a la gestió canadenc del problema quebequés, es oblidar que Canadà és un país oficialment bilingüe des de 1969, amb l'aprovació de la Llei de les llengües oficials. Però també és pot considerar que la crisi quebequesa més intensa té lloc la dècada següent i que el que, possiblement, aqueta el conflicte quebequés són les dues derrotes dels partidaris de la independència en els referèndums d'autodeterminació 1980 i 1995, i sobretot la resolució de 1997 de la Cort Suprema de Justícia que explica les condicions d'una separació entre el Quebec de la resta de Canadà, i a l'aprovació, el mateix any, de la Llei de la claredat que regula els aspectes que s'han de negociar en una hipotètica separació del Quebec, així com iniciatives com la declaració de 2006 del Parlament canadenc considerant Quebec com una nació dins de Canadà. Aquestes mesures polítiques i el fet que la competència absoluta de la política lingüística al Quebec correspon al govern quebequés. Això, més que solucionar la tensió nacionalitària a Quebec, ha permés trobar formes democràtiques per a gestionar-la.

En qualsevol cas, no hem d'oblidar que Canadà és un estat de tradició liberal democràtica, configurat en la seua identitat moderna pels governs del

Partit Liberal, que ha acceptat que la identitat i la unitat nacional depén més de la voluntat democràtica dels ciutadans de formar part de l'estat-nació que una concepció essencialista de l'estat-nació com una realitat que predetermina la identitat dels seus ciutadans i de la qual no es pot escapar voluntàriament. Espanya, per contra, és un estat de tradició històrica autoritària i conservadora, i la nació, en la majoria dels casos, tant pels nacionalismes espanyolistes com pels perifèrics, acostuma a ser definida al marge de la voluntat democràtica i en termes metapolítics i essencialistes; en uns discursos on la llengua, per desgràcia, hi compta massa.

En conseqüència, l'oficialitat de les quatre grans llengües espanyoles a tota Espanya no s'hauria de justificar per una suposada superació²⁷⁰ dels conflictes nacionalitaris i sobiranistes; sinó perquè considerem que és una solució més justa i que garanteix millor la seguretat lingüística, l'interés lingüístic dels ciutadans i de les comunitats lingüístiques espanyoles, i el dret a no patir cap mena de discriminació per raó de llengua.

Potser podria contribuir, i això també és una mera especulació, a redefinir la concepció de la nació en la direcció d'entendre-la com a realitat plurilingüe (i fins i tot plurinacional) i a canviar el valor de la diversitat lingüística pròpia, i a comprometre les institucions estatals centrals i autonòmiques amb la recuperació i la supervivència de les llengües minoritàries. I, si això fóra així, i no és necessàriament fàcil que ho siga, les polítiques lingüístiques estatals i autonòmiques podrien desvincular-se progressivament dels projectes nacionals espanyolistes contra la igualtat lingüística i també de projectes nacionals perifèrics contra l'estat espanyol.

De fet, la jerarquia lingüística que regeix l'ordenament jurídic espanyol actual contribueix a alimentar els discursos de confrontació i animadversió

---

²⁷⁰ Creiem, seguint Vallès (2006) que, la política és essencialment, entre altres coses, la gestió dels conflictes d'una societat, o el que és igual la seua solució provisional, revisable, i gairebé mai de caràcter definitiu, si més no de manera immediata.

entre les institucions centrals (estat central) i algunes institucions perifèriques (estat autonòmic) o sectors socials significatius d'algunes comunitats autònomes amb llengua minoritària. Un sistema que contribuïra a la seguretat lingüística, a la recuperació de la normalitat de les llengües minoritàries i al pluralisme lingüístic igualitari podria canviar la naturalesa de les ideologies lingüístiques dominants, especialment a l'estat-central, i apaivagar la qüestió lingüística en la confrontació estat-central i estat-autonomies. Però, tornem a dir-ho, això és una especulació.

Cal una reforma de la Constitució per a reconèixer de manera igualitària la diversitat lingüística

La nostra reflexió s'emmarca, per tant, en els debats favorables a l'establiment d'un sistema normatiu que vaja més enllà de l'actual marc legal i que supere la jerarquia lingüística que domina el bloc constitucional i la jurisprudència pel que fa al reconeixement de la diversitat lingüística i les polítiques lingüístiques. La qüestió llavors és dilucidar si és possible un plurilingüisme oficial, equitatiu i orientat a la recuperació i la supervivència de les llengües espanyoles amb l'article tercer actual de la Constitució o caldria la seua reforma.

Les veus que propugnen una llei de llengües que, sobre la base de l'article 3.3 de la Constitució, establisca un règim de cooficialitat estatal del castellà/espanyol junt amb català/valencià, el gallec i el basc/èuscar, fan –en la nostra opinió– una lectura voluntarista i parcial d'aquest apartat i del conjunt de l'article tercer. Primerament, perquè el primer apartat de l'article tres estableix que el castellà és la llengua oficial de l'Estat arreu d'Espanya i obliga al seu coneixement, i la Constitució no es refereix a cap altra llengua de manera específica, i, aquesta obligació de coneixement i oficialitat general

permet, i la jurisprudència constitucional ho ha reiterat, que no puga ser-ne al·legat desconeixement, llevat de casos singulars.

A més, l'apartat segon de l'article tres estableix específicament que l'àmbit geogràfic de l'oficialitat de les altres llengües espanyoles diferents del castellà serà el que determinen els estatuts d'autonomia de cada comunitat autònoma i, en conseqüència, sobre aquestes llengües no es pot establir una oficialitat que ultrapasse l'àmbit territorial de les respectives autonomies d'acord amb la Constitució, llevat que siga una llengua concurrent i oficial en més d'una comunitat autònoma.

Sobre la base de l'apartat tercer de l'article tres, difícilment es pot establir una cooficialitat estatal plena i igual de les quatre gran llengües espanyoles, tenint en compte els apartats primer i segon. Haguera estat possible, però, sense massa dificultats, fer una llei que obligara les institucions centrals i autonòmiques de l'Estat a promoure, protegir i respectar activament totes les llengües espanyoles, a tenir dades estatals sistemàtiques i fiables sobre els seus usos i situació sociolingüística, que donara suport a la supervivència de les llengües i remoguera obstacles legals per a garantir-ne l'ús davant els poders forts i coercitius de l'estat (policia, exèrcit i Administració de l'Estat), i per a fer de l'Administració perifèrica de l'Estat una administració que usara amb normalitat les llengües oficials de cada territori i no sols en la retolació pública i la informació general; però, entenem, que difícilment es podia anar més enllà amb una llei de llengües sobre l'article 3.3 de la Constitució i, menys encara, establir a totes les institucions de l'Estat una quàdruple oficialitat i dur a terme un canvi profund en la política lingüística de l'estat-central i de la majoria de les comunitats autònomes.

Per a fer això considerem que cal una reforma de la Constitució que elimine la jerarquia lingüística que actualment prioritza la llengua castellana sobre les altres llengües; que flexibilitze l'aplicació estricta del principi de territorialitat sobre l'àrea lingüística de llengua castellana i assumisquen

lògiques multilingüístiques; que els territoris que ara són oficialment monolingües en castellà i tenen una llengua autòctona reconeguen l'oficialitat d'aquestes llengües; que el monolingüisme oficial estatal esdevinga un quadrilingüisme actiu i real; i que, tot i mantenir l'oficialitat del castellà en totes les institucions centrals i autonòmiques, s'accepte el principi d'ús oficial preferencial de les llengües pròpies per tal d'afavorir la protecció i la supervivència de les llengües espanyoles minoritàries.

Considerem, així mateix, que, si en el procés de construcció de l'estat-nació espanyol (1808-1874) s'haguera afirmat un federalisme plurilingüístic, de manera més o menys similar a Suïssa, potser la realitat lingüística i sociolingüística espanyola seria ara més semblant a la suïssa que a la que hi ha, i potser la qüestió nacionalitària també; però la història no es pot canviar. Siga com siga, la realitat social i sociolingüística de les àrees amb una llengua pròpia diferent a la castellana tenen una presència, sovint majoritària, de població de parla castellana i no seria raonable impulsar-hi un monolingüisme oficial en la llengua pròpia, com propugnen els que proposen un model semblant al suís, sense la història suïssa, com ara els defensors de la posició 6. En conseqüència, en tots els territoris amb una llengua pròpia, el castellà ha de ser també oficial, sense que això comporte negar la preferència oficial de les llengües autòctones i oficials arreu de l'Estat.

Estimem, per tant, que cal una modificació de la Constitució que, parafraçant Dworkin, es prenga els drets lingüístics seriosament i considere la supervivència de les llengües minoritàries espanyoles com un valor col·lectiu important de tota la comunitat política espanyola. Una reforma que partisca, d'entrada, de la divisió territorial autonòmica actual i del fet que, en aquests moments, ja n'hi ha quatre llengües que són oficials en tots els nivells administratius de sis comunitats autònomes i són usades, parcialment, per l'Administració i les institucions centrals de l'estat.

Pel que fa a les llengües que haurien de ser objecte d'oficialització estatal immediata, cal distingir, dues situacions diferents, seguint l'argumentació de Réaume (1991 i 2003).

En primer lloc, els poders públics han de fer tot el possible per aconseguir la seguretat lingüística plena per als parlants de les llengües amb vitalitat suficient que estiguen present en un territori amb continuïtat geogràfica i on la llengua minoritzada és la llengua històricament autòctona.

En segon lloc, quan les llengües no tenen vitalitat suficient per a garantir-ne la supervivència, els poders públics han de prendre mesures que, sense forçar de cap manera a una persona a parlar una llengua, frenen o eviten el risc de desaparició, afavorisquen la transmissió lingüística familiar i propicien l'ús social de la llengua (Fishman, 2001a i 2001b).

Criteris per a una regulació pluralista i igualitària de la diversitat lingüística espanyola

Dit això, estimem que els criteris que haurien de guiar una regulació constitucional democràtica en matèria lingüística haurien de ser els sis següents, amb l'afegit final de la proposició d'un Consell de Llengües.

Respecte i protecció a totes les llengües espanyoles, especialment de les minoritàries. El primer criteri és que totes les llengües espanyoles mereixen el respecte i la promoció per part dels poders públics per tal d'afavorir la recuperació i la supervivència de totes les llengües espanyoles, i, de manera especial, de les minoritàries. Als efectes, es considerarien llengües espanyoles aquelles que són parlades de manera autòctona a Espanya.

Màxima seguretat lingüística als parlants de les llengües espanyoles. Seguint aquest segon criteri, les institucions públiques haurien de garantir i fer possible, a través de polítiques públiques i un marc legislatiu

favorable a les llengües minoritàries, la màxima seguretat lingüística de tots els ciutadans espanyols que parlen llengües espanyoles.

En aquest sentit, cal distingir tres categories. Les llengües amb un grau de vitalitat lingüística elevat en un territori relativament extens, homogeni i amb continuïtat geogràfica (castellà/espanyol, català/valencià, gallec i basc/èuscar). Les llengües sociolingüísticament molt debilitades (asturleonés i aragonés) o concentrades en un espai geogràfic reduït (aranés/occità, àrab/*darija*, berber/*tamazight*. I les minories extremes i sense vitalitat aparent (portugués, haquetia i caló).

Reconeixement de la realitat sociolingüística actual. El tercer criteri que caldria tenir en compte és el de reconeixement de la realitat sociolingüística espanyola actual. Tant pel que respecta als territoris històricament monolingües en castellà, on hi ha la presència d'altres llengües espanyoles i estrangeres, com pel que fa als territoris amb llengua espanyola pròpia diferent al castellà, on també hi ha una població important, quan no majoritària, que té el castellà com a llengua pròpia, o que té una llengua estrangera com a llengua familiar.

Aquests primers tres criteris generals estan en relació i en condicionen la resta.

Oficialitat de les llengües espanyoles. El quart criteri seria afavorir el reconeixement oficial de les llengües espanyoles en funció de les categories diferenciades en el segon criteri.

Així, el castellà/espanyol, el català/valencià, el gallec i el basc/èuscar haurien de ser llengües oficials de l'Estat. El castellà seria llengua cooficial de l'Estat i de les comunitats autònomes o territoris amb una altra llengua oficial, i única llengua oficial al territori monolingüe en castellà. El gallec seria, per tant, llengua cooficial de l'Estat i, a més de Galícia, de l'oest d'Astúries, de l'oest del Bierzo i de la comarca de Sanàbria de Castella i Lleó, i de la Vall de

Xàlima a Extremadura. El basc seria llengua cooficial igualment de l'Estat i, a més del País Basc i Navarra, de la comarca de Trebiñu a Castella i Lleó. I finalment el valencianocatalà seria llengua cooficial de l'Estat i, a més de Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana, de l'est d'Aragó o del Carxe a Múrcia.

Les llengües espanyoles de vitalitat dèbil o parlades en un territori molt limitat serien cooficials, juntament amb el castellà, com a mínim, en els territoris de les comunitats autònomes on són parlades: aragonés a Aragó, asturleonés a Astúries, i Castella i Lleó, aranés/occità a Catalunya, àrab *darija* a Ceuta i berber *tamazight* a Melilla.

Les llengües espanyoles en una situació de minorització extrema o pràcticament sense vitalitat lingüística i en procés de desaparició, haurien de comptar amb reconeixement legal i amb polítiques públiques de suport al seu coneixement i preservació: portugués a Extremadura i a Castella i Lleó, asturleonés a Extremadura i Cantàbria, caló a tota Espanya i haquetia a Ceuta i Melilla.

Distribució de competències tenint en compte els principis de proximitat i de promoció de les llengües minoritàries. El cinqué criteri és que la regulació de l'oficialitat, de la matèria lingüística i de les polítiques lingüístiques de les llengües diferents al castellà hauria de ser competència plena i exclusiva, en totes les seues dimensions i sense interferències d'altres institucions, als governs de cada comunitat autònoma o districte lingüístic dins d'una comunitat autònoma.

La responsabilitat de les institucions centrals en matèria lingüística és la promoció de totes les llengües, i de manera especial les tres llengües oficials estatals minoritàries, així com impulsar mesures per a afavorir la recuperació i la normalització lingüística de totes les llengües espanyoles.

Promoure el multilingüisme. El sisé i últim dels criteris és que totes institucions de l'Estat, siguen aquestes centrals o autonòmiques, promoguen polítiques favorables al multilingüisme intern i extern.

En aquest sentit, en la mesura de les possibilitats organitzatives i econòmiques, els centres escolars haurien de permetre que els xiquets i les xiquetes que tinguen com a llengua familiar una llengua oficial espanyola diferent a les del lloc on viuen, o una llengua estrangera rellevant, puguen estudiar-la i conèixer-la en l'educació obligatòria arreu del territori espanyol. En qualsevol cas, l'ensenyament d'aquestes llengües i en aquestes llengües serà obligatori en els territoris en què són autòctones.

Consell de les llengües d'Espanya. Finalment, considerem que seria una iniciativa positiva constituir un Consell de les Llengües d'Espanya, format per personalitats de reconegut prestigi en l'àmbit del dret, la lingüística, la sociolingüística, les polítiques lingüístiques i altres camps científics. La seua funció essencial seria fer un seguiment del sistema legal de drets lingüístics arreu d'Espanya, tenir un coneixement exhaustiu de les polítiques públiques en matèria lingüística i també de l'evolució demogràfica dels parlants de cada llengua i de la seua realitat sociolingüística.

Cal dir que a Espanya funciona des de 2007 un Consell de les Llengües Oficials en l'Administració General de l'Estat²⁷¹ com un “òrgan col·legiat d'anàlisi, impuls i coordinació tècnica entre els diferents departaments de l'Administració General de l'Estat” sobre l'ús de les llengües oficials de les comunitats autònomes, “amb l'objectiu d'aconseguir el millor compliment de les exigències derivades de l'existència de diferents llengües oficials i del seu reconeixement en l'activitat dels departaments que la integren ... per a procurar una millor atenció als drets dels ciutadans”.

---

²⁷¹ Reial Decret 905/2007, de 6 de juliol, pel que es creen el Consell de les Llengües Oficials en l'Administració General de l'Estat i l'Oficina per a les Llengües Oficials (*BOE*, núm. 172, de 19 de juliol de 2007).

Amb tot, el Consell de les Llengües d'Espanya que proposem tindria unes competències més generals, no limitades a l'Administració General de l'Estat i vinculades a la supervivència i normalització de les llengües espanyoles i a garantir la seguretat lingüística dels parlants de les llengües oficials.

Una proposta d'article 3 de la Constitució reformada

D'acord amb l'exposició de la nostra proposta del que entenem que seria una regulació pluralista de la diversitat lingüística espanyola, l'actual article tercer de la Constitució espanyola hauria de tenir la redacció següent:

Art. 3. De les llengües espanyoles i les llengües oficials

3.1. El reconeixement de la diversitat lingüística espanyola es fonamenta en els principis de la protecció i la promoció preferent de les llengües minoritàries, de la supervivència de la diversitat lingüística espanyola, i de la llibertat de llengua en les relacions dels ciutadans amb els poders públics, d'acord amb la llei. Amb caràcter general, els poders públics promouran el plurilingüisme i la igualtat efectiva de les llengües oficials de l'Estat o de les comunitats autònomes, i la promoció preferent de les llengües minoritàries espanyoles.

3.2. El castellà o espanyol, el català o valencià, el gallec i el basc o èuscar són llengües oficials de l'Estat i, per tant de totes les institucions, serveis, empreses i ens públics o participats amb recursos públics de caràcter estatal d'Espanya.

3.3. El castellà o espanyol, a més de ser llengua oficial de l'Estat, també ho serà en totes les comunitats autònomes espanyoles.

3.4. El valencià o català, el gallec i el basc o èuscar, a més de ser llengües oficials de l'Estat, també seran llengües oficials en les comunitats autònomes on es parlen i tindran un ús preferent en el territori del seu domini lingüístic autòcton, en els termes que establisca la legislació pròpia de cada comunitat autònoma.

3.5. Una llei de llengües regularà els usos lingüístics de les institucions estatals, d'acord amb els principis de l'apartat 3.1, i podrà ampliar les llengües oficials d'Espanya.

3.6. La competència per a regular el règim d'oficialitat lingüística en les comunitats autònomes, i les polítiques públiques lingüístiques que se'n deriven, correspon de manera exclusiva a les institucions autonòmiques amb la finalitat de promoure la normalització de les llengües minoritàries. Els poders públics estatals centrals col·laboraran i vetllaran per la promoció i supervivència de les llengües oficials espanyoles minoritàries.

3.7. A més de les llengües oficials de l'Estat, les comunitats autònomes respectives regularan el règim d'oficialitat de l'asturleonés o asturià o lleonés, l'aragonés, l'aranés o occità, l'àrab *daríja* i el berber *tamazight*. Així mateix, els poders públics establiran el règim de reconeixement legal de les llengües portuguesa, caló i haquetia, on són parlades. Els poders públics col·laboraran i vetllaran per la promoció i supervivència d'aquestes llengües espanyoles.

3.8. El Consell de les Llengües d'Espanya serà l'òrgan consultiu i de seguiment del compliment de la regulació constitucional dels drets lingüístics, i proposarà una llei de llengües en els termes regulats en l'apartat 3.5. d'aquest article. El Consell estarà format per persones de reconegut prestigi en lingüística, sociolingüística, polítiques públiques lingüístiques, dret i d'altres matèries relacionades.

3.9. Els poders públics, en l'àmbit de les seues competències, afavoriran, sempre que siga possible, que la població d'origen immigrant escolaritzada a Espanya reba ensenyament bàsic de la llengua materna o familiar.

Aquesta proposta de reforma de l'article tercer de la Constitució, que en la nostra opinió ens acostaria al model suís, partint de la realitat espanyola, podria contribuir a fer realment espanyoles i nacional-espanyoles totes les llengües, i desvincular les llengües de projectes "nacionals" estructurats essencialment al voltant d'una única llengua i reduir, així, les tensions identitàries i nacionalitàries a Espanya. Això implicaria una reforma agreujada de la Constitució a través del complex sistema que estableix l'article 168.

Un procés d'aquestes característiques comportaria o bé l'existència d'un consens polític i social molt elevat, un fet poc imaginable en els moments que escrivim aquest treball, o bé una crisi o col·lapse institucional que alterara radicalment les posicions dels actors polítics i socioeconòmics espanyols, un escenari difícil, però més probable que l'anterior.

En qualsevol cas, implicaria avançar no sols en una reforma federal o federalitzant de la Constitució en la direcció que indicaven autors com Romero (2006), Aja (2007), Máiz (2008), Moreno Cabrera (2008) o de manera col·lectiva Máiz, Beradamendi i Grau (2002), i Sevilla, Vidal i Elías (2009); sinó plantejar-se seriosament el problema del plurilingüisme i, més encara, la plurinacionalitat espanyola, i atansar-se a un federalisme nacional i, necessàriament, asimètric tenint en compte anàlisis com les de Requejo (2003), Caminal (2002), Caminal i Requejo (2009), o de manera col·lectiva, Martín Cubas, Pérez, Romero, Soler i Vidal (2013).

Amb tot, una reforma de la Constitució també comportaria un canvi en l'article 148 que regula les competències de les comunitats autònomes i més

concretament de l'apartat 148.1.17 que afirma que les comunitats autònomes podran tenir competències en “el foment de la cultura, de la investigació i, en el seu cas, de l'ensenyament de la llengua de la comunitat autònoma”, en el sentit d'eliminar la referència a la llengua en aquest apartat, i fer-ne un nou que reproduïska allò que conté l'article tercer que proposem, i que, en paraules de Papaux (2003) seria garantir la sobirania (o competències exclusives) en matèria lingüística de les comunitats autònomes o dels districtes lingüístics d'àmbit subautonòmic, reforçades per l'acció de l'Estat a favor del plurilingüisme i les llengües minoritàries. Aquesta reforma de l'article 148 seria ordinària i formalment més senzilla; però, només podria assumir el contingut que proposem si prèviament o paral·lelament es reforma l'article tercer de la Constitució i, amb ell, l'organització de l'estat.

PART SISENA

CONCLUSIONS

CAPÍTOL 11

CONCLUSIONS

Durant el Concili d'Elrond, el mag Gandalf recita –en la forma pura de la llengua negra Mordor– les paraules escrites en l'anell de Sauron: “Un Anell per a governar-los a tots, un Anell per trobar-los, un Anell per atraure'ls a tots i a la Foscor lligar-los”. Elrond, l'amfitrió, molest, protesta perquè s'haja parlat en una llengua indigna en sa casa de Rivendel. *El senyor dels anells* de John Ronald Reuel Tolkien està ple de referències a la diversitat lingüística, la llengua dels hobbits, les dels elfs, la dels nans, la llengua franca, la dels homes de la Terra Mitjana, la de Mordor, la dels orcs i moltes altres. I val a dir que les llengües en Tolkien, recollint una llarga i creiem que perversa tradició humana, tenen qualitats morals.²⁷² En el seu món literari la jerarquia lingüística és una jerarquia moral i de grau de civilització: al lloc més alt, les llengües perfectes dels elfs, al més baix, la llengua fosca de Mordor en les seues variants més “impures”.

El senyor dels anells és una obra de ficció, però en la realitat social quotidiana està molt estesa la idea que hi ha llengües més elevades, dites de cultura, internacionals, “comunes”, que permeten una millor comunicació i expressar idees més complexes. Unes llengües lligades habitualment al poder de l'estat, i a la promoció social i personal. Unes, en definitiva, que “fan” a qui les parlen éssers culturalment i socialment superiors, com els elfs de Tolkien. I, com a contraimatge de l'anterior, està igualment estesa la consideració que hi ha llengües menors, pobres de recursos, aptes només per a la comunicació informal, incapaces per a utilitzar conceptes científics o la creació intel·lectual

---

²⁷² Prenem aquesta referència a Tolkien de la crònica que Luis Ordóñez (2016) fa sobre l'oposició a què es pugui parlar en asturià en una comissió del Parlament Asturià.

elevada, i, sobretot, que no són útils per a la normal relació amb la resta del món i no permeten la promoció social i econòmica.

La visió supremacista del món de les llengües és un prejudici tan injustificat com arrelat (Tuson, 1989 i 2010). A Espanya, i arreu del món, es reproduïx contínuament legitimant socialment l'existència d'una jerarquia lingüística, que, en el nostre cas, es tradueix en sistemes de drets lingüístics diferents per a les persones que parlen llengües espanyoles distintes i, per tant, en una seguretat lingüística i oportunitats per a viure en la llengua pròpia diferents segons la llengua parlada i el lloc en què es viu. Les manifestacions d'aquesta cosmovisió que atribueix valors morals a les llengües i justifica la jerarquia lingüística són múltiples, sovint gairebé inconscients.

Aquesta tesi ha tingut present aquesta realitat en tot moment; però també ha assumit conscientment la voluntat de transcendir-la i superar-la durant l'anàlisi. El treball pretén aportar elements per al debat sobre la possible evolució del sistema de drets lingüístics que es deriva de la Constitució de 1978 i ho fa comparant la manera en què Suïssa i Espanya han donat resposta a la diversitat lingüística pròpia, han regulat els drets lingüístics dels seus parlants, tot valorant si els models contribueixen a evitar els conflictes entre els parlants de les diferents llengües, o per contra tendeixen a alimentar-los. I ho hem fet escrivint en una llengua minoritzada, el valencià; en una llengua que, per seguir el símil de Tolkien, podríem considerar com a llengua de hobbits; però convençuts que al món totes les llengües són igualment dignes i que no hi ha, entre els humans, cap llengua dels elfs ni cap llengua de Mordor.

Correspon ara descriure aquells aspectes que considerem rellevants del treball i les conclusions a què hi arribem. Cal recordar que, com tot treball científic (Popper, 2008), les conclusions són provisionals, fonamentades en l'estudi que hem dut a terme; però subjectes a revisions posteriors, en la mesura que tenim intenció de continuar investigant en aquesta matèria.

De fet, en el futur, seria normal que alguna de les reflexions finals i conclusions que ara exposarem siguen reconsiderades per inadequades o insuficients i hagen de ser modificades en la mesura que, si continuem treballant en l'objecte d'estudi que ha justificat la nostra tesi, aprofundirem en lectures i ampliarem el coneixement de realitats i sistemes constitucionals, legals i de polítiques públiques diferents a l'hora de reconèixer legalment la diversitat lingüística i els drets lingüístics dels parlants de diferents llengües en els estats plurilingües. I cal que siga així perquè les certeses científiques sempre són provisionals; al capdavant, parafrasejant John Maynard Keynes, quan la nostra informació i el nostre coneixement de les coses canvia, les nostres conclusions i propostes també han de canviar.²⁷³

11.1. LA SEGURETAT LINGÜÍSTICA DE SUÏSSA I LA JERARQUIA LINGÜÍSTICA D'ESPANYA

Les reflexions finals del treball, per tant, estan vinculades a l'estadi del nostre coneixement de la matèria analitzada, estan obertes a revisions i a aportacions posteriors. Però, amb tot i sempre tenint present el que acabem de dir, considerem que podem establir una sèrie de conclusions coherents amb les característiques del nostre estudi, amb el pla de treball que hi hem seguit i amb els propòsits finals que hi hem intentat obtenir.

1. Hem vist, primer de tot, que Suïssa i Espanya són dos estats amb una diversitat lingüística elevada. Tots dos estats tenen quatre llengües que podríem

---

²⁷³ La frase atribuïda a Keynes va ser "quan la meua informació canvia, jo modifique les meues conclusions. Què fa vosté, senyor?".

denominar grans, pel nombre de parlants, extensió geogràfica o rang d'oficialitat. I també els dos estats tenen altres llengües de dimensions menudes, no sempre reconegudes legalment: quatre en el cas suís i vuit en l'espanyol.

Ara bé, com hem constatat, ni els dos països han donat lloc a un mateix tipus de reconeixement constitucional de la diversitat lingüística al llarg de la història ni en el moment actual. Així mateix, el relat nacional i la ideologia nacionalitària que s'ha estructurat al llarg dels darrers dos segles a cada estat sobre les llengües pròpies no és la mateixa, com tampoc no ho són les polítiques públiques lingüístiques i la convivència entre les llengües. I, sobretot, hem vist que mentre a Suïssa no hi ha cap mena de tensió política que pose en qüestió ni el fet que Suïssa és una nació lingüísticament plural ni l'estat-nació suís amb les seues fronteres actuals; Espanya és possiblement el país d'Europa Occidental amb més tensió política i més dubtes sobre la continuïtat de les seues fronteres actuals a causa de l'enfrontament de diversos nacionalismes de caire espanyolista o d'àmbit subestatal que utilitzen les diferents llengües (essencialment les llengües grans: castellà, català, gallec i basc) com a element de confrontació.

2. Hem destacat, en aquest sentit, que la història contemporània dels dos estats-nació és divergent, si més no en matèria lingüística i nacionalitària. En la nostra opinió, aquest fet està en la base de les diferents ideologies lingüístiques de cada país, de les corresponents posicions polítiques sobre la diversitat lingüística pròpia i, per extensió, del reconeixement constitucional de les llengües de cada país. En el cas suís, això ha dut a l'afirmació de l'existència de quatre llengües nacionals i oficials d'àmbit estatal; mentre que la Constitució d'Espanya només reconeix una llengua oficial a tot l'estat, malgrat que obri la possibilitat d'altra mena de reconeixement, oficial o no, en els nivells autonòmics.

La comunitat política suïssa que trenca amb l'Antic Règim i es constitueix en estat-nació liberal i modern, reconeix en la Constitució de 1848 el seu caràcter de nació plurilingüística amb tres llengües nacionals i oficials (alemany, francès i italià), tot i que quasi un segle després, el 1938, el romanx és reconegut també com a llengua nacional, i progressivament és incorporat als usos oficials, fins que en la Constitució de 1999 esdevé llengua oficial, amb algunes limitacions, com hem vist.

El més curiós del cas suís, i això ha de ser subratllat, és que es constitueix en un estat-nació plurilingüe, trencant amb la tradició històrica de les anteriors confederacions de cantons d'usar exclusivament l'alemany en els àmbits oficials, com a mínim per escrit. I, a més, ho fa en un moment en què els estats-nació occidentals tendeixen a aplicar el principi d'*un estat, una nació, una llengua*, i, en conseqüència, implementaran polítiques d'uniformització etnicoculturals que pretenien la marginació i la desaparició de les llengües pròpies minoritàries i minoritzades, que eren considerades primitives o elements del passat o de la vida familiar o informal.

3. Hem vist, així mateix, que la Suïssa plurilingüe oficial ha establert un sistema de reconeixement dels drets lingüístics sobre la base del monolingüisme territorial, amb una mena de principi no escrit d'*una localitat, una llengua*, que fa que, tot i que l'estat és quadrilingüe oficialment i alguns cantons bilingües i trilingües, la immensa majoria dels municipis suïssos siguin monolingües, que la llengua oficial siga la majoritària o l'exclusiva dels ciutadans suïssos que hi viuen, i que només un nombre reduït de localitats siga oficialment bilingüe.

Això ha permès una notable estabilitat de les fronteres lingüístiques i la vitalitat de les diferents llengües nacionals, llevat, però, del romanx. Així, des d'una perspectiva històrica i sociolingüística, el romanx, a diferència de les altres llengües oficials, ha vist retrocedir el seu domini lingüístic en les últimes

dècades i té bastant més difícil la seua supervivència, atés que és una llengua amb pocs parlants i, a més, és l'única llengua nacional i oficial suïssa que no és llengua d'un altre estat.

La realitat lingüística oficial suïssa presenta també la particularitat que els estàndards oficials de les llengües italiana, romanx i alemanya són bastant allunyats de les parles locals, el que genera una diglòssia dialectal, que paradoxalment ni és conflictiva ni és substitutiva, ja que les parles locals mantenen una plena vitalitat i, llevat de grups minoritaris, la llengua estàndard no ha esdevingut llengua de transmissió familiar i ús social. Tanmateix, a la zona de parla francesa, s'està culminant un procés plurisecular de substitució lingüística i de diglòssia conflictiva, no entre variants d'una mateixa llengua, sinó entre dues llengües diferents, el francès i l'arpità; de tal manera que, el que era la llengua majoritària d'aquesta àrea lingüística en el moment de constitució de l'estat-nació suís modern, no siga parlada ara més que per minories envellides de la població suïssa i únicament en una única població del país siga encara majoritària.

4. Hem vist també que Espanya es constitueix com a estat-nació modern en un llarg procés (1808-1874) en el que la nació espanyola s'afirma, no sobre la voluntat de la ciutadania, sinó de manera essencialista com el producte d'un procés històric llarg amb un caràcter immutable, i ho fa negant la pluralitat etnicocultural pròpia i afirmant que únicament existia una llengua nacional i oficial, el castellà, que havia de ser obligatòriament conegut per tota la població.

Tanmateix, el procés de "nacionalització" d'Espanya comptà amb importants resistències d'intensitat diversa, des de finals del segle XIX, a Catalunya, l'espai basconavarrés i Galícia, i de manera bastant més dèbil i tardana a Balears i la Comunitat Valenciana. La marginació del català i el gallec està en la base del qüestionament del model d'estat lingüísticament

uniforme que l'estat liberal-conservador impulsa; mentre que al País Basc i Navarra el centralisme liberal-conservador i la pèrdua dels furs semblen tenir més importància que no la llengua en el desenvolupament del primer nacionalisme basc.

Hem vist, així mateix, que el nacionalisme liberal-conservador espanyolista i uniformista fou la ideologia nacionalista que s'imposà a Espanya durant el segle XIX, mentre que el projecte republicà democràtic i federalista, discursivament més respectuós amb la diversitat cultural i fins i tot lingüística dels diferents pobles d'Espanya, fou derrotat definitivament el 1874. Des de llavors, l'univers nacional liberal-conservador fou dominant i penetrà progressivament en l'univers del nou republicanisme i de l'esquerra obrera, socialista, anarquista i comunista, abans de la Guerra Civil.

El nacionalcatolicisme de la dictadura franquista contribuí a la deslegitimització del nacionalisme espanyol i del seu projecte uniformista i de negació de la diversitat lingüística, el que unit a les aliances de l'esquerra i les formacions nacionalistes perifèriques en la fase final de la lluita antifeixista, farà possible, que en la Constitució de 1978, de manera semblant al reconeixement de la Constitució de la II República, es reconeguera mínimament, i no sense fortes resistències, la diversitat lingüística o etnocultural d'Espanya.

Actualment, després de quatre dècades de democràcia, el nacionalisme espanyolista conservador sembla la proposta nacionalista espanyola novament dominant, i això malgrat que és essencialment reactiu, ja que s'alimenta de l'oposició als nacionalismes perifèrics, i que té una difícil legitimitat democràtica per la seua incapacitat d'assumir la història del segle XX i el seu paper en el franquisme. Així i tot, part de l'esquerra espanyola assumeix aquest discurs nacionalista conservador, la concepció de la nació espanyola com una realitat essencialista i metapolítica, i amb això els relats i la justificació del

supremacisme lingüístic. Una altra part de l'esquerra pareix defensar projectes federalistes, més o menys concrets, alguns dels quals assumeixen la "plurinacionalitat" de l'estat espanyol i la diversitat lingüística, de manera no sempre clara.

Així doncs, ara per ara, no és fàcil parlar d'un nacionalisme espanyolista basat en la voluntat democràtica de la ciutadania, pluralista i igualitari en matèria lingüística i fonamentat en una revisió crítica de la pròpia història i en l'afirmació de principis i valors democràtics universals. I això afecta al reconeixement de la diversitat lingüística espanyola, que és majoritàriament defensada, tot i que no de manera exclusiva, pels projectes nacionalistes perifèrics que qüestionen que Espanya siga una única nació i, en alguns casos, propugnen la independència de la seua nació.

El reconeixement constitucional del pluralisme lingüístic espanyol estableix la preeminència del castellà sobre la base del monolingüisme oficial del castellà a tot l'Estat, el monolingüisme oficial del castellà a tretze comunitats i ciutats autònomes, i el bilingüisme oficial, en preferència en la pràctica del castellà, a sis comunitats autònomes. D'aquesta manera, el castellà és llengua oficial de tot l'estat i de totes les administracions públiques, a més de l'única llengua espanyola d'obligat coneixement per tots els ciutadans espanyols. La resta de llengües poden ser cooficials en tot o en part del territori d'una comunitat autònoma, d'acord amb els estatuts d'autonomia respectius.

El resultat és que hi ha quatre llengües, a més del castellà, que són cooficials en part del territori espanyol (català/ valencià, gallec, basc/euskera i aranés/occità) i que algunes d'aquestes mateixes llengües tenen un reconeixement bastant inferior o són ignorades en altres comunitats autònomes en què també es parlen de manera autòctona, però constitueixen minories quasi extremes. De fet, les llengües més menudes, en nombre de parlants o presència geogràfica, llevat del cas de l'aranés/occità que és plenament oficial a la Vall

d'Aran i té una cooficialitat limitada a Catalunya, o tenen un reconeixement genèric (per exemple, l'asturleonés i l'aragonés) o són radicalment ignorades (portugués, àrab, bereber, caló i haquetia).

Des del punt de vista sociolingüístic, la diglòssia dins de les diferents llengües, si més no les més parlades, no és important per la distància entre l'estàndard de la llengua i la variant parlada, sinó per motius polítics per tal de fragmentar el domini lingüístic del català/valencià i el gallec, principalment. Per contra, hi ha una intensa i forta diglòssia entre el castellà i les llengües minoritzades.

Aquesta diglòssia entre distintes llengües és de caire conflictiu i consisteix en la substitució lingüística de les llengües minoritzades pel castellà. La diglòssia conflictiva té el seu origen temporal en el segle XVI, dins de les minoritàries elits nobiliàries, s'estén socialment entre les classes burgeses després de la II Restauració borbònica, s'accelera durant el totalitarisme franquista i, amb matisos, s'ha mantingut i, en casos com els del gallec, augmentat en les quatre dècades de democràcia.

5. Hem explicat l'origen i l'evolució del concepte de jerarquia lingüística. I hem vist que tot i que en els àmbits de coneixement on apareix, llenguatges de computació i teoria lingüística, no feia referència a cap mena de jerarquia o desigualtat social o política sobre les llengües.

Això no obstant, progressivament el terme s'estengué a la lingüística comparada i passà també a la sociolingüística, on va adquirir un significat diferent i cada vegada més descriptiu de relacions conflictives i desiguals vinculades als usos lingüístics. Finalment, quan el concepte passa a ser usat per l'anàlisi de les polítiques lingüístiques i per la Ciència Política, prendrà el sentit i el valor amb el qual l'hem fet servir en aquest treball: com a terme que

descriu el sistema de valors, la regulació legal, el reconeixement polític i social desigual de les diferents llengües dins d'una comunitat política determinada.

En conseqüència, existeix situació de jerarquia lingüística en aquelles situacions en què, havent-hi llengües en contacte en un mateix territori, a unes llengües se'ls atribueixen valors superiors, se'ls reserven les funcions socials principals d'una societat i, el que és rellevant per al nostre estudi, tenen un reconeixement legal preeminent que reforça el domini social de la llengua. I això, sempre, en detriment de les altres llengües parlades en el territori. Lògicament, els parlants de les llengües situades a dalt de la jerarquia lingüística tenen més drets lingüístics, formals i reals, que els parlants de les altres llengües, que poden no tenir-ne cap en termes substantius.

En contextos amb moltes llengües, la jerarquia pot donar-ne lloc, a una gradació de reconeixement legal de les llengües; però sempre mantenint el principi que totes les llengües no són iguals, no poden tenir el mateix tracte oficial ni els mateixos usos socials i, per tant, de fet, els seus parlants no poden tenir els mateixos drets reals ni veure reconeguts el seu interès i benestar lingüístics de la mateixa manera.

6. Així mateix, hem explicat l'origen i l'evolució del concepte de seguretat lingüística. Nascut en l'àmbit d'estudi dels dialectes i les llengües en contacte per a descriure la seguretat que tenia un parlant a l'hora d'usar una llengua o una variant de la llengua determinada, els dubtes gramaticals i lèxics que mostrava, ha estat utilitzat després per a descriure els factors sociolingüístics que determinen perquè, en situacions de llengües en contacte, uns parlants abandonen la llengua pròpia per una altra, generalment considerada socialment "superior" o dominant, i, finalment, com el concepte ha estat utilitzat per la Teoria Política i la Teoria del Dret per a definir les condicions socials, polítiques i legals perquè els parlants d'una llengua minoritària, i sovint minoritzada, puguin viure i treballar en la llengua pròpia i

sense haver de canviar de llengua en un territori determinat i en un context polític on hi ha una altra llengua políticament i socialment més forta.

És evident que, com més reduït siga el nombre de parlants d'una llengua i més menut el seu territori, més difícil és accedir a tots els serveis possibles de les societats avançades en la pròpia llengua (oci, cultura, mitjans de comunicació especialitzats, ensenyament superior, noves tecnologies, etc.). De fet, en les societats actuals difícilment tots els serveis lingüístics són en la llengua autòctona del territori, això no passa ni tan sols amb llengües internacionals, com el francès, el castellà, el portugués o el xinès, que han d'enfrontar-se a què part dels serveis lingüístics allà on són parlades i, especialment, bona part de la literatura científica i acadèmica es fa exclusivament en anglès, i també veuen que aquesta és la llengua franca de bona part dels productes culturals, d'oci i les noves tecnologies, i també dels serveis turístics.

No obstant això, nosaltres hem utilitzat el concepte de “seguretat lingüística” en el sentit que els parlants d'una llengua, en el territori en què la llengua és històricament autòctona, puguen treballar i viure de manera normal utilitzant la seua llengua i sense canviar a una altra llengua en aquest territori. Així, seguint el liberalisme culturalista de Kymlicka, hem defensat que els drets lingüístics tenen una dimensió individual i també col·lectiva, que no poden ser regulats de manera igual en l'àmbit públic, en el social i en la realitat privada i individual.

Així mateix, hem afirmat que perquè pugua haver seguretat lingüística en un context de llengües en contacte en un mateix territori s'han de garantir mesures públiques i col·lectives que discriminen positivament les llengües minoritàries i minoritzades, com a únic sistema perquè els drets lingüístics dels parlants de les diferents llengües estiguen efectivament garantits. En altres paraules, ha d'haver una desigualtat formal-legal que garantisca la igualtat

lingüística en termes socials, i supere les situacions de suposada igualtat formal i supremacia social de les llengües socialment dominants, en dinàmiques sociolingüístiques que minoritzen les llengües autòctones.

7. Hem vist, en aquest sentit, que el model suís de regulació constitucional de la diversitat lingüística i els drets lingüístics tracta de garantir la plena seguretat lingüística dels suïssos que parlen, si més no, una de les quatre llengües nacionals i oficials de Suïssa, i, a més, pretén la supervivència i continuïtat de les llengües nacionals suïsses, fent especial insistència en les més minoritàries, l'italià, i sobretot, el romanx.

El sistema adoptat a Suïssa per a aconseguir la seguretat lingüística dels parlants de les diferents llengües oficials s'ha estructurat aplicant el principi de la territorialitat de les llengües, tot reduint-ne al mínim possible els casos de les poblacions bilingües i contacte competitiu i conflictiu de llengües.

D'aquesta manera es tracta d'afirmar l'existència territoris de *col·lectivament* monolingües en una única llengua oficial, alhora que es propicia pels poders públics que la població dels diferents cantons siguin *individualment* plurilingües i coneguen una altra llengua nacional suïssa (generalment, l'alemany i el francès) i una llengua estrangera (generalitzadament, l'anglès).

Amb tot, en la pràctica, la seguretat lingüística de la Suïssa romanxa és difícil, tot i l'oficialitat territorial suïssa, perquè, com hem vist, el nombre de parlants és reduït, el coneixement de l'estàndard romanx relativament baix, les capacitats del grup lingüístic per a abastar totes les dimensions de la vida actual en la pròpia llengua són limitades, i, a més, no pot rebre serveis lingüístics (TV, Ràdio, premsa, llibres, oci, cultura, etc.) en la pròpia llengua des de l'estranger, ja que és l'única llengua oficial i nacional suïssa que no es parla en altres estats i les llengües més semblants (ladí i friülà) són minoritàries, tenen

una situació sociolingüística de llengües minoritzades i només es parlen a algunes regions d'Itàlia.

Finalment, les minories lingüístiques extremes suïsses sense territori continu (ienix, jiddix, romaní) i l'arpità, llengua radicalment minoritzada i en un procés molt avançat de substitució lingüística que només és parlada en alguns cantons de la Suïssa francesa, no tenen força social i política suficient perquè els cantons i la Confederació Suïssa intenten garantir un mínim de seguretat lingüística als seus parlants. De fet, les intervencions més notòries de l'estat suís, en la seua dimensió federal o cantonal, per aquestes llengües es limiten a promoure de manera directa i indirecta algunes mesures per a afavorir el coneixement i l'estudi de les llengües, i especialment de l'arpità i del ienix.

8. Hem conclòs, així mateix, que el model espanyol de reconeixement de la diversitat lingüística es fonamenta en una regulació legal i constitucional jeràrquica del valor i les funcions socials i oficials permeses a cada llengua. La jerarquia deriva del fet que les llengües subestatals estan reconegudes de manera desigual pels estatuts d'autonomia i per la normativa lingüística i cultural de les diferents comunitats autònomes, alhora que el castellà és llengua oficial general en tot el territori estatal i, com hem dit, els poders públics han de garantir que tots els ciutadans espanyols coneguen obligatòriament aquesta llengua.

El castellà restaria, així, al capdamunt de la jerarquia lingüística, i la resta de les llengües, d'acord amb la regulació de les respectives comunitats autònomes, tindrien règims de cooficialitat, de promoció genèrica, de reconeixement formal, de reconeixement hostil, de valoració cultural gairebé anecdòtica, o d'absoluta ignorància. La jurisprudència constitucional ha reproduït i sovint reforçat aquest sistema de jerarquia i desigualtat dels drets lingüístics a Espanya, especialment en l'àmbit de l'Administració de Justícia.

En termes generals, sembla que quatre dècades de democràcia no han servit per a igualar les llengües espanyoles i establir una equitat lingüística, ni per a establir-hi una estratègia col·lectiva per a aconseguir-ne la supervivència i recuperació, ni, menys encara, per a garantir la seguretat lingüística dels parlants de llengües espanyoles diferents a la castellana.

El model de jerarquia lingüística que té els seus fonaments a la Constitució i la forta resistència del nacionalisme espanyolista, hegemònic al país, que defensa el supremacisme lingüístic del castellà, han permès que s'haja avançat en la presència pública de les llengües espanyoles cooficials i fins i tot de les llengües merament reconegudes, sobretot en contrast amb la realitat de la dictadura franquista; però han contribuït a mantenir la situació de desigualtat lingüística i de debilitat de les llengües minoritàries en termes relatius.

De fet, hem constatat, que les principals posicions en defensa de noves regulacions de la diversitat lingüística espanyola van lligades a diferents discursos o concepcions del nacionalisme espanyol o dels nacionalismes subestats. D'aquesta manera, és molt minoritari l'esforç de desnacionalitzar tots els discursos sobre les llengües espanyoles, i intentar regular la seua oficialitat sobre la base del principi de seguretat lingüística i voluntat d'aconseguir un reconeixement substantivament igualitari dels drets lingüístics de tots els espanyols tenint en compte que les llengües tenen una dimensió individual i, sobretot, una dimensió col·lectiva. O el que és igual, un individu pot voler parlar una llengua determinada, però difícilment ho farà si no viu en un territori determinat on una part rellevant del país use la mateixa llengua, i els poders públics li'n garanteixen l'ús de manera activa en totes les dimensions públiques i privades, i especialment davant dels poders públics forts (policia i Justícia) i les grans empreses privades de serveis, els sectors més

renuents a usar les llengües minoritàries i on els ciutadans no acostumen a afirmar i exigir els seus drets lingüístics.

I, en conseqüència, els poders públics espanyols haurien de prioritzar la dimensió col·lectiva del dret individual a usar una llengua en un territori o àmbit oficial determinats, i haurien de garantir, per tant, una educació que permeti un coneixement igual de les llengües oficials, considerant sempre que el castellà és la llengua socialment dominant i que la llengua minoritzada ha de ser prioritzada en l'ensenyament. De la mateixa manera, els poders públics han d'estar en condicions d'usar les dues llengües oficials en totes les situacions i, finalment, els ciutadans individualment considerats, com a persones privades, i amb restriccions com a empleats o representants públics, poden utilitzar qualsevol de les llengües oficials en tots els àmbits.

11.2. LA NECESSITAT DE PASSAR DEL CONFLICTE LINGÜÍSTIC A LA CONVIVÈNCIA IGUALITÀRIA I PLURILINGÜÍSTICA

1. Hem constatat que a Suïssa hi ha tensions i conflictes per qüestions lingüístiques entre els usuaris de les llengües oficials, i també que les relacions entre les diferents col·lectivitats lingüístiques suïsses, especialment entre francoparlants i germanoparlants, en ocasions són problemàtiques; sobretot quan en l'ensenyament el coneixement de l'anglès competeix amb el coneixement d'una segona llengua nacional i oficial.

També hem destacat que, en els usos quotidians de les institucions federals, no sempre és fàcil treballar en totes les llengües, especialment en italià i en romanx, i que fins i tot les tensions lingüístiques o la manca de

coneixement de les altres llengües nacionals suïsses desemboquen en l'ús puntual de l'anglès, com a llengua franca entre els parlants de diferents llengües suïsses.

Ara be, en general, aquests conflictes són de baixa intensitat, i mai no posen en qüestió el principi de territorialitat lingüística, el sistema de regulació de la diversitat lingüística del país ni el sistema institucional suís. Més aviat el contrari, solen reforçar la voluntat de respectar el plurilingüisme de l'estat-nació suís i la necessitat de polítiques lingüístiques actives que garantisquen la supervivència i l'ús oficial de les llengües nacionals en les institucions federals i en els respectius cantons i ajuntaments.

2. De fet, hem vist també que a Suïssa les tensions lingüístiques, així com les religioses o les que puguen haver pel que fa a l'organització territorial de l'estat, no donen lloc, ni van lligades, en cap moment, a projectes nacionals rupturistes amb l'estat-nació suís. I, de la mateixa manera, ni entre els partits suïssos ni en les institucions de la Confederació Suïssa s'observa cap mena de nacionalisme lingüístic i idea supremacista, si més no, entre les llengües nacionals i oficials suïsses.

Al nostre entendre l'escassa entitat identitària de les tensions lingüístiques a Suïssa i l'absència de nacionalisme lingüístic supremacista té el seu origen en tres fets. Primer, en l'assumpció contemporània, durant el moment de constitució de Suïssa com a estat-nació, de la idea que Suïssa és una nació plurilingüística i que totes les grans llengües suïsses són llengües nacionals i oficials. Segon, en la tradició federal del país i en la independència, de fet, dels cantons en tot allò que siga la regulació interna de l'oficialitat de les distintes llengües del seu territori, aplicant sempre el principi de territorialitat i tractant de mantenir les fronteres lingüístiques històriques d'una manera relativament flexible. I tercer, i en coherència amb els anteriors, la desvinculació del projecte nacional federal suís i dels projectes polítics

cantonals de tota mena d'ús d'una llengua estatal o cantonal com a fonament de la nació suïssa o d'una nació cantonal o subcantonal.

En aquest sentit, hem recordat que l'únic conflicte nacionalitari suís, la qüestió del Jura, té un caràcter subestatal i afecta històricament a un únic cantó (Berna) i actualment als cantons de Berna i Jura, posa en qüestió el territori d'aquests dos cantons; però no la integritat territorial de Suïssa.

A més, la importància de la identitat lingüística (francès vs alemany) ha tingut una importància secundària en el conflicte i la forma de resoldre'l, superades les resistències historicistes del cantó de Berna, ha estat l'expressió de la voluntat dels ciutadans a través de referèndums consultius i decisoris. La llengua no hi fou un factor determinant i els districtes de parla francesa del Jura històric formen part ara de dues realitats polítiques diferents: el cantó independent del Jura i Jura bernés, vinculat políticament a Berna, tot i que és un cantó de majoria germanòfona.

3. A Espanya, per contra, les tensions lingüístiques són contínues i ho han estat també en el passat, amb especial intensitat des que es conforma l'estat-nació espanyol en un procés dominant pel liberal conservador, centralista i uniformista en matèria lingüística. Considerant, només, el temps democràtic actual, ja durant el debat de la Constitució, les llengües i la regulació constitucional de la diversitat lingüística fou objecte d'importants debats i de posicions enfrontades; posteriorment, tornà a estar present en els debats dels estatuts d'autonomia, ha continuat amb les lleis de normalització lingüística, les polítiques públiques lingüístiques, les lleis estatals o autonòmiques que regulen qualsevol aspecte que afecte als usos oficials i socials de les llengües, i especialment quan té repercussió sobre les polítiques educatives de les comunitats amb llengua pròpia.

El conflicte ha estat bastant intens i amb posicions molt enfrontades, sobretot pel que fa a les polítiques lingüístiques concretes favorables a les llengües diferents de la castellana, especialment la catalana, la basca i les gallegues i balears dels anys vuitanta i primera part dels noranta, i també les polítiques lingüístiques més tèbies de la Comunitat Valenciana i Navarra. Però també, en sentit invers, per les polítiques del Govern central i els governs autonòmics de Galícia, Navarra, Balears i la Comunitat Valenciana des de mitjans de la primera dècada del segle XXI per a reforçar el castellà en detriment de les llengües pròpies.

La llengua és objecte de confrontació a Espanya, de fractures polítiques (*cleavages*) molt significatives. Les tensions, lluny d'apaivagar-se, al nostre entendre, van creixent i acumulant greuges amb el pas del temps.

4. Hem conclòs, que la causa d'aquestes tensions o conflictes lingüístics a Espanya cal buscar-la en l'existència d'un conflicte nacionalitari plurisecular que, sovint, es retroalimenta dels problemes lingüístics, dels nacionalismes lingüístics en conflicte i del domini del principi de jerarquia lingüística com a element estructurador del reconeixement constitucional i legal de la diversitat lingüística espanyola.

Sense el factor lingüístic i amb un reforçament federal asimètric de l'estat autonòmic, la confrontació nacionalitària hauria estat bastant inferior a la que és en aquests moments. Així mateix, si s'avançara en la "desnacionalització" de les polítiques lingüístiques estatals i autonòmiques, i la competència en la matèria fóra exclusivament de les comunitats autònomes, cal imaginar que el conflicte centre-perifèria perdria intensitat.

Centrant-nos exclusivament en Espanya, entenem que si volem una convivència lingüística pacífica i amb conflictes lingüístics i nacionalitaris de baixa intensitat i escassa transcendència com a Suïssa caldria canviar

profundament el nostre sistema actual de regulació de drets lingüístics i de reconeixement de la diversitat lingüística espanyola i tendir, amb les particularitats espanyoles que siguen necessàries, a acostar la regulació constitucional espanyola de la diversitat lingüística i, en general, la legislació lingüística espanyola i les polítiques lingüístiques, en una direcció semblant a la Suïssa. Creiem que d'aquesta manera, si se'ns permet el joc de paraules, nacionalitzaríem constitucionalment totes les llengües espanyoles, i contribuirien a desvincular les llengües dels projectes nacionals de tot tipus.

És urgent, en la nostra opinió, traure la llengua del debat nacionalitari i la nació essencialista, siga per la història o per la llengua, de la mateixa manera que cal traure la nació de la Constitució i dels estatuts d'autonomia. I això és un repte polític transcendent. El Dret Constitucional i la Ciència Política poden prendre-hi una distància tecnocràtica i aparentment neutra, que generalment serveix per a reforçar la realitat existent, o pitjor per a fer-ne lectures regressives. O, per contra, participar en el debat per a tractar d'avançar en la direcció d'una reforma de la Constitució més progressiva, plural i inclusiva. Aquesta és la nostra posició i l'assumim de manera modesta, però també franca i sent conscients de les limitacions de la nostra investigació i del que aquesta té de provisional.

5. Espanya ha d'assumir plenament i radicalment la diversitat lingüística espanyola, abandonar la idea de jerarquia lingüística i afavorir la seguretat lingüística dels parlants de les diferents llengües.

Per això cal que siguen llengües nacionals d'Espanya totes les llengües que es parlen de manera autòctona històricament en el país. I, a més, que siguen llengües oficials de totes les institucions i empreses públiques d'àmbit estatal les quatre llengües més parlades i actualment ja cooficials (castellà/espanyol, català/valencià, gallec i basc/euskera).

6. Com cal, igualment, que totes les minories lingüístiques (asturleonesa, aragonesa, occitana, àrab i berber) tinguen un règim de cooficialitat on són parlades i polítiques actives que garantisquen el major grau possible de seguretat lingüística als seus parlants. I seria necessari un esforç de coneixement i protecció de les minories extremes i en fase de desaparició (caló, portugués i haquetia).

7. Seria necessari, en un altre ordre de coses, que es promoguera el coneixement de les llengües oficials espanyoles i de les llengües cooficials o promogudes en l'àmbit autonòmic sense obligar al coneixement de cap llengua oficial i deixant la regulació legal de les polítiques lingüístiques en mans de les comunitats autònomes o dels districtes lingüístics subautonòmics respectius, sense cap mena d'intervencionisme restrictiu de les institucions estatals o, en els casos dels districtes lingüístics subautonòmics, de les autoritats autonòmiques.

Al nostre entendre, les resistències a aquesta proposta són i seran grans. D'una banda, els que volen reforçar el principi de jerarquia lingüística, modificant la Constitució de 1978 o interpretant-la o desenvolupant-la de manera restrictiva per als drets dels parlants de les llengües minoritàries i minoritzades; i, d'una altra banda, per part dels que desitgen la separació de l'estat-nació espanyol per a garantir d'aquesta manera la seguretat lingüística dels parlants de les llengües pròpies del seu territori. A més, és clar, dels que temen qualsevol canvi o consideren que no cal modificar res i que la situació actual és la més adequada.

Som conscients que només algunes minories, generalment perifèriques, com nosaltres, han defensat posicions més o menys semblants, i, a més, ho han fet sovint, com nosaltres, en una llengua que no és oficial al conjunt de l'estat i que és escassament llegida fora del respectiu domini lingüístic. Però la consciència de la realitat i les dificultats no pot ser una excusa per a deixar

d'actuar i per a treballar amb la voluntat d'influir socialment perquè, en el futur més immediat, la realitat espanyola permeta un debat més seré i abandone l'immobilisme per a fer una reforma constitucional que, si més no en la qüestió lingüística, siga avançada, pluralista, "no nacionalista" i favorable a la igualtat de les llengües i dels drets lingüístics dels seus parlants des d'una perspectiva col·lectiva i individual, alhora.

La nostra proposta es fonamenta, d'una banda, en el marc teòric que orienta la nostra visió dels drets lingüístics, i, d'una altra, en la realitat política espanyola. És una proposta lògicament política, però no voldria ser partidana, rígida i tancada al debat i al contrast. A més, tot i ser-hi conscients dels problemes polítics i les resistències ideològiques i fins i tot tècniques, no analitza ni té en compte la correlació de forces ni les dificultats amb què pot trobar-se si alguna formació política o grup social l'assumira en tot o en part.

A més, creiem que, en la mesura que la nostra proposta trenca amb els discursos dominants a Espanya, provenen del nacionalisme lingüístic espanyolista o dels nacionalismes lingüístics vinculats a altres llengües espanyoles, pot generar més crítiques que suports; però entenem que pot ser útil per a un debat que tard o d'hora s'ha d'obrir a Espanya.

Per anar acabant, recordarem que la UNESCO (2002), en la Declaració Universal sobre Diversitat Cultural afirma que "com a font d'intercanvi, innovació i creativitat, la diversitat cultural és tan necessària per a la humanitat com la biodiversitat per als organismes vius. De fet, és el patrimoni comú de la humanitat i ha de ser reconeguda i consolidada en benefici de les generacions presents i futures".

Aquesta defensa de la diversitat cultural com a riquesa col·lectiva de la humanitat hauria d'orientar les mirades polítiques, socials, acadèmiques i constitucionals sobre la diversitat lingüística espanyola. Més encara, hauria de

ser assumida plenament a Espanya pels poders públics per a garantir la igualtat i la seguretat dels parlants de les llengües espanyoles i el seu dret a viure i treballar en la llengua pròpia.

No tenim una imatge negativa dels avanços produïts a Espanya en el reconeixement limitat de la seua diversitat lingüística; però estimem que caldria anar més enllà, que els avanços es sobredimensionen pel contrast amb el franquisme, i que és necessari un compromís col·lectiu per a contribuir a la supervivència de totes les llengües espanyoles i garantir els drets lingüístics dels seus parlants, i naturalment per a deixar darrere la utilització de les llengües com a forma d'exclusió social,²⁷⁴ i actituds polítiques,²⁷⁵ acadèmiques²⁷⁶ o socials²⁷⁷ que justifiquen el supremacisme lingüístic i que

---

²⁷⁴ En abril de 2016, el PP basc anuncia que demanarà el coneixement del castellà i l'èuscar als immigrants que sol·liciten la renda de garantia d'ingressos basca (Azumendi, 2016).

²⁷⁵ Dos exemples recents. Durant el seu temps de diputada de les Corts Valencianes (juny de 2015-febrer de 2016), Carolina Punset (C's), realitzà repetides declaracions contra l'ensenyament en valencià i a favor de l'anglès i del castellà per considerar que ensenyar, aprendre i usar el valencià era *aldeano* i que, per a ser eficaços, calien llengües "internacionals" (Redacció de *La Vanguardia*, 2015). El 15 de febrer de 2016, la presidenta del PP d'Astúries, Mercedes Fernández, declarava orgullosa que havia contribuït a què es respectara l'oficialitat del castellà, impedint usar l'asturià per no ser llengua oficial en les activitats del parlament asturià (PP d'Astúries, 2016).

²⁷⁶ Mentre treballàvem en aquesta tesi, en febrer de 2016, un grup de professors de la Universitat de València ha dut a terme una campanya en les xarxes socials i la premsa contra el fet que al professorat contractat per la universitat se'l requereix un bon coneixement de valencià. L'argument és que això comportaria una universitat endogàmica i retrògrada, ja que no es podrien contractar castellanoparlants, ni de personal de fora de la Comunitat Valenciana ni per descomptat de la resta de la Unió Europea ni del món en general, llevat que estiguen en possessió del nivell requerit de valencià. I es preguntaven "no és un despropòsit que un gran professor i investigador no puga ser contractat en la Universitat de València perquè no sap valencià?" Els valors que hi ha darrere d'aquests arguments és que el valencià no és una llengua com el castellà, el valencià és una llengua socialment de segona i innecessària en el món científic; encara més, el valencià és una dificultat insalvable o una pèrdua de temps i esforços per a les ments més brillants. Res es deia dels drets lingüístics dels valencianoparlants, o de què el castellà, l'altra llengua oficial, que tampoc no és massa present en l'espai científic internacional, fóra una barrera per a aquelles ments més brillants del món, que llevat que vinguen del món hispanoamericà, tampoc no acostumen a conèixer el castellà.

²⁷⁷ En agost de 2008, el llavors jugador de futbol i ara entrenador, Sergio González, nascut i educat en català a l'Hospitalet de Llobregat afirmava, quan li preguntaven quants idiomes parlava, que només el castellà i, quan li insistien si no parlava català, deia "sí, però el català no és un idioma, és un dialecte, com el gallec. Com l'asturià. Això no són idiomes, són dialectes" (Redacció de *lavozdebarcelona.com*, 2008).

menyspreen unes llengües i idealitzen unes altres, com en la literatura de J. K. R.Tolkien.

Acabarem amb una cita de Carme Junyent (1992) sobre el futur de les llengües minoritzades i sobre el dret dels éssers humans a viure lliurement en la llengua pròpia. “Si no deixem de veure la diversitat lingüística com una barrera, més que no pas com un patrimoni que cal conservar, si no aprenem a respectar les diferències més que no pas a escarnir-les i estigmatitzar-les, ben segur que moltes llengües aniran desapareixent. Plantejar aquesta qüestió com un conflicte identitat *versus* eficàcia és, a més d’un parany, una fal·làcia. Al capdavall, l’única eficàcia real consisteix a poder viure en la pròpia llengua, la resta (dels contactes internacionals a l’ensenyament superior, etc.) són –i han de poder ser– opcions personals, que no han d’impedir que cadascú sigui feliç en la llengua que li ha tocat ... El plurilingüisme és necessari per als parlants de llengües minoritàries, però el plurilingüisme no ha d’implicar en cap cas la imposició d’una sola llengua a tota una comunitat perquè aquest és el primer pas en el camí de la substitució, i cal recordar-ho, la mort d’una llengua no és tan sols la pèrdua d’un mitjà de comunicació, sinó un sistema simbòlic creat al llarg dels segles per una comunitat que ha de tenir el dret a interpretar el món de la seva manera.”

A Espanya, la nostra democràcia actual és homologable a les altres democràcies occidentals; però, com hem vist, a diferència d’aquestes el seu origen rau en la reforma de les institucions d’una dictadura totalitària, en l’aprovació de la Constitució vigent en un context d’anormalitat democràtica i sense una superació diàfana del nacionalisme espanyolista essencialista i uniformista del franquisme. No naix, com totes les democràcies occidentals europees, producte del consens antifeixista i la seua derrota militar.

En la nostra opinió, l’assumpció, entre altres qüestions, de la diversitat lingüística espanyola i la desnacionalització de les llengües i de les polítiques

lingüístiques contribuiria a un patriotisme lingüístic pluralista i igualitari, disminuiria les tensions nacionalitàries i milloraria la legitimitat antitotalitària de la democràcia espanyola i de la seua Constitució. De la mateixa manera, considerar que els drets lingüístics individuals i col·lectius, tenen més a veure amb el respecte radical al principi de dignitat humana i d'igualtat de tracte, de forma semblant als drets de les dones a la igualtat i a l'autonomia personal i grupal (Réaume, 1995, 2006 i 2013), ajudaria a fer una societat més justa i amb una gestió més equitativa i equilibrada dels seus conflictes.

No és una tasca fàcil, però si en les darreres dècades hem trencat, en part, amb l'uniformisme lingüístic ara podem aspirar a posar punt i final a la jerarquia lingüística i a tota mena de supremacisme lingüístic. Això sí, recordant, amb Berlin (1998) que “ficar la gent a la força en els uniformes impecables que exigeixen els plans en els que es creu dogmàticament és quasi sempre un camí que duu a la inhumanitat. No podem fer més que allò que podem fer: però això ho hem de fer, malgrat les dificultats”.

BIBLIOGRAFIA CITADA

RECURSOS PUBLICATS EN PAPER

AA.DD. (1999). *Estudios jurídicos sobre la Ley de Política Lingüística*. Madrid: Marcial Pons i Institut d'Estudis Autònòmics.

Agirreazkuenaga, Iñaki (1991). “Reflexiones jurídicas sobre la oficialidad y el deber de conocimiento de las lenguas”, dins AA.DD. *Estudios sobre la Constitución española. Homenaje al profesor García de Enterría*, tom 2, Madrid: Civitas.

Agirreazkuenaga, Iñaki (2003). *Diversidad y convivencia lingüística. Dimensión europea, nacional y clave jurídicas para la normalización del euskera*. Sant Sebastià: Diputació Foral de Guipúzkoa.

Agirreazkuenaga, Iñaki (2004). “La convivencia lingüística en la Unión Europea”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69-II.

Agirreazkuenaga, Iñaki (2005). “Claus de la normalització lingüística al País Basc”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.

Agirreazkuenaga, Iñaki (2006). “La Carta europea de lenguas regionales o minoritarias del Consejo de Europa como derecho interno”, dins José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

Agirreazkuenaga, Iñaki, i José Manuel Castells (1991). “La cooficialidad lingüística en la jurisprudencia constitucional”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 31.

- Aguiló, Lluís (2005). “Balanz del desplegament de la Llei d’Ús i Ensenyament del Valencià”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d’ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- Aja, Eliseo (2007). *El estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales*. Madrid: Alianza Editorial.
- Albertí, Enoch (1999). “El régimen de doble oficialidad”, dins AA.DD. *Estudios jurídicos sobre la Ley de Política Lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons.
- Alcaraz, Manuel (1996). “Problemes jurídics al voltant de la denominació de la llengua pròpia en l’Estatut d’Autonomia valencià”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 26.
- Alcaraz, Manuel (1999a). *El pluralismo lingüístico en la Constitución Española*. Madrid: Congreso de los Diputados.
- Alcaraz, Manuel (1999b). *El régimen jurídico de las lenguas en la Comunidad Valenciana*, Alacant: Universitat d’Alacant.
- Alcaraz, Manuel (2001). “Llengües i institucions a la Unió Europea”, *Documents de treball*, núm. 5, Barcelona: Ciemen-Mercator.
- Alcaraz, Manuel (2002). “Aproximació a la situació jurídica del valencià”, *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 16.
- Alcaraz, Manuel (2005). “Ara que té vint anys”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d’ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.

- Alcaraz, Manuel, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.) (2005). *Vint anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- Alcaraz, Manuel; Josep Ochoa i Ferran Isabel (2004). “La Llei d'ús i ensenyament del valencià, en via morta”. *Revista de Llengua i Dret*, núm.41.
- Aleksandrowicz, Maciej (2011). “Multilingualism of Switzerland. Selected legal problems”, *Studies in logic, grammar and rhetoric*, vol. 26 (39).
- Alli, Juan Cruz (2001). “Perfiles institucionales de la lengua vasca en la Comunidad Foral Navarra”, *Euskera*, núm. 46.
- Álvarez Conde, Enrique, i Rosario Tur (2010). *Las Consecuencias Jurídicas de la Sentencia 31/2010, de 28 de junio del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Cataluña. La Sentencia de la Perfecta Libertad*. Madrid: Aranzadi.
- Álvarez Junco, José (2016). *Dioses útiles. Naciones y nacionalismos*. Madrid: Galaxia Guttemberg.
- Altermatt, Bernhard (2003). *La politique du bilinguisme dans le canton de Fribourg/ Freiburg (1945–2000), entre innovation et improvisation*. Fribourg: Université de Fribourg.
- Alzaga, Óscar (1978). *La Constitución española de 1978 (Comentario sistemático)*. Madrid: Ediciones del Foro.
- Alzaga, Óscar; Ignacio Gutiérrez i Jorge Rodríguez Zapata (2005). *Derecho político español. Según la constitución de 1978*, Vol. I, “Constitución y fuentes del derecho”. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces.

- Anderson, Benedit (2005). *Comunitats imaginades*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Anderson, Stephen R. (2016). “Romansh (Rumantch)”, dins Adam Ledgeway and Martin Maiden (ed.). *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Aparicio, Miguel Ángel (1997). “Lengua y modelo de Estado”, *Revista de Derecho Político*, núm. 43.
- Aracil, Lluís V. (1965). “Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l’Europa Nova”, *Papers de Sociolingüística* [publicat el 1986], Barcelona: Edicions de la Magrana.
- Aracil, Lluís V. (1973). “Bilingualism as a myth”, *Interamerican review*, núm. 2.
- Arzoz, Xabier (2004). “La convivencia lingüística en Navarra”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69.
- Arzoz, Xabier (2006). “El estatuto jurídico del euskera en Navarra”, dins José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Arzoz, Xabier (2009). “Lenguas y modalidades lingüística en la Constitución española: ¿Dos regímenes jurídicos diferenciados?”, dins Antoni Milian (coord.), *El plurilingüisme a la Constitució espanyola*. Barcelona: Institut d’Estudis Autonòmics.
- Argelaguet, Jordi (1998a). “Las políticas lingüísticas: diversidad de modelos lingüístico-escolares”; dins Ricard Gomà i Joan Subirats (coord.), *Políticas públicas en España. Contenidos, redes de actores y niveles de gobierno*, Barcelona: Ariel.

- Argelaguet, Jordi (1998b). *El procés d'elaboració de la Llei de política lingüística*, Barcelona: Mediterrània.
- Argelaguet, Jordi (1999). *Partits, llengua i escola. Anàlisi de la política lingüística de la Generalitat de Catalunya en l'ensenyament obligatori (1980-1995)*, Barcelona: CIEMEN.
- Aronin, Larissa i David Singleton (2012). *Multilingualism*. Amsterdam: John Benjamins.
- Arróniz, Maria Àngels (2006). "Diversitat i llengües menys difoses a la Unió Europea: un estat de la qüestió", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.
- Asensi, José (1985). "Comentarios al artículo 7", dins Ramón Martín Mateo (dir.), *Comentarios al Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma Valenciana*. Madrid: Ministerio de Administración Territorial.
- Auer, Andreas (2000). "D'une liberté non écrite qui n'aurait pas dû l'être : la 'liberté de la langue'", *Jahresregister AJP / Registres PJA*, 2000.
- Auer, Andreas; Giorgio Malinverni i Michel Hottelier (2000). *Droit constitutionnel suisse*. Berna: Stämpfli.
- Badia, Ignasi (2002). *Diccionari de les llengües d'Europa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Baño, José María (1987). "El ejercicio del pluralismo lingüístico en la Administración Pública", *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 54.

- Barceló, Mercè; Xavier Bernardí i Joan Vintró (2010a). “Presentació”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número especial sobre la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006.
- Barceló, Mercè; Xavier Bernardí i Joan Vintró (2010b). “Nous horitzons. Balanç i perspectives”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número especial sobre la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006.
- Bastardas, Albert, i Emili Boix (dir.) (1994). *¿Un Estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.
- Bastida, Francisco J. i altres (2004). *Teoría general de los derechos fundamentales en la Constitución española de 1979*. Madrid: Tecnos.
- Bastida, Xacobe (2007). “La senda constitucional. La nación española y la Constitución”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Bartolomé, Nicolás (1996). “L'asturianu en Lleón”, *El Canciu'l Cuélebre. Revista Cultural Asturiana*, núm. 1-2.
- Bauman, Richard, i Charles L. Briggs (2003). *Voices of Modernity. Language ideologies and the politics of inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beltran, Vicenç (2005). *La Corte de Babel. Lenguas, poética y política en la España del siglo XIII*. Madrid: Gredos.
- Benzo, Isabel, i Carlos Fernández de Muniain (1983). *Régimen de distribución de competencias entre el Estado y las comunidades autónomas: Cultura y Lengua*. Madrid: Ministerio de Administraciones Públicas.

- Berlin, Isaiah (1991). “Two Concepts of Nationalism: An Interview with Isaiah Berlin”, entrevista de Nathan Gardels, *The New York Review of Books*, 21-11-1991.
- Berlin, Isaiah (1998). *El fuste torcido de la humanidad. Capítulos de historia de las ideas*. Barcelona: Península.
- Berlin, Isaiah (2005). *Dos conceptos de libertad y otros escritos*. Madrid: Alianza Editorial.
- Bianconi, Sandro (2002). “Confini, contatti culturali e linguistici nella Svizzera italiana”. *Quaderns d’Italià*, núm. 7.
- Billig, Michael (2006). *Nacionalisme banal*, Catarroja: Editorial Afers i Publicacions de la Universitat de València.
- Blanco Valdés, Roberto (2008). “La Constitución y las lenguas”, *Claves de la Razón Práctica*, núm. 188.
- Blanco Valdés, Roberto (2010). “El Estatuto catalán y la Sentencia de nunca acabar”, *Claves de la razón práctica*, núm. 205.
- Blanco Valdés, Roberto (2013). “Políticas lingüísticas y construcción nacional: el laboratorio español”, *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 17.
- Bodoque, Anselm (2001). “Polítiques lingüístiques i fractures sociopolítiques al voltant de la identitat lingüística. Aproximació a la dimensió contemporània del conflicte lingüístic valencià”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 36.

- Bodoque, Anselm (2009). *La política lingüística dels governs valencians*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Bodoque, Anselm (2013). “Les elits polítiques i la qüestió valenciana”, dins Vicent Flor (ed.). *Nació i identitats. Pensar el País Valencià*. Catarroja: Afers.
- Bodoque, Anselm; i Vicenta Tasa (2016). *Poder i llengua. Les llengües de l'ensenyament al País Valencià*. València, Nexa [pendent de publicació].
- Borghi, Marco (2001a). “Langues nationales et langues officielles”, dins Daniel Thürer i Jean-François Aubert, *Verfassungsrecht der Schweiz / Droit constitutionnel suisse*, Zurich: Schulthess.
- Borghi, Marco (2001b). “La liberté de la langue et ses limites”, dins Daniel Thürer i Jean-François Aubert, *Verfassungsrecht der Schweiz / Droit constitutionnel suisse*, Zurich: Schulthess.
- Borghi, Marco, i Adriano Previtali (2003). “L'insegnamento in romancio e della lingua romancia nelle regioni di diffusione tradizionale di tale idioma”, *Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtsprechung in Graubünden*, 2003/3.
- Bourdieu, Pierre (2012). *La distinción*. Madrid: Taurus.
- Branchadell, Albert (1996). *La normalitat improbable*. Barcelona: Empúries.
- Branchadell, Albert (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.

Branchadell, Albert (2005). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques de Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Branchadell, Albert (2011). “La contribució (escassa i poc reconeguda) de la ciència política a l'estudi de la relació entre llengua i societat”, *Treballs de sociolingüística catalana*, núm. 21.

Branchadell, Albert (2016). “Llampecs de l'Espanya plurilingüe”, *Culturas, La Vanguardia*, 30 de gener de 2016.

Braun, Dietmar (2006). “Constitutional Change in Switzerland”, *Publius. The Journal of Federalism*, núm. 39-2.

Büchi, Cristophe (2001). *Mariage de raison: romands et alémaniques: une histoire suisse*. Carouge: Zoé.

Butler, Judith (2001). *Los mecanismos psíquicos del poder. Teoría sobre la sujeción*. Madrid: Cátedra.

Caminal, Miquel (2002). *El federalismo pluralista: del federalismo nacional al federalismo plurinacional*, Barcelona: Paidós.

Caminal, Miquel, i Ferran Requejo (2009). *Federalisme i plurinacionalitat. Teoria i anàlisi de casos*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Campbell, Gordon (1994). “Language, equality and the charter: collective versus individual rights in Canada and beyond”. *National Journal of Constitutional Law*, núm. 4.

- Carens, Joseph (2000). *Culture, citizenship, and community. A contextual exploration of justice as evenbandedness*. Oxford: Oxford University Press.
- Carli, Augusto, i Ulrich Ammon (dir.) (2007). *Linguistic inequality in scientific communication today*. Número temàtic d'*AILA Review*, núm. 20.
- Castellà, Santiago (2002). “La ratificació de l’Estat espanyol de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries”, *Documents de treball*, núm. 8, Barcelona: Ciemen-Mercator.
- Castells, José Manuel (2004). “Efectos jurídicos de la ratificación por España de la Carta Europea de las lenguas regionales y minoritarias”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69.
- Chollet, Alain (2006). *La Suisse, nation fêlée: assai sur le nationalisme helvétique*. Pontarlier: Editions du Belvédère.
- Chomsky, Noam (1956). “Three models for the description of Language”, *IRE Transactions on Information Theory*, vol. 3, núm. 2.
- Chomsky, Noam (1957). *Syntactic Structures*, Londres: Mouton.
- Chomsky, Noam (1959). “On certain formal properties of grammars”, *Information and Control*, núm. 2.
- Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam (1968). *Language and Mind*, New York: Harcourt, Brace & World.

- Chomsky, Noam (1975). *Reflections on Language*, New York: Pantheon Books.
- Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger.
- Chomsky, Noam (1995). *The Minimalist Program*, Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam, i Marcel-Paul Schützenberger (1963). "The algebraic theory of context free languages". In Braffort, P., i Hirschberg, D. *Computer Programming and Formal Languages*. Amsterdam: North Holland.
- Cobrerros, Edorta (1984). "Cooficialidad lingüística y discriminación por razón de la lengua", *Revista Española de Derecho Administrativo*, núm. 42.
- Cobrerros, Edorta (1989). *El régimen jurídico de la oficialidad del euskera*. Oñati: Instituto Vasco de Administración Pública.
- Cobrerros, Edorta (1990). "La distribución de competencias entre el Estado y las comunidades autónomas en materia lingüística", *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 12.
- Colom, Bartomeu (1987). "Els principis de la Llei de normalització lingüística a les Illes Balears", *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 86, núm. 1.
- Colom, Bartomeu (2002). *Veinticinco años de autonomía balear. Estudios jurídicos sobre el autogobierno (1977-2000)*, Madrid: Marcial Pons.
- Colom, Bartomeu (2005). "L'estatut lingüístic de les Illes Balears", *Revista Jurídica de les Illes Balears*, núm. 3.

- Colom, Bartomeu (2006). “Estatuto jurídico del catalán en las Illes Balears”, dins José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*, Barcelona: Atelier.
- Colomé, Gabriel (2007). “Una nota sobre deporte y política”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Comitè de Seguiment de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics (1998). *Declaració Universal dels Drets Lingüístics*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Corretja, Mercè (1995). *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- Cyrulnik, Boris i Edgar Morin (2005). *Diálogos sobre la naturaleza humana*, Barcelona: Paidós.
- D'Andrés, Ramón (2000). *Reivindicación llingüística: unes reflexones*. Oviedo: Ambitu.
- Dardanelli, Paolo (2012). “Multi-lingual but mono-national: exploring and explaining Switzerland's exceptionalisme”, dins Ferran Requejo i Miquel Caminal (ed.), *Federalism, plurinationality and democratic constitutionalism*. Abingdon: Routledge.
- De Andrés, Jesús (2007). “Nacionalismo español y lugares de memoria”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- De Esteban, Jorge (1997). *Las constituciones de España*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

- De Houwer, Annik (2009). *Bilingual First Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- De la Granja, José Luis; Justo Beramendi i Pere Anguera (2001). *La España de los nacionalismos y las autonomías*. Madrid: Síntesis.
- De Lucas, Javier (dir.) (1998). *Derechos de las minorías en una sociedad multicultural*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.
- Dente, Bruno, i Joan Subirats (2014). *Decisiones públicas. Análisis y estudio de los procesos de decisión en políticas públicas*. Barcelona: Ariel.
- Du Bois, Pierre (1999). *Alémaniques et Romands entre unité et discorde: histoire et actualité*. Lausana: Zoé.
- Duverger, Maurice (1988). *Instituciones políticas y Derecho Constitucional*. Madrid: Alianza.
- Dworkin, Ronald (1977). *Taking rights seriously*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Eco, Umberto (1992). *Cómo se hace una tesis: técnicas y procedimientos de estudio, investigación y escritura*. Barcelona: Gedisa.
- Eisenberg, Avigail (1994). "The politics of individual and group difference in Canadian jurisprudence". *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, núm. 27.
- Elías, Cristina (2010). "Aproximación a la Sentencia del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña: nación, lengua, derechos y competencias", *Revista General de Derecho Constitucional*, núm. 10.

- Elmiger, Daniel i Simone Forster (2005). *La Suisse face à ses langues: histoire et politique du plurilinguisme, situation actuelle de l'enseignement des langues*. Neuchâtel: Institut de recherche et de documentation pédagogique.
- Encabo, Miguel Ángel (2006). “Estatuto jurídico del patrimonio lingüístico de Extremadura”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Entrena, Rafael (1980). *Comentarios a la Constitución*. Madrid: Civitas.
- Erkoreka, Josu Iñaki (1998). “El euskera en la Administración Pública Vasca; origen, situación actual y perspectivas”, *Revista internacional de estudios vascos*, vol. 43, núm. 2.
- Euskaltzaindia (1977). *El libro blanco del euskara*. Bilbao: Euskaltzaindia / Academia de la Lengua Vasca.
- Ferguson, Charles A. (1959). “Diglossia”, *Word*, núm. 15.
- Fernández Liesa, Carlos (1999). *Derechos lingüísticos y Derecho internacional*. Madrid: Dykinson.-
- Ferreira, Antonio Xavier; Alba Nogueira, Anxo Tato i Luis Villares (2005). *Estatuto xuridico da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- Fishman, Joshua A. (1967). “Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism”, *Journal of Social Issues*, núm. 23.

- Fishman, Joshua A. (2001a). “Why is it so hard to save a threatened Language?”, dins Joshua A. Fishman, *Can threatened languages be saved?* Clevedon-Buffalo-Toronto-Sydney: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. (2001b). “From theory to practice (and vice versa)”, dins Joshua A. Fishman, *Can threatened languages be saved?* Clevedon-Buffalo-Toronto-Sydney: Multilingual Matters.
- Forster, Simone (1998). “Quelles langues à l’école?”. *Educateur*, núm. 4.
- Forster, Simone (2002). “La nouvelle loi sur les langues: vers une loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques”. *Politiques de l’éducation et innovations: Bulletin CIIP*, núm. 10.
- Forster, Simone (2007). “En Suisse, les lois sur les langues déclenchent les passions”. *Politiques de l’éducation et innovations: Bulletin CIIP*, núm. 21.
- Fossas, Enric (2008). “Artículo 3”, dins María Emilia Casas i Miguel Rodríguez-Piñero (dir.), *Comentarios a la Constitución española. XXX Aniversario*. Las Rozas: Fundación Wolters Kluwer.
- Fox, Inman (1997). *La invención de España*. Madrid: Cátedra.
- Franch, Vicent (1989). “Situació actual del règim juridicolingüístic la Comunitat Valenciana”, *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic (Barcelona, setembre de 1987)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Franklin, Cary (2010). “The anti-stereotyping principle in constitutional sex discrimination law”, *New York University Law Review*, vol. 85.

- Gallego, Ángel J. (2008). “La jerarquía de Chomsky y la facultad del lenguaje: consecuencias para la variación y la evolución”, *Teorema*, vol. XXVII/2.
- Garcés, Joan E. (1996). *Soberanos e intervenidos. Estrategias globales, americanos españoles*. Madrid: Siglo XXI.
- García Negro, María del Pilar (1991). *O galego e as leis. Aproximación sociolingüística*. Pontevedra: Edicións do Cumio.
- García Negro, María del Pilar (2000). *Dereitos lingüísticos e control político*. Santiago de Compostela: Laivento.
- Gohard-Radenkovic, Aline (2001). “Le ‘Röstigraben’ existe-t-il ? Analyse des représentations réciproques entre communautés germanophones et francophones de la Suisse “, dins Geneviève Zarate, *Langues, xénophobie, xénophilie dans une Europe multiculturelle. Documents, actes et rapports pour l'éducation du Centre National de Documentation Pédagogique*. Caen: Centre Régional de Documentation Pédagogique de Basse-Normandie.
- Gohard-Radenkovic, Aline (2007). “Le statut du français dans une Suisse à quatre langues: représentations et paradoxes”, *Revue japonaise de didactique du français*, vol. 2, núm. 2.
- Gramsci, Antonio (1974). *Note sul Machiavelli sulla política e sullo stato moderno*, Roma: Editori Reuniti.
- Green, Leslie (1987). “Are language rights fundamental?”, *Osgoode Hall Law Journal*, núm 25. Oxford: Oxford University Press.
- Grillo, Ralph D. (1989). *Dominant languages: Language and hierarchy in Britain and France*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Grin, François (1999). *Compétences et récompenses: la valeur des langues en Suisse*. Fribourg: Presses Universitaires de Fribourg.
- Grin, François (2010). “L’aménagement linguistique en Suisse”, *Télescope*, vol. 16, núm.3.
- Grosfoquel, Ramón (2010). “Actualidad del pensamiento de Césaire: redefinición del sistema-mundo y producción de utopía desde la diferencia colonial”, a Césaire, A. *Discurso sobre el colonialismo*. Madrid: Akal.
- Grosjean, François (2010). “Bilingualism, biculturalism, and deafness”. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 13.
- Gurrera, Matilde (1985). “El pluralismo lingüístico”, *Revista de Estudios Políticos*, núm. 48.
- Habermas, Jürgen (1989). *Identidades nacionales y postnacionales*. Madrid: Tecnos.
- Habermas, Jürgen (1997). *Más allá del Estado nacional*. Madrid: Trotta.
- Habermas, Jürgen (1998). *Facticidad y validez. Sobre el derecho y el Estado democrático de derecho en términos de teoría del discurso*. Madrid: Trotta.
- Hauriou, André (1980). *Derecho Constitucional e instituciones políticas*. Barcelona: Ariel.
- Hekman, Susan J. (2004). *Private selves, public identities: reconsidering identity politics*. University Park (Pennsylvania): Pennsylvania State University Press.

- Heller, Monica (2010). “The Commodification of Language”, *Annual Review of Anthropology*, núm. 39.
- Hesse, Konrad (1983). *Escritos de Derecho constitucional*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- Innerarity, Daniel (2015). *La política en tiempos de indignación*. Barcelona: Galaxia Guttemberg.
- Jaria, Jordi (2001). El federalismo suizo. Una respuesta a una sociedad plural”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 61.
- Jáuregui, Gurutz (1986). *Contra el estado-nación. En torno al hecho y la cuestión nacional*. Madrid: Alianza Editorial.
- Jou, Lluís (2011). “La Sentència 31/2010, reinterpretada. Legislació lingüística, realitat social i política”, *Revista d’Estudis Autonòmics i Federals*, núm. 12.
- Jover, José María (1991a). *La civilización española a mediados del siglo XIX*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Jover, José María (1991b). *Realidad y mito de la I República. Del “Gran Miedo” meridional a la utopía de Galdós*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Junyent, Carme (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.
- Kachru, Braj B. (2006). “The power and politics of english”, dins Kingsley Bolton i Braj B. Kachru. *World o. Critical concepts in linguistics*. vol. 5. Londres/Nova York: Routledge.

- Kasares, Paula (2002). *Cinco estatus diferentes para la lengua vasca y los derechos lingüísticos*. Pamplona: Hizkuntz Eskubideen Behatokia.
- Knüsel, René (1994). *Plurilinguisme et enjeux politiques. Les minorités ethnolinguistiques autochtones à territoire: l'exemple du cas helvétiques*. Lausana: Payot.
- Kriesi, Hanspeter; Boris Wernli, Pascal Sciarini i Matteo Gianni (1996). *Le clivage linguistique: Problèmes de compréhension entre les communautés linguistiques en Suisse*. Berna: Oficina Federal d'Estadística.
- Kymlicka, Will (1989). *Liberalism, community and culture*. Nova York: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (1995). *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Nova York: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (1996). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós.
- Kymlicka, Will (1997). "The sources of nationalism: commentary on Taylor". A McKim, R. I McMahan, J. *The morality of nationalism*. Nova York: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (2001a). *Politics in the vernacular. Nationalism, multiculturalism, and citizenship*. Nova York: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (2001b). "The new debate over minority rights", a Ferran Requejo (ed.) *Democracy and national pluralism*. Londres: Routledge.
- Kymlicka, Will (2002). *Contemporary political philosophy. An introduction*. Nova York: Oxford University Press.

- Kymlicka, Will, i Alan Patten (ed.) (2003). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Labov, William (1972). "The Reflection of Social Processes in Linguistic Structure", a J. A. Fishman, *Readings in the sociology of language*, Massachusetts: Mouton.
- Lacasta-Zabalza, José Ignacio (1998). *La España uniforme*. Pamplona: Pamiela.
- Lacchè, Luigi (1999). *Una "mobile complessità": costituzionalismo e democrazia nella Svizzera del XIX secolo*. Work Paper núm. 175. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- Lasagabaster, Iñaki, i Íñigo Lazcano (2004). "La convivencia lingüística en los medios de comunicación de Euskal Herria", *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69.
- Laitin, David D., i Rob Reich (2003). "A liberal democratic approach to language justice", en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) (2003). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Lakoff, George (2006). *No pensis en un elephant. Llenguatge i debat polític*. Barcelona: Viena.
- Lamuela, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de llengües*, Barcelona: Edicions 62.
- Lapesa, Ramón (1989). *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.

- Laqueur, Thomas (1994). *La construcción del sexo. Cuerpo y género desde los griegos hasta Freud*. Madrid: Crítica.
- Levy, Jacob T. (2003). "Language rights, literacy, and the modern state", en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) (2003). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Linder, Wolf (19982). *Swiss Democracy: possible solutions to conflict in multicultural societies*. Londres: Macmillan.
- Linder, Wolf (2002). "Federalism: The case of Switzerland", dins Alex B. Brillantes i altres (ed.), *Decentralization and power shift: An imperative for good governance*, Quezon City: Asian Resource Centre for Decentralization.
- Linder, Wolf i Isabelle Steffen (2006). *Ethnic Structure, Inequality and Governance in the Public Sector in Switzerland*. Programme Paper núm. 22. Ginebra: United Nations Research Institute for Social Development.
- Llera, Francisco J. (1994). *Los asturianos y la lengua asturiana. Estudio sociolingüístico para Asturias. 1991*. Oviedo: Servicio de Publicaciones de la Consejería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú.
- López Basaguren, Alberto (1988). "El pluralismo lingüístico en el Estado autonómico", *Autonomies*, núm. 9.
- López Basaguren, Alberto (2007). "Las lenguas oficiales entre Constitución y comunidades autónomas: ¿desarrollo o transformación del modelo constitucional?", *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 27.
- López Castillo, Antonio (2008). "Aproximación al modelo lingüístico español: un apunte crítico", *Revista de Derecho Constitucional*, núm. 79.

- López Susín, José Ignacio (2005). “La protecció jurídica de les llengües d’Aragó: vint anys perduts”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d’ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- López Susín, José Ignacio (2006). “Estatuto jurídico de las lenguas en la Comunidad Autónoma de Aragón”, dins José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*, Barcelona: Atelier.
- Lüdi, Georges, i Iwar Werlen (2005). *Le paysage linguistique en Suisse. Recensement fédéral de la population 2000*. Neuchâtel: Oficina Federal d’Estadística.
- Macheret, Augustin (2001). “Liberté de la langue et territorialité dans l’école publique: note concernant l’arrêt du Tribunal fédéral du 2 novembre 2001 dans la cause Amrein”, *RFJ/FZR (Revue fribourgeoise de jurisprudence /Freiburger Zeitschrift für Rechtsprechung)*, 2001.
- MacKinnon, Catherine A. (1989). *Toward a feminist theory of the State*. Cambridge (Massachusetts) i Londres (Anglaterra): Havard University Press.
- MacLaren, Malcom (2007). “Los cantones suizos son los que más sufren el multilingüismo del país”, *Federaciones*, octubre-noviembre de 2007.
- MacMillan, C. Michael (1998). *The practice of language rights in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Magnet, Joseph Eliot (1986). “The future of official languages minorities”, *Cahiers de droit*, núm. 27.

- Mahon, Pascal (2010). *Droit constitutionnel*. Neuchâtel: Université de Neuchâtel.
- Mahon, Pascal; i Jean-François Aubert (2003). *Petit commentaire de la Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*. Zurich: Schulthess.
- Maître, Raphaël (2003). “La Suisse romande dilalique”. *Vox Romanica*, núm. 62,
- Máiz, Ramón (2008). *La frontera interior. El lugar de la nación en la teoría de la democracia y el federalismo*. Murcia: Tres Fronteras.
- Máiz, Ramón; Pablo Beramendi i Mireia Grau (2002). “La federalización del Estado de las Autonomías: evolución y déficit institucionales”; dins Joan Subirats y Raquel Gallego (ed.) *Veinte años de Autonomías en España*, Madrid: CIS.
- Maquiavel, Nicolau (2012). *El príncep*. Barcelona: Edicions 62.
- Mar-Molinero, Clare (2006). “The european linguistic legacy in a global area: linguistic imperialism, spanish and the *Instituto Cervantes*”, dins Mar-Moliner, Clare i Patrick Stevenson (dir.). *Langugages ideologies, policies and practices. Language and the future of Europe*. Basingstocke: Palgrave Macmillan.
- Marcos Marín, Francisco A. (1994). *Conceptos básicos de política lingüística para España*. Madrid: FAES.
- Margalit, Avishai, i Moshe Halbertal (1994). “Liberalism and the right to culture”. *Social Reseach*, núm. 61.

- Martín Cubas, Joaquín (1998). “El concepto de ‘igualdad’ en una democracia avanzada: un estudio de la jurisprudencia del Tribunal Constitucional”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 53.
- Martín Cubas, Joaquín, José A. Pérez, Joan Romero, Margarita Soler i José M. Vidal (2013). *El federalismo plurinacional. ¿Fin de viaje para el Estado autonómico*. Madrid: Díaz & Pons.
- Martínez de Sousa, José (2011). “La obra académica a lo largo de tres siglos”, dins Silvia Senz i Monserrat Alberte (ed.). *El dardo en la Academia. Esencia y vigencia de las academias de la lengua española*. Barcelona: Melusina.
- Martínez Tomey, Miguel (2014). “A luita de l’aragonés por a suya perbibenzia”. *Revista de la càtedra sobre diversitat social de la Universitat Pompeu Fabra*, núm. 6.
- Martins, Cristina (1997). “A vitalidade de linguas minoritarias e atitudes lingüísticas: o caso do mirandés”, *Lletres asturianas*, núm. 62.
- May, Stephen (2003). “Misconceiving minority language rights”, en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) (2003). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Menéndez Pidal, Ramón (2007). *Historia de la lengua española*. Madrid: Fundación Menéndez Pidal.
- Mezo, Josu (2002). *Políticas de recuperación lingüística en el área de educación en Irlanda y el País Vasco (1980-1992)*. Madrid: Instituto Juan March.
- Milian, Antoni (1983). “Los derechos lingüísticos en la enseñanza, de acuerdo con la Constitución”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 7.

- Milian, Antoni (1984). “La regulació constitucional del multilingüisme”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 10.
- Milian, Antoni (1992). *Drets lingüístics i dret fonamental a l'educació: un estudi comparat: Itàlia, Bèlgica, Suïssa, el Canadà i Espanya*. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.
- Milian, Antoni (1999). “Ordenamiento lingüístico”, dins AA.DD., *Comentarios sobre el Estatuto de Autonomía de Catalunya*, vol. I, Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.
- Milian, Antoni (2000). *Público y privado en la normalización lingüística*. Barcelona: Atelier.
- Milian, Antoni (2003). *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?* Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB.
- Milian, Antoni (2009a). “Dels drets lingüístics al dret lingüístic: vint-i-cinc anys d'evolució a Catalunya”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 51.
- Milian, Antoni (2009b). “El marc constitucional espanyol relatiu al plurilingüisme. Model reeixit o regulació obsoleta?”, dins Antoni Milian (coord.), *El plurilingüisme a la Constitució espanyola*. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.
- Milian, Antoni (2010). “El règim de les llengües oficials.”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006.
- Milian, Antoni (coord.) (2011). *Jurisprudències constitucionals en matèria lingüística: principis i criteris*, Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

- Milian, Antoni (2016). *Más sobre derechos lingüísticos. Reflexiones sobre los límites constitucionales y su interpretación por el Tribunal Constitucional*. València: Institut d'Estudis Autonòmics (Generalitat de Catalunya) i Tirant Lo Blanch.
- Monreal, Gregorio (1990). “La oficialidad del euskara en Navarra”, en Edorta Cobreros (coord.), *Jornadas sobre el régimen jurídico del euskera*, Oñati: Instituto Vasco de Administración Pública.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2000). *La dignidad e igualdad de las lenguas. Crítica de la discriminación lingüística*. Madrid: Alianza Editorial.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2007). “El nacionalismo lingüístico español”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2008). *El nacionalismo español. Una ideología destructiva*. Barcelona: Península.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2014). *Los dominios del español. Guía del imperialismo lingüístico panhispánico*. Madrid: Euphonia.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2015). *Errores y horrores del españolismo lingüístico*. Tafalla: Txalaparta.
- Moreno Fernández, Luis (2008). *La federalización de España. Poder político y territorio*. Madrid: Siglo XXI.
- Monteagudo, Henrique (1999). *Historia social da lingua galega. Idioma, sociedade e cultura a través do tempo*. Vigo: Editorial Galaxia.

Monteagudo, Henrique, i Bouzada, Xan M. (2002). *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. [vol. 1: *Política lingüística: análise e perspectivas. Cidadanía rede de aplicacións sociais; vol. 2: Educación; vol. 3: Elaboración e difusión da lingua*], Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.

Muro, Xavier (2010) “Valoració dels aspectes relatius a la llengua en la Sentència del Tribunal Constitucional 31/2010, de 28 de juny, sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006.

Navarro Sánchez, Ángel Custodio (2006). “Estatuto jurídico del patrimonio lingüístico de la cuenca del Segura”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

Ninyoles, Rafael Lluís (1969). *Conflicte lingüístic valencià*, València: Eliseu Climent.

Ninyoles, Rafael Lluís (1976). *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*. València: Eliseu Climent.

Nogueira, Alba (2000). “La regulación del pluralismo lingüístico. Otra lectura del marco constitucional de los derechos y deberes lingüísticos”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 58.

Nogueira, Alba (2005). “La legislació lingüística a Galícia, especialment en l'àmbit de l'educació”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.

- Nogueira, Alba (2006). “Estatuto jurídico de la lengua gallega”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Norris, Pippa (2000). *A virtuous circle. Political communications in postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nubiola, Jaime (2002). *El taller de la filosofía*. Pamplona: Eunsa.
- Núñez Méndez, Eva (2013). “Minorías lingüísticas y derecho de las lenguas”. *Revista Internacional d’Humanitats*, núm. 27.
- Núñez Seixas, Xosé Manoel (2007a). “La nación contra sí misma: nacionalismos españoles durante la guerra civil”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Núñez Seixas, Xosé Manoel (2007b). “Conservadores y patriotas. El nacionalismo de la derecha española ante el siglo XXI”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Observatorio da Lingua Galega (2007). *Situación da lingua galega na sociedade. Observación no ámbito da Administración*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Oliveras, Neus (2001). “Els principals conceptes en el reconeixement dels drets lingüístics als estats europeus”, *Documents de treball*, núm. 2, Barcelona: Ciemen-Mercator.
- Orgad, Liav (2015). *The cultural defence of nations: a liberal theory of majority rights*. Oxford: Oxford University Press.

- Ortega y Gasset, José (1985). *Europa y la idea de nación*. Madrid: Alianza.
- Owens, Thompson W., i Paul M. Baker (1984). "Linguistic Insecurity in Winnipeg: Validation of a Canadian Index of Linguistic Insecurity." *Language in Society*, volum 13, núm. 3.
- Papa, Emilio R. (2004). *Storia della Svizzera. Dall'antichità ad oggi. Il mito del federalismo*. Milà: Bompiani.
- Papaux, Alexandre (1999). "Teoría y práctica de los órganos judiciales plurilingües en Suiza. Lenguas judiciales y conocimientos lingüísticos requeridos a los jueces". *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 3.
- Papaux, Alexandre (2003). "Droit scolaire et territorialité des langues: bilan critiques de la jurisprudence récente du tribunal fédéral", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 2003.
- Papaux, Alexandre (2004). "Derecho de las lenguas en Suiza: la cohabitación de las lenguas oficiales en la Administración federal y cantonal". *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69.
- Papaux, Alexandre (2010). "La langue de la procédure civile et pénale devant le Tribunal cantonal fribourgeois. Commentaire des art. 115 al. 3 et 4 et 118 de la loi du 31 mai 2010 sur la Justice et de l'ATF 136 I 149", *RFJ/FZR Revue fribourgeoise de jurisprudence / Freiburger Zeitschrift für Rechtsprechung*, 2010/2.
- Parekh, Bhikhu (2000). *Rethinking multiculturalism. Cultural diversity a political theory*. Basingstoke i Nova York: Palgrave.

- Parés, Josep; Eva Pons; Anna Pla, i Clara Lobo (2004). *Els drets lingüístics com a drets humans. El cas català*. Barcelona: CIEMEN.
- Pastor, Jaime (2007). “La izquierda de ámbito estatal. Entre el ‘patriotismo constitucional’ español y el federalismo plurinacional”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Patten, Alan (2003). “What kind of bilingualism?”, en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) (2003). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Pérez Fernández, José Manuel (2005). “Marc legal de la llengua asturiana”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d’ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- Pérez Fernández, José Manuel (2006a). “Principios del régimen juricolingüístico: en especial, el estatuto de oficialidad”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Pérez Fernández, José Manuel (coord.) (2006b). *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Pérez Fernández, José Manuel (2006c). “Estatuto jurídico de la lengua asturiana”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Pérez Fernández, José Manuel (2006d). “Principios del régimen juricolingüístico: en especial, el estatuto de oficialidad”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

- Pérez Fernández, José Manuel (2010). “La tutela de las lenguas regionales o minoritarias estatutarias y su encaje en el modelo constitucional español: ¿un tertium genus en el reconocimiento de los derechos lingüísticos?”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 89.
- Pérez Francesch, Joan Lluís (2006). “L’ús de les llengües cooficials al Congrés dels Diputats i al Senat”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.
- Pérez Garzón, Juan Sisinio (2000). “La creación de la historia de España”, dins Juan Sisinio Pérez Garzón i altres, *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*. Barcelona: Crítica.
- Pérez Garzón, Juan Sisinio (2007). “España: de nacionalismo de estado a esencia cultural”, dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Pérez Garzón, Juan Sisinio, i altres (2000). *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*. Barcelona: Crítica
- Pérez Royo, Javier (2005). *Curso de Derecho Constitucional*. Madrid: Marcial Pons.
- Pericay, Xavier (coord.) (2007). *¿Libertad o coacción? Políticas lingüísticas y nacionalismos en España*. Madrid: FAES.
- Pegoraro, Lucio (2001). “El método en el derecho constitucional: la perspectiva desde el derecho comparado”, *Revista de Estudios Políticos* (Nueva Época), núm. 112.

- Phillipson, Robert (2006). “Language policy and linguistic imperialism”, a Recento, T. (ed), *An introduction to Language policy. Theory and method*. Malden (EE.UU), Oxford (GB) i Carlton (Austria): Blackwell Publishing.
- Pichard, Alain (2003). “La nouvelle loi sur les langues. Vingt ans pour faire une loi qui reste muette sur le débat de l’heure”. *Babylonia*, núm. 2/03.
- Piqueras, José Antonio (1992). *La revolución democrática (1868-1874)*. Madrid: Ministerio de Trabajo.
- Pitarch, Vicent (1984). *Reflexió crítica sobre la Llei d’Ús i Ensenyament del Valencià*, València: Eliseu Climent.
- Pitarch, Vicent (1996) *Control lingüístic o caos*. Alzira: Bromera.
- Pitarch, Vicent (2005) “Vint anys de la llei d’Alacant. Un balanç d’urgència”, en Manuel Alcaraz, Ferran Isabel i Josep Ochoa (ed.), *Vint anys de la Llei d’ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- Pizzorusso, Alessandro (1987). “Libertad de lengua y derechos lingüísticos. Un estudio comparado”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 16.
- Pla Boix, Anna M. (2005). *El règim jurídic de les llengües a l’Administració de Justícia*. Barcelona: Institut d’Estudis Autònoms.
- Pla Boix, Anna M. (2010a) “El règim lingüístic en la Sentència 31/2010, de 28 de juny”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l’Estatut d’Autonomia de Catalunya de 2006.

- Pla Boix, Anna M. (2010b). “La protecció del plurilingüisme a nivell estatal: Espanya i el model helvètic en l’escenari del dret comparat”, *Revista d’Estudis Autònoms i Federals*, núm.10.
- Pla Boix, Anna M. (coord.) (2014). *Garantia dels drets lingüístics. Estudis de cas: Bèlgica, Canadà, Espanya, Itàlia, Moldàvia i Suïssa*. Barcelona: Institut d’Estudis Autònoms.
- Plataforma per la Llengua (2015). *Balances lingüístiques entre el català i el castellà en les pràctiques institucionals i en els reconeixements legals de l’estat espanyol*. Barcelona: Plataforma per la Llengua.
- Polanco, Lluís B. (1983). “El tractament de la llengua en l’Estatut d’autonomia valencià”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 1.
- Pons, Eva (2006). “Los derechos lingüísticos en el marco internacional y comunitario europeo”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Pons, Eva (2010) “La llengua en la Sentència de 28 de juny de 2010”, *Revista Catalana de Dret Públic*. Número Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l’Estatut d’Autonomia de Catalunya de 2006.
- Pons, Eva (2011) “Els efectes de la STC 31/2010, de 28 de juny , sobre el règim lingüístic de l’Estatut d’Autonomia de Catalunya”, *Revista d’Estudis Autònoms i Federals*, núm. 12.
- Popper, Karl R. (2008). *La lógica de la investigación científica*, Madrid: Tecnos.
- Prats, Joaquim (2004). *Técnicas y recursos para la elaboración de tesis doctorales: bibliografía y orientaciones metodológicas*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- Previtali, Adriano (2000). "L'encouragement du plurilinguisme en Suisse, l'exemple du domaine scolaire", *Aktuelle Juristische Praxis / Pratique Juridique Actuelle*, núm. 4.
- Previtali, Adriano (2010). "Quelques réflexions de nature constitutionnelle relatives à l'influence de l'art. 17 al. 2 de la Constitution fribourgeoise sur la langue de la procédure cantonale", *RFJ/FZR (Revue fribourgeoise de jurisprudence / Freiburger Zeitschrift für Rechtsprechung)*, 2010/2.
- Previtali, Adriano (2012). "L'insegnamento dell'italiano in Svizzera al di fuori dei suoi territori di diffusione tradizionale: una perizia giuridica", *Quaderni grigionitaliani*, núm. 81.
- Prieto, Jesús (1991). *Lenguas, lenguaje y derecho*. Madrid: Civitas.
- Rausell, Pau. (1999). *Políticas y sectores culturales en la Comunidad Valenciana*. València: Tirant lo Blanch.
- Réaume, Denise G. (1991). "The Constitutional Protection of Language Survival or Security?"; en Schneiderman, D. (ed.) *Language and the State: The Law and Politics of Identity*, Cowansville: Les Editions Yvon Blais.
- Réaume, Denise G. (1995). "The right to linguistic security: Reconciling individual and group claims", dins Sylvie Léger (ed.), *Linguistic rights in Canada: Collusions or collisions?* Ottawa: Canadian Centre for Linguistic Rights (University of Ottawa).
- Réaume, Denise G. (2002) "Individuals, Groups and Rights to Public Goods", dins Carl Wellman (ed.), *Rights and Duties*, Vol. 3, *Possible Bearers of Rights and Duties*, London: Routledge.

Réaume, Denise G. (2003). "Beyond *personality*: the territorial and personal principles of Language policy reconsidered"; en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) *Language rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press.

Réaume, Denise G. (2005). "Comparing theories of sex discrimination: the role of comparison", *Oxford Journal of Legal Studies*, vol. 23, núm. 3.

Réaume, Denise G. (2006). "The relevance of relevance to equality rights", *Queen's Law Journal*, núm. 31.

Réaume, Denise G. (2013). "Dignity, equality, and comparison"; en Deborah Helman i Sophia Moreau (ed.) *Philosophical Foundations of Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press.

Renault, Alain, i Alain Touraine (2005). *Un débat sur la laïcité*, París: Stock.

Requejo, Ferran (2003). *Federalisme plurinacional i l'estat de les autonomies. Aspectes teòrics i aplicats*. Barcelona: Proa.

Ribaud, José (2010). *La Suisse plurilingue se dégingue. Plaidoyer pour les quatre langues nationales suisses*. Neuchâtel: Delibreo.

Ricoeur, Paul (2004). *Parcours de la reconnaissance*, París: Stock.

Rius, Joaquim; Arturo Rodríguez Morató i Santi Martínez Illa (2012). "El sistema de la política cultural en Catalunya: un proceso inacabado de articulación y racionalización", *Revista de Investigaciones Políticas y Sociológicas*, Vol. 11, núm. 3.

Rivière, Aurora (2000). “Envejecimiento del presente y dramatización del pasado: una aproximación a las síntesis históricas de las comunidades autónomas españolas (1975-1995)”, dins Juan Sisinio Pérez Garzón i altres, *La gestión de la memoria. La historia de España al Servicio del poder*. Barcelona: Crítica.

Rodríguez Adrados, Francisco (2008). *Historia de las lenguas de Europa: una visión general de la evolución de las lenguas de Europa*. Madrid: Gredos.

Rodríguez Ochoa, José María (2001). “Aplicación y desarrollo normativo de la Ley Foral del Vasconce en el ámbito de la Administración Foral Navarra”, *Revista Internacional de Estudios Vascos*, vol. 46.

Romero, Joan (2006). *Espanya inacabada*. València: Publicacions de la Universitat de València.

Rossinelli, Michel (1987). *Les libertés non écrites*, Lausana: Broché.

Rossinelli, Michel (1988). “Territorialité, liberté de la langue et protection des minorités linguistiques nationales en Suisse”, *Bulletin de la Communauté romande du pays de Fribourg*, núm. 8.

Rossinelli, Michel (1989). “La question linguistique en Suisse: Bilan critique et nouvelles perspectives juridiques”, *Revue de droit suisse*, núm. 108.

Rougemont, Denis (1990). *La Suisse ou l’histoire d’un peuple heureux*. Lausana: L’Age de l’Homme.

Royo, Jesús (1993). *Una llengua és un mercat*. Barcelona: Edicions 62.

- Rubio Llorente, Francisco (1997). *La forma del poder. Estudios sobre la Constitución*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Ruiz Vieyetz, Eduardo J. (2005). “Lenguas y Constitución. Una visión del derecho lingüístico comparado en Europa”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 72.
- Ruiz Vieyetz, Eduardo J. (2014). “¿Derecho a decidir en clave interna? El conflicto del Jura y el referéndum de 2013”, *Revista d’Estudis Autonòmics i Federals*, núm. 20
- Safont, Maria Pilar (2011). “Pragmatic Competence in Multilingual Contexts”, *The Encyclopaedia of Applied Linguistics*. Wiley-Blackledge.
- Safont, Maria Pilar (2012). “Early pragmatic development in consecutive third language learning”, *International Journal of Multilingualism*, vol. 8, 3.
- Safont, Maria Pilar (2013). “Early stages of trilingual pragmatic development. A longitudinal study of requests in Catalan, Spanish and English”, *Journal of Pragmatics*.
- Sánchez-Cuenca, Ignacio (2016). *La desfachatez intelectual: escritores e intelectuales ante la política*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Sánchez Ferriz, Remedios, i María Vicenta García Soriano (2002). *Suiza. Sistema político y Constitución*, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Sartori, Giovanni (2002). *Homo videns. La sociedad teledirigida*. Madrid: Taurus.

- Sauca, José María (dir.) (1987). *Lenguas, Política, Derechos*. Madrid: Universidad Carlos III / Boletín Oficial del Estado.
- Saussure, Ferdinand (1991). *Curso de lingüística general*. Madrid: Akal.
- Schmitt, Nicolas (2011). “Principles and criteria of the jurisprudence of the Swiss Federal Tribunal concerning linguistic questions”, dins Antoni Milian, *Jurisprudències constitucionals en matèria lingüística: principis i criteris. Seminari, Barcelona, 21 d’octubre de 2010*, Barcelona: Institut d’Estudis Autònòmics.
- Schmitt, Nicolas (2014). “L’expérience suisse en matière de garanties linguistiques”, dins Anna M. Pla (coord.), *Garantia dels drets lingüístics. Estudis de cas: Bèlgica, Canadà, Espanya, Itàlia, Moldàvia i Suïssa*, Barcelona: Institut d’Estudis Autònòmics.
- Searle, John (1997). *La construcción de la realidad social*. Barcelona: Paidós.
- Segura, Lluís J. (2005). “Introducció al marc legal de la llengua catalana a les Illes Balears”, *Revista de Sociolingüística catalana*, núm. 18.
- Segura, Lluís J. (2011). “Les llengües oficials en la doctrina recent del Tribunal Constitucional”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 56.
- Sellier, Jean, i André Sellier (1995). *Atlas des peuples d’Europe occidentale*. París: Éditions La Découverte.
- Senz, Silvia i Monserrat Alberte (ed.) (2011). *El dardo en la Academia*. Barcelona: Melusina.

- Sevilla, Jordi, José M. Vidal i Cristina Elías (2009). *Vertebrando España. El Estado autonómico*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Sevilla, Julia; i Margarita Soler (2011). “El derecho de participación política de mujeres y hombres: consecuencias de la aplicación de la Ley Orgánica de Igualdad a los procesos electorales”, en Gemma Fabregat (coord.), *Muer y derecho. Jornada de igualdad de la Facultad de Derecho*. València: Universitat de Valencia.
- Simó, Vicent (1999). *Eth marc juridic der Aranés: Lengua pròpia e oficiau d’Aran*. Vall d’Aran: Col·legi de Notaris de Catalunya i Conselh Generau d’Aran.
- Solé Tura, Jordi (1985). *Nacionalidades y nacionalismos en España. Autonomía, federalismo, autodeterminación*. Madrid: Alianza Editorial.
- Soler, Margarita (2005). “La reforma del Estatuto de la Comunidad Valenciana desde la perspectiva de género”, dins Teresa Freixes i Julia Sevilla (coord.), *Género, constitución y estatutos de autonomía*, Madrid: INAP.
- Solozábal, Juan José (2000). “El régimen constitucional del bilingüismo: la cooficialidad lingüística como garantía institucional”, dins José María Sauca (dir.), *Lenguas, Política, Derechos*. Madrid: Universidad Carlos III / Boletín Oficial del Estado.
- Soto Barrientos, Francisco (2012). “Democracy as a form of state: Analysis of direct democracy. Mechanisms regulated by the Swiss constitution”, *Estudios Constitucionales*, núm. 10-1.
- Subirats, Carlos (2015). “¿Qué hace una lengua como el español en una Academia como ésta? La institucionalización del atraso en la lingüística española”, *Estudios de Lingüística del Español*, núm. 36.

- Taibo, Carlos (2007). “Sobre el nacionalismo español”; dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Taibo, Carlos i altres (2007). *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Therborn, Göran (2015). *La ideología del poder y el poder de la ideología*, Madrid: Siglo XXI.
- Todisco, Vincenzo (2001). “La posizione dell’italiano lingua seconda (L2) nelle scuole pubbliche della parte di lingua tedesca del Canton Grigioni”, *Bulletin VALS-ASLA*, núm. 73.
- Todorov, Tzvetan (2014). *El miedo a los bárbaros*. Madrid: Galaxia Gutemberg.
- Tolivar, Leopoldo (1987). *Las libertades lingüísticas*. Madrid: INAP.
- Tolivar, Leopoldo (1988). “Normalización lingüística y Estatuto asturiano”, *Lletres Asturianas*, núm. 31.
- Tolivar, Leopoldo (2006). “La extraterritorialidad de la oficialidad”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.
- Tolkien, John R. R. (2002). *El señor dels anells*, 3 volums. Barcelona: Vicens-Vives.
- Tomás y Valiente (1995). “Uniformidad y diversidad en las comunidades autónomas en la legislación estatal y en la doctrina del Tribunal

Consittucional”, dins Enric Argullol i Miguel Herrero de Miñón, *Uniformidad o diversidad de las comunidades autónomas*, Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

Triadú, Joaquim (2002). “Perspectiva constitucional i Carta Europea de les llengües regionals i minoritàries”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 37.

Tuson, Jesús (1987). *El luxe del llenguatge*. Barcelona: Empúries.

Tuson, Jesús (1988). *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics*. Barcelona: Empúries.

Tuson, Jesús (2010). *Los prejuicios lingüísticos*, Barcelona: Octaedro.

Urrutia, Íñigo (1999). “Apuntes jurídicos sobre el paisaje lingüístico de Euskal Herria”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 31.

Urrutia, Íñigo (2001). “Las garantías lingüísticas ante la Administración de Justicia: cooficialidad y tutela judicial”, *Revista Jurídica de Catalunya*, any C, núm. 2.

Urrutia, Íñigo (2004). “Régimen jurídico de las lenguas y reconocimiento de la diversidad lingüística en la Constitución Europea”, *Documents de treball*, núm. 17, Barcelona: Ciemen-Mercator.

Urrutia, Íñigo (2005). *Derechos lingüísticos y euskera en el sistema educativo*. Pamplona: Lete.

Urrutia, Íñigo (2010). “Perfiles lingüísticos en la nueva oficina judicial: planificación lingüística en la administración de la Administración de Justicia”, *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 87-88.

- Vallès, Josep Maria (2006). *Ciencia política. Una introducción*. Barcelona: Ariel.
- Valls, Esteve (2013). “Canvi morfològic vs. canvi fonològic en el català nord-occidental”, *Treballs de sociolingüística catalana*, núm 23.
- Van Parijs, Philippe (2003). “Linguistic justice”; en Will Kymlicka i Alan Patten (ed.) *Language rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press.
- Veny, Joan (1998). *Els parlars catalans (síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Moll.
- Vernet, Jaume (1998). “Principios constitucionales y derechos en un estado plurilingüe”, dins De Lucas, Javier (dir.), *Derechos de las minorías en una sociedad multicultural*. Madrid: Consejo General del Poder judicial.
- Vernet, Jaume (coord.) (2003). *Dret lingüístic*. Valls: Cossetània.
- Vernet, Jaume, i Anna M. Pla Boix (2004). “La llengua catalana i un nou Estatut d'autonomia per a Catalunya”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41.
- Vernet, Jaume, i Agustí Pou (2006). “Derechos y deberes lingüísticos en las comunidades autónomas con lengua propia”, en José Manuel Pérez Fernández (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

- Vernet, Jaume, i Ramón Punset (2007). *Lenguas y Constitución*. Madrid: Iustel.
- Vilanova, Pere (2014). *Orden y desorden a escala global*. Madrid: Síntesis.
- Vilhar Trilho, Xavier (1996). “A exigível presença das comunidades linguísticas na transformação do Reino de Espanha em estado federal”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 26.
- Vollmert, Andrew (2008). “The reinterpretation of political tradition: the Catholic roots of Jurassian nationalism”. *Nationalism and Ethnic Politics*, núm. 14-3.
- Voutat, Bernard (1992). *Les origines sociales de “la question jurassienne”*. Lausana: Université de Lausanne – Institut de Science Politique.
- Walzer, Michael (ed.) (1982). *The politics of ethnicity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Weinreich, Ulrich (1953). *Language in Contact. Findings and Problems*. La Haia-París-Nova York: Mouton.
- Widmer, Jean (2004). *Langues nationales et identités collectives: l'exemple de la Suisse*. Paris: L'Harmattan.
- Wittlin, Gabriele (2011). *Et si l'armée suisse était plurilingue?* Memòria de màster. Friburg: Université de Fribourg.
- Woehrling, Jean-Marie (2005). *La Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Un commentaire analytique*. Estrasburg: Consell d'Europa.

Wüest, Jakob (1993). “La Suisse alémanique: un cas type de diglossie?”. *Bulletin CILA (Commission Interuniversitaire Suisse de Linguistique Appliquée)*, núm. 58.

Xiol, Juan Antonio (2011). “La STC sobre el EAC. Los derechos lingüísticos”, dins Enrique Álvarez Conde i Cecilia Rosado (dir.), *Estudios sobre la Sentencia 31/2010, de 28 de junio, del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Madrid: Instituto de Derecho Público.

Yamamoto, Masayo (2001). *Language use in interlingual families: A japanese-english sociolinguistic study*. Clevedon: Multilingual Matters.

Young, Iris Marion (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.

RECURSOS CONSULTATS ELECTRÒNICAMENT

A Mesa pola Normalización Lingüística (2014). *Relatorio sobre a aplicación en Galiza da Carta europea das linguas rexionais ou minoritarias*. Santiago de Compostela: A Mesa pola Normalización Lingüística.

<http://www.amesa.gal/wp-content/uploads/relatorio-cerlm-2014-pdf.pdf>
[consultat el 21/05/2016]

A Mesa pola Normalización Lingüística (2015). *Somos galegos*, núm. 3.

<http://www.amesa.gal/wp-content/uploads/somos-galego3-12mar2015-pdf.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Academia de la Llingua Asturiana (2006). *Informe sobre a fala ou gallego-asturiano. Úa perspectiva hestórica, social y llingüística*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.

http://www.academiadelalingua.com/pdf/Informe_sobre_a_fala_ou_gallego_asturiano.pdf [consultat el 21/05/2016]

Acadèmia Valenciana de la Llengua (2005). *Acord de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, adoptat el 9 de febrer del 2005, pel qual s'aprova el dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.

<http://www.avl.gva.es/va/acords-AVL/main/03/document/NOMENTITAT.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Alarcón, Amado (2016). "Llengua i treball. Dues tensions". Blog de la *Revista de Llengua i Dret*. 10 de març de 2016.

<http://eapc-rld.blog.gencat.cat/2016/03/10/llengua-i-treball-dues-tensions-amado-alarcon/> [consultat el 21/05/2016]

Albornoz, Luis A. (2011). *Industrias culturales en español. Estados Unidos-España. análisis comparativo y tendencias de las políticas culturales de España, Cataluña y el País Vasco (metodología de Compendium of cultural policies and trends in Europe)*. Document de treball 8/2011. Madrid: Observatorio Cultura y Comunicación (Fundación Alternativas).

http://www.fundacionalternativas.org/public/storage/cultura_documentos_archivos/ee0b4de1e3fe0589dd282122df1007f5.pdf [consultat el 21/05/2016]

Azumendi, Eduardo (2016). “El PP vasco exige el conocimiento del castellano o el euskera para cobrar ayudas sociales”. *eldiarionorte.es*, 19 d’abril de 2016.

http://www.eldiario.es/norte/euskadi/PP-conocimiento-oficiales-Euskadi-RGI_0_506749828.html [consultat el 21/05/2016]

Bastida, Xacobe (2002). “Otra vuelta de tuerca. El patriotismo constitucional español y sus miserias”. *Doxa*, núm. 25.

<http://www.cervantesvirtual.com/portales/doxa/> [consultat el 21/05/2016]

Branchadell, Albert (2003). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberal-democràtica de les polítiques lingüístiques de Quebec i Catalunya*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. [tesi doctoral].

<http://hdl.handle.net/10803/7252> [consultat el 21/05/2016]

Branchadell, Albert (2008). “Un manifiesto contra España”, *El País*, 7 de juliol de 2008.

http://elpais.com/diario/2008/07/07/opinion/1215381612_850215.html
[consultat el 21/05/2016]

Branchadell, Albert, i Joan Moles (2001). “El plurilingüisme en el estado español”. *Euronews & Media*, 119.

<http://www.euskonews.com/0119zbk/gaia11903es.html>

[consultat el 21/05/2016]

Berruto, Gaetano (2012). *L'italiano degli svizzeri*. Conferència a Nuit des Langues, Berna, 8 de novembre de 2012.

<http://www4.ti.ch/fileadmin/DECS/DCSU/AC/OLSI/documenti/BERRUTO-2012-Italiano-degli-svizzeri-Berna-conferenza.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Bustamante, Enrique, i Fernando Rueda (2015). *Informe sobre el estado de la cultura en España. La salida digital. 2014*. Madrid: Fundación Alternativas.

http://www.fundacionalternativas.org/public/storage/cultura_documentos_archivos/ac2c159cffed13927870b38be8321219.pdf [consultat el 21/05/2016]

Cabana, Francesc i altres (2008). *Manifest pel sentit comú i el bilingüisme equitatiu*.

http://www.cercle21.cat/mm/File/MANIFEST_PEL_SENTIT_COMU.rtf.
[consultat el 21/05/2016]

Caminal, Miquel (2014). “Trilogia federal, tres cartes d’un federalista català”, *L’hora*, 29 de maig de 2014.

<http://www.noucycle.org/lhora/?p=10110> [consultat el 21/05/2016]

Comissió Europea (2012). *Europeans and their languages. Special Eurobarometer 386. Report*.

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d’Europa (1999). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Rapport périodique initial présenté au secrétaire général du Conseil de l’Europe conformément à l’article 15 de la Charte. Suisse*. Consell d’Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR1_fr.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2001). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Switzerland. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Switzerland.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SwitzerlandECRML1_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2002a). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Deuxième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR2_fr.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2002b). *European Charter for Regional or Minority Languages. Initial periodical report submitted to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with article 15 of the Charter. Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SpainPR1_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2004). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Switzerland. Second monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Switzerland.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SwitzerlandECRML2_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2005). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Spain. Initial monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SpainECRML1_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2006a). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Troisième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR3_fr.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2006b). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Troisième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse. Addendum 1.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR3Add1_fr.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2007a). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Troisième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse. Addendum 2.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR3Add2_fr.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2007b). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Switzerland. Third monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Switzerland.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SwitzerlandECRML3_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2007c). *European Charter for Regional or Minority Languages. Second periodical report submitted to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with article 15 of the Charter. Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SpainPR2_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2007d). *II Report on Spain's compliance with the European Charter for Regional or Minority Languages of the European Council. The Basque language in the Autonomous Community. Additional information for the Expert Committee.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SpainPR2add1_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2008). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Spain. Second monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SpainECRML2_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2009). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Quatrième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR4_fr.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2010a). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Switzerland. Fourth monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Switzerland.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SwitzerlandECRML4_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2010). *European Charter for Regional or Minority Languages. Third periodical report submitted to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with article 15 of the Charter. Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SpainPR3_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2011). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Spain. Third monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SpainECRML3_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2012). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Cinquième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Suisse.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR5_fr.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2013). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Switzerland. Fifth monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Switzerland.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SwitzerlandECRML5_en.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2014). *European Charter for Regional or Minority Languages. Fourth periodical report submitted to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with article 15 of the Charter. Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SpainPR4_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2015a). *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. Sixième rapport périodique au secrétaire général du Conseil de l'Europe conformément à l'article 15 de la Charte. Suisse.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SwitzerlandPR6_fr.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Consell d'Europa (2015b). *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Spain. Fourth monitoring cycle. A) Report of the Committee of Experts on the Charter. B) Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Spain.* Consell d'Europa.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/E_Reports/SpainECRM_L4_en.pdf [consultat el 21/05/2016]

De La Rica, Sara i Ainara González de San Román (2012). “Las (deficientes) competencias en inglés de los alumnos españoles. *Blog Nada es Gratis*. 29/6/2012.

<http://nadaesgratis.es/sara-de-la-rica/las-deficientes-competencias-en-ingles-de-los-alumnos-espanoles-2> [consultat el 21/05/2016]

De Ramón, Juan Claudio (2013). “Por una ley de lenguas (de una maldita vez)”, *El País*, 7 de maig de 2013.

http://elpais.com/elpais/2013/04/19/opinion/1366392862_518367.html
[consultat el 21/05/2016]

De Ramón, Juan Claudio (2015). “De lo que la ley de lenguas es y lo no es”, *Crónica Global*, 4 de maig de 2015.

<http://www.cronicaglobal.com/es/notices/2015/05/lo-que-la-ley-de-lenguas-es-y-lo-que-no-es-19290.php>
[consultat el 21/05/2016]

De Ramón, Juan Claudio, i Mercè Vilarrubias (2014a). “Blindar la convivència, no las lenguas”, *El País*, 5 de setembre de 2014.

http://elpais.com/elpais/2014/09/04/opinion/1409839697_093366.html
[consultat el 21/05/2016]

De Ramón, Juan Claudio, i Mercè Vilarrubias (2014a). “Todas las lenguas de España”, *El País*, 1 de desembre de 2014.

http://elpais.com/elpais/2014/11/26/opinion/1417024274_514424.html
[consultat el 21/05/2016]

De Verennes, Fernand (2004). “Esperança i desesperança: els drets lingüístics en un món multilingüe”. Conferència a Linguamón-UOC Càtedra de Multilingüisme, Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona, 4 de juny de 2004.

https://www.uoc.edu/portal/ca/catedra_multilinguisme/resources/documents/Varenes_CA_TRADUCCI.pdf [consultat el 21/05/2016]

Fernández, Silvia, i Ana Bravo (2013). “Saber inglés será clave en el año 2014 para obtener Trabajo”, *El Mundo*, 29 de desembre de 2013.

<http://www.elmundo.es/economia/2013/12/29/52bf2cd6268e3eed378b4577.html> [consultat el 21/05/2016]

Fonollosa, Joan (coord.) (2015). *Projecte de Constitució de Catalunya*.

<https://www.unanovaconstitucio.cat/wp-content/uploads/2015/01/Constitucio-Joan-Fonollosa.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Fraser, Nancy (1995). “From redistribution to recognition? Dilemes of justice in a “postsocialist” age, *New Left Review*, núm. 212.

<http://groups.northwestern.edu/critical/Fall%202012%20Session%204%20-%20Fraser%20-%20From%20Redistribution%20to%20Recognition.pdf>
[consultat el 21/05/2016]

Furer, Jean-Jacques (2005). *Situaziun actuala dal rumantsch*. Neuchâtel: Uffizi federal da statistica.

www.bfs.admin.ch/bfs/portal/rm/.../publikationen.Document.66866.pdf
[consultat el 21/05/2016]

Gargallo, José Enrique (2000). *Recorrido por la diversidad lingüística de las tierras de España*.

<http://www.ub.edu/filhis/culturele/gargallo.html> [consultat el 21/05/2016]

Gazzola, Michele (2014). "Partecipazione, esclusione linguistica e traduzione: Una valutazione del regime linguistico dell'Unione europea", *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, vol. 43, núm. 2.

<http://www.unige.ch/traduction-interpretation/recherches/groupe/elf/files/3514/5865/9208/elfwp12.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

Gobierno Vasco (2008). *IV Encuesta sociolingüística 2006*. Vitòria-Gasteiz: Gobierno Vasco.

http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/es_6092/adjuntos/IV_incuesta_es.pdf [consultat el 21/05/2016]

Grup Koinè (2015). *Per un veritable procés de normalització lingüística a la Catalunya independent*.

<https://drive.google.com/file/d/0Bw3LndXq3rkETzRxQ3RvcGtyNVk/view?pref=2&pli=1> [consultat el 21/05/2016]

Hauser, Claude; Manuel Meune i Christina Späti (2013). *Suisse-Canada. Regards croisés, parallèles et transferts*, número especial de la *Revue transatlantique d'études suisses*, núm. 3.

http://littlm.umontreal.ca/fileadmin/Documents/FAS/litterature_langue_moderne/Documents/2-Recherche/RTES_3.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Hofseth, Birte (2012). *¿Yo? ¡Hablo andaluz! Actitudes lingüísticas de los granadinos hacia su lengua materna*. Bergen: Universitetet i Bergen, Institutt for Fremmedspråk. [tesi doctoral]

<http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/6101/94843530.pdf?sequence=1>

[consultat el 21/05/2016]

Instituto de las Culturas de Melilla (2014). *Pacto por la Interculturalidad*. Melilla: Instituto de las Culturas de Melilla, Consejería Adjunta a la Presidencia.

<http://www.melillamedia.es/ficheros/2014/07/22/Pacto%20por%20la%20Interculturalidad.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Madoz, Pascual (1846-1850). *Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Biblioteca Virtual de Andalucía.

<http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/consulta/registro.cmd?id=6353> [consultat el 21/05/2016]

Meier, Werner A. (s. d.). *Media Landscapes. Switzerland*. European Journalism Centre.

http://ejc.net/media_landscapes/switzerland [consultat el 21/05/2016]

Ministeri d'Ocupació i Benestar Social (2014). *Anuario de estadísticas 2014*.

<http://www.empleo.gob.es/es/estadisticas/anuarios/2014/index.htm>
[consultat el 21/05/2016]

Montero, Tamara (2013). “El inglés es ya la segunda lengua más usada para redactar tesis en la Universidad”. *La voz de Santiago*. 27 de setembre de 2013.

http://www.lavozdegalicia.es/noticia/santiago/2013/09/27/ingles-segunda-lengua-usada-redactar-tesis-usc/0003_201309S27C4991.htm

[consultat el 21/05/2016]

Moscoso, Francisco (2016). “El árabe ceutí, una lengua minorizada. Propuestas para su enseñanza en la escuela”. *Language Documentation & Conservation Special Publication*, núm. 9.

https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/10125/24671/1/moscoso_2016.pdf [consultat el 21/05/2016]

Observatori de la llengua catalana (2014). *VIII Informe sobre la situació de la llengua catalana*. Barcelona: Observatori de la llengua catalana i Òmnium Cultural.

<http://blogs.iec.cat/cruscat/wp-content/uploads/sites/15/2011/11/Informe-2014.pdf> [consultat el 21/05/2016]

Office Fédéral de la Statistique (2011). *Les pratiques culturelles en Suisse Analyse approfondie – enquête 2008*. Neuchâtel: Office Fédéral de la Statistique.

www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/.../publikationen.Document.141575.pdf [consultat el 21/05/2016]

Ordóñez, Luis (2016). “Una llingua ni de izquierdas ni de derechas”.

<http://www.asturias24.es/secciones/politica/noticias/una-llingua-ni-de-izquierdas-ni-de-derechas/1457198879> [consultat el 21/05/2016]

Pla Boix, Anna Maria (2004). *El règim juridicolingüístic a l'Administració de Justícia*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona [tesi doctoral].

<http://www.tdx.cat/handle/10803/5080> [consultat el 21/05/2016]

PP d'Astúries (2016). “Mercedes Fernández se congratula de que gracias al PP el resto de grupos rectifiquen y cumplan la legalidad para utilizar sólo el castellano y no el bable en las notificaciones y convocatorias de la Junta General”, PP d'Astúries: Sala de Prensa. 15 de febrer de 2016.

http://www.pp-asturias.com/Sala_de_Prensa/Noticias/Mercedes_Fernandez_se_congratula_de_que_gracias_al_PP_el_resto_de_los_grupos_rectifiquen_y_cumplan_la_igualdad_para_utilizar_solo_el_castellano_y_no_el_bable_en_las_notificaciones_y_convocatorias_de_la_Junta_General

[consultat el 21/05/2016]

Puigpelat, Francesc (2015). “Per què el castellà ha de ser oficial”, *Nació Digital*, 5 de febrer de 2015.

<http://www.naciodigital.cat/opinio/10078/castella/ser/oficial>

[consultat el 21/05/2016]

Querol, Ernest (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI: l'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

<http://llengua.gencat.cat/permalink/63c27a21-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219>

[consultat el 21/05/2016]

Ramoneda, Josep (2016). “Nació, religió, poder”. *Ara*, 19 d'abril de 2016.

http://www.ara.cat/opinio/Nacio-religio_0_1562243769.html

[consultat el 21/05/2016]

Réaume, Denise G. (2002). “Indignities: making a place for human dignity in modern legal thought”, *Queen's law journal*, vol. 28, núm. 61.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1182822

[consultat el 21/05/2016]

Redacció de *La Vanguardia* (2015). “Las diez frases de Carolina Punset contra el valenciano y los nacionalismos”. *La Vanguardia*, 25 de juny de 2015.

<http://www.lavanguardia.com/local/valencia/20150625/54432531797/carolina-punset-valenciano.html> [consultat el 21/05/2016]

Redacció de *lavozdebarcelona.com* (2008). “Revistaweb”. 13 d'agost de 2008.

<http://www.vozbcn.com/2008/08/13/3461/sergio-catalan-dialecto-idioma/>

[consultat el 21/05/2016]

Romano, Mario (2012). “A Berna si parla l’inglese... è la fine della Svizzera!”. *LiberaTV*, 24 d’octubre de 2012.

<http://www.liberatv.ch/articolo/7263/berna-si-parla-inglese%C3%A8-la-fine-della-svizzera/index.html> [consultat el 21/05/2016]

Salaverría, Ramón, i Beatriz Gómez Baceiro (s. d.). *Media Landscapes. Switzerland*. European Journalism Centre.

http://ejc.net/media_landscapes/spain [consultat el 21/05/2016]

Sans, Jusèp Loís (2015). *Occitan en Catalonha*.

<http://librosgratispdf.net/filologa/13753-occitan-en-catalonha-llibre-en-aranas-jusep-lois.html> [consultat el 21/05/2016]

Seminari Multidisciplinar sobre el Plurilingüisme a Espanya (2015). *Espanya plurilingüe. Manifest pel reconeixement i el desenvolupament de la pluralitat lingüística d’Espanya*.

http://www.linred.es/informacion_pdf/Informacion-Manifiesto-Espana-Plurilingue.pdf [consultat el 21/05/2016]

Silió, Elisa (2013). “El inglés, nuevo latín de la universidad europea”. *El País*, 20 de desembre de 2013.

http://sociedad.elpais.com/sociedad/2013/12/19/actualidad/1387481115_218227.html [consultat el 21/05/2016]

Stuhrmann, Lara (2011). *Le rôle de l’anglais dans le conflit des langues en Suisse*. Memòria de llicenciatura. Bremen: Universität Bremen.

http://www.petergaida.de/bachelors/L_Stuhrmann%20-%20Le%20role%20de%20l'anglais%20dans%20le%20conflit%20des%20langues%20en%20Suisse.pdf [consultat el 21/05/2016]

Tomás y Valiente, Francisco (1996). “Ensayo para una historia de la tolerancia”, *El País*, 29-2-1996.

http://elpais.com/diario/1996/02/29/espana/825548433_850215.html

[consultat el 21/05/2016]

Unamuno, Miguel (1908). “Su Majestad la Lengua Española”, *Faro*, núm. 37.

<http://www.filosofia.org/hem/190/9081101a.htm>

[consultat el 21/05/2016]

UNESCO (2002). *Declaración Universal sobre la Diversidad Cultural*. París: UNESCO.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

UNESCO (2003). *Vitalidad y peligro de desaparición de las lenguas*. París: UNESCO.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001836/183699S.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

Universitat Rovira i Virgili (2014). “La majoria de les tesis de la URV es fan en anglès”. *Llengües URV*, 28 de novembre de 2014.

<http://www.llengues.urv.cat/noticies/33/la-majoria-de-les-tesis-de-la-urv-es-fan-en-angles>

[consultat el 21/05/2016]

Vargas Llosa, Mario i altres (2008). *Manifiesto por la lengua común*.

<http://www.abc.es/gestordocumental/uploads/nacional/manifiesto.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

Vidal, Oriol (coord.) (2014). *Constitució de Catalunya*.

https://www.unanovaconstitucio.cat/wp-content/uploads/2015/01/Esborrany-constitucio.cat_.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Vidal, Santiago (2015). *Document Base provisional per a una futura Constitució participativa de la república de Catalunya*.

https://www.unanovaconstitucio.cat/wp-content/uploads/2015/01/unanovaconstitucio.cat_.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Vilanova, Pere (2008). “¿‘Estados de facto’ versus ‘fallidos o frágiles’? Unas notas acerca de la dificultad teórica para establecer nuevas tipologías”, *Revista Académica de Relaciones Internacionales*, núm. 10.

www.relacionesinternacionales.info/ojs/article/.../127.pdf

[consultat el 21/05/2016]

Vilarrubias, Mercè (2015). “El Estado frente al conflicto lingüístico”, *Crónica Global*, I (22 de gener de 2015) i II (8 de febrer de 2015).

<http://www.cronicaglobal.com/es/notices/2015/01/el-estado-frente-al-conflicto-linguistico-15388.php>

[consultat el 21/05/2016]

<http://www.cronicaglobal.com/es/notices/2015/02/el-estado-frente-al-conflicto-linguistico-y-ii-15972.php>

[consultat el 21/05/2016]

Young, Iris Marion (2004). "Five Faces of Oppression"; dins de Lisa Maree Heldke, i Peg O'Connor (ed.), *Oppression, privilege and resistance: theoretical perspectives on racism, sexism, and heterosexism*. Nova York: McGraw-Hill.

<http://www.consumerstar.org/resources/pdf/young.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

Zallo, Ramón (2011). *Análisis comparativo y tendencias de las políticas culturales de España, Cataluña y el País Vasco (metodología de Compendium of cultural policies and trends in Europe)*. Document de treball 10/2011. Madrid: Observatorio Cultura y Comunicación (Fundación Alternativas).

http://www.fundacionalternativas.org/public/storage/cultura_documentos_archivos/287213e8fa09f3eea3caffd708b38511.pdf [consultat el 21/05/2016]

Zallo, Ramón, i Ángel Badillo (ed.) (2010). *Mercado y políticas de cultura y comunicación en la convergencia global. Actas del 3er Congreso Nacional de ULEPICC España*. Salamanca: Universidad de Salamanca.

<http://www.ulepicc.es/web/documentos/ActasULEPICC2010.pdf>

[consultat el 21/05/2016]

Zentella, Ana Celia (2007) “‘Dime con quién hablas, y te diré quién eres’: lingüístico (in)security and Latina/o Unity”, a Juan Flores i Renato Rosaldo, *A companion to latina/o studies*. Malden (EE.UU), Oxford (GB) i Carlton (Austria): Blackwell Publishing.

https://mymission.lamission.edu/userdata/casarera/docs/ebooksclub.org_A_Companion_to_Latina_o_Studies_Blackwell_Companions_in_Cultural_Studies_.pdf#page=53 [consultat el 21/05/2016]

ABREVIATURES, ACRÒNIMS I SIGLES UTILITZADES

AA.DD.	Autors diversos
AILA	Association Internationale de Linguistiques Appliquée
AJD/PJA	Aktuelle Juristische Praxis / Pratique Juridique Actuelle
AP	Aliança Popular
ASL	American Sign Language
AVL	Acadèmia Valenciana de la Llengua
Arg.	Aragonés
Arn.	Aranés
art.	Article
Ast.	Asturleonés
Ber.	Berber
BNG	Bloc Nacionalista Gallec
<i>BOE</i>	<i>Boletín Oficial del Estado</i>
<i>BOIB</i>	<i>Butlletí Oficial de les Illes Balears</i>
<i>BOPV</i>	<i>Boletín Oficial del País Vasco</i>
CAL	Coordinadora d'Associacions per la Llengua catalana
Cast.	Castellà
Cat.	Català
CCAA	Comunitats autònomes
CELRM	Carta Europea de Llengües Regionals i Minoritàries
CIEMEN	Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions
CIIP	Conférence Intercantonale de l'Instruction Publique de la Suisse Romande et du Tessin
CILA	Commission Interuniversitaire Suisse de Linguistique Appliquée
CIS	Centre d'Investigacions Sociològiques
CiU	Convergència i Unió
coord.	coordinació
CORSI	Società cooperativa per la Radiotelevisione svizzera di lingua italiana
C's	Ciutadans
CUP	Candidatures d'Unitat Popular

DiL	Democràcia i Llibertat
dir.	Direcció
DNI	Document Nacional d'Identitat
<i>DOCV</i>	<i>Diari Oficial de la Comunitat Valenciana</i>
<i>DOGC</i>	<i>Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya</i>
<i>DOUE</i>	<i>Diari Oficial de la Unió Europea</i>
Dr.	Doctor
DSGS	Deutschschweizer Gebärdensprache
DUDL	Declaració Universal dels Drets Lingüístics
Ed.	Editorial
ed.	edició
EF	Education First
EPI	English Proficiency Index
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
EEUU	Estats Units [d'Amèrica]
FADICE	Federación de Asociaciones por el Derecho al Idioma Común Español
FAES	Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales
Gal.	Gallec
Haq.	Haquetia
IGE	Institut Gallec d'Estadística
ISL	International Sign Language
IU	Izquierda Unida
ICV	Iniciativa per Catalunya, Verds
INAP	Institut Nacional d'Administració Pública
LAPAOA	Llengua aragonesa pròpia de l'àrea oriental d'Aragó
LAPAPIPA	Llengua aragonesa pròpia de l'àrea pirenaica i prepirenaica d'Aragó
LOGA	Llei federal, de 21 de març de 1971, d'organització general de l'Administració
LOMQE	Llei orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per a millorar la qualitat educativa

LOPJ	Llei orgànica del Poder Judicial
LSB	Llengua de signes balear
LSC	Llengua de signes catalana
LSCV	Llengua de signes de la Comunitat Valenciana
LSE	Llengua de signes espanyola
LSF	Llengua de signes francesa
LSI	Llengua de signes italiana
LSV	Llengua de signes valenciana
MSJ	Moviment Separatista Jurassià
núm.	número
PAR	Partit Aragonés Regionalista
PEN	Poets, Essayists and Novelists
PIB	Producte Interior Brut
PNB	Partit Nacionalista Basc
Port.	Portugués
PP	Partit Popular
PSC	Partit dels Socialistes de Catalunya
PSdeG	Partit Socialista de Galícia
PSOE	Partit Socialista Obrer Espanyol
PSPV	Partit Socialista del País Valencià
RAE	Real Academia Española
RJ	Reagrupament Jurassià
RTVE	Ràdio Televisió Espanyola
RTVV	Ràdio Televisió Valenciana
SRG.D	Schweizerische Radio und Fernsehgesellschaft. Deutschschweiz
SRG SSR	Schweizerische Radio und Fernsehgesellschaft; Société Suisse de Radiodiffusion et Télévision; Società Svizzera di Radiotelevisione; Societad Svizra da Radio e Televisiun
SSR	Societad regiunala SRG SSR Svizra Rumantscha
STSR	Société de radiodiffusion et de télévision de la Suisse romande
STC	Sentència del Tribunal Constitucional

TDT	Televisió Digital Terrestre
UE	Unió Europea
ULEPICC	Unión Latina de Economía Política de la Información, la Comunicación y la Cultura
UNESCO	Organització de Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura
UPJ	Unió de Patriotes Jurassians
UPN	Unió del Poble Navarrés
UPyD	Unión, Progreso y Democracia
UV	Unió Valenciana
VALS-ASLA	Vereinigung für Angewandte Linguistik in der Schweiz; Associations Suisse de Linguistique Appliquée; Associazione Svizzera di Linguistica Applicata; Ässociaziun Svizra da Linguistica Applitgada
vol.	volum
vs	<i>versus</i>

MAPES I TAULES DE LA INVESTIGACIÓ

Mapes

Mapa 4.1. Confederacions suïsses (1291-1815)

Mapa 4.2. Llengües oficials als cantons suïssos

Mapa 4.3. Dialectes altoalemanys

Mapa 4.4. Llengües i dialectes al cantó dels Grisons

Mapa 5.1. La nació espanyola de la Constitució de Cadis (1812)

Mapa 5.2. Llengües territorials d'Espanya

Mapes 5.3. Basc: retrocés històric, dialectes i extensió de l'educació en basc

Mapa 9.1. Coneixement del basc en 2006

Mapes 9.2. Ús del gallec com a primera llengua per municipis (2001 i 2011)

Mapa 9.3. Competència lingüística en el domini lingüístic catalanovalencià, per comarques (2011)

Taules

Taula 1.1. Llengües oficials i llengües autòctones a Europa Occidental

Taula 4.1. Cantons (any d'incorporació a la confederació, llengua oficial i organització subcantonal)

Taula 4.2. Llengües principals de la població resident a Suïssa (2011-2013)

Taula 5.1. Comunitats i ciutats autònomes i llengües històriques autòctones

Taula 7.1. Comunitats i ciutats autònomes i oficialitat lingüística

Taula 7.2. Reconeixement legal de les llengües parlades de manera autòctona a Espanya

Taula 8.1. Reconeixement de les llengües autòctones suïsses pels poders públics

Taula 8.2. Reconeixement de les llengües autòctones espanyoles pels poders públics

Aquest treball
fou acabat d'escriure
a València
el maig de 2016

